

ద్వితీయ స్కంధము : ఉపోద్ఘాతము

2-1-క.

శ్రీమద్భక్త చకోరక

సోమ! వివేకాభిరామ! **సు**రవినుత గుణ

స్తోమ! నిరలంకృతాసుర

రామా సీమంతసీమ! **రా**ఘవరామా!

టీకా:

శ్రీమత్ = గొప్పవారైన; భక్త = భక్తులు అను; చకోరక = చకోరపక్షులకు; సోమ = చంద్రుడా; వివేక = వివేకమువలన; అభిరామ = సుందరమైనవాడా; సుర = దేవతలచే; వినుత = పొగడబడుచున్న; గుణ = గుణముల; స్తోమ = సమూహముగలవాడా; నిరలంకృత = నష్టమైన అలంకారములు గల; అసుర = రాక్షస; రామా = స్త్రీల; సీమంత = పాపిటలు; సీమ = ప్రాంతము కలగజేసినవాడా; రాఘవ = రఘువంశమున జన్మించిన; రామా = రాముడా.

భావము:

భక్తులు అనెడి చకోరక పక్షులకు చంద్రుని వంటివాడా! వివేకముతో విలసిల్లు వాడా! దేవతలచేత పొగడబడిన సుగుణములు గలవాడా! (రాక్షసులను సంహరించి) రాక్షస స్త్రీల పాపిట సింధూరాలంకరణలు తొలగించిన వాడ! రఘు వంశోద్భవుడవైన శ్రీరామచంద్రప్రభూ! అవధరింపుము.

2-2-వ.

మహనీయ గుణగరిష్ఠులగు నమ్ముని శ్రేష్ఠులకు నిఖిల పురాణ వ్యాఖ్యాన వైఖరి సమేతుండైన సూతుం డిట్లనియె; "నట్లు పరీక్షిన్నరేంద్రునకు శుకయోగీంద్రుం డిట్లనియె.

టీకా:

మహనీయ = గొప్ప; గుణ = గుణములగలవారిలో; గరిష్ఠులు = ఉత్తములు; అగు = అయినట్టి; ఆ = ఆ; ముని = యోగులలో; శ్రేష్ఠులు = గొప్పవారల, శౌనకుల; కున్ = కు; నిఖిల = సమస్తమైన; పురాణ = పురాణములను; వ్యాఖ్యాన = సవివరముగ చెప్పు; వైఖరి = నేర్పు; సమేతుండు = కలిగినవాడు; ఐన = అయినట్టి; సూతుండు = సూతుడు; ఇట్లు = ఈ విధముగ; అనియెన్ = పలికెను; అట్లు = ఆ విధముగ; పరీక్షిత్ = పరీక్షితు అను; నరేంద్రుడు = మహారాజు {నరేంద్రుడు - నరులకు ప్రభువు, రాజు}; కున్ = కి; శుక = శుకుడు అను; యోగి = యోగులలో; ఇంద్రుడు = శ్రేష్ఠుడు; ఇట్లు = ఈ విధముగ; అనియెన్ = పలికెను.

భావము:

ఉన్నత గుణశీలురులలో అగ్రేసరులైన ఆ శౌనకాది మునీశ్వరులను చూసి సమస్త పురాణాల ప్రవచనోత్తముడైన సూతమహర్షి ఈ విధంగా చెప్పసాగాడు. "ఆ విధంగా ప్రాయోపవేశం చేసిన పరీక్షిన్నహారాజుతో శుక మహర్షి ఈ విధంగా చెప్పాడు.

ద్వితీయ స్కంధము : శుకుని సంభాషణ

2-3-నీ.

"క్షీతిపతి! నీ ప్రశ్న సిద్ధంబు మంచిది,-

యాత్మవేత్తలు మెత్తు, రఖిలశుభద,

మాకర్ణనీయంబు, లయుతసంఖ్యలు గల-

వందు, ముఖ్యం బిది యఖిల వరము,

ర్మహములలోపల ర్మహమేధులగు నరు-

లాత్మతత్త్వము లేశమైన నెఱుగ,

రంగనారతుల నిద్రాసక్తి జను రాత్రి-

పోవు గుటుంబార్థబుద్ధి నహము,

2-3.1-ఆ.

పశు కళత్రపుత్ర బాంధవ దేహాది

సంఘ మెల్ల దమకు సత్య మనుచు

కాపురములు సేసి కడపట జత్తురు,

కనియు గాన రంత్యకాలసరణి.

టీకా:

క్షితిపతి = రాజా {క్షితిపతి - రాజ్యమునకు ప్రభువు, రాజు}; నీ = నీ; ప్రశ్న = సందేహము; సిద్ధంబు = నిశ్చయముగ; మంచిది = శ్రేష్ఠమైనది; ఆత్మవేత్తలున్ = బుద్ధిమంతులు; మెత్తురు = మెచ్చుకొనెదరు; అఖిల = సమస్తమైన; శుభదము = శుభములను ఇచ్చునది; ఆకర్ణనీయంబులు = వినదగినవి; అయుత = వేలకొలది {అయుతము - పదివేలు}; సంఖ్యలున్ = గణించదగినవి; కలవు = ఉన్నవి; అందున్ = అందులో; ముఖ్యంబు = ముఖ్యమైనది; ఇది = ఇది; అఖిల = అన్నివిధములను; వరము = కోరదగినది; గృహములు = నివాసములు; లోపలన్ = లోపల; గృహమేధులు = గృహస్థులు; అగు = అగు; నరులు = మానవులు; ఆత్మ = ఆత్మయొక్క; తత్త్వమున్ = స్వభావమును; లేశము = కొంచెము; ఐన = అయినను; ఎఱుంగరు = ఎరుగరు; అంగనా = స్త్రీలతోటి; రతులన్ = సౌఖ్యములందు; నిద్ర = నిద్రించుటందు; ఆసక్తిన్ = ఆసక్తిలోను; చనున్ = జరిగిపోవును; రాత్రి = రాత్రి; పోవున్ = జరిగిపోవును; కుటుంబ = కుటుంబము - ఆలుబిడ్డలు; అర్థన్ = కొరకైన; బుద్ధిన్ = ఆలోచనలతో; అహము = పగలు;

పశు = పశు సంపద; కళత్ర = భార్య; పుత్ర = సంతానము; బాంధవ = బంధువులు; దేహ = శరీరము; ఆది = మొదలగు వాని; సంఘము = సమూహము; ఎల్లన్ = అంతా; తమకున్ = తమకు; సత్యము = నిజము; అనుచున్ = అనుకొనుచు; కాపురములు = కాపురములు; సేసిన్ = చేయుచు; కడపటన్ = చివరకు; చత్తురు = చనిపోవుదురు; కనియున్ = కనిపిస్తున్నప్పటికిని; కానరు = చూడరు; అంత్య = తుదకు; కాల = కాలము గమనము యొక్క; సరణి = స్వభావమును.

భావము:

“ఓ పరీక్షిత్తు మహారాజా! ఇప్పుడు నీవడిగిన ప్రశ్న చాలా సమంజసమైనది. దీనిని ఆత్మతత్త్వం తెలిసిన వాళ్లు మెచ్చుకుంటారు. ఇది సమస్త శుభాలను సమకూరుస్తుంది. లోకంలో వినదగిన విషయాలు వేలకొలది ఉన్నాయి. అందులో ఇతి అతి ముఖ్యమైంది. గొప్పది యిది. సంసారంలో మునిగితేలుతున్న గృహస్థులకు ఆత్మతత్త్వం కొంచెము కూడా తెలియదు. వాళ్లకు స్త్రీసంగమం, నిద్రలతో రేయి అంతా గడచిపోతుంది. పగలంతా కుటుంబ వ్యవహారాలతో సరిపోతుంది. పశువులూ, భార్యాబిడ్డలూ, చుట్టాలూ, శరీరమూ ఇత్యాది పరివార మంతటినీ నిజమని నమ్ముకొని సాగిస్తూ, కడకు వాళ్లు కన్నుమూసి కాటిపాలవుతారు. అంత్యకాల దుర్దశ తెలిసినా తెలియనట్లే ఉండిపోతారు.

2-4-క.

కావున, సర్వాత్మకుఁడు, మ

హావిభవుఁడు, విష్ణుఁ, డీశుఁ డాకర్ణింపన్,

సేవింపను, వర్ణింపను,

భావింపను భావ్యుఁ డభవభ్రాజికి నధిపా!

టీకా:

కావున = అందువలన; సర్వ = అందరియందు; ఆత్మకుడు = ఆత్మగా నుండువాడు; మహా = గొప్ప;
విభవుడు = వైభవము ఉన్నవాడు; విష్ణుఁడు = విష్ణుమూర్తి; ఈశుఁడు = ఈశ్వరుడు; ఆకర్ణింపన్ =
వినుటకు; సేవింపన్ = సేవచేయుటకు; వర్ణింపన్ = కీర్తించుటకు; భావింపను = స్మరించుటకు;
భావ్యుఁడు = తగినవాడు; అభవ = పునర్జన్మము లేకపోవుటకు; భ్రాజి = ప్రయత్నించు వాని; కిన్ = కి;
అధిపా = అధికుడా - రాజా.

భావము:

కనుక, రాజేంద్రా! మోక్షమార్గంలో పయనించే వాడికి సర్వజీవరాశికి ఆత్మయైన వాడు,
మహావైభవం కలవాడు, జగదీశ్వరుడు అయిన విష్ణువే స్మరించడానికి, సేవించడానికి,
కీర్తించడానికి, తెలుసుకోడానికి తగినవాడు.

2-5-ఆ.

జనుల కెల్ల శుభము సాంఖ్య యోగము; దాని

వలన ధర్మనిష్ఠవలన నయిన

అంత్యకాలమందు హరిచింత సేయుట

పుట్టువులకు ఫలము భూవరేంద్ర!

టీకా:

జనులకు = ప్రజలకు; ఎల్లన్ = అందరకు; శుభము = శుభమును ఇచ్చునది; సాంఖ్య = సాంఖ్యమును
{సాంఖ్యము - ఒక ముఖ్యమైన హిందూ దర్శనము}; యోగము = యోగము; దాని = దాని; వలనన్
= వలన; ధర్మ = ధర్మము నాచరించుటలో; నిష్ఠ = శ్రద్ధ, దీక్ష; వలనన్ = వలన; అయినన్ =
కలుగునట్టి; అంత్య = మరణాసన్న; కాలము = సమయము; అందున్ = లో; హరిన్ = హరిని; చింతన్
= ధ్యానము; చేయుటన్ = చేయగలుగుట; పుట్టువులు = జన్మములు; కున్ = కు; ఫలము =
ప్రయోజనము; భూవరేంద్ర = మహారాజా {భూవరేంద్రుడు - భూవర (రాజులలో) ఇంద్ర (శ్రేష్ఠుడు),
మహారాజు};

భావము:

లోకులందరికి సాంఖ్యయోగం మేలు చేకూరుస్తుంది. ఏ యోగం వల్లనైనా లేక ధర్మాచరణతో నైనా
సరే అవసానకాలంలో హరిని చింతించాలి. జన్మ మెత్తినందుకు ఓ నరవరా! ప్రయోజనం అలా
హరిని చింతించటమే.

2-6-తే.

అరసి నిర్గుణబ్రహ్మంబు నాశ్రయించి
విధినిషేధ నివృత్తి సద్విమలమతులు
సేయుచుందురు హరిగుణచింతనములు
మానసంబుల నేప్రొద్దు మానవేంద్ర!

టీకా:

అరసి = పరిశీలించి, విశ్లేషించి; నిర్గుణ = నిర్గుణ; బ్రహ్మంబున్ = బ్రహ్మమార్గమును; ఆశ్రయించి =
అనుసరించువారు; విధి = చేయదగినది; నిషేధ = చేయదగనిది అనువాని నుండి; నివృత్తి =
విడివడిన - అధిగమించిన; సత్ = నిజమైన - ఉత్తమమైన; విమల = మలములు లేని, నిర్మలులైన;
మతులున్ = బుద్ధిమంతులు; చేయుచుందురు = చేస్తూ ఉంటారు; హరి = విష్ణుమూర్తి యొక్క; గుణ
= గుణముల; చింతనములున్ = ధ్యానములు; మానసంబులన్ = మనస్సులలో; ఏ = ఏ; ప్రొద్దున్ =
వేళయం దైనను, అన్ని వేళలలోను; మానవేంద్ర = రాజా;

భావము:

మహారాజా! విధి నిషేధాలు అధిగమించిన నిర్మలబుద్ధి గల మహనీయులు గుణరహితమైన
పరబ్రహ్మమును ఆశ్రయించి మనస్సులో సదా మాధవుని గుణాలను మననం చేస్తుంటారు.

ద్వితీయ స్కంధము : భాగవతపురాణ వైభవంబు

2-7-సీ.

ద్వైపాయనుఁడు నాడు తండ్రి, ద్వాపరవేళ-

బ్రహ్మసమ్మితమైన భాగవతముఁ

బ్రతనంబు జేయించె; బ్రహ్మతత్పరుఁడనై-

యుత్తమ శ్లోకలీలోత్సవమున

నాకృష్ట చిత్తుండనై పరించితి; నీవు-

హరి పాద భక్తుఁడ వగుటఁ జేసి

యెఱిఁగింతు వినవయ్య; యూ భాగవతమున-

విష్ణుసేవాబుద్ధి విస్తరిల్లు;

2-7.1-ఆ.

మోక్షకామునకును మోక్షంబు సిద్ధించు;

భవభయంబు లెల్ల బాసిపోవు;

యోగిసంఘమునకు నుత్తమవ్రతములు

వాసుదేవనామ వర్ణనములు.

టీకా:

ద్వైపాయనుండు = వ్యాసుడు; నాదు = నా యొక్క; తండ్రి = తండ్రి; ద్వాపర = ద్వాపర; వేళన్ = యుగమునందు; బ్రహ్మ = బ్రహ్మ; సమ్మితము = సమానమైన పరిమితి కలది; ఐన = అయినట్టి; భాగవతమున్ = భాగవతమును; పఠనంబున్ = అధ్యయనము; చేయించెన్ = చేయించెను; బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మమునందు; తత్పరుండన్ = మనస్సు లగ్నమైన వానిని; ఐ = అయ్యి; ఉత్తమశ్లోక = కృష్ణుని {ఉత్తమశ్లోకుడు - ఉత్తములచే కీర్తింపబడువాడు, కృష్ణుడు}; లీలా = విలాసముల - లీలల; ఉత్సవమునన్ = వేడుకచేతను - సంతోషముతో; ఆకృష్ట = ఆకర్షింపబడిన; చిత్తుండన్ = మనస్సుగల వాడను; ఐ = అయ్యి; పఠించితిన్ = అధ్యయనము చేసితిని; నీవున్ = నీవుకూడ; హరి = విష్ణువు యొక్క; పాద = పాదములందు; భక్తుఁడవు = భక్తుడవు; అగుటన్ = అగుట; చేసి = చేత; ఎఱిఁగింతున్ = తెలియజేయుదును; విను = వినుము; అయ్య = తండ్రి; ఈ = ఈ; భాగవతమున = భాగవతములో; విష్ణు = హరిని; సేవా = సేవించవలెనను; బుద్ధి = ఆలోచనలు - బుద్ధి; విస్తరిల్లున్ = వృద్ధిచెందును;

మోక్ష = మోక్షము; కామునకున్ = కోరువానికి; మోక్షంబు = మోక్షము; సిద్ధించున్ = లభించును; భవ = జన్మజన్మల - మృత్యు; భయంబుల్ = భయములు; ఎల్లన్ = అన్నియును; పాసి = తొలగి; పోవున్ = పోవును; యోగి = యోగుల; సంఘమునకున్ = సమూహమునకు; ఉత్తమ = ఉత్తమమైన; వ్రతములు = ఆచరించవలసినవి - పూజనములు; వాసుదేవ = హరి యొక్క {వాసుదేవుడు - సమస్తమందు వసించు దేవుడు}; నామ = నామముల; వర్ణనములు = కీర్తించుటలు.

భావము:

నా తండ్రి యైన వ్యాసభగవానుడు ద్వాపరయుగంలో వేదతుల్యమైన భాగవతం నా చేత
చదివించాడు. పరబ్రహ్మమందు లగ్నచిత్తుడనైన నేను భగవంతుని అవతారలీలలు
నన్నాకర్షించడంవల్ల దీనిని పఠించాను. నీవు పంకజాక్షుని పాదపద్మాలను ఆశ్రయించిన భక్తుడివి.
అందువల్ల నీకు భాగవతతత్త్వం తెలియపరుస్తాను. మహారాజా! వినవయ్యా! భాగవత శ్రవణం వల్ల
విష్ణువును సేవించాలనే బుద్ధి విశాల మవుతుంది. మోక్షం కాంక్షించువాడికి ముక్తి లభిస్తుంది.
జన్మము, జర, మరణాది సంసార భయాలన్నీ సమసిపోతాయి. వాసుదేవ నామ సంకీర్తనలే
యోగిసత్తములకు ఉత్తమ వ్రతాలు.

2-8-త.

హరినెఱుంగక యింటిలో బహుహాయనంబులు మత్తుడై
పొరలుచుండెడి వెఱ్ఱి ముక్తికిఁ బోవనేర్చునె? వాడు సం
సరణముం బెడఁబాయఁ డెన్నడు; సత్య మా హరినామ సం
స్మరణ మొక్క ముహూర్తమాత్రము చాలు ముక్తిదమౌ నృపా!

టీకా:

హరిన్ = విష్ణుమూర్తిని; ఎఱుంగక = తెలిసికొనక; ఇంటిలోన్ = గృహము లందు; బహు = అనేక;
హాయనంబులున్ = సంవత్సరములు; మత్తుడు = మత్తులో పడిపోయిన వాడు; ఐ = అయి;
పొరలుచున్ = దొర్లుచు; ఉండెడి = ఉంటున్నట్టి; వెఱ్ఱి = వెఱ్ఱివాడు; ముక్తి = మోక్షము; కిన్ = నకు;
పోవన్ = వెళ్ళుట; నేర్చునే = కలుగునా; వాడు = అట్టివాడు; సంసరణమున్ = సంసారమును,
సంసారబంధమును; ఎడన్ = విడిచి; పాయఁడు = పోలేడు; ఎన్నడున్ = ఎప్పటికిన్; సత్యము =
(ఇది) నిజము; ఆ = ఆ; హరి = హరి యొక్క; నామ = నామముల; సంస్మరణము = చక్కటి
స్మరించుట; ఒక్క = ఒక్క; ముహూర్త = ముహూర్త కాలము; మాత్రమున్ = మాత్రమైనను; చాలున్ =
సరిపోవును; ముక్తిదము = ముక్తి కలిగించునది; ఔన్ = అగుటకు; నృపా = నరులను పాలించువాడా
- రాజా.

భావము:

విష్ణుదేవుని తెలుసుకోకుండా మత్తెక్కి సంసారములో సంవత్సరాల తరబడి పొరలాడుతూ సతమత మవుతుండే అవివేకి ముక్తి కెలా పొగలడు. వాడు సంసారబంధం నుండి ఎన్నటికీ బయటపడలేడు. కాని ఓ రాజా! ఒక్క క్షణమైనా హరినామం స్మరిస్తే చాలు. అది ముక్తిని ప్రసాదిస్తుంది ఇది నిజం.

ద్వితీయ స్కంధము : ఖట్వాంగు మోక్ష ప్రకారంబు

2-9-సీ.

కౌరవేశ్వర! తొల్లి ఖట్వాంగుడను విభుం-

డీలనేడు దీవులనేలుచుండి,

శక్రాది దివిజులు సంగ్రామభూముల-

నుగ్రదానవులకు నోడి వచ్చి

తమకుఁ దో డడిగిన, ధరనుండి దివి కేఁగి-

దానవవిభుల నందఱి వధింప,

'వర మిత్తు' మనుచు దేవతలు సంభాషింప,-

'జీవితకాలంబు నెప్పుఁ డిదియ

2-9.1-ఆ.

వరము నాకు నొండు వరమొల్ల' ననవుడు,

నాయు వొక ముహూర్తమంత తడవు

గల దటంచుఁ బలుక, గగనయానమున న

మృనవేశ్వరుండు మహికి వచ్చి.

టీకా:

కౌరవేశ్వర = పరీక్షిన్మహారాజా {కౌరవేశ్వరుడు - కురువంశపు రాజు, పరీక్షిత్తు}; తొల్లి = పూర్వము;
ఖట్వాంగుడు = ఖట్వాంగుడు {ఖట్వాంగుడు - సరియగు అంగములు కలవాడు - సప్త
ఖండములు అంగములుగ కలవాడు (ఖట్వము - మంచము)}; అను = అనబడు; విభుండు = రాజు;
ఇలన్ = భూమిలోని; ఏడు = ఏడు (7); దీవులన్ = ఖండములను; ఏలుచుండి = పరిపాలిస్తూ; శక్ర =
ఇంద్రుడు; ఆది = మొదలగు; దివిజలు = దేవతలు; సంగ్రామ = యుద్ధ; భూములన్ = భూములలో;
ఉగ్ర = భీకరమైన; దానవులు = రాక్షసులు; కున్ = కు; ఓడి = పరాజితులై; వచ్చి = వచ్చి; తమ =
వారల; కున్ = కు; తోడున్ = సహాయము; అడిగిన = అడుగగా; ధరన్ = భూమి; నుండి = నుండి;
దివి = స్వర్గము; కిన్ = నకు; ఏగి = వెళ్లి; దానవ = రాక్షస; విభులన్ = రాజులను; అందరిన్ =
అందరిని; వధింపన్ = సంహరించగ; వరమున్ = వరమును; ఇత్తుము = ఇచ్చెదము; అనుచున్ =
అని; దేవతలు = దేవతలు; సంభాషింపన్ = అడుగగా; జీవిత = (శేష) జీవిత; కాలంబున్ =
కాలమును; చెప్పుడు = చెప్పండి; ఇదియ = ఇదే;
వరము = వరము - కోరునది; నాకున్ = నాకు; ఒండు = మరియొక; వరమున్ = వరమును; ఒల్లన్ =
అంగీకరించను; అనవుడున్ = అనగా; ఆయువు = శేషజీవితము; ఒక = ఒక; ముహూర్తము =
ముహూర్త కాలము; అంత = అంత; తడవున్ = సమయము మాత్రమే; కలదు = ఉన్నది; అటంచున్
= అని; పలుకన్ = పలుకగ; గగన = ఆకాశ మార్గ; యానమున = ప్రయాణముతో; ఆ = ఆ; మానవ =
మానవులకు; ఈశ్వరుడు = ప్రభువు - మహారాజు - ఖట్వాంగుడు; మహి = భూమి; కిని = కి; వచ్చి =
వచ్చి.

భావము:

ఓ కౌరవరాజా! పరీక్షిత్తు! పూర్వం ఖట్వాంగు డనే రాజు భూమండలంలోని సప్తద్వీపాలనూ
పరిపాలిస్తూ ఉండేవాడు. ఇంద్రాదిదేవతలు యుద్ధంలో భీకరులైన రాక్షసుల చేతుల్లో ఓడిపోయి,
ఆయన దగ్గరకు వచ్చి తమకు సాయపడమని ప్రార్థించారు. ఆయన భూలోకం నుంచి
స్వర్గలోకానికి వెళ్లి దానవరాజుల నందరినీ సంహరించాడు. అప్పుడు దేవతలు సంతోషించి
ఖట్వాంగుణ్ణి వరం కోరుకోమన్నారు. "నేనెంత కాలం బ్రతుకుతానో చెప్పండి. ఇదే నేను కోరే వరం,

మరో వరం నా కక్కరలే"దన్నాడు ఆ మహానుభావుడు."నీకు ఆయువు ఇక ఒక ముహూర్తకాలమే ఉంది."అని వేల్పు లన్నారు. వెంటనే ఆ భూపాలుడు విమాన మెక్కి భూలోకానికి వచ్చాడు.

2-10-క.

గిరులంబోలెడి కరులను,

హరులం, దన ప్రాణదయితలై మనియెడి సుం

దరులను, హితవరులను, బుధ

వరులను వర్జించి గాఢవైరాగ్యమునన్.

టీకా:

గిరులన్ = కొండలను; పోలెడిన్ = సరిపోలు; కరులన్ = ఏనుగులను; హరులన్ = గుఱ్ఱములను; తన = తన యొక్క; ప్రాణదయితలు = ప్రాణప్రియులు, భార్యలు; ఐ = అయి; మనియెడి = ఉండెడి; సుందరులన్ = సౌందర్యవంతులను; హిత = మంచిని; వరులన్ = కోరువారలను; బుధ = తెలివి కలిగి సలహాలిచ్చు; వరులన్ = వారలను; వర్జించి = వదలివేసి; గాఢ = గట్టి, స్థిరమైన; వైరాగ్యమున్ = వైరాగ్యముతో {వైరాగ్యము - రాగబంధనములు లేకపోవుట}.

భావము:

అలా వచ్చిన ఖట్వాంగ మహారాజు ప్రగాఢమైన వైరాగ్యంతో పర్వతాలవంటి ఏనుగులను, గుఱ్ఱాలను, ప్రాణప్రియాలైన సుందరాంగులను, సన్నిహితులను, హితులను, పండితశ్రేష్ఠులను పరిత్యజించాడు.

(విడువరాని సకల భౌతికసంపదలను, బంధుమిత్రులను, మమత్వాలను చటుక్కున పరిత్యజించాడు)

2-11-క.

గోవిందనామకీర్తనఁ

గావించి భయంబు దక్కి ఖట్వాంగ ధరి

త్రీవిభుఁడు సూర గొనియెనుఁ

క్షైవల్యముఁ దొల్లి రెండు గడియలలోనన్.

టీకా:

గోవింద = భగవంతుని {గోవిందుడు - గోవులకు ఒడయుడు, మంచికి ఇష్టుడు, కృష్టుడు}; నామ = నామముల; కీర్తనన్ = కీర్తించుటలు; కావించి = చేసి; భయంబున్ = భయమును; తక్కి = విడిచిపెట్టి; ఖట్వాంగ = ఖట్వాంగుడు అను; ధరిత్రీ = భూమికి; విభుఁడున్ = ప్రభువు - రాజు; చూరన్ = సంపాదించు; కొనియెనున్ = కొనెను; క్షైవల్యమున్ = మోక్షమును {క్షైవల్యము - కేవలము ఆ పరమాత్మ గా అగుట}; తొల్లి = పూర్వము; రెండు = రెండు (2); గడియల = గడియలు {గడియ - 24 నిమిషముల కాలము, 2 గడియలు - 1 ముహూర్తము, 60 విగడియలు - 1 గడియ}; లోనన్ = లోపల.

భావము:

అలా ముక్తసంగుడైన ఖట్వాంగుడు, పూర్వం, గోవిందనామ సంకీర్తనం చేసి భయరహితుడై రెండు గడియల్లోనే చక్కగా మోక్షం పొందాడు.

ద్వితీయ స్కంధము : ధారణా యోగ విషయంబు

2-12-వ.

వినుము; నీకు నేడు దివసంబులకుం గాని జీవితాంతంబు గాదు; తావత్కాలంబునకుం బారలొకిక సాధనభూతం బగు పరమకల్యాణంబు సంపాదింపవచ్చు, నంత్యకాలంబు డగ్గఱినన్ బెగ్గడిలక దేహి దేహ, పుత్ర, కళత్రాది సందోహంబువలని మోహసాలంబు నిష్కామకరవాలంబున నిర్మూలనంబు సేసి, గేహంబు వెడలి పుణ్య తీర్థజలావగాహంబు సేయుచు, నేకాంత శుచిప్రదేశంబున విధివత్ప్రకారంబునం గుశాజిన చేలంబులతోడం గల్పితాసనుండై, మానసంబున నిఖిల జగత్ప్రవీతీకరణ సమర్థం బై, యకారాది త్రివర్ణ కలితంబై, బ్రహ్మబీజంబయిన ప్రణవంబు సంస్కరించుచు, వాయువుల జయించి, విషయంబుల వెంటనంటి పాటెడి యింద్రియంబుల బుద్ధిసారథి యై మనోనామకంబు లైన పగ్గంబుల బిగ్గఁబట్టి మ్రొగ్గం దిగిచి, దట్టంబులైన కర్మ

ఘట్టంబుల నిట్టట్టు మెట్టడి మనంబును శేముషీ బలంబున నిరోధించి, భగవదాకారంబు తోడ
 బంధించి, నిర్విషయంబైన మనంబున భగవత్పాదా ద్యవయవంబులం గ్రమంబున ధ్యానంబు
 సేయుచు, రజస్తమోగుణంబులచేత నాక్షిప్తంబును విమూఢంబునగు చిత్తంబునం
 దద్గుణంబులవలన నయ్యెడి మలంబుల ధారణావశంబునం బోనడిచి, నిర్మలచిత్తంబునం
 బరమంబైన విష్ణుపదంబునకుం జను ధారణానియమంబు గలుగ సుఖాత్మకం బగు విషయంబు
 నవలోకించు యోగికి భక్తిలక్షణంబైన యోగాశ్రయంబున వేగంబు మోక్షంబు సిద్ధించు"ననిన
 యోగీంద్రునకు నరేంద్రుం డిట్లనియె.

టీకా:

వినుము = విను; నీకున్ = నీకు; ఏడు = ఏడు (7); దివసంబులకున్ = దినములకు {దినభాగములు
 - పగలు, రేయి; కాని = కాని; జీవిత = జీవితము; అంతంబున్ = అంతము; కాదు = అవ్వదు; తావత్ =
 ఆ యొక్క; కాలంబునకున్ = సమయమునకు; పారలౌకిక = ఆముష్మిక {పారలౌకికము -
 ఆముష్మికము, పరలోక సంబంధమైనది; సాధన = సాధనమునకు; భూతంబు = కారణభూతము;
 అగు = అయినట్టి; పరమ = గొప్ప; కల్యాణంబున్ = శుభకరము; సంపాదిపన్ = సంపాదించుకొన;
 వచ్చున్ = వచ్చును; అంత్య = అవసాన (మరణ); కాలంబు = సమయము; డగ్గఱినన్ = దగ్గరైందని;
 బెగ్గడిల్లక = తల్లడిల్లక; దేహి = దేహధారి (మనిషి); దేహ = శరీరము; పుత్ర = సంతానము; కళత్ర =
 భార్య; ఆది = మొదలగు; సందోహంబున్ = సమూహము; వలని = అందు; మోహన్ = మోహ
 మనెడి; సాలంబున్ = వృక్షమును, ఆవరణమును; నిష్కామ = కోరికలు లేకుండుట అను;
 కరవాలంబునన్ = కత్తితో; నిర్మూలనంబున్ = మొదలంటా నరికివేయుట; చేసి = చేసినవాడై;
 గేహంబున్ = ఇంటినుండి; వెడలి = వెలువడి; పుణ్య = పవిత్రమైన; తీర్థ = తీర్థస్థలములలో; జల =
 నీటి యందు; అవగాహంబున్ = స్నానములు; చేయుచున్ = చేస్తూ; ఏకాంత = ఒంటరిగ,
 కలతలులేని; శుచి = శుభ్రమైన; ప్రదేశంబునన్ = స్థలము నందు; విధివత్ = శాస్త్రమున
 విధింపబడినట్లు, పద్ధతి; ప్రకారంబునన్ = ప్రకారముగ; కుశ = దర్బలు; అజిన = చర్మ; చేలంబులన్
 = వస్త్రములు; తోడన్ = తో; కల్పిత = ఏర్పరుచుకొనిన; ఆసనుండు = ఆసనము కలవాడు, ఆసీనుడు;
 ఐ = అయి; మానసంబునన్ = మనస్సులో; నిఖిల = సమస్త; జగత్ = జగత్తును; పవిత్రీ = పవిత్ర
 మగునట్లు; కరణ = చేయుటకు; సమర్థంబు = సామర్థ్యము కలది; ఐ = అయినట్టి; అకార =
 అకారము {అకారాది త్రి వర్ణ కలితంబు - అకారము (స్పష్టి) + ఉకారము (స్థితి) + పూర్ణానుస్వారము

(లయము) కలిగిన ఓంకారము; ఆది = మొదలగు; త్రి = మూడు; వర్ణ = వర్ణములు; కలితంబున్ =
 కలిగినది; ఐ = అయి; బ్రహ్మ = బ్రహ్మ తత్త్వమునకు; బీజంబు = మూలకారణమైనది; అయిన =
 అయినట్టి; ప్రణవంబున్ = ఓంకారమును; సం = చక్కగా; స్మరించుచు = జపించుచు; వాయువులన్
 = ప్రాణములను - లోని వాయువులను; జయించి = నియమించి; విషయంబుల = ఇంద్రియార్థముల
 {ఇంద్రియ విషయములు - శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రస, గంధములు; వెంటన్ = వెనుకను; అంటి = పడి;
 పాటెడి = పోవు; ఇంద్రియములన్ = ఇంద్రియములను; బుద్ధి = బుద్ధి అను; సారథిన్ =
 నడపించువానిని; ఐ = కలిగి; మనః = మనస్సు అను; నామకంబులు = పేరుగలవి; ఐన = అయినట్టి;
 పగ్గంబులన్ = పగ్గములతో; బిగన్ = గట్టిగ - బిగించి; పట్టి = పట్టుకొని; మ్రొగ్గన్ = వంచి; తిగిచి =
 లొంగదీసుకొని; దట్టంబులు = దట్టములు; ఐన = అయినట్టి; కర్మ = కర్మలు అను; ఘట్టంబులన్ =
 అడవులలో; ఇట్టట్టు = అటునిటు; మెట్టెడి = తిరుగు; మనంబున్ = మనస్సును; శేముషీ = ప్రజ్ఞా -
 బుద్ధి; బలంబునన్ = బలమున - శక్తిచేత; నిరోధించి = నిరోధించి - నియమించి; భగవత్ =
 భగవంతుని; ఆకారంబున్ = ఆకారము; తోడన్ = తో; బంధించి = బంధించేసి; నిర్విషయంబు =
 విషయబంధనములులేనిది - స్వేచ్ఛి; ఐన = అయినట్టి; మనంబునన్ = మనస్సులో; భగవత్ =
 భగవంతుని; పాద = పాదములు; ఆది = మొదలగు; అవయవంబులన్ = అవయవములను;
 క్రమంబునన్ = క్రమముగ; ధ్యానంబున్ = ధ్యానము; చేయుచున్ = చేస్తూ; రజన్ = రజో; తమః =
 తమో; గుణంబులన్ = గుణములు; చేతన్ = చేత; ఆక్షిప్తంబునున్ = లాగబడినదియు;
 విమూఢంబున్ = మిక్కిలి మోహము చెందినదియు; అగు = అయిన; చిత్తంబునన్ = మనస్సు; తత్
 = ఆ; గుణంబుల = గుణములు; వలనన్ = వలన; అయ్యెడి = కలుగు; మలంబులన్ = మలంబులను
 - మురికిని; ధారణా = ధారణ చేయుట; వశంబునన్ = ద్వారా; పోనడిచి = పోగొట్టి; నిర్మల =
 మలంబులు లేని - అమలమైన; చిత్తంబునన్ = మనస్సుతో; పరమంబు = అత్యుత్తమము; ఐన =
 అయినట్టి; విష్ణు = వైష్ణవ - వైకుంఠ; పదంబున్ = లోకము - పరమ పదము; కున్ = నకు; చనున్ =
 వెళ్ళును; ధారణా = ధారణచే; నియమంబున్ = నియమింపబడుట; కలుగన్ = కలుగగ; సుఖ =
 ఆనందము యొక్క; ఆత్మకంబు = స్వరూపము కలది; అగు = అయిన; విషయంబున్ =
 విషయమును; అవలోకించు = అనుభవించుచున్న; యోగి = యోగి; కిన్ = కి; భక్తి = భక్తి యొక్క;
 లక్షణంబు = లక్షణము; ఐన = కలిగిన; యోగ = యోగమును; ఆశ్రమంబునన్ = ఆశ్రయించుట
 వలన; వేగంబు = శ్రీఘ్రమే; మోక్షంబు = మోక్షము; సిద్ధించున్ = కలుగును; అనిన = అనగా; యోగి =

యోగులలో; ఇంద్రుండు = శ్రేష్ఠున; కున్ = కు; నర = నరులకు; ఇంద్రుండు = ప్రభువు - మహారాజు;
ఇట్లు = ఈ విధముగ; అనియెన్ = పలికెను.

భావము:

రాజేంద్రా! విను. నీకు ఏడు రోజులు తర్వాత గదయ్యా మరణం. ఆపాటి సమయంలో
పరలోకసాధనమైన పరమశుభాన్ని ఆర్జించడానికి ఎంతో అవకాశం ఉంది. అవసానకాలం
సమీపించగానే భయపడకుండా దేహధారియైన వాడు శరీరం, భార్యాపుత్రులు మొదలైన
వాటిపైగల మోహమనే వృక్షాన్ని నిష్కామమనే ఖడ్గంతో తెగనరకాలి. ఇట్లు వదలి పవిత్రమైన
తీర్థజలాల్లో స్నానమాడుతూ ప్రశాంతమైన ఏకాంత ప్రదేశం చేరుకోవాలి. అక్కడ శాస్త్రం
విధించినట్లు దర్భలూ, జింకచర్మము, వస్త్రము పరచుకొని కూర్చోవాలి. జగమంతా పవిత్రం
చెయ్యగలదీ, అకార ఉకార మకారాలనే మూడక్షరాలతో కూడినదీ, బ్రహ్మ బీజమూ ఐన
ఓంకారాన్ని మనస్సులో స్మరిస్తూ ఉచ్చాస నిశ్శాసాలను వశపరచుకోవాలి. ఆ పైన విషయాల
వెంబడి పరుగిడే ఇంద్రియాలను బుద్ధి అనే సారథితోను, మనస్సనే పగ్గంతోను బిగబట్టి
నిగ్రహించాలి. గట్టివైన కర్మబంధాలలో చిక్కుకొని ఊగిసలాడే చిత్తాన్ని ప్రజ్ఞాబలంతో నిరోధించి
భగవంతుని మీద నిశ్చలంగా నిలపాలి. విషయరహితమైన మనస్సుతో ఆ దేవుని
కరచరణాదులైన అవయవాలను క్రమంగా ధ్యానం చేయాలి. రజోగుణం చేత తమోగుణం చేత
ఆకర్షింపబడి మోహానికి లోనయ్యే మనస్సును, ఆ గుణాలవల్ల కలిగిన మాలిన్యాలను ధారణతో
తొలగించి నిర్మలం చెయ్యాలి. అలా చేసినవాడు సర్వోత్కృష్టమైన విష్ణుపదం చేరుతాడు.
ధారణానియమం సిద్ధిస్తే ఆతడు సుఖమయమైన విషయాన్ని చూస్తాడు. అట్టి యోగి
భక్తిలక్షణమైన యోగాన్ని ఆశ్రయించి శ్రీఘ్రమే మోక్షం చూరగొంటాడు." ఈ విధంగా పలుకుతున్న
శుకయోగీంద్రునితో పరీక్షిన్నరేంద్రుడు ఇలా అన్నాడు.

2-13-క.

"ధా^రణ యే క్రియ నిలుచును?

ధా^రణకే రూప? మెద్ది ధా^రణ యనఁగా?

ధా^రణ పురుషు మనోమల

మే^{రీ}తి హరించు? నాకు నై^{తి}ఁగింపఁగదే."

టీకా:

ధారణ = ధారణ {ధారణ - భగవంతునిఁదప్ప మఱియొకటిఁనెఱుఁగమి; (ఇది యమము, నియమము, ప్రాణాయామము, ప్రత్యాహారము, ధ్యానము, ధారణ, మననము, సమాధి అను అష్ట యోగాంగములలో నొకటి.); ఏ = ఏ; క్రియన్ = విధముగ; నిలుచును = నిలబడును; ధారణ = ధారణ; కిన్ = కి; ఏ = ఏది; రూపము = రూపము; ఎద్ది = ఏది; ధారణ = ధారణ; అనగాన్ = అనగా; ధారణ = ధారణ; పురుషు = మానవుల; మనో = మనసు నందలి; మలమున్ = విసర్జించవలసినది, మాలిన్యము; ఏ = ఏ; రీతిన్ = విధముగ; హరించున్ = పోగొట్టును; నాకున్ = నాకు; ఎఱిఁగింపన్ = తెలియజేయ; కదే = వలసినది.

భావము:

"ధారణ ఎలా నిలుస్తుంది? మహర్షీ! ధారణ అంటే ఏమిటి? దాని స్వరూపం ఏమిటి? అది జీవుని చిత్తమాలిన్యాన్ని ఎలా పోగొడుతుంది? దయచేసి నాకు తెలియపరచండి."

2-14-వ.

అనిన విని రాజనకు నవధూత విభుం డిట్లనియె.

టీకా:

అనిన = అనగా; విని = విని; రాజ = పరీక్షన్మహారాజు; కున్ = నకు; అవధూత = అవధూతలలో, సన్యాసులలో {అవధూత - బ్రహ్మనిష్ఠతో వర్ణాశ్రమాచారములను విడిచిన సన్యాసి, దిగంబర రూప సన్యాసి}; విభుండు = శ్రేష్ఠుడు; ఇట్లు = ఈ విధముగ; అనియెన్ = పలికెను.

భావము:

ఆ మాటలు విని అవధూతలలో శ్రేష్ఠుడైన శుకుడు పరీక్షిత్తు మహారాజును జూసి ఇలా పలికాడు.

2-15-ఆ.

"పవనములు జయించి పరిహృతసంగుడై

ఇంద్రియముల గర్వమెల్ల మాపి

హరి విశాలరూపమందుఁ జిత్తముఁ జేర్చి

నిలుపవలయు బుద్ధి నెఱిపి బుధుఁడు.

టీకా:

పవనములు = ప్రాణవాయువులను; జయించి = నిగ్రహించి; పరిహృత = పరిహరింపబడిన;
సంగుఁడు = సంగములు కలవాడు; ఐ = అయి; ఇంద్రియములన్ = ఇంద్రియముల; గర్వము =
మదమును; ఎల్లన్ = అంతను; మాపి = నశింపజేసి; హరి = భగవంతుని; విశాల = విశాలమైన,
విశ్వ; రూపము = రూపము; అందున్ = అందు; చిత్తమున్ = మనస్సును; చేర్చి = చేర్చి; నిలుప =
నిలుప; వలయున్ = వలెను; బుద్ధిన్ = ప్రజ్ఞను; నెఱిపి = ప్రయోగించి; బుధుఁడు = బుద్ధిమంతుడు.

భావము:

"పండితుడైనవాడు శ్వాసవాయువులను జయించి, సంసారం తోడి తగులం వదలిపెట్టి,
ఇంద్రియాల గర్వమంతా అణచి బుద్ధిబలంతో మనస్సును విష్ణుదేవుని విశాల స్వరూపం యందు
స్థిరంగా నిలపాలి.

ద్వితీయ స్కంధము : విరాట్స్వరూపము తెలుపుట

2-16-వ.

వినుము; భగవంతుండైన హరి విరాడ్విగ్రహంబు నందు భూత భవిష్యద్వర్తమానం బైన విశ్వంబు
విలోక్యమానం బగు ధరణీసలీల తేజస్సమీరణ గగనాహంకార మహత్తత్వంబు లనియెడి సప్తావ
రణంబుల చేత నావృతం బగు మహాండకోశం బైన శరీరంబు నందు ధారణాశ్రయం బయిన
వైరాజపురుషుండు దేజరిల్లు; నమ్మహాత్మునికే బాదమూలంబు పాతాళంబు; పార్శ్విభాగ పాదాగ్ర
భాగంబులు రసాతలంబు; గుల్ఫంబులు మహాతలంబు; జంఘలు తలాతలంబు; జానుద్వయంబు
సుతలం; బూరువులు వితలాతలంబు; జఘనంబు మహీతలంబు; నాభీవివరంబు నభస్థలంబు;

వక్షంబు గ్రహతారకా ముఖ జ్యోతిస్సమూహ సమేతం బగు నక్షత్రలోకంబు; గ్రీవంబు
 మహర్లోకంబు; ముఖంబు జనలోకంబు; లలాటంబు తపోలోకంబు; శీర్షంబు సత్యలోకంబు;
 బాహుదండంబు లింద్రాదులు; గర్జంబులు దిశలు; శ్రవణేంద్రియంబు శబ్దంబు; నాసాపుటంబు
 లశ్వనీదేవతలు; ఘ్రాణేంద్రియంబు గంధంబు; వదనంబు వహ్ని; నేత్రంబు లంతరిక్షంబు;
 చక్షురింద్రియంబు సూర్యుండు; రేయింబగళ్ళు టెప్పలు; భ్రూయుగ్మ విజృంభణంబు బ్రహ్మపదంబు;
 తాలువులు జలంబు; జిహ్వేంద్రియంబు రసంబు; భాషణంబులు సకల వేదంబులు; దంష్ట్రలు
 దండధరుండు; దంతంబులు పుత్రాది స్నేహకళలు; నగవులు జనోన్మాద కరంబు లయిన
 మాయావిశేషంబులు; కటాక్షంబుల నంత సర్గంబులు; పెదవులు వ్రీడాలోభంబులు; స్తనంబులు
 ధర్మంబులు; వె న్నధర్మమార్గంబు; మేఢంబు ప్రజాపతి; వృషణంబులు మిత్రావరుణులు; జఠరంబు
 సముద్రంబులు; శల్య సంఘంబులు గిరులు; నాడీనివహంబులు నదులు; తనూరుహంబులు
 తరువులు; నిశ్వాసంబులు వాయువులు; ప్రాయంబు నిరవధికంబయిన కాలంబు; కర్మంబులు
 నానావిధజంతునివహ సంవృత సంసరణంబులు; శిరోజంబులు మేఘంబులు; కట్టు పుట్టంబులు
 సంధ్యలు; హృదయంబు ప్రధానంబు; సర్వవికారంబులకు నాశ్రయంబైన మనంబు చంద్రుండు;
 చిత్తంబు మహత్తత్త్వం; బహంకారంబు రుద్రుండు; నఖంబు లశ్వాశ్వత ర్యుష్ట గజంబులు;
 కటిప్రదేశంబు పశుమృగాదులు; విచిత్రంబులైన యాలాప నైపుణ్యంబులు పక్షులు; బుద్ధి మనువు;
 నివాసంబు పురుషుండు; షడ్జాదులైన స్వరవిశేషంబులు గంధర్వ విద్యాధర చారణాప్సర
 స్సమూహంబులు; స్మృతి ప్రహ్లాదుండు; వీర్యంబు దైత్య దానవానీకంబై యుండు; మఱియు న
 మ్మాహావిభునకు ముఖంబు బ్రాహ్మణులును, భుజంబులు క్షత్రియులును, నూరులు వైశ్యులును,
 జరణంబులు శూద్రులును, నామంబులు నానా విధంబులయిన వసురుద్రాది దేవతాభి
 ధానంబులును; ద్రవ్యంబులు హవిర్భాగంబులును; గర్మంబులు యజ్ఞప్రయోగంబులును నగు;
 నిట్టి సర్వమయుండైన పరమేశ్వరుని విగ్రహంబు ముముక్షువయినవాడు మనంబున
 ననుసంధానంబు సేయవలయు" నని వక్కాణించి వెండియు నిట్లనియె.

టీకా:

వినుము = వినుము; భగవంతుడు = మహిమాన్వితుడు; ఐన = అయినట్టి; హరి = విష్ణుమూర్తి;
 విరాట్ = విరాట్టు - విశ్వరూపముగల; విగ్రహంబున్ = స్వరూపము; అందున్ = లో; భూత =
 జరిగిపోయినట్టివి; భవిష్యత్ = జరుగపోవునట్టివి; వర్తమానంబు = జరుగుచున్నట్టివి; ఐన =

అయినట్టి; విశ్వంబున్ = మొత్తము విశ్వము; విలోక్యమానంబు = కనబడునది; అగున్ = అయి
 ఉండును; ధరణీ = భూమి; సలిల = నీరు; తేజః = నిప్పు; సమీరణ = గాలి; గగన = ఆకాశము;
 అహంకార = అహంకారము; మహత్ = మహత్తు; తత్త్వంబున్ = తత్త్వములు; అనియెడి = అనబడు;
 సప్త = ఏడు (7); ఆవరణంబులు = ఆవరణలు - పొరలు; చేతన్ = చేత; ఆవృతంబున్ =
 ఆవరింపబడినది; అగు = అయినట్టి; మహా = గొప్ప, మిక్కిలి పెద్దవైన; అండ = అండ(గ్రుడ్డు) రూప
 గోళముల; కోశంబు = దివ్యభాండాగారము; ఐన = అయినట్టి; శరీరంబు = స్వరూపము; అందున్ =
 లో; ధారణ = ధారణను; ఆశ్రయంబు = ఆశ్రయముగా కలది; అయిన = అయినట్టి; వైరాజ =
 పరబ్రహ్మ స్వరూప, వేదరూప, విరాట్; పురుషుండు = పూరుషుడు; తేజరిల్లున్ = ప్రకాశించును; ఆ =
 ఆ; మహాత్ముడు = గొప్పఆత్మ కలవాడు; కిన్ = కి; పాద = కాలి; మూలంబు = పాదములు;
 పాతాళంబు = పాతాళము; పార్శ్వ = మడమ; భాగ = భాగములు; పాదార్థ = కాలి వేళ్ళు కల;
 భాగంబులు = భాగములు; రసా = రసా; తలంబు = తలము; గుల్ఫంబులు = చీలమండలు; మహా =
 మహా; తలంబు = తలము; జంఘలు = పిక్కలు; తలా = తలా; తలంబు = తలము; జాను = మోకాళ్ళు;
 ద్వయంబు = జంట; సు = సు; తలంబు = తలము; ఊరువులు = తొడలు; వితలా = వితలా;
 అతలంబు = అతలము; జఘనంబు = మొల; మహీ = మహీ, భూ; తలంబు = తలము; నాభీ = బొడ్డు
 యొక్క; వివరంబు = రంధ్రము; నభః = ఆకాశము; స్థలంబు = స్థలము; వక్షంబు = రొమ్ము; గ్రహ =
 గ్రహములు; తారకా = నక్షత్రములు; అముఖ = మొదలగు వానితో కూడిన; జ్యోతిః =
 జ్యోతిర్మండలముల; సమూహ = సమూహముల; సమేతంబు = కూడినది; అగు = అయిన; నక్షత్ర =
 నక్షత్ర; లోకంబు = లోకము; గ్రీవంబు = మెడ; మహాః = మహా; లోకంబు = లోకము; ముఖంబు =
 ముఖము; జన = జన; లోకంబు = లోకము; లలాటంబు = నుదురు; తపః = తపో; లోకంబు =
 లోకము; శీర్షంబు = తల; సత్య = సత్య; లోకంబు = లోకము; బాహుదండంబులు = చేతులు; ఇంద్ర =
 ఇంద్రుడు; ఆదులు = మొదలగువారు; కర్ణంబులు = చెవులు; దిశలు = దిక్కులు; శ్రవణ = వినునట్టి;
 ఇంద్రియంబులు = ఇంద్రియములు, చెవిరంధ్రములు; శబ్దంబు = చప్పుడు; నాసా = ముక్కు;
 పుటంబులు = పుటములు; అశ్వనీ = అశ్వనీ; దేవతలు = దేవతలు; ఘ్రాణ = వాసనచూసు;
 ఇంద్రియంబు = ఇంద్రియము; గంధంబు = వాసన; వదనంబు = నోరు; వహ్ని = అగ్ని; నేత్రంబులు =
 కళ్ళు; అంతరిక్షంబు = అంతరిక్షము {అంతరిక్షంబు - అంతర్ + ఈక్షంబు - రెండు వస్తువుల మధ్యన
 చూడబడునది, ఆకాశము, space}; చక్షున్ = చూచునట్టి; ఇంద్రియంబు = ఇంద్రియము; సూర్యుడు =
 సూర్యుడు; రేయిన్ = రాత్రి; పగళ్ళు = పగళ్ళు; టెప్పలు = కనురెప్పలు; భూ = కనుబొమల; యుగ్మ =

జంట; విజృంభణము = వికాశము; బ్రహ్మ = బ్రహ్మ; పదంబు = లోకము; తాలువులు = దౌడలు;
 జలంబు = నీరు; జిహ్వా = రుచిచూచునట్టి, నాలుక; ఇంద్రియంబు = ఇంద్రియము; రసంబు = రుచి;
 భాషణంబులు = పలుకులు; సకల = సమస్త; వేదంబులు = వేదములు; దంష్ట్రలు = కోరలు;
 దండధరుండు = యముడు; దంతంబులు = పలువరుస; పుత్ర = పుత్రులు; ఆది = మొదలగు; స్నేహ =
 స్నేహము యొక్క; కళలు = విలాసములు; నగవులు = నవ్వులు; జన = జనములకు; ఉన్మాద =
 వెణ్ణిక్కించ; కరంబులు = కలిగినవి; అయిన = అయినట్టి; మాయా = మాయ యొక్క; విశేషంబులు =
 లక్షణములు; కటాక్షంబులు = కడగంటిచూపులు, దయ; అనంత = అనంతమైన; సర్గంబులు =
 సృష్టలు; పెదవులు = పెదవులు; వ్రీడా = సిగ్గులు మరియు; లోభంబులు = లోభములు; స్తనంబులు
 = వక్షోజములు; ధర్మంబులు = ధర్మములు; వెన్ను = వెన్నెముక; అధర్మంబులు = అధర్మము యొక్క;
 మార్గంబు = ప్రవర్తన; మేధ్రంబు = మేధ్రము - పురుష జననేంద్రియము; ప్రజాపతి = ప్రజాపతి;
 వృషణంబులు = వృషణములు; మిత్రా = మిత్రుడు మరియు; వరుణులు = వరుణులు; జఠరంబు =
 జీర్ణకోశంబు; సముద్రంబులు = సముద్రములు; శల్య = ఎముకల; సంఘంబులు = గూడు; గిరులు =
 పర్వతములు; నాడీ = నాడీ; నివహంబులు = సమాహములు; నదులు = నదులు; తనుస్ =
 శరీరము పై; ఊరుహంబులు = మొలచునవి, రోమములు; తరువులు = చెట్లు; నిశ్వాసంబులు =
 ఊపిరులు; వాయువులు = గాలులు; ప్రాయంబు = వయస్సు; నిరవధికంబు = అంతలేనిది; అయిన
 = అయినట్టి; కాలంబు = కాలము; కర్మంబులు = చేసికొను పనులు, వృత్తి; నానా = అన్ని; విధ =
 రకముల; జంతు = జంతువుల; నివహ = సమాహముల; సంవృత = గుంపు; సంసరణంబులు =
 సంసారములు; శిరోజంబులు = తలవెంట్రుకలు; మేఘంబులు = మేఘములు; కట్టు = కట్టుకొను;
 పుట్టంబులు = వస్త్రములు; సంధ్యలు = సంధ్యలు; హృదయంబు = గుండె, హృదయము; ప్రధానంబు
 = మూలప్రకృతి; సర్వ = సమస్తమైన; వికారంబులు = వికారములు; కున్ = కి; ఆశ్రయంబు =
 ఆశ్రయము; ఐన = అయినట్టి; మనంబు = మనస్సు; చంద్రుండు = చంద్రుడు; చిత్తంబు =
 ఇంద్రియములతో కూడిన మనస్సు {చిత్తము - ఇంద్రియములతో కూడిన మనస్సు, సంశయ
 రూపము}; మహత్ = మహత్తు అను; తత్త్వంబు = తత్త్వము; అహంకారంబు = అహంకారము;
 రుద్రుండు = రుద్రుడు; నఖంబులు = గోర్లు; అశ్వ = గుఱ్ఱములు; అశ్వతరి = ఆడు కంచర గాడిదలు;
 ఉష్ణ = ఒంటెలు; గజములు = ఏనుగులు; కటి = నడుము; ప్రదేశము = భాగము; పశు = పశువులు
 ప్రశువులు - 1. పాశబద్ధమగునవి, పెంపుడు జంతువులు, ఆవులు మొదలగునవి. 2. సంసార
 బంధనాలచే బద్ధులు, జీవులు, వృష, పక్షి+కు, పాశ్యతే బధ్యతే అసౌ, బంధింపబడినది. గ్రామ్య

పశువు; మృగ = మృగములు {మృగములు - అడవిజంతువులు}; ఆదులు = మొదలగునవి;
 విచిత్రంబులు = విచిత్రములు - ప్రత్యేకములు; ఐన = అయినట్టి; ఆలాప = రాగ; నైపుణ్యంబులు =
 నేర్పరితనములు; పక్షులు = పక్షులు; బుద్ధి = బుద్ధి; మనువు = మనువు యొక్క; నివాసంబు =
 నివాసము; పురుషుండు = (పరమ) ఆత్మ; షడ్జ = షడ్జమము (ని); ఆదులు = మొదలగునవి; ఐన =
 అయిన; స్వర = (సప్త) స్వరములలోని; విశేషంబులు = రకములు; గంధర్వ = గంధర్వులు; విద్యాధర
 = విద్యాధరులు; చారణ = చారణలు; అప్పరస = అప్పరసలు యొక్క; సమూహంబులు = గుంపులు;
 స్మృతి = స్మరణలు; ప్రహ్లాదుండు = ప్రహ్లాదుడు; వీర్యంబు = వీరత్వము; దైత్య = రాక్షసులు; దానవా =
 దానవులు యొక్క; అనీకంబు = సేన; ఐ = అయి; ఉండున్ = ఉండును; మఱియున్ = ఇంకనూ; ఆ =
 ఆ; మహా = గొప్ప; విభునకున్ = ప్రభువునకు; ముఖంబు = ముఖము; బ్రాహ్మణులునున్ =
 బ్రాహ్మణులును; భుజంబులు = భుజములు; క్షత్రియులునున్ = రాజులును; ఊరులు = తోడలు;
 వైశ్యులునున్ = వర్తకులును; చరణంబులు = పాదములు; శూద్రులునున్ = శూద్రులును;
 నామంబులు = పేర్లు; నానా = వివిధ; విధంబులు = విధములు; ఐన = అయిన; వసు = వసువులు;
 రుద్ర = రుద్రులు; ఆది = మొదలగు; దేవత = దేవతల; ఆభిదానంబులు = పేర్లు; ద్రవ్యంబులు =
 వస్తువులు; హవిర్భాగంబులును = హవిర్భాగములును {హవిర్భాగములు - హవిస్సులు
 (యజ్ఞకుండమున దేవతలకై వేల్చబడిన అన్నము నెయ్యి అందలి దేవతల వారివారి భాగములు);
 కర్మంబులు = కర్మలు, పూజనములు; యజ్ఞ = యజ్ఞములు; ప్రయోగంబులును = కార్యములును;
 అగున్ = అగును; ఇట్టి = ఇటువంటి; సర్వ = సర్వమును; మయుండు = నిండినవాడు -
 సర్వమయుడు; ఐన = అయినట్టి; పరమ = పరమమైన; ఈశ్వరుని = ప్రభువు యొక్క; విగ్రహంబు =
 విగ్రహమును - స్వరూపమును; ముముక్షువు = మోక్షమును కోరువాడు; ఐన = అయినట్టి; వాడు =
 మానవుడు; మనంబునన్ = మనస్సులో; అనుసంధానంబున్ = లగ్నముచేసికొనుట; చేయన్ =
 చేసి; వలయును = తీరవలెను; అని = అని; వక్కాణించి = చెప్పి; వెండియున్ = మరల; ఇట్లు = ఈ
 విధముగ; అనియెన్ = పలికెను.

భావము:

పరీక్షిత్తు విభుడా! విను, భగవంతుడైన విష్ణుని విరాటస్వరూపంలో జరిగిన, జరగనున్న,
 జరుగుతున్న ప్రపంచమంతా గోచరిస్తుంది. భూమి, అగ్ని, వాయువు, ఆకాశము, అహంకారము,
 మహత్తత్త్వము అనే ఆవరణాలు ఏడూ మహాండకోశమైన విరాట్పురుషుని శరీరమే అయి

ఉన్నాయి. ఆ శరీరంలో ధారణకు నెలవై విరాట్పురుషుడు ప్రకాశిస్తున్నాడు. ఆ మహాత్ముడికి పాతాళం అరికాలు; రసాతలం కాలిమడమ మునివ్రేళ్ళు; మహాతలం చీలమండలు; తలాతలం పిక్కలు; సుతలం మోకాళ్ళు రెండు; వితలము అతలము తొడలు; భూతలం పిరుదు; ఆకాశం బొడ్డు; గ్రహాలూ తారకలూ మొదలైన జ్యోతిస్సమూహంతో కూడిన నక్షత్రలోకం వక్షస్థలం; మహర్లోకం మెడ; జనలోకం ముఖం; తపోలోకం నొసలు; సత్యలోకం శిరస్సు; ఇంద్రుడు మొదలైనవారు భుజదండాలు; దిక్కులు చెవులు; శబ్దం శ్రోత్రేంద్రియం; అశ్వినీ దేవతలు ముక్కుపుటాలు; గంధం ఘ్రాణేంద్రియం; అగ్ని నోరు; అంతరిక్షం కళ్ళు; సూర్యుడు నేత్రేంద్రియం; రేయింబవళ్ళు కనురెప్పలు; బ్రహ్మపదం కనుబొమలు; జలాలు దవడలు; రసం జిహ్వేంద్రియం; సమస్త వేదాలు భాషణాలు; తుదిలేని సృష్టలే కడగంటి చూపులు; సిగ్గు లోభం పెదవులు; ధర్మ మార్గాలు కడుపు; కొండలు ఎముకలు; నదులు నాడులు; చెట్లు రోమాలు; వాయువు నిట్టూర్పులు; కడలేని కాలమే ప్రాయం; పలువిధాలైన ప్రాణులతో కూడిన సంసారాలు కర్మలు; మబ్బులు శిరోజాలు; సంధ్యలు కట్టుబట్టలు; ప్రధానం హృదయం; చంద్రుడు వికారాలన్నింటికీ నెలవైన మనస్సు; మహత్తత్త్వం చిత్తం; రుద్రుడు అహంకారం; గుఱ్ఱాలు, కంచరగాడిదలు, ఒంటెలు, ఏనుగులు గోళ్ళు; పశువులు, మృగాదులు కటిప్రదేశం; పక్షులు చిత్తమైన మాటల నేర్పులు; మనువు బుద్ధి; పురుషుడు నివాసం; దానవులు వీర్యం. అంతేకాదు. ఆ మహాప్రభువునకు బ్రాహ్మణులు ముఖం; క్షత్రియులు బాహువులు; వైశ్యులు తొడలు; శూద్రులు పాదాలు; వసువులు రుద్రులు మొదలైన పెక్కు దేవతల పేర్లే నామాలు; హవిర్భాగాలు ద్రవ్యాలు; యజ్ఞప్రయోగాలు కర్మలు అవుతున్నాయి. ఇటువంటి విశ్వమయ్యుడైన విరాట్పురుషుని విగ్రహాన్ని మోక్షార్థి అయినవాడు తన మనస్సులో అనుసంధానం చేసుకోవాలి." అంటూ చెప్పి, ఇంకా ఈ విధంగా చెప్పసాగాడు శుకముని.

2-17-క.

"హ^{రి}మయము విశ్వ మంతయు,

హ^{రి} విశ్వమయుండు, సంశ^యము పనిలే దా

హ^{రి}మయము గాని ద్రవ్యము

ప^రమాణువు లేదు వంశ^{ప్ర}వన; వింటే.

టీకా:

హరి = విష్ణువుతో; మయమున్ = నిండినది; విశ్వము = విశ్వము - సృష్టి; అంతయున్ = అంతా; హరి = విష్ణువు; విశ్వము = విశ్వము అంతా; మయుండు = నిండినవాడు; సంశయమున్ = అనుమానము; పనిలేదు = అవసరము లేదు; ఆ = ఆ; హరి = విష్ణువుతో; మయమున్ = నిండినది; కాని = కాకుండు; ద్రవ్యము = వస్తువు; పరమాణువున్ = పరమాణువు కూడా; లేదు = లేదు; వంశ = వంశమును; పావనా = పావనముచేసిన వాడా; వింటే = తెలుసుకొంటే.

భావము:

"కురు కులపావనుడ వైన రాజా! విశ్వమంతా విష్ణుమయం. విష్ణువు విశ్వమయుడు. ఇందులో సందేహం లేదు. విష్ణుమయం కాని పదార్థం ఈ ప్రపంచంలో ఒక్క పరమాణువు కూడా లేదు. వింటున్నావా!

2-18-నీ.

క్రలలోన జీవుండు క్రొతూహలంబునఁ-

బైక్కు దేహంబులఁ బేరువడసి,

యింద్రియంబుల వెంట నెల్లవృత్తంబులు-

నీక్షించి మఱి తన్ను నెఱుఁగు కరణి,

నఖిలాంతరాత్మకుఁడగు పరమేశ్వరుఁ-

డఖిల జీవుల హృదయముల నుండి

బుద్ధి వృత్తుల నెల్ల బోధ యై వీక్షించు-

బద్ధుండు గాఁడు ప్రాభవము వలన,

2-18.1-తే.

సత్యుఁ డానంద బహుళ విజ్ఞానమూర్తి

యతని సేవింప నగుఁగాక, యన్యసేవఁ

గలుగనేరవు కైవల్య గౌరవములు

పాయ దెన్నడు సంసారబంధ మధిప!

టీకా:

కల = కల - స్వప్నము; లోనన్ = లో; జీవుండు = ప్రాణి; కౌతూహలమునన్ = కుతూహలముతో;
పెక్కు = అనేకమైన; దేహంబులన్ = శరీరములలో; పేరున్ = కీర్తులు; పడసి = పొంది;
ఇంద్రియంబులన్ = ఇంద్రియముల; వెంటన్ = వలన; ఎల్ల = అన్ని; వృత్తములున్ = విషయములు;
ఈక్షించి = చూసిన; మఱిన్ = అప్పటికిని; తన్నున్ = తనను; ఎటుంగున్ = తెలియును; కరణిన్ =
ఆవిధముగనే; అఖిల = సమస్తములకును; అంతరాత్మకుండు = లోపల ఉండు ఆత్మ ఐన వాడు;
అగు = అయినట్టి; పరమ = పరమమైన; ఈశ్వరుండు = ప్రభువు; అఖిల = సమస్త; జీవుల = జీవుల
యొక్క; హృదయములన్ = హృదయములలోను; ఉండి = ఉండి; బుద్ధి = బుద్ధులను; వృత్తులన్ =
ప్రవర్తనలను; ఎల్లన్ = అన్నిటిని; బోధ = తెలిసికొనువాడు - జ్ఞాని; ఐ = అయ్యి; వీక్షించున్ =
చూచుచుండును; బద్ధుండున్ = బంధింపబడినవాడు; కాడు = కాకుండును; ప్రాభవము =
ప్రభుత్వము - నడపు అధికారము {ప్రాభవము - ప్రభావము కలిగి ఉండుట - ప్రభావము చేయ
కలవాడు ప్రభువు అతని తత్వము ప్రభుత్వము}; వలనన్ = వలన;
సత్యుండు = సత్యమైన వాడు; ఆనంద = ఆనందము; బహుళ = మిక్కిలి; విజ్ఞాన = విజ్ఞానము లకు;
మూర్తి = స్వరూపుడు; అతనిన్ = అతనిని; సేవింపన్ = సేవించుట; అగున్ = తగును; కాక =
కాకుండగ; అన్య = ఇతరమైన; సేవన్ = సేవిండుటలు వలన; కలుగన్ = కలుగట; నేరవు =
జరుగవు; కైవల్య = మోక్షముపొందుటను; గౌరవములున్ = గౌరవములు; పాయదు = వదలదు;
ఎన్నడున్ = ఎప్పటికిని; సంసార = సంసారముయొక్క; బంధమున్ = బంధనములు; అధిపా =
గొప్పవాడా - రాజా.

భావము:

రాజా! కలలు కనేటప్పుడు జీవుడు ఉబలాటంతో పలు శరీరాలు ధరిస్తాడు. పలుపేర్లతో
వ్యవహరింప బడతాడు. ఇంద్రియాల ద్వారా విశేషాలన్నీ గమనిస్తాడు. పిమ్మట మెళకువ వచ్చిన
తరువాత, తన్ను తాను తెలుసుకుంటాడు. ఇలాగే సమస్తానికి అంతరాత్మగా ఉన్న పరమేశ్వరుడు,
సర్వ ప్రాణుల హృదయాలలో ఉండి ప్రజ్ఞావంతుడై బుద్ధివ్యాపారా లన్నింటినీ పరిశీలిస్తుంటాడు.

తానే అన్నిటికీ ప్రభువు కాబట్టి, దేనికి బద్ధుడు కాడు. తాను సత్యస్వరూపుడు. ఆనదంతో నిండిన విజ్ఞానమూర్తి. ఆయన సేవ వల్లే మోక్షం సిద్ధిస్తుంది. ఇతరులను కొలిస్తే మోక్షం లభించదు. ఈ సంసార బంధం వదలదు.

2-19-మ.

బహు వర్షంబులు బ్రహ్మ తొల్లి జగ ముత్పాదింప విన్నాణి గా

కహరిప్రార్థన ధారణా వశమునం గాదే; యమోఘాల్లస

న్మహానీయోజ్వల బుద్ధియై భువననిర్మాణప్రభావంబుతో

విహరించెన్ నరనాథ! జంతునివహవిర్భావనిర్ణేతయై.

టీకా:

బహు = చాలా; వర్షంబులున్ = సంవత్సరములు వరకు; బ్రహ్మ = బ్రహ్మ; తొల్లి = పూర్వము;
జగమున్ = జగత్తును - లోకములను; ఉత్పాదింపన్ = సృష్టి చేయుటకు; విన్నాణిన్ = నేర్పు
కలవాడు; కాక = కాకపోయి; హరిన్ = విష్ణుమూర్తి; ప్రార్థనన్ = ప్రార్థన యొక్క; ధారణా = ధారణము;
వశంబునన్ = వలననే; కాదే = కదా; అమోఘ = అమోఘమైన, వ్యర్థము గాని; ఉల్లసత్ =
విప్పారుతున్న; మహనీయ = గొప్పదైన, గౌరవింపదగిన దైన; ఉజ్వల = ప్రకాశించుతున్న; బుద్ధి =
బుద్ధి బలము కలవాడు; ఐ = అయి; భువన = విశ్వమును; నిర్మాణ = నిర్మించగలుగు; ప్రభావంబు =
శక్తి; తోన్ = తో; విహరించెన్ = ప్రవర్తించెను; నరనాథ = రాజా; జంతు = జంతువుల; నివహ =
సమూహముల; ఆవిర్భావ = ఆవిర్భవించుటను, పుట్టుటను; నిర్ణేత = నిర్ణయించువాడు; ఐ = అయి.

భావము:

మహారాజా! పరీక్షితు! పూర్వం ఆదిలో బ్రహ్మ జగత్తును సృష్టించాలనుకొన్నాడు. పెక్కేండ్లు
ప్రయత్నించాడు. అయినా నేర్పరి కాలేకపోయాడు. ఆ పైన ఏకాగ్రచిత్తంతో నారాయణుని
ప్రార్థించాడు. ఆ ధారణ వలన మహోన్నతమైన బుద్ధి వికాసం పొందాడు. పిమ్మట ప్రాణి కోట్ల
పుట్టుకను నిర్ణయించి జగన్నిర్మాణదక్షుడై విహరించాడు.

ద్వితీయ స్కంధము : తాపసుని జీవయాత్ర

2-20-వ.

విను; మూఁడుండు శబ్దమయవేదమార్గంబైన కర్మఫల బోధన ప్రకారంబున వ్యర్థంబులైన స్వర్గాది నానాలోక సుఖంబుల నిచ్చగించుచు, మాయామయ మార్గంబున వాసనా మూలంబున నిద్రించువాఁడు గలలుగను తెఱంగునం బరిభ్రమించుచు, నిరవద్య సుఖలాభంబుం జెందఁడు; తన్నిమిత్తంబున విద్వాంసుండు నామ మాత్రసారంబు లగు భోగ్యంబులలోన నెంతట దేహనిర్వహణంబు సిద్ధించు, నంతయ కైకొనుచు నప్రమత్తుండై సంసారంబు సుఖం బని నిశ్చయింపక, యెండు మార్గంబున సిద్ధి గల దని చూచి పరిభ్రమణంబు సేయుచుండు.

టీకా:

విను = వినుము; మూఁడుండు = మోహము చెందినవాడు {మూఁడు - సృష్టిని చూసి సృష్టికర్తను, అంతర్యామిని మరచినవాడు}; శబ్ద = శబ్దములతో; మయ = కూడినదైన; వేద = వేదముల; మార్గంబు = పద్ధతి; ఐన = అయినట్టి; కర్మ = కర్మలను; ఫల = ఫలితములను; బోధన = బోధించు {కర్మఫలబోధన, కర్మలను అనుసరించి స్వర్గ లోకాది ఫలితములు చెప్పునది}; ప్రకారంబునన్ = విధముగా; వ్యర్థంబులు = సార్థకములు కానివి; ఐన = అయినట్టి; స్వర్గ = స్వర్గము; ఆది = మొదలగు; నామ = పేరుకి మాత్రమే; లోక = లోకముల; సుఖంబులన్ = సుఖములను; ఇచ్చగించుచు = కోరుకొనుచు; మాయా = మాయతో, మోహముతో; మయ = కూడిన; మార్గంబునన్ = పద్ధతిలో; వాసనా = కర్మవాసనల, సంస్కారముల; మూలంబునన్ = మూలమున, కారణమువలన; నిద్రించు = నిద్రపోవు; వాడు = వ్యక్తి; కలలున్ = కలలను; కను = కంటున్న; తెఱంగునన్ = విధముగా; పరిభ్రమించుచున్ = తిరుగుతూ; నిరవద్య = నిర్దోషమైన, ఆత్యంతిక; సుఖ = సుఖము అను; లాభంబున్ = ప్రయోజనమును; చెందడు = పొందలేడు; తత్ = ఆ; నిమిత్తంబునన్ = కారణము వలన; విద్వాంసుండు = జ్ఞాని, తెలిసినవాడు; నామ = పేరుకి; మాత్ర = మాత్రమే; సారంబున్ = సారము కలవి; అగు = అయినట్టి; భోగ్యంబుల = అనుభవింపబడువాని; లోనన్ = లో; ఎంతటన్ = ఎంతవరకైతే; దేహ = శరీరమును; నిర్వహణంబున్ = నడుపుటకు; సిద్ధించున్ = సరిపడునో; అంతయ = అంతమాత్రమే; కైకొనుచున్ = తీసికొనుచు; అప్రమత్తుండు = ఏమరుపాటు లేనివాడు; ఐ

= అయి; సంసారంబున్ = సంసారమును; సుఖంబు = సుఖమైనది, క్షేమకరమైనది; అని = అని;
నిశ్చయింపకన్ = అనుకొనక; ఒండు = వేరొక; మార్గంబునన్ = దారిలో; సిద్ధి = మోక్షము; కలదు =
ఉన్నది; అని = అని; చూచి = తెలిసికొని; పరిభ్రమణంబున్ = ప్రవర్తించుట; చేయున్ = చేయుచు;
ఉండున్ = ఉండును;

భావము:

సృష్టిలో అజ్ఞాని శబ్దప్రధానమైన వేదంలోని కర్మకాండ బోధించిన విధంగా నిరర్థకాలయిన
స్వర్గాది సుఖాలలో లగ్నమౌతాడు. నిద్రించేవాడు పూర్వ సంస్కారంతో కలలు కన్నట్లు మాయలో
పరిభ్రమిస్తాడు. అంతేకాని మోక్షసుఖం పొందలేడు. జ్ఞాని అలా కాదు. అతడు శరీరధారణకు
అవసరమైనంత మేరకే నిస్సారమైన భోగాలను స్వీకరిస్తాడు. జాగరూకుడై మెలగుతాడు. సంసారం
సుఖ మనుకోడు. దాని కతీతమైన త్రోవలో పయనిస్తేనే సిద్ధి కలుగుతుందని గుర్తించి అలా
ప్రవర్తిస్తాడు.

2-21-సీ.

క్రమనీయభూమిభాగములు లేకున్నవే-

పడియుండుటకు దూదిపలుపు లేల?

సహజంబులగు కరాంజులులు లేకున్నవే-

భోజనభాజనపుంజ మేల?

వల్కలాజినకుశావళులు లేకున్నవే-

కట్ట దుకూల సంఘంబు లేల?

కొనకొని వసియింప గుహలు లేకున్నవే-

ప్రాసాదసౌధాది పటల మేల?

2-21.1-తే.

ఫలరసాదులు గురియవే పాదపములు;
స్వాదుజలముల నుండవే సకల నదులు;
పొసగ భిక్షము వెట్టరే పుణ్యసతులు;
ధనమదాంధుల కొలువేల తాపసులకు?

టీకా:

కమనీయ = చక్కని కమనీయములు - మనోహరమైనది, కామ్యతే కమనీయం వా, కోరబడునది;
అందముగా నున్నది; భూమి = చదునైననేల; భాగములు = ప్రదేశములు; లేకున్నవే = లేవా ఏమి;
పడియుండుటకున్ = పండుకొనుటకు; దూది = దూది; పణుపులు = పరుపులు; ఏల = ఎందులకు;
సహజంబులు = సహజమైనట్టి (సహజంబులు - తోడవుట్టినవి); అగు = అయిన; కర = చేతి;
అంజలులు = దోసిళ్ళు; లేకున్నవే = లేవా ఏమి; భోజన = భుజించు; భాజన = పాత్రల; పుంజము =
గుంపు; ఏల = ఎందులకు; వల్కలు = నారచీరలు; అజిన = తోలువస్త్రములు; కుశ = దర్భ; ఆవళులు
= కట్టలు - సమూహములు; లేకున్నవే = లేవా ఏమి; కట్టన్ = కట్టుటకు; దుకూల = నాణ్యమైన
బట్టల; సంఘంబులు = గుట్టలు; ఏలన్ = ఎందులకు; కొనకొని = పూని; వసియింపన్ =
నివసించుటకు; గుహలు = గుహలు; లేకున్నవే = లేవా ఏమి; ప్రసాద = మిడ్డెలు; సౌధ = మేడలు;
ఆది = మొదలగు; పటలము = పటాలము - గుంపు; ఏలన్ = ఎందులకు;
ఫలరస = పండ్లరసములు; ఆదులున్ = మొదలగునవి; కురియవే = వర్షించవా; పాదపములు =
వృక్షములు (పాదపములు - పాదములు (వేళ్ళు) తో నీరు త్రాగునవి - చెట్లు); స్వాదు = తీయని;
జలములన్ = నీటితో; ఉండవే = ఉండవా ఏమి; సకల = సమస్తమైన; నదులు = నదీనదాలు;
పొసగన్ = తగినట్లుగ; భిక్షమున్ = భిక్షములు; పెట్టరే = పెట్టరా ఏమి; పుణ్య = పుణ్యవంతులైన;
సతులు = గృహిణులు; ధన = ధనముచేత; మద = గర్వము వలన; అంధులన్ = గ్రుడ్డి వారైన
వారిని; కొలువన్ = కొలుచుటలు; ఏల = ఎందులకు; తాపసులు = ఋషులు; కున్ = కు.

భావము:

బుద్ధిమంతులు భావనలు ఇలా ఉంటాయి. "పడుకోడానికి చక్కటి నేల ఉండగా, దూది పరుపు
లెందుకు? పుట్టుకతో వచ్చిన చేతులు ఉండగా, ఇంకా కంచాలు గరిటలు ఎందుకు? నారచీరలు
జింకచర్మాలు ధర్మచాపలు ఉండగా, ఇంకా పట్టుబట్టలు అవి ఎందుకు? చక్కగా ఉండటానికి

గుహలు ఉండగా, మేడలు భవనాలు ఎందుకు? చక్కగా రసవంతమైన పళ్ళు కాసే చెట్లు, తియ్యటి మంచి నీటిని యిచ్చే నదులు, పుష్కలంగా భిక్ష పెట్టే పుణ్యస్థీలు ఉండగా, హాయిగా తపస్సులు చేసుకొనేవానికి, ధనమదంతో కన్నుమిన్ను కానని వాళ్ళని పోయి ఎందుకు సేవించటం?" ముక్తికోరుతున్న పరీక్షిన్మహారాజునకు అవధూతోత్తముడు శుకబ్రహ్మ విరక్తి మార్గం చేపట్టి, తపస్సు చేసుకొనే జ్ఞానవంతుల ఆలోచనా సరళి జీవన విధానాలను ఇలా వివరించాడు.

2-22-క.

రక్షకులు లేనివారల

రక్షించెద ననుచుఁ జక్రి రాజై యుండన్

రక్షింపు మనుచు నొక నరు

నక్షముఁ బ్రార్థింపనేల యాత్మజ్ఞులకున్?

టీకా:

రక్షకులున్ = కాపాడేవాళ్ళు; లేనివారల = లేనివాళ్ళను; రక్షించెదన్ = కాపాడుదును; అనుచున్ = అంటూ; చక్రి = చక్ర ధారి, విష్ణువు; రాజు = ప్రభుత్వము కల వాడు; ఐ = అయి; ఉండన్ = ఉండగ; రక్షింపుము = కాపాడుము; అనుచున్ = అని; ఒక = ఒక; నరున్ = మానవ; అక్షమున్ = (అసమర్థుని) అధముని; ప్రార్థింపన్ = వేడుకొనుట; ఏల = ఎందులకు; ఆత్మజ్ఞులు = ఆత్మ తత్త్వము తెలిసిన జ్ఞానులు; కున్ = కు.

భావము:

దిక్కులేని వాళ్ళకు దిక్కు రక్షిస్తానంటు చక్రం ధరించే విష్ణుమూర్తి సిద్ధంగా ఉన్నాడు. మరింకా ఆత్మజ్ఞానులు, ప్రాజ్ఞులు అయిన వారు ఎవరో అసమర్థుడైన మానవుణ్ణి ప్రాధేయపడటం అనవసరం కదా."

ఇలా శుకబ్రహ్మ పరీక్షిత్తుకి విరాడ్విగ్రహం వివరించి భాగవత తత్వం చెప్పాడు.

2-23-వ.

అని యిట్లు స్వతస్సిద్ధుండును, నాత్మయుఁ, బ్రియుండును, నిత్యుండును, సత్యుండును,
భగవంతుండును నైన వాసుదేవుని భజించి తదీయ సేవానుభ వానందంబున సంసార
హేతువగు నవిద్యవలన బుద్ధిమంతుండు విడువబడుం గావున.

టీకా:

అని = అని; ఇట్లు = ఈ విధముగ; స్వతః = స్వయముగ - తనంతతాను; సిద్ధుండునున్ =
పొడసూపువాడును, స్వయంభువు; ఆత్మయున్ = (పరమ) ఆత్మ అయినవాడును; ప్రియుండునున్ =
ప్రియమైనవాడును {ప్రియుండు - ప్రీయమైనవాడు}; సత్యుండునున్ = సత్యుడు {సత్యుండు - సత్తు
అయినవాడు}; నిత్యుండును = నిత్యుడు {నిత్యుండు - నిత్యప్రకాశమానుండు}; భగవంతుడును =
భగవంతుడు {భగవంతుడు - సృష్టిశక్తులు, మహిమలు ఆన్వితుడు}; ఐన = అయినట్టి; వాసుదేవుని
= వాసుదేవుడు {వాసుదేవుడు - సర్వాత్మలందు వసించు వాడు, హరి}; భజించి = సేవించి; తదీయ
= అతని; సేవ = సేవించుటను; అనుభవ = అనుభవించుట వలని; ఆనందమునన్ = ఆనందముతో;
సంసార = సంసారమునకు; హేతువు = కారణభూతము; అగున్ = అయినట్టి; అవిద్యన్ = అవిద్య,
ఆత్మ బోధనకి పరమైనది; వలనన్ = వలన; బుద్ధి = జ్ఞానము తోకూడిన; మంతుండు = మనసు
కలవాడు; విడువన్ = విడిచివేయ; బడున్ = బడును; కావునన్ = అందుచేత;

భావము:

ఇలా భావించిన బుద్ధిమంతుడు స్వయంభువు, ఆత్మ స్వరూపుడు, ప్రియమైనవాడు, నిత్యుడు,
సత్యుడు, భగవంతుడు అయిన వాసుదేవుణ్ణి సేవిస్తాడు. ఆ సేవ వల్ల కలిగే ఆనందం అనుభవిస్తూ
అతడు సంసారకారణమైన అవిద్య నుండి విముక్తి పొందుతాడు.

2-24-మ.

హరిఁ జింతింపక మత్తుఁడై విషయ చింతాయత్తుఁడై, చిక్కి వా

సరముల్ ద్రోసిడువాఁడు; కింకరగదా**సం**తాడితోరస్కుఁడై

ధరణీశోత్తమ! దండభృన్నివసన**ద్వారో**పకంఠోగ్ర వై

తరణీవహ్నిశిఖాపరంపరలచే **ద్ర**గ్గుండు గాకుండునే?

టీకా:

హరిన్ = విష్ణువును; చింతింపక = ధ్యానింపకను; మత్తుడు = మదించినవాడు; ఐ = అయి; విషయ = ఇంద్రియార్థములు అందు; చింతా = చింతనముతో; ఆయత్తుడు = కూడినవాడు; ఐ = అయి; చిక్కి = (వాటికి) లొంగి; వాసరముల్ = దినములు; త్రోసెడున్ = గడిపివేయు; వాడు = వాడు; కింకర = యమకింకరుల; గదా = గదలచే; సంతాడిత = బాగుగా కొట్టబడిన; ఉరస్కుడు = రొమ్ము కలవాడు; ఐ = అయి; ధరణీశోత్తమ = మహారాజా (ధరణీశోత్తముడు - భూమినేలు వారిలో శ్రేష్ఠుడా, మహారాజా; దండ = దండధర, యమధర్మ; భృత్ = రాజ యొక్క; నివసన = నివాసపు; ద్వార = గుమ్మము; ఉపకంఠ = ముందున్న; ఉగ్ర = భయంకరమైన; వైతరణీ = వైతరణీనది యొక్క (వైతరణీ - యమలోకపు దారిలో దాట వలసిన నది); వహ్ని = అగ్ని; శిఖా = శిఖల; పరంపర = పరంపరలు - వరుసలు; చేన్ = చేత; దగ్ధుండున్ = కాలిపోవువాడు; కాకుండునే = కాకపోవునా ఏమి.

భావము:

ఓ రాజశ్రేష్ఠుడా! శ్రీహరిని చింతింపక మదోన్మత్త చిత్తుడై భోగయత్తుడై దినాలు గడిపేవాడికి యమభటుల గదలచేత వక్షస్థలం మొత్తించుకోవడం తప్పవు. అతడు నరకద్వారం వద్ద వైతరణీ నదిలోని భయంకర జ్వలన జ్వాలల్లో పడి మలమల మాడిపోతాడు.

2-25-క.

మొత్తుదురు గదల, మంటల

కొత్తుదు రడ్డంబు, దేహమింతింతలుగా

నొత్తుదు, రసిపత్రికలను

హొత్తుదురు కృతాంతభటులు హరివిరహితులన్.

టీకా:

మొత్తుదురు = గట్టిగ కొట్టుదురు; గదలన్ = గదలతో; మంటలు = మంటలు; కిన్ = కి; ఎత్తుదురు = ఎత్తిపడవేయుదురు; అడ్డంబున్ = అడ్డముగ; దేహమున్ = శరీరమును; ఇంతింతలున్ = చిన్నచిన్నముక్కలు; కాన్ = అగునట్లు; ఒత్తుదురు = నొక్కి వేయుదురు; అసిపత్రికలను = కత్తుల

వాదర (పదును అంచుల) తో; హత్తుదురు = నాట్లు పెట్టెదురు; కృతాంత = యముని; భటులు = భటులు; హరి = విష్ణుని; విరహితులన్ = ఇష్టపడనివారిని.

భావము:

భగవంతుని భజించని పాపండులను యమకింకరులు గదలతో మోదుతారు. వాళ్ల శరీరాలను మంటలలో వేస్తారు. వాళ్ల అవయవాలను కరకు కత్తులతో ముక్కలు ముక్కలుగా ఖండిస్తారు.

2-26-వ.

మఱియు, హరి చరణ కమలగంధ రసాస్వాదనం బెటుంగని వారలు నిజకర్మబంధంబుల దండధర మందిర ద్వార దేహళీ సమీప జాజ్వాల్యమాన వైతరణీ తరంగిణీ దహనదారుణ జ్వాలాజాల దందహ్యమాన దేహులం గూడి శిఖిశిఖావగాహంబుల నొందుచుండుదురు; మఱియు విజ్ఞానసంపన్నులై మను ప్రసన్నులు మాయాపన్నులు గాక విన్నాణంబునం దమతమ హృదయాంతరాళంబులం బ్రాదేశమాత్ర దివ్యదేహుండును, దిగిభరాజశుండాదండ సంకాశ దీర్ఘ చతుర్భాహుండును, కందర్పకోటి సమాన సుందరుండును, ధృతమందరుండును, రాకావిరాజమాన రాజమండల సన్నిభ వదనుండును, సౌభాగ్య సదనుండును, బ్రభాతకాల భాసమాన భాస్కరబింబ ప్రతిమానవిరాజిత పద్మరాగరత్నరాజీ విరాజమాన కిరీట కుండలుండును, శ్రీవత్సలక్షణ లక్ష్మిత వక్షోమండలుండును, రమణీయ కౌస్తుభరత్నఖచిత కంఠికాలంకృత కంధరుండును, నిరంతరపరిమళమిళిత వనమాలికాబంధురుండును నానావిధ గంభీర హార, కేయూర, కటక, కంకణ, మేఖలాంగుళీయక, విభూషణవ్రాత సముజ్జ్వలుండును, నిటలతట విలంబమాన విమలస్నిగ్ధ నీలకుంచితకుంతలుండును, తరుణచంద్ర చంద్రికాధవళ మందహాసుండును, బరిపూర్ణ కరుణావలోకన భూభంగ సంసూచిత సుభగ సంతతానుగ్రహ లీలావిలాసుండును, మహాయోగిరాజ వికసిత హృదయకమలకర్ణికామధ్య సంస్థాపిత విలసిత చరణకిసలయుండును, సంతతానందమయుండును, సహస్రకోటి సూర్య సంఘాతసన్నిభుండును, విభుండునునైన పరమేశ్వరుని మనోధారణావశంబున నిలిపికొని తదీయ గుల్ఫ, చరణ, జాను, జంఘాద్యవయవంబులం గ్రమంబున నొక్కొక్కటిని బ్రతిక్షణంబును ధ్యానంబు సేయుచు, నెంతకాలంబునకుఁ బరిపూర్ణ నిశ్చలభక్తియోగంబు సిద్ధించు నంతకాలంబునుం దదీయ చింతా తత్పరులై యుండు"రని మఱియు నిట్లనియె.

టీకా:

మఱియున్ = ఇంకనూ; హరి = భగవంతుని; చరణ = పాద; కమల = పద్మముల; గంధ = వాసనల;
రస = ఆనందమును; ఆస్వాదనంబున్ = అనుభవించుట; ఎఱుంగని = తెలియని; వారలు = వారు;
నిజ = స్వంత; కర్మ = కర్మముల; బంధంబులన్ = బంధనములు వలన; దండధర = దండధరుని -
యముని; మందిర = గృహము యొక్క; ద్వార = గుమ్మము; దేహళీ = గడప; సమీప = దగ్గరి;
జాజ్వాల్య = పెద్దపెద్ద మంటలు; మాన = కూడిన; వైతరణీ = వైతరణి {వైతరణి - యమలోకపు
దారిలో దాట వలసిన నది}; తరంగిణీ = నది యొక్క; దహన = మండుచున్; దారుణ =
భయంకరమైన; జ్వాలా = మంటల - జ్వాలల; జాలన్ = సమూహములో, కీలలలో; దందహ్యమాన =
దహింపబడుతున్న; దేహులన్ = దేహములు కలవారిని, జీవులను; కూడి = కలసి; శిఖి = నిప్పుల;
శిఖా = మంటలలో; అవగాహంబున్ = మునుగుటలు, స్నానంచేయుట; ఒందుచున్ = పొందుచు;
ఉండుదురు = ఉండుదురు; మఱియున్ = ఇంక; విజ్ఞాన = విజ్ఞానము అను; సంపన్నులు =
సంపదలు కలవారు; ఐ = అయి; మను = ప్రవర్తించు; ప్రసన్నులు = ప్రశాంత మనస్కులు; మాయా =
మాయచేత; ఆపన్నులున్ = ఆపదలు పొందినవారు; కాక = కాకుండగ; విన్నాణంబునన్ =
నేర్పులతో; తమ = తమ; తమ = తమ; హృదయ = హృదయముల; అంతరాళంబులన్ = లోపలి
భాగములోని; ప్రాదేశమాత్ర = కాస్త ప్రదేశములోనే ఉండు {ప్రాదేశ - బొటకన వేలు చూపుడు వేలు
చాపినంత పొడుగు, జాన పొడుగు}; దివ్య = దివ్యమైన; దేహుండునున్ = దేహము కలవాడు; దిగిభ
= దిక్కు లందున్న ఏనుగుల; రాజ = శ్రేష్ఠముల, దిగ్గజముల; శుండా = తొండములు అను; దండ =
దండములు; సంకాశ = వంటి; దీర్ఘ = పొడవైన; చతుర్ = నాలుగు (4); బాహుండునున్ = చేతులు
కలవాడును; కందర్ప = మన్మథులు; కోటి = కోటిమందితో; సమాన = సమానమైన;
సుందరుండునున్ = అందగాడును; ధృత = ధరింపబడిన - ఎత్తిన; మందరుండునున్ =
మందరపర్వతము కలవాడు {ధృతమందరుడు - కూర్మావతారంలో మందర పర్వతమును
ఎత్తినవాడు}; రాకా = పూర్ణిమ నాడు; విరాజమాన = ప్రకాశిస్తున్న; రాజ = చంద్ర; మండల =
మండల; సన్నిభ = సమానమైన; వదనుండునున్ = వదనము కలవాడును; సౌభాగ్య =
శుభములకు; సదనుండునున్ = నివాసమైన వాడును; ప్రభాత = ఉదయపు; కాల = సమయ
మందలి; భాసమాన = ప్రకాశిస్తున్న; భాస్కర = ప్రకాశించువాడు, సూర్యుని; బింబ = బింబము,
మండలము; ప్రతిమాన = సరిపడు; విరాజిత = వెలుగొందువాడును; పద్మరాగ = పద్మరాగమణులు;

రత్న = రత్నములతోను; రాజీ = కూడిన; విరాజమాన = ప్రకాశిస్తున్న; కిరీట = కిరీటములు;
 కుండలుండునున్ = కుండలములు కలవాడును; శ్రీవత్స = శ్రీవత్సము అను; లక్షణ = పుట్టుమచ్చ;
 లక్షిత = గుర్తు ఉన్న; వక్షస్ = వక్షస్థల; మండలుండునున్ = మండలము కలవాడును; రమణీయ =
 అందమైన; కౌస్తుభ = కౌస్తుభము అను; రత్న = రత్నము; ఖచిత = పొదగబడిన; కంఠి = కంటి చే -
 కంఠాభరణముచే; అలంకృత = అలంకరింప బడినవాడు; కంఠరుండునున్ = మెడ కలవాడును;
 నిరంతర = నిత్యమైన; పరిమళ = సుగంధములు; మిళిత = కూడిన; వనమాలికా = పువ్వుల ఆకుల
 మాలలచేత; బంధురుండునున్ = అలంకృతుడును; నానా = రకరకముల; విధ = విధములైన;
 గంభీర = గంభీరమైన; హార = హారములు, దండలు; కేయూర = దండకడియాలు; కటక = కాలి
 కడియములు; కంకణ = కంకణములు, మురుగులు; మేఖలలు = నడుము పట్టీలు, వడ్డాణములు;
 అంగుళీయక = ఉంగరములు; విభూషణ = నగలు; వ్రాత = సమూహములతో; సమ = చక్కగా;
 ఉజ్జ్వలుండునున్ = ప్రకాశిస్తున్నవాడును; నిటల = నుదుటి; తల = తలమున, భాగమున;
 విలంబమాన = వ్రేలాడుచున్న; విమల = నిర్మలమైన; స్నిగ్ధ = మెరుస్తున్న; నీల = నల్లని; కుంచిత =
 ఉంగరాల, నొక్కులున్న; కుంతలుండునున్ = వెంట్రుకలు ఉన్నవాడును; తరుణ = బాల, క్రొత్త; చంద్ర
 = చంద్రుని; చంద్రికా = వెన్నెలల వంటి; ధవళ = తెల్లని; మంద = చిరు; హాసుండునున్ = నవ్వు
 కలవాడును; పరిపూర్ణ = నిండైన; కరుణా = కరుణతో కూడిన; అవలోకన = చూపులు కల; భ్రూ =
 కనుబొమల; భంగ = కదలికలుచే; సంసూచిత = చక్కగా చూపబడిన; సుభగ = సౌభాగ్యవంతమైన;
 సంతత = ఎడతెగని; అనుగ్రహ = అనుగ్రహించు; లీలా = లీల తోకూడి; విలాసుండునున్ = శోభిల్లు
 వాడును; మహా = గొప్ప; యోగి = యోగులలో; రాజ = శ్రేష్ఠుల యొక్క; వికసిత = వికసించిన;
 హృదయ = హృదయములు అను; కమల = పద్మముల; కర్ణికా = బొడ్డుల; మధ్య = నడుమన; సం =
 చక్కగా; స్థాపిత = స్థాపింప బడిన వాడును; విలసిత = వెలుగుతున్న; చరణ = పాదముల;
 కిసలయుండును = పద్మములు కలవాడును; సంతత = ఎడతెగని; ఆనంద = ఆనందముతో;
 మయుండునున్ = కూడినవాడును; సహస్ర = వేల; కోటి = కోట్ల; సూర్య = సూర్యులతో; సంఘాత =
 సమూహమునకు; సన్నిభుండునున్ = సమానమైన కాంతి కలవాడును; విభుండునున్ =
 వైభవమునకు అధిపతియును; ఐనన్ = అయినట్టి; పరమేశ్వరుని = భగవంతుని (పరమేశ్వరుడు -
 అత్యుత్తమ ప్రభువు); మనో = మనస్సు నందు; ధారణా = ధారణ సాధనలు; వశంబునన్ = వలన;
 నిలిపికొని = నిలిపికొని; తదీయ = అతని; గుల్ఫ = చీలమండలు; చరణ = పాదములు; జాను =
 నడుము; జంఘ = పిక్కలు; ఆది = మొదలగు; అవయవంబులన్ = అవయవములను; క్రమంబునన్

= వరుసగా; ఒక్కొక్కటిని = ఒక్కొక్క దానిని; ప్రతి = ప్రతి; క్షణంబును = క్షణమును; ధ్యానమున్ = ధ్యానము; చేయుచున్ = చేస్తూ; ఎంత = ఎంత; కాలంబున్ = సమయము; కున్ = నకును; పరిపూర్ణ = సంపూర్ణమైన; నిశ్చల = చలించని; భక్తి = భక్తి; యోగంబున్ = యోగముచేత; సిద్ధించున్ = సిద్ధించునో; అంత = అంత; కాలంబునున్ = కాలమును; తదీయ = అతని; చింతా = స్మరించుట యందు; తత్పరులు = నిమగ్నులు; ఐ = అయి; ఉందురు = ఉంటారు; అని = అని; మఱియున్ = ఇంకనూ; ఇట్లు = ఈ విధముగ; అనియెన్ = పలికెను.

భావము:

అంతేకాదు. శ్రీ గోవింద చరణారవింద మకరంద మాధుర్యానికి విముఖులైన వాళ్ళు తమతమ కర్మబంధాల్లో తగుల్కొంటారు. తత్ఫలితముగా యమమందిర ద్వారం వద్ద ప్రవహించే వైతరణీనదిలో భగభగమండే భయంకరాగ్ని జ్వాలలలో కాలిపోతున్న వారితో జతగూడుతారు; విశేష జ్ఞానసంపన్నులై జీవించే శరణాగతులు మాయకు లోబడక నేర్పుతో తమతమ హృదయాలలో భగవంతుని ధ్యానిస్తారు; ఆ భగవంతుడు జానెడు కొలత గల దివ్యశరీరం కలవాడు; దిగ్గజాల తొండాలవలె పొడవైన నాలుగు చేతులు గలవాడు; చక్కదనంలో కోటి మన్మథులకు దీప్తినవాడు; మందరగిరిని ధరించినవాడు; పున్నమనాటి చందమామ వంటి మోము కలవాడు; సౌభాగ్యానికి నెలవైనవాడు; ప్రాతఃకాలపు భానుబింబములాగా ప్రకాశించే పద్మరాగమణులు పొదిగిన కిరీటకుండలాలు తాల్చినవాడు; వక్షస్థలంలో శ్రీవత్సమనే పుట్టుమచ్చ కలవాడు; కమనీయ కౌస్తుభరత్నం తాపిన కంఠాభరణం మెడలో అలంకరించుకొన్నవాడు; ఎప్పుడూ సువాసనలీనే వనమాలికతో ఒప్పారేవాడు; పలువిధాలైన పెద్దపెద్ద హారాలూ; భుజకీర్తులూ, కడియాలూ, మురుగులూ, మొలనూలూ, ఉంగరాలూ మొదలైన సొమ్ములతో శోభిల్లేవాడు; నొసట ముసురుకొన్న నిగనిగలాడే నీలి ముంగురులు గలవాడు; కరుణామయమైన కడగంటి చూపులతోడి భూవిలాసాలతో భక్తులపై పరమానుగ్రహం ప్రసరింప జేసేవాడు; మహా యోగీశ్వరుల హృదయపద్మాలలో చివుళ్లవంటి తన చరణాలు మోపిన వాడు; సదా ఆనందస్వరూపుడు; వేయి కోట్ల సూర్యులతో సమానమైన ప్రకాశము కలవాడు; లోకాధిపుడు. అట్టి పరమేశ్వరుణ్ణి విజ్ఞానసంపన్నులు ధారణతో చిక్కబట్టి ఆయన చీలమండలు, పాదాలు, మోకాళ్ళు, పిక్కలు మొదలైన అవయవాలలో ఒక్కొక్క దానిని క్రమంగా అనుక్షణం ధ్యానిస్తారు. అచంచలమైన

పూర్ణభక్తియోగం సిద్ధించేవరకు ఆ పరమాత్ముని ధ్యానంలో నిమగ్నులై ఉంటారు." ఇలా చెప్పి శుకుడు మళ్ళీ ఈ విధంగా అన్నాడు.

2-27-సీ.

"ఆసన్నమరణార్థి యైన యతీశుండు-

కాల దేశములను గాచికొనఁడు,

తనువు విసర్జించు తలఁపు జనించిన-

భద్రాసనస్థుడై, ప్రాణపవను

మనసుచేత జయించి, మానసవేగంబు-

బుద్ధిచే భంగించి, బుద్ధి దెచ్చి

క్షేత్రజ్ఞతోఁ గూర్చి, క్షేత్రజ్ఞనాత్మలో-

పలఁ జేర్చి, యాత్మను బ్రహ్మ మందుఁ

2-27.1-తే.

గ్రలిపి యొక్కటి గావించి, గౌరవమున

శాంతితోడ నిరూఢుడై, సకలకార్య

నివహ మెల్లను దిగనాడి, నిత్యసుఖము

వలయు నని చూచు నటమీఁద వసుమతీశ!

టీకా:

ఆసన్న = దగ్గరకువచ్చిన; మరణ = మరణమును; అర్థి = కోరువాడు; ఐన = అయినట్టి; యతి =

యతులలో {యతి - ఇంద్రియములను నియమించి, అధిపత్యము పొందినవాడు}; ఈశుండు =

శ్రేష్ఠుడు; కాల = కాలము మరియు; దేశములనున్ = ప్రదేశములు కోసము; కాచికొనఁడు =

ఎదురుచూడడు; తనువు = శరీరము; విసర్జించు = వదలవలెనను; తలఁపు = ఆలోచన; జనించినన్

= పుట్టగానే; భద్ర = భద్రమైన - పద్మ {భద్ర, పద్మ ఆసనం - పాదములను తొడల పైకి ముడిచిన

ఆసనము; ఆసనస్థుఁడు = ఆసనమందు ఉన్నవాడు; ఐ = అయ్యి; ప్రాణపవనున్ =
 ప్రాణవాయువును; మనసు = మనస్సు; చేతన్ = వలన; జయించి = లొంగదీసుకొని; మానస =
 మనసు యొక్క; వేగంబున్ = చలించుటను; బుద్ధి = బుద్ధి; చేన్ = చేత; భంగించి = అరికట్టి; బుద్ధిన్
 = బుద్ధిని; తెచ్చి = తీసుకొని వచ్చి; క్షేత్రజ్ఞున్ = జీవాత్మ (క్షేత్రజ్ఞుడు - బుద్ధి మొదలగువానికి ద్రష్ట ఐ
 ఉండువాడు); తోన్ = తో; కూర్చి = కలిపి; క్షేత్రజ్ఞున్ = జీవాత్మను; ఆత్మ = శుద్ధాత్మ; లోపలన్ = అందు;
 చేర్చి = కలిపి; ఆత్మనున్ = శుద్ధాత్మను; బ్రహ్మము = పరమాత్మ; అందున్ = అందును; కలిపి = కలిపి;
 ఒక్కటిన్ = ఐక్యము; కావించి = చేసి; గారవమునన్ = ఆదరముతో; శాంతి = శాంతి; తోడన్ = తో;
 నిరూఢుఁడు = ప్రసిద్ధుడు; ఐ = అయ్యి; సకల = సమస్త; కార్య = కార్యముల - పనుల; నివహ =
 సమూహములను; మెల్లను = స్థిమితముగ; దిగనాడి = విడిచిపెట్టి; నిత్య = నిత్యమైన; సుఖమున్ =
 ఆనందమును; వలయున్ = కావలెను; అని = అని; చూచున్ = అభిలషించును; అట = ఆ; మీఁదన్
 = తరువాత; వసుమతి = భూమికి; ఈశ = ప్రభువా - రాజా.

భావము:

రాజా ప్రారబ్ధకర్మలు నశింపగా శరీరం త్యజించాలనుకొన్న యతి పుంగవుడు దేశకాలాలకోసం
 ఎదురుచూడడు. ఆ భావన కలగగానే అతడు సుఖాసనాసీను డవుతాడు. మనస్సుతో
 ప్రాణవాయువును నిగ్రహిస్తాడు. మనోవేగాన్ని బుద్ధితో అరి కడతాడు. బుద్ధిని క్షేత్రజ్ఞుడనబడే
 జీవాత్మతో పొందిస్తాడు. జీవాత్మను శుద్ధాత్మలో చేరుస్తాడు. శుద్ధాత్మను పరమాత్మలో లీనంచేస్తాడు.
 అలా చేసి శాంతాత్ముడై కార్యాలు / కర్మలు అన్నింటినీ పరిత్యజిస్తాడు. ఆపై నిత్యసుఖం కావాలని
 అభిలషిస్తాడు.

ద్వితీయ స్కంధము : సత్పురుష వృత్తి

2-28-వ.

వినుము; పరమాత్మ యైన బ్రహ్మంబునకుఁ దక్క కాల దేవ సత్త్వ రజస్తమోగుణాహంకార
 మహత్తత్త్వ ప్రధానంబులకుఁ బ్రభుత్వంబు లేదు; కావునం బరమాత్మ వ్యతిరిక్తంబు లేదు; దేహదుల
 యం దాత్మత్వంబు విసర్జించి యన్య సౌహృదంబు మాని, పూజ్యంబైన హరిపదంబుం
 బ్రతిక్షణంబును హృదయంబున నాలింగనంబు సేసి, వైష్ణవంబైన పరమపదంబు సర్వోత్తమం బని

సత్పురుషులు దెలియుదు; రివ్యధంబున విజ్ఞానదృగ్విర్యజ్వలనంబున నిర్దగ్ధవిషయవాసనుండయి;
క్రమంబున నిరపేక్షత్వంబున.

టీకా:

వినుము = విను; పరమాత్మ = పరమాత్మ {పరమాత్మ - అత్యున్నతమైన ఆత్మ, విశ్వము అంతటకిని
ఐన జీవుడు}; ఐన = అయినట్టి; బ్రహ్మంబున్ = బ్రహ్మమున; కున్ = కు; తక్కు = తప్పించి; కాల =
కాలము; దేవ = దేవతలు; సత్త్వ = సత్త్వము; రజన్ = రజస్సు; తమో = తమస్సు అను; గుణా =
గుణములు; అహంకార = అహంకారము; మహత్తత్త్వ = మహత్తత్త్వము; ప్రధానంబులు = సృష్టి
హేతుభూతమైన ప్రధానములు; కున్ = కు; ప్రభుత్వంబు = సామర్థ్యము, అధికారము; లేదు = లేదు;
కావునన్ = అందువలన; పరమాత్మ = పరమాత్మ; వ్యతిరిక్తంబు = పరాయిది, కానిది; లేదు = లేదు;
దేహ = దేహము; ఆదులు = మొదలగు వారు; అందు = లోపల; ఆత్మత్త్వంబున్ = తన దను
భావము; విసర్జించి = వదలివేసి; అన్య = ఇతరము లందును; సౌహృదంబున్ = స్నేహము, ఆసక్తి;
మాని = విడిచిపెట్టి; పూజ్యంబున్ = పూజింపదగినది; అయిన = అయినట్టి; హరి = భగవంతుని;
పదంబున్ = పాదములను; ప్రతి = ప్రతి ఒక్క; క్షణంబునున్ = క్షణమునందును; హృదయంబునన్ =
మనస్సులోను; ఆలింగనంబున్ = నిండి నిలుచునట్లుగ; చేసి = చేసుకొని; వైష్ణవంబు = విష్ణువుది;
అయిన = అయినట్టి; పరమ = పరములకే పరమైన, అత్యున్నమైన; పదంబున్ = పదమును, స్థితిని;
సర్వ = అన్నికంటెను; ఉత్తమంబున్ = ఉత్కృష్టంబు; అని = అని; సత్ = సత్యము తెలిసిన, మంచి;
పురుషులున్ = మానవులు; తెలియుదురు = తెలిసికొని ఉందురు; ఈ = ఈ; విధంబునన్ =
ప్రకారమైన; విజ్ఞాన = విశిష్ట జ్ఞానము తోకూడిన; దృక్ = దృష్టి యొక్క; వీర్యన్ = శక్తి అను;
జ్వలనంబునన్ = జ్వలింపజేయుదానితో, మంటతో; నిర్దగ్ధ = పూర్తిగ కాల్చివేయబడిన; విషయ =
ఇంద్రియ విషయముల; వాసనుండు = వాసన మాత్రమైనను కలవాడు; ఐ = అయి; క్రమంబున =
క్రమముగ; నిరపేక్షత్వంబునన్ = (దేని యందును) అసల్లేని ఆసక్తితో.

భావము:

రాజశేఖరుడా! విను. పరమాత్మయైన బ్రహ్మమునకు తప్ప కాలానికి, కాలప్రభావానికి లోబడ్డ
బ్రహ్మది దేవతలకూ, సత్త్వరజస్తమస్సులనే త్రిగుణాలకూ, అహంకారానికి, మహత్తత్త్వానికి, సమస్త
సృష్టికీ హేతు భూతమై ప్రధాన మనబడే ప్రకృతికీ ఆధిపత్యం లేదు. అందుచేత పరమాత్మకు

భిన్నమైన పదార్థమంటు ఏదీ లేదు. సత్పురుషులు శరీరాదులపై ఆత్మభావన వదులుతారు. ఇతర విషయాల మీద వ్యామోహం విడుస్తారు. మహనీయములైన మాధవుని చరణారవిందాలను మనస్సులో అనుక్షణమూ నిల్పుకుంటారు. విష్ణుసంబంధ మగు పరమపదమే అన్నింటికంటే ఉత్తమస్థానమని గ్రహిస్తారు. ఈ రీతిగా శాస్త్ర జ్ఞాన బలము అనే మంటలో విషయవాసనలను తగులబెట్టి వారు దేని మీదా అపేక్ష లేకుండా ఉంటారు.

2-29-సీ.

అంఘ్రిమూలమున మూలాధారచక్రంబుఁ-

పీడించి ప్రాణంబు బిగియఁ బట్టి,

నాభితలముఁ జేర్చి, నయముతో మెల్లన-

ప్రాత్యరోజము మీఁది కైగయఁ బట్టి,

యటమీఁద నురమందు హత్తించి, క్రమ్మఱఁ-

దాలు మూలమునకుఁ దఱిమి నిలిపి,

మమతతో భూయుగమధ్యంబు సేర్చి దృ-

క్ష్ణ నాసాస్య మార్గములు మూసి,

2-29.1-ఆ.

యిచ్చలేని యోగి యెలమి ముహూర్తార్థ

మింద్రి యానుషంగ మింత లేక,

ప్రాణములను వంచి, బ్రహ్మారంధ్రము చించి,

బ్రహ్మ మందుఁ గలయుఁ బౌరవేంద్ర!

టీకా:

అంఘ్రి మూలమునన్ = పాదము మొదలుతో, మడమతో; మూల = మొదలు; ఆధార = ఆధారమైన; చక్రంబున్ = చక్రమును {గుదస్థానమున ఉండునది మూలాధార చక్రము}; పీడించి = ఒత్తుతూ; ప్రాణంబున్ = ప్రాణమును, ప్రాణవాయువుని; బిగియన్ = బిగించి; పట్టి = పట్టుకొని; నాభి = బొడ్డు {నాభితలమున ఉండునది - మణిపూరక చక్రము}; తలమున్ = స్థానమునకు; చేర్చి = తీసుకొని

వచ్చి; నయము = నేర్పు; తోన్ = తో; మెల్లన = మెల్లగ, జాగ్రత్తగ; హృత్ = హృదయ
 {హృదయస్థానమందు ఉండునది - అనాహత చక్రము}; సరోజము = పద్మమము; మీదికిన్ = పైకి;
 ఎగయన్ = ఎక్కించి; పట్టి = పట్టుకొని; అటమీదన్ = ఆ తరువాత; ఉరము = వక్షము {వక్షస్థానమున
 ఉండునది - విశుద్ధ చక్రము}; అందున్ = లోపల; హత్తించి = నొక్కిపెట్టి; క్రమ్మటన్ = మరల; తాలు =
 అంగిలి; మూలమున్ = మొదలు; కున్ = నకు; తఱిమి = తోసి; నిలిపి = ఉంచి; మమత = ప్రేమ,
 ఇష్టము; తోన్ = తో; భూ = కనుబొమల; యుగ = జంట; మధ్యంబున్ = మధ్యప్రదేశమునకు, భృకుటికి
 {కనుబొమల మధ్యస్థానమున, భృకుటి వద్ద ఉండునది - ఆజ్ఞాచక్రము}; చేర్చి = తరలించి; దృక్ =
 కళ్ళు; కర్ణ = చెవులు; నాసా = ముక్కు; అస్య = నోరు; మార్గములున్ = దారులను; మూసి =
 మూసిపెట్టి;

ఇచ్చ = కోరికన్నదే, ప్రాణేచ్చ; లేని = లేనట్టి, నిష్కామ; యోగి = యోగీశ్వరుడు; ఎలమిన్ =
 వికాసముతో, సంతోషముతో; ముహూర్త = ముహూర్తకాలము, 48 నిమిషాలలో; అర్థము =
 సగకాలము, గడియ, 24 నిమిషాలు; ఇంద్రియ = ఇంద్రియములతో; అనుషంగము = సంబంధము;
 ఇంతన్ = కొంచముకూడ; లేక = లేకుండా; ప్రాణములనున్ = ప్రాణములను; వంచి = నిగ్రహించి;
 బ్రహ్మరంధ్రమున్ = (నడినెత్తిన ఉండు) బ్రహ్మరంధ్రమును {నడినెత్తిన మాడుపట్టు వద్ద ఉండునది -
 బ్రహ్మరంధ్రము}; చించి = చీల్చుకొని; బ్రహ్మము = పరబ్రహ్మము; అందున్ = లో; కలయున్ =
 కలసిపోవును; పౌరవేంద్ర = పరీక్షిన్మహారాజా {పౌరవేంద్ర - పురువంశస్థులలో శ్రేష్టుడ,
 పరీక్షిన్మహారాజా, శరీరమనే పురాలలో వసించువారిలో శ్రేష్టుడు}.

భావము:

ఓ పురువంశపు రాజా! యోగి పాదమూలంతో గుదస్థానంలో ఉండే మూలాధారచక్రాన్ని అదిమి
 పడతాడు. ఆ పైన ప్రాణవాయువును బిగబట్టి నాభిస్థానంవద్ద ఉండే మణిపూరక చక్రానికి
 తీసుకుపోతాడు. అక్కడనుండి హృదయంలోని అనాహతచక్రానికీ, అందుండి వక్షంలో ఉన్న విశుద్ధ
 చక్రానికి, అటునుండి ఆ చక్రాగ్రముండే తాలుమూలానికీ, ఆ తాలుమూలం నుండి
 కనుబొమ్మలమధ్య నున్న ఆజ్ఞా చక్రానికీ ప్రాణవాయువును తరలిస్తాడు. అందుమీదట కళ్ళు,
 చెవులు, ముక్కు, నోరు మూసుకొని ఏ కోరికలు లేనివాడై అర్థముహూర్తకాలం ఇంద్రియాలతో ఏ
 మాత్రం సంబంధం లేకుండా ప్రాణాలను నిగ్రహిస్తాడు. పిమ్మట బ్రహ్మ రంధ్రం భేదించుకొని
 పరబ్రహ్మంలో లీనమవుతాడు.

మఱియు, దేహత్యాగకాలంబున నింద్రియంబులతోడి సంగమంబు విడువని వాడు వానితోడన గుణసముదాయ రూపంబగు బ్రహ్మాండంబు నందు ఖేచర, సిద్ధ, విహార, యోగ్యంబును, నణిమాదిక సకలైశ్వర్య సమేతంబును నైన పరమేష్ఠి పదంబు జేరు; విద్యాతపోయోగ సమాధి భజనంబు సేయుచు బవనాంతర్గత లింగశరీరులైన యోగీశ్వరులకు బ్రహ్మాండ బహిరంతరాళంబులు గతి యని చెప్పుదురు; రేరికిం గర్మంబుల నట్టి గతిఁబొంద శక్యంబుగాదు; యోగి యగువాడు బ్రహ్మలోకంబునకు నాకాశ పథంబునం బోవుచు, సుషుమ్నానాడివెంట నగ్ని యను దేవతం జేరి, జ్యోతిర్మయంబైన తేజంబున నిర్మలుండై యెందునుం దగులువడక, తారామండలంబుమీద సూర్యాది ధ్రువాంత పదంబులఁ గ్రమక్రమంబున నతిక్రమించి, హరిసంబంధం బయిన శింశుమారచక్రంబు జేరి, యొంటరి యగుచు బరమాణుభూతం బైన లింగశరీరంబుతోడ బ్రహ్మవిదులకు నెలవైన మహర్లోకంబు జొచ్చి, మహాకల్పకాలంబు క్రీడించు గల్పాంతంబైన ననంతముఖానల జ్వాలా దందహ్యమానంబగు లోకత్రయంబు నీక్షించుచు, దన్నిమిత్త సంజాతానల దాహంబు సహింపజాలక.

టీకా:

మఱియున్ = ఇంకను; దేహ = దేహమును; త్యాగ = త్యజించు, విడుచు; కాలంబునన్ = సమయములో; ఇంద్రియంబులున్ = ఇంద్రియములు; తోడిన్ = తో; సంగమంబున్ = సంగమమును, బంధనములను; విడువని = వదలని; వాడు = వాడు; వాని = వాటి; తోడన్ = తోపాటు; గుణ = గుణముల యొక్క; సముదాయ = సమూహముల; రూపంబున్ = స్వరూపమును; అగున్ = పొందును; బ్రహ్మాండంబున్ = బ్రహ్మాండము; అందున్ = లోపల; ఖేచర = ఖేచరులు, ఆకాశగమనులు; సిద్ధ = సిద్ధులు (సిద్ధులు - మాతృ గర్భస్థ శిశువును సిద్ధ పరచు దేవతల వంటివారు); విహార = విహరించుటకు; యోగ్యంబునున్ = అనువైనదియును, అర్హమైనదియు; అణిమ = అణిమ (అణిమాది - అష్టైశ్వర్యములు - అణిమ, మహిమ, లఘిమ, గరిమ, ప్రాప్తి, ప్రాకామ్యము, వశిత్వము, ఈశత్వము); ఆదిక = మొదలగు; సకల = సమస్త; ఐశ్వర్య = ఐశ్వర్యములు; సమేతంబును = కూడి ఉన్నదియును; ఐన = అయినట్టి; పరమేష్ఠి = చతుర్ముఖ బ్రహ్మ (పరమేష్ఠి - అత్యున్నతమైన సంకల్పశక్తుడు); పదంబున్ = లోకమును, స్థితిని; చేరున్ = చేరును, పొందును;

విద్యా = నేర్పరత్వము కల; తపస్ = తపస్సు అను; యోగ = యోగము వలని; సమాధిన్ =
 సమాధిని; భజనంబున్ = సాధనను; చేయుచున్ = చేయుచు; పవన = ప్రాణవాయువు,
 ప్రాణాయామమున; అంతర్గత = లోపల ఇమిడిన, శరీరములోపల; లింగ = లింగ, వాయువులను;
 శరీరులు = శరీరముకలవారు, ధరించువారు; ఐన = అయినట్టి; యోగీ = యోగులలో; ఈశ్వరులు =
 శ్రేష్ఠులు; కున్ = కు; బ్రహ్మాండ = బ్రహ్మాండము యొక్క; బహిర్ = బయటను; అంతరాళంబులున్ =
 లోపటను ఉండు స్థానములు; గతి = మార్గము, ప్రాప్తించునది; అని = అని; చెప్పుదురు = (పెద్దలు)
 చెప్పుతారు; ఏరికిన్ = ఎవరికైనసరే; కర్మంబులన్ = (ఎట్టి) కర్మకాండలతోనైన; అట్టి = అటువంటి;
 గతిన్ = మార్గము, ప్రాప్తించునది; పొందన్ = పొందుట, చేరుట; శక్యంబున్ = వీలగునది; కాదు =
 కాదు; యోగి = యోగి; అగు = అయినట్టి; వాడు = వాడు; బ్రహ్మ = బ్రహ్మ; లోకంబున్ = లోకమును,
 స్థానమును; కున్ = కు; ఆకాశ = ఆకాశపు, నిరామయ; పథంబునన్ = మార్గములో; పోవుచున్ =
 వెళ్ళుతూ; సుషుమ్నా = సుషుమ్న అను (సుషుమ్న, మనోజ్ఞమును ఇచ్చునది); నాడి = నాడి,
 ఊర్ధ్వగతాత్మక నాడి (నాడి - నరముల కూడలి స్థానము); వెంటన్ = కూడా; అగ్ని = అగ్ని; అను =
 అనబడు; దేవతన్ = దేవుని; చేరి = చేరి, పొంది; జ్యోతిర్ = జ్యోతితో, వెలుగుతో; మయంబున్ =
 కూడినట్టిది; ఐన = అయినట్టి; తేజంబునన్ = తేజస్సు వలన; నిర్మలుండు = మలములు లేనివాడు;
 ఐ = అయి; ఎందునున్ = దేనికిని; తగులున్ = తగుల్కొనుటలో, బంధనములో; పడక = పడకుండగ,
 చిక్కుకొనక; తారా = తారల యొక్క; మండలంబున్ = మండలము, లోకము; మీదన్ = మీది,
 లోపలి; సూర్య = సూర్యమండలము; ఆది = మొదలు; ధ్రువ = ధ్రువుని; అంతన్ = వరకు; పదంబులన్
 = లోకములను, స్థానములను; క్రమక్రమంబునన్ = వరుసగా; అతిక్రమించి = దాటి; హరిన్ =
 విష్ణువునకు (హరి - హకారముతో కూడిన నిశ్వాసము రేఫతో కూడిన కంఠనాదము -
 ఓంకారము); సంబంధంబున్ = సంబంధించినట్టి; అయిన = అయినట్టి; శింశుమార = మొసలి రూప,
 సూర్యాదులు తిరుగు జ్యోతిర్మండల (శింశుమారచక్రము - హరిపథము, ఓంకారపథము); చక్రంబున్
 = నక్షత్రమండలం, నాభి, ఆధారభూతం; చేరి = చేరి, అందుకొని; ఒంటరిన్ = ఒంటరిగ, ఏకత్వమును;
 అగుచున్ = అగుతూ, పొంది; పరమాణు = పరమాణువు, అతిసూక్ష్మము; భూతంబున్ = వంటిది; ఐన
 = అయినట్టి; లింగ = లింగ, రూపముకల; శరీరంబున్ = శరీరము; తోడన్ = తో; బ్రహ్మ =
 పరబ్రహ్మము; విదులున్ = తెలిసినవారు; కున్ = కి; నెలపు = స్థానము, లోకము; ఐన = అయినట్టి;
 మహర్లోకంబున్ = మహర్లోకము, వెలుగులలోకము; చొచ్చి = ప్రవేశించి; మహాకల్ప = మహాకల్పంత
 (మహాకల్పము - బ్రహ్మాండము సృష్టి నుండి ప్రళయము వరకు కల కాలము); కాలంబున్ =

సమయము వరకును; క్రీడించున్ = ఆనందముగ సంచరించును; కల్పాంతంబున్ = కల్పాంతము;
 ఐనన్ = అయిన తరువాత; అనంత = అనేకమైన, అనంతుడగు శేషుని; ముఖ = కీలలు కల
 ముఖముల నుండి వెడలు; అనల = అగ్ని; జ్వాలా = జ్వాలలలో; దందహ్య = దహింప; మానంబు =
 పడుతున్నవి; అగు = అయినట్టి; లోక = లోకముల; త్రయంబున్ = మూటిని, భూ భువ
 స్సువర్లోకంబులు; ఈక్షించుచున్ = చూచుచు; తత్ = ఆ; నిమిత్త = కారణముగ; సంజాత = పుట్టిన;
 అనల = అగ్ని; దాహంబు = దహించునది, వేడిమిని; సహింపన్ = భరించుటకు; చాలక = శక్తిలేక.

భావము:

శరీరం విసర్జించేటప్పుడు ఇంద్రియాలతో సంబంధం వదలనివాడు వాటితో సహా
 గుణమయమైన బ్రహ్మాండంలో ఖేచరులు, సిద్ధులు, విహరించడానికి అనువైనది, అణిమాదులైన
 ఐశ్వర్యాలన్నింటితో కూడినట్టి బ్రహ్మలోకం చేరుతాడు. విద్య, తపస్సు, యోగం, సమాధులను
 అనుష్ఠించి లింగశరీరాన్ని వాయులీనం చేసిన యోగీశ్వరులు బ్రహ్మాండం లోపల, వెలుపల
 సంచరిస్తుంటారని పెద్దల మాట. కర్మలతో ఎవ్వరు అలాంటి స్థానం పొందలేరు.
 బ్రహ్మలోకాభిముఖుడైన యోగి సుషుమ్నానాడీ ద్వారం నుండి బయలుదేరి ఆకాశమార్గంలో
 పయనిస్తూ అగ్ని దేవతను చేరుకుంటాడు. అక్కడ జ్యోతిర్మయమైన ప్రకాశంతో పుణ్యపాపాలు
 నశింపజేసుకొని నిర్ములుడై భాసిస్తాడు. అతడు దేనిలోనూ తగుల్కొనడు. నక్షత్రపథం
 గడచిపోతాడు. ఆ పై సూర్యమండలం మొదలు ధ్రువమండలం వరకు మండలాలన్నీ వరుసగా
 దాటుకుంటాడు. తుదకు విష్ణు సంబంధమైన శింశుమార చక్రం చేరుతాడు. అక్కడ ఒంటరిగా
 పరమాణు స్వరూపమైన లింగశరీరంతో బ్రహ్మవేత్తలు నివసించే మహర్లోకం ప్రవేశిస్తాడు.
 మహాకల్పకాలం వరకు అందే క్రీడిస్తాడు. కల్పాంతంలో అనంతుని వదనమునుండి వెలువడే
 కరాళాగ్ని జ్వాలల్లో దగ్ధమయి పోతున్న త్రిలోకాలను చూస్తాడు. అందువల్ల జనించే అగ్ని దాహం
 సహించలేక అక్కడనుండి బ్రహ్మలోకం చేరుకుంటాడు, అక్కడే నివసిస్తాడు.

2-31-సీ.

ఇలమీఁద మనువు లీరేడ్వరుఁ జనువేళ-

దివసమై యెచ్చోటఁ దిరుగుచుండు,

మహనీయ సిద్ధవిమాన సంఘము లెందు-

దినకరప్రభములై తేజరిల్లు,
శోక జరా మృత్యు శోషణ భయ దుఃఖ-
నివహంబు లెందు జనింపకుండు,
విష్ణుపదధ్యాన విజ్ఞాన రహితుల-
శోకంబు లెందుండి చూడవచ్చు,

2-31.1-ఆ.

పరమసిద్ధయోగి భాషణామృత మెందు
శ్రవణ పర్వమగుచు జరుగుచుండు,
నట్టి బ్రహ్మలోకమందు వసించును
రాజవర్య! మరల రాడు వాడు.

టీకా:

ఇలన్ = భూమి; మీదన్ = పైన; మనువులు = మనువులు; ఈరేడ్వరు = రెండు ఏడులు,
పద్నాలుగురు; చనున్ = పోయిన; వేళన్ = సమయమునకు; దివసము = ఒక పగలు; ఐ = అగునట్టి;
ఎచ్చోటన్ = ఎక్కడైతే; తిరుగుచున్ = జరుగుతూ; ఉండున్ = ఉండునో; మహనీయ =
మహిమకలవారి, గొప్పవారి; సిద్ధ = సిద్ధుల యొక్క; విమాన = ఆకాశ యాన సాధన; సంఘములు
= సమూహములు; ఎందున్ = ఎక్కడైతే; దినకర = సూర్యుని (దినకరుడు - దినమునకుకారణుడు,
సూర్యుడు); ప్రభములు = కాంతులు; ఐ = అయ్యి; తేజరిల్లున్ = ప్రకాశించునో; శోక = శోకము; జర =
ముసలితనము; మృత్యు = మరణము; శోషణ = శుష్కించుట; భయ = భయము; దుఃఖ =
దుఃఖముల; నివహంబులు = సమూహములు; ఎందున్ = ఎక్కడైతే; జనింపకుండున్ = పుట్టకనే;
ఉండున్ = ఉండునో; విష్ణు = విష్ణుమూర్తియొక్క; పద = పాదముల; ధ్యాన = ధ్యానించు; విజ్ఞాన =
నేర్పులు; రహితుల = లేనివారి; శోకంబులు = దుఃఖములు; ఎందున్ = ఎక్కడ; ఉండి = ఉండి;
చూడన్ = చూచుటకు; వచ్చున్ = అవకాశమున్నదో;
పరమ = మహోన్నత; సిద్ధ = సిద్ధిపొందిన; యోగి = యోగుల; భాషణ = భాషణముల, ప్రవచనముల;
అమృతము = అమృతము; ఎందున్ = ఎక్కడైతే; శ్రవణ = చెవులకు; పర్వము = పండుగలు; అగుచున్
= అయ్యి; జరుగు = జరుగుచు; ఉండున్ = ఉండునో; అట్టి = అటువంటి; బ్రహ్మ = బ్రహ్మయొక్క;

లోకము = లోకము, పథము; అందున్ = లోపల; వసించును = నివసించును; రాజ = రాజులలో; వర్య = వరుడా, శ్రేష్ఠుడా; మరలన్ = (వెనుకకు) మరలి; రాఁడు = రాడు; వాఁడు = వాడు.

భావము:

నరేంద్రోత్తమా! భూలోకంలో పదునల్లరు మనువులు పుట్టి గిట్టి కాలమంతా కలిస్తే బ్రహ్మలోకంలో ఒక పగలు అవుతుంది. అక్కడ మహనీయులైన సిద్ధుల విమానాలు సూర్యతేజంతో విరాజిల్లుతుంటాయి. శోకం, వార్ధక్యం, మృత్యువు, కృశత్వం, భయం, దుఃఖం - ఇలాంటి బాధలక్కడలేవు. హరిచరణాలను ధ్యానించాలనే తెలివి లేక మూఢులైన వారి శోకస్థితిని బ్రహ్మలోకం నుండి గమనించవచ్చు. శ్రేష్ఠులైన సిద్ధులూ, యోగులూ అమృతాప్రాయంగా సంభాషించుకోవడాన్ని చెవుల పండువుగా అక్కడ వినవచ్చు. అలాంటి బ్రహ్మలోకంలో అతడు నివసిస్తాడు. మళ్ళీ ఆ లోకంనుండి తిరిగి రానేరాడు.

ద్వితీయ స్కంధము : సృష్టి క్రమంబు

2-32-వ.

మఱియునొక్క విశేషంబు గలదు; పుణ్యాతిరేకంబున బ్రహ్మలోకగతులైన వారు కల్పాంతరంబున బుణ్యతారతమ్యంబుల నధికారవిశేషంబు నొందువార లగుదురు; బ్రహ్మాది దేవతాభజనంబునం జనువారు బ్రహ్మజీవిత కాలం బెల్ల బ్రహ్మలోకంబున వసియించి ముక్తు లగుదురు; నారాయణచరణకమల భక్తి పరాయణత్వంబునం జనినవారు నిజేచ్ఛావశంబున నిరర్గళ గమనులై బ్రహ్మాండంబు భేదించి, మహోన్నత వైష్ణవపదారూఢు లయి తేజరిల్లుదు, రీశ్వరాధిష్ఠితంబైన ప్రకృతియంశంబున మహత్తత్త్వం బగు; మహత్తత్త్వాంశబున నహంకారం బగు; నహంకారంబున శబ్దతన్మాత్రం బగు; శబ్దతన్మాత్రంబున గగనం బగు; గగనాంశంబున స్పర్శతన్మాత్రం బగు, స్పర్శతన్మాత్రంబున సమీరణం బగు; సమీరణాంశబున రూపతన్మాత్రం బగు; రూపతన్మాత్రాంశబు వలనఁ దేజం బగు, తేజోంశంబున రసతన్మాత్రం బగు, రసతన్మాత్రంబు వలన జలం బగు, జలాంశంబున గంధతన్మాత్రం బగు; గంధతన్మాత్రాంశంబు వలనఁ బృథివి యగు; వాని మేళనంబున జతుర్దశ భువనాత్మకంబైన విరాడ్రూపం బగు; నా రూపంబునకుఁ గోటి యోజన విశాలంబైన యండకటాహంబు ప్రథమావరణంబైన పృథ్వి యగు; దీనిఁ బంచాశతోటి

విశాలంబుని కొందఱు పలుకుదురు; అయ్యావరణంబు మీఁద సలిల తేజస్సమీర గగనాహంకార
మహత్తత్త్వంబు లనియెడి యావరణంబులు క్రమంబున నొండింటికి దశగుణోత్తరాధికంబులై
యుండు; నట్టి యేడింటి మీఁదఁ బ్రకృత్యావరణంబు మహా వ్యాపకం బగు; నట్టి బ్రహ్మాండంబు
భేదించి వైష్ణవ పదారోహణంబు సేయువాఁడు నిర్భయుండై మెల్లన లింగ దేహంబునఁ
బృథివ్యాత్మకత్వంబు నొంది, యట్టి పృథివ్యాత్మకత్వంబున పూణంబున గంధంబును,
జలాత్మకత్వంబున రసనేంద్రియంబున రసంబును, దేజోరూపకత్వంబున దర్శనంబున
రూపంబును, సమీరణాత్మకత్వంబున దేహంబున స్పర్శనంబును, గగనాత్మకత్వంబున
శ్రవణంబున శబ్దంబును, నతిక్రమించి భూతసూక్ష్మేంద్రియ లయస్థానంబైన
యహంకారావరణంబున సంప్రాప్తుం డై, యందు మనోమయంబును, దేవమయంబును నైన
సాత్వికాహంకార గమనంబున మహత్తత్త్వంబు సొచ్చి, గుణత్రయంబున లయించి, ప్రధానంబు
నొంది, ప్రధానాత్మకత్వంబున దేహంబును, నుపాధి పరంపరావసానంబునం బ్రకృతిం బాసి
యానందమయుండై, యానందంబునం బరమాత్మరూపంబైన వాసుదేవ బ్రహ్మంబునందుఁ
గలయు"నని చెప్పి వెండియు నిట్లనియె.

టీకా:

మఱియున్ = ఇంకను; ఒక్క = ఇంకొక; విశేషంబున్ = విశేషము; కలదు = ఉన్నది; పుణ్య = పుణ్యము
యొక్క; అతిరేకంబునన్ = గొప్పదనమువలన; బ్రహ్మలోక = బ్రహ్మలోకమునకు; గతులు = వెళ్ళిన
వారలు; ఐన = అయినట్టి; వారు = వారు; కల్ప = కల్పముల; అంతరంబునన్ = ఇతరములలో; పుణ్య
= (తమ) పుణ్యముల; తారతమ్యంబులన్ = తరతమ భేదముల; అధికార = అర్హత; విశేషంబున్ =
విశిష్టతానుసారము; ఒందున్ = పొందిన; వారలు = వారు; అగుదురు = అగుదురు; బ్రహ్మ = బ్రహ్మ;
ఆది = మొదలగు; దేవతా = దేవతల యొక్క; భజనంబునన్ = ఆరాధించుటతో; చను = ప్రవర్తించిన;
వారు = వారు; బ్రహ్మ = బ్రహ్మ; జీవిత = జీవించు నంత; కాలంబున్ = కాలము; ఎల్లన్ = అంత
కాలము; బ్రహ్మ = బ్రహ్మ; లోకంబునన్ = లోకములో; వసియించి = ఉండి; ముక్తులు = ముక్తి పొందిన
వారు; అగుదురు = అగుదురు; నారాయణ = విష్ణువుని; చరణ = పాద; కమల = పద్మములందు; భక్తి
= భక్తియే; పరాయణత్వంబునన్ = ఉత్తమమైనది అని; చనిన = ప్రవర్తించిన; వారు = వారు; నిజ =
తమ; ఇచ్ఛాన్ = ఇష్టము; వశంబునన్ = ప్రకారము; ముక్తులు = ముక్తి పొందిన వారు; అగుదురు =
జెతారు; నారాయణ = హరి; నిరర్గళ = అడ్డులేని {నిరర్గళ - గళములు లేని, అడ్డులేని}; గమనులు =

గమనములు కలవారు; ఐ = అయి; బ్రహ్మాండంబున్ = బ్రహ్మాండమును; భేదించి = భేదించుకొనుచు;
 మహా = మిక్కిలి; ఉన్నత = ఉన్నతమైన; వైష్ణవ = విష్ణువు యొక్క; పద = పదము, లోకమును;
 ఆరూఢులు = పొందినవారు; అయి = అయి; తేజరిల్లుదురు = ప్రకాశించుదురు; ఈశ్వర =
 భగవంతునిచేత; అధిష్ఠితంబు = అధిష్ఠిపబడినది; ఐన = అయిన; ప్రకృతి = ప్రకృతి యొక్క;
 అంశంబునన్ = అంశముతో; మహత్తత్త్వంబు = మహత్తత్త్వము; అగున్ = అగునట్టి; మహత్తత్త్వ =
 మహత్తత్త్వము యొక్క; అంశంబునన్ = అంశముతో; అహంకారంబున్ = అహంకారము; అగున్ =
 అగును; అహంకార = అహంకారము యొక్క; అంశంబునన్ = అంశముతో; శబ్ద = శబ్దము యొక్క;
 తన్మాత్రంబున్ = గుణమును; అగున్ = అగును; శబ్ద = శబ్దము యొక్క; తన్మాత్రంబునన్ =
 గుణమువలన; గగనంబు = ఆకాశము; అగున్ = అగును; గగన = ఆకాశము యొక్క; అంశంబునన్
 = అంశముతో; స్పర్శ = స్పర్శ యొక్క; తన్మాత్రంబున్ = గుణము; అగున్ = అగును; స్పర్శ = స్పర్శ
 యొక్క; తన్మాత్రంబునన్ = గుణమువలన; సమీరణంబు = వాయువు; అగున్ = అగును; సమీరణ =
 వాయువు యొక్క; అంశంబునన్ = అంశముతో; రూప = రూపము యొక్క; తన్మాత్రంబున్ =
 గుణము; అగున్ = అగున్; రూప = రూపము యొక్క; తన్మాత్రాంశంబు = గుణము యొక్క అంశము;
 వలననన్ = వలన; తేజంబు = తేజస్సు, వెలుగు; అగున్ = అగును; తేజోశంబున = తేజస్సు యొక్క
 అంశమువలన; రస = రుచి యొక్క; తన్మాత్రంబున్ = గుణము; అగున్ = అగును; రస = రుచి
 యొక్క; తన్మాత్రాంశంబున్ = గుణము యొక్క అంశము; వలనన్ = వలన; జలంబున్ = నీరు;
 అగున్ = అగును; జల = జలము యొక్క; అంశంబునన్ = అంశముతో; గంధ = వాసన యొక్క;
 తన్మాత్రంబున్ = గుణము; అగున్ = అగును; గంధ = గంధము యొక్క; తన్మాత్ర = గుణము
 యొక్క; అంశంబునన్ = అంశముతో; పృథ్వి = భూమి; అగున్ = అగును; వాని = వాటియొక్క;
 మేళనంబునన్ = కలియకలతో; చతుర్దశ = పదునాలుగు (14); భువన = లోకములు; ఆత్మకంబు =
 కలగి ఉన్నది; ఐన = అయినట్టి; విరాట్ = విరాట్టు యొక్క; రూపంబునన్ = రూపము; అగున్ =
 అగును; ఆ = ఆ; రూపంబున్ = రూపము; కున్ = కు; కోటి = కోటి, వందలక్షల (1, 00, 00, 000);
 యోజన = యోజనము లంత; విశాలంబున్ = వైశాల్యము కలది; ఐన = అయినట్టి;
 అండకటాహంబున్ = అండకోశము; ప్రథమ = మొదటి; ఆవరణంబున్ = ఆవరణము, పొర; ఐన =
 అయినట్టి; పృథ్వి = భూమి; అగున్ = అగును; దీనిన్ = దీనిని; పంచాశతోక్తి = ఏభైకోట్లు (50, 00, 00,
 000); విశాలంబు = వైశాల్యము కలది; అని = అని; కొందఱున్ = కొందరు; పలుకుదురు =
 చెప్పుతారు; ఆ = ఆ; ఆవరణంబు = ఆవరణము, పొర; మీద = పైన; సలిల = జలము, నీరు; తేజస్ =

తేజస్సు, వెలుగు; సమీర = వాయువు, గాలి; గగన = ఆకాశము; అహంకార = అహంకారము;
 మహత్తత్త్వంబులున్ = మహత్తత్త్వములు; అనియెడి = అనెడి; ఆవరణంబులున్ = ఆవరణలు,
 పొరలు; క్రమమంబునన్ = వరుసగ; ఒండొంటికిన్ = ఒకదానికంటెనొకటి; దశ = పది; గుణ = రెట్లు;
 ఉత్తర = పైన; అధికంబున్ = ఎక్కువైనవి; ఐ = అయి; ఉండున్ = ఉండును; అట్టి = అటువంటి;
 ఏడింటి = ఏడింటి (7); మీదన్ = మీద; ప్రకృతి = ప్రకృతి అను; ఆవరణంబున్ = ఆవరణ, పొర; మహా
 = మిక్కిలి; వ్యాపకంబున్ = వ్యాప్తి కలది; అగున్ = అయినట్టి; బ్రహ్మాండంబున్ = బ్రహ్మాండమును;
 భేదించి = భేదించుకొని; వైష్ణవ = విష్ణువు యొక్క; పద = పదము, లోకమును; ఆరోహణంబున్ =
 ఎక్కుటను, పొందుటను; చేయున్ = చేయును; వాడు = వాడు; నిర్భయుండున్ = భయము
 లేనివాడు; ఐ = అయి; మెల్లనన్ = మెల్లగ, కంగారు లేకుండగ; లింగదేహంబునన్ =
 లింగదేహముతో; పృథివి = భూమి; ఆత్మకత్వంబునన్ = తానేయగు తత్వమును; ఒంది = పొంది;
 అట్టి = అటువంటి; పృథివి = భూమి; ఆత్మకత్వంబునన్ = తానే యగు తత్వమువలన; పూణంబునన్
 = వాసనచూడు ఇంద్రియముతో; గంధంబునన్ = వాసనను; జల = జలము యొక్క;
 ఆత్మకత్వంబునన్ = తానేయగు తత్వమువలన; రసన = రుచి చూడు; ఇంద్రియంబునన్ =
 ఇంద్రియముతో; రసంబునన్ = రుచిని; తేజన్ = తేజస్సు యొక్క; రూపకత్వంబునన్ = రూప
 స్వభావముతో; దర్శనంబునన్ = చూచుటలో; రూపంబున్ = రూపమును; సమీరణ = వాయువు,
 గాలి; ఆత్మకత్వంబునన్ = తనే అనుగుణములో; దేహంబునన్ = దేహము నందు; స్పర్శనంబునన్
 = స్పర్శమువలన; గగన = ఆకాశము యొక్క; ఆత్మకత్వంబునన్ = తనే అనుగుణములో;
 శ్రవణంబునన్ = వినుటలో; శబ్దంబునన్ = ధ్వనిని; అతిక్రమించిన్ = దాటినట్టి; భూత =
 భూతముల; సూక్ష్మేంద్రియ = ఇంద్రియముల సూక్ష్మభావములోను; లయ = లీనమగు; స్థానంబు =
 చోటు; ఐన = అయినట్టి; అహంకార = అహంకారము యొక్క; ఆవరణంబునన్ = పొరను; సం =
 పూర్తిగా; ప్రాప్తుండు = పొందినవాడు; ఐ = అయి; అందున్ = అందులో; మనన్ = మనస్సుతో;
 మయంబునన్ = నిండినదియును; దేవ = దైవత్వముతో; మయంబునన్ = నిండినదియును; ఐన
 = అయిన; సాత్విక = సాత్వికమైన; అహంకార = అహంకారముతో; గమనంబునన్ = ప్రవర్తనలతో;
 మహత్తత్త్వంబున్ = మహత్తత్త్వంబునన్; చొచ్చి = ప్రవేశించి; గుణ = గుణములు; త్రయంబునన్ =
 మూటిని (సత్త్వరజోత్తామసములు); లయించి = పోగొట్టి; ప్రధానంబున్ = మూలప్రకృతిని; ఒందిన్ =
 పొంది; ప్రధాన = మూల; ఆత్మకత్వంబున = అహంకారమును; దేహంబునన్ = దేహమును; ఉపాధి
 = దేహముల, జన్మల; పరంపరా = వరుసల; అవసానంబునన్ = అంతములోని; ప్రకృతిన్ = ప్రకృతిని;

పాసి = వదిలి; ఆనంద = ఆనందముతో; మయుండున్ = నిండినవాడును; ఐ = అయి;
 ఆనందంబునన్ = ఆనందముతో; పరమాత్మ = పరమాత్మ యొక్క; రూపంబున్ = రూపము; ఐన =
 అయినట్టి; వాసుదేవ = వాసుదేవ, సర్వమున వసించు దేవ; బ్రహ్మంబున్ = బ్రహ్మము; అందున్ =
 లోపల; కలయున్ = కలయును; అని = అని; చెప్పి = తెలియజేసి; వెండియున్ = మరల; ఇట్లు = ఈ
 విధముగ; అనియెన్ = పలికెను;

భావము:

ఇంకొక విశేషముంది వినుము. గొప్ప పుణ్యం వల్ల బ్రహ్మలోకం చేరిన వారు మరొక కల్పంలో తమ
 తమ పుణ్యాల హెచ్చు తగ్గులను బట్టి ఆ యా అధికారలను పొందుతారు. బ్రహ్మ మొదలైన
 దేవతలను సేవించి శరీరత్యాగం చేసినవాడు ఆ బ్రహ్మ జీవించినంతకాలం బ్రహ్మలోకంలో
 నివసించి కడపట ముక్తి పొందుతారు. శ్రీహరి పాదపద్మాలపై అత్యంత భక్తి కలిగి దేహం
 వీడినవారు స్వేచ్ఛతో నిరాటంకంగా పయనం సాగించి బ్రహ్మాండాన్ని భేదించుకొని
 అత్యున్నతమైన వైష్ణవస్థానం అధిష్టించి ప్రకాశిస్తారు. ఈశ్వరు డధిష్టించిన ప్రకృతి అంశంతో
 మహత్తత్త్వం పుడుతుంది. మహత్తత్త్వం అంశంతో అహంకారం పుడుతుంది. అహంకారం అంశంతో
 శబ్దతన్మాత్ర పుడుతుంది. శబ్దతన్మాత్ర అంశంతో (1) ఆకాశం పుడుతుంది. ఆకాశం అంశంతో స్పర్శ
 తన్మాత్ర పుడుతుంది. స్పర్శతన్మాత్ర అంశంతో (2) వాయువు పుడుతుంది. రూపతన్మాత్ర అంశనుండి
 (3) అగ్ని పుడుతుంది. అగ్ని అంశంతో రసతన్మాత్ర పుడుతుంది. రసతన్మాత్ర అంశనుండి (4) జలం
 పుడుతుంది. జలాంశం నుండి గంధ తన్మాత్ర పుడుతుంది. గంధ తన్మాత్ర అంశంతో (5) పృథ్వి
 పుడుతుంది. వీటన్నిటి కలయిన వల్ల పదునాల్గు భువనాల స్వరూపమైన విరాడ్రూపం
 ఉద్భవిస్తుంది. ఆ రూపానికి కోటి యోజనాల విస్తీర్ణమైన అండకటాహమే మొదటి ఆవరణమైన
 భూమి అవుతుంది. కొందరు దీనిని ఏబదికోట్ల యోజనాల విశాలమని వర్ణిస్తారు. ఈ ఆవరణం
 మీద జలం, తేజస్సు, వాయువు, ఆకాశం, అహంకారం, మహత్తత్త్వం అనే ఆరు ఆవరణాలున్నాయి.
 అవి క్రమంగా ఒకదాని కొకటి పదేసి రెట్లు పెద్దవిగా ఉన్నాయి. ఆ యేడావరణాల మీద
 ఎనిమిదవదైన ప్రకృత్యావరణం గొప్పగా వ్యాపించి ఉంది. ఈ బ్రహ్మాండాన్ని భేదించుకొని
 విష్ణుపదం అధిష్టించినవాడు మరణాది భయరహితు డవుతాడు. అతడు మెల్లగా లింగశరీరంతో
 పృథివీ తత్త్వం పొందుతాడు. ఆ పృథివీ తత్త్వంలో పూణేంద్రియంతో గంధాన్ని గ్రహిస్తాడు.
 జలస్వరూపుడై రసనేంద్రియంతో రసాన్ని గ్రహిస్తాడు. తేజోరూపుడై నేత్రేంద్రియంతో రూపాన్ని

గ్రహిస్తాడు. వాయు స్వరూపుడై త్వగింద్రియంతో స్పర్శాన్ని గ్రహిస్తాడు. గగన స్వరూపుడై శ్రోత్రేంద్రియంతో శబ్దాన్ని గ్రహిస్తాడు. అన్నింటినీ అతిక్రమించి ఆ యోగి ఆకాశాది పంచభూతాలకూ, సూక్ష్మేంద్రియులకు లయస్థానమైన అహంకారావరణం చేరుకుంటాడు. అక్కడ మనోమయము, దేవమయము ఐన సాత్వికాహంకారంతో మహత్తత్త్వంతో ప్రవేశిస్తాడు. ఆ పైని సత్త్వరజస్తమోగుణాలు లయించిన ప్రకృతిని పొందుతాడు. ఆ ప్రకృత్యాత్మకత్వంతో దేహాన్నీ, ఉపాధి పరంపరలన్నీ ముగిసిన పిమ్మట ప్రకృతినీ పరత్యజించి ఆనందమయు డవుతాడు. ఆ ఆనందంతో పరమాత్మ స్వరూపమైన వాసుదేవ పరబ్రహ్మంలో లీనమవుతాడు." ఈ విధంగా చెప్పి శుకుడు పరీక్షిత్తుతో ఇంకా ఇలా అన్నాడు.

2-33-ఆ.

"పరమ భాగవతులు పాటించు పథ మిది

యీ పథమున యోగి యేగెనేని

మగుడి రాఁడు వాఁడు మఱి సంశయము లేదు

కల్పశతము లైనఁ గౌరవేంద్ర!

టీకా:

పరమ = ఉత్కృష్టమైన; భాగవతులు = భాగవతానుయాయులు; పాటించు = అనుసరించు; పథము = విధానము, మార్గము; ఇది = ఇది; ఈ = ఈ; పథమునన్ = మార్గములో; యోగి = యోగియైనవాడు; ఏగెన్ = వెళ్ళినట్లు; ఏని = అయితే; మగుడి = వెనుకకు మరలి; రాఁడు = రాడు; వాఁడు = వాడు; మఱి = ఇందులో ఇంక; సంశయమున్ = సంశయము; లేదు = లేదు; కల్ప = కల్పములు; శతములు = వందలు; ఐనన్ = జరిగినప్పటికిని; కౌరవేంద్ర = కౌరవవంశస్థులలో శ్రేష్ఠుడా.

భావము:

"కురురాజా! ఇది భాగవతోత్తములు అనుసరించే మార్గం. ఈ మార్గాన పయనించిన యోగి వందలకొలది కల్పాలు గడచినా మళ్ళీ తిరిగిరాడు. ఇందుకు సందేహం లేదు.

2-34-వ.

వినుము; నీ వడిగిన సద్యోముక్తియుఁ గ్రమముక్తియు ననియెడు నీ రెండు మార్గంబులు
వేదగీతలందు వివరింపబడియె; వీనిం దొల్లి భగవంతుం డైన వాసుదేవుండు బ్రహ్మచేత
నారాధితుండై చెప్పె; సంసార ప్రవిష్టుండైన వానికిఁ దపోయోగాదు లయిన మోక్షమార్గంబులు
పెక్కులు గల; వండు భక్తిమార్గంబు కంటి సులభంబు లేదు.

టీకా:

వినుము = వినుము; నీవున్ = నీవు; అడిగినన్ = అడిగినట్టి; సద్యోముక్తియున్ = సద్యోముక్తి,
వెంటనేకలుగు ముక్తి; క్రమముక్తియున్ = క్రమముక్తి; అనియెడిన్ = అనబడు; ఈ = ఈ; రెండు =
రెండు (2); మార్గంబులున్ = మార్గములును; వేద = వేదము యొక్క; గీతలు = గానముచేయు
మంత్రములు; అందున్ = లో; వివరింపబడియెన్ = వివరముగ చెప్పబడినవి; వీనిన్ = వీనిని; తొల్లి =
పూర్వము; భగవంతుండు = భగవంతుడు, మహిమాన్వితుడు; ఐన = అయినట్టి; వాసుదేవుండు =
వాసుదేవుడు; బ్రహ్మ = బ్రహ్మ; చేతన్ = చే; ఆరాధితుండు = ప్రార్థింపబడ్డవాడు; ఐ = అయి; చెప్పెన్ =
తెలియజెప్పెను; సంసార = సంసారము నందు; ప్రవిష్టుండున్ = ప్రవేశము; ఐన = అయినట్టి; వాని =
వాడి; కిన్ = కి; తపో = తపస్సు; యోగ = యోగము; ఆదులు = మొదలగునవి; అయిన = అయినట్టి;
మోక్ష = మోక్షమునకు; మార్గంబులున్ = మార్గములు, విధానములు; పెక్కులున్ = అనేకములు;
కలవు = ఉన్నవి; అందున్ = వానిలో; భక్తి = భక్తి; మార్గంబున్ = మార్గము, విధానము; కంటిన్ =
కంటి; సులభంబున్ = సులభమైనది; లేదు = లేదు.

భావము:

సద్యోముక్తి, క్రమముక్తి అనే రెండు మార్గాలు నీవు అడిగావు. ఇవి రెండూ వేదగీతలలో వివరింప
బడ్డాయి. పూర్వం బ్రహ్మ తనను ఆరాధింపగా భగవంతుడైన విష్ణువు ఆయనకు వీటిని
బోధించాడు. సంసారంలో ప్రవేశించిన వానికి తపస్సు, యోగం మొదలైన మోక్ష మార్గాలు ఎన్నో
ఉన్నాయి. అన్నింటి కంటి సులభమైంది భక్తిమార్గం.

2-35-మ.

విను, మంభోజభవుండు మున్ను మదిలో **వేదంబు** ముమ్మాలు ద

ర్శన యజ్ఞత్వముతోడ నెంతయుఁ బరామర్శించి, మోక్షంబు ద

క్తిన మార్గంబుల వెంట లే దనుచు భక్తిఁ జింత సేసెన్ జనా

ర్శను నాత్మాకృతి నిర్వికారుఁ డగుచుం **ద్ర**న్మార్గ నిర్ణేతయై.

టీకా:

వినుము = వినుము; అంభోజ = (నీటిలో పుట్టిన) పద్మము నందు; భవుండున్ = పుట్టిన వాడు, బ్రహ్మ; మున్ను = పూర్వము; మదిన్ = మనసు; లోన్ = లో; వేదంబున్ = వేదమును; ముమ్మాలు = మూడు (3) సార్లు; దర్శన = తరిచి చూచు; యజ్ఞత్వము = గట్టి ప్రయత్నము; తోడన్ = తో; ఎంతయున్ = ఎంతగానో; పరామర్శించి = పరిశీలించి; మోక్షంబున్ = మోక్షము; తక్కిన = ఇతరమైన; మార్గంబులన్ = మార్గముల; వెంటన్ = ద్వారా; లేదు = లేదు; అనుచున్ = అనుచు; భక్తిన్ = భక్తితో; చింతన్ = ధ్యానము; చేసెన్ = చేసెను; జనార్ధనున్ = విష్ణువును; ఆత్మా = తన యొక్క; ఆకృతిన్ = రూపములో; నిర్వికారుఁడు = వికార విమోచనుడు; అగుచున్ = అగుచు; తత్ = ఆ; మార్గ = మార్గమును; నిర్ణేత = నిర్మించినవాడు; ఐ = అయి.

భావము:

ఇది ఇంకా వివిరంగా చెప్పుతాను వినుము. పూర్వం బ్రహ్మ మనసులో మూడుసార్లు వేదాన్ని ధర్మపరాయణమైన దృష్టితో పరామర్శించాడు. అలా పరామర్శించి భక్తితో తప్ప మరో మార్గాన మోక్షం లభించదని నిశ్చయించాడు. ఆ మార్గాన్నే తరణోపాయంగా నిర్ణయించుకొని వికారానికి లోనుగాకుండా జనార్ధనుని ఆత్మస్వరూపాన్ని భక్తితో ధ్యానించాడు.

2-36-నీ.

అఖిల భూతములందు **నా**త్మరూపంబున-

నీశుండు హరి యుండు **నె**ల్ల ప్రొద్దు,

బుద్ధ్యాది లక్షణంబులఁ గానఁబడును, మ-

హత్సేవనీయుఁ డ**హ**ర్మిశంబు

వందనీయుఁడు, భక్త **వ**త్సలుం, డత్యంత-

నియతుడై సతతంబు నియతబుద్ధి
నాత్మరూపకుడగు హరికథామృతమును-
గర్ల పుటంబులఁ గాంక్ష దీరఁ

2-36.1-తే.

క్రోలుచుండెడు ధన్యులు కుటిలబహుళ
విషయ మలినీకృతాంగముల్ వేగ విడిచి,
విష్ణుదేవుని చరణారవింద యుగము
కడకుఁ జనుదురు సిద్ధంబు కౌరవేంద్ర!

టీకా:

అఖిలన్ = సమస్తమైన; భూతములున్ = భూతములు; అందున్ = లోను; ఆత్మ = ఆత్మ అగు;
రూపంబునన్ = రూపములో; ఈశుండు = అధిపతియైన; హరి = విష్ణువు; ఉండున్ = ఉండును; ఎల్ల
= అన్ని; ప్రొద్దున్ = వేళలందును; బుద్ధి = బుద్ధి; ఆది = మొదలగు; లక్షణంబులన్ = లక్షణములలో;
కానన్ = చూడ; పడునున్ = పడును; మహత్ = గొప్పవారిచే; సేవనీయుండు = సేవింపదగినవాడు;
అహర్నిశంబున్ = ఎల్లప్పుడును; వందనీయుండు = నమస్కరించదగినవాడు; భక్త = భక్తులందు;
వత్సలుండు = వాత్సల్యము కలవాడు; అత్యంత = మిక్కిలి; నియతుడున్ =
నియముతోనుండువాడును; ఐ = అయ్యి; సతతంబున్ = ఎడతెగని; నియత = నిగ్రహింపబడుచున్న;
బుద్ధిన్ = బుద్ధితో; ఆత్మ = ఆత్మ; రూపకుడు = రూపముకలవాడు; అగు = అయినట్టి; హరి =
భగవంతుని; కథా = కథలు అను; అమృతంబున్ = అమృతమును; కర్ణ = చెవుల; పుటంబులన్ =
డొప్పలలో; కాంక్షన్ = కోరిక; తీరన్ = తీరునట్లు; క్రోలుచున్ = తాగుచు; ఉండెడి = ఉండునట్టి;
ధన్యులు = అదృష్టవంతులు; కుటిల = వక్రమైన, చెడ్డ; బహుళ = అనేకమైన; విషయ = కోరికలచేత;
మలినీకృత = మలినము చేయబడిన; అంగములన్ = శరీరములను; వేగన్ = తొదరగ; విడిచి =
విడిచిపెట్టి; విష్ణుదేవునిన్ = హరియొక్క; చరణ = పాదములు అను; అరవింద = పద్మముల;
యగమున్ = జంట; కడకున్ = వద్దకు; చనుదురు = వెళ్తారు; సిద్ధంబున్ = తప్పకుండగ; కౌరవ =
కౌరవవంశస్తులలో; ఇంద్ర = శ్రేష్ఠుడా.

భావము:

జగదధిదేవుడు అయిన శ్రీమన్నారాయణుడు సమస్తప్రాణులలో సదా ఆత్మరూపుడై ఉన్నాడు. బుద్ధి మొదలైన లక్షణాలతో ఆయన మనకు గోచరిస్తాడు. విజ్ఞులకు ఆయన సేవింపదగినవాడు. సమస్తవేళల నమస్కరింపదగిన వాడు. భక్తుల మీద వాత్సల్యం కురిపించేవాడు. నియమ నిష్ఠలు కల్గి ఏకాగ్రమైన బుద్ధితో ఆత్మస్వరూపుడైన శ్రీహరి కథా సుధాపూరాన్ని తనివి దీరా, చెవులార గ్రోలేవారు ధన్యులు. అటువంటివారు కుటిలమైన పలువిషయాలతో దూషితాలైన తమ శరీరాలను త్వరగా త్యజించి విష్ణు దేవుని పాదపద్మాలను చేరుకుంటారు. కౌరవేశ్వరా! ఇది సత్యం.

2-37-క.

మానుషజన్మము నొందిన

మానవులకు, లభ్యమాన మరణులకు, మహా

జ్ఞానులకు, జేయవలయు వి

ధానము నిగదింపఁ బడియె ధరణీనాథా!

టీకా:

మానుష = మానవ; జన్మమున్ = పుట్టుకను; ఒందిన = పొందినట్టి; మానవులు = మనుష్యులు; కున్ = కి; లభ్యమాన = పొందుట నిశ్చయింప బడిన; మరణులు = మరణము కలవారు; కున్ = కి; మహా = గొప్ప; జ్ఞానులు = జ్ఞానము కలవారల; కున్ = కు; చేయన్ = చేయ; వలయున్ = వలసిన; విధానమున్ = పద్ధతి; నిగదింపఁబడియెన్ = వివరముగ చెప్పబడెను; ధరణీ = భూమికి; నాథా = ప్రభువా, మహారాజా.

భావము:

నరేంద్రా! మనుష్యులుగా జన్మించినవాళ్ళూ, మరణము ఆసన్నమైన వాళ్ళూ, మహాజ్ఞానులు చేయవలసిన కర్తవ్యం ఇలా నొక్కి వక్కాణింపబడి ఉంది.

ద్వితీయ స్కంధము : అన్యదేవభజన ఫలంబు

2-38-వ.

వినుము; బ్రహ్మవర్చసకాముడైన వానికి వేదవిభుండగు చతుర్ముఖుండును,
నింద్రియపాటవకామునకు నింద్రుండును, బ్రజాకామునకు దక్షాది ప్రజాపతులును,
భోజనకామునకు నదితియు, స్వర్గకామునకు నాదిత్యాదులును, రాజ్యకామునకు విశ్వదేవతలును,
దేశప్రజాసాధనకామునకు సాధ్యులును, శ్రీకామునకు దుర్గయు, దేజస్కామునకు నగ్నియు,
వసుకామునకు వసువులును, వీర్యకామునకు వీర్యప్రదులగు రుద్రులును, నాయుష్కామునకు
నశ్వనీదేవతలును, బుష్టికామునకు భూమియు, బ్రతిష్ఠాకామునకు లోకమాతలైన
గగనభూదేవతలును, సౌందర్యకామునకు గంధర్వులును, గామినీకామునకు నప్పరసయైన
యూర్వశియు, సర్వాధిపత్యకామునకు బ్రహ్మయు, గీర్తికామునకు యజ్ఞంబులును,
విత్తసంచయకామునకుం బ్రచేతసుండును, విద్యాకామునకు నుమావల్లభుండును, దాంపత్య
ప్రీతికామునకు నుమాదేవియు, ధర్మార్థకామునకు నుత్తమశ్లోకుండగు విష్ణువును,
సంతానకామునకుఁ బితృదేవతలును, రక్షాకామునకు యక్షులును, బలకామునకు
మరుద్గణంబులును, రాజత్వకామునకు మనురూపదేవతలును, శత్రుమరణకామునకుఁ
గోణపాలకుం డైన రాక్షసుండును, భోగకామునకుం జంద్రుండును, భజనీయు లగుదురు;
మఱియును.

టీకా:

వినుము = వినుము; బ్రహ్మ = బ్రాహ్మణ, వేదముల; వర్చస = వికాసమును; కాముఁడు = కోరువాడు;
ఐన = అయిన; వానికిన్ = వాడికి; వేద = వేదములకు; విభుండున్ = అధిపతి; అగు = అయినట్టి;
చతుర్ముఖుండునున్ = చతుర్ముఖ బ్రహ్మయును; ఇంద్రియ = ఇంద్రియముల; పాటవ =
పటుత్వమును; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; ఇంద్రుండునున్ = ఇంద్రుడును; ప్రజా = సంతాన;
కామున్ = కోరువాడు; కున్ = కి; దక్ష = దక్షుడు; ఆది = మొదలగు; ప్రజా పతులున్ = ప్రజాపతులును;
భోజన = భోజనము; కామున్ = కోరువాడు; కున్ = కి; అదితియున్ = అదితియును; స్వర్గ =
స్వర్గమును; కామున్ = కోరువాడు; కున్ = కి; ఆదిత్య = ఆదిత్యుడు {ఆదిత్యాదులు - ద్వాదశాదిత్యులు

- ఇంద్రుడు, ధాత, పర్జన్యుడు, త్వష్ట, పూషుడు, అర్యముడు, భగుడు, వినస్వంతుడు, విష్ణువు, అంశుమంతుడు, వరుణుడు, మిత్రుడు; ఆదులును = మొదలగు వారును; రాజ్య = రాజ్యమును; కామున్ = కోరువాడు; కున్ = కి; విశ్వదేవతలునున్ = విశ్వదేవతలును; దేశ = దేశము నందలి; ప్రజా = ప్రజల; సాధన = స్వాధీనము, వశపరచుకొను; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; సాధ్యులునున్ = సాధ్యులును {సాధ్యులు - మనువు, హనుమంతుడు, విష్ణువు, ధర్ముడు, నారాయణుడు మొదలగు పన్నెండు (12) మంది; శ్రీ = సిరిని; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; దుర్గయున్ = దుర్గయును; తేజస్ = తేజస్సు, ప్రకాశము, ప్రభావము; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; అగ్నియున్ = అగ్నియును; వసున్ = సంపదను; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; వసువులునున్ = వసువులును {అష్టవసువులు - ఆవుడు, ధ్రువుడు, సోముడు, అధ్వరుడు, అనిలుడు, ప్రత్యాషుడు, అనలుడు, ప్రభాసుడు; వీర్యన్ = వీర్యమును; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; వీర్యన్ = వీర్యమును; ప్రదులు = కలిగించు వారలు; అగు = అయిన; రుద్రులును = రుద్రులును {ఏకాదశరుద్రులు - అజుడు, ఏకపాదుడు, అహిర్బుద్ధుడు, త్వష్ట, రుద్రుడు, హరుడు, శంభుడు, త్రయంబకుడు, అపరాజితుడు, ఈశానుడు, త్రిభువనుడు; ఆయుష్ = (ఎక్కువ) జీవిత కాలము; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; అశ్వనీదేవతలునున్ = అశ్వనీదేవతలును; పుష్టి = మంచి పోషణము, బలుపు; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; భూమియున్ = భూమియును; ప్రతిష్ఠా = ప్రతిష్ఠను; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; లోక = లోకమునకు; మాతలు = తల్లులు {పంచమాతలు - రాజభార్య, అగ్రజనిభార్య, గురుభార్య, భార్యాజనని, స్వజనని; ఐన = అయినట్టి; గగన = ఆకాశ {ఆకాశదేవతలు - స్వర్లోక దేవతలు; భూ = భూమి {భూదేవతలు - బ్రాహ్మణులు; దేవతలును = దేవతలును; సౌందర్య = సౌందర్యమును; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; గంధర్వులును = గంధర్వులును; కామినీ = కామము కల స్త్రీలను; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; అప్పరస = అప్పరస; ఐన = అయిన; ఊర్వశియున్ = ఊర్వశియును; సర్వాధిపత్యన్ = సమస్తమైన అధిపత్యములను; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; బ్రహ్మయున్ = బ్రహ్మయును; కీర్తిన్ = కీర్తిని; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; యజ్ఞంబులునున్ = యజ్ఞములును; విత్త = ధనమును; సంచయ = కూడబెట్టుటను; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; ప్రచేతసుండును = ప్రచేతసుడు, వరుణుడు; విద్యా = విద్యలను; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; ఉమా = ఉమ యొక్క; వల్లభుండునున్ = పతియును; దాంపత్యప్రీతి = దంపతుల మధ్య అనురాగానికి; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; ఉమాదేవియున్ = ఉమాదేవియును; ధర్మ = ధర్మమును; అర్థ = అర్థమును; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; ఉత్తమ = ఉత్తమమైన; శ్లోకుండు =

ప్రార్థనలకు తగినవాడు; అగున్ = అయినట్టి; విష్ణువునున్ = విష్ణువును; సంతాన = సంతానమును; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; పితృదేవతలునున్ = పితృదేవతలును; రక్షా = రక్షణమును; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; యక్షులున్ = యక్షులును; బలన్ = బలమును; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; మరుద్గణంబులునున్ = మరుద్గణంబులును {మరుత్తులు - ఏడు గణములలో ఏడుగురు చొప్పున 49 మంది}; రాజత్వ = రాజగా ఉండుటను; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; మను = మనువుల యొక్క; రూప = రూపములలో ఉండు; దేవతలును = దేవతలును; శత్రు = శత్రువుల; మరణ = మరణమును; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; కోణ = నైర్మతి దిక్కును {నైర్మతి దిక్పాలకుడు - నిర్మతి}; పాలకుండు = పాలించువాడు; ఐన = అయిన; రాక్షసుండునున్ = రాక్షసుడును (నిర్మతి); భోగ = భోగములను {అష్టభోగములు - గృహము, శయ్య, వస్త్రము, ఆభరణము, స్త్రీ, పుష్పము, గంధము, తాంబూలము}; కామున్ = కోరువాని; కున్ = కి; చంద్రుడునున్ = చంద్రుడును; భజనీయులు = పూజింప తగినవారు; అగుదురు = అయివున్నారు; మఱియును = ఇంకను.

భావము:

శ్రద్ధగా వినుము. బ్రహ్మవర్చస్సు కోరేవాడు వేదపాలకుడైన చతుర్ముఖ బ్రహ్మను సేవించాలి. అలాగే ఇంద్రియశక్తి కాంక్షించేవాడు ఇంద్రుణ్ణి, సంతానం అభిలషించేవాడు దక్షుడు మొదలైన ప్రజాపతులను, భోజనం అశించేవాడు అదితినీ పూజించాలి. స్వర్గం వాంఛించేవాడు ఆదిత్యులను, రాజ్యాభిలాష కలవాడు విశ్వేదేవతలను, ప్రజలను అధీనం చేసుకొనగోరువాడు సాధ్యులను, సిరిని వరించేవాడు దుర్గను ఉపాసించాలి. తేజస్సుకోరేవాడు అగ్నిని, ధనాభిలాషి వసువులను, వీర్యం అర్థించేవాడు రుద్రులను, ఆయువు కోరేవాడు అశ్వినీ దేవతలను, పుష్టి కావాలి అనేవాడు భూమిని అర్చించాలి. ప్రతిష్ఠను అపేక్షించేవాడు లోకమాతమాతలైన ఆకాశభూదేవతలను, అందం కోరేవాడు గంధర్వులను, వనితలపై వాంఛకలవాడు అప్పరసయైన ఊర్వశిని, సర్వాధికారం కాంక్షించేవాడు పరమేష్ఠిని భజించాలి. కీర్తికోరేవాడు యజ్ఞమూర్తియైన విష్ణువును, విత్తం ఆశించేవాడు ప్రచేతసుణ్ణి, విద్యపై కోరిక గలవాడు శివుణ్ణి, దాంపత్యసుఖం అర్థించేవాడు పార్వతిని కొలవాలి. ధర్మార్థాలపై అభిలాష కలవాడు పుణ్యచరిత్రుడైన విష్ణువును, సంతానం కోరేవాడు పితృదేవతలను, రక్షణ కాంక్షించేవాడు యక్షులను, బలం కోరేవాడు మరుద్గణాలను, రాచరికం కావాలి అనేవాడు

మనురూపంలో ఉన్న దేవతలను, శత్రుమరణం వాంఛించేవాడు నిర్మతిని, భోగాలను
అభిలషించేవాడు చంద్రుణ్ణి ఆరాధించాలి.

ద్వితీయ స్కంధము : మోక్షప్రదుండు శ్రీహరి

2-39-క.

కామింపకయును సర్వముఁ

రామించియునైన ముక్తిఁ రామించి తగన్

లో మించి పరమపురుషుని

నేమించి భజించుఁ దత్త్వనిపుణుం డధిపా!

టీకా:

కామింపకయునున్ = దేనిని కోరకుండగను; సర్వమున్ = సమస్తమును; కామించియున్ =
కోరుకొనియును; ఐనన్ = ఉన్నప్పటికిని; ముక్తిన్ = ముక్తిని; కామించి = కోరుకొని; తగన్ =
తప్పకుండగ; లోన్ = లోపల, అంతకరణలోనుంచి; మించి = అతిశయించి; పరమ = పరమోత్కృష్ట;
పురుషునిన్ = పురుషుని యందు; నేమించి = నియమముల నేర్పరుచుకొని; భజించున్ =
ఆరాధించును; తత్త్వ = తత్త్వములో; నిపుణుండున్ = నైపుణ్యమున్నవాడు; అధిపా = గొప్పవాడా,
మహారాజా.

భావము:

రాజశేఖర! పై చెప్పిన వాటి నన్నింటినీ కోరిన, కోరకపోయిన తత్త్వం తెలిసినవాడు మోక్షం మాత్రం
తప్పక కోరుతాడు. హృదయంలో పరమేశ్వరుణ్ణి ప్రతిష్ఠించి భజిస్తాడు.

2-40-మ.

అమరేంద్రాదులఁ గొల్చుభంగి జనుఁడా యభ్రాక్షు సేవింపఁగా

విమలజ్ఞాన విరక్తి ముక్తు లొదవున్, వేయేల భూనాథ! త

తృమలాధీశ కథాసుధారస నదీక్రల్లోలమాలా పరి

భ్రమ మెవ్వారికినైనఁ గర్ణయుగళీప్రర్వంబు గాకుండునే?"

టీకా:

అమర = దేవతలలో; ఇంద్ర = ఇంద్రుడు; ఆదులన్ = మొదలగువారిని; కొల్చు = ఆరాధించు; భంగిన్ = విధముగనే; జనుడు = మానవుడు; ఆ = ఆ; అజ్ఞాక్షున్ = పద్మనయనుని, విష్ణువుని; సేవింపగన్ = ఆరాధించగా; విమల = నిర్మలమైన; జ్ఞాన = జ్ఞానమును; విరక్తిన్ = విరక్తియును; ముక్తుల్ = ముక్తులు; ఒదవున్ = కలుగును; వేయేలన్ = వెయ్యి మాటలెందులకు; భూ = భూమికి; నాథ = ప్రభువా, మహారాజా; తత్ = ఆ; కమల = లక్ష్మీదేవి; అధీశ = పతి; కథా = కథలు అను; సుధా = అమృతపు; రస = రసము; నదీ = నది యందలి; కల్లోల = అలల; మాలా = దొంతర్లలో; పరిభ్రమము = తిరుగుటచేత; ఎవ్వారికిన్ = ఎవరికి; ఐనన్ = అయినప్పటికిని; కర్ణ = చెవుల; యుగళీ = జంటకు; పర్వంబున్ = పండుగ; కాక = కాకుండా; ఉండునే = ఉంటుందా, ఉండదు.

భావము:

పృథ్వీపతి! ఇలాంటి భౌతికమైన కోరికలతో ఇంద్రుడు మొదలైన వారిని సేవించినట్లే పద్మ నేత్రుడైన విష్ణుని భజిస్తే నిర్మలమైన జ్ఞానము, వైరాగ్యము, మోక్షము సిద్ధిస్తాయి. పలుమాట లెందుకు ఆ లక్ష్మీనాథుని కథా ప్రసంగాలనే నదీతరంగాలలో ఓలలాడటం కంటే అదృష్ట మేముంటుంది. శ్రీహరి కథలు ఎవరికైనా చెవుల పండువు చేయకుండా ఉంటాయా."

2-41-వ.

అని యిట్లు రాజునకు శుకుండు సెప్పె"ననిన విని శౌనకుండు సూతున కిట్లనియె.

టీకా:

అని = అని; ఇట్లు = ఈ విధముగ; రాజున్ = రాజు; కున్ = కి; శుకుండున్ = శుకుడు; చెప్పెన్ = చెప్పెను; అనిన = అనగ; విని = విని; శౌనకుండున్ = శౌనకుడు; సూతున్ = సూతున; కిన్ = కు; ఇట్లు = ఈ విధముగ; అనియెన్ = పలికెను.

భావము:

ఇలా పరీక్షిస్తూహారాజుకు శుకయోగి చెప్పా"డని సూతడు పలుకగా విని శౌనకుడు సూతునితో ఈ విధంగా అన్నాడు.

2-42-క.

"వర తాత్పర్యముతో నిటు

భరతాన్వయవిభుఁడు శుకుని పలుకులు విని స

త్వరతాయుతుడై శ్రేయ

స్వరతామతి నేమి యడిగె? గణుతింపఁ గదే;

టీకా:

వర = శ్రేష్ఠమైన; తాత్పర్యము = భావము; తోన్ = తో; ఇటు = ఇక్కడ; భరత = భరత; అన్వయ = వంశోద్భవ; విభుఁడు = ప్రభువు (పరీక్షిత్తు); శుకుని = శుకుని; పలుకులు = భాషణములు; విని = విని; సత్వరత = ఆతురతతో; ఆయుతఁడు = కూడినవాడు; ఐ = అయి; శ్రేయస్ = శుభములు; కరతా = కలిగించు; మతిన్ = బుద్ధితో; ఏమి = ఏమి; అడిగెన్ = అడిగెను; గణుతింపన్ = ఎంచి వచింప; కదే = వలసినది.

భావము:

"శుకబ్రహ్మ ఈ విధంగా చెప్పిన మాటలు శ్రద్ధగా విన్న పరీక్షిత్తు, శ్రేయోభిలాషియై ఆత్మతతో యేమని ప్రశ్నించాడో వివరంచవయ్య సూతా!

2-43-క.

ఒప్పెడి హరికథ లెయ్యవి

సెప్పెడినో యనుచు మాకుఁ జిత్తోత్కంఠల్

గుప్పలుగొనుచున్నవి; రుచు

లుప్పతిలన్ నీ మనోహర్రోక్తులు వినగన్."

టీకా:

ఒప్పెడిన్ = చక్కటి; హరి = విష్ణుని; కథలు = కథలు; ఎయ్యవి = ఏవి+ఏవి, ఏవేవి; చెప్పెడినో = చెప్పినో; అనుచున్ = అనుచు; మాకున్ = మాకు; చిత్ = మనస్సున; ఉత్కంఠల్ = కుతూహలము; కుప్పలుగొనుచున్ = ఎక్కువగా కలుగుతు; ఉన్నవి = ఉన్నవి; రుచులు = కోరికలు; ఉప్పతిలన్ = ఉద్యువించగ; ఈ = నీ; మనోహర = మనోహరమైన; ఉక్తులు = పలుకులు; వినగన్ = వినవలెనని.

భావము:

చవులూరించే మనోజ్ఞమైన నీ మాటలు వింటుంటే ఇంకా ఎలాంటి మంచి మంచి హరికథలు చెప్పతాడో అని మా మనస్సులో ఉబలాటం పెల్లుబుకుతున్నది."

2-44-వ.

అనిన విని సూతుం డిట్లనియె.

టీకా:

అనిన = అనగా; విని = విని; సూతుండు = సూతుడు; ఇట్లు = ఈ విధముగ; అనియెన్ = పలికెను.

భావము:

శౌనకుని ఈ పలుకులు వినిన సూతమహర్షి ఇలా చెప్పాడు.

2-45-క.

"తూలెడి కూకటితోడను

బాలురతో నాడుచుండి బాల్యమున మహీ

పాలుడు హరిచరణార్చన

హేలాలసుఁ డగుచు నుండె నెంతయు నియతిన్.

టీకా:

తూలెడి = ఊగెడి; కూకటి = ముంగురులు; తోడను = తోను; బాలుర = పిల్లల; తోన్ = తోను;
ఆడుచున్ = ఆడుతూ; ఉండి = ఉండి; బాల్యమునన్ = బాల్యము నందు; మహీ = భూమికి;
పాలుడు = పాలకుడు (పరీక్షితు); హరి = విష్ణువు యొక్క; చరణ = పాద; అర్చన = అర్చించు; హేలా
= విలాసముల; లాలసుడు = లాలస కలవాడు, కోరిక కలవాడు; అగుచున్ = అగుచూ; ఉండెన్ =
ఉండెను; ఎంతయున్ = మిక్కిలి; నియతిన్ = నియమానుసారము.

భావము:

“మునులార! ఆ పరీక్షిన్మహారాజు బాల్యంలో తూలిపడే జలపాల జట్టుతో, తోటి బాలురతో
ఆడుకుండే రోజుల్లోకూడ శ్రద్ధతో శ్రీహరి పాదాలను అర్చించేవాడు.

2-46-వ.

అట్టి పరమభాగవతుండైన పాండవేయునకు వాసుదేవ పరాయణుండైన శుకుం డిట్లనియె.

టీకా:

అట్టి = అటువంటి; పరమ = ఉత్తమ; భాగవంతుండున్ = భాగవతానుయాయు; ఐన = అయినట్టి;
పాండవేయున్ = పాండవ వంశస్థుని; కున్ = కి; వాసుదేవ = వసుదేవ పుత్రుని - కృష్ణుని;
పరాయణుండు = ఉత్తమ గతిగా కలవాడు; ఐన = అయినట్టి; శుకుండున్ = శుకుడు; ఇట్లు = ఈ
విధముగ; అనియెన్ = పలికెను.

భావము:

అట్టి భాగవత శ్రేష్ఠుడైన పరీక్షితుతో వాసుదేవ భక్తుడైన శుకముని ఇలా చెప్పాడు.

ద్వితీయ స్కంధము : హరిభక్తిరహితుల హేయత

2-47-నీ.

"వాసుదేవశ్లోకవార్త లాలించుచు-

గాల మే పుణ్యండు గడుపుచుండు

నతని యాయువుఁ దక్క నన్యుల యాయువు-

నుదయాస్తమయముల నుగ్రకరుండు

వంచించి గొనిపోవు; వాఁడది యెఱుఁగక-

జీవించుఁ బెక్కిండ్లు సిద్ధ మనుచు

నంగనా, పుత్ర, గేహారామ, విత్తాది-

సంసారహేతుక సంగ సుఖముఁ

2-47.1-తే.

దగిలి వర్తింపఁ గాలంబు తఱి యెఱింగి

దండధరకింకరులు వచ్చి తాడనములు

సేసి కొనిపోవఁ బుణ్యంబు నేయ నైతిఁ

బాపరతి నైతి నని బిట్టు పులవరించు.

టీకా:

వాసుదేవ = సమస్తాత్మల వసించు దేవుని; శ్లోక = కీర్తించు; వార్తలు = విశేషములను; ఆలించుచున్ = వినుచు; కాలమున్ = (తన) సమయమును; ఏ = ఏ; పుణ్యండు = పుణ్యమూర్తి; గడుపుచుండున్ = గడుపుతుండునో; అతని = అతని; ఆయువున్ = ఆయుష్షును, జీవితకాలమును; తక్క = తప్పించి; అన్యుల = ఇతరుల; ఆయువున్ = ఆయుష్షును, జీవితకాలమును; ఉదయ = ఉదయించుటలోను; అస్తమయములన్ = అస్తమించుటలోను; ఉగ్ర = తీవ్రమైన; కరుండు = కిరణములు కలవాడు, సూర్యుడు; వంచించిన్ = మడిచిపెట్టేసి; కొనిపోవున్ = తీసుకొనిపోవును; వాఁడు = అతడు; అదిన్ = దానిని; ఎఱుఁగక = తెలియక; జీవించున్ = జీవించెదను; పెక్కిండ్లు = చాల సంవత్సరములు; సిద్ధము = తప్పకుండగ; అనుచున్ = అనుకొనుచు; అంగనా = స్త్రీలు; పుత్ర = సంతానము; గేహ = ఇళ్ళు; ఆరామ = తోటలు; విత్త = ధనము; ఆదిన్ = మొదలగు; సంసార = సంసారమునకు; హేతుక = కారణభూత; సంగ = తగులముల, బంధనముల; సుఖమున్ = సుఖములకు; తగిలి = తగుల్కొని; వర్తింపన్ = ప్రవర్తిల్లుతుండగ; కాలంబు = మరణకాల; తఱి = సమయము; ఎఱిగిన్ = తెలిసిన;

దండ = దండమును; ధర = ధరించువాడు, యముని; కింకరులు = సేవకులు; వచ్చి = వచ్చి;
తాడనములున్ = దెబ్బలుకొట్టుట; చేసిన్ = చేసి; కొనిపోవన్ = తీసుకొని పోవుచుండగ;
పుణ్యంబున్ = పుణ్యమును; చేయన్ = చేయనివానిని; ఐతిన్ = అయితిని; పాపన్ = పాపములు
ఎడ; రతిన్ = ప్రీతి కలవానిని; ఐతిన్ = అయితిని; అనిన్ = అనుకొనుచు; బిట్టు = మిక్కిలి, గట్టిగ;
పలవరించున్ = విలపించును.

భావము:

భగవంతుని కథలు వింటూ కాలం గడిపెడి పుణ్యాత్ముడ ఆయుస్సు తప్ప, ఇతరుల ఆయుస్సును
సూర్యుడు ఉదయాస్తమయ సమయాలలో మోసగించి లాక్కుపోతూ ఉంటాడు. ఆ సంగతి
తెలియక మూఢుడు నేను తప్పక బహుకాలం జీవిస్తాను అనుకుంటాడు. సంసార కారణాలైన
ఆలుబిడ్డలు, ఇల్లువాకిళ్లు, తోటలు దొడ్డు ధనము మొదలైన వాటి తగులంలో చిక్కువడతాడు.
కాలం అయినప్పుడు, యమభటులు తోలుకుపోతుంటే, అతను అయ్యో నేను పుణ్యం చేయలేదే,
పాపం చేశానే అంటూ వాడు గోడుగోడున ఏడుస్తాడు.

2-48-వ.

అదిగావున.

టీకా:

అదిన్ = ఆ; కావునన్ = కారణముచేత.

భావము:

అందుచేత.

2-49-నీ.

అలరు జొంపములతో నభ్రంకషంబులై-

బ్రదుకవే వనములఁ బ్రాదపములు?

ప్రాదన మేహనాకాంక్షలఁ బశువులు-

జీవింపవే గ్రామ^{సీ}మలందు?

నియతిమై నుచ్చాస్^{ని} పవనముల్-

ప్రాప్తింపవే చర్మభస్తికలును?

గ్రామసూకరశునక^{శ్రేణ} లింటింటు-

దిరుగవే దుర్యోగ^{దీ}నవృత్తి?

2-49.1-తే.

నుష్టఖరములు మోయవే యు^{రు}భరముల?

బుండరీకాక్షు నెఱుగని పు^{రు}షపశువు

లడవులందు, నివాసము^{లం}దుఁ బ్రాణ

విషయభరయుక్తితో నుంట వి^పల మధిప!

టీకా:

అలరు = పుష్ప; జొంపములన్ = గుత్తులు; తోన్ = తో; అభ్రంకషములు = మిన్నముట్టుతున్నవి; ఐ = అయ్యి; బ్రతుకవే = బతుకవా ఏమి; వనములన్ = అడవులలో; పాదపములున్ = చెట్లు; ఖాదన = తిను; మేహన = సంభోగ; ఆకాంక్షలన్ = అమితాసక్తితో; పశువులు = పశువులు {పశువులు - నాలుగు కాళ్ళ జంతువులు}; జీవింపవే = బతుకవా ఏమి; గ్రామ = ఊరి; సీమలున్ = పొలిమేరలు; అందున్ = లో; నియతిము = నియమ ప్రకారము ప్రవర్తించునవి; ఐన్ = అయ్యి; ఉచ్చాస్ = పీల్చు; నిశ్వాస = విడుచు; పవనముల్ = గాలులను; ప్రాప్తించవే = పొందవా ఏమి; చర్మభస్తికలును = కొలిమితిత్తులుమాత్రము; గ్రామ = ఊర; సూకర = పండులు; శునక = కుక్కలు; శ్రేణుల్ = గుంపులు; ఇంటింటన్ = ఇళ్ళల్లో; తిరిగవే = తిరుగుతుండవా ఏమి; దుర్యోగ = దురాయువుతో; దీనన్ = దీనమైన; వృత్తిన్ = విధముగా; ఉష్ట = ఒంటెలు; ఖరములు = గాడిదలు; మోయవే = మోయుటలేదా ఏమి; ఉరు = మిక్కిలి; భరములు = బరువులు; పుండరీకాక్షున్ = భగవంతుని {పండరీకాక్షుడు - పుండరీకముల వంటి కన్నులు కల వాడు - విష్ణువు}; ఎఱుగని = తెలియని; పురుష = మానవ; పశువులు = మృగములు; అడవులు = అడవులు; అందున్ = లోపలను; నివాసములు = ఇళ్ళు; అందున్ = లోపలను; ప్రాణ = ప్రాణములు; విషయ = ఇంద్రియ

అర్థములందలి ఆసక్తుల; భర = బరువులు; యుక్తి = కూడుకొనుట; తోన్ = తో; ఉంటన్ = ఉండుట;
విఫలము = వ్యర్థము; అధిప = రాజు.

భావము:

అలాగే ఓ మహారాజా! పూలగుత్తులతో ఆకసమంటుతు అడవులలో చెట్లు జీవించడం లేదా.
ఆహారమైథునాది వాంఛలతో పశువులు పల్లె పట్టుల్లో బ్రతకడం లేదా. కొలిమితిత్తులు కూడ
ఎడతెరిపి లేకుండా ఉచ్చాస నిశ్వాసలు సాగిస్తున్నాయి కదా. ఊరపండులు, కుక్కలు గుంపులు
గుంపులుగా ఇల్లిల్లు తిరుగుతు దిక్కుమాలినవై దీనంగా తిరగటం లేదా. ఒంటెలు, గాడిదలు
పెద్దపెద్ద బరువులు మోస్తున్నాయి కదా. అదే విధంగా పద్మాక్షుని తెలియనేరని నరపశువులు
అడవులలోనో, గృహాలలోనో సంసారభారాన్ని మోస్తూ జీవిస్తున్నారు. వాళ్ల బ్రతుకు వ్యర్థం.

2-50-నీ.

విష్ణుకీర్తనములు వినని కర్ణంబులు-

కొండల బిలములు కువలయేశ!

చక్రిపద్యంబులఁ జదువని జిహ్వలు-

గంపల జిహ్వలు కౌరవేంద్ర!

శ్రీమనోనాథు నీక్షింపని కన్నులు-

కీకిపింఛాక్షులు కీర్తిదయిత!

కమలాక్షు పూజకుఁ గాని హస్తంబులు-

శవము హస్తంబులు సత్యవచన!

2-50.1-ఆ.

హరిపద తులసీ దళామోద రతి లేని

ముక్కు పందిముక్కు మునిచరిత్ర!

గరుడగమను భజనగతి లేని పదములు

పాదపముల పాదపటల మనఘ!

టీకా:

విష్ణు = భగవంతుని; కీర్తనములు = కీర్తనలు; వినని = వినని; కర్ణంబులు = చెవులు; కొండల = కొండలందలి; బిలములు = గుహలు; కువలయ = భూమికి; ఈశ = ప్రభువా; చక్రి = చక్రధారి యొక్క, విష్ణుని; పద్యంబులు = కీర్తించు పద్యములు; చదువని = చదువకుండని; జిహ్వాలు = నాలుకలు; కప్పల = కప్పల యొక్క; జిహ్వాలు = నాలుకలు; కౌరవ = కౌరవ వంశపు; ఇంద్ర = రాజా; శ్రీ = లక్ష్మీదేవి యొక్క; మనో = మనస్సునకు; నాథునిన్ = ప్రభువును; ఈక్షింపని = చూడని; కన్నులు = కన్నులు; కేకి = నెమలి యొక్క కేకి - కేకవేయునది - నెమలి; పింఛ = పింఛమునందలి; అక్షులు = కన్నులు; కీర్తి = కీర్తికి; దయిత = భర్తా; కమలాక్షున్ = పద్మాక్షుని, విష్ణుని; పూజ = పూజించుట; కున్ = కు; కాని = కానట్టి; హస్తంబులున్ = చేతులు; శవము = శవము యొక్క; హస్తంబులున్ = చేతులు; సత్య = సత్యమునే; వచన = వచనుడా, పలుకువాడా; హరి = విష్ణువు యొక్క; పద = పాదములందలి; తులసీ = తులసీ; దళ = దళముల యొక్క; ఆమోద = వాసనలందు; రతి = ఆసక్తి; లేని = లేనట్టి; ముక్కు = ముక్కు; పంది = పంది యొక్క; ముక్కు = ముక్కు; ముని = మునులవంటి; చరిత = ప్రవర్తన కలవాడా; గరుడ = గరుడుని; గమను = వాహనముగ కలవాని; భజన = కీర్తించుటకు; గతి = వెళ్లుటకు; లేని = రానట్టి; పదములు = కాళ్ళు; పాదపముల = చెట్ల యొక్క; పాద = వేళ్ళ; పటలము = గుంపులు; అనఘ = పాపరహితుడా.

భావము:

భాగవతం అంటే భగవంతుడు, భగవద్భక్తి, భక్తుడు కదా. అట్టి భాగవత విశిష్టత పరమ భాగవతుడు, భాగవత ప్రయుక్త, బ్రహ్మర్షి, అవధూతోత్తముడు, వ్యాసపుత్రుడు అయిన శుకుడు పరమ పావనుడు, నిర్మల భక్తుడు, పాండవ పౌత్రుడు అయిన పరీక్షిన్మహారాజుకి వివరిస్తున్నాడు - భూమండలేశ! కురువంశోత్తమ! యశోనాథ! సత్యం పలికేవాడ! రాజర్షి! పాపరహితుడా! విష్ణుమూర్తి నామ కీర్తనలు వినని చెవులు కొండ గుహలు. చక్రధారుడిమీద స్తోత్రాలు చదవని నాలుకలు కప్పల నాలుకలు. లక్ష్మీపతి మీద దృష్టిలేని కళ్ళు నెమలిపింఛాల మీది కళ్ళు. నారాయణుని చరణాలపై పూజింపబడే తులసీ దళాల సువాసన ఆఘ్రాణించని నాసిక పంది ముక్కు. పక్షివాహనుని స్తుతిస్తు అడుగులు వేయని కాళ్ళు అచరము లైన చెట్ల వేళ్ళు.

నారాయణుని దివ్యనామాక్షరములపైఁ-

గరఁగని మనములు కఠినశిలలు

మురవైరి కథలకు ముదితాశ్రు రోమాంచ-

మిళితమై యుండని మేను మొద్దు

చక్రికి మ్రొక్కని జడుని యౌదల నున్న-

కనక కిరీటంబు గట్టమోపు

మాధవార్పితముగా మనని మానవు సిరి-

వనదుర్గ చంద్రికా వైభవంబు

2-51.1-ఆ.

కైటభారిభజన గ్రలిగి యుండని వాఁడు

గ్రాలిలోన నుండి కదలు శవము,

కమలనాభుపదముఁ గనని వాని బ్రతుకు

ప్రసిఁడికాయలోని ప్రాణి బ్రతుకు."

టీకా:

నారాయణుని = విష్ణువు యొక్క; దివ్య = దివ్యమైన; నామ = నామములందలి; అక్షరములన్ = అక్షరములు; పైన్ = అందు; కరఁగని = కరిగిపోని; మనములున్ = మనస్సులు; కఠిన = బండ; శిలలు = రాళ్ళు; మురవైరి = విష్ణుని {మురవైరి - ముర అను దానవుని శత్రువు}; కథలున్ = కథలు; కున్ = కి; ముదిత = ఆనంద; అశ్రు = భాష్పములు, కన్నీరు; రోమాంచ = గగుర్పాటుతో; మిళితమున్ = కూడినది; ఐ = అయ్యి; ఉండని = ఉండని; మేను = శరీరము; మొద్దు = కట్టమొద్దు, బండబారినశరీరము; చక్రిన్ = చక్రధారి, హరి {చక్రి - చక్రము ఆయుధముగ కలవాడు}; కిన్ = కి; మ్రొక్కని = మ్రొక్కనట్టి, పూజింపని; జడుని = మూర్ఖుని; ఔదలన్ = నెత్తిని; ఉన్న = ఉన్నట్టి; కనక = బంగారు; కిరీటంబున్ = కిరీటము; కట్ట = కట్టలు; మోపు = మోపు {మోపు - కట్టలు, గడ్డి మొదలగు వాని పెద్ద కట్ట}; మాధవ = లక్ష్మీపతికి {మాధవుడు - మనస్సును ద్రవింపజేయువాడు - మాధవి భర్త}; అర్పితముగాన్ = సమర్పించబడి; మనని = బతుకకనుండు; మానవున్ = మానవుని; సిరి = శోభ, సిరిసంపదలు; వన = అడవి; దుర్గ = చిక్కగా నుండుచోటున; చంద్రికా = విరిసిన వెన్నెల;

వైభవము = వైభవము వంటిది;

కైటభారిన్ = విష్ణుని {కైటభారి - కైటభాసురుని శత్రువు}; భజనన్ = భక్తి; కలిగి = కలిగి; ఉండని = ఉండనట్టి; వాడు = వాడు; గాలి = ఊపిరి, ప్రాణవాయువు; లోనన్ = లోపల; ఉండి = ఉండి; కదలు = కదలుతుండే; శవము = శవమువంటివాడు, మెదడులేనివాడు; కమలనాభున్ = విష్ణుని {కమలనాభుడు - కమలము బొడ్డున కలవాడు - విష్ణువు}; పదమున్ = పాదములను; కనని = చూడని; వాని = వాడియొక్క; బ్రతుకు = బతుకు, జీవితము; పసిడి = ఉమ్మెత్త, పొత్తినూలికాయ; కాయ = కాయ; లోనిన్ = లోపలి; ప్రాణి = పురుగు; బ్రతుకు = బతుకులాంటిది.

భావము:

శ్రీమన్నారాయణుని పవిత్ర నామాక్షర స్మరణతో ద్రవించనివి మనస్సులే కావు. అవి కరకు బండలు. పద్మనాభుని కథలకు ఆనందబాష్పాలు రాలగా, పొంగి పులకించనిది శరీరమే కాదు, అది వట్టిమొద్దు. పరమాత్మునకు ప్రణమిల్లని మూఢుని తలమీదిది బంగారు కిరీటం కాదు, అది కట్టెలమోపు, భగవంతునికి అర్పణంగాని మానవుని ఐశ్వర్యం ఐశ్వర్యం కాదు, అడవిగాసిన వెన్నెల, వాసుదేవుని సేవింపనివాడు ప్రాణవాయువులోపల ఉండవల్ల కదిలే శవం. పద్మనాభుని పాదములు ఆశ్రయింపనివాని జీవితం పొత్తి నూలికాయలోని పురుగు జీవితం."

2-52-వ.

అని యిట్లు పలికిన వైయాసి వచనంబుల కొత్తరేయుండు కందళిత హృదయుండై నిర్మలమతి విశేషంబున.

టీకా:

అని = అని; ఇట్లు = ఈ విధముగ; పలికిన = చెప్పిన; వైయాసి = శుకుని {వైయాసి - వ్యాసుని పుత్రుడు, శుకుడు}; వచనంబులన్ = పలుకులు; కున్ = కి; ఔత్తరేయుండు = పరీక్షితు {ఔత్తరేయుండు - ఉత్తర యొక్క కుమారుడు, పరీక్షితు}; కందళిత = చిగురించిన, వికసించిన; హృదయుండు = మనస్సు కలవాడు; ఐ = అయిఅయి; నిర్మల = నిర్మలమైన; మతి = బుద్ధి; విశేషంబునన్ = విశిష్టత వలన.

భావము:

ఇలా పలికిన వ్యాస పుత్రుడైన శుకుని పలుకులకు ఉత్తర కుమారుడైన పరీక్షిత్తు హృదయం వికసించింది. అతడు నిర్మలమైన బుద్ధి విశేషం కలవాడైనాడు.

2-53-ఆ.

సుతుల హితుల విడిచి, చుట్టాల విడిచి, యి

ల్లాలి విడిచి, బహు బలాళి విడిచి

రాజ హృదయ మిడియె రాజీవనయనుపై

ధనము విడిచి, జడ్డుఁధనము విడిచి.

టీకా:

సుతులన్ = సంతానమును; హితులన్ = సన్నిహితులను; విడిచి = విడిచిపెట్టి; చుట్టాలన్ = బంధువులను; విడిచి = విడిచిపెట్టి; ఇల్లాలిన్ = భార్యను; విడిచి = విడిచిపెట్టి; బహు = అనేకమైన; బల = బలగముల, పరిజన; ఆళిన్ = సమూహములను; విడిచి = విడిచిపెట్టి; రాజ = రాజు, పరీక్షిత్తుహారాజు; హృదయము = మనసు; ఇడియెన్ = పెట్టెను; రాజీవనయనున్ = పద్మనేత్రుని, విష్ణుని; పైన్ = మీద; ధనమున్ = సంపదలను; విడిచి = విడిచిపెట్టి; జడ్డున్ = మందత్వము; తనమున్ = కలిగి ఉండుటను; విడిచి = విడిచిపెట్టి.

భావము:

ఆ రాజు పరీక్షిత్తు బిడ్డలను, హితులను, బంధువులను, భార్యను, ఇతర పరిజనాన్ని, ధనాన్ని, జడత్వాన్ని వదలిపెట్టి పద్మాక్షుడైన భగవంతుని మీద మనస్సు నిలిపాడు.

ద్వితీయ స్కంధము : రాజ ప్రశ్నంబు

2-54-వ.

ఇట్లు మృత్యుభయంబు నిరసించి, ధర్మార్థకామంబులు సన్యసించి, పురుషోత్తము నందుఁ జిత్తంబు విన్యసించి, హరిలీలా లక్షణంబు లుపన్యసింపు మను తలంపున నరేంద్రుం డిట్లనియె.

టీకా:

ఇట్లు = ఈ విధముగ; మృత్యు = మరణమందు; భయంబున్ = భయమును; నిరసించిన్ = తిరస్కరించి; ధర్మన్ = ధర్మము; అర్థన్ = అర్థము; కామంబులున్ = కామములును; సన్యసించి = వదలివేసి; పురుషోత్తమున్ = పురుషులలో ఉత్తముడు, విష్ణువు; అందున్ = పైన; చిత్తంబున్ = మనస్సును; విన్యసించి = ఉంచి, లగ్నము చేసికొని; హరిన్ = విష్ణువు యొక్క; లీలా = లీలల; లక్షణంబుల్ = విశేషములను; ఉపన్యసింపుము = విస్తారముగ చెప్పుము; అను = అని అడిగే; తలంపునన్ = ఉద్దేశ్యముతో; నరేంద్రుండున్ = పరీక్షన్నరేంద్రుడు; ఇట్లు = ఈ విధముగ; అనియెన్ = పలికెను.

భావము:

ఇలా మరణభీతిని నిరాకరించిన, ధర్మార్థకామములనే తివర్గాన్ని తిరస్కరించిన పరీక్షిన్మహారాజు, పరమ పురుషునందు మనస్సును ఏకాగ్రంగా కేంద్రీకరించి, శ్రీ మన్నారాయణుని లీలావిశేషాలను అభివర్ణింపగా ఆకర్ణించాలనే సంకల్పంతో ఇలా అడిగాడు.

2-55-క.

"సర్వాత్మ వాసుదేవుని

సర్వజ్ఞుడవైన నీవు సంస్తుతి సేయన్

సర్వభ్రాంతులు వదలె మ

హోరీస్వరవర్య! మానస్తోత్రవ మగుచున్.

టీకా:

సర్వ = సమస్తమునకు; ఆత్మన్ = ఆత్మ యైన వాని; వాసుదేవునిన్ = వసుదేవుని పుత్రుని; సర్వ = సర్వమును; అజ్ఞాండువున్ = తెలిసినవాడవు; ఐనన్ = అయినట్టి; నీవు = నీవు; సంస్తుతిన్ =

వినుతులు; చేయన్ = చేస్తుండగ; సర్వ = సమస్తమైన; భ్రాంతులున్ = భ్రాంతులను, భ్రమలను;
వదలెన్ = వదలినవి; మహా = గొప్ప; ఉర్వీ = భూమికి; సుర = దేవతలలో; వర్య = ఉత్తముడ; మానస
= మనస్సునకు; ఉత్సవము = పండుగ; అగుచున్ = అవుతుండగ.

భావము:

"శుకమహర్షి! బ్రాహ్మణోత్తమా! సర్వమూ తెలిసిన నీవు సర్వానికి ఆత్మయైన వాసుదేవుణ్ణి
వినుతించేసరికి నాలోని భ్రమలన్నీ తొలగిపోయి, మనస్సు సంతోషంతో పరవశం పొందింది.

2-56-సీ.

ఈశుండు హరి విష్ణుఁడీ విశ్వమే రీతిఁ-

బుట్టించు రక్షించు బొలియఁ జూచు?

బహు శక్తి యుతుడగు భగవంతు డవ్యయుఁ-

డాది నే శక్తుల నాశ్రయించి

బ్రహ్మ శక్రాది రూపముల వినోదించెఁ-

రమముననో యేక కాలముననో

ప్రకృతి గుణంబుల బట్టి గ్రహించుటఁ-

నేకత్వముననుండు నీశ్వరుండు

2-56.1-ఆ.

భిన్నమూర్తి యగుచు బెక్కు విధంబుల

నేల యుండు? నతని కీమి వచ్చె

నుండకున్న? దాపసోత్తమ! తెలుపవే;

వేడ్క నాకు సర్వవేది వీవు."

టీకా:

ఈశుండు = ప్రభువు; హరి = విష్ణువు; విష్ణుఁడు = విష్ణువు; ఈ = ఈ; విశ్వమున్ = విశ్వమును,
ప్రపంచం మొత్తమును; ఏ = ఏ; రీతిన్ = విధముగ; బుట్టించున్ = పుట్టించుటను, సృష్టించుటను;

రక్షించున్ = రక్షించుటను; పొలియన్ = అంతంచేయుటను, లయించుటను; చూచున్ = చేయును;
 బహు = మిక్కిలి; శక్తి = శక్తి; యుతుఁడు = కలవాడు; అగు = అయిన; భగవంతున్ = భగవంతుని,
 మహిమాన్వితుని; అవ్యయుఁడు = నాశములేనివాడు; ఆదిన్ = మొట్టమొదటను, సృష్టికిమొదటను;
 ఏ = ఏ; శక్తులన్ = శక్తులను; ఆశ్రయించి = సహాయముచే, ఆధారముగ; బ్రహ్మ = బ్రహ్మ; శక్త =
 ఇంద్రుడు; ఆది = మొదలగు; రూపములన్ = రూపములలో; వినోదించెన్ = క్రీడించెను, ప్రవర్తించెను;
 క్రమముననో = క్రమముగననా; ఏక = ఒకే; కాలముననో = సమయములోనేనా, సారిగనా; ప్రకృతిన్
 = ప్రకృతి; గుణంబులన్ = గుణముల; పట్టిన్ = అనుసరించుటను; గ్రహించుటన్ = పరిగ్రహించుట,
 సృష్టి ఏర్పడుట; ఏకత్వంబునన్ = ఏకమైనవాడై; ఉండున్ = ఉండునట్టి; ఈశ్వరుండు =
 భగవంతుడు;

భిన్న = వివిధములైన; మూర్తిన్ = స్వరూపము కలవాడు; అగుచున్ = అవుతూ; పెక్కు = అనేకమైన;
 విధములన్ = విధములుగ; ఏలన్ = ఎందులకు; ఉండున్ = ఉండును; అతనికి = అతనికి; ఏమి =
 ఏమి; వచ్చెన్ = ప్రయోజనము; ఉండక = ఉండకుండగ; ఉన్నన్ = పోయినచో; తాపస =
 తాపసులలో; ఉత్తమ = ఉత్తముడా; తెలుపవే = తెలియజేయుము; వేడ్కన్ = వేడుకగ,
 కుతూహలముకలుగ; నాకున్ = నాకు; సర్వ = సమస్తము; వేదివిన్ = తెలిసినవాడవు; ఈవు = నీవు.

భావము:

మునిపుంగావా! శుకముని! సర్వేశ్వరుడు, సర్వవ్యాపి అయిన శ్రీహరి ఈ జగత్తును ఎలా సృష్టించి,
 పోషించి, సంహరిస్తున్నాడు? అవ్యయుడైన ఆ పరమాత్మ అనేక శక్తులతో గూడినవాడు. అతడు
 మొదట ఏ శక్తుల సాయంతో బ్రహ్మ, ఇంద్రుడు మొదలైన రూపాలు తాల్చి వినోదించాడు? ఆయన
 ప్రకృతి గుణాలను పరిగ్రహించడం క్రమంగా జరుగుతుందా? లేక ఒకే సమయంలో
 జరుగుతుందా? ఏకమూర్తియైన ఈశ్వరుడు అనేక మూర్తులు ధరించి అనేక విధాల ఎందుకు
 ప్రవర్తిస్తాడు? అలా ప్రవర్తించక పోతే ఆయననకు వచ్చే నష్టమేమిటి? నీవు అంతా తెలిసినవాడవు.
 నాకు ఈ విషయములన్నీ వివరించుము".

ద్వితీయ స్కంధము : శుకుడు స్తోత్రంబు సేయుట

అనిన నయ్యుత్తరానందను వచనంబులకు నిరుత్తరుండు గాక సదుత్తరప్రదాన కుతూహలుండై
లోకోత్తర గుణోత్తరుండైన తాపసోత్తముండు దన చిత్తంబున.

టీకా:

అనినన్ = అనగ; ఆ = ఆ; ఉత్తరా = ఉత్తరయొక్క; నందనున్ = పుత్రుని - పరీక్షితు; వచనంబులున్ =
మాటలు; కున్ = కి; నిరుత్తరుండుగాక = తెలివిడి లేనివాడు కాక, తెల్లబోక; సదుత్తరన్ = సరియగు
సమాధానమును; ప్రదాన = ఇచ్చు; కుతూహలుండు = కుతూహలము కలవాడు; ఐ = అయి;
లోకాన్ = లోకములకు; ఉత్తర = ఉత్తమమైన; గుణ = గుణములు కలవారిలో; ఉత్తరుండు =
ఉత్తముడు; ఐన = అయినట్టి; తాపస = తపసులలో; ఉత్తముండు = గొప్పవాడు - శుకుడు; తన =
తన యొక్క; చిత్తంబునన్ = ఇష్టాపూర్వకముగ.

భావము:

పరీక్షిన్మహారాజ అలా అడిగేసరికి మౌనం వహింప దలచక, తగు సమాధానం చెప్పాలన్న
కుతూహలంతో లోకోత్తరమైన ఉత్తమ గుణములు గలవాడైన శుకయోగి మనస్సులో ఇలా
భగవంతుణ్ణి ప్రార్థించాడు.

2-58-మ.

"**పరు**డై, యీశ్వరుడై, మహామహిముడై, **ప్రా**దుర్భవస్థానసం
హరణక్రీడనుడై, త్రిశక్తియుతుడై, **యం**తర్గతజ్యోతియై,
పరమేష్టిప్రము ఖామరాధిపులకుం **బ్రా**హ్మింపరాకుండు దు
ష్టమార్గంబునఁ దేజరిల్లు హరికిం **ద**త్తార్థినై మ్రొక్కిదన్.

టీకా:

పరుడు = అన్నిటికిని పైనుండు వాడు; ఐ = అయి; ఈశ్వరుడు = ప్రభువు, అధిపతి; ఐ = అయి;
మహా = గొప్ప; మహిముడు = మహిమ కలవాడు; ఐ = అయి; ప్రాదుర్భవ = సృష్టి; స్థాన = స్థితి;
సంహరణన్ = లయములు అను; క్రీడనుడున్ = ఆటాడుట కలవాడు; ఐ = అయి; త్రి = మూడు; శక్తి

= శక్తులు {త్రిశక్తి - ఇవి మూడు (3) విధములు, ఒక్కొక్కటి మరల మూడు (3) రకములు అవి - 1
 ఇచ్ఛాది - ఇచ్ఛాశక్తి, జ్ఞానశక్తి, క్రియాశక్తులు, 2 ఉత్సాహాది - ఉత్సాహము, ప్రభుత్వము, మంత్రము, 3
 సత్వాది - సత్వము, రజస్సు, తమస్సు; యుతుఁడు = కలవాడు; ఐ = అయి; అంతర్గత =
 (సమస్తమునకు) లోపలన ఉండు; జ్యోతి = ప్రకాశము; ఐ = అయి; పరమేష్ఠి = మహాయాజ్ఞకుడు,
 బ్రహ్మ {పరమేష్ఠి - అత్యున్నతమైన సంకల్పశక్తుడు; ప్రముఖ = మొదలగు ముఖ్య; అమర = దేవతల;
 అధిపులున్ = ప్రభువులు; కున్ = కిని; ప్రాపింపన్ = పొందుటకు; రాక = సాధ్యముకాక; ఉండున్ =
 ఉండునట్టి; దుస్తర = తరించలేని, అందుకొనలేని; మార్గంబునన్ = విధముగ; తేజరిల్లు =
 ప్రకాశించునట్టి; హరి = విష్ణుని; కిన్ = కి; తత్త్వన్ = తత్త్వమును, సత్ స్వరూపమును; అర్థిన్ =
 తెలిసికొన గోరువాడను; ఐ = అయి; మ్రొక్కెదన్ = ప్రార్థించుచుంటిని.

భావము:

ప్రకృతికంటే జీవునికంటే పరుడు, ఈశ్వరుడు, గొప్ప మహిమ కలవాడు, సృష్టిస్థితిలయాలను
 ఆటగా సాగించేవాడు, బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులనే త్రిమూర్తుల శక్తి కలవాడు, అందరికి
 అంతరాత్మగా వెలుగొందేవాడు, బ్రహ్మాదిదేవతలు అందుకోడానికి వీలుకాని దుస్తరమైన త్రోవలో
 ప్రకాశించేవాడు అయిన శ్రీహరికి తత్త్వాభిలాషతో నమస్కరిస్తున్నాను.

2-59-వ.

మఱియు సజ్జనదురితసంహారకుండును, దుర్జన నివారకుండును సర్వరూపకుండును,
 బరమహంసాశ్రమ ప్రవర్తమాన మునిజన హృదయకమల కర్ణికామధ్య ప్రదీపకుండును,
 సాత్త్వతశ్రేష్ఠుండును, నిఖిల కల్యాణ గుణ గరిష్ఠుండును, బరమ భక్తియుక్త సులభుండును,
 భక్తిహీనజన దుర్లభుండును, నిరతిశయ నిరుపమ నిరవధిక ప్రకారుండును,
 నిజస్వరూపబ్రహ్మవిహారుండును నైన యప్పరమేశ్వరునకు నమస్కరించెద.

టీకా:

మఱియున్ = ఇంకనూ; సజ్జనత్ = మంచివారియొక్క; దురిత = కలతలను; సంహారకుండునున్ =
 పోగొట్టువాడును; దుర్జన = దుర్జనులను; నివారకుండునున్ = నిలువరించువాడును; సర్వ =
 సమస్తమైన; రూపకుండునున్ = రూపములు తనే అయినవాడును; పరమహంస = ఉన్నతమైన

ఆత్మైకస్థితి సన్యాసుల; ఆశ్రమ = ధర్మమార్గమున; ప్రవర్త = నడచు; మాన = లక్షణములు కల; ముని = మునుల; జన = సమూహముల; హృదయ = మనస్సు అను; కమల = పద్మముల; కర్ణికా = బొడ్డుల; మధ్య = నడుమలందు; ప్రదీపకుండునున్ = వెలుగులు ఇచ్చువాడును; సాత్వత = సాత్వత వంశస్థులలో {సాత్వతులు - కృష్ణుడు సాత్వత వంశములో పుట్టెను}; శ్రేష్ఠుండును = శ్రేష్ఠుడైనవాడును; నిఖిల = సమస్తమైన; కల్యాణ = శోభనకరమైన; గుణ = లక్షణములు; గరిష్ఠుండునున్ = అత్యధికముగ ఉన్నవాడును; పరమ = గొప్ప; భక్తి = భక్తితో; యుక్త = కూడినవారలకు; సులభుండును = తేలికగా అందువాడును; భక్తి = భక్తి; హీన = లేనట్టి; జన = జనులకు; దుర్లభుండునున్ = అందనివాడును; నిరతిశయ = అతిశయించవీలుకాని; నిరుపమ = సాటిలేని {నిరుపమ - ఉపమానము లేనట్టి, సాటిలేని}; నిరవధిక = అవధి (మేర) లేని; ప్రకారుండునున్ = విధానము కలవాడును; నిజ = స్వ, తనయొక్క; స్వరూప = స్వరూపమైన; బ్రహ్మ = బ్రహ్మగను; విహారుండును = విహరించువాడును; ఐన = అయినట్టి; ఆ = ఆ; పరమేశ్వరున్ = అత్యున్నత ప్రభువు; కున్ = కి; నమస్కరించెదన్ = ప్రణమిల్లుతున్నాను.

భావము:

సత్పురుషుల పాపాలను పరిహరించెడివాడు, దుర్జనులను శిక్షించే వాడు, అసమసత్మైన రూపులు తన రూపమే అయినవాడు, పరమహంసాశ్రమములో ఉండే మునుల హృదయ కమల మధ్యలో వెలుగొందెడివాడు, సాత్వత వంశస్థులలో శ్రేష్ఠుడు, సమస్తకల్యాణ గుణాలతో శోభిల్లేవాడు, ఉత్తములైన భక్తులకు సులువుగా లభించేవాడు, భక్తి లేనివారికి ప్రాప్తించనివాడు, అత్యుత్తమము, అనుపమానము, అనంతము అయిన ప్రవర్తన గలవాడు, స్వస్వరూపమైన బ్రహ్మములో విహరించేవాడు అయిన పరమేశ్వరునకు ప్రణమిల్లుతున్నాను.

2-60-ఉ.

ఏ విభువందనార్చనములే, విభుచింతయు, నామకీర్తనం,
 బే విభులీల లద్భుతము లేప్పుడు సంశ్రవణంబు సేయ దో
 షావలిఁ బాసి లోకము శుభ్రాయతవృత్తిఁ జెలంగు నంధ్రుఁ నే
 నా విభు నాశ్రయించెద నమౌఘనివర్తను భద్రకీర్తనున్.

టీకా:

ఏ = ఏ; విభు = ప్రభువు యొక్క; వందన = స్తుతించుటలు; అర్చనములున్ = పూజించుటలు; ఏ = ఏ; విభు = ప్రభువు యొక్క; చింతయున్ = స్మరించుటలునున్; నామ = నామములను; కీర్తనంబున్ = కీర్తించుటలు; ఏ = ఏ; విభు = ప్రభువు యొక్క; లీలన్ = లీలలను; అద్భుతములు = అద్భుతమైన కార్యములును; ఎప్పుడున్ = ఎల్లప్పుడును; సంశ్రవణంబున్ = చక్కగ వినుటలును; చేయన్ = చేయుచుండగ; దోష = దోషముల; ఆవలిన్ = పంక్తులు (సర్వము)ను; పాసి = తొలగి; లోకమున్ = లోకమున; శుభ = క్షేమ; ఆయత = విస్తృతమైన; వృత్తిన్ = విధానములు; చెలంగున్ = వృద్ధి పొందును; అండ్లు = అందురో; నేన్ = నేను; ఆ = ఆ యొక్క; విభున్ = ప్రభువును; ఆశ్రయించెదన్ = ఆశ్రయిస్తాను; అఘ = పాపపు; ఓఘున్ = పరంపరలను; నివర్తనున్ = పోగొట్టువానిని; భద్ర = క్షేమము కలిగించు; కీర్తనున్ = కీర్తనములు కలవానిని.

భావము:

పరమేశ్వరుణ్ణి ఉద్దేశించి చేసిన నమస్కారం, పూజ, చింతన, నామసంకీర్తన అమోఘమైనవి అని, అతని కథలు వింటే దోషాలన్నీ తొలగి లోకం మంగళకర మౌతుందని పెద్దలు చెప్తారు. పాపనిచయ నివర్తనుడు, మంగళమయ కీర్తనుడు అయినట్టు ఆ పరమేశ్వరుణ్ణి ఆశ్రయిస్తున్నాను.

2-61-ఉ.

పరమేశు పాదయుగ మెప్పుడు గోరి భజించి నేర్పరుల్
లోపలి బుద్ధితో నుభయలోకములందుల జడ్డుఁ బాసి, యే
తాపము లేక బ్రహ్మగతిఁ దారు గతశ్రములై చరింతు; రే
నాపరమేశు మ్రొక్కెద నమౌఘనివర్తను భద్రకీర్తనున్.

టీకా:

ఏ = ఏ; పరమేశున్ = అత్యుత్తమ ప్రభువు యొక్క; పాద = పాదముల; యుగమున్ = జంటను; ఎప్పుడున్ = ఎల్లప్పుడును; కోరి = ఇష్టపూర్తిగ; భజించి = పూజించి, కీర్తించి; నేర్పరుల్ = నిపుణులు; లోపలి = అంతర్ముఖ; బుద్ధిన్ = బుద్ధి; తోన్ = తో; ఉభయ = (ఇహపర) రెండు; లోకములు =

లోకములు; అందులన్ = అందలి; జడ్డున్ = జాడ్యములును; పాసి = తొలగి; ఏ = ఏ విధమైన;
 తాపమున్ = తాపములును {తాపత్రయములు - ఆధ్యాత్మికము, ఆధిభౌతికము, ఆధిదైవికము}; లేకన్
 = లేకుండగ {తాపము - తపింప జేయునది}; బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మను; గతిన్ = చేరు మార్గమును;
 తారు = తాము; గత = గతించిన, పోయిన; శ్రములు = శ్రమ కలవారు; ఐ = అయి; చరింతురు =
 తిరుగుదురో; ఏన్ = నేను; ఆ = ఆ యొక్క; పరమేశున్ = అత్యుత్తమ ప్రభువునకు; మ్రొక్కెదన్ =
 నమస్కరింతును, మొక్కుదును; అఘ = పాపపు; ఓఘున్ = పరంపరలు; నివర్తనున్ =
 పోగొట్టువానిని; భద్ర = క్షేమము కలిగించు; కీర్తనున్ = కీర్తనములు కలవానిని.

భావము:

పరమేశ్వరుని పాదాలను ఎల్లవేళలా కోరి సేవించి నిపుణులైవారు అంతర్ముఖమైన బుద్ధితో ఇహ
 పరలోకాలతోడి తగులం వదలుకొని, ఏ తాపము లేక పరబ్రహ్మను చేరే మార్గంలో ఏ కష్టము
 లేనివారై సంచరిస్తారు. పాపనిచయ నివర్తనుడు, మంగళమయ కీర్తనుడు అయినట్టి ఆ
 పరమేశ్వరుణ్ణి భజిస్తున్నాను.

2-62-చ.

తపములఁ జేసియైన, మఱి దానము లెన్నియుఁ జేసియైన, నే
 జపములఁ జేసియైన, ఫలసంచయ మెవ్వనిఁ జేర్చకున్న హే
 యపదములై దురంతవిపదంచితరీతిగ నొప్పుచుండు; న
 య్యపరిమితున్ భజించెద నఘోషునివర్తను భద్రకీర్తనున్.

టీకా:

తపములన్ = తపస్సులు {తపస్సు - తపించుట ముఖ్యముగ ఆధ్యాత్మికమైనది}; చేసి = చేయుట
 వలన; ఐనన్ = అయినప్పటికిని; మఱి = ఇంకను; దానములు = దానములు; ఎన్నియున్ =
 ఎన్నింటిని; చేసి = చేయుట వలన; ఐనన్ = అయినప్పటికిని; ఏ = ఎంత కష్టసాధ్యమైన; జపములన్
 = జపములను {జపము - నియమించుకొని మరల మరల స్మరించుట}; చేసి = చేయుటవలన;
 ఐనన్ = అయినప్పటికిని; ఫల = (వాటి వల్ల కలిగిన) ఫలితముల; సంచయమున్ =
 సమూహములను; ఎవ్వనిన్ = ఎవనికైతే; చేర్చక = అంకితము చేయకుండగ; ఉన్నన్ = ఉన్నట్లయితే;

హేయన్ = నింద్యమైన, విడువతగిన; పదమున్ = మార్గములు; ఐ = అయి; దురంత = అంతులేని;
 విపత్ = ఆపదలు; అంచిత = తోకూడిన; రీతిగన్ = విధముగ; ఒప్పుచున్ = అగుతూ; ఉండున్ =
 ఉండునో; ఆ = ఆ; అపరిమితున్ = పరిమితులులేని వానిని; భజించెదన్ = కీర్తింతును; అఘ =
 పాపపు; ఓఘన్ = పరంపరలు; నివర్తనున్ = పోగొట్టువానిని; భద్ర = క్షేమముకలిగించు; కీర్తనున్ =
 కీర్తనములు కలవానిని.

భావము:

ఎన్నేసి తపస్సులు, దానాలు, జపాలు చేసినప్పటికి వాటివల్ల కలిగే ఫలాలను పరమేశ్వరుడికి
 అర్పించకుంటే అవన్నీ నింద్యాలై ఆపదల క్రింద పరిణమిస్తాయి. పరిమితి లేనివాడు, పాపనిచయ
 నివర్తనుడు, మంగళమయకీర్తనుడు అయినట్టు ఆ పరమేశ్వరుణ్ణి సేవిస్తున్నాను.

2-63-ము.

యవన, వ్యాధ, పుళింద, హఠాణ, శక, కంకాభీర, చండాల సం
 భవులుం దక్కిన పాపవర్తనులు నే భద్రాత్ము సేవించి, భా
 గవతశ్రేష్ఠులఁ డాసి, శుద్ధతనులై కళ్యాణులై యుందు; రా
 యవికారుం బ్రభవిష్టు నాదు మదిలో నశ్రాంతమున్ మ్రొక్కెదన్.

టీకా:

యవన = యవనులు; వ్యాధ = బోయలు, కిరాతులు; పుళింద = పుళిందులు,
 మిక్కిలిహింసచేసేవారు; హఠాణ = హఠాణులు; శక = శకులు; కంక = కంకులు, కంక పక్షులను
 తినువారు; ఆభీర = గొల్లలు, చెంచులు; చండాల = చండాలులు; సంభవులు = (గా) పుట్టినవారు;
 తక్కిన = తతిమా; పాప = పాపపు; వర్తనులున్ = ప్రవర్తన కలవారు కూడ; ఏ = ఏ; భద్ర = శుభము;
 ఆత్మున్ = తానైన వానిని; సేవించి = కొలిచి; భాగవత = భగవంతునికి చెందినవారలలో; శ్రేష్ఠులన్ =
 శ్రేష్ఠమైన వారిని; డాసి = చేరి; శుద్ధ = పరిశుద్ధి చెందిన; తనులు = శరీరము కలవారు; ఐ = అయి;
 కళ్యాణులు = శుభ స్వరూపులు; ఐ = అయి; ఉందురు = ఉంటారో; ఆ = ఆ యొక్క; అవికారున్ = ఏ
 వికారములు లేని వానిని; ప్రభవిష్టున్ = సృష్టి కారకుని; నాదు = నా యొక్క; మది = మనస్సు; లోన్
 = లోపల; అశ్రాంతమున్ = విరామము లేకుండగ, నిరంతరము; మ్రొక్కెదన్ = కొలిచెదను.

భావము:

యవనులు, కిరాతులు, పుళిందులు, హూణులు, శకులు, కంకులు, ఆభీరులు, చండాలురు-ఇలాంటి జాతుల్లో పుట్టినవారు, ఇతర పాపాత్ములు కూడ పరమపావనుని సేవించినచో భాగవత శ్రేష్ఠుల నాశ్రయించినవారు, పరిశుద్ధ శరీరులు, మంగళాకారులు అయి ఉంటారు. వికారరహితుడు, సర్వసమర్థుడు అయినట్టి ఆ పరమాత్ముడు నా మనస్సులో ఎల్లవేళల నమస్కరిస్తాను.

2-64-మ.

తపముల్ సేసిననో, మనోనియతినో, దానవ్రతావృత్తినో,
జపమంత్రంబులనో, శ్రుతిస్మృతులనో, సద్భక్తినో యెట్లు ల
బ్ధపదుండొనని బ్రహ్మ రుద్ర ముఖరుల్, భావింతు రెవ్వని; న
య్యపవర్గాధిపుఁ డాత్మమూర్తి సులభుండొఁ గాక నాకెప్పుడున్.

టీకా:

తపముల్ = తపస్సులు {తపస్సు - తపించుట ముఖ్యముగ ఆధ్యాత్మికమైనది}; సేసిననో = చేయుట వలననా; మనస్ = మనస్సును; నియతినో = నిర్దేశించుట వలననా; దాన = దానములు చేయుట; వ్రత = వ్రతములు చేయుట; వృత్తినో = పద్ధతి వలననా; జప = జపము చేయబడిన; మంత్రంబులనో = మంత్రముల వలననా; శ్రుతి = వేదములు; స్మృతులనో = ధర్మశాస్త్రములు వలననా; సద్భక్తినో = మంచి భక్తి వలననా; ఎట్లు = ఏ విధముగ; లబ్ధ = పొందబడిన; పదుండు = పదము, సన్నిధి కలవాడు; ఔన్ = అగును; అని = అని; బ్రహ్మ = బ్రహ్మ; రుద్ర = శివుడు; ముఖరుల్ = మొదలగు ముఖ్యులు; భావింతురు = స్మరింతురు, విచారిస్తుంటారో; ఎవ్వనిన్ = ఎవరిని గురించి అయితే; ఆ = ఆ యొక్క; అపవర్గన్ = మోక్షమునకు; అధిపుడు = అధిపతియు; ఆత్మ = పరమాత్మ; మూర్తి = స్వరూపుడు; సులభుండు = మంచిగ అందువాడు; ఔన్ = అగుట; కాక = కావలసినది; నాకు = నాకు; ఎప్పుడున్ = ఎల్లప్పుడును.

భావము:

బ్రహ్మ, రుద్రుడు మొదలైన వారు పరమేశ్వరుని దివ్యసన్నిధికి ఎలా చేరగలం, తపస్సులతోనా, మనోనిగ్రహంతోనా, దానాలతోనా, వ్రతాలతోనా, జపాలతోనా, మంత్రాలతోనా, శ్రుతిస్మృతులను వల్లించడం వల్లనా, లేక ఉత్తమభక్తితోనా అని చింతిస్తు ఉంటారు. ఆట్టి ఆ మోక్షప్రభువు, ఆత్మస్వరూపుడు నాకు ఎల్లవేళలా సులభుడవుగాక.

2-65-క.

శ్రీపతియు, యజ్ఞపతియుఁ, బ్ర

జాపతియున్, బుద్ధిపతియు, జగదధిపతియున్,

భూపతియు, యాదవశ్రే

ణీపతియున్, గతియునైన నిపుణు భజింతున్.

టీకా:

శ్రీ = లక్ష్మీదేవికి; పతియున్ = భర్తయును; యజ్ఞ = యజ్ఞమునకు; పతియున్ = రక్షకుడును; ప్రజాపతి = ప్రజలకు ప్రభువు, బ్రహ్మ; బుద్ధి = బుద్ధికి; పతియున్ = అధిదేవతయును; జగత్ = జగత్తునకు; అధిపతియున్ = అధిపతియును; భూ = భూమికి (ద్వారకకు); పతియున్ = రాజయు; యాదవ = యాదవ కులముల; శ్రేణీపతియున్ = గణపతియును; గతియు = (సర్వులకు) పరమపదమును; ఐనన్ = అయినట్టి; నిపుణున్ = నేర్పరిని; భజింతున్ = కొలుస్తున్నాను.

భావము:

లక్ష్మీకి, యజ్ఞానికి, ప్రజలకు, బుద్ధికి, జగత్తుకు, భూమికి, యాదవ వర్గానికి, పతి గతి అయినట్టి ఆ భగవంతుని సేవిస్తాను.

2-66-మ.

అణువో? గాక కడున్ మహావిభవుడో? యచ్చిన్నుడో? చిన్నుడో?

గుణియో? నిర్గుణుడో? యటంచు విబుధుల్ గుంఠిభవత్తత్త్వమా

ర్గణులై యే విభుపాదపద్మ భజనోత్కర్షంబులం దత్త్వ వీ
క్షణముం జేసెద; రట్టి విష్ణుఁ, బరమున్, సర్వాత్ము సేవించెదన్.

టీకా:

అణువో = అత్యంత సూక్ష్మరూపుడా; కాక = లేక; కడున్ = అత్యధికమైన; మహా = గొప్ప; విభవుఁడో =
వైభవము కలవాడా; అచ్చిన్నుడో = విభజింప శక్యము కానివాడా; చిన్నుడో = సమస్త మందు తన
అంశ కలవాడా; గుణియో = సమస్త గుణములు తానైన వాడా; నిర్గుణుడో = గుణ రహితుడా;
అటంచున్ = అనుకొనుచు; విభుధుల్ = మహాజ్ఞానులు; కుంఠీభవత్ = మొక్కుపోయిన, కుంటిదైన;
తత్త్వ = తత్త్వమును, యథార్థ జ్ఞానమును; మార్గణులు = అన్వేషించువారలు; ఐ = అయి; ఏ = ఏ;
విభున్ = ప్రభువు యొక్క; పాద = పాదములు అను; పద్మ = పద్మములను; భజన = కొలుచు;
ఉత్కర్షంబులన్ = విశిష్టతలచేత; తత్త్వ = యథార్థ జ్ఞానమును; వీక్షణమున్ = చూచుటను; చేసెదరు
= చేయుదురు; అట్టి = అటువంటి; విష్ణున్ = విష్ణుమూర్తిని; పరమున్ = అత్యున్నతుని; సర్వాత్మున్ =
సర్వమునకు ఆత్మ యైన వానిని; సేవించెదన్ = కొలిచెదను.

భావము:

ఆ పరమాత్ముడు అతి సూక్ష్మమైన అణుస్వరూపుడా? లేక విశ్వమంతా వ్యాపించిన
మహాస్వరూపుడా? దేశకాలాదులచేత అపరిచ్ఛిన్నుడా? లేక పరిచ్ఛిన్నుడా? ఆయన సగుణుడా? లేక
నిర్గుణుడా? అంటు పండితులు వ్యర్థమైన తత్వాన్వేషణలు చేసి చేసి చివరకి ఏ భగవంతుని
పాదపద్మాలను ఆశ్రయించి అతిశయంగా భజించుట ద్వారా తత్త్వస్వరూపాన్ని గుర్తించగలరో అట్టి
సర్వవ్యాపకుడు, సర్వోత్కృష్టుడు, సర్వాత్మకుడు అయిన ఆ పరాత్పరుడిని కొలిచెదను.
శుకమహర్షి శ్రీహరి కృత సృష్ట్యాదుల రహస్యాలు మున్నగునవి పరీక్షిత్తునకు వివరించ ఉద్యుక్తుడు
అవుతూ దైవ గురు ప్రశంస చేసిన సందర్భంలోది ఈ పద్యం. యద్భావం తత్భవతి అన్నట్లు చూసే
దృష్టికి అనుకూలమైన విధంగా దర్శనమిచ్చే ఆ పరమాత్మ భక్తిమార్గంలో చేరిన వారికే ఆయా
సర్వ దృష్టులలో దర్శించే సమస్తాన్ని సమన్వయం చేసి సత్యమైన తత్త్వస్వరూప దర్శనం
అనుగ్రహిస్తాడు.

జగదుత్పాదనబుద్ధి బ్రహ్మకు మదిన్ సంధింప నూహించి యే
భగవంతుండు సరస్వతిం బనుప, నా పద్మాస్య దా నవ్విభున్
మగనింగా నియమించి తద్భువన సామ్రాజ్యస్థితిన్ సృష్టిపా
రగుఁ జేసెన్ మును బ్రహ్మ; నట్టి గుణి నారంభింతు సేవింపఁగన్.

టీకా:

జగత్ = జగత్తును, లోకములను; ఉత్పాదన = పుట్టించు; బుద్ధిన్ = సంకల్పము, నేర్పు; బ్రహ్మ =
బ్రహ్మ; కున్ = కి; మదిన్ = మనస్సులో; సంధింపన్ = కలుగజేయుటను; ఊహించి = తలచి; ఏ = ఏ;
భగవంతుండు = భగవంతుడు, మహిమాన్వితుడు; సరస్వతిన్ = సరస్వతీదేవి (సరస్వతి -
జ్ఞానమును ప్రసరించునది, జ్ఞానమై ప్రవహించునది); పనుపన్ = నియోగించగ; ఆ = ఆ; పద్మాస్య =
పద్మము వంటి ముఖము కలమె; తాన్ = తాను; ఆ = ఈ; విభున్ = ప్రభువును, బ్రహ్మను; మగనిన్
= భర్తగ; కాన్ = అగునట్లు; నియమించి = చేసుకొని; తత్ = ఆ యొక్క; భువన = లోకములకు;
సామ్రాజ్య = రాజ్యాధికార; స్థితిన్ = పదవి కలవానిగను; సృష్టి = సృష్టించుట యందు; పారగున్ =
నేర్పరిగను; చేసెన్ = చేసెను; మును = పూర్వము; బ్రహ్మన్ = బ్రహ్మను; అట్టి = అటువంటి; గుణిన్ =
గుణములు కలవానిని; ఆరంభింతున్ = ప్రయత్నింతును; సేవింపగన్ = కొలుచుటను.

భావము:

భగవంతుడు పూర్వం జగత్తును సృష్టించాలనే బుద్ధి బ్రహ్మకు పుట్టించాలనే ఊహతో, సరస్వతిని
పంపంగా ఆమె బ్రహ్మను భర్తగా స్వీకరించి లోకసామ్రాజ్యంలో ఆయనను సృష్టి నిపుణుణ్ణి చేసింది.
అట్టి గుణవంతుడైన ఆ భగవంతుని భజనకు ఉపక్రమిస్తాను.

2-68-సీ.

పూర్ణుఁ డయ్యును మహాభూతపంచకయోగ-

మున మేనులను పురములు సృజించి;

పురములలోనుండి పురుషభావంబున-

దీపించు నెవ్వడు దీరవృత్తి?

బంచభూతములను పదునొకం డింద్రయ-

ములఁ బ్రకాశింపించి భూరిమహిమ

షోడశాత్మకుఁడన శోభిల్లు, జీవత్వ-

నృత్త వినోదంబు నెఱపుచుండు?

2-68.1-తే.

నట్టి భగవంతుఁ, డవ్యయుం, డ్రచ్యుతుండు

మానసోదిత వాక్కుప్ప మాలికలను

మంజు నవరస మకరంద మహిమ లుట్ట

శిష్టహృద్భావలీలలఁ జేయుఁగాత.

టీకా:

పూర్ణుఁడు = పూర్ణుడు, నిత్యసత్యసర్వవ్యాపి; అయ్యున్ = అయినప్పటికిని; మహాభూతపంచక = మహాభూతములైదింటిని {మహాభూతపంచకములు - భూమి, నీరు, గాలి, అగ్ని, ఆకాశము}; యోగమునన్ = కలియకల వలన; మేనులు = శరీరములు, దేహములు; అను = అనబడు; పురములున్ = నగరములు, వసనములు; సృజించి = సృజించి; పురములున్ = పురములు, వసించునవి; లోన్ = లోపల; ఉండి = ఉండి; పురుష = పురుషుడు, వాసుడు; భావంబునన్ = (అను) భావములో; దీపించున్ = ప్రకాశించువాడు (వాసుడేవుడు); ఎవ్వడున్ = ఎవడో; ధీర = ధీరుని, స్వతంత్ర; వృత్తిన్ = విధముగ; పంచ = ఐదు {పంచభూతములు - భూమి, నీరు, నిప్పు, గాలి, ఆకాశము}; భూతములనున్ = భూతములను; పదునొకండు = పదకొండు; ఇంద్రియములన్ = ఇంద్రియములను {పదకొండు ఇంద్రియములు - 5 జ్ఞానేంద్రియములు - కన్ను, ముక్కు, చెవి, నాలుక, చర్మము. 5 కర్మేంద్రియములు - పాయము, ఉపస్థు, చేతులు, కాళ్ళు, నోరు మరియు మనస్సు}; ప్రకాశింపించి = ఉద్దీపించి; భూరి = మిక్కిలిగొప్పదైన; మహిమన్ = మహిమతో; షోడశ = పదహారు కళలు/రకములు {షోడశాత్మక - 5 పంచభూతములు, 5 జ్ఞానేంద్రియములు, 5 కర్మేంద్రియములు మరియు 1 మనస్సు మొత్తం 16}; ఆత్మకుఁడు = ఆత్మకలవాడు, స్వరూపుడు; అనన్ = అనబడుతూ; శోభిల్లున్ = వెలుగుందునో; జీవత్వ = జీవితలక్షణముల; నృత్త = నృత్యనాటక; వినోదంబున్ = వినోదమును; నెఱపుచున్ = నడుపుతూ; ఉండున్ = ఉండునో; అట్టి = అటువంటి; భగవంతుఁడు = విష్ణువు {భగవంతుడు - మహిమాన్వితుడు}; అవ్యయుండు = విష్ణువు

{అవ్యయుడు - వ్యయము లేనివాడు, తరుగుట లేనివాడు}; అచ్యుతుండు = విష్ణువు {అచ్యుతుడు - చ్యుతము లేనివాడు, పతనము, నాశము లేనివాడు}; మానసన్ = మనసునందు; ఉదితన్ = ఉదయించిన; వాక్ = వాక్కులను, పలుకులను; పుష్ప = పువ్వుల; మాలికలనున్ = మాలికలు; అను = అను; మంజు = ఇంపైన; నవ = తొమ్మిది {నవరసములు - శృంగారము, హాస్యము, కరుణము, వీరము, రౌద్రము, భయానకము, భీభత్సము. అద్భుతము, శాంతము}; రస = రసములు అను; మకరంద = తేనె యొక్క; మహిమలున్ = గొప్పఅనుభూతులు; ఉట్టన్ = ఉట్టిపడగ; శిష్ట = మంచివారి; హృత్ = హృదయములందలి; భావ = భావముల, తలపుల; లీలన్ = విలాసములు; చేయున్ = చేయు; కాత = కాక.

భావము:

తాను పరిపూర్ణుడై ఉండికూడ పృథివ్యాది పంచ మహాభూతాలను కలిపి శరీరాలనే పురాలను సృష్టించి వాటిలో పురుషుడనే పేరుతో ఎవడు సదా ధీరుడై ప్రకాశిస్తుంటాడో; పంచభూతాలను, పదకొండు ఇంద్రియాలను ప్రకాశింపజేసి గొప్ప ప్రభావంతో పోడపశకళాత్మకుడై శోభిల్లుతు ఎవడు జీవత్వ మనే నృత్తవిలాసం ప్రదర్శిస్తుంటాడో; ఆ అవ్యయుడు, అచ్యుతుడు అయిన భగవంతుడు, మనోజ్ఞమైన నవరసాలనే తేనెలు జాలువారుతూ నా మనస్సునుండి పుట్టిన వాక్కులనే పుష్పమాలికలతో సజ్జనుల హృదయాల నలరించుగాక.

2-69-ఉ.

మానధనుల్, మహాత్ములు, సమాధినిరూఢులు, యన్ముఖాంబుజ

ధ్యాన మరంద పానమున నాత్మ భయంబులఁ బాసి, ముక్తులై

లూనత నొంద; రట్టి మునిలోకశిఖామణికిన్, విశంక టా

జ్ఞానతమోనభోమణికి, సాధుజనాగ్రణి కేను మ్రొక్కెదన్."

టీకా:

మాన = అభిమానము అను; ధనుల్ = ధనము కలవారు; మహాత్ములు = మహనీయులు; సమాధిన్ = ధ్యాన సమాధి స్థితి; నిరూఢులు = బాగా స్థిరపడిన వారు; యత్ = ఏ; ముఖ = (విష్ణుని) ముఖము అను; అంబుజ = పద్మము; ధ్యాన = ధ్యానించుట అనే; మరంద = తేనెను; పానమునన్ = తాగుట

వలన; ఆత్మన్ = మనసులలో; భయంబులన్ = (సమస్త) భయములను; పాసి = తొలగిపోయి;
ముక్తులు = ముక్తి పొందినవారలు; ఐ = అయి; లూనతన్ = ఛేదింపబడుటను, వికలత్వమును;
ఒందరో = పొందరో; అట్టి = అటువంటి; ముని = మునుల; లోక = సమస్త సమూహమునకు; శిఖా =
తల; మణి = మానికమైనవాని; కిన్ = కిని; విశంకట = అధికమైన, విరివి యగు; అజ్ఞాన =
అజ్ఞానము అను; తమన్ = తమస్సునకు, చిక్కటి చీకటికి; నభన్ = ఆకశపు; మణి = మణి -
సూర్యుడు; కిన్ = కి; సాధు = సాధు, మంచి; జన = జనులలో; అగ్రణి = పెద్దవాడు; కిన్ = కి; ఏను =
నేను; మ్రొక్కెదన్ = నమస్కరించెదను.

భావము:

మానమే ధనముగా గలవారు, మహనీయులు, సమాధినిష్ఠులు, వ్యాసభగవానుని ముఖపద్మధ్యాన
మనే తేనె త్రాగుతూ, భయరహితులై, భవబంధ విముక్తులై ప్రకాశిస్తారు. అట్టి ఆ మునిజన
మకుటాయమానుడు, గాఢమైన అజ్ఞానమనే చీకటికి సహస్రభానుడు, శిష్టులలో ప్రధానుడు
అయిన వ్యాసభగవానునికి వందనములు ఆచరిస్తున్నాను.

2-70-వ.

అని యిట్లు హరిగురువందనంబు సేసి, శుకయోగీంద్రుండు రాజేంద్రున కిట్లనియె.।

టీకా:

అని = అనుచు; ఇట్లు = ఈ విధముగ; హరి = విష్ణువునకు; గురు = గురువునకు; వందనంబున్ =
నమస్కారములు; సేసి = చేసి; శుక = శుకుడు అను; యోగి = యోగులలో; ఇంద్రుడున్ = శ్రేష్ఠుడు;
రాజు = రాజులలో; ఇంద్రున్ = శ్రేష్ఠుని, పరీక్షితు; కిన్ = కి; ఇట్లు = ఈ విధమునకు; అనియెన్ =
పలికెను.

భావము:

అని ఇలా హరికి, తండ్రి యైన వ్యాసమహర్షికి ప్రణమిల్లి శుక యోగింద్రుడు పరీక్షిన్మహారాజుకి ఇలా
చెప్పసాగాడు.

2-71-మ.

"అవిరోధంబున నీవు నన్నడుగు నీ యర్థంబు మున్ బ్రహ్మ మా
ధవుచేతన్ విని నారదుం డడిగినం దధ్యంబుగాఁ జెప్పె; మా
నవలోకేశ్వర! నారదుండు వెనుకన్ నాకుం బ్రసాదించె; సం
శ్రవణీయంబు, మహద్భుతంబు వినుమా, సందేహవిచ్ఛేదివై.

టీకా:

అవిరోధంబునన్ = అడ్డదిడ్డములు కానట్టి, స్పష్టమైనట్టి; నీవున్ = నీవు; నన్నున్ = నన్ను; అడుగున్ = అడుగుతున్న; ఈ = ఈ; అర్థంబున్ = వివరణను; మున్ = పూర్వము; బ్రహ్మ = బ్రహ్మ; మాధవున్ = విష్ణువుని (మాధవుడు - మధు అను రాక్షసుని జయించినవాడు); చేతన్ = నుండి; విని = విని, తెలుసుకొని; నారదుండు = నారదుడు; అడిగినన్ = అడుగగా; తధ్యంబుగాన్ = నిశ్చయముగా, యథాతథంగ; చెప్పెన్ = చెప్పెను; మానవ = మానవుల; లోక = సమూహములకు; ఈశ్వర = ప్రభువ, పరీక్షిన్మహారాజా; నారదుండు = నారదుడు; వెనుకన్ = ఆ వెనుకను; నాకున్ = నాకు; ప్రసాదించెన్ = దయతో ఇచ్చెను; సంశ్రవణీయంబున్ = చక్కగ వినదగినదియు; మహా = గొప్ప; అద్భుతంబున్ = అద్భుతంబున్; వినుమా = వినుము; సందేహ = సందేహములు; విచ్ఛేదివి = నివృత్తమైన వాడవు; ఐ = అయి.

భావము:

"ఓ మహారాజా! నీ విపుడు నన్నడిగిన విషయమునే, పూర్వం బహ్మదేవుడు నారాయణునివల్ల విన్నాడు. నారదుడు అడుగగా దానినే ఆయన వివరించాడు. ఆపైన నారదుడు నాకది తెలియజేశాడు. వినదగినది, మహద్భుతమైనది, సంశయం తొలగించెడిది ఐన ఆ విషయం నీకు చెప్పతాను, విను.

2-72-వ.

నారదుండు బ్రహ్మ కిట్లనియె.

టీకా:

నారదుండు = నారదుడు; బ్రహ్మ = బ్రహ్మ; కిన్ = కి; ఇట్లు = ఈ విధముగ; అనియెన్ = పలికెను.

భావము:

నారదమహర్షి బ్రహ్మదేవుడిని ఇలా అడిగాడు.

2-73-మ.

"**చతు**రాస్యండవు; వేల్పు బెద్దవు; జగ**త్స**ర్గానుసంధాయి; వీ
శ్రుతిసంఘాతము నీ ముఖాంబుజములన్ **శో**భిల్లు శబ్దార్థ సం
యుతమై, సర్వము నీకరామలకమై **యుం**డుంగదా; భారతీ
సతి యిల్లాలట నీకు; నో జనక నా **సం**దేహముం బాపవే.

టీకా:

చతుర = నాలుగు; అస్యండవున్ = ముఖములు కలవాడవును; వేల్పున్ = దేవతలకి; పెద్దవున్ =
పెద్దవాడవును; జగత్ = జగత్తును, లోకములను; సర్గన్ = సృష్టించటను; అనుసంధాయివి =
కూర్చువాడవు, చేయువాడవు; ఈ = ఈ; శ్రుతి = వినబడినవి, వేద; సంఘాతమున్ = మొత్త
మంతయు; నీ = నీ యొక్క; ముఖా = ముఖములు అను; అంబుజములన్ = పద్మములందు;
శోభిల్లున్ = విలసిల్లును; శబ్ద = శబ్దములు; అర్థ = అర్థములు; సంయుతము = చక్కగా కూర్చబడిన;
ఐ = అయి; సర్వమున్ = సమస్తమును; నీకున్ = నీకు; కరామలకము = చేత ఉసిరిక వలె, చక్కగ
తెలియునది; ఐ = అయి; ఉండున్ = ఉండును; కదా = కదా; భారతీ = భారతీ; సతి = దేవి; ఇల్లాలు =
భార్య; అట = అట; నీకున్ = నీకు; ఓ = ఓ; జనక = తండ్రి; నా = నా యొక్క; సందేహమున్ =
సందేహమును, అనుమానమును; పాపవే = పోగొట్టవా.

భావము:

"తండ్రి! నీవు చతుర్ముఖుడవు. దేవతలలో పెద్దవాడవు. లోకాలకు సృష్టికర్తవు. వేదాలన్నీ నీ
ముఖపద్మాలలోనే ప్రకాశిస్తుంటాయి. శబ్దార్థమయమైన విశ్వమంతా నీకు అరచేతిలోని

ఉసిరికాయలా తేటతెల్లమై ఉంటుంది. పైగా నీకు సరస్వతీదేవి ఇల్లాలట. ఈ నా సందేహం తీర్చు తండ్రీ!

ద్వితీయ స్కంధము : నారదుని పరిప్రశ్నంబు

2-74-శా.

ప్రారంభాది వివేక మెవ్వఁ డొసగుం? భ్రారంభ సంపత్తి కా

ధారం బెయ్యది? యేమి హేతువు? యదర్థం బే స్వరూపంబు? సం

సారానుక్రమ మూర్ఛనాభి పగిదిన్ సాగింతు వెల్లప్పుడుం

భారం బెన్నఁడు లేదు; నీ మనువు దుష్ప్రాపంబు వాణీశ్వరా!

టీకా:

ప్రారంభన్ = ప్రారంభించుట; ఆదిన్ = మొదలగు; వివేకమున్ = జ్ఞానమును; ఎవ్వఁడు = ఎవడు; ఒసగున్ = ఇచ్చును; ప్రారంభన్ = ప్రారంభించుటకు వలసిన; సంపత్తిన్ = ఐశ్వర్యమున; కిన్ = కు; ఆధారంబున్ = ఆధారమైనది; ఎయ్యదిన్ = ఏది; ఏమి = ఏది; హేతువు = కారణము; యత్ = ఏది; అర్థంబున్ = అర్థము; ఏ = ఏది; స్వరూపంబున్ = స్వరూపము; సంసార = సంసారము యొక్క, ప్రపంచ; అనుక్రమము = సృష్టిక్రమము, ప్రవాహమును; మూర్ఛనాభి = సాలెపురుగు; పగిదిన్ = వలె; సాగింతువు = నడిపెదవు; వెల్లప్పుడున్ = సర్వవేళ లందు; భారంబున్ = బరువు (అనుకొనుట); ఎన్నడున్ = ఎప్పుడును; లేదు = లేదు; నీ = నీ; మనువు = మనుగడ; దుష్ప్రాపంబు = పొందుటకు కష్టమైనది; వాణీ = సరస్వతీ దేవికి; ఈశ్వరా = పతీ, బ్రహ్మదేవా.

భావము:

ఈ జగత్తును సృష్టించటం ప్రారంభించే విజ్ఞానం నీ కెవడు ప్రసాదిస్తున్నాడు? ఆ ప్రారంభ సంపదకు ఆధార మేమిటి? ఈ సృష్టి నిర్మాణానికి హేతు వేమిటి? దీనికి ప్రయోజన మేమిటి? దీని స్వరూప మేమిటి? సాలెపురుగులా ఎడతెగకుండా సృష్టికార్యం సాగిస్తున్నా నీకు శ్రమ అనేది లేకుండా ఉన్నది. నీ జీవనపద్ధతి అందరికీ లభ్యపడేది కాదయ్యా సరస్వతీపతి!

2-75-శా.

నాకుం జూడఁగ నీవు రాజ వనుచున్నాడన్ యథార్థస్థితిన్

నీకంటెన్ ఘనుఁ డొక్క రాజ గలఁడో? నీవంతకున్ రాజవో?

నీకే లాభము రాఁదలంచి జగముల్ నిర్మించె? దీ చేతనా

నీకం బెందు జనించు నుండు నడఁగున్? నిక్కంబు భాషింపుమా.

టీకా:

నాకున్ = నాకు; చూడఁగన్ = చూస్తే; నీవున్ = నీవే; రాజవు = ప్రభువవు; అనుచున్ = అనుకొనుచు;
ఉన్నాడను = ఉన్నాను; యదార్థ = నిజమునకు; స్థితిన్ = ఉన్న స్థితిలో; నీకున్ = నీకు; కంటెన్ =
కంటే; ఘనుఁడున్ = గొప్పవాడు; ఒక్క = ఇంకొక; రాజ = ప్రభువు; కలఁడో = ఉన్నాడా; నీవున్ = నీవే;
అంత = సమస్తమును; కున్ = కు; రాజవో = ప్రభువువా; నీకున్ = నీకు; ఏ = ఏ; లాభమున్ =
ప్రయోజనము; రాఁదలంచి = కావాలని; జగముల్ = లోకములు; నిర్మించెదు = సృష్టించెదవు; ఈ =
ఈ; చేతనా = చేతన కలవి, జీవులు; అనీకంబున్ = సమూహమును; ఎందున్ = ఎందునుండి;
జనించున్ = పుట్టును; ఉండును = స్థితిలోనుండు, నడచును; అడఁగున్ = లయము అగును;
నిక్కంబున్ = నిజమును; భాషింపుమా = చెప్పుము.

భావము:

నా మట్టుకు నేను నీవే ప్రభువని అనుకుంటున్నాను. వాస్తవానికి నీకంటే అధికుడైన ప్రభువు
మరొకడున్నాడా? నీవే అందరికి ప్రభుడవా? అయితే యే ప్రయోజనం కాంక్షించి నీ వీ లోకాలు
సృష్టిస్తున్నావు? ఈ జీవసముదాయం ఎక్కడినుండి ఉద్భవిస్తున్నది? ఎక్కడ ఉంటున్నది ఎక్కడ
లయ మవుతున్నది? సత్యం తెలియ జెప్పవయ్యా! బ్రహ్మయ్యా!

2-76-మ.

ప్రదసత్సంగతి నామ, రూప, గుణ, దృశ్యంబైన విశ్వంబు నీ

హృదధీనంబుగదా; ఘనుల్ సములు నీ కైవ్వారలున్ లేరు; నీ

పదమత్యున్నత; మిట్టి నీవు తపముం బ్రావీణ్య యుక్తుండవై

మది నే యీశ్వరుఁ గోరి చేసితివి? తన్మార్గంబు సూచింపవే.

టీకా:

సత్ = సత్తు, చైతన్యము, సత్యము; అసత్ = అసత్తు, జడము, అసత్యము; సంగతిన్ = కలయికచే
ఏర్పడినది; నామ = పేర్లు; రూప = రూపములు; గుణ = గుణములు గా; దృశ్యంబున్ =
చూడబడునది; ఐన = అయినట్టి; విశ్వంబున్ = విశ్వము, జగత్తు; నీ = నీ యొక్క; హృత్ =
హృదయమునకు; అధీనంబు = ఆధారపడినదే; కదా = కదా; ఘనుల్ = గొప్పవారు; సములు =
సమానమైన వారును; నీకున్ = నీకంటెను; ఎవ్వారలున్ = ఎవరు కూడ; లేరు = లేరు; నీ = నీ
యొక్క; పదము = పదవి, స్థితి; అతి = మిక్కిలి; ఉన్నతము = ఉన్నతమైనది, గొప్పది; ఇట్టి = ఇటువంటి;
నీవు = నీవు; తపమున్ = తపస్సును, ధ్యానమును; ప్రావీణ్య = నేర్పరితనము; ఉక్తుండవు =
కలిగినవాడవు; ఐ = అయి; మదిన్ = మనసులో; ఏ = ఏ; ఈశ్వరున్ = ఈశ్వరుని; కోరి = కొరకు;
చేసితివి = చేసేవు; తత్ = ఆ; మార్గంబున్ = విధానమును; సూచింపవే = తెలియజేయుము.

భావము:

సత్తు, అసత్తుల కలయిక వల్ల నామరూపగుణాలతో కనిపిస్తున్న ఈ ప్రపంచం నీ హృదయానికి
లోబడిందే కదా! నీ కంటే అధికులు, నీతో సమానులు ఎవ్వరూ లేరు. నీ స్థానం కడు దొడ్డది.
ఇలాంటి నీవు ఏ పరమేశ్వరుణ్ణి ఉద్దేశించి నేర్పుతో తపస్సు చేశావు? ఆ దారి ఏదో చూపవయ్యా.
పద్మసంభవ!

2-77-శా.

అంభోజాసన! నీకు నీశుఁడు గలం డంటేనిఁ; దత్పక్షమం

దంభోజాతభవాండ మే విభుని లీలాపాంగ సంయుక్తి చే

సంభూతం; బగు వర్తమాన మగు; సంఘ్నం బగుం; దద్విభున్

సంభాషింపఁగ వచ్చునేఁ? దలఁప నే చందంబువాఁ డాకృతిన్?

టీకా:

అంభోజ = పద్మము; ఆసన = ఆసనముగ కలవాడా - బ్రహ్మ; నీకున్ = నీకు కూడ; ఈశుండున్ = ప్రభువు; కలండున్ = ఉన్నాడు; అంటేని = అంటే; తత్ = ఆ; పక్షమందున్ = లాగునైతే; అంభః = నీటిలో; జాత = పుట్టిన దానిలో (పద్మములో); భవ = పుట్టినవాడు (బ్రహ్మ); అండము = అండము (బ్రహ్మాండము); ఏ = ఏ; విభుని = ప్రభువు; లీలా = విలాసమైన; అపాంగ = కటాక్షము; సంయుక్తి = తోకూడుట, కలుగుట; చేన్ = చేత; సంభూతంబున్ = పుట్టినది (భూతకాలము ఉన్నది); అగున్ = అగును; వర్తమానము = నడుస్తు ఉన్నది (ఇప్పుడు ఉన్నది); అగున్ = అగును; సంఘన్నంబున్ = లయమైనది (మాయము); అగున్ = అగును; తత్ = ఆ; విభున్ = ప్రభువును; సంభాషింపగన్ = గురించి చెప్పుట; వచ్చునేన్ = వీలగునా, సాధ్యమేనా; తలపన్ = ఊహించుటకు; ఏ = ఏ; చందంబున్ = విధమైన; వాఁడు = వాడు; ఆకృతిన్ = ఆకారములో.

భావము:

ఓ పద్మాసనా! ఒకవేళ నీకు ఒక ప్రభువున్నాడు అంటావేమో. అట్లైతే ఈ బ్రహ్మాండం ఏ ప్రభువు కటాక్ష విలాసంతో పుట్టుతున్నదో, పెరుగుతున్నదో, గిట్టుతున్నదో ఆ ప్రభువు గూర్చి ముచ్చటించుకోవచ్చునా. ఆయన స్వరూప మెలాంటిది.

2-78-క.

తోయజసంభవ నా కీ

తోయము వివరింపు, చాలఁ దోచిన నే నా

తోయము వారికి నన్యుల

తోయములం జెందకుండ ధ్రువ మెఱిగింతున్.

టీకా:

తోయన్ = నీటిలో; జ = పుట్టినదానిలో (పద్మమున); సంభవ = పుట్టినవాడ (బ్రహ్మ); నాకున్ = నాకు; ఈ = ఈ; తోయమున్ = వృత్తాంతమును; వివరింపు = వివరముగ చెప్పు; చాలన్ = సరిపడ; తోచినన్ = గోచరించినచో, తెలిసినచో; నేన్ = నేను; నా = నా యొక్క; తోయము = తోటి, వంటి;

వారన్ = వారల; కిన్ = కి; అన్యుల = ఇతరుల; తోయములన్ = పద్ధతులలో, మార్గములో; చెందక = పడకుండగ; ఉండన్ = ఉండునట్లు; ధ్రువమున్ = నిశ్చయమైనదిగ; ఎటిఁగింతున్ = తెలియజేయుదును.

భావము:

ఓ బ్రహ్మ దేవుడా! నాకు ఈ విషయం బాగా అర్థమయ్యేలా వివరించు. నన్ను అనుసరించేవాళ్ళకి, ఈ సత్యం తెలియజెప్పి, ఇతర మార్గాలకు పోకుండా గట్టిగా బోధిస్తాను. నారదుడు బ్రహ్మ దేవుని నీవే కదా అధిదేవుడివి. నీవు ఎవరిని ధ్యానిస్తున్నావు అని అడుగుతున్న సందర్భంలోది ఈ పద్యం. దీంట్లో తోయము అనే పదానికి ఉన్న నీరు, విధము, పరివారము, తెగ అనే నానా అర్థాలు వాడిన పోతన గారి పలుకుల చమత్కృతి చక్కగా ఉంది.

2-79-వ.

దేవా భూతభవిష్యద్వర్తమానంబు లగు వ్యవహారంబులకు నీవ వల్లభుండవు; నీ యెఱుంగని యర్థం బొందెద్దియు లేదు; విశ్వప్రకారంబు వినిపింపు" మనిన విని వికసితముఖుండై విరించి యిట్లనియె

టీకా:

దేవా = (బ్రహ్మ) దేవా; భూత = జరిగిపోయినది, పూర్వము; భవిష్యత్ = జరగబోవు, పరము; వర్తమానంబున్ = జరుగుచున్నది, ప్రస్తుతము; అగు = అయినవి (అన్ని); వ్యవహారంబులున్ = వృత్తాంతములు, విషయములు; కున్ = కు; నీవ = నీవే; వల్లభుండవు = ప్రభువువి; నీ = నీవు; ఎఱుంగని = తెలియని; అర్థంబున్ = విషయము; ఒండు = ఒకటైన; ఎద్దియున్ = ఏదీ; లేదు = లేదు; విశ్వ = విశ్వము యొక్క; ప్రకారంబున్ = విధమును; వినిపింపుము = చెప్పుము; అనిన్ = అనగ; విని = విని; వికసిత = వికసించిన; ముఖుండున్ = ముఖములు కలవాడు; ఐ = అయి; విరించి = బ్రహ్మ, {విరించి - వివరముగ రచించువాడు}; ఇట్లు = ఈ విధముగ; అనియెన్ = పలికెను.

భావము:

బ్రహ్మదేవుడా! తండ్రీ! జరిగిన, జరుగనున్న, జరుగుతున్న వ్యవహారా లన్నిటికీ నీవే కర్తవు. నీకు తెలియని విషయమంటూ ఏదీ లేదు. ఈ ప్రపంచవిధానం నాకు తెలియజెప్పుము" అని నారదుడు ప్రశ్నించాడు. అందుకు విప్సారిని వదనంతో విధాత ఇలా అన్నాడు.

ద్వితీయ స్కంధము : బ్రహ్మ అధిపత్యం బొడయుట

2-80-క.

"రా~~రా~~ బుధులు; విరక్తులు

~~గా~~రా; యీ రీతి నడుగ~~గా~~నేరరు; వి

స్మే~~రా~~వహము భవన్మత

~~మౌ~~రా! నా విభుని మర్మ~~మ~~డిగితి వత్సా!

టీకా:

రారా = పుట్టలేదా; బుధులున్ = బుధులు (ఎంత మందో); విరక్తులున్ = వైరాగ్యము కలవారు (ఎందరో); కారా = కాలేదా; ఈ = ఈ; రీతిన్ = విధముగ; అడుగ~~గా~~న్ = అడుగు; నేరరు = నేర్పరులు కారు (ఎవరును); విస్మేరన్ = విస్మయమును; ఆవహము = కలిగించునది; భవత్ = నీ యొక్క; మతము = పద్ధతి; ఔరా = ఔరా; నా = నా; విభునిన్ = ప్రభువు యొక్క; మర్మము = రహస్యములు, తెలియు కిటుకు; అడిగితివి = అడిగినావు; వత్సా = పుత్రా.

భావము:

"కుమారా! నారదా! ఎందరో పండితులు నిత్యం నా వద్దకు వస్తుంటారు. వారందరు విరక్తులే. అయినా వాళ్లేవరూ నీలాగా నన్ను ప్రశ్నించలేదు. నీ యభిప్రాయం నాకెంతో ఆనందం కలిగిస్తున్నది. ఆశ్చర్యం నా ప్రభువు యొక్క మర్మమే అడిగావు.

2-81-శా.

నానా స్థావరజంగమప్రకరముల్ నాయంత నిర్మింప వి
జ్ఞానం బేమియు లేక తొట్టుపడ నిచ్చున్ నాకు సర్వానుసం
ధానారంభ విచక్షణత్వము మహాదారంబు గా నిచ్చె ము
న్నేనా యీశ్వరు నాజ్ఞఁ గాక జగముల్ నిర్మింప శక్తుండనే?''

టీకా:

నానా = వివిధములైన; స్థావర = కదలని ప్రాణులు; జంగమ = కదుల ప్రాణులు; ప్రకరముల్ = సమూహములను; నా = నా; అంతన్ = అంతట (నేనే); నిర్మింపన్ = సృష్టించుటకు; విజ్ఞానంబున్ = నైపుణ్యము; ఏమియున్ = ఏ మాత్రమును; లేకన్ = లేక పోవుటచే; తొట్టుపడన్ = తడబాటు పడగ; ఇచ్చున్ = తన ఇష్టప్రకారము; నాకున్ = నాకు; సర్వ = సమస్తమైన; అనుసంధాన = జతపరచే; ఆరంభ = ప్రయత్నము యొక్క; విచక్షణత్వమున్ = వివేకమును, నేర్పరితనమును; మహా = గొప్ప; ఉదారంబుగాన్ = దయతో; ఇచ్చెన్ = ఇచ్చెను; మున్ను = పూర్వము; నేన్ = నేను; ఆ = ఆ; ఈశ్వరున్ = ప్రభువు యొక్క; ఆజ్ఞన్ = ఆనతిని; కాక = కాకుండగ; జగముల్ = లోకములను; నిర్మింపన్ = నిర్మించుటకు; శక్తుండనే = శక్తి కలవాడనా ఏమిటి.

భావము:

ఓ నారదా! విను. నానా రూపాలతో ఉన్న ఈ చరాచర ప్రపంచాన్ని నా అంతట నేనే సృజించటానికి చాలిన తెలివి ఏ కొంచెము లేక పూర్వం తబ్బిబ్బు పడుతున్నాను. ఆ స్థితిలో సమస్త సృష్టిని ప్రారంభించడానికి అవసరమైన విజ్ఞానాన్ని నా కా ప్రభువు ఎంతో ఉదారబుద్ధితో అనుగ్రహించాడు. అలాంటి పరమేశ్వరుని ఆనతి లేకపోతే ఈ లోకాలు నిర్మించే శక్తి నాకెక్కడిది నాయనా

2-82-మ.

అనఘా! విశ్వము నెల్ల దీప్తముగఁ జేయన్ నే సమర్థుండనే?
యిన చంద్రానల తారకా గ్రహగణం బేరీతి నా రీతి నె
వ్వని దీప్తిం బ్రతిదీప్తమయ్యె భువనవ్రాతంబు దద్దీప్తిచే

ననుదీప్తం బగునట్టి యీశ్వరున కే నశ్రాంతమున్ మ్రొక్కెదన్.

ఈ బ్రౌజరు అనుకూలం కాదు.

టీకా:

అనఘా = పాప విరహితుడా; విశ్వమున్ = విశ్వమును, జగత్తును; ఎల్లన్ = అంతటను; దీప్తముగన్ = ప్రకాశము అగునట్లు; చేయగన్ = చేయుటకు; నేన్ = నేను; సమర్థుండనే = సామర్థ్యము కలవాడనా ఏమిటి; ఇనన్ = సూర్యుడు; చంద్రన్ = చంద్రుడు; అనలన్ = అగ్ని; తారకన్ = తారలు, నక్షత్రములు; గ్రహగణంబున్ = గ్రహముల గుంపులని; ఏ = ఏ; రీతిన్ = విధమో; ఆ = ఆ; రీతిన్ = విధముగ; ఎవ్వని = ఎవని వలన మాత్రమే; దీప్తిన్ = వెలుగ వలన, ప్రకాశము వలన; ప్రతిదీప్తము = ప్రతిబింబించునవి; అయ్యెన్ = అయినవో; భువన = లోకములు; వ్రాతంబున్ = సమూహములును; తత్ = అతని; దీప్తి = ప్రకాశము, వెలుగు; చేన్ = చేత; అనుదీప్తంబున్ = ప్రతిఫలించునవి; అగున్ = అగునో; అట్టి = అటువంటి; ఈశ్వరున్ = భగవంతుని, విష్ణుని; కిన్ = కి; ఏన్ = నేను; అశ్రాంతమున్ = అవిరామముగ, నిరంతరముగ; మ్రొక్కెదన్ = కొలచెదను.

భావము:

పాపరహితుడా! ఈ ప్రపంచాన్నంతటినీ ప్రకాశింపజేసే సామర్థ్యం నాకు లేదు. ఎవని దివ్య ప్రకాశం వల్ల సూర్యుడు, చంద్రుడు, అగ్ని, నక్షత్రాలు, గ్రహాలు ఆలాగే ఈ లోకాలన్నీ కూడ సముజ్జ్వలంగా ప్రకాశిస్తున్నాయో, అట్టి దివ్యదీప్తితో తేజరిల్లుతున్న పరమేశ్వరునకు నే నెల్ల వేళలా ప్రణమిల్లుతున్నాను.

2-83-మ.

వినుమీ; యీశ్వరు ధృష్టిమార్గమున నావేశింప శంకించి సి

గ్గున సంకోచము నొందు మాయవలనం గుంఠిభవత్పజ్జచే

నను లోకేశ్వరుఁ డంచు మ్రొక్కు మతిహీనవ్రాతముం జూచి నే

ననిశంబున్ నగి ధిక్కరింతు హరిమా యాకృత్య మంచున్ సుతా!

టీకా:

వినుము = ఆలోకించుము; ఈ = ఈ; ఈశ్వరున్ = భగవంతుని, విష్ణుని; దృష్టిన్ = దృష్టి యొక్క;
మార్గమునన్ = దారిలో; ఆవేశింపన్ = ఆవేశించుటకు, చొచ్చుటకు; శంకించి = శంకించి,
సందేహించి; సిగ్గునన్ = సిగ్గుతో; సంకోచము = కుంచించుకొనిపోవుటను; ఒందున్ = పొందునట్టి;
మాయ = మాయ; వలనన్ = మూలమున; కుంఠీభవత్ = కుంటుపడిన, మొక్కవోయిన; ప్రజ్ఞ =
తెలివి; చేన్ = చేత; ననున్ = నన్ను; లోక = లోకములకు; ఈశ్వరుడు = అధికారి, ప్రభువు; అంచున్
= అనుచు; మ్రొక్కు = నమస్కరించు; మతి = తెలివి; హీన = తక్కువ వారి; వ్రాతమున్ =
సమూహమును; చూచి = చూసి; నేన్ = నేను; అనిశంబున్ = ఎల్లప్పుడును; నగి = నవ్వుకొని;
ధిక్కరింతున్ = వ్యతిరేకిస్తాను, తిరస్కరిస్తాను; హరి = హరి యొక్క, విష్ణువు యొక్క; మాయా =
మాయ వలన; కృతము = జరుగుతున్నది; అంచున్ = అనుకొనుచు; సుతా = పుత్రుడా.

భావము:

ఈ విషయం ఇంకా విశదంగా వినిపిస్తాను, నారదా! విను. మాయ ఈశ్వరుని దృష్టిపథంలో
ప్రవేశించడానికి శంకించి సిగ్గుతో కుంచించుకపోతుంది. ఈ మాయవల్ల తమ ప్రజ్ఞ కుంతితం కాగా
బుద్ధిలేని వాళ్లు నన్నే లోకవిభుడని భావించి నాకు నమస్కరిస్తుంటారు. వత్సా! అలాంటి
మూర్ఖులను చూసి ఇది శ్రీహరి మాయవల్ల జరిగే పని కదా అని నాలో నేను నవ్వుకొని వాళ్లను
త్రోసిపుచ్చుతాను.

2-84-వ.

మఱియు దేహంబునకు ద్రవ్యంబులైన మహాభూతంబులును జన్మనిమిత్తంబులైన
కర్మంబులును, గర్మక్షోభకంబైన కాలంబును, గాలపరిణామ హేతువైన స్వభావంబును, భోక్త
యైన జీవుండును, వాసుదేవుండ కా నెఱుంగుము; వాసుదేవ వ్యతిరిక్తంబు లేదు; సిద్ధంబు
నారాయణ నియమ్యంబులు లోకంబులు దేవతలు నారాయణశరీరసంభూతులు; వేద యాగ
తపోయోగ విజ్ఞానంబులు నారాయణ పరంబులు జ్ఞానసాధ్యం బగు ఫలంబు నారాయణు
నధీనంబు; కూటస్థుండును సర్వాత్మకుండును సర్వద్రష్టయు నయిన యీశ్వరుని కటాక్ష
విశేషంబున సృజియింపబడి ప్రేరితుండనై సృజ్యంబైన ప్రపంచంబు సృజించుచుండుదు;

నిర్గుణుడైన యీశ్వరుని వలన రజస్సత్త్వమోగుణంబులు ప్రభూతంబులై యుత్పత్తి
స్థితిలయంబులకుం బాలుపడి కార్య కారణ కర్తృత్వ భావంబు లందు ద్రవ్యంబులైన
మహాభూతంబులును జ్ఞానమూర్తు లయిన దేవతలును గ్రియారూపంబు లయిన
యింద్రియంబులును నాశ్రయంబులుగా నిత్యముక్తుం డయ్యును మాయాసమన్వితుండైన జీవుని
బంధించు; జీవునకు నావరణంబులయి యుపాధిభూతంబు లయిన మూఁడు లింగంబులు సేసి
పరులకు లక్షితంబుగాక తనకు లక్షితంబైన తత్త్వంబుగల యీశ్వరుం డివ్విధంబున
గ్రీడించుచుండు.

టీకా:

మఱియున్ = ఇంకనూ; దేహంబున్ = శరీరము; కున్ = కి; ద్రవ్యంబులున్ = మూలపదార్థములు,
ఖనిజములు {నవద్రవ్యములు - పృథివి, అప్పు (నీరు), తేజము, వాయువు, ఆకాశము, కాలము, దిక్కు
(ప్రదేశము), ఆత్మ, మనస్సు}; ఐన = అయినట్టి; మహాభూతంబులును = మహాభూతములును
{మహాభూతములు - భూమి, నీరు, గాలి, నిప్పు, ఆకాశము, మనస్సు}; జన్మ = జన్మలకు;
నిమిత్తంబులున్ = కారణభూతములు; ఐన = అయినట్టి; కర్మంబులునున్ = కర్మలును; కర్మ =
కర్మలుకు; క్షోభకంబు = ప్రవృత్తికారణము; ఐనన్ = అయినట్టి; కాలంబునున్ = కాలమును; కాల =
కాలానుగుణ; పరిమాణ = మార్పులకు; హేతువు = కారణభూతములు; ఐనన్ = అయినట్టి;
స్వభావంబునున్ = స్వభావములును; భోక్త = అనుభవించువాడు; ఐనన్ = అయినట్టి;
జీవుండునున్ = జీవుడును; వాసుదేవుండ = వాసుదేవుడే, భగవంతుడే {వాసుదేవుడు - సర్వాత్మల
వసించు దేవుడు}; కాన్ = అగును అని; ఎఱుంగుము = తెలియుము; వాసుదేవ = వాసుదేవునికి,
భగవంతునికి; వ్యతిరిక్తము = కానిది; లేదు = లేదు; సిద్ధంబున్ = నిశ్చయముగా; నారాయణ =
భగవంతుని {నారాయణ - నీట నుండు వాడు}; నియమ్యంబులున్ = ఏర్పాటు చేయబడివి;
లోకంబులున్ = లోకములు; దేవతలు = దేవతలు; నారాయణ = భగవంతుడు; శరీర = దేహము
నుండి; సంభూతులు = పుట్టినవారు {సంభూతులు - సంభవించినవారు, భూతకాలము కలవారు};
వేద = వేదములు; యాగ = యజ్ఞములు; తపస్ = తపస్సు; యోగ = యోగమార్గములు;
విజ్ఞానంబులు = విజ్ఞానములు; నారాయణ = భగవంతుని; పరంబులు = చెందునవి, ఉద్దేశించినవి;
జ్ఞాన = జ్ఞానము వలన; సాధ్యంబున్ = సాధ్యము; అగున్ = అయ్యే; ఫలంబున్ = ఫలితము;
నారాయణున్ = భగవంతుని; ఆధీనంబున్ = ఆధీనమున ఉండును; కూటస్థుండునున్ =

నిర్వికారుడు {కూటస్థుడు - కూటస్థుడై ఉండి వికారముల కతీతముగ ఉండువాడు, నిర్వికారుడు};
 సర్వాత్మకుండునున్ = సర్వాంతర్యామి {సర్వాత్మకుడు - సమస్తమునందు ఆత్మగ ఉండువాడు -
 సర్వాంతర్యామి}; సర్వద్రష్టయున్ = సర్వదర్శనుడును {సర్వద్రష్ట - సర్వమును సరిగ చూచువాడు};
 అయిన = అయిన; ఈశ్వరునిన్ = భగవంతుని; కటాక్ష = దయాదృష్టి; విశేషంబునన్ =
 గొప్పతనమువలన; సృజియింపబడి = సృష్టిచేయబడి; ప్రేరితుండను = ప్రేరణ పొందినవాడను; ఐ
 = అయి; సృజ్యంబున్ = సృష్టింపబడవలసినవి; ఐన = అయినట్టి; ప్రపంచంబున్ = విశ్వమంతటిని;
 సృజించుచున్ = సృష్టిస్తూ; ఉండుదున్ = ఉంటాను; నిర్గుణుండు = గుణములులేనివాడు,
 గుణాతీతుడు; ఐన = అయినట్టి; ఈశ్వరుని = భగవంతుని; వలనన్ = వలననే; రజన్ = రజస్సు;
 సత్త్వ = సత్త్వ; తమన్ = తమస్సు; గుణంబులున్ = గుణములును; ప్రభూతంబులున్ =
 పుట్టిపెరుగునవి; ఐ = అయి; ఉత్పత్తి = సృష్టి; స్థితి = స్థితి; లయంబులున్ = లయములకు; పాలుపడి
 = పాల్పడి, పూనుకొని; కార్య = కార్యభావము; కారణ = కారణభావము; కర్తృత్వ = కర్తృత్వభావము;
 భావంబులున్ = అను భావములు; అందున్ = లోపల; ద్రవ్యంబులు = మూలపదార్థములు; ఐన =
 అయినట్టి; మహాభూతంబులును = పృథివ్యాది మహాభూతములును {మహాభూతములు -
 పంచభూతములు, మనస్సు}; జ్ఞాన = జ్ఞానము యొక్క; మూర్తులు = స్వరూపములు; అయిన =
 అయినట్టి; దేవతలును = దేవతలును; క్రియా = క్రియ యొక్క; రూపంబులు = రూపములు; అయిన =
 అయినట్టి; ఇంద్రియంబులునున్ = ఇంద్రియములును; ఆశ్రయంబులు = ఆశ్రయించునవి; కాన్ =
 వలె; నిత్య = నిత్యమైన, ఎల్లప్పుడును; ముక్తుండు = ముక్తుడు, నిర్బంధనుడు; అయ్యును =
 అయినప్పటికిని; మాయా = మాయతో; సమన్వితుండు = కూడి ఉండువాడు; ఐన = అయిన;
 జీవునిన్ = జీవుడుని; బంధించున్ = బంధిస్తాయి; జీవున్ = జీవున; కున్ = కి; ఆవరణంబులు =
 ఆవరణలు, పొరలు; అయి = అయి, కమ్మి; ఉపాధిభూతంబులున్ = ఆధారమైనవి, కారణమైనవి;
 అయిన = అయినట్టి; మూడు = మూడు; లింగంబులున్ = శరీరములు, రూపాలు {త్రిలింగములు -
 స్థూల సూక్ష్మ కారణ అను మూడు శరీరములు, త్రిగుణములు పంచభూతములు ఇంద్రియాదులు};
 సేసి = వలన; పరులకున్ = ఇతరులకు; లక్ష్మితంబులు = అందునవి, గోచరించునవి; కాక =
 కాకుండగ; తనకున్ = తనకు (మాత్రము); లక్ష్మితంబున్ = గోచరించునవి; ఐన = అయినట్టి;
 తత్త్వంబున్ = తత్త్వము, లక్షణము; కల = కలిగిన; ఈశ్వరుండు = భగవంతుడు; ఈ = ఈ;
 విధంబునన్ = విధముగ; క్రీడించుచున్ = క్రీడించుచు, వినోదిస్తూ; ఉండున్ = ఉండును.

భావము:

ఇంకా ఆ పైన. శరీరనిర్మాణానికి ఉపయోగపడే పృథివ్యాది పంచ మహాభూతాలు, పుట్టుకకు హేతువులైన కర్మలు, కర్మ ప్రవృత్తికి హేతువైన కాలము, కాల మార్పులకు కారణమైన స్వభావము, వీటిన అనుభవించే జీవుడు సమస్తము ఆ శ్రీమన్నారాయణుడే. అన్యమైనది ఏది లేదు. ఇది నిజం. ఈ లోకాన్ని నియమించే వాడు వాసుదేవుడే. వేల్పులు నారాయణుని శరీరంనుండి పుట్టినవారే; వేదాలు, యాగాలు, తపస్సులు, ప్రాణాయామాది యోగాలు, విజ్ఞానము సమస్తం నారాయణుని ఆరాధనా రూపమైనవే; జ్ఞానం వల్ల సాధించే ఫలం కూడా నారాయణుని అధీనంలోనే వుంది. నిర్వికారుడు, సర్వాంతర్యామి, సర్వదర్శనుడు అయిన భగవంతుని క్రీగంటిచూపుచే ప్రేరేపింపబడి, గుణరహితుడైన ఈశ్వరుని నుండి రజస్సు, సత్త్వము, తమస్సు అనే మూడు గుణాలు పుడుతున్నాయి. అవి ఉత్పత్తికి, స్థితికి, లయాలకి హేతువు లవుతున్నాయి. కార్యభావంలోనూ, కారణభావంలోనూ, కర్తృభావంలోనూ ద్రవ్యాలైన పృథివ్యాది పంచ మహాభూతాలనూ, జ్ఞానరూపాలైన బ్రహ్మాది దేవతలనూ, క్రియారూపాలైన ఇంద్రియాలనూ ఆశ్రయిస్తున్నాయి. జీవుడు సదా ముక్తుడే అయినా మాయతో కూడి ఉండడం వల్ల ఆ త్రిగుణాలు అతణ్ణి బంధిస్తున్నాయి. జీవుణ్ణి కప్పివేసే ఉపాధులైన ఈ మూడు గుణాలను కల్పించి తద్వారా ఈశ్వరుడు ఇతరులకు ఏ మాత్రం గోచరించక తనకు మాత్రం గోచరించే తత్త్వంతో ఈ విధంగా వినోదిస్తూ ఉంటాడు.

2-85-క.

ఆ యీశుడ నంతుడు హరి

నాయకు డీ భువనములకు, నాకున్, నీకున్,

మాయకు బ్రాణీవ్రాతము

క్రీయెడలన్ లేద యీశ్వరేతరము సుతా!

టీకా:

ఆ = ఆ; ఈశుడు = భగవంతుడు; అనంతుడు = అంతము లేనివాడు; హరి = పాపములను హరించువాడు; నాయకుడు = నియామకుడు, ప్రభువు; ఈ = ఈ; భువనముల = లోకముల; కున్ = కి; నాకున్ = నాకును; నీకున్ = నీకును; మాయ = మాయ; కున్ = కిని; ప్రాణి = ప్రాణుల; వ్రాతమున్

= సమూహముల; కిన్ = కిని; ఈ = ఈ, ఇక్కడ; ఎడలన్ = తావులలో, ఎక్కడ కూడ; లేద = లేదు+ఆ,
లేనేలేదు; ఈశ్వర = భగవంతునికి; ఇతరమున్ = ఇతరమైనది, వేరైనది; సుతా = పుత్రుడా.

భావము:

నారదా! కుమారా! ఆ పరమేశ్వరుడు తుది లేనివాడు. ఆ శ్రీహరి ఈ లోకాలకు, నాకు, నీకు,
మాయకు, ప్రాణికోటికి ప్రభువు. ఆయన కంటే అన్యమైనది ఏది ఈ జగత్తులో లేనే లేదు.

2-86-వ.

ఏనుము మాయావిభుండైన యీశ్వరుండు దన మాయం జేసి దైవయోగంబునం
బ్రాహ్మంబులయిన కాలజీవాదృష్టస్వభావంబులు వివిధంబులు సేయ నిశ్చయించి కైకొనియె;
నీశ్వరాధిష్ఠితం బైన మహత్తత్త్వంబు వలన నగు కాలంబున గుణవ్యతికరంబును స్వభావంబునఁ
బరిణామంబును జీవాదృష్టభూతంబయిన కర్మంబున జన్మంబును నయ్యె; రజస్సత్త్వంబులచే
నుపబృంహితంబై వికారంబు నొందిన మహత్తత్త్వంబు వలనం దమఃప్రధానంబై ద్రవ్య జ్ఞాన
క్రియాత్మకంబగు నహంకారంబు గలిగె; నదియు రూపాంతరంబు లొందుచు ద్రవ్యశక్తి యైన
తామసంబునుఁ గ్రియాశక్తి యైన రాజసంబును జ్ఞానశక్తి యైన సాత్వికంబును నన మూఁడు
విధంబు లయ్యె; నందు భూతాది యైన తామసాహంకారంబు వలన నభంబు కలిగె; నభంబునకు
సూక్ష్మరూపంబు ద్రష్టృదృశ్యములకు బోధకంబైన శబ్దంబు గుణంబగు; నభంబువలన వాయువు
గలిగె; వాయువునకుం బరాన్వయంబున శబ్దంబు స్పర్శంబు నను రెండు గుణంబులు గలిగి
యుండు; నది దేహంబు లం దుండుటం జేసి ప్రాణరూపంబై యింద్రియ మనశ్శరీరపాటవంబునై
యోజస్సహోబలంబులకు హేతువై వర్తించు; వాయువు వలన రూప స్పర్శ శబ్దంబు లనియెడు
గుణంబులుఁ మూఁటితోడఁ తేజంబుఁ గలిగె; దేజంబు వలన రస రూప స్పర్శ శబ్దంబు లనియెడి
నాలుగు గుణంబులతోడ జలంబు గలిగె; జలంబు వలన గంధ రస రూప స్పర్శ శబ్దంబు
లనియెడు గుణంబు లయిదింటితోడం బృథివి గలిగె; వైకారికంబైన సాత్త్వికాహంకారంబు వలనఁ
జంద్రదైవతంబయిన మనంబు గలిగె; మఱియు దిక్కులును వాయువును నర్కండును
బ్రచేతసుండును నాశ్వినులును వహ్నియు నింద్రుండు నుపేంద్రుండును మిత్రుండునుఁ
బ్రజాపతియు ననియెడి దశదేవతలు గలిగిరి; తైజసంబైన రాజసాహంకారంబు వలన
దిగ్దైవతంబైన శ్రవణేంద్రియంబును, వాయుదైవతంబైన త్వగింద్రియంబును, సూర్యదైవతంబైన

నయనేంద్రియంబును, ప్రచేతోదైవతంబైన రసనేంద్రియంబును, నశ్చిదైవతంబైన
 పూణేంద్రియంబును, వహ్నిదైవతంబైన వాగింద్రియంబును, ఇంద్రదైవతంబైన హస్తేంద్రియంబును
 నుపేంద్రదైవతంబైన పాదేంద్రియంబును, మిత్రదైవతంబైన గుదేంద్రియంబును బ్రజాపతి
 దైవతంబైన గుహ్యేంద్రియంబును ననియెడి దశేంద్రియంబులును బోధజనకాంతఃకరణైక
 భాగంబయిన బుద్ధియుఁ గ్రియాజనకాంతఃకరణంబయిన ప్రాణంబునుం గలిగె; నిట్టి శ్రోత్రాదులగు
 దశేంద్రియంబులతోఁ గూడిన భూతేంద్రియ మనో గుణంబులు వేర్వేరుగఁ బ్రహ్మాండ
 శరీరనిర్మాణంబునం దసమర్థంబు లగునపుడు గృహ నిర్మాణంబునకుం బెక్కు పదార్థంబులు
 సంపాదించినంగాని చాలని చందంబున భూతేంద్రియ మనోగుణంబుల వలన గృహంబు కైవడి
 భగవచ్చక్తి ప్రేరితంబులగుచు నేకీభవించిన సమిష్టి వ్యష్టాత్మకత్వంబు నంగీకరించి
 చేతనాచేతనంబులం గల బ్రహ్మాండంబు కల్పితం బయ్యె; నట్టి యండంబు వర్షాయుత
 సహస్రాంతంబు దనుక జలంబు నందుండె; గాల కర్మ స్వభావంబులం దగులువడక
 సమస్తంబును జీవయుక్తంబుగఁ జేయు నీశ్వరుం డచేతనంబును సచేతనంబునుగ నొనర్చె;
 నంతఁ గాల కర్మ స్వభావ ప్రేరకుండయిన పరమేశ్వరుండు జీవరూపంబున మహావరణ
 జలమధ్య స్థితంబయిన బ్రహ్మాండంబులోను సొచ్చి సవిస్తారంబు గావించి యట్టి యండంబు
 భేదించి నిర్ణమించె; నెట్లంటిని.

టీకా:

వినుము = వినుము; మాయా = మాయకు; విభుండు = ప్రభువు; ఐన = అయినట్టి; ఈశ్వరుండున్ =
 ప్రభువు, భగవంతుడు; తన = తన యొక్క; మాయన్ = మాయ యొక్క; చేసి = కారణము వలన;
 దైవయోగంబునన్ = దైవయత్నమున, దివ్యమైన యోగము వలన; ప్రాప్తంబులు = పొందబడినవి;
 అయిన = అయినట్టి; కాల = కాలము; జీవ = జీవము, జీవుడు; అదృష్ట = కనిపించని, గమనించ
 వీలుకానిది; స్వభావంబులున్ = స్వభావములు, నేననే భావములు; వివిధంబులున్ = అనేక
 విధములైనవి; సేయన్ = చేయవలెనని; నిశ్చయించి = నిశ్చయించుకొని, సంకల్పించి; కైకొనియెన్ =
 చేపట్టెను; ఈశ్వరున్ = భగవంతుని; అధిష్ఠితంబున్ = అధీనములో ఉన్నవి, ఆశ్రయించినవి; ఐన =
 అయినట్టి; మహత్తత్త్వంబున్ = మహత్తత్త్వము; వలనన్ = చేత; అగు = అయ్యె; కాలంబునన్ =
 కాలమువలన; గుణ = (త్రి) గుణములు; వ్యతికరంబును = పరస్పర సమ్మేళనమును;
 స్వభావంబునన్ = స్వభావము వలన; పరిణామంబునున్ = మార్పులును; జీవ = జీవుని; అదృష్ట =

కనబడని; భూతంబునన్ = లక్షణము; అయిన = అయిన; కర్మంబునన్ = కర్మవలన; జన్మంబునున్
 = జన్మము, సృష్టి; అయ్యెన్ = కలిగెను; రజన్ = రజస్సు; సత్త్వంబులన్ = సత్త్వములు; చేన్ = వలన;
 ఉపబృంహితంబున్ = పెంపొందబడినది, సంవృద్ధితము; ఐ = అయి; వికారంబున్ = మార్పులు;
 ఒందిన = పొందిన, చెందిన; మహత్తత్త్వంబున్ = మహత్తత్త్వము; వలనన్ = వలన; తమన్ =
 తమస్సు; ప్రధానంబు = ప్రధానమైనది, ముఖ్యమైనది; ఐ = అయి; ద్రవ్య = ద్రవ్యము యొక్క,
 పృథువ్యాదుల {నవద్రవ్యములు - పృథువ్యాదులు - పృథ్వి, అప్పు, తేజము, వాయువు, ఆకాశము,
 కాలము, దిక్కు, ఆత్మ, మనస్సు}; జ్ఞాన = జ్ఞానము కలది; క్రియా = క్రియ; ఆత్మకంబున్ = లక్షణము
 కలది; అగు = అయిన; అహంకారంబున్ = అహంకారమును; కలిగెన్ = కలిగినది; అదియున్ =
 అదికూడ; రూపాంతరంబున్ = మార్పులు; ఒందుచున్ = పొందుచూ, చెందుతూ; ద్రవ్య = ద్రవ్యరూప;
 శక్తి = శక్తి; ఐన = అయిన; తామసంబునున్ = తమోగుణమును, తమస్సును; క్రియా = క్రియ యొక్క,
 కర్మల; శక్తి = శక్తి; ఐన = అయిన; రాజసంబునున్ = రజోగుణము, రాజసము; జ్ఞాన = జ్ఞానము
 యొక్క; శక్తి = శక్తి; ఐన = అయిన; సాత్వికంబునున్ = సత్త్వ గుణము, సాత్త్వికము; అనన్ = అను;
 మూఁడు = మూడు; విధంబులున్ = రకములు; అయ్యెన్ = కలిగినవి; అందున్ = అందులో, వానిలో;
 భూత = భూతములకు (పంచ); ఆది = మొదలు; ఐన = అయినట్టి; తామస = తామసముయొక్క,
 తమస్సుకూడిన; అహంకారంబున్ = అహంకారము; వలనన్ = వలన; అభంబున్ = ఆకాశము;
 కలిగెన్ = సంభవించెను; అభంబున్ = ఆకాశము; కున్ = కి; సూక్ష్మ = సూక్ష్మ; రూపంబు =
 రూపమైన; ద్రష్ట = ద్రష్ట ఐన ఆత్మ; దృశ్యములున్ = చూడబడునవాని; కున్ = కిని; బోధకంబు =
 తెలియునది; ఐన = అయిన; శబ్దంబున్ = శబ్దము; గుణంబు = గుణము; అగున్ = అగును;
 అభంబున్ = ఆకాశము; వలనన్ = వలన; వాయువు = వాయువు, గాలి; కలిగెన్ = పుట్టినది;
 వాయువునకున్ = వాయువునకు, గాలికి; పర = బయటకు; అన్వయంబున్ = వ్యక్తములై; శబ్దంబున్
 = శబ్దము; స్పర్శంబున్ = స్పర్శయును; అను = అనే; రెండు = రెండు; గుణంబులు = గుణములు;
 కలిగి = కలిగినదై; ఉండున్ = ఉండును; అది = అది; దేహంబులు = శరీరములు; అందున్ = లోపల;
 ఉండుటన్ = ఉండుట; చేసి = చేత; ప్రాణ = ప్రాణము యొక్క; రూపంబున్ = రూపము కలది; ఐ =
 అయి; ఇంద్రియ = ఇంద్రియముల; మనన్ = మనస్సు; శరీర = శరీరము లయొక్క; పాటవంబున్ =
 సామర్థ్యము, పాటవ, బల, శక్తులు; ఐ = అయి; ఓజస్ = తేజము, గ్రహణశక్తి; సహస్ = సహనము,
 కూడిఉండుశక్తి; బలంబులున్ = బలములు, సత్తువశక్తులు; కున్ = కు; హేతువు = కారణము; ఐ =
 అయి; వర్తించున్ = ప్రవర్తించును; వాయువు = (ప్రాణ) వాయువు; వలనన్ = వలన; రూప =

రూపము; స్పర్శ = స్పర్శ; శబ్దంబులు = శబ్దములు; అనియెడి = అనబడు; గుణములున్ =
 గుణములు; మూఁటి = మూడింటి; తోడన్ = తోను; తేజంబున్ = తేజస్సు; కలిగెన్ = పుట్టినది;
 తేజంబున్ = తేజస్సు; వలనన్ = వలన; రస = రుచి; రూప = రూపము; స్పర్శ = స్పర్శ; శబ్దంబున్ =
 శబ్దములు; అనియెడి = అను; నాలుగు = నాలుగు; గుణంబులన్ = గుణములు; తోడన్ = తోను;
 జలంబున్ = జలము, నీరు; కలిగెన్ = పుట్టినది; జలంబున్ = జలము; వలనన్ = వలన; గంధ =
 వాసన; రస = రుచి; రూప = రూపము; స్పర్శ = స్పర్శ; శబ్దంబున్ = శబ్దములు; అనియెడి = అను;
 గుణంబున్ = గుణములు; అయిదింటిన్ = అయిదింటి; తోడన్ = తోను; పృథివి = పృథ్వి, భూమి;
 కలిగెన్ = సంభవించెను; వైకారికంబున్ = వికారము పొందినది, పరిణామమైనది; ఐన =
 అయినట్టి; సాత్త్విక = సత్త్వగుణరూపక; అహంకారంబున్ = అహంకారము; వలనన్ = వలన; చంద్ర
 = చంద్రుడు; దైవతంబు = అధిదేవతగా కలది; అయిన = అయినట్టి; మనంబున్ = మనస్సు; కలిగెన్
 = పుట్టినది; మఱియున్ = ఇంకనూ; దిక్కులునున్ = దిగ్దేవతలు; వాయువునున్ = వాయువును;
 అర్కండునున్ = అర్కుడును, సూర్యుడును {అర్కుడు - ఋక్కులకు అధిదేవత ఐన
 సూర్యభింబము}; ప్రచేతసుండునున్ = ప్రచేతసుడు, వరుణుడు; ఆశ్వినులునున్ =
 అశ్వినీదేవతలును {ఆశ్వినులు - నాసత్కుడు, దస్తుడు అను పేర్లు కల అశ్వినీదేవతలు}; వహ్నియున్
 = అగ్నియును {వహ్ని - అగ్ని}; ఇంద్రుండునున్ = ఇంద్రుడును; ఉపేంద్రుండునున్ = ఉపేంద్రుడును
 {ఉపేంద్రుడు - ఇంద్రుని తమ్ముడు, ఆదిత్యుడైన విష్ణుమూర్తి, వామనుడు, ఇంద్రుని మీద ప్రభువు,
 విష్ణుసహస్రనామ భాష్యములో 151వ నామం}; మిత్రుండునున్ = మిత్రుడు, మితికి దేవుడు
 {మిత్రుడు - మితము అను దేశ, కాల, ద్రవ్యముల కొలతలకు అధిదేవత}; ప్రజాపతి = ప్రజాపతి,
 ప్రజోత్పత్తికి పతి {ప్రజాపతి - జీవుల ఉత్పత్తికి అధిపతి}; అనియెడి = అను; దశ = పదిమంది;
 దేవతలు = దేవతలు; కలిగిరి = సంభవించిరి; తైజసంబు = తేజస్సు వలనైనది; ఐన = అయినట్టి;
 రాజస = రజోగుణరూపకమైన; అహంకారంబు = అహంకారము; వలనన్ = వలన; దిక్ = దిక్కులు;
 దైవతంబున్ = అధిదేవతలు గా కలిగినది; ఐన = అయినట్టి; శ్రవణేంద్రియమును = విను చెవులు
 అను ఇంద్రియములు {శ్రవణేంద్రియములు - వినుటకైన సాధనములు, చెవులు}; వాయు =
 వాయువు; దైవతంబున్ = అధిదేవతగా కలిగినది; ఐన = అయినట్టి; త్వక్ = స్పర్శకైన, చర్మము
 అను; ఇంద్రియంబున్ = ఇంద్రియమును, సాధనమును; సూర్య = సూర్యుడు; దైవతంబున్ =
 అధిదేవతగా కలిగినది; ఐన = అయినట్టి; నయన = నయనము అను, కళ్ళు అను; ఇంద్రియంబున్
 = ఇంద్రియమును, సాధనమును; ప్రచేతో = ప్రచేతసుడు, వరుణుడు; దైవతంబున్ = అధిదేవతగా

కలిగినది; ఐన = అయినట్టి; రసన = రుచికైన, నాలుక అను; ఇంద్రియంబునున్ = ఇంద్రియమును, సాధనమును; అశ్వ = అశ్వినీ దేవతలు; దైవతంబున్ = అధిదేవతలు గా కలిగినది; ఐన = అయినట్టి; పూణ = వాసనకైన, ముక్కు అను; ఇంద్రియంబునున్ = ఇంద్రియమును, సాధనమును; వహ్ని = అగ్ని; దైవతంబున్ = అధిదేవతగా కలిగినది; ఐన = అయినట్టి; వాక్ = పలుకునదైన, నోరు అను; ఇంద్రియంబునున్ = ఇంద్రియమును, సాధనమును; ఇంద్ర = ఇంద్రుడు; దైవతంబున్ = అధిదేవతగా కలిగినది; ఐన = అయినట్టి; హస్త = హస్తము అను, చేతులు అను; ఇంద్రియంబునున్ = ఇంద్రియమును, సాధనమును; ఉపేంద్ర = ఉపేంద్రుడు; దైవతంబున్ = అధిదేవతగా కలిగినది; ఐన = అయినట్టి; పాద = పాదములు అను, కాళ్ళు అను; ఇంద్రియంబునున్ = ఇంద్రియమును, సాధనమును; మిత్ర = మిత్రుడు; దైవతంబున్ = అధిదేవతగా కలిగినది; ఐన = అయినట్టి; గుద = మలవిసర్జనకైనది, గుదము అను; ఇంద్రియంబునున్ = ఇంద్రియమును, సాధనమును; ప్రజాపతి = ప్రజాపతి; దైవతంబున్ = అధిదేవతగా కలిగినది; ఐన = అయినట్టి; గుహ్య = పురుష లేదా స్త్రీ మర్మ; ఇంద్రియంబునున్ = ఇంద్రియమును; అనియెడి = అను; దశ = పది; ఇంద్రియంబులునున్ = ఇంద్రియములును; బోధజనక = బోధపడునట్లు చేయగల; అంతఃకరణైక = లోపలనేఉండునట్టి; భాగంబున్ = భాగము; అయిన = అయిన; బుద్ధియున్ = బుద్ధియును; క్రియాజనక = పనులుచేయించగల; అంతఃకరణంబున్ = లోపల ఉండునది; అయిన = అయిన; ప్రాణంబునున్ = ప్రాణవాయువులు; కలిగెన్ = సంభవించినవి; ఇట్టి = ఇటువంటి; శ్రోత = చేవులు; ఆదులు = మొదలైనవి; అగు = అయిన; దశ = పది; ఇంద్రియంబులు = ఇంద్రియములు; తోన్ = తోను; కూడిన = కూడిన; భూత = భూతములు; ఇంద్రియ = ఇంద్రియములు; మనస్ = మనస్సు; గుణంబులు = గుణములు; వేర్వేరుగన్ = వేరవేరుగ; బ్రహ్మాండ = బ్రహ్మాండము యొక్క; శరీర = దేహమును; నిర్మాణంబున్ = నిర్మాణమును; అందన్ = పొందుటకు; అసమర్థంబున్ = శక్తిలేనివి; అగున్ = అగును; అప్పుడు = అప్పుడు; గృహ = గృహమును; నిర్మాణంబున్ = నిర్మించుట; కున్ = కు; పెక్కు = పెక్కు; పదార్థంబులున్ = సామగ్రిని; సంపాదించినన్ = సంపాదించిన; కాని = కాని; చాలని = సరిపడని; చందంబునన్ = విధముగ; భూత = భూతములు; ఇంద్రియ = ఇంద్రియములు; మనస్ = మనస్సు; గుణంబులన్ = గుణముల; వలన = వలన; గృహంబున్ = గృహము; కైవడిన్ = వలె; భగవత్ = భగవంతుని; శక్తి = శక్తిచే; ప్రేరితంబున్ = ప్రేరింపబడుతున్నది; అగుచున్ = అగుచు; ఏకీభవించిన = ఏకీకృతమైన; సమిష్టి = పరస్పరసహకార; వ్యష్టా = విడివిడి; ఆత్మకత్వంబున్ = లక్షణములు; అంగీకరించి = సమ్మతించి, సమ్మేళించి; చేతన = చేతనత్వము; అచేతనంబులన్ =

అచేతనత్వములును; కల = కలిగిన; బ్రహ్మ = పెద్ద; అండంబున్ = అండము, గుడ్డు; కల్పితంబున్ = సంభవము, తయారు; అయ్యెన్ = అయ్యెను; అట్టి = అటువంటి; అండంబున్ = అండము; వర్ష = సంవత్సరములు; అయుతసహస్ర = పదివేల వేలు; అంతంబున్ = పూర్తి అగు; దనుక = వరకు; జలంబున్ = నీటి; అందున్ = లోపల; ఉండెన్ = ఉండెను; కాల = కాలము; కర్మ = కర్మము; స్వభావంబులన్ = స్వ భావములకు; తగులు = చిక్కు; పడకన్ = కొనకుండగ; సమస్తంబున్ = సమస్తమును; జీవ = జీవముతో; యుక్తంబున్ = కూడి ఉండునట్లు; చేయు = చేయునట్టి; ఈశ్వరుండున్ = ప్రభువు, భగవంతుడు; అచేతనంబున్ = చేతనము లేనిదానిని; సచేతనంబున్ = చేతనముకలదానిగ; ఒనర్చెన్ = చేసెను; అంతన్ = అంతట; కాల = కాలము; కర్మ = కర్మము; స్వభావ = స్వభావముల; ప్రేరకుండు = ప్రేరేపించువాడు; అయిన = అయిన; పరమేశ్వరుండు = పరమేశ్వరుడు, భగవంతుడు; జీవ = జీవము యొక్క; రూపంబునన్ = రూపములో; మహా = గొప్ప, పెద్ద; ఆవరణ = ఆవరణమైన, పొరయైన; జల = నీటి; మధ్య = మధ్యన; స్థితంబున్ = ఉన్నట్టిది; అయిన = అయిన; బ్రహ్మాండంబున్ = బ్రహ్మాండము; లోన్ = అందున; చొచ్చి = ప్రవేశించి, దూరి; సవిస్తారంబున్ = వృద్ధి, పెద్దదిగ; కావించి = చేసి; అట్టి = అటువంటి; అండంబున్ = అండమును; భేదించి = బద్దలుకొట్టి; నిర్గమించెన్ = బయల్పడెను, వెలువడెను; ఎట్లు = ఏ విధముగ; అంటేనిన్ = అంటే.

భావము:

మాయకు నియామకుడు ఈశ్వరుడు, ఆ ప్రభువుకు తన మాయవలన, దివ్యమైన యోగము వలన కాలము, జీవదృష్టము, స్వభావము అప్రయత్నంగా సిద్ధించాయి. వాటిని ఆయన వివిధరూపాలుగా చేయాలని నిశ్చయించుకొని సృష్టి కార్యానికి సహకారులూగ స్వీకరించాడు. ఈశ్వరునిచే అధిష్టింపబడ్డ మహత్తత్త్వం కారణంగా కాలంనుండి జన్మములు సిద్ధించాయి. రజోగుణం చేతా, సత్త్వగుణం చేతా, వృద్ధిపొందిన మహత్తత్త్వం వికారానికి లోనయింది. దానినుంచే తమోగుణ ప్రధానమైనదీ, పంచభూతాలు, పంచజ్ఞానేంద్రియాలు, పంచకర్మేంద్రియాలు రూపంగా కలదీ అయిన అహంకారం జనించింది. ఆ అహంకారం మళ్ళీ వికారానికి లోనై ద్రవ్యశక్తి యైన తామసమనీ, క్రియాశక్తియైన రాజసమనీ, జ్ఞానశక్తియైన సాత్త్వికమనీ మూడు రూపాలుగా పంచభూతాలకూ మూలకారణమైన తామసాహంకారం నుండి ఆకాశం పుట్టింది. ద్రష్ట అయిన ఆత్మకూ, దృశ్యమైన జగత్తుకూ బోధకమూ, సూక్ష్మరూపమైన వున్న శబ్దం ఆకాశానికి

గుణమయింది. వికారానికి లోనైన ఆకాశం నుండి స్పర్శ గుణప్రధానమైన వాయువు పుట్టింది. తనకు కారణమైన ఆకాశమందలి శబ్దమూ, తనకు సహజమైన స్పర్శమూ అనే రెండు గుణాలు వాయువున కున్నాయి. వాయువు శరీరాలలో ప్రాణరూపంలో వుంటుంది. అది ఇంద్రియ పాటవానకీ, మనోబలానికీ, శారీరక శక్తికీ హేతువవుతున్నది. వికారం పొందిన వాయువు నుండి రూపం, స్పర్శం, శబ్దం అనే మూడు గుణాలతో పాటు తేజస్సు జనించింది. తేజస్సు నుండి రసం, రూపం, స్పర్శం, శబ్దం అనే నాలుగు గుణములతో జలము పుట్టినది. జలమువలన గంధ, రసం, రూపం, స్పర్శం, శబ్దంబులు అనేడి అయిదు గుణాలతో పృథ్వి పుట్టింది. పై జెప్పినవనన్నీ తామసాహంకారంనుండి కల్గినవే. వికారానికి లోనైన సాత్త్వికాహంకారం నుండి మనస్సు పుట్టింది. దానికి చంద్రుడు అధిదేవత, అంతేకాక ఆ సాత్త్వికాహంకారం నుండి దిక్కులు, వాయువు, సూర్యుడు, వరుణుడు, అశ్వినీ దేవతలు, అగ్ని, ఇంద్రుడు, ఉపేంద్రుడు, మిత్రుడు, ప్రజాపతి అనే పదిమంది దేవతలు పుట్టారు. తైజసమైన రాజసాహంకారం నుండి శ్రవణం మొదలైన ఐదు జ్ఞానేంద్రియాలూ, వాక్కు మొదలైన ఐదు కర్మేంద్రియాలూ, బుద్ధి, ప్రాణమూ కలిగాయి. ఆ పది యింద్రియాల అధిదేవతల వివరమిలా ఉన్నాయి; శ్రవణేంద్రియానికి దిక్కులూ, త్వగింద్రియానికి వాయూవూ, నేత్రేంద్రియానికి సూర్యుడు, రసనేంద్రియానికి ప్రచేతసుడూ, ఘ్రాణేంద్రియానికి అశ్వినీదేవతలూ, వాగింద్రియానికి అగ్నీ, హస్తేంద్రియానికి ఇంద్రుడూ, పాదేంద్రియానికి ఉపేంద్రుడూ, గుదేంద్రియానికి మిత్రుడూ, ఉపస్థేంద్రియానికి ప్రజాపతీ దేవతలుగా ఉన్నారు. బుద్ధి జ్ఞానం కలిగించే అంతకరణంలో ఒక భాగం ప్రాణం క్రియను కల్గించే అంతకరణం. శ్రోత్రం మొదలైన పది యింద్రియాలతో కూడిన భూతాలు, ఇంద్రియాలు, మనస్సు, శబ్దస్పర్శాది గుణాలు విడివిడిగా ఉన్నప్పుడు బ్రహ్మాండమనే శరీరాన్ని నిర్మించలేక పోయాయి. ఇల్లు కట్టాలంటే అనేక వస్తువులను ఒక్కచోట చేర్చితే కాని సాధ్యం కాదు గదా అదే రీతిగా పైన జెప్పిన భూతాలు, ఇంద్రియాలు, మనస్సు, గుణాలు భగవంతుని శక్తివల్ల ప్రేరణ పొంది ఒక్కటిగా చేరాయి. సమష్టిగానూ, వ్యష్టిగానూ కలిసి చేతనాలనూ, అచేతనాలనూ కల్పించాయి. అలా యీ బ్రహ్మాండాన్ని నిర్మించాయి. ఆ విధంగా నిర్మింపబడ్డ అండం కోటి సంవత్సరాల వరకూ నీళ్లలోనే ఉండిపోయింది. ఆ పైన కాలకర్మస్వభావాలకు లోను గానివాడూ, అన్నిటినీ ప్రాణవంతాలుగా చేయగలవాడూ అయిన ఈశ్వరుడు ప్రాణరహితమైన దానిని ప్రాణ సహితం చేసాడు. కాలకర్మస్వభావాలకు ప్రేరకుడైన ఆ పరమేశ్వరుడు మహావరణ జలమధ్యంలో జీవరూపంలో ప్రవేశించి దాన్ని మిక్కిలి విస్తృతం చేసాడు. చివరికి ఆ అండాన్ని భేదించుకొని వెలికి వచ్చాడు. అది ఎలా జరిగిందో విను.

ద్వితీయ స్కంధము : లోకంబులు పుట్టుట

2-87-క.

భువనాత్మకుఁ డా యీశుఁడు

భ్రవనాకృతితోడ నుండు బ్రహ్మాండంబున్

వివరముతోఁ బదునాలుగు

వివరంబులుగా నొనర్చె విశదంబులుగన్

టీకా:

భువన = భువనములు; ఆత్మకున్ = తానే అయినవాడు; ఆ = ఆ; ఈశుఁడు = ఈశ్వరుడు, అధికారి;
భవన = భవనములు యొక్క; ఆకృతి = ఆకారము; తోడన్ = తో; ఉండు = ఉండెడి; బ్రహ్మాండంబున్
= బ్రహ్మాండమును; వివరము = వివిధ లక్షణములు; తోన్ = తో; పదునాలుగు = పద్నాలుగు;
వివరంబులుగాన్ = రకములుగా; ఒనర్చెన్ = చేసెను; విశదంబుగన్ = విశదమగునట్లు,
తెలియునట్లు.

భావము:

ప్రపంచ స్వరూపుడైన ఆ ఈశ్వరుడు ఒక భవనం లాగ ఉన్న బ్రహ్మాండాన్ని విడివిడిగాచేసి
విపులమైన చతుర్దశభువనాలుగా తీర్చిదిద్దాడు.

2-88-మ.

బ్రహ్మ పా దోరు భు జాన నేక్షణ శిరఃప్రాలశ్రవోయుక్తుడై

విహరించున్ బహుదేహి దేహగతుడై; విద్వాంసు లూహించి త

ద్రుహ్మరూపావయవంబులన్ భువనసంప్రత్తిన్ విచారించు; రా

మహానీయాద్భుతమూర్తి యోగిజన హృన్మాన్యుండు మేధానిధి!

టీకా:

బహు = అనేకమైన; పాద = పాదములు, కాళ్ళు; ఊరు = తోడలు; భుజ = భుజములు; ఆనన = ముఖములు, నోర్లు; ఈక్షణ = కళ్ళు; శిరః = తలలు; ఫాల = నుదురులు; శ్రవ = చెవులు; యుక్తుడు = కలిగిన వాడు; ఐ = అయి; విహరించున్ = తిరుగుచుండును; బహు = అనేకమైన; దేహి = జీవుల {దేహి - దేహము కలవి, జీవులు}; దేహ = శరీరము లందు; గతుఁడు = ఉన్నవాడు; ఐ = అయి; విద్వాంసులున్ = బాగుగ తెలిసినవారు; ఊహించి = అర్థము చేసికొని; తత్ = ఆ; బహు = అనేకమైన; రూప = రూపములు; అవయవంబులన్ = అవయవము లందలి; భువన = లోకముల; సంపత్తిన్ = గొప్పతనమును; విచారించురున్ = సంస్మరించురు, విమర్శించురు; ఆ = ఆ; మహనీయ = మహనీయమైన; అద్భుత = అద్భుతమైన; మూర్తిన్ = స్వరూపము కలవానిని; యోగి = యోగుల; జన = సమూహముల; హృత్ = హృదయములచేత; మాన్యుండున్ = గౌరవింబడువానిని; మేధా = మేధస్సు అను; నిధి = నిధి కలవాడా.

భావము:

బుద్ధిమంతుడవైన నారదా! ఆ దేవుడు అనేకాలైన పాదాలూ, ఊరువులూ, భుజాలూ, ముఖాలూ, నేత్రాలూ, శిరస్సులూ, నోళ్లూ, చెవులతో కూడి ఉన్నాడు. అలా ఉంటూ అనేక ప్రాణుల శరీరాలలో నెలకొని విహరిస్తూ వుంటాడు. పండితులు చక్కగా విమర్శించి ఆ భగవంతుని అనేక రూపాలైన అవయవాలలోనే సమస్త భువనాల ఉనికినీ విచారిస్తూ ఉంటారు. మహామహాదూ, ఆశ్చర్యకర స్వరూపుడూ అయిన ఆ భగవానుడు యోగుల హృదయాలలో అర్చింపదగి ఉన్నాడు.

2-89-వ.

వినుము; చతుర్దశ లోకంబులందు మీఁది యేడు లోకంబులు శ్రీమహావిష్ణువునకుం గటి ప్రదేశంబున నుండి యూర్ధ్వదేహమనియును, గ్రింది యేడు లోకంబులు జఘనంబునుండి యధోదేహ మనియును, బలుకుదురు; ప్రపంచశరీరుండగు భగవంతుని ముఖంబువలన బ్రహ్మకులంబును, బాహువులవలన క్షత్రియకులంబును, నూరువులవలన వైశ్యకులంబును, బాదంబులవలన శూద్రకులంబును, జనియించె నని చెప్పుదురు; భూలోకంబు గటిప్రదేశంబు; భువర్లోకంబు నాభి; సువర్లోకంబు హృదయంబు; మహర్లోకంబు వక్షంబు; జనలోకంబు గ్రీవంబు;

తపోలోకంబు స్తనద్వయంబు; సనాతనంబును బ్రహ్మనివాసంబునునైన సత్య లోకంబు శిరంబు;
 జఘనప్రదేశం బతలంబు; తొడలు విత లంబు; జానువులు సుతలంబు; జంఘలు తలాతలంబు;
 గుల్ఫంబులు మహాతలంబు; పాదాగ్రంబులు రసాతలంబు; పాదతలంబు పాతాళంబు నని
 లోకమయుంగా భావించురు; కొండలు మఱియుం బాదతలంబువలన భూలోకంబును
 నాభివలన భువర్లోకంబును; శిరంబున స్వర్లోకంబును; గలిగె నని లోకకల్పనంబు నెన్నుదురు;
 పురుషోత్తముని ముఖంబు వలన సర్వ జంతు వాచాజాలంబును, తదధిష్ఠాత యగు వహ్నియు
 నుదయించె; చర్మరక్తమాంసమేదశ్శల్యమజ్జాశుక్లంబులు సప్తధాతువు లని యందురు;
 పక్షాంతరంబున రోమ త్వజ్మాంసాస్థి స్నాయు మజ్జా ప్రాణంబును సప్తధాతువు లని యందురు.
 అందు రోమంబు లుష్ణి క్షందం బనియు, ద్వక్కు ధాత్రీ ఛందం బనియు, మాంసంబు త్రిష్టు వ్చందం
 బనియు, స్నాయు వనుష్టు చ్చందం బనియు, నస్థి జగతీ ఛందంబనియు, మజ్జ పంక్తి చ్చందం
 బనియు, బ్రాణంబు బృహతీ ఛందం బనియు, నాదేశించురు; హవ్య కవ్యామృతాన్నంబులకు
 మధురాది షడ్రసంబులకు రసనేంద్రియంబునకు రసాధీశ్వరుండైన వరుణునికిని హరి
 రసనేంద్రియంబు జన్మస్థానంబు; సర్వ ప్రాణాదులకు వాయువునకు విష్ణునాసికా వివరంబు
 నివాసంబు; సమీప దూర వ్యాపి గంధంబులకు నోషధులకు నశ్వదేవతలకు భగవంతుని
 ఘ్రాణేంద్రియంబు నివాసంబు; దేవలోక సత్యలోకంబులకు దేజంబునకు సూర్యునకు సకల
 చక్షువులకు లోకలోచనుని చక్షురింద్రియంబు స్థానంబు; దిశలకు నాకాశంబునకు శ్రుతి
 భూతంబులైన యంశంబులకు శబ్దంబునకు సర్వేశ్వరుని కర్ణేంద్రియంబు జన్మస్థానంబు;
 వస్తుసారంబులకు వర్ణనీయసౌభాగ్యంబులకు బరమపురుషుని గాత్రంబు భాజనంబు;
 స్పర్శంబునకు వాయువునకు సకల స్నిగ్ధత్వంబునకు దివ్యదేహుని దేహేంద్రియంబు గేహంబు;
 యూప ప్రముఖ యజ్ఞోపకరణసాధనంబులగు తరుగుల్మలతాదులకు బురుషోత్తముని
 రోమంబులు మూలంబులు; శిలాలోహంబులు సర్వమయుని నఖంబులు; మేఘజాలంబులు
 హృషీకేశుని కేశంబులు; మెఱుంగులు విశ్వేశ్వరుని శృత్రువులు; భూర్భువస్సువర్లోక రక్షకు లైన
 లోకపాలకుల పరాక్రమంబులకు భూరాదిలోకంబుల క్షేమంబునకు శరణంబునకు నారాయణుని
 విక్రమంబులు నికేతనంబులు; సర్వకామంబులకు నుత్తమంబులైన వరంబులకు దీర్ఘపాదుని
 పాదారవిందంబు లాస్పదంబులు; జలంబులకు శుక్లంబునకు బర్జన్యునకు బ్రజాపతి
 సర్గంబునకు సర్వేశ్వరుని మేఢ్రంబు సంభవనిలయంబు; సంతానమునకు గామాది
 పురుషార్థంబులకు జిత్తసౌఖ్యరూపంబు లగు నానందంబులకు శరీరసౌఖ్యంబునకు నచ్యుతుని

యువస్థేంద్రియంబు స్థానంబు; యమునికి మిత్రునికి మలవిసర్గంబునకు భగవంతుని
 పాయ్యింద్రియంబు భవనంబు; హింసకు నిర్భృతికి మృత్యువునకు నిరయంబునకు నిఖిలరూపకుని
 గుదంబు నివాసంబు; పరాభవంబునకు నధర్మంబునకు నవిద్యకు నంధకారంబునకు ననంతుని
 పృష్ఠభాగంబు సదనంబు; నదనదీ నివహంబునకు నీశ్వరుని నాడీ సందోహంబు
 జన్మమందిరంబు; పర్వతంబులకు నధోక్షజుని శల్యంబులు జనకస్థలంబులు; ప్రధానంబునకు
 నన్నరసంబునకు సముద్రంబులకు భూతలయంబునకు బ్రహ్మాండ గర్భుని యుదరంబు
 నివేశంబు; మనోవ్యాపారరూపంబగు లింగశరీరంబునకు మహామహిముని హృదయంబు
 సర్గభూమి యగు మఱియును.

టీకా:

వినుము = వినుము; చదుర్దశ = పద్మాలుగు; లోకంబులున్ = లోకములును; అందున్ = అందులో;
 మీఁది = పైన ఉండు; ఏడు = ఏడు; లోకంబులున్ = లోకములును; శ్రీ = శ్రీ; మహా = గొప్పవాడైన;
 విష్ణువున్ = విష్ణుమూర్తి; కున్ = కి; కటి = నడుము; ప్రదేశంబునన్ = ప్రాంతము; నుండిన్ = నుండి;
 ఊర్ధ్వ = పై; దేహము = శరీరము; అనియునున్ = అనియును; క్రింది = క్రిందనున్న; ఏడు = ఏడు;
 లోకంబులున్ = లోకములును; జఘనంబున్ = పిరుదులు; నుండిన్ = నుండి; అధో = క్రింది;
 దేహము = శరీరము; అనియునున్ = అనియును; పలుకుదురు = చెప్పుతారు; ప్రపంచ = విశ్వము
 {ప్రపంచము - పంచభూతాత్మక మైనది}; శరీరకుండు = దేహముగ కలవాడు; అగు = అయిన;
 భగవంతుని = భగవంతుని {భగవంతుడు - మహిమాన్వితుడు, విశ్వారంభమునకు
 మూలమైనవాడు}; ముఖంబున్ = ముఖము; వలనన్ = వలన; బ్రహ్మ = బ్రాహ్మణ; కులంబున్ =
 కులమును; బాహులన్ = చేతులు; వలనన్ = వలన; క్షత్రియ = క్షత్రియ; కులంబునున్ = కులమును;
 ఊరువులన్ = తొడలు; వలనన్ = వలన; వైశ్య = వైశ్యుల; కులంబునున్ = కులమును; పాదంబులన్
 = పాదములు; వలనన్ = వలన; శూద్ర = శూద్ర; కులంబునున్ = కులమును; జనియించెన్ =
 సంభవించినవి; అని = అని; చెప్పుదురు = చెప్పుతారు; భూలోకంబున్ = భూలోకము; కటి =
 నడుము; ప్రదేశంబున్ = ప్రాంతము; భువర్లోకంబున్ = భువర్లోకము; నాభి = బొడ్డు; సువర్లోకంబున్
 = సువర్లోకమును; హృదయంబున్ = హృదయము; మహర్లోకంబున్ = మహర్లోకము; వక్షంబున్ =
 వక్షస్థలము; జనలోకంబున్ = జనలోకము; గ్రీవంబున్ = మెడ; తపోలోకంబున్ = తపోలోకము; స్థన
 = స్థనముల; ద్వయంబున్ = జంట; సనాతనంబునున్ = శాశ్వతమైనది; బ్రహ్మ = బ్రహ్మకీ;

నివాసంబునున్ = నివసించునది; ఐన = అయినట్టి; సత్యలోకంబున్ = సత్యలోకము; శిరంబున్ =
 తల; జఘన = పిరుదులు; ప్రదేశంబున్ = ప్రాంతము; అతలంబున్ = అతలము; తోడలున్ = తోడలు;
 వితలంబున్ = వితలము; జానువులున్ = మోకాళ్ళు; సుతలంబున్ = సుతలము; జంఘలున్ =
 పిక్కలు; తలాతలంబున్ = తలాతలము; గుల్ఫంబులున్ = చీలమండలు; మహాతలంబున్ =
 మహాతలము; పాదాగ్రంబులున్ = పాదము పై భాగము; రసాతలంబున్ = రసాతలము;
 పాదతలంబున్ = అరికాలు; పాతాళంబున్ = పాతాళము; అని = అని; లోక = లోకములు;
 మయుంగా = కూడి ఉన్నవాడిగా; భావించురున్ = అనుకుంటారు; కొందఱున్ = కొంతమంది;
 మఱియున్ = ఇంకను; పాదతలంబున్ = పాదతలము; వలన = వలన; భూలోకంబునున్ =
 భూలోకమును; నాభి = బొడ్డు; వలనన్ = వలన; భువర్లోకంబునున్ = భువర్లోకమును; శిరంబునన్
 = తలవలన; స్వర్లోకంబును = స్వర్గలోకమును; కలిగెన్ = కలిగినవి; అని = అని; లోకన్ = లోకముల;
 కల్పనంబున్ = సృష్టిని; ఎన్నుదురు = చెప్పుదురు; పురుషోత్తమునిన్ = పురుషోత్తముని;
 ముఖంబున్ = నోరు; వలనన్ = వలన; సర్వ = సమస్త; జంతున్ = జంతువుల; వాచా = వాక్కుల;
 జాలంబున్ = సమూహమును; తత్ = దాని; అధిష్ఠాత = అధిష్ఠాన దేవత; అగు = అయిన;
 వహ్నియున్ = అగ్నియును; ఉదయించెన్ = పుట్టెను; చర్మ = చర్మము; రక్త = రక్తము; మాంస =
 మాంసము; మేదస్ = మెదడు; శల్య = ఎముకలు; మజ్జ = ఎముకలందలి మజ్జ; శుక్లంబులున్ =
 శుక్లములు అను; సప్త = ఏడు; ధాతువులున్ = ధాతువులు; అని = అని; అందురు = చెప్పుదురు;
 అందున్ = అటులనే; రోమంబున్ = రోమమును; ఉష్ణిక్ = ఉష్ణిక్ అను ఏడక్షరముల; ఛందంబున్ =
 ఛందస్సు; అనియున్ = అనియును; త్వక్ = చర్మము; ధాత్రీ = ధాత్రీ అను మూడక్షరముల;
 ఛందంబున్ = ఛందస్సు; అనియున్ = అనియును; మాంసంబున్ = మాంసము; త్రిష్టుప్ = త్రిష్టుప్
 అను పదమూడక్షరముల; ఛందంబున్ = ఛందస్సు; అనియున్ = అనియును; స్నాయువు = సన్నటి
 నరములు; అనుష్టుప్ = అనుష్టుప్ అను ఎనిమిదక్షరముల; ఛందంబున్ = ఛందస్సు; అనియున్ =
 అనియును; అస్థి = అస్థిపంజరము; జగతీ = జగతీ అను పంన్నెండక్షరముల; ఛందంబున్ =
 ఛందస్సు; అనియున్ = అనియును; మజ్జ = ఎముకమజ్జ; పంక్తిన్ = పంక్తిన్ అను పదక్షరముల;
 ఛందంబున్ = ఛందస్సు; అనియున్ = అనియును; ప్రాణంబులున్ = ప్రాణములు; బృహతీ =
 బృహతి అను తొమ్మిదక్షరముల; ఛందంబున్ = ఛందస్సు; అనియున్ = అనియును; ఆదేశింతురు =
 నిశ్చయించిరి; హవ్య = హోమము చేయదగినది; కవ్య = పితృదేవతలకు సమర్పించదగినది;
 అమృత = అమృత సమానమైన; అన్నంబులున్ = ఆహారములు; మధుర = తీపి; ఆది = మొదలగు;

షడ్రసంబులన్ = ఆరు రుచుల; కున్ = కు; రసన్ = నాలుక అను; ఇంద్రియంబున్ = ఇంద్రియముల;
 కున్ = కు; రసన్ = రుచికి; అధీశ్వరుండున్ = అధిదేవత; ఐన = అయిన; వరుణున్ = వరుణుడు; కిన్
 = కి; హరి = భగవంతుని; రసనన్ = నాలుక అను; ఇంద్రియంబున్ = ఇంద్రియమును; జన్మ =
 పుట్టిన; స్థానంబున్ = స్థానము; సర్వ = సమస్త; ప్రాణ = ప్రాణవాయువు; ఆదులున్ = మొదలైనవాని;
 కున్ = కిని; వాయువున్ = వాయువు, గాలి; కున్ = కిని; విష్ణున్ = భగవంతుని; నాసికన్ = ముక్కు;
 వివరంబున్ = రంధ్రము; నివాసము = పుట్టిన స్థలము; సమీప = దగ్గరి; దూర = దూరము; వ్యాప్తిన్
 = వ్యాపించు; గంధంబులున్ = వాసనల; కున్ = కిని; ఓషధులకున్ = పైర్లు ఓషధులు - ఓషధయః
 ఫలకాంతాః, పంట పండగనే చనిపోవునవి. ఓషధులు, ధాన్యము, అరటి మొదలగునవి; అశ్వ =
 అశ్వినీ; దేవతలున్ = దేవతల; కున్ = కిని; భగవంతునిన్ = విష్ణువు యొక్క; పూణ = వాసన
 చూచు; ఇంద్రియంబున్ = ఇంద్రియము; నివాసంబున్ = పుట్టు స్థలము; దేవలోకన్ = దేవలోకము;
 సత్యలోకంబులున్ = సత్యలోకముల; కున్ = కు; తేజంబున్ = వెలుగు; కున్ = కు; సూర్యున్ =
 సూర్యుని; కున్ = కు; సకల = సమస్తమైన; చక్షువులున్ = చూసేవాని; కున్ = కి; లోక = లోకములే;
 లోచనుని = లోచనములు అయిన వాని; చక్షున్ = చూచు; ఇంద్రియంబున్ = ఇంద్రియము;
 స్థానంబున్ = పుట్టుక స్థానము; దిశలున్ = దిశల; కున్ = కు; ఆకాశంబున్ = ఆకాశము; కున్ = కు;
 శ్రుతి = వినబడు; భూతంబులున్ = లక్షణము కలవి; ఐన = అయిన; యశంబులున్ = కీర్తులు; కున్
 = కి; శబ్దంబున్ = శబ్దము; కున్ = కు; సర్వేశ్వరుని = భగవంతుని సర్వేశ్వరుడు - సమస్తమునకు
 అధిపతి, భగవంతుడు; కర్ణన్ = కర్ణ; ఇంద్రియంబున్ = ఇంద్రియములు; జన్మ = పుట్టిన; స్థానంబున్
 = స్థలములు; వస్తు = వస్తువులందలి; సారంబులున్ = సారములు, ముఖ్యపదార్థములు; కున్ = కు;
 వర్ణనీయ = వర్ణించుటకు వీలగు; సౌభాగ్యంబులున్ = సౌభాగ్యములు, సంపదలు; కున్ = కు;
 పరమపురుషునిన్ = భగవంతుని; గాత్రంబున్ = గొంతుక; భాజనంబున్ = పుట్టుక స్థలము;
 స్పర్శంబున్ = స్పర్శ; కున్ = కు; వాయువున్ = వాయువు; కున్ = కు; సకల = సమస్త;
 స్నిగ్ధత్వంబులున్ = నునుపుదనము కలవాని; కున్ = కు; దివ్య = దివ్యమైన; దేహునిన్ = దేహము
 కలవాని, భగవంతుని; దేహ = శరీరము అను; ఇంద్రియంబున్ = ఇంద్రియము; గేహంబున్ =
 పుట్టుక స్థలము; యూపన్ = యూపస్తంభము; ప్రముఖ = మొదలైన ముఖ్య; యజ్ఞ = యజ్ఞమునకు;
 ఉపకరణన్ = ఉపకరించు; సాధనంబున్ = సాధనములు; అగు = అయిన; తరు = చెట్లు; గుల్మ =
 పొదలు; లత = లతలు; ఆదులున్ = మొదలగువాని; కున్ = కి; పురుషోత్తముని = భగవంతుని;
 రోమంబులున్ = రోమములు, వెంట్రుకలు; మూలంబులున్ = పుట్టుక స్థలము; శిలః = శిలలు;

లోహంబులున్ = లోహములు; సర్వమయుని = భగవంతుని {సర్వమయుడు - సర్వము తన
 యందే ఉన్నవాడు}; నఖంబులున్ = గోధు; మేఘ = మేఘముల; జాలంబులున్ = సమూహములు;
 హృషీకేశునిన్ = భగవంతుని {హృషీకేశుడు - ఇంద్రియములకు అధిపతి}; కేశంబులున్ = తల
 వెంట్రుకలు; మెఱుంగులున్ = మెరుపులు; విశ్వేశ్వరుని = భగవంతుని {విశ్వేశ్వరుడు - విశ్వమునకు
 ప్రభువు}; శ్వశ్రువులున్ = మీశములు; భూర్ = భూ; భువః = భువః; సువర్ = సువర్; లోక =
 లోకముల; రక్షకులు = పాలకులు; ఐన = అయిన; లోక = లోకముల; పాలకులున్ = పాలకుల;
 పరాక్రమంబులున్ = పరాక్రమముల; కున్ = కు; భూర్ = భూమి; ఆది = మొదలగు; లోకంబులన్ =
 లోకముల; క్షేమంబున్ = క్షేమమును; కున్ = కు; శరణంబున్ = శరణము, రక్షణ; కున్ = కు;
 నారాయణుని = భగవంతుని {నారాయణుడు - నీటి యందు ఉండువాడు, భగవంతుడు};
 విక్రమంబులున్ = పరాక్రమములు; నికేతనంబులున్ = పుట్టిన స్థలము; సర్వ = సమస్తమైన;
 కామంబులున్ = కోరికలు; కున్ = కు; ఉత్తమంబున్ = ఉత్తమములు; ఐన = అయిన; వరంబులున్ =
 వరములు; కున్ = కు; తీర్థపాదుని = భగవంతుని {తీర్థపాదుడు - తీర్థములకు మూలస్థానము,
 తీర్థముల వలె పవిత్రమైన పాదములు}; పాద = పాదములు అను; అరవిందంబులున్ =
 పద్మములు; ఆస్పదంబులున్ = పుట్టిన స్థలములు; జలంబులున్ = నీటి; కున్ = కి; శుక్లంబున్ =
 శుక్లము; కున్ = కు; పర్జన్యున్ = వానదేవుని, మేఘుని; కున్ = కి; ప్రజాపతి = ప్రజాపతుల {ప్రజాపతి -
 ప్రజలను సృష్టించు వాడు}; సర్గంబున్ = సృష్టి; కున్ = కి; సర్వేశ్వరుని = భగవంతుని {సర్వేశ్వరుడు -
 సర్వమునకు ప్రభువు}; మేధ్రంబున్ = పురుషావయవము; సంభవ = పుట్టు; నిలయంబున్ =
 స్థలము; సంతానమున్ = సంతానము; కున్ = కి; కామ = కామము; ఆది = మొదలగు;
 పురుషార్థంబులున్ = పురుషార్థములు {పురుషార్థములు - కామాది - ధర్మ, అర్థ, కామ,
 మోక్షములు}; కున్ = కు; చిత్త = మనసునకు; సౌఖ్య = సౌఖ్యమునిచ్చు; రూపంబులున్ =
 లక్షణములు కలవి; అగు = అయిన; ఆనందములున్ = ఆనందములు; కున్ = కు; శరీర = శరీర;
 సౌఖ్యంబున్ = సౌఖ్యము; కున్ = కు; అచ్యుతుని = భగవంతుని {అచ్యుతుడు - స్థిరుడు, పడిపోవుట
 అనునది లేనివాడు, భగవంతుడు}; ఉపస్థ = ఉపస్త, మర్మ; ఇంద్రియంబున్ = అవయవము;
 స్థానంబున్ = పుట్టు స్థలము; యమున్ = యముని; కిన్ = కి; మిత్రున్ = మిత్రుని; కిన్ = కి; మల =
 మలముల; విసర్గంబున్ = విసర్జకములు; కున్ = కు; భగవంతుని = భగవంతుని; పాయుః = గుద;
 ఇంద్రియంబున్ = ఇంద్రియము; భవనంబున్ = పుట్టిన స్థలము; హింస = హింస; కున్ = కు; నిర్మతి
 = కీడు; కిన్ = కి; మృత్యువున్ = మరణము; కున్ = కు; నిరయంబున్ = నరకమున; కున్ = కు;

నిఖిలరూపకుని = భగవంతుని (నిఖిలరూపకుడు - సమస్త రూపములు తానే అయినవాడు);
 గుదంబున్ = గుదము; నివాసంబున్ = పుట్టిన స్థలము; పరాభవమున్ = అవమానము; కున్ = కు;
 అధర్మమున్ = అధర్మమున; కున్ = కు; అవిద్యన్ = అవిద్య; కున్ = కు; అంధకారమున్ = చీకటి; కున్
 = కి; అనంతుని = భగవంతుని; పృష్ఠన్ = వీపు; భాగము = భాగము; సదనంబున్ = పుట్టిన స్థలము;
 నద = నదములు (నదములు - పడమటకు ప్రవహించునవి); నదీ = నదులు (నది - తూర్పునకు
 ప్రవహించునవి); నివాసంబులున్ = నివాసములు; కున్ = కు; ఈశ్వరుని = భగవంతుని; నాడీ =
 నాడుల; సందోహంబున్ = సమూహము; జన్మ = పుట్టిన; మందిరంబున్ = స్థలము;
 పర్వతంబులున్ = పెద్ద కొండలు; కున్ = కు; అధోక్షజుని = భగవంతుని (అధోక్షజుడు -
 అధః+అక్షజ+వాడు - వ్యు. (అక్షజం - ఇంద్రియ జ్ఞానము, అధి - అధరం, అధి అక్షజ అస్య -
 అధోక్షజ (బహువ్రీహి సమాసము), వేనిని తెలియుటకు ఇంద్రియ జ్ఞానము అసమర్థమైనదో
 అతడు, విష్ణువు, (ఆంధ్రశబ్దరత్నాకరము)); శల్యంబులున్ = ఎముకలు; జనక = పుట్టిన; స్థలంబులున్
 = స్థలము; ప్రధానంబున్ = మూలప్రకృతి; కున్ = కి; అన్న = ఆహార; రసంబున్ = సారము; కున్ = కు;
 సముద్రములున్ = సముద్రములు; కున్ = కు; భూత = భూతములు, జీవులు; లయంబున్ =
 లీనమగుట; కున్ = కి; బ్రహ్మాండ = బ్రహ్మాండములు; గర్భుని = గర్భమున కలవాని; ఉదరంబున్ =
 పొట్ట; నివేశంబున్ = పుట్టిన స్థలము; మనస్ = మనస్సు యొక్క; వ్యాపార = ప్రవర్తనల; రూపంబు =
 లక్షణము; అగు = అయిన; లింగ = లింగ, చిహ్న; శరీరంబున్ = శరీరమున; కున్ = కి;
 మహామహిమినిన్ = భగవంతుని (మహామహిమిడు - గొప్ప మహిమ ఉన్నవాడు);
 హృదయంబున్ = హృదయము; సర్గ = పుట్టిన; భూమి = స్థలము; అగున్ = అగును; మణియునున్
 = ఇంకను.

భావము:

ఈ పదునాలుగు లోకాలలో, పై యేడు లోకాలూ శ్రీ మహావిష్ణువునకు నడుమునుండి పై
 శరీరమంటారు. అలాగే క్రింది యేడు లోకాలూ నడుమునుండి క్రింది శరీరమని చెబుతారు.
 ప్రపంచమే భగవంతునికి శరీరం. ఆయన ముఖంనుండి బ్రహ్మకులము, బాహువులనుండి
 క్షత్రియకులము, తొడలనుండి వైశ్యకులము, పాదాలనుండి శూద్రకులము పుట్టాయని వర్ణిస్తారు. ఆ
 మహావిష్ణువుకు కటిస్థలం భూలోకం, నాభి భువర్లోకం, హృదయం సువర్లోకం, వక్షం మహర్లోకం,
 కంఠం జనలోకం, స్తనాలు తపోలోకం, శిరస్సు సనాతనమైన బ్రహ్మ నివసించే సత్యలోకం, జఘనం

అతలం, తొడలు వితలం, మోకాళ్లు సుతలం, పిక్కలు తలాతలం, చీలమండలం మహాతలం,
 కాలిమునివేళ్లు రసాతలం, అరికాలు పాతాళం; ఈ కారణంగా ఆయనను లోకమయుడని
 భావిస్తారు. మరికొంతమంది ఆయన పాదతలం నుండి భూలోకమూ, బొడ్డునుండి భువర్లోకమూ,
 శిరస్సునుండి స్వర్లోకమూ పుట్టాయని మూడు లోకాల సృష్టిని వివరిస్తారు. శ్రీమన్నారాయణుని
 ముఖంనుండి సమస్త ప్రాణుల వాక్కులూ, వాక్కుల కథిష్ఠానమైన అగ్ని పుట్టాయి. చర్మం, రక్తం,
 మాంసం, మెదడు, ఎముకలు, మజ్జ, శుక్లం అనే ఇవి యేడు ఆ దేవుని యేడు ధాతువులని
 చెబుతారు. మరొక పద్ధతిలో రోమాలు, చర్మం, మాంసం, ఎముకలు, స్నాయువులు, మజ్జ, ప్రాణాలు
 అనే ఇవి ఏడు ధాతువులని వర్ణిస్తారు. వాటిలో రోమాలు ఉష్ణికం ఛందస్సనీ, చర్మం
 ధాత్రీఛందస్సనీ, మాంసం త్రిష్టుప్ ఛందస్సనీ, స్నాయువు అనుష్టుప్ ఛందస్సనీ, శల్యం
 జగతీఛందస్సనీ, మజ్జ పంక్తిచ్ఛందస్సనీ, ప్రాణం బృహతీ ఛందస్సనీ వ్యవహరిస్తారు. దేవతల
 కర్పించే పురోడాశరూపమైన హవ్యానికీ, పితృదేవతలకిచ్చే చరురూపమైన కవ్యానికీ,
 అమృతాన్నానికీ, తీపి మొదలయిన ఆరు రసాలకీ, రసనేంద్రియానికీ, రసానికీ అధీశ్వరుడైన
 వరుణుడికీ విష్ణుదేవుని రసనేంద్రియమే జన్మస్థానం. అలాగే అన్ని ప్రాణాదులకు, వాయువుకూ
 విష్ణుని నాసా రంధ్రం నెలవు. దగ్గరగానూ, దూరంగానూ వ్యాపించే వాసనలకూ, ఓషధులకూ,
 అశ్వినీ దేవతలకూ ఆ పరమేశ్వరుని పూణేంద్రియం స్థానం. దేవలోకానికీ, సత్యలోకానికీ,
 తేజస్సుకూ, సూర్యుడికీ, సకల నేత్రాలకూ లోకనేత్రుడైన పరమాత్ముని చక్షురింద్రియమే నివాసం,
 దిక్కులకూ, ఆకాశానికీ, శ్రవణాంశాలకూ, శబ్దానికీ సర్వేశ్వరుని శ్రోత్రేంద్రియం జన్మభూమి. ప్రశస్తాలైన
 వస్తువులకూ, కొనియాడదగిన సౌందర్యాలకూ పరమ పురుషుని శరీరమే స్థానం. స్పర్శానికీ,
 గాలికీ, సకల స్నిగ్ధత్వానికి ఆ దివ్యశరీరుని త్వగింద్రియమే గృహం. యాగపశువును బంధించే
 స్తంభాది యజ్ఞపరికరాలైన చెట్లూ, పొదలూ, తీగలూ మొదలైన వాటికి పురుషోత్తముని రోమాలు
 స్థానాలు, రాళ్లూ, లోహాలు ఆ విశ్వమయునికి గోళ్లు, మబ్బులు సరోజాక్షుని శిరోజాలు. మెరపులు
 సర్వేశ్వరుని మీసాలు, భూలోక భువర్లోక సువర్లోకాలను కాపాడే లోకపాలకుల పరాక్రమాలకు,
 భూలోకం మొదలైన లోకాల క్షేమానికీ, శరణానికీ నారాయణుని పరాక్రమం నట్టిల్లు.
 ఎల్లకోరికలకూ, శ్రేష్ఠమైన వరాలకూ ఆ పవిత్రపాదుని పాదపద్మాలే నిలయాలు. జలాలు, శుక్లం,
 పర్జన్య, ప్రజాపతి సృష్టి అనే వీటన్నింటికీ ఆ సర్వేశ్వరుని పురుషాంగం జన్మస్థలం. సంతతికీ,
 కామం మొదలైన పురుషార్థాలకూ, మనస్సుకూ కలిగించే ఆనందాలకూ, శరీరసుఖానికీ
 అచ్యుతుని గుహ్యేంద్రియం స్థానం. యముడికీ, మిత్రుడికీ, మలవిసర్జనానికీ ఆ దేవుని గుదేంద్రియం

ఇల్లు. హింసకూ, నిర్బతికీ, మృత్యువుకూ, నరకానికి ఆ సర్వరూపుని గుదం నెలవు. అవమానానికి, అధర్మానికి, అవిద్యకూ, చీకటికీ, అంతము లేని ఆ దేవుని పృథ్విప్రదేశం నివాసం. నదనదీ సమూహాలకు ఈశ్వరుని నాడీ సంఘం పుట్టిల్లు. కొండలకు అధోక్షజుని ఎముకలు జన్మస్థానాలు. ప్రధానానికి, అన్నరసానికి, సముద్రాలకూ, భూతాల విలయానికి ఆ బ్రహ్మాండగర్భుని ఉదరం ఉనికిపట్టు. మానసిక వ్యాపార రూపమైన లింగదేహానికి గొప్పమహిమ గల ఆ దేవుని హృదయం సృష్టి స్థానం. అంతే కాదు.

2-90-ఆ.

నీలకంధరునకు నీకు నాకు సనత్కు
మార ముఖ్య సుతసమాజమునకు
ధర్మ సత్త్వ బుద్ధి తత్త్వములకు నీశ్వ
రాత్మ వినుము పరమమైన నెలవు.

టీకా:

నీల = నల్లని; కంధరున్ = మెడ కలవాని; కున్ = కి; నీకున్ = నీకు (నారదునకు); నాకున్ = నాకు (బ్రహ్మాకి); సనత్కుమార = సనత్కుమార; ముఖ్య = మొదలైన ముఖ్య; సుత = పుత్రుల; సమాజమున్ = సమూహము; కున్ = కు; ధర్మ = ధర్మము; సత్త్వ = సత్తునకు; బుద్ధి = బుద్ధి; తత్త్వములున్ = లక్షణములు; కున్ = కు; ఈశ్వర = ఈశ్వరుని; ఆత్మ = ఆత్మ, పరమాత్మ; వినుము = వినుము; పరమ = ఉత్కృష్టము; ఐన = అయిన; నెలవు = పుట్టిన స్థలము.

భావము:

శివునికి, నీకూ, నాకూ, సనత్కుమారాదులకూ, ధర్మానికి, సత్త్వానికి, విజ్ఞానానికి శ్రేష్ఠమైన ఉనికి పట్టు ఆ పరమేశ్వరుని అత్మే.

2-91-నీ.

నర సురాసుర పితృనాగ కుంజర మృగ-
గంధర్వ యక్ష రాక్షస మహిజ

సిద్ధ విద్యాధర జీమూత చారణ-

రహ తారకాప్సరోగణ విహంగ

భూత తటిద్వస్తు పుంజంబులును నీవు-

ముక్కంటియును మహామునులు నేను

సలిలనభస్మలచరములు మొదలైన-

వివిధ జీవులతోడి విశ్వమెల్ల

2-91.1-ఆ.

విష్ణుమయము పుత్ర! వేయేల బ్రహ్మాండ

మతని జేనలోన నడఁగి యుండు;

బుద్ధి నెఱుఁగరాదు భూతభవద్భవ్య

లోకమెల్ల విష్ణులోన నుండు.

[ఈ క్రింది యధిక పాఠము మూలమున "సోమృతస్యాభయస్య" అనుట మొదలుకొని, "పురుషస్తాభయాశ్రయః" అనువఱకు గల నాలుగు శ్లోకములకును వానికి శ్రీధరులు రచించిన వ్యాఖ్యానమునకునుఁ దెనుఁగై యీ ఘట్టమున నుండవలసినదియే. అయిన నిది పెక్కు వ్రాతప్రతులను నచ్చుప్రతులనుఁ గాన రాదు. ఒకానొక వ్రాతప్రతి యందే చూపట్టుచున్నది. మఱియుఁ బోతన మూలమున శ్రీధరవ్యాఖ్యాన సహితముగాఁ దెనిగించినవాఁడు. కనుకఁ క్రింది నాలుగు శ్లోకములు పోతనకు లభించిన మూలమున లేకుండవచ్చు నని తలంచినను వాని వ్యాఖ్యానము నం దైనను దప్పక కనుపట్టి యుండును. గాన వానినిఁ దెనిఁగింపకుండఁడు. అయిన నీ తెనిఁగింపు పోతన దాని యంత సమంజసమును బ్రౌఢమును గాకున్నది. వెలిగందల నారయ కవిత్వ మిందును గొంత చేరి యుండుననియుఁ గనుకనే యిది పోతన రచన వలె సమంజసమును బ్రౌఢమును గాదయ్యె ననియు నూహింపఁ దగి యున్నది. - తంజనగరము - తేవప్పేరుమాల్లయ్య వారి ప్రచురణ

3) 2-91/1-క.

ఏదోనొకకర్మఫల

ప్రాదుర్భావ మగు లోక పాలన కే

కా దేవుం డభయప్రతి

పాదక మగు మోక్షమునకుఁ బ్రతి యె ట్లన్నన్.

4) 2-91/2-వ.

వినుము, పరమాత్మయు నానందేశ్వరుం డ(డున)గు నవ్విష్ణునకుఁ బ్రపంచమాత్రాధికత్వం బేమి
యద్భుత మ ట్లగుటంజేసి, యతని మహిమాతిశయం బస్మదాదులు నెఱుంగనేర్తురె, స్థిత్యర్థపాదుం
డగు నీశ్వరుని పాదాంశంబు లందు భూభువస్సువర్లోకంబులు గుదురుకొని యుండు. దదీయ
విలయ సమయంబునం దదుపరి మహర్లోకంబు దపియింప నందుఁ గల జనంబు
లంతరాళంబు నందక మహర్లోకశిరఃస్థానం బైన జనలోకంబుఁ బ్రవేశించి యత్యంతం బగు
నవినాశి సుఖంబు లనుభవింతురు. తపోలోకంబు సంకర్షణానల శక్తిచేత నధస్త్రీలోకంబులుం
దందహ్యమానంబు లగు నప్పుడు తదూష్మలం జెందక విలక్షం బై, క్షేమంబు గలిమిఁ దజ్జనం
బంద సుఖించు. జన్మజరామరణభయంబులు లేక ముక్తికిఁ బ్రత్యాసన్ను లగుటం జేసి
సత్యలోకపువాసు లంద యానందింతురు. భూభువస్సువర్లోకంబు లవ్వరాట్పురుషుని పద స్థలం
బగుట నేక పాద్విభూతి యయ్యె. మహర్లోకంబు మధ్యమవిభూతి యన నమరె. జన తపో సత్య
లోకంబు లమ్మహాపురుషుని శిరఃస్థానంబు గావున, నది త్రిపాద్విభూతి యనంబడు. దదీయ
లోకంబు బ్రహ్మచర్య వానప్రస్థ యతులకు దక్క నితరుల కసాధ్యంబు. గృహస్థు లయ్యు నితర
త్రివిధాశ్రమధర్మంబులు గలిగినం జేకులు. క్షేత్రజ్ఞుం డైన పురుషుండు స్వగ్రాపవర్గ హేతుభూతం బైన
దక్షిణోత్తర కర్మ జ్ఞాన మార్గంబులు సృజించి యంతయుఁ దాన యై యుండు.]

టీకా:

నర = మానవులు; సుర = దేవతలు; అసుర = దానవులు; పితృ = పితృదేవతలు; నాగ = నాగులు;
కుంజర = ఏనుగులు; మృగ = లేళ్ళు; గంధర్వ = గంధర్వులు; యక్ష = యక్షులు; రాక్షస = రాక్షసులు;
మహీజ = చెట్లు {మహీజ - మహి+జ - భూమిని పుట్టినవి - చెట్లు}; సిద్ధ = సిద్ధులు; విధ్యాధర =
విధ్యాధరులు; జీమూత = మేఘములు; చారణ = చారణులు; గ్రహ = గ్రహములు; తార = తారకలు;

అప్పరస = అప్పరసల; గణ = సమూహము; విహంగ = పక్షులు; భూత = భూతములు; తటి = తటిల్లతికలు, మెరుపులు; వస్తు = సంపదల; పుంజములును = కట్టలు, గుంపులు; నీవున్ = నీవు (నారద); ముక్కంటియున్ = శివుడును {ముక్కంటి - మూడు కన్నులు ఉన్నవాడు - శివుడు}; మహా = గొప్ప; మునులు = మునులు; నేను = నేను (బ్రహ్మ); సలిల = నీటిలో; నభస్ = ఆకాశములో; స్థల = భూమిపైన; చరములు = చరించునవి, జీవులు; మొదలైన = మొదలగు; వివధ = రకరకముల; జీవులన్ = ప్రాణులు; తోడిన్ = తోకూడిన; విశ్వము = జగత్తు; ఎల్లన్ = అంతయు; విష్ణు = భగవంతునితో; మయము = మయమైనవే, కలిసిఉన్నవే; పుత్ర = కుమారుడ; వేయి = వేయి రకముల చెప్పుట; ఏల = ఎందులకు; బ్రహ్మాండము = బ్రహ్మాండమే; అతని = అతని; జేన = జేన {జేన - సాగదీసిన బొటకన వేలు చూపుడు వేలుల కొనల మధ్య దూరము}; లోనన్ = లోపల; అడగన్ = అణగి, ఇమిడిపోయి; ఉండున్ = ఉండును; బుద్ధిన్ = ఆలోచనలతో; ఎఱుగన్ = తెలిసికొనుటకు; రాదు = వీలుకాదు; భూత = భూతకాలపు; భవత్ = వర్తమానకాలపు; భవ్య = భవిష్యత్తుకాలపు; లోకమున్ = లోకములు; ఎల్లన్ = అన్నియును; విష్ణు = భగవంతుని; లోనన్ = లోపల; ఉండున్ = ఉండును.2

భావము:

ఓ కుమారా! మానవులూ, దేవతలూ, దానవులూ, పితరులూ, ఉరగులూ, గజాలూ, మృగాలూ, గంధర్వులూ, యక్షులూ, రాక్షసులూ, వృక్షాలూ, సిద్ధులూ, విద్యాధరులూ, మేఘాలూ, చారణులూ, గ్రహాలూ, నక్షత్రాలూ, అచ్చరలూ, పక్షులూ, భూతగణాలూ, మెరపులూ, కనకాది ధనరాసులూ, నీవూ, శివుడూ, మహర్షులూ, నేనూ నీళ్లలోనూ, ఆకాశంలోనూ, భూమిమీదా సంచరించే వివిధ ప్రాణులతో గూడిన ఈ ప్రపంచమూ - అంతా విష్ణుమయమే. వేయిమాట లెందుకు బ్రహ్మాండభాండాల్నీ అతని జేనలో ఇమిడిపోతాయి. కేవలం బుద్ధిబలంతో మనం ఆ దేవదేవుని తెలిసికోలేము. కడచినవీ, ఇప్పుడున్నవీ, రానున్నవీ అయిన లోకాలన్నీ విష్ణువులోనే వున్నాయి.

మండలములోన భాస్కరుఁ

డుండి జగంబులకు దీప్తి నొసఁగెడి క్రియ బ్ర

హ్మాండములోపల నచ్యుతుఁ

డుండుచు బహిరంతరముల నొగి వెలిఁగించున్.

టీకా:

మండలమున్ = గోళము, లోకము; లోనన్ = లోపల; భాస్కరుఁడు = సూర్యుడు {భాస్కరుడు - భాసత్ +కరుడు - వెలుగునకు కారకుడు, సూర్యుడు}; ఉండిన్ = ఉండియే; జగంబులున్ = లోకములు; కున్ = కు; దీప్తిన్ = వెలుగును; ఒసఁగెడి = ఇచ్చు; క్రియన్ = విధముగ; బ్రహ్మాండమున్ = బ్రహ్మాండము; లోపలన్ = లోపల; అచ్యుతుఁడు = భగవంతుడు {అచ్యుతుడు - చ్యుతి లేనివాడు}; ఉండుచున్ = ఉంటూ; బహిర్ = బయట; అంతరములున్ = లోపటలను; ఒగిన్ = చక్కగ; వెలిఁగించున్ = వెలుగును ఇచ్చును.

భావము:

తన మండలంలోనే తానుంటు సూర్యుడు లోకాలకు కాంతి నిస్తున్నాడు. అలాగే అచ్యుతుడు బ్రహ్మాండంలో ఉంటూనే లోపలా, వెలుపలా ప్రకాశింపజేస్తున్నాడు.

ద్వితీయ స్కంధము : నారయ కృతి ఆరంభంబు

2-93-ఉ.

అట్టి యనంతశక్తి జగదాత్ముని నాభిసరోజమందుఁ నేఁ

బుట్టి యజింపఁగా మనసు పుట్టిన యజ్ఞపదార్థజాతముల్

నెట్టన కానరామికి వినిర్మల మైన తదీయ రూపమున్

గట్టిగ బుద్ధిలో నిలిపి కంటి నుపాయము నా మనంబునన్.

టీకా:

అట్టి = అటువంటి; అనంత = అంతటా; శక్తి = శక్తిమంతుని; జగదాత్ముని = భగవంతుని
{జగదాత్ముడు- జగత్తు తన స్వరూపమైన వాడు}; నాభి = బొడ్డు; సరోజము = పద్మము {సరోజము -
సరస్సున పుట్టినది - పద్మము}; అందున్ = లో; నేన్ = నేను; పుట్టి = జన్మించి; యజింపఁగాన్ =
యజ్ఞముచేయ వలసినది; మనసు = ఇష్టము; పుట్టిన = ఏర్పడగ; యజ్ఞ = యజ్ఞముచేయుటకు; పదార్థ
= వలసిన వస్తువుల; జాతముల్ = సమూహములు; నెట్టన = కొంచమైనను, తప్పక (ఆంధ్ర
శబ్దరత్నాకరము); కానన్ = కనిపించుట; రామిన్ = పోవుటచేత; వినిర్మలము = విశిష్టముగ
నిర్మలము; ఐనన్ = అయినట్టి; తదీయ = అతని; రూపమున్ = స్వరూపమున్; గట్టిగన్ = స్థిరముగ;
బుద్ధిన్ = మనసు; లోన్ = లోపల; నిలిపి = నిలుపుకొని; కంటిన్ = కనుగొంటిని; ఉపాయమున్ =
ఉపాయమును; నా = నా యొక్క; మనంబునన్ = మనసులో.

భావము:

అటువంటి అనంతశక్తి గల విశ్వాత్ముని బొడ్డు తామరలో నేను పుట్టాను. నాకు యజ్ఞం చేయాలనే
బుద్ధి పుట్టింది. కాని యజ్ఞాని కవసరమైన పదార్థాలేవీ నాకంటికి కనిపించలేదు. అప్పుడు అతి
స్వచ్ఛమైన ఆ భగవంతుని స్వరూపాన్ని దృఢంగా బుద్ధిలో నిలిపి ధ్యానం చేశాను. అప్పుడు నా
మనస్సులో ఒక ఉపాయం తోచింది.

2-94-^{సీ}.

పశు యజ్ఞ వాట యూపస్తంభ పాత్ర మృ-

ద్ధట శరావ వసంత కాలములును

స్నేహశౌషధి బహు లోహ చాతుర్హోత్ర-

మత నామధేయ సన్మంతములును

సంకల్ప ఋగ్యజుస్సామ నియుక్త వ-

షట్కారమంత్రానువ్రణములును

దక్షిణల్ దేవతాధ్యాన తదనుగత-

తంత్ర వ్రతోద్దేశ ధరణిసురులు

నర్పణంబులు బోధాయనాది కర్మ
సరణి మొదలగు యజ్ఞోపకరణసమితి
యంతయును నమ్మహాత్ముని అవయవములు
గాఁగఁ గల్పించి విధివత్ప్రకారమునను.

టీకా:

పశున్ = యజ్ఞపశువులు; యజ్ఞవాటన్ = యజ్ఞవాటికలు, యజ్ఞశాలలు; యూపస్తంభ =
యజ్ఞపశువును కట్టుస్తంభములు; పాత్రన్ = పాత్రలు; మృద్ధుటన్ = మట్టికుండలు; శరావన్ =
మూకుడులు; వసంత = వసంత; కాలములున్ = కాలములును; స్నేహ = నెయ్యి; ఓషధీ =
ధాన్యాదులు; బహు = అనేకవిధమైన; లోహన్ = లోహములు; చాతుర్వీత్ర = నాలుగు హోతల
తంత్రములు {చాతుర్వీత్రలు - బ్రహ్మ, హోత, అధ్వర్యుడు, అగ్నిధుడు}; మతన్ = పద్ధతులు; నామధేయ
= పేర్లు; సన్మంత్రములున్ = సరియగు మంత్రములు; సంకల్ప = సంకల్పాదులు; ఋక్ = ఋగ్వేద;
యజున్ = యజుర్వేద; సామన్ = సామవేదములల్; నియుక్త = నియమింపబడిన; వషట్కారన్ =
వషట్కారములు {వషట్కారములు - వషట్ అను శబ్దములుండు మంత్రములు}; మంత్ర =
మంత్రముల; అనుచరణములునున్ = ప్రయోగ విధములు; దక్షిణలున్ = యజ్ఞసమయపు
దక్షిణలు; దేవత = దేవతలను; ధ్యానన్ = ధ్యానించుటలు; తత్ = వాటికి; అనుగత = అనుసరించి;
తంత్ర = తంత్రములు; వ్రతన్ = వ్రతములకు; ఉద్దేశ = ఉద్దేశించిన; ధరణీసురులున్ = బ్రాహ్మణులును
{ధరణీసురులు - భూమికి దేవతలు - బ్రాహ్మణులు}; అర్పణంబులున్ = నైవేద్యాదులు;
బోధాయన = బోధాయనము; ఆది = మొదలగు (గ్రంథములు, మార్గములు); కర్మ = కర్మముల; సరణి
= విధానములు; మొదలగు = మొదలైన; యజ్ఞ = యజ్ఞమునకు; ఉపకరణ = ఉపయోగించు
వస్తువుల; సమితిన్ = సమూహములు; అంతయున్ = అంతా; ఆ = ఆ; మహాత్ముని = గొప్పవాని;
అవయవములు = అవయవములు; కాఁగన్ = అయినట్లు; కల్పించి = కల్పించుకొని; విధివత్ =
పద్ధతి; ప్రకారముననున్ = ప్రకారముగను.

భావము:

యజ్ఞపశువులు, యాగశాల, యూపస్తంభము, పాత్రలు, మట్టికుండలు, మూకుళ్లు, యాగానికిక తగిన వసంత ఋతువు, నేయి, వడ్లూ మొదలైన ఓషధులు, కాంచనాదులైన వివిధలోహాలు, నలుగురు హోతలతో గూడిన దర్శపూర్ణిమాసాది కర్మలూ, జ్యోతిష్టోమాది నామాలూ, మంత్రాలూ, సంకల్పమూ, ఋగ్యజుస్సామ వేదాలలోని వషట్కారాలతో గూడిన మంత్రాలూ, యాగదక్షిణలూ, దేవతాధ్యానమూ, దానికి తగిన తంత్రాలూ, వ్రతాలూ, భూసురులూ, దేవతల నుద్దేశించి చేసే కర్మ సమర్పణమూ, బోధాయనాది కల్పగ్రంథాలలోని కర్మక్రమమూ, యజ్ఞానికి కావలసిన ఇతర సంభారాలూ; ఇవన్నీ ఆ పరమేశ్వరుని అవయవాలుగా కల్పించాను. ఆపై శాస్త్రోక్త విధి ననుసరించాను.

2-95-క.

యజ్ఞాంగి యజ్ఞఫలదుఁడు

యజ్ఞేశుఁడు యజ్ఞకర్తయగు భగవంతున్

యజ్ఞపురుషుఁగా మానస

యజ్ఞముఁ గావించితిం దదర్పణ బుద్ధిన్.

టీకా:

యజ్ఞాంగిన్ = యజ్ఞస్వరూపుడు; యజ్ఞ = యజ్ఞమునకు; ఫలదుడున్ = ఫలములు ఇచ్చువాడు;
యజ్ఞేశుడు = యజ్ఞమునకు ప్రభువు; యజ్ఞ = యజ్ఞమునకు; కర్త = చేయువాడు; అగు = అయిన;
భగవంతున్ = విష్ణుమూర్తిని; యజ్ఞ = యజ్ఞ; పురుషుఁగా = స్వరూపునిగా; మానస = మనస్సులో
చేయు; యజ్ఞమున్ = యజ్ఞమును; కావించితిన్ = చేసితిని; తత్ = అతనికే; అర్పణ = సమర్పిస్తున్న;
బుద్ధిన్ = బుద్ధితో.

భావము:

యజ్ఞం శరీర మైన వాడు, యజ్ఞానికి ఫలితాన్నిచ్చే వాడు, ప్రభువు, కర్తా అయినట్టి ఆ భగవంతుని యజ్ఞ పురుషునిగా చేసుకొన్నాను. ఆ యజ్ఞాన్ని ఆయనకే అర్పించా లనే బుద్ధితో మానసయజ్ఞం

చేశాను.

బ్రహ్మదేవుడు నారదునికి విశ్వ ప్రకారం వివరించి చెప్తున్నాడు. ఇది నారయ పూరించిన భాగంలోని దని అంటారు.

2-96-క.

అప్పుడు బ్రహ్మలు దమలోఁ

దప్పక ననుఁ జూచి సముచితక్రియు లగుచు

న్నప్పరమేశున కభిమత

మొప్పఁగఁదగు సప్తతంతు వొగిఁ గావింపన్.

టీకా:

అప్పుడు = అప్పటి నుండి; బ్రహ్మలు = బ్రాహ్మణులు; తమలోన్ = తమలో; తప్పక = తప్పకుండగ;
ననున్ = నన్ను; చూచి = చూచుకొని; సముచిత = తగు; క్రియులు = కర్మలుచేయువారు; అగుచున్ =
అగుచూ; ఆ = ఆ; పరమేశున్ = భగవంతుని (పరమేశ్వరుడు - అత్యున్నత ప్రభువు); కున్ = కి;
అభిమతమున్ = కోరిక; ఒప్పగన్ = తీర్చుటకు; తగు = తగిన; సప్తతంతువు = యజ్ఞము; ఒగిన్ =
చక్కగ; కావింపన్ = నిర్వహించగ, చేయగా.

భావము:

అప్పుడు మరీచి మొదలైన ప్రజాపతులు నేను చేసిన యాగం చూసి తాము గూడా ఉత్సుకులై ఆ
భగవానునికి ప్రీతి కలగేటట్లు యజ్ఞం చేశారు.

2-97-చ.

మనువులు, దేవదానవులు, మానవనాథులు, మర్త్యకోటి, దా

రనయము వారివారికిఁ బ్రియంబగు దేవతలన్ భజించుచున్

ఘనతర నిష్ఠ యజ్ఞములఁ గైకొని చేసిరి; తత్ఫలంబుల

య్యనుపమమూర్తి యజ్ఞమయుఁడైన రమావరునందుఁ జెందఁగన్.

టీకా:

మనువులు = మునువులు {మనువులు - వైవస్వాదులు 14 మంది - స్వామంభువుడు,
స్వారోచిషుడు, ఉత్తముడు, తామసుడు, రైవతుడు, చాక్షుసుడు, వైవస్వతుడు, సూర్యసావర్ణి,
దక్షసావర్ణి, బ్రహ్మసావర్ణి, ధర్మసావర్ణి, రుద్రసావర్ణి, రౌచ్యుడు, భౌచ్యుడు}; దేవ = దేవతలు; దానవులు =
దానవులు; మానవ = మానవులకు; నాథులు = ప్రభువులు; మర్త్యకోటిన్ = మానవ
సమూహములు; తారున్ = వారంతా; అనయమున్ = అవశ్యముగ; వారి = వారి; వారికిన్ = వారికి;
ప్రియంబున్ = ప్రియము; అగు = అయిన; దేవతలన్ = దేవతలను; భజించుచున్ = పూజించుచు;
ఘనతర = మిక్కిలి గట్టి; నిష్ఠన్ = నిష్ఠతో; యజ్ఞములన్ = యజ్ఞములను; కైకొని = చేపట్టి; చేసిరి =
చేసిరి; తత్ = దాని; ఫలంబున్ = ఫలితమును; ఆ = ఆ; అనుపమ = సాటిలేని; మూర్తి = స్వరూపుడు;
యజ్ఞ = యజ్ఞము; మయుఁడున్ = తానే అయినవాడు; ఐన = అయినట్టి; రమావరున్ = భగవంతుని
{రమావరుడు - రమ+వరుడు - లక్ష్మీదేవిభర్త, విష్ణువు}; అందున్ = కి; చెందఁగన్ = చెందునట్లు.

భావము:

అది చూసి స్వామంభువుడు మొదలైన మనువులూ, దేవతలూ, దానవులూ, రాజులూ,
మనుష్యులూ మున్నగు వారు అందరూ, వాళ్ల వాళ్ల కిష్టమైన దేవతలను కొలుస్తూ సాటిలేనివాడూ,
యజ్ఞస్వరూపుడూ అయిన లక్ష్మీనాథునికి ఫలం చెందేలాగ మహానిష్ఠతో యజ్ఞాలు చేశారు.

2-98-క.

సువ్యక్త తంత్రరూపకుఁ

డవ్యక్తుఁ డనంతుఁ డభవుఁ డచ్యుతుఁ డీశుం

డవ్యయుఁడగు హరి సురగణ

సేవ్యుఁడు క్రతుఫలదుఁ డగుటఁ జేసిరి మఖముల్.

టీకా:

సువ్యక్త = బాగుగ ప్రకటింపబడిన; తంత్రరూపకుఁడు = భగవంతుడు {తంత్రము -

సృష్టిస్థితిలయాధికమైన తంతుల సమూహము, తంత్రరూపకుడు - సృష్టిస్థితిలయాధికమైన

తంత్రము తన రూపమైన వాడు; అవ్యక్తుడు = భగవంతుడు {అవ్యక్తుడు - చూడ వీలుకానివాడు, భగవంతుడు}; అనంతుడు = భగవంతుడు {అనంతుడు - అంతము లేనివాడు - భగవంతుడు}; అభవుడు = భగవంతుడు {అభవుడు - పుట్టుక లేనివాడు - భగవంతుడు}; అచ్యుతుడు = భగవంతుడు {అచ్యుతుడు - చ్యుతి లేనివాడు, భగవంతుడు}; ఈశుండు = భగవంతుడు {ఈశుండు - ప్రభువు, భగవంతుడు}; అవ్యయుడగు = భగవంతుడు అయిన {అవ్యయుడు - వ్యయము కానివాడు, భగవంతుడు}; హరి = విష్ణువు; సుర = దేవతల; గణ = సమూహముచే; సేవ్యుడు = సేవింపబడువాడు; క్రతు = యజ్ఞమునకు; ఫలదుడు = ఫలిత మిచ్చువాడు; అగుటన్ = అగుటచేత; చేసిరి = చేసేరు; మఖముల్ = యజ్ఞములు.

భావము:

స్పష్టమైన తంత్రరూపం కలవాడూ, ఇతరులకు వ్యక్తం కానివాడూ, తుది లేనివాడూ, పుట్టుక లేనివాడూ, చ్యుతి లేనివాడూ, జగదీశ్వరుడూ, అవ్యయుడూ అయిన శ్రీహరి దేవతలకు సేవింపదగినవాడూ, యజ్ఞఫలాలను అనుగ్రహించేవాడూ కావడం వల్ల పైన చెప్పిన వారందరూ అయిన నుద్దేశించే యజ్ఞాలు చేశారు.

2-99-క.

అగుణుండగు పరమేశుడు

జగములఁ గల్పించుకొఱకుఁ జతురత మాయా

సగుణుం డగుఁ గావున హరి

భగవంతుం డనఁగఁ బరఁగె భవ్యచరిత్రా!

టీకా:

అగుణుండు = గుణములు లేనివాడు; అగు = అయిన; పరమేశుడు = భగవంతుడు {పరమేశుడు - అత్యున్నత ప్రభువు - భగవంతుడు}; జగములన్ = లోకములను; కల్పించు = సృష్టించు; కొఱకున్ = కోసము; చతురతన్ = మిక్కిలి నేర్పుతో; మాయా = మాయతో కూడిన, నిజముకాని; సగుణుండు = గుణములు కలవాడు; అగున్ = అగును; కావునన్ = అందుచేతనే; హరిన్ = విష్ణువును; భగవంతుండు = భగవంతుడు {భగవంతుడు - వీర్యవంతుడు, ఐశ్వర్యవంతుడు, సృష్టికి

మూలస్థానము; అనగ్రన్ = అనుట; పరగె = యుక్తమైనది, తగి ఉన్నది; భవ్య = గొప్ప; చరిత్రా = చరిత్రకలవాడ.

భావము:

నారదా! పవిత్ర చరిత్రుడా! పరమేశ్వరుడు నిర్గుణుడు ఐనా జగత్తులను సృష్టించడానికై నేర్పుతో ఆయన తన మాయా ప్రభావం వల్ల గుణసహితం డవుతున్నాడు. అందువల్లనే ఆయన భగవంతుడు అని చెప్పబడుతున్నాడు.

2-100-క.

విశ్వాత్మఁడు, విశ్వేశుఁడు,

విశ్వమయుం, డఖిలనేత, విష్ణుఁ, డజం, డీ

విశ్వములోఁ దా నుండును

విశ్వము దనలోనఁ జాల వెలుగుచు నుండన్.

టీకా:

విశ్వాత్మఁడున్ = విశ్వమే తానైనవాడు; విశ్వేశుఁడు = విశ్వమునకు ఈశ్వరుడు; విశ్వమయుండు = విశ్వమంతయు నిండి ఉన్నవాడు; అఖిలనేతన్ = సర్వమునకు నడిపించువాడు; విష్ణుఁడు = విష్ణువు; అజండు = పుట్టుక లేనివాడు; ఈ = ఈ; విశ్వము = జగత్తు; లోన్ = లోపల; తాన్ = తాను; ఉండును = ఉండును; విశ్వము = జగత్తు; తనన్ = తన; లోనన్ = లోపలనే; చాలన్ = మిక్కిలి; వెలుగుతున్ = ప్రకాశిస్తూ; ఉండున్ = ఉండును.

భావము:

(పుత్రుడు నారదునికి విష్ణుతత్వాన్ని బ్రహ్మదేవుడు ప్రబోధిస్తున్నాడు) విశ్వమే తానైన వాడు; విశ్వమునకు ప్రభువు; విశ్వ మంతయు నిండి ఉండు వాడు; సర్వమునకు నడిపించు వాడు; విశ్వమును వ్యాపించి యుండువాడు; పుట్టుక లేని వాడు అయిన ఆ విష్ణువు ఈ జగత్తు లోపల ఉండును; జగత్తు సమస్తము ఆ విష్ణుని లోపలనే మిక్కిలి ప్రకాశిస్తూ ఉండును.

అతని నియుక్తిఁ జెంది సచరాచర భూతసమేతసృష్టి నే
 వితతముగా సృజింతుఁ బ్రభవిష్టుఁడు విష్టుఁడు ప్రోచుఁ బార్వతీ
 పతి లయమొందఁ జేయు; హరి పంకరుహోదరుఁ డాదిమూర్తి య
 చ్యుతుఁడు త్రిశక్తియుక్తుఁ డగుచుండును నింతకుఁ దానమూలమై.

టీకా:

అతని = అతని యొక్క; నియుక్తినిన్ = నియమమును; చెంది = అనుసరించి; సచర = కదులునవి
 (జంతు, పక్షి జాతులు); అచర = కదల లేనివి (చెట్లు, చేమలు); భూత = జీవరాశులతో; సమేత =
 కూడిన; సృష్టిన్ = సృష్టిని; ఏన్ = నేను; వితతముగన్ = వికసించునట్లు; సృజింతున్ = సృష్టించును;
 ప్రభవిష్టుఁడు = అవతారములెత్తువాడు; విష్టుఁడు = విష్ణుమూర్తి; ప్రోచున్ = రక్షించును;
 పార్వతీపతిన్ = శివుడు (పార్వతీపతి - పార్వతికి భర్త - శివుడు); లయమున్ = అంతము; ఒందన్ =
 పొందునట్లు; చేయున్ = చేయును; హరి = భగవంతుడు; పంకరుహోదరుఁడు = భగవంతుడు
 (పంకరుహోదరుడు - పంకరుహ(పద్మము) ఉదరుడు - విష్ణువు); ఆదిమూర్తి = భగవంతుడు
 (ఆదిమూర్తి - సృష్టికి ఆదిన ఉన్నవాడు); అచ్యుతుఁడు = భగవంతుడు (అచ్యుతః - చ్యుతి లేనివాడు,
 స్వరూప సామర్థ్యముల యందు పతనము లేనివాడు, ఎట్టి వికారములు లేనివాడు,
 విష్ణుసహస్రనామములు శ్రీశంకరభాష్యంలో 100వ నామం, 318వ నామం); త్రి = మూడు; శక్తిన్ =
 శక్తుల (త్రిశక్తులు - సృష్టి, స్థితి, లయములను మూడు శక్తులు); యుక్తుఁడున్ = కూడినవాడు;
 అగుచున్ = అగుచూ; ఇంతకున్ = ఇంతకు; తానన్ = తానే; మూలము = మూలము; ఐ = అయి.

భావము:

ఆ దేవదేవుని ఆనతిని అనుసరించి, చరాచరప్రాణులతో గూడిన ఈ సృష్టిని నేను విస్తారంగా
 సృజిస్తున్నాను. ప్రభావసంపన్నుడైన విష్ణువు దీనిని పోషిస్తున్నాడు. పార్వతీనాథుడైన శివుడు
 దీనిని లయింప జేస్తున్నాడు. పద్మనాభుడు, మొదటి వేలుపు, అచ్యుతుడు అయిన శ్రీహరి సృష్టి
 స్థితిలయాల కన్నిటికి మూలహేతువై ఆ మూడు విధాలైన శక్తులతోనూ కూడి వుంటాడు.

విను వత్స! నీవు నన్నడి

గిన ప్రశ్నకు నుత్తరంబు కేవలపరమం

బును బ్రహ్మాంబీ యఖిలం

బున కగు నాధార హేతుభూతము సుమ్మీ.

టీకా:

విను = వినుము; వత్స = కుమారా; నీవున్ = నీవు; నన్నున్ = నన్ను; అడిగిన = అడిగినట్టి; ప్రశ్న = ప్రశ్న; కున్ = కు; ఉత్తరంబున్ = ఉత్తరము; కేవల = కేవలము; పరమంబునున్ = అత్యుత్తమును; బ్రహ్మాంబు = బ్రహ్మము; ఈ = ఈ; అఖిలంబున = సమస్తమున; కున్ = కు; అగున్ = అగును; ఆధార = ఆధారమునకు; హేతు = కారణ; భూతము = అయినట్టిది; సుమ్మీ = సుమీ.

భావము:

నీవు నన్ను అడిగిన ప్రశ్నకు సమాధానం చెబుతాను, విను. కుమారా! ఈ సమస్త విశ్వానికి ఆధారభూత మైనది పరబ్రహ్మము ఒకటే సుమా.

2-103-క.

హరి భగవంతుఁ డనంతుఁడు

కరుణాంబుధి సృష్టికార్యకారణహేతు

స్ఫురణుం డవ్విభుకంటెం

బరుఁ డెవ్వఁడు లేడు తండ్రి! పరికింపంగన్.

టీకా:

హరి = భగవంతుడు {హరి - పాపములను హరించువాడు}; భగవంతుఁడు = భగవంతుడు; అనంతుఁడు = భగవంతుడు {అనంతుడు - అంతము లేనివాడు}; కరుణాంబుధి = దయాసముద్రుడు; సృష్టి = సృష్టించు; కార్య = పనికి; కారణ = కారణమునకు; హేతు = కారణభూతుడై; స్ఫురణుండు = మెలగువాడు; ఆ = ఆ; విభు = ప్రభువు; కంటెన్ = కంటెను; పరుడు

= ఇతరుడు; ఎవ్వఁడున్ = ఎవడును; లేడున్ = లేడు; తండ్రి = నాయనా; పరికింపన్ = పరిశీలనగ
చూసినచో.

భావము:

పుత్రా! శ్రీహరి భగవానుడు, అంతము లేనివాడు, దయాసముద్రుడు, సృష్టి అనే కార్యానికి
కారణభూత మైనవాడు. ఆలోచించి చూచినచో ఆ ప్రభుని కంటే శ్రేష్ఠుడైనవాడు ఇంకొక డెవ్వడూ
లేడు.

2-104-సీ.

ఇది యంతయును నిక్క మే బొంక నుత్కంఠ-

మతిఁ దద్గుణధ్యానమహిమఁ జేసి

పరికింప నే నేమి పలికిన నది యెల్ల-

సత్యంబ యగు బుధస్తుత్య! వినుము;

ధీయుక్త! మామకేంద్రియములు మఱిచియుఁ-

బొరయ వసత్యవిస్ఫురణ మెందు;

నదిగాక మత్తను వామ్నాయ తుల్యంబు

నమరేంద్ర వందనీయంబు నయ్యె;

2-104.1-తే.

దవిలి యా దేవదేవుని భవమహాభి

తారణంబును మంగళకారణంబు

నఖిల సంపత్కరంబునై యలరు పాద

వనజమున కే నొనర్చెద వందనములు.

టీకా:

ఇది = ఇది; అంతయున్ = అంతాకూడ; నిక్కము = నిజమైనది; ఏన్ = నేను; బొంకన్ =

అబద్ధమాడుటలేదు; ఉత్కంఠ = కుతూహలమైన; మతిన్ = మనసుతో; తత్ = అతని; గుణన్ =

గుణములు; ధ్యాన = ధ్యానము యొక్క; మహిమన్ = మహిమ; చేసి = వలన; పరికింపన్ = చూడగా;
నేన్ = నేను; ఏమి = ఏమి; పలికినన్ = పలికితే; అదిన్ = అది; ఎల్ల = అంతయును; సత్యంబ =
నిజమే; అగున్ = అగును; బుధ = బుద్ధిమంతులచే; స్తుత్య = కీర్తింపబడువాడా; వినుము = వినుము;
ధీ = బుద్ధిశక్తి; యుక్త = కలిగినవాడా; మామక = నా యొక్క; ఇంద్రియములు = ఇంద్రియములు;
మఱిచియున్ = మరచిపోయి కూడ; పొరయువున్ = పొందవు; అసత్య = అబద్ధము; విస్ఫురణమున్
= స్ఫురించుటమాత్రమైన; ఎందున్ = ఎక్కడైన; అదిన్ = అదే; కాక = కాకుండగ; మత్ = నా యొక్క;
తనువున్ = శరీరము; ఆమ్నాయ = వేదములకు; తుల్యంబున్ = సమానమైనది; అమరేంద్ర =
దేవేంద్రునిచే; వందనీయంబున్ = నమస్కరించదగ్గది; అయ్యెన్ = అయినది; తవిలి = పట్టుదలగ;
ఆ = ఆ; దేవ = దేవతలకే; దేవుని = దేవుడైనవానికి; భవ = సంసారమును; మహాభి =
మహాసముద్రము; తారణంబునున్ = తరింపజేయునది; మంగళ = శుభములకు; కారణంబున్ =
కారణమును; అఖిల = సమస్త; సంపత్కరంబున్ = సంపదలను ఇచ్చునది; ఐ = అయ్యి; అలరు =
శోభిల్లు; పాద = పాదములు అను; వనజమున్ = పద్మమున; కున్ = కు; ఏన్ = నేను; ఒనర్చెదన్ =
చేసెదను; వందనములు = నమస్కారములు.

భావము:

ఇప్పుడు నేను చెప్పినదంతా నిజం. నేను అసత్యమాడను. పండిత స్తుతి పాత్రుడవైన ఓ నారదా!
విను. కోరి ఆ భగవంతుని గుణాలను ధ్యానించడం వల్ల కలిగిన ప్రభావంతో, నే నేమి పలికినా
అదంతా నిజమే అవుతుంది. ఓ బుద్ధిమంతుడా! నా ఇంద్రియాలు ఏ సందర్భంలో గానీ
పొరపాటునగూడ అసత్యం వైపు ప్రసరించవు. అంతే కాదు. నా శరీరం వేదంతో సమానం.
దేవేంద్రునికి గూడ ఇది నమస్కరింపదగిన దయింది. సంసార సాగరాన్ని దాటించేది, శుభాలకు
హేతువైనది, సమస్తసంపదలను సమకూర్చేది అయిన ఆ దేవాదిదేవుని పాదపద్మ యుగళానికి
నేను భక్తి భావంతో ప్రణామాలు చేస్తున్నాను.

2-105-ఉ.

అనళినాక్షు నందనుఁడ **న**య్యుఁ, బ్రజాపతి నయ్యు, యోగ వి

ద్యానిపుణుండ నయ్యునుఁ, బ**ద్రం**పడి మజ్జననప్రకారమే

యేను నెఱుంగ, నవ్విభుని **యి**ద్ధమహత్త్వ మెఱుంగ నేర్తునే?

కానబడున్ రమేశపరికల్పితవిశ్వము గొంతకొంతయున్.

టీకా:

ఆ = ఆ; నళినాక్షున్ = విష్ణుమూర్తికి (నళినాక్షుడు - పద్మముల వంటి కళ్ళు ఉన్నవాడు);
నందనుండన్ = పుత్రుడను; అయ్యున్ = అయినప్పటికిని; ప్రజాపతిన్ = ప్రజాపతిని (ప్రజాపతి -
ప్రజల సృష్టికి అధికారి); అయ్యున్ = అయినప్పటికిని; యోగ = యోగ; విద్యా = విద్య యందు;
నిపుణుండన్ = నేర్పరిని; అయ్యున్ = అయినప్పటికిని; పదంపడి = మరి; మత్ = నా యొక్క; జనన
= పుట్టుక; ప్రకారమే = విధానమే; ఏను = నేను; ఎఱుంగన్ = తెలిసుకొనలేను; ఆ = ఆ; విభుని =
ప్రభువు యొక్క; ఇద్ధ = పరిశుద్ధమైన; మహత్వము = గొప్పతనము; ఎఱుంగన్ = తెలిసుకొనుట;
నేర్తునే = చేయగలనా; కానన్ = కనిపిస్తుంటుంది; రమేశ = భగవంతునిచే (రమేశుడు - రమ యొక్క
భర్త - విష్ణువు); పరికల్పిత = సృష్టింపబడిన; విశ్వము = జగత్తు; కొంత = కొంచెము; కొంతయున్ =
కొంచెముగను.

భావము:

నేను ఆ పద్మలోచనుని కుమారుడనే, ప్రజాపతినే, యోగవిద్యలో నేర్పరినే అయినను, నా పుట్టుక
ఎలా జరిగిందో నేనే తెలుసుకోలేకున్నాను. ఇక ఆ ప్రభుని ప్రదీప్త ప్రభావం ఎలా తెలుసుకోగలను
ఆ లక్ష్మీనాథుడు కల్పించిన ఈ ప్రపంచం కొంచెం కొంచెం నాకు గోచరిస్తున్నది.

2-106-మ.

ఏను వేయేటికి; దాపసప్రవర! యి**వ్వి**శ్వాత్ము డీశుండు దా

దన మాయామహిమాంతముం దెలియఁగా **ద**ధ్యంబుగా జాలడ

న్నను, నే నైనను మీరలైన సురలై**నన్** వామదేవుండు నై

నను నిక్కం బెఱుంగంగ జాలుదుమె జ్ఞా**న**ప్రక్రియాయుక్తులన్.

టీకా:

విను = వినుము; వేయి = వేయి వివరణలు; ఏటికిన్ = ఎందులకు; తాపస = తాపసులలో; ప్రవర = శ్రేష్ఠుడ; ఈ = ఈ; విశ్వాత్ముడు = భగవంతుడు {విశ్వాత్మ - విశ్వము తన రూప మైనవాడు}; ఈశుండున్ = భగవంతుడు; తాన్ = తాను; తన = తన యొక్క; మాయా = మాయ తోకూడిన; మహిమా = మహిమ యొక్క; అంతమున్ = మొత్తమంతా; తెలియఁగాన్ = తెలియుటకు; తథ్యంబుగాన్ = నిజముగా; చాలడు = సరిపడడు; అన్నను = అనగా; నేన్ = నేను; ఐననున్ = అయినను; మీరలు = మీరు; ఐనన్ = అయినను; సురలు = దేవతలు; అనను = అయినను; వామదేవుండు = శివుడు; ఐనను = అయినను; నిక్కంబున్ = నిజమునకు; ఎఱుగంగన్ = తెలియుటకు; చాలుదుమె = సరిపడుతామా; జ్ఞాన = (ఎన్ని) జ్ఞాన; ప్రక్రియా = విధానముల; యుక్తులన్ = యుక్తులు వలనైన.

భావము:

ఓ మునివరా! వేయి మాట లెందుకు ఇది విను. విశ్వస్వరూపుడైన ఈ పరమేశ్వరుడు తన మాయావైభవాన్ని కడముట్టా తానే గ్రహించలేడు ఇది వాస్తవం. అలాంటప్పుడు నేను గానీ, మీరు గానీ, ఇంద్రాది దేవతలు గానీ, కడకు శివుడు గానీ, మన జ్ఞానంతోటి, క్రియలతోటి ఉపాయాలతోటి సత్యంగా తెలిసికోనుట సాధ్యమా?

2-107-వ.

అ మృహాత్ముం డైన పుండరీకాక్షుండు సర్వజ్ఞం డంటేని.

టీకా:

ఆ = ఆ; మహాత్ముడు = మహాత్ముడు; ఐన = అయిన; పుండరీకాక్షుండు = భగవంతుడు {పుండరీకాక్షుడు - పుండరీకములు (పద్మములు) వంటి కన్నులు ఉన్నవాడు}; సర్వజ్ఞుండు = సర్వమును తెలిసినవాడు; అంటేనిన్ = అన్నట్లయితే.

భావము:

ఆ మహాత్ముడైన పద్మనేత్రుడు సర్వజ్ఞుడు గదా. తన మహిమ అయిన కెందుకు తెలియదు అని నీవు ప్రశ్నించవచ్చు. ఆ విషయం వివరిస్తాను, విను.

2-108-క.

గగనము దన కడపలఁ దాఁ

దగ నెఱుగని కరణి విభుఁడు దాఁ నెఱుఁగఁ డనన్

గగనప్రసవము లే దన

నగునే సర్వజ్ఞతకును హాని దలంపన్.

టీకా:

గగనము = ఆకాశము; తన = తన యొక్క; కడపలన్ = చివరలను; తాన్ = తాను; తగన్ = తగినట్లు; ఎఱుఁగని = తెలియని; కరణిన్ = విధముగ; విభుఁడు = భగవంతుడు (విభుడు - ప్రభువు); తాన్ = తాను; ఎఱుఁగన్ = తెలియడు; అనన్ = అనుట వలన; గగన = ఆకాశము; ప్రసవము = పుట్టుట; లేదు = లేదు; అనన్ = అన్నట్లుగ; అగునే = వీలగునా ఏమి; సర్వజ్ఞతకున్ = సర్వజ్ఞత్వమునకు; హాని = నష్టము; తలంపన్ = ఆలోచించినట్లైతే.

భావము:

ఆకాశం తన సరిహద్దులను తెలుసుకోలేదు. అదే విధంగా భగవంతుడు తన సమగ్రతను తానే ఎరుగలేదు. సరిహద్దుల నెరుగదు అన్నంత మాత్రాన ఆకాశ సర్వ వ్యాప్తిత్వాన్ని కాదన లేము కదా. అలాగే తన అంతు తనకే తెలియదు అన్నంత మాత్రాన భగవంతుని సర్వజ్ఞత్వానికి లోటు వాటిల్లదు.

బ్రహ్మదేవుడు నారదునికి భగవత్తత్వం ఉపదేశించే సందర్భంలో ఇలా చెప్తున్నాడు. భగవంతుడు సర్వజ్ఞుడు కనుక తన పరిధి, వ్యాప్తుల పరిమితులు తెలియవు అనడంలో అసంభవం ఏమి లేదు.

ద్వితీయ స్కంధము : పరమాత్ముని లీలలు

2-109-చ.

తలకొని యమహాత్మకుఁడు డాల్చిన యయ్యవతారకర్మముల్
వెలయఁగ నస్మదాదులము వేయి విధంబుల సన్నుతింతు; మ
య్యలఘు ననంతునిం జిదచిదాత్మకు నాద్యు ననీశు నీశ్వరుం
దెలియఁగ నేర్తుమే తవిలి; దివ్యచరిత్రున కేను మ్రొక్కెదన్.

టీకా:

తలకొని = పూనుకొని; ఆ = ఆ; మహాత్మకుడు = భగవంతుడు {మహాత్మకుడు - గొప్ప ఆత్మ
కలవాడు}; డాల్చిన = ధరించిన; ఆ = ఆ; అవతార = అవతారములు; కర్మములు = చేసిన పనులు;
వెలయఁగన్ = ప్రకాశముగ; అస్మత్ = నేను; ఆదులము = నాబోటి వారము; వేయి = అనేక;
విధంబులన్ = విధములుగ; సన్నుతింతుము = స్తుతింతుము; ఆ = ఆ; అలఘున్ = భగవంతుని
{అలఘున్ - తక్కువన్నది లేని వాడు}; అనంతునిన్ = భగవంతుని {అనంతుడు - అంతము లేని
వాడు}; చిదచిదాత్మకునిన్ = భగవంతుని {చిదచిదాత్మకుడు - చిత్ ఆచిత్ ఆత్మకుడు, చేతనా
అచేతనములు తానే అయిన వాడు}; ఆద్యున్ = భగవంతుని {ఆద్యుడు - సమస్తమునకు
మూలము అయిన వాడు}; అనీశున్ = భగవంతుని {అనీశుడు - తనకు ఏ ప్రభువు లేని వాడు,
విష్ణుసహస్రనామాలు శ్రీశంకరభాష్యం 626వ నామం}; ఈశ్వరున్ = భగవంతుని {ఈశ్వరుండు -
అధిపతి}; తెలియఁగన్ = తెలిసికొనుట; నేర్తుమే = చేయగలమా ఏమి; తవిలి = లగ్నడనై; దివ్య =
దివ్యమైన; చరిత్రన్ = చరిత్ర కలవాని; కిన్ = కి; ఏను = నేను; మ్రొక్కెదన్ = నమస్కరించెదను.

భావము:

జగద్రక్షణకు పూనుకొని ఆ యా అవతారాలలో ఆ మహాత్ముడు చేసిన పనులను, నాలాంటి
వాళ్ళం అందరం వేల రకాలుగా వినుతిస్తూ వుంటాం. మహామహుడు, తుది లేనివాడు,
చిదచిత్స్వరూపడు, మొదటివాడు, తనకు ప్రభువు లేనివాడు, తానే ప్రభువైనవాడు అయిన ఆ

దేవదేవుని ఎంత ప్రయత్నించినా మనం తెలుసుకోగలమా? దివ్యశీలుడైన ఆ దేవదేవునకు నేను నమస్కరిస్తాను.

2-110-మ.

పరమాత్మం డజఁ డీ జగంబుఁ బ్రతికల్పంబందుఁ గల్పించు దాఁ

బరిరక్షించును ద్రుంచు నట్టి యనఘున్ బ్రహ్మాత్మ నిత్యున్ జగ

ద్భుతిం గేవలు నద్వితీయుని విశుద్ధజ్ఞాను సర్వాత్మ నీ

శ్వరు నాద్యంతవిహీను నిర్గుణుని శశ్వన్నూర్తిఁ జింతించెదన్.

టీకా:

పరమాత్మం = భగవంతుడు (పరమాత్మ - పరమ మైన ఆత్మ కల వాడు); అజఁడు = భగవంతుడు (అజఁడు - పుట్టుక లేని వాడు); జగంబున్ = విశ్వమును; ప్రతి = ప్రతి యొక్క; కల్పంబున్ = కల్పము; అందున్ = అందును; కల్పించున్ = సృష్టించును; తాన్ = తానే; పరిరక్షించున్ = పరిరక్షించును; త్రుంచున్ = నాశనము చేయును; అట్టి = అటువంటి; అనఘున్ = భగవంతుని (అనఘుడు - పాపము లేని వాడు); బ్రహ్మాత్మ = భగవంతుని (బ్రహ్మాత్మన్ - బ్రహ్మపదార్థమే తానైన వాడు); నిత్యున్ = భగవంతుని (నిత్యున్ - నిత్యమును ఉండువాడు); జగద్భుతిన్ = భగవంతుని (జగద్భుతిండు - విశ్వమును భరించు వాడు); కేవలున్ = భగవంతుని (కేవలుడు - సర్వసహ కేవలము తానే అయిన వాడు); అద్వితీయునిన్ = భగవంతుని (అద్వితీయుడు - తనకి సముడు లేదా ఉత్తముడు లేని వాడు); విశుద్ధజ్ఞానున్ = భగవంతుని (విశుద్ధజ్ఞాను - పరిశుద్ధమైన జ్ఞానము కల వాడు); సర్వాత్మన్ = సమస్తములోను ఆత్మగా ఉండు వాడు; ఈశ్వరున్ = భగవంతుని; ఆద్యంతవిహీనున్ = భగవంతుని (ఆద్యంతవిహీనుడు - ఆది అంతము ఏమాత్రము లేని వాడు); నిర్గుణునిన్ = భగవంతుని (నిర్గుణుడు - గుణములు (మూడును) లేనివాడు); శశ్వన్నూర్తిన్ = భగవంతుని (శశ్వన్నూర్తి - శశ్వత్ మూర్తి, శాశ్వతమే మూర్తిభవించిన వాడు); చింతించెదన్ = ధ్యానించెదను.

భావము:

పరమాత్ముడు, పుట్టుకలేని వాడు ప్రతికల్పంలోనూ ఈ విశ్వాన్ని పుట్టిస్తాడు, పోషిస్తాడు, సంహరిస్తాడు. పాపరహితుడు, బ్రహ్మస్వరూపుడు, శాశ్వతుడు, జగమంతా నిండినవాడు, కేవలుడు, సాటిలేనివాడు, నిర్మలమైన జ్ఞానం కలవాడు, సర్వాంతర్యామీ, తుదిమొదళ్లు లేనివాడూ, గుణరహితుడూ, నిత్యుడూ అయిన ఆ పరమేశ్వరుణ్ణి ధ్యానిస్తున్నాను.

2-111-చ.

సరసగతిన్ మునీంద్రులు ప్రసన్నశరీరహృషీకమానస

స్ఫురణ గలప్పు డవిభుని భూరికళాకలితస్వరూపముం

దరమిడి చూతు; రెప్పుడుఁ గుతర్క తమోహతిచేత నజ్ఞతం

బొరసిన యప్పు డవిభుని మూర్తిఁ గనుంగొనలేరు నారదా!"

టీకా:

సరస = చక్కటి; గతిన్ = విధముగ; ముని = మునులలో; ఇంద్రులు = శ్రేష్ఠులు; ప్రసన్న = నిర్మలమైన; శరీరమున్ = దేహమును; హృషీకన్ = ఇంద్రియములును; మానసన్ = మనస్సు; స్ఫురణన్ = స్ఫురణలు; కలప్పుడు = కలిగినప్పుడు; ఆ = ఆ; విభుని = ప్రభువు, భగవంతుని; భూరి = అనంతమైన; కళా = కళలతో; కలిత = కూడిన; స్వరూపమున్ = స్వరూపమును; తరిమిడి = శ్రీఘ్రమే; చూతురు = దర్శింతురు; ఎప్పుడున్ = ఎప్పుడైతే; కుతర్కన్ = కుతర్కము అనే; తమస్ = చీకటి; హతిన్ = కమ్ముట; చేతన్ = చేత; అజ్ఞతన్ = అజ్ఞానము అను; పొరసినన్ = కలిగిన; అప్పుడున్ = అప్పుడు; ఆ = ఆ; విభుని = ప్రభువు, భగవంతుని; మూర్తిన్ = స్వరూపమును; కనుంగొనన్ = తెలిసికొన; లేరు = లేరు; నారదా = నారదుడా.

భావము:

నారదమునీశ్వరా! మునీశ్వరులు తమ శరీరం, ఇంద్రియాలు, మనస్సు ప్రసన్నంగా ఉన్నప్పుడు మాత్రమే ఆ పరమాత్ముని మహితకళావిలసితమైన స్వరూపం చూడగలరు. ఎప్పుడు కుతర్కము అనే తమస్సు కమ్ముకుని అజ్ఞానం కలుగుతుందో అప్పుడు ఆ దేవుని స్వరూపం గుర్తించలేరు."

అని వెండియు నిట్లను "ననఘా! యమ్మహనీయతేజోనిధి మొదలి యవతారంబు సహస్ర శీర్షాది
 యుక్తంబయి ప్రకృతి ప్రవర్తకం బగు నాదిపురుషు రూపంబగు; నందుఁ గాలస్వభావంబు లను
 శక్తు లుదయించె; నందుఁ గార్యకారణరూపం బయిన ప్రకృతి జనించె; బ్రకృతివలన
 మహత్తత్త్వంబును దానివలన నహంకారత్రయంబునుఁ బుట్టి నందు రాజసాహంకారంబువలన
 నింద్రియంబులును, సాత్వికాహంకారంబువలన నింద్రియగుణ ప్రధానంబు లైన
 యధిదేవతలునుఁ, దామసాహంకారంబువలన భూతకారణంబు లయిన శబ్ద స్పర్శ రూప రస
 గంధ తన్మాత్రంబులునుం బొడమె; బంచతన్మాత్రంబులవలన గగనానిల వహ్ని సలిల
 ధరాదికంబైన భూతపంచకంబు గలిగె; నందు జ్ఞానేంద్రియంబు లయిన త్వక్ష్ణ శ్రోత్ర
 జిహ్వపూర్ణంబులునుఁ గర్మేంద్రియంబులైన వాక్పాణి పాదపాయూపస్థంబులును మనంబును
 జనియించె; నన్నింటి సంఘాతంబున విశ్వరూపుండైన విరాట్పురుషుండు పుట్టి; నతని వలన
 స్వయంప్రకాశుండయిన స్వరాట్టు సంభవించె; నందుఁ జరాచర రూపంబుల
 స్థావరజంగమాత్మకంబయిన జగత్తు; గలిగె నందు సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకుల మయిన
 విష్ణుండును హిరణ్యగర్భుడ నయిన యేనును రుద్రుండునుఁ గలిగితి; మందు సృష్టిజననకారణం
 డయిన చతుర్ముఖుండు పుట్టి; వాని వలన దక్షాదులగు ప్రజాపతులు దొమ్మండు గలిగిరి; అందు
 భవత్ప్రముఖులైన సనకసనందనాది యోగీంద్రులును, నాకలోక నివాసు లయిన వాసవాదులును,
 ఖగలోకపాలకులగు గరుడాదులును, నృలోకపాలకులగు మను మాంధాతృ ప్రముఖులును,
 రసాతలలోకపాలకు లగు ననంత వాసుకి ప్రభృతులును, గంధర్వ సిద్ధ విద్యాధర చారణ సాధ్య
 రక్షోయక్షోరగ నాగలోకపాలురును మణియు ఋషులునుఁ, బితృదేవతలును, దైత్య దానవ భూత
 ప్రేత పిశాచ కూష్మాండ పశు మృగాదులును, నుద్భవించిరి; ఇట్టి జగత్ప్రథమోద్భవంబు
 మహత్తత్త్వసృష్టి యనంబడు; ద్వితీయం బండసంస్థితం బనం దగు; దృతీయంబు సర్వభూతస్థం
 బన నొప్పు; నందైశ్వర్య తేజో బల సంపన్నులైన పురుషులు సర్వాత్ముండైన నారాయణుని
 యంశసంభవులుగా నెఱుంగు; మప్పుండరీకాక్షుని లీలావతారంబు లనంతంబులు; దత్కర్మంబులు
 లెక్కపెట్ట నెవ్వరికిని నలవిగా; దయనను నాకుం దోచి నంత నీ కెఱింగించెద; వినుము.

టీకా:

అని = అని; వెండియున్ = మరల; ఇట్లు = ఈ విధముగ; అనున్ = అనెను; అనఘా = పాపములు లేనివాడా; ఆ = ఆ; మహనీయున్ = మహనీయుని; తేజస్ = తేజస్సునకు; నిధిన్ = నిధిగ కలవాని; మొదలి = మొదటి; అవతారంబున్ = అవతారము; సహస్ర = వేల; శీర్ష = శిరస్సులు; ఆది = మొదలైనవి; యుక్తంబున్ = కలిగినది; అయిన్ = అయిన; ప్రకృతి = ప్రకృతితో, స్వభావములతో; ప్రవర్తకంబు = తిరుగునది; అగున్ = అయినట్టి; ఆది = పురాణ; పురుషు = పురుషుని; రూపంబు = స్వరూపము; అగున్ = అగును; అందున్ = దానిలో; కాల = కాలము; స్వభావంబులున్ = స్వభావములు; అను = అనే; శక్తులు = శక్తులు; ఉదయించెన్ = పుట్టినవి; అందున్ = వాని యందు; కార్య = కార్యము; కారణ = కారణముల; రూపంబు = స్వరూపము; అయిన = అయినట్టి; ప్రకృతి = ప్రకృతి; జనించెన్ = జనించినది; ప్రకృతి = ప్రకృతి; వలనన్ = వలన; మహత్తత్త్వంబునున్ = మహత్తత్త్వంబును; దాని = దాని; వలనన్ = వలన; అహంకార = అహంకార {అహంకారత్రయములు - సాత్విక, రాజస, తామస అహంకారములు}; త్రయంబునున్ = త్రయమును; పుట్టెన్ = పుట్టినవి; అందున్ = వానిలో; రాజస = రాజస; అహంకారంబు = అహంకారము; వలనన్ = వలన; ఇంద్రియంబులునున్ = ఇంద్రియములును; సాత్విక = సాత్విక; అహంకారంబు = అహంకారము; వలనన్ = వలన; ఇంద్రియ = ఇంద్రియ; గుణ = గుణములు; ప్రధానంబులు = ప్రధానముగా కలవి; ఐన = అయినట్టి; అధిదేవతలునున్ = అధిదేవతలును; తామస = తామస; అహంకారంబు = అహంకారము; వలనన్ = వలన; భూత = (పంచ) భూతములకు; కారణంబులున్ = కారణములు; అయిన = అయినట్టి; శబ్ద = శబ్దము; స్పర్శ = స్పర్శము; రూప = రూపము; రస = రసము; గంధ = గంధముల; తన్మాత్రంబులునున్ = తన్మాత్రములును; పొడమెను = జనించినవి; పంచతన్మాత్రంబులన్ = పంచతన్మాత్రములు {పంచతన్మాత్రాలు - శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రస, గంధ తన్మాత్రాలు (గుణములు)}; వలనన్ = వలన; గగన = ఆకాశము; అనిల = వాయువు; వహ్ని = అగ్ని; సలిల = నీరు; ధరా = భూమి; అధికంబున్ = మొదలైనవి; ఐన = అయినట్టి; భూతపంచకంబున్ = భూతపంచకములు {భూతపంచకములు - ఆకాశము, వాయువు, అగ్ని, నీరు, భూమి}; కలిగెన్ = కలిగినవి; అందున్ = అందులో; జ్ఞానేంద్రియంబులు = జ్ఞానేంద్రియములు {జ్ఞానేంద్రియములు - చర్మమము, కన్ను, చెవి, నాలుక, ముక్కు}; అయిన = అయినట్టి; త్వక్ = చర్మము; చక్షుస్ = కన్ను; శోత్ర = చెవి; జిహ్వా = నాలుక;

పూణంబులునున్ = ముక్క అనునవియును; కర్మేంద్రియంబులు = కర్మేంద్రియములును
 కర్మేంద్రియములు - నోరు, చేయి, కాలు. గుదము, ఉపస్థు; ఐన = అయిన; వాక్ = నోరు; పాణి =
 చేయి; పాద = కాలు; పాయు = గుదము; ఉపస్థంబులునున్ = ఉపస్థులును; మనంబునున్ =
 మనస్సును; జనియంచెన్ = పుట్టినవి; అన్నిటన్ = అన్నిటి; సంఘాతంబునన్ = చక్కటి కలయికచే;
 విశ్వరూపుండు = విశ్వరూపము కలవాడు; ఐన = అయినట్టి; విరాట్పురుషుండున్ =
 విరాట్పురుషుడు; పుట్టన్ = పుట్టెను; అతని = అతని; వలనన్ = వలన; స్వయం = తనంత తానే;
 ప్రకాశుండు = ప్రకాశించేవాడు; అయిన = అయినట్టి; స్వరాట్టు = బ్రహ్మ; సంభవించెన్ = పుట్టెను;
 అందున్ = అందులో; చర = చరించు; అచర = చరించని; రూపంబులన్ = స్వరూపములతో; స్థావర
 = కదలలేని; జంగమ = కదలగల; ఆత్మకంబు = లక్షణములు కలది; అయిన = అయినట్టి; జగత్తు =
 ప్రపంచము; కలిగెన్ = కలిగినది; అందు = అందులో; సత్త్వ = సత్త్వ; రజస్ = రజస్; తమో = తమో;
 గుణాత్మకులము = గుణములు కల వారము; అయిన = అయినట్టి; విష్ణుండును = విష్ణువును;
 హిరణ్య = బంగారు హిరణ్యగర్భుడు - బంగారు అండమున కలిగినవాడు, బ్రహ్మ; గర్భుండన్ =
 అండమున కలిగివాడను; అయిన = అయినట్టి; ఏనును = నేనును; రుద్రుండునున్ = శివుడును;
 కలిగితిమి = పుట్టితిమి; అందున్ = అందులో; సృష్టిన్ = సృష్టికి; జనన = పుట్టుటకు; కారణుండు =
 కారణమైనవాడు; అయిన = అయినట్టి; చతుర్ముఖుండు = చతుర్ముఖబ్రహ్మ; పుట్టన్ = పుట్టెను; వాని
 = వాని, అతని; వలనన్ = వలన; దక్ష = దక్షుడు; ఆదులు = మొదలగు; అగున్ = అయిన;
 ప్రజాపతులు = ప్రజాపతులు ప్రజాపతులు - నవబ్రహ్మలు - భృగువు, పులస్థ్యుడు, పులహుడు,
 అంగిరసుడు, అత్రి, క్రతువు, దక్షుడు, వసిష్ఠుడు, మరీచి; తొమ్మండ్రు = తొమ్మిదిమంది; కలిగిరి =
 జన్మించిరి; అందున్ = వానిలో; భవత్ = మీతో; ప్రముఖులు = మొదలగు ప్రముఖులు; ఐన =
 అయినట్టి; సనక = సనకుడు; సనందన్ = సనందుడు; ఆది = మొదలైనవారు; యోగి = యోగులలో;
 ఇంద్రులునున్ = శ్రేష్ఠులును; నాక = స్వర్గ నాకలోకము - దుఃఖము లేని లోకము; లోక =
 లోకమున; నివాసులు = నివాసులు, దేవతలు; అయిన = అయినట్టి; వాసవ = దేవేంద్రుడు;
 ఆదులును = మొదలగువారును; ఖగ = ఆకాశ; లోక = లోకమునకు; పాలకులు = పాలించువారు;
 అగున్ = అయినట్టి; గరుడ = గరుడడు; ఆదులును = మొదలగువారును; నృ = నర, మానవ; లోక =
 లోకమునకు; పాలకులు = పాలించువారు; అగున్ = అయినట్టి; మను = మనువులు; మాంధాత్రు =
 మాంధాత; ప్రముఖులును = మొదలగు ప్రముఖమైన వారును; రసాతల = రసాతల; లోక =
 లోకమునకు; పాలకులు = పాలించువారు; అగున్ = అయినట్టి; అనంత = అనంతుడు, శేషుడు;

వాసుకీ = వాసుకీ; ప్రభుతులును = మొదలగు ప్రముఖులును; గంధర్వ = గంధర్వులు; సిద్ధ =
 సిద్ధులు; విద్యాధర = విద్యాధరులు; చారణ = చారణులు; సాధ్య = సాధ్యులు; రక్షన్ = రాక్షసులు;
 యక్ష = యక్షులు; ఉరగ = పాములు; నాగ = నాగ; లోక = లోకమునకు; పాలురును =
 పాలించువారును; మణియున్ = ఇంకను; ఋషులునున్ = ఋషులును; పితృదేవతలునున్ =
 పితృదేవతలును; దైత్య = దైత్యులు; దానవ = దానవులు; భూత = భూతములు; ప్రేత = ప్రేతములు;
 పిశాచ = పిశాచములు; కూష్మాండ = కూష్మాండులును; పశు = పశువులును; మృగ =
 జంతువులును; ఆదులును = మొదలగునవియును; ఉద్భవించిరి = జనించిరి; ఇట్టి = ఇటువంటి;
 జగత్ = సృష్టికి; ప్రథమ = మొట్టమొదట; ఉద్భవంబున్ = ఉద్భవించుటను; మహత్తత్త్వ = మహత్తత్త్వ;
 సృష్టి = సృష్టి; అనంబడున్ = అంటారు; ద్వితీయంబున్ = రెండవది; అండసంస్థితంబున్ =
 అండసంస్థితము; అనందగున్ = అనవచ్చును; తృతీయంబున్ = మూడవది; సర్వ = సర్వ;
 భూతస్థంబున్ = భూతస్థంబు; అనన్ = అనగా; ఒప్పున్ = ఒప్పి ఉండును; అందు = వానిలో; ఐశ్వర్య
 = ఐశ్వర్యము; తేజన్ = తేజస్సు; బల = బలము; సంపన్నులు = సంపదలు కలవారును; ఐన =
 అయినట్టి; పురుషులు = పురుషులు; సర్వ = సమస్తమునకు; ఆత్మండున్ = ఆత్మ అయినవాడు; ఐన
 = అయినట్టి; నారాయణుని = విష్ణువుని {నారాయణు - నారములు అందు వసించువాడు,
 భగవంతుడు}; అంశ = అంశతో; సంభవులున్ = పుట్టినవారు; కాన్ = అయినట్లు; ఎఱుంగుము =
 తెలియుము; ఆ = ఆ; పుండరీకాక్షుని = భగవంతుని; లీలా = లీలతో; అవతారంబులున్ =
 అవతారములు; అనంతంబులున్ = అనేకము; తత్ = అతని; కర్మంబులున్ = చేసిన పనులు;
 లెక్కపెట్టన్ = లెక్కించుటకు; ఎవ్వరికిని = ఎవరికైనను; అలవిన్ = వీలు; కాదు = కాదు; అయినను =
 అయినప్పటికిని; నాకున్ = నాకు; తోచిన్ = వచ్చిన; అంతన్ = అంతా; నీకున్ = నీకు;
 ఎఱింగించెదన్ = తెలిపెదను; వినుము = వినుము.

భావము:

అని నారదమహర్షికి చెప్పి మళ్ళీ బ్రహ్మదేవుడు ఇలా చెప్పసాగాడు. "వేల తలలు, వేల నేత్రాలు, వేల
 పాదాలు కలిగి ప్రకృతిని ప్రవర్తింపజేసే ఆదిపురుషుని రూపమే మహాతేజస్వి అయిన ఆ
 దేవదేవుని మొదటి అవతారం. ఆ అవతార స్వరూపం నుండి కాలము, స్వభావము అనే రెండు
 శక్తులు పుట్టాయి. అందులోనుంచి కార్యకారణ రూపమైన ప్రకృతి పుట్టింది. ప్రకృతి నుండి
 మహత్తత్త్వం పుట్టింది. దానినుండి రాజసాహంకారం, సాత్త్వికాహంకారం, తామసాహంకారం అనే

మూడు అహంకారులు పుట్టాయి. వాటిలో రాజసాహంకారంనుండి ఇంద్రియాలు పుట్టాయి. సాత్వికాహంకారం నుండి ఇంద్రియగుణాలు ప్రధానంగా గల ఇంద్రాది దేవతలు పుట్టారు. తామసాహంకారం నుండి పంచభూతాలకు హేతువులైన శబ్దం, స్పర్శం, రూపం, రసం, గంధం అనే తన్మాత్రాలు పుట్టాయి. ఆ తన్మాత్రలనుండి ఆకాశం. వాయువు, అగ్ని, జలం, భూమి అనే పంచభూతాలు ప్రభవించాయి. వాటినుండి త్వక్కు, చక్షువు, శ్రోత్రం, జిహ్వ, ఘ్రాణం అనే జ్ఞానేంద్రియాలూ మనస్సూ పుట్టాయి. వీటన్నిటి చేరికవల్ల విశ్వరూపుడైన విరాట్పురుషుడు ఉదయించాడు. అతని నుండి స్వయంప్రకాశుడైన స్వరాట్టు ఆవిర్భవించాడు. అతనిలో నించి చరాచర రూపాలతో స్థావరజంగమాత్మకం అయిన జగత్తు పుట్టింది. అందుండి సత్త్వగుణ స్వరూపుడైన విష్ణువు, రజోగుణ స్వరూపుడైన హిరణ్యగర్భుడనబడే నేనూ, తమోగుణ స్వరూపుడైన రుద్రుడూ జన్మించాము. అందుండి సృష్టి ఉత్పత్తికి హేతువైన నాలుగు ముఖాల బ్రహ్మ (చతుర్ముఖబ్రహ్మ) ఉద్భవించాడు. ఆయనవల్ల దక్షుడు మొదలైన తొమ్మిది మంది ప్రజాపతులు పుట్టారు. నీవు, సనకుడు, సనందుడు మొదలైన యోగీశ్వరులు, స్వర్గలోకంలో వుండే ఇంద్రాదులు, పక్షిలోక రక్షకులైన గరుడాదులు, మానవలోకాన్ని పాలించే మనువు, మాంధాత మొదలగు వారు, రసాతలలోకాన్ని పాలించే అనంతుడు, వాసుకి మొదలైన వారు, ఇంకా గంధర్వులు, సిద్ధులు, విద్యాధరులు, చారణులు, సాధులు, రాక్షసులు, యక్షులు, ఉరగులు, నాగులు, ఆయా ఆ జాతులను పాలించేవారు, ఋషులు, పితృదేవతలు, దైత్యులు, భూతాలు, ప్రేతాలు, పిశాచాలు, కూశ్మాండులు మరియు అన్ని పశువృగాదులు ఉద్భవించాయి. ఇలాంటి జగత్తు మొదటి పుట్టుకను మహత్తత్త్వ సృష్టి అంటారు. రెండవది అండగతమైన సృష్టి, మూడవది సమస్త భూతగతమైన సృష్టి, అందులో ఐశ్వర్యము, తేజస్సు, బలము గల పురుషులు సర్వాంతర్యామి అయిన శ్రీ మన్నారాయణుని అంశ యందు పుట్టినవారుగా తెలుసుకో. ఆ అరవిందాక్షుని లీలావతారాలకు అంతం లేదు. ఆయన ఆచరించే మంచి పనులు లెక్కించడం ఎవరికీ శక్యం గాదు. అయినను, నాకు తోచినంత వరకు నీకు వినిపించెదను, విను.

ద్వితీయ స్కంధము : అవతారంబుల వైభవంబు

అన్య కథానులాపము లహర్నిశమున్ వినునట్టి సత్కియా
శూన్యములైన కర్ణముల సూరిజనస్తత సర్వలోక స
మూన్యమునై తనర్పు హరిమంగళదివ్యకథామృతంబు సౌ
జన్యతఁ గ్రోలవయ్య బుధసత్తమ! యే వివరించి చెప్పెదన్."

టీకా:

అన్య = ఇతరుల; కథ = కథలు; అనులాపములున్ = మరల మరల చెప్తుంటే; అహర్ = పగళ్ళు;
నిశమున్ = రాత్రుళ్ళును; వినున్ = వినుచుండే; అట్టి = అలాంటివారు; సత్కియా = మంచి
పనులన్నవే; శూన్యములు = లేనట్టివి; ఐన = అయినట్టి; కర్ణములన్ = చెవులతో; సూరి = పండిత;
జన = జనులచే; స్తత = పొగడబడు వాడా; సర్వ = సమస్త; లోక = లోకములలోను; సమూన్యమున్
= గౌరవింపబడునది; ఐ = అయి; తనర్పు = తరింపజేయు; హరి = హరి యొక్క; మంగళ =
శుభకరమైన; దివ్య = దివ్యమైన; కథా = కథలు అను; అమృతంబున్ = అమృతమును; సౌజన్యతన్ =
మంచితనము {సౌజన్యము - సుజనుల లక్షణము}; క్రోలు = త్రాగుము; అయ్య = నాయనా; బుధ =
బుధులలో; సత్తమ = అత్యుత్తమ; యేన్ = నేను; వివరించి = సవివరముగ; చెప్పెదన్ = చెప్పుతాను.

భావము:

పగలురాత్రి ఎప్పుడైనా ఇతర కథాప్రసంగాలు వింటూ ఏ మాత్రం పుణ్యకథల చోరనీయని
వీనులకు విష్ణుకథలు విందుచేస్తాయి. సకల లోకపూజనీయమై వెలుగొందే ఆ దేవదేవుని
దివ్యమంగళ కథాసుధారసాన్ని నేను నీకు అందిస్తాను. సద్బుద్ధితో ఆస్వాదించవయ్యా.
విజ్ఞానశేఖరులకు ఆరాధనీయుడవైన నారదా!"

2-114-వ.

అని పలికి నారదుం జూచి మఱియు నిట్లనియె.

టీకా:

అని = అని; పలికి = చెప్పి; నారదున్ = నారదుని; చూచి = చూసి; మఱియున్ = మరల; ఇట్లు = ఈ విధముగ; అనియెన్ = పలికెను.

భావము:

ఈ విధంగా పలికి, నారదునితో బ్రహ్మ మళ్లీ ఇలా చెప్పసాగాడు.

2-115-మ.

"కనకాక్షుండు భుజావిజృంభణమునన్ క్షౌచక్రముం జాపఁ జ
ట్టిన మాడ్కిం గొనిపోవ, యజ్ఞమయ దంష్ట్రీస్వాకృతిం దాల్చి య
ద్దనుజాధీశ్వరుఁ దాఁకి యభి నడుమన్ దంష్ట్రాహతిం ద్రుంప ధా
త్రిని గూలెం గులిశాహతింబడు మహాద్రిం బోలి యత్యుగ్రతన్.

టీకా:

కనకాక్షుండున్ = హిరణ్యాక్షుడు {కనకాక్షుడు - హిరణ్యాక్షుడు - బంగారు కళ్ళు ఉన్న వాడు}; భుజా = భుజముల యొక్క; విజృంభణమునన్ = చెలరేగిన బలముతో; క్షౌ = భూమి; చక్రమున్ = మండలమును; చాపన్ = చాపను; చుట్టిన = చుట్టిన; మాడ్కిన్ = విధముగ; కొని = పట్టుకొని; పోవన్ = పోగా; యజ్ఞ = యజ్ఞముల; మయన్ = మయమైన; దంష్ట్రీ = కోరలపంది, అడవిపంది; స్వా = తన యొక్క; ఆకృతిన్ = ఆకారముగ; తాల్చి = ధరించి, అవతరించి; ఆ = ఆ; దనుజ = దానవుల; అధీశ్వరున్ = మహారాజును; తాఁకి = ఎదిరించి; అభి = సముద్రము; నడుమన్ = మధ్యలో; దంష్ట్రా = కోరల; హతిన్ = పోట్లతో; త్రుంపన్ = చీల్చిచెండాడగా; ధాత్రిన్ = భూమిపైన; కూలెన్ = కూలిపోయెను; కులిశా = వజ్రాయుధము; హతిన్ = దెబ్బకు; పడు = పడిపోవు; మహా = పెద్ద; అద్రిన్ = కొండ; పోలిన్ = వలె; అతి = మిక్కిలి; ఉగ్రతన్ = భయంకరముగ.

భావము:

"పూర్వం హిరణ్యాక్షుడనే రాక్షసుడు బాహుబలాటోపంతో భూమండలాన్ని చాపచుట్టినట్లు చుట్టి తీసుకుపోయాడు. అప్పుడు శ్రీమన్నారాయణుడు యజ్ఞవరహరూపం ధరించి, ఆ దానవరాజుతో దారుణమైన యుద్ధం చేసాడు. అపార పారావారం నడుమ కోరలతో క్రుమ్మి ఆ రక్కసుడి ఉక్కడగించాడు. వజ్రాయుధం వ్రేటుకు నేలగూలే మహాపర్వతం లాగా వాడు అతిభీకరాకారంతో మట్టిలో కలిసాడు. ఇది యజ్ఞవరాహావరతార కథ.

2-116-వ.

మఱియు సుయజ్ఞావతారంబు విను" మని యిట్లనియె.

టీకా:

మఱియున్ = ఇంక; సుయజ్ఞ = సుయజ్ఞుని; అవతారంబున్ = అవతరించుటను; వినుము = వినుము; అని = అని చెప్పి; ఇట్లు = ఈ విధముగ; అనియెన్ = పలికెను.

భావము:

ఇక సుయజ్ఞావతారం ఎలా జరిగిందో చెబుతాను విను" మని నారదునితో బ్రహ్మ మళ్లీ ఇలా వివరించాడు.

2-117-నీ.

"ప్రకట రుచిప్రజాప్రతికిని స్వాయంభు-

వుని కూఱు రాకూతి యను లతాంగి

కర్ణి జన్మించి సుయజ్ఞండు నానొప్పు-

నతఁడు దక్షిణ యను నతివయందు

సుయమ నా మామరస్తోమంబుఁ బుట్టించి-

యిందుఁడై వెలసి యుపేంద్ర లీల

నఖిల లోకంబుల యార్తి హరించిన-

తని మాతామహుండైన మనువు

2-117.1-తే.

తన మనంబునఁ దచ్చరిత్రమున కలరి

పరమపుణ్యండు హరి యని పలికెఁ గాన

నంచితజ్ఞాననిధి యై సుయజ్ఞఁ డెలమిఁ

దాపసోత్తమ! హరి యవతారమయ్యె."

టీకా:

ప్రకటన్ = ప్రసిద్ధమైన; రుచి = రుచి అను; ప్రజాపతి = ప్రజాపతి {ప్రజాపతి - ప్రజల ఉత్పత్తికి
అధిపతి}; కిన్ = కిని; స్వామంభువుని = స్వామంభువ మనువు; కూతురున్ = కుమార్తె; ఆకూతి =
ఆకూతి {ఆకూతి - ఆకూతములు కలది - మంచి తలంపులు కలది}; అను = అనే; లతాంగిన్ = స్త్రీ
{లతాంగి - లతల వంటి సున్నిత దేహము కలది, స్త్రీ}; కిని = కిని; అర్థిన్ = కోరి; జన్మించి = పుట్టి;
సుయజ్ఞుండు = సుయజ్ఞుడు; నాన్ = అని; ఒప్పున్ = ఒప్పుతున్న; అతఁడు = అతడు; దక్షిణ = దక్షిణ;
అను = అనే; అతివన్ = స్త్రీ; అందున్ = అందు; సుయమ = సుయమ; నామ = పేరు కల; అమర =
దేవతల; స్తోమంబున్ = సమూహమును; పుట్టించి = పుట్టించి; ఇంద్రుఁడు = ఇంద్రుడు; ఐ = అయ్యి;
వెలసి = ప్రకాశించి; ఉపేంద్ర = విష్ణువు; లీలన్ = వలె; అఖిల = సమస్త; లోకంబులన్ = లోకముల;
ఆర్తిన్ = దుఃఖమును; హరించినన్ = హరించినవేయగా, పోగొట్టగ; అతని = అతని; మాతామహుండు
= తల్లియొక్క తండ్రి, తాత; ఐన = అయినట్టి; మనువు = మనువు (స్వామంభువుడు);
తన = తన; మనంబునన్ = మనస్సులో; తత్ = అతని; చరిత్రమున్ = నడవడిక; కున్ = కు; అలరి =
సంతోషించి; పరమ = గొప్ప; పుణ్యండు = పుణ్యాత్ముడు; హరి = హరి {హరి - దుఃఖములను
హరింపజేయు వాడు - విష్ణువు}; అని = అని; పలికెన్ = పలికెను; కానన్ = అందుచేత; అంచిత =
పూజనీయమైన; జ్ఞాన = జ్ఞానమునకు; నిధి = నిధి; ఐ = అయ్యి; సుయజ్ఞుఁడు = సుయజ్ఞు; ఎలమిన్
= ప్రసిద్ధముగ; తాపస = తాపసులలో; ఉత్తమ = ఉత్తముడ; హరి = భగవంతుని {హరి -
దుఃఖములను హరింపజేయు వాడు - విష్ణువు}; అవతారము = అవతారము; అయ్యెన్ = అయ్యెను.

భావము:

పూర్వం రుచి అనే ప్రజాపతికి, స్వాయంభువ మనువు కూతురైన ఆకూతి అనే సుగుణవతికి సుయజ్ఞుడు అనేవాడు పుట్టాడు. అతడు దక్షిణ అనే కాంతను భార్యగా స్వీకరించాడు. ఆమె కడుపున సుయములు అను పేరుగల వేల్పులను జన్మింపజేశాడు. ఇంద్రుడై దేవతలకు నాయకత్వం వహించాడు. విష్ణువులాగా సమస్తలోకాల దుఃఖాన్నీ పరిహరింప జేశాడు. తాత అయిన స్వాయంభువ మనువు తన మనుమని చరిత్రకు మనసులో ఎంతో సంతోషించి ఈ పరమ పవిత్రుడు శ్రీహరియే అని పలికాడు. మునీంద్రా ఆ కారణంవల్ల ఉత్తమ జ్ఞానానికి నిధియైన సుయజ్ఞుడు హరి అవతారంగా ప్రశస్తి వహించాడు."

2-118-వ.

అని చెప్పి సాంఖ్యయోగ ప్రవర్తకాచార్యవర్యుం డగు కపిలుని యవతారంబు విను"మని యిట్లనియె.

టీకా:

అని = అని; చెప్పి = చెప్పి; సాంఖ్య = సాంఖ్యము అను; యోగ = యోగమున; ప్రవర్తక = ప్రవర్తకము చేసిన; ఆచార్య = గురువులలో; వర్యుండు = గొప్పవాడు; అగు = అయిన; కపిలునిన్ = కపిలును; అవతారంబున్ = అవతారమును; వినుము = వినుము; అని = చెప్పి; ఇట్లు = ఈ విధముగ; అనియెన్ = పలికెను.

భావము:

ఇలా సుయజ్ఞావతారం గురించి చెప్పి బ్రహ్మదేవుడు, షడ్వర్ణనాలలో ఒకటైన సాంఖ్య యోగం ప్రవర్తింపజేసిన కపిలమహర్షి అవతారగాథను ఆలకించ"మంటు ఇలా అన్నాడు.

2-119-చ.

"**ధృత**మతి దేవహూతికిని **ద్రి**వ్యవిభుండగు కర్ణమప్రజా **పతి**కి బ్రమోద మొప్ప నవ**భా**మలతోఁ గపిలాఖ్యఁ బుట్టి యే

గతి హరి పొందునట్టి సుభగంబగు సాంఖ్యము దల్లి కిచ్చి దు

ష్టతములువాపి చూపె మునిసేవితమై తనరారు మోక్షమున్.

టీకా:

ధృతమతిన్ = బుద్ధిశాలి {ధృతమతి - ధరించిన బుద్ధి కలది}; దేవహూతి = దేవహూతి; కిన్ = కిని;
దివ్య = దివ్యమైన; విభుండు = ప్రభువు; అగు = అయిన; కర్దమ = కర్దమ; ప్రజాపతి = ప్రజాపతి
{ప్రజాపతి - ప్రజల ఉత్పత్తికి పతి}; కిన్ = కిని; ప్రమోదము = సంతోషము; ఒప్పన్ = అగునట్లు; నవ =
తొమ్మిది మంది, ఉదయిస్తున్న; భామలన్ = ఆడపిల్లలు, సూర్యకిరణకాంతి; తోన్ = తో; కపిల =
కపిలుడు; ఆఖ్య = అను పేరుతో; పుట్టి = జనించి; ఏ = ఏ; గతిన్ = విధముగనైతే; హరిన్ = హరిని;
పొందున్ = పొందగలమో; అట్టి = అటువంటి; సుభగంబు = శ్రీకరము; అగు = అయిన; సాంఖ్యమున్
= సాంఖ్యమును {సాంఖ్యము - సాంఖ్యాశాస్త్రము}; తల్లి = మాత; కిన్ = కి; ఇచ్చి = ఇచ్చి;
దుష్టతములున్ = పాపములు; పాపి = రూపుమాపి (పాయం జేసి); చూపెన్ = చూపెను; ముని =
మునులచే; సేవితము = సేవింపబడునది; ఐ = అయి; తనరారు = ప్రకాశించు; మోక్షమున్ =
మోక్షమును.

భావము:

"దేవహూతి నిశ్చలమతి అయిన సతి. దివ్యతేజస్వి యైన కర్దమ ప్రజాపతి ఆమె పతి. ఆ
దంపతులకు ఆనందం అతిశయింపగా తొమ్మిందుగురు ఆడు తోబుట్టువులతో సహా శ్రీహరి
కపిలుడు అన్న పేరుతో ఆవిర్భవించాడు. ఏ యోగంతో నారాయణుని పొందటానికి వీలవుతుందో,
ఆ మనోజ్ఞమైన సాంఖ్యయోగాన్ని ఆ మహనీయుడు తల్లికి బోధించాడు. ఆ విధంగా ఆమె
పాపాలు రూపుమాపి మునులు అపేక్షించే మోక్షాన్ని ఆమెకు ప్రసాదించాడు."

2-120-వ.

మఱియు దత్తాత్రేయావతారంబు వినుము

టీకా:

మఱియున్ = ఇంకను; దత్తాత్రేయ = దత్తాత్రేయ; అవతారంబున్ = అవతారమును; వినుము = వినుము.

భావము:

ఇక దత్తాత్రేయుని అవతారం ఎలా విలసిల్లిందో వివరిస్తాను విను.

2-121-నీ.

తాపసోత్తముఁ డత్రి తనయునిఁ గోరి ర-

మేశు వేడిన హరి యేను నీకు

ననఘ దత్తుడనైతి నని పల్కు కతమున-

నతఁడు దత్తాత్రేయుఁడై జనించె

నమ్మహాత్ముని చరణాబ్జ పరాగ సం-

దోహంబుచేఁ బూతదేవు లగుచు

హైహయ యదు వంశ్యు లైహికాముష్మిక-

ఫలరూప మగు యోగబలము వడసి

2-121.1-తే.

సంచితజ్ఞానఫల సుఖైశ్చర్య శక్తి

శౌర్యములఁ బొంది తమ కీర్తి చదల వెలుఁగ

నిందు నందును వాసికి నెక్కి; రట్టి

దివ్యతర మూర్తి విష్ణు నుతింపఁ దరమె?

టీకా:

తాపస = తాపసులలో; ఉత్తముఁడు = ఉత్తముడు; అత్రి = అత్రి; తనయునిన్ = కుమారుని; కోరి = కావలెనని; రమేశున్ = విష్ణుని {రమేశు - రమ (లక్ష్మి) యొక్క భర్త - హరి}; వేడినన్ = ప్రార్థించగ;

హరి = విష్ణువు {హరి - దుఃఖములను హరించువాడు - భగవంతుడు}; ఏను = నేను; నీకున్ = నీకు; అనఘ = పాపములు చేయనివాడా; దత్తుడన్ = దానము చేయబడిన వాడిని; ఐతన్ = అయితిని; అని = అని; పల్కు = పలికిన; కతమున = కారణమున; అతఁడు = అతడు; దత్తాత్రేయుఁడు = దత్తాత్రేయుడు; ఐ = అయ్యి; జనించెన్ = పుట్టెను; ఆ = ఆ; మహాత్మునిన్ = మహాత్ముని; చరణ = పాదములు అను; అబ్జ = పద్మముల; పరాగ = పుష్పాడి రేణువుల; సందోహంబున్ = సమూహము; చేన్ = చేత; పూతన్ = పవిత్రమైన; దేహులు = దేహము కలవారు; అగుచున్ = అగుచు; హైహయ = హైహయ; యదు = యదు; వంశులు = వంశస్తులు; ఐహిక = ఇహలోక; ఆముష్మిక = పరలోక; ఫల = ఫలిత; రూపమున్ = రూపము; అగు = అయినట్టి; యోగ = యోగము వలని; బలమున్ = శక్తి; వడసి = పొంది;

సంచిత = కూడబెట్టిన, పోగుపడ్డ; జ్ఞాన = జ్ఞానము యొక్క; ఫల = ఫలితము; సుఖ = సుఖము; ఐశ్వర్య = ఐశ్వర్యము; శక్తి = బలము; శౌర్యము = శౌర్యము; పొంది = పొంది; తమ = తమ; కీర్తి = పేరప్రతిష్ఠలు; చదలన్ = దిక్కుల; వెలుఁగన్ = ప్రకాశించగ; ఇందున్ = ఇహలోకమున; అందున్ = పరలోకమున; వాసికిన్ = ప్రసిద్ధికిని; ఎక్కిరి = పొందిరి; అట్టి = అటువంటి; దివ్యతర = మిక్కిలి దివ్యమైన {దివ్యము - దివ్యతరము - దివ్యతమము}; మూర్తిన్ = రూపుడైన; విష్ణున్ = భగవంతుని; నుతింపన్ = స్తుతించుట; తరమె = తరమా ఏమి.

భావము:

“అత్రిమహర్షి మునులలో ముఖ్యుడు. ఆయన తనకు పుత్రుణ్ణి ప్రసాదించమని లక్ష్మీనాథుణ్ణి ప్రార్థించాడు. అప్పుడు శ్రీహరి “పాపరహితుడవైన ఓ మునీంద్రా! నేను నీకు దత్తుడ నయ్యాను” అని అన్నాడు. అందువల్ల హరియే అత్రికి దత్తాత్రేయుడై జన్మించాడు. ఆ మహనీయుని పాదపద్మపరాగం సోకి హైహయవంశానికీ, యదువంశానికీ చెందిన వారందరు పవిత్ర దేహు లయ్యారు. ఆయన అనుగ్రహంవల్లనే వాళ్లు ఇహపరలోకాలు ప్రసాదించే యోగబలం ఆర్జించుకొన్నారు. జ్ఞాన ఫలాన్ని, సుఖాన్ని, ఐశ్వర్యాన్ని, శక్తిని, శౌర్యాన్ని పొందారు. తమ కీర్తి మింట వెలుగొందుతుండగ ఉభయలోకాలలో ప్రసిద్ధి వహించారు. అలాంటి దివ్యరూపుడైన విష్ణుదేవుని వినుతించడం సాధ్యమా.

వెండియు సనకాద్యవతారంబు వినుము

టీకా:

వెండియున్ = మరియును; సనక = సనకుడు; ఆది = మొదలగువారి; అవతారంబున్ = అవతారమును; వినుము = వినుము.

భావము:

ఇంక సనకాదుల అవతార ప్రకారం ఆకర్ణించు.

2-123-^{సీ}.

అనఘాత్మ! యేను గల్వాదిని విశ్వంబు-

స్మజియింపఁ దలఁచి యంచిత తపంబు

నర్థిఁ జేయుచు సన యని పలుకుటయు నది-

కారణంబుగ సనాఖ్యలనుగల స

నందన సనక సనత్కుమార సనత్సు-

జాతులు నల్వరు సంభవించి

మానసపుత్రులై మహి నుతికెక్కిరి-

పోయిన కల్పాంతమున నశించి

2-123.1-తే.

నట్టియాత్మీయతత్త్వంబు వుట్టఁ జేసి

సంప్రదాయక భంగిని జగతి నెల్ల

గలుగఁ జేసిరి యవ్విష్ణుకళలఁ దనరి

నలుపు రయ్యును నొక్కడ నయచరిత్ర!

టీకా:

అనఘాత్మ = పుణ్యాత్ముడా; ఏను = నేను; కల్ప = కల్పమునకు; ఆదిని = మొదట్లో; విశ్వంబున్ = ప్రపంచమును; సృజియింపన్ = సృష్టింపను; తలచి = వలయుననుకొని; అంచిత = చక్కని; తపంబున్ = తపస్సుని; అర్థిన్ = కోరి; చేయుచు = చేస్తూ; సన = సన; అని = అని; పల్కుటయున్ = ఉచ్చరింపయును; అది = దాని; కారణంబుగన్ = వలన; సన = సన; ఆఖ్యలను = పేర్లను; కల = కలిగి; సనందన = సనందన; సనక = సనకుడు; సనత్కుమార = సనత్కుమారుడు; సనత్కుజాతులు = సనత్కుజాతుడు అను; నల్వరు = నలుగురు; సంభవించు = జన్మించి; మానస = మనసున స్వీకరించిన; పుత్రులు = కుమారులు; ఐ = అయ్యి; మహిన్ = భూమిపై; నుతికి = వినుతికి; ఎక్కిరి = ఎక్కిరి; పోయిన = కిందటి; కల్పాంతమునన్ = కల్పాంతము; నశించి = నశించిపోయిన; అట్టి = అటులంటి;

ఆత్మీయ = ఆత్మ కు సంబంధించిన; తత్త్వంబున్ = తత్త్వమును; పుట్టన్ = పుట్టునట్లు, పునరుజ్జీవితము; చేసి = చేసి; సాంప్రదాయక = ఒక సంప్రదాయ పరంపరల; భంగిన్ = పద్ధతిని; జగతిన్ = ప్రపంచము; ఎల్లన్ = అంతయను; కలుగన్ = వ్యాపింప; చేసిరి = చేసిరి; ఆ = ఆ; విష్ణు = విష్ణుని; కళలన్ = అంశలతో; తనరి = ప్రసిద్ధులై; నలువురు = నలుగురు; అయ్యును = అయినప్పటికిని; ఒక్కడన్ = ఒక్కడే అన్నట్లు; నయ = మంచి; చరిత్ర = చరిత్ర కల వాడ.

భావము:

పవిత్రాత్మ! నారద! నేను కల్పారంభంలో విశ్వాన్ని సృష్టింపదలచు కొన్నాను. అందుకై తపస్సు చేస్తూ "సన" అని పలికాను . అందువల్ల సన పేరుతో "సనకుడు, సనందుడు, సనత్కుమారుడు, సనత్కుజాతుడు" అనే నలుగుర పుట్టారు. వాళ్లు బ్రహ్మమానసపుత్రులుగా ప్రపంచంలో ప్రసిద్ధికెక్కారు. గతించిన కల్పం చివర అంతరించిపోయిన ఆత్మ తత్త్వాన్ని వాళ్లు మళ్ళీ లోకంలో సంప్రదాయానుసారంగా ప్రవర్తింపజేశారు. నయశీలుడ! ఆ విష్ణుదేవుని కళలతో జన్మించిన వాళ్లు నలుగురైన నిజానికి వారి అవతారం ఒక్కటే.

ద్వితీయ స్కంధము : నరనారాయణావతారంబు

2-124-వ.

మఱియు నరనారాయణావతారంబు వినుము

టీకా:

మఱియున్ = ఇంకను; నరనారాయణ = నరనారాయణుల; అవతారంబున్ = అవతారమును;
వినుము = వినుము.

భావము:

ఇంక నరనారాయణుల అవతార పద్ధతి ఆలకించు.

2-125-క.

గణుతింపఁగ నరనారా

యణు లన ధర్మునకు నుదయ ముందిరి; దాక్షా

యణియైన మూర్తి వలనం

బ్రణుతగుణోత్తరులు పరమపావనమూర్తుల్.

టీకా:

గణుతింపఁగన్ = ఎంచి చూసిన; నర = నర; నారాయణులు = నారాయణులు; అనన్ = అనగ;
ధర్మున్ = ధర్ముడున; కున్ = కు; ఉదయమందిరి = పుట్టిరి; దాక్షాయణి = దక్షుని కూతురు; ఐనన్ =
అయిన; మూర్తి = మూర్తి అనే ఆమె; వలనన్ = వలన; ప్రణుత = స్తుతింపబడిన; గుణ = గుణములు
కలవారిలో; ఉత్తరులు = ఉత్తములు; పరమ = అత్యుత్తమ; పావన = పవిత్రమైన; మూర్తులు =
స్వరూపులు.

భావము:

మిక్కిలి ప్రసిద్ధమైన గుణాలు గలవారు, మిక్కిలి పవిత్రమూర్తులైన నరనారాయణులనేవారు ధర్మానికి అధిష్ఠానమైన ధర్ముడికి, దక్షుని కుమార్తె అయిన మూర్తి యందు, జన్మించారు.

2-126-క.

అనఘులు బదరీవనమున

వినుత తపోవృత్తి నుండ, విబుధాధిపుఁడున్

మనమున నిజపదహానికి

ఘనముగఁ జింతించి దివిజకాంతామణులన్.

టీకా:

అనఘులు = పాపములు లేనివారు; బదరీ = బదరీ అను {బదరీ - రేగుపళ్ళు}; వనమునన్ = వనములో; వినుత = గొప్ప; తపస్ = తపసు; వృత్తిన్ = చేయుచు; ఉండన్ = ఉండగ; విబుధ = దేవతలకు {విబుధాధిపుడు - దేవతలకు ప్రభువు - దేవేంద్రుడు}; అధిపుఁడున్ = ప్రభువు - దేవేంద్రుడు; మనమునన్ = మనసులో; నిజ = తన; పద = పదవికి; హానికిన్ = నష్టమగునని; ఘనముగఁ = ఎక్కువగ; చింతించి = విచారించి; దివిజ = దేవతా; కాంతామణులన్ = స్త్రీలలో ఉత్తములు - అప్పరసలు {దివిజకాంతామణులు - దేవరమణులు, అప్పరసలు}.

భావము:

అలా అవతరించిన నరనారాయణులు బదరికావనంలో గొప్ప తపస్సు చేయసాగారు. అందువలన, తన పదవికి ప్రమాదం వాటిల్లుతుంది అని ఇంద్రుడు బెదిరాడు. అందుచేత ఇంద్రుడు దేవకాంతలను పిలిపించి "నరనారాయణుల తపస్సు చెడగొట్టండి" అని చెప్పి పంపాడు.

2-127-క.

రావించి తపోవిఘ్నముఁ

రావింపుం డనుచు బనుపఁ గ్రడు వేడుకతో

భావభవానీకిను లనఁ

గావనితలు సనిరి బదరికావనమునకున్.

టీకా:

రావించి = పిలిపించి; తపస్ = తపస్సునకు; విఘ్నమున్ = ఆటంకమును; కావింపుడు = చేయండి;
అనుచున్ = అనుచు; పనుపన్ = నియోగించగ; కడు = మిక్కిలి; వేడుకన్ = వేడుక; తోన్ = తో;
భావభవ = మన్మథుని (భావభవుడు - (కామ) భావములను పుట్టించు వాడు, మన్మథుడు);
అనీకినులు = సైనికులు; అనఁగా = అన్నట్లుగ; వనితలు = (దేవ) రమణులు; సనిరి = వెళ్ళిరి; బదరికా
= బదరిక (బదరిక - రేగుపళ్ళు); వనమున్ = ఆశ్రమము; కున్ = నకు.

భావము:

అలా పిలిపించి నరనారాయణుల తపస్సు భగ్నం చేయమని ఇంద్రుడు పంపగా, అప్పరసలు
ఎంతో సంతోషంతో కంతుని చతురంగసేనలా అన్నట్లు బయలుదేరి బదరీవనానికి వెళ్ళారు.

2-128-వ.

అందు.

టీకా:

అందున్ = అందులో (ఆ బదరికాశ్రమములో).

భావము:

అంతట, ఆ బదరికావనంలో.....

2-129-మ.

వరనారాయణు లున్న చోటికి మరున్నారీ సమూహంబు భా

స్వరలీలం జని రూప విభ్రమ కళా చాతుర్య మేపారఁగాఁ

బరిహాసోక్తుల నాటపాటలఁ జరింపఁజూచి నిశ్చింతతన్

భరితధ్యాన తపః ప్రభావ నిరతిం బాటించి నిష్కాములై.

టీకా:

నర = నరుడు; నారాయణులు = నారాయణులు; ఉన్న = అన్నట్టి; చోటికిన్ = స్థలమునకు; మరున్ = దేవ; నారీ = రమణుల; సమూహంబున్ = సమూహము; భాస్వర = ప్రకాశించు; లీలన్ = లీలతో; చని = వెళ్ళి; రూప = రూపము; విభ్రమము = శృంగార భంగిమల; కళా = కళలోని; చాతుర్యమున్ = నేర్పరితము; ఏపారగాన్ = అతిశయింపగ; పరిహాసోక్తులన్ = పరిహాసపుమాటల; ఆట = ఆటలు; పాటలన్ = పాటలుతో; చరింపన్ = తిరుగుతుండగ; చూచి = చూసి; నిశ్చింతతన్ = నిశ్చింతగా; భరిత = నిండు; ధ్యానన్ = ధ్యానముతో కూడిన; తపః = తపస్సు యొక్క; ప్రభావన్ = మహిమందు; నిరతిన్ = మిక్కిలి ఆసక్తి; పాటించి = పాటిస్తూ; నిష్కాములు = కోరికలు లేని వారు; ఐ = అయి.

భావము:

అక్కడ నరుడు, నారాయణుడు తపస్సు చేస్తున్న ప్రదేశానికి దేవకాంతలు సవిలాసంగా వచ్చారు. అందచందాల తీరు, కళానైపుణ్యాల సౌరు ఉట్టిపడేలా పరాచికాలాడుతూ, ఆటలాడుతూ, పాటలు పాడుతూ విహరించారు. అలా విలాసలీలలతో తపోవనంలో విచ్చలవిడిగా విహరిస్తున్న అప్పరసలను నరనారాయణులు చూసారు. కాని ఏ మాత్రం చలించలేదు. కామానికి లోను కాలేదు. నిశ్చింతులై, నిర్మోహులై వాళ్లు అలాగే నిరతిశయ నిశ్చల ధ్యానంతో మహా తపస్సుతో నిమగ్నులై ఉండిపోయారు.

2-130-క.

క్రోధము దమ తపములకును

బాధక మగు టెఱిఁగి దివిజభ్రామలపై న

మేధాత్మకు లొక యింతయు

క్రోధముఁ దేరైరి సత్వగుణయుతు లగుటన్.

టీకా:

క్రోధమున్ = కోపమును; తమ = తమ యొక్క; తపములున్ = తపస్సుల; కున్ = కు; బాధకము = నష్టపరచునది; అగుటన్ = అగుట; ఎటిఁగి = తెలిసి; దివిజ = దేవ; భామలన్ = రమణుల; పైనన్ = మీద; ఆ = ఆ; మేధ = ప్రజ్ఞాయుత; ఆత్మకులు = స్వభావము కలవారు; ఒక = ఒక; ఇంతయున్ = ఇంత కూడ, కొంచెము కూడ; క్రోధమున్ = కోపమును; తేరైరి = తెచ్చుకొన లేదు; సత్వ = సాత్విక; గుణ = గుణములు; యుతులు = కలవారు; అగుటన్ = అగుటచేత.

భావము:

తమ తపస్సులకు కోపం నష్టదాయక మని తెలిసిన సత్త్వ సంపన్నులు, బుద్ధిమంతులు అయిన నరనారాయణులు సురసుందరులపై ఏ మాత్రం కోపం చూపలేదు.

2-131-క.

నారాయణుఁ డప్పుడు తన

యూరువు వెసఁ జీఱి నందు నుదయించెను, బెం

పారంగ నూర్వశీ ముఖ

నారీజనకోటి దివిజనారులు మెచ్చన్.

టీకా:

నారాయణుఁడు = నారాయణుడు; అప్పుడు = అప్పుడు; తన = తన; ఊరువున్ = తోడను; వెసన్ = వేగముగ; చీఱగన్ = గీరగా, గోకగా; అందున్ = అందువలన; ఉదయించెన్ = పుట్టెను; పెంపు = గొప్పతనము; ఆరంగన్ = మించుతుండగ; ఊర్వశీ = ఊర్వశియు; ముఖ = మొదలగు; నారీ = స్త్రీ; జన = జనముల; కోటి = సమూహము; దివిజ = దేవతా; నారులు = స్త్రీలు; మెచ్చన్ = మెచ్చుకోగా.

భావము:

అప్పుడు నారాయణుడు తన ఊరు భాగాన్ని గోటితో వేగంగా గీరాడు. అతని తొడలోనుండి అమరాంగనలు అచ్చెరువొందేలా ఊర్వశి మొదలైన అప్పరస స్త్రీసమూహం ఉద్భవించింది.

2-132-క.

ఊరువులందు జనించిన

కారణమున నూర్వశి యన ఘనతకు నెక్కెన్

వారల రూప విలాస వి

హారములకు నోడి రంత నమరీజనముల్.

టీకా:

ఊరువులు = తోడలు; అందున్ = అందు; జనించిన = పుట్టిన; కారణమున = కారణము వలన;
ఊర్వశి = ఊర్వశి; అనన్ = అని; ఘనతన్ = పేరు; ఎక్కెన్ = పొందగ; వారల = వారల; రూప =
రూపములు; విలాస = విలాసములు; విహారములన్ = విహారముల; కున్ = కు; ఓడిరి =
ఓడిపోయిరి; అంతన్ = అంతట; అమరీ = దేవతా; జనముల్ = జనములు.

భావము:

నారాయణుని ఊరువు నుండి పుట్టడంవల్ల ఆమె ఊర్వశి అని పేరుగాంచింది. ఇందుడు పంపగా
వచ్చిన అప్పరసలు ఊర్వశి మొదలైన వాళ్ల అందచందాలు, హావభావాలు, వినోదవిహారాలు
చూసి లజ్జతో కుంచించుకు పోయారు.

2-133-వ.

అంతం దాము నరనారాయణుల తపోవిఘ్నంబు గావింపంబూని చేయు విలాసంబులు,
మానసికసంకల్ప మాత్రంబున సృష్టి స్థితి సంహారంబు లొనర్పంజాలు నమ్మహాత్ముల దెసం
బనికెరాక కృతఘ్నునకుం జేయు నుపకృతులుంబోలె నిష్ఫలంబులైన సిగ్గునఁ గుందుచు,
నూర్వశిం దమకు ముఖ్యురాలింగాఁ గైకొని తమ వచ్చిన జాడన మరలి చని రంత.

టీకా:

అంతన్ = దానితో; తాము = తాము; నర = నరుని; నారాయణుల = నారాయణుని; తపస్ =
తపస్సును; విఘ్నంబున్ = ఆటంకము; కావింపన్ = చేయ; పూని = తలచి; చేయు = చేస్తున్న;

విలాసంబులున్ = విలాసాలు; మానసిక = మనసున; సంకల్ప = అనుకొన్నంత; మాత్రంబునన్ = మాత్రము చేతనే; సృష్టిన్ = సృష్టించుట; స్థితిన్ = నడపుట; సంహారంబున్ = లయించుట; ఒనర్పన్ = చేయ; చాలున్ = గలిగిన; ఆ = ఆ; మహాత్ములు = గొప్పవారి {మహాత్ములు - గొప్ప ఆత్మ (స్వభావము) కల వారు}; దెసన్ = వద్ద; పనికి = ఉపయోగము; రాక = లేక; కృతఘ్నున్ = కృతఘ్నున {కృతఘ్నుడు - చేసిన మేలు మరచు వాడు}; కున్ = కు; చేయు = చేసిన; ఉపకృతులున్ = సహాయములు; పొలెన్ = వలె; నిష్ఫలంబులున్ = ఉపయోగము లేనివి; ఐన = అగుట చేత; సిగ్గునన్ = సిగ్గుతో; కుందుచూ = కుంగిపోతూ; ఊర్వశిన్ = ఊర్వశిని; తమకున్ = తమకు; ముఖ్యురాలుగాన్ = నాయకిగా; కైకొని = స్వీకరించి; తమ = తాము; వచ్చిన = వచ్చిన; జాడన్ = దారిని; మరలి = వెనుతిరిగి; చనిరి = వెళ్ళిరి; అంత = అప్పుడు.

భావము:

ఆ నరనారాయణులు తలపు మాత్రంచే సృష్టిస్థితిలయాలు చేయగలరు. అంతటి మహానుభావుల తపస్సుకు భంగం కలిగించడానికి చేసిన తమ శృంగారవిలాసాలు కృతఘ్నుడికి చేసిన ఉపకారాలలా నిరుపయోగ లయ్యా యని దేవరమణులు గ్రహించారు. దానితో వాళ్లు సిగ్గుతో పరితపించారు. ఆ ఊర్వశినే తమకు నాయకురాలుగా చేసుకొని వచ్చినదారినే వెళ్ళిపోయారు.

2-134-క.

కాముని దహించెఁ గ్రోధమ

మహిమను రుద్రుఁ డట్టి అతికోపము నా

ధీమంతులు గెలిచి రనం;

గ్రామము గెలుచుటలు సెప్పఁగ్రానేమిటికిన్.

టీకా:

కాముని = మన్మథుని; దహించెన్ = కాల్చివేసెను; క్రోధ = కోపము యొక్క; మహా = గొప్ప; మహిమనున్ = మహిమచే; రుద్రుఁడున్ = శివుడు; అట్టి = అటువంటి; అతి = ఎక్కువ; కోపమున్ = కోపమును; ఆ = ఆ; ధీ = బుద్ధి; మంతులున్ = శాలురు; గెలిచిరి = గెలిచారు; అనన్ = అనగ;

కామమున్ = కామమును; గెలుచుటలున్ = గెలుచుట; చెప్పగ = చెప్పుట; ఏమిటి = ఎందుల; కిన్ = కు.

భావము:

కామానికి అధిదేవత యైన మన్మథుని, పూర్వం శివుడు తన కోపపు తీవ్రతచే కాల్చివేసాడు. అంతటి అలవికానిది కోపము. అటువంటి కోపాన్ని కూడ జయించారు ఆ మహా జ్ఞానులు నరనారాయణులు. ఇక కామాన్ని గెలవటం గురించి చెప్పేదేం ఉంది.

2-135-వ.

అట్టి నరనారాయణావతారంబు జగత్పావనంబై విలసిల్లె; వెండియు ధ్రువావతారంబు వివరించెద వినుము.

టీకా:

అట్టి = అటువంటి; నర = నరుడు; నారాయణ = నారాయణుల; అవతారంబున్ = అవతారము; జగత్ = లోకములను; పావనమబున్ = పవిత్రము చేయునది; ఐ = అయి; విలసిల్లెన్ = ప్రసిద్ధికెక్కెను; వెండియున్ = మరియు; ధ్రువ = ధ్రువుని; అవాతారంబున్ = అవతారమును; వివరించెదన్ = వివరముగ చెప్పెదను; వినుము = వినుము.

భావము:

అలాంటి నరనారాయణుల అవతారం భువనత్రయాన్ని పవిత్రం చేసినది. ఇక ధ్రువావతారం వివరిస్తాను, విను.

2-136-నీ.

మానిత చరితుఁ డుత్తానపాదుం డను-

భూవరేణ్యునకు సత్పుత్రుఁ డనగ

నుదయించి మహిమఁ బెంపొంది బాల్యంబున-

జనకుని కడనుండి సవితితల్లి

దను నాడు వాక్యాస్త్రతతిఁ గుంది మహిత త-

పంబు గావించి కాయంబుతోడఁ

జని మింట ధ్రువపదస్థాయి యై యటమీద-

వర్ధి వర్తించు భృగ్వాది మునులుఁ

2-136.1-తే.

జతురగతి గ్రింద వర్తించు సప్తఋషులుఁ

బెంపు దీపింపఁ దన్ను నుతింప వెలసి

ధ్రువుఁడు నా నొప్పి యవిష్టుతుల్యుఁ డగుచు

మన్న పుణ్యాత్ముఁ డిప్పుడు మన్నవాఁడు.

టీకా:

మానిత = గౌరవిపబడిన; చరితుఁడు = ప్రవర్తన కలవాడు; ఉత్తానపాదుండు = ఉత్తానపాదుడు;
అనున్ = అనే; భూవరేణ్యున్ = బ్రాహ్మణుని {భూవరేణ్యుడు - భూమిపైన శ్రేష్ఠుడు, రాజు}; కున్ = కి;
సత్ = మంచి; పుత్రుఁడు = కుమారుడు; అనగ = అయ్య; ఉదయించెన్ = పుట్టెను; మహిమన్ =
గొప్పతనముతో; పెంపొందిన్ = వృద్ధిని; పొంది = పొంది; బాల్యంబునన్ = బాల్యములో; జనకుని =
తండ్రి; కడ = వద్ద; నుండి = నుండి; సవతి = సవతి; తల్లి = తల్లి; తనున్ = తనను; ఆడు = పలుకు; వాక్
= మాటలు అను; అస్త్ర = అస్త్రముల; తతిన్ = సమూహమునకు; కుంది = బాధపడి; మహిత = గొప్ప;
తపంబున్ = తపస్సును; కావించి = చేసి; కాయంబున్ = దేహము; తోడన్ = తోసహా; చని = వెళ్ళి;
మింటన్ = ఆకాశములో; ధ్రువ = స్థిరమైన; పద = స్థానమున; స్థాయి = స్థిరుడు; ఐ = అయ్య;
అటమీదన్ = ఆపైన; అర్ధిన్ = కోరికతో; వర్తించున్ = ప్రవర్తించు; భృగు = భృగువు; ఆది = మొదలగు;
మునులున్ = మునులు; చతుర = నేర్పరితనమైన;
గతిన్ = విధముగ; క్రిందన్ = క్రింద; వర్తించున్ = తిరుగుతుండే; సప్తఋషులున్ = సప్తఋషులు;
పెంపున్ = గొప్పగ; దీపింపన్ = ప్రకాశించుతు; తన్నున్ = తనను; నుతింపన్ = కీర్తిస్తుండగ; వెలసి =
ఏర్పడి; ధ్రువుఁడు = ధ్రువుడు; నాన్ = అనే పేరుతో; ఒప్పి = ప్రసిద్ధుడై; ఆ = ఆ; విష్ణున్ = విష్ణువునకు;

తుల్యుడు = సమానుడు; అగుచున్ = అయ్యి; ఉన్న = ఉన్నట్టి; పుణ్యాత్ముడున్ = పుణ్యస్వరూపుడు;
ఇప్పుడున్ = ఇప్పుడుకూడ; ఉన్న వాడు = ఉన్నాడు.

భావము:

ఉత్తమచరిత్రుడైన ఉత్తానపాదు డనే రాజకు సత్పుత్రుడుగా ధ్రువుడు జన్మించాడు,
ప్రభావసంపన్నుడై పేరుగాంచాడు. చిన్న తనంలో ఒకనాడు తండ్రివద్ద ఉన్నప్పుడు సవతితల్లి
సురుచి అతణ్ణి నిందావచనాలనే అస్త్రాలతో నొప్పించింది. దుఃఖితుడైన ధ్రువుడు గొప్ప తపస్సు
చేసాడు. ఆ తపస్సు ఫలించింది. భగవంతుడు సాక్షాత్కరించి అతణ్ణి అనుగ్రహించాడు. అతడు
సశరీరంగా ఆకాశంలో మహోన్నతమైన ధ్రువస్థానంలో స్థిరపడ్డారు. ఆ స్థానానికి పైన వుండే
భృగువు మొదలైన మహర్షులూ, క్రింద వుండే సప్తర్షులూ ఆ మహనీయుణ్ణి గొప్పగా ప్రశంసించారు.
అతడు ధ్రువు డనే పేరుతో ప్రకాశించి విష్ణువుతో సమానుడైనాడు. ఇప్పుడు కూడా ఆ
పుణ్యాత్ముడు ధ్రువస్థానం లోనే వున్నాడు.

2-137-వ.

మఱియుఁ బృథుని యవతారంబు వినుము

టీకా:

మఱియున్ = ఇంక; పృథుని = పృథువు యొక్క; అవతారంరంబున్ = అవతారమును; వినుము =
వినుము.

భావము:

మరింక పృథుచక్రవర్తి అవతారం విను.

2-138-ఉ.

వేనుడు విప్రభాషణ ప**వి**ప్రహతిచ్యుత భాగ్యపౌరుషం

డైనిరయంబునం బడిన **నా**త్మ తనూభవుడై పృథుండు నాఁ

బూని జనించి తజ్జనకు **బు**న్నరకంబును బాపె; మేదినిన్

ధేనువు జేసి వస్తువితతి **తి** బితికెన్ హరి సత్యళాంశుడై."

టీకా:

వేనుడు = వేనుడు (పుథు చక్రవర్తి తండ్రి); విప్ర = బ్రాహ్మణుల; భాషణ = మాటలు అను, శాపము అను; పవి = వజ్రాయుధపు; ప్రహతి = దెబ్బ వలన; చ్యుత = భ్రష్టుపడిన; భాగ్య = భాగ్యము; పౌరుషుండు = పౌరుషము కలవాడు; ఐ = అయి; నిరయంబునన్ = నరకములో; పడినన్ = పడిపోగా; ఆత్మ = తన; తనున్ = శరీరమున; భవుండు = పుట్టినవాడు; ఐ = అయి; పృథుండు = పృథుడు; నాన్ = పేరు; పూని = పొంది; జనించి = పుట్టి; తత్ = ఆ; జనకున్ = తండ్రికి; పున్న = పున్నామ; నరకంబున్ = నరకమును; పాపెన్ = పోగొట్టెను; మేదినిన్ = భూమిని; ధేనువున్ = ఆవును; చేసిన్ = చేసి; వస్తు = వస్తువుల; వితతిన్ = సమూహమును; పితికెన్ = పితికెను; హరి = విష్ణువు యొక్క; సత్ = మంచి; కళా = కళల; అంశుండు = అంశలు కలవాడు; ఐ = అయి.

భావము:

వేను డనే భూపాలుడు భూసురుల శాపాలనే వజ్రాయుధం దెబ్బలు తిని, సిరిని పౌరుషాన్ని కోల్పోయాడు. తుదకు నరకం పాలయ్యాడు. అతనికి పృథుడనే కుమారుడు కలిగాడు. అతడు తండ్రిని పున్నామనరకం నుండి రక్షించాడు. శ్రీహరి కళాంశభవుడైన ఆ పృథుచక్రవర్తి భూమిని ధేనువుగా జేసి అమూల్యమైన అనేక వస్తువులను పిదికాడు."

గమనిక:- వేనుడు పుత్రులులేక మమణించడంతో పున్నామనరకంలో పడ్డాడు, అతని శరీరాన్ని మఢించగా జన్మించిన పృథువు గొప్ప చక్రవర్తి అయ్యాడు. తండ్రి పున్నామనరకం నుండి బయటపడ్డాడు

2-139-వ.

అని మఱియు "వృషభావతారంబు నెఱిగింతు; వినుము; ఆగ్నింధ్రుండను వానికి "నాభి" యనువాఁ డుదయించె; నతనికి మేరుదేవి యను నామాంతరంబు గల "సుదేవి" యందు హరి వృషభావతారంబు నొంది జడస్వభావంబైన యోగంబు దాల్చి ప్రశాంతాంతఃకరణుండును,

బరిముక్త సంగుండునునై పరమహంసాభిగమ్యం బయిన పదం బిది యని మహర్షులు
పలుకుచుండం జరించె; మఱియు హయగ్రీవావతారంబు సెప్పెద వినుము.

టీకా:

అని = అని; మఱియున్ = ఇంక; వృషభ = వృషభ; అవతారంబున్ = అవతారమును; ఎఱింగింతున్
= తెలిపెదను; వినుము = వినుము; అగ్నింధ్రుండు = అగ్నింధ్రుడు; అను = అను; వానికి = వానికి;
నాభి = నాభి; అనువాడు = అనేవాడు; ఉదయించి = పుట్టి; అతనికిన్ = అతనికి; మేరుదేవి =
మేరుదేవి; అను = అను; నామాంతరంబున్ = ఇంకొక పేరు; కల = కల; సుదేవి = సుదేవి; అందున్ =
అందు; హరి = విష్ణువు {హరి - దుఃఖములను హరించువాడు, విష్ణువు}; వృషభ = వృషభుడు అను
{వృషభము - ఎద్దు, ఋషభము (ప్రకృతి) - వృషభము (వికృతి), ఋషభము - రేఫ}; అవతారంబున్ =
అవతారమును; పొంది = పొంది; జడ = జడ, చేతనారాహిత్యుడు {జడము X చైతన్యము};
స్వభావంబున్ = స్వభావము; ఐన = కల; యోగంబున్ = యోగమును; తాల్చి = చేపట్టి; ప్రశాంత =
ప్రశాంతమైన; అంతఃకరణంబున్ = మనస్సు కలవాడును; పరి = సమస్తమును; ముక్త = విడిచిన;
సంగుండును = బంధనములు కలవాడును; ఐ = అయి; పరమహంసన్ = ఉత్తమపదము నొందిన
సన్యాసులచే; అభిగమ్యంబున్ = పొంద దగినది; అయిన = అయిన; పదంబు = స్థితి; ఇది = ఇదే;
అని = అని; మహా = గొప్ప; ఋషులు = ఋషులు; పలుకుచుండన్ = అంటూ ఉండగ; చరించెన్ =
తిరిగెను, ప్రవర్తించెను; మఱియున్ = ఇంక; హయగ్రీవ = హయగ్రీవుడు అను {హయగ్రీవుడు -
గుఱ్ఱము మెడ గలవాడు}; అవతారంబున్ = అవతారమును; చెప్పెదన్ = చెప్పుతాను; వినుము =
వినుము.

భావము:

ఇలా చెప్పిన బ్రహ్మదేవుడు మళ్ళీ నారదునికి ఇలా చెప్పసాగాడు. “ఇప్పుడు వృషభుని అవతారం
తెలియపరుస్తాను. ఆలకించు. అగ్నింధ్రు డనే వాడికి నాభి అనే కొడుకు పుట్టాడు. నాభి భార్య సుదేవి.
అమెకు మేరుదేవి అని మరో పేరు ఉంది. ఆమెకు హరి వృషభావతారుడై అవతరించాడు. అతడు
జడశీలమైన యోగం పూనాడు. ప్రశాంతమైన చిత్తం పొంది ఇతరుల పొత్తు వదిలాడు. ఇది
పరమహంసలు పొందదగిన స్థితి అని తన్ను గూర్చి మహర్షులు ప్రశంసించేటట్లు మెలగాడు.
మరింక హయగ్రీవుని అవతార విశేషాలు చెప్తాను ఆలకించు.

2-140-చ.

అనఘచరిత్ర! మన్మథము నందు జనించె హయాననాఖ్యతన్
వినుత సువర్ణ వర్ణుడును వేదమయుం డఖిలాంతరాత్మకుం
డనుపమ యజ్ఞపూరుషుడైనై భగవంతుడు దత్తమస్త పా
వనమగు నాసికాశ్వసనవర్గములం దుదయించె వేదముల్.

టీకా:

అనఘ = పాపము లేని; చరిత్ర = చరిత్ర కలవాడ; మత్ = నాయొక్క; మన్మథున్ = యజ్ఞము; అందున్
= లో; జనించెన్ = పుట్టెను; హయానన = హయానన; ఆఖ్యాతన్ = పేరుతో; వినుత = స్తుతింపబడిన;
సువర్ణ = బంగారు; వర్ణుండును = రంగు కలవాడును, అక్షర జ్ఞానియు; వేద = వేదముల;
మయుండు = స్వరూపుండును; అఖిల = సర్వుల; అంతరాత్మకుండు = అంతరాత్మల
నుండువాడును; అనుపమ = సాటిలేని; యజ్ఞ = యజ్ఞ; పూరుషుండును = స్వరూపుండును; ఐ =
అయి; భగవంతుడు = భగవంతుడు; తత = అతని; సమస్త = సమస్తమునకు; పావన = పావనము;
అగు = అయిన; నాసికా = ముక్కు యొక్క; ఆశ్వాసన = శ్వాసల; వర్గములన్ = సమూహములు
వలన; ఉదయించెన్ = పుట్టెను; వేదముల్ = వేదములు.

భావము:

నారద! సచ్చరిత్ర! మేలిమిబంగారు కాంతికలవాడు, వేదస్వరూపుడు, సర్వాంతర్యామి, సాటిలేని
యజ్ఞపూరుషుడు హయగ్రీవునిగా దేవదేవుడు నేను చేసిన యజ్ఞంలోనుండి అవతరించాడు.
సర్వాన్నీ పవిత్రం చేసే ఆ హయగ్రీవుని ముకుపుటాలలోని శ్వాసవాయువులనుండి వేదాలు
ప్రాదుర్భవించాయి.

ద్వితీయ స్కంధము : మత్స్యావతారంబు

2-141-వ.

మఱియు మత్స్యావతారంబు వినుము

టీకా:

మఱియున్ = ఇంక; మత్స్య = మత్స్య; అవతారమున్ = అవతారమును; వినుము = వినుము.

భావము:

మరిప్పుడు మత్స్యవతారం గురించి చెబుతాను ఆకర్ణించు.

2-142-సీ.

ఘనుఁడు వైవస్వతఁఁడునువుకు దృష్టమై-

యరుదెంచునట్టి యుగఁత సమయ

మందు విచిత్రమత్స్యవతారము దాల్చి-

యఖిలావనీమయం బగుచుఁ జాల

సర్వజీవులకు నాశ్రయభూతుఁ డగుచు నే-

కార్ణవంబైన తోయముల నడుమ

మన్ముఖశ్లథ వేదమార్గంబులను జిక్కు-

వడకుండ శాఖ లేర్పడఁగఁ జేసి

2-142.1-తే.

దివ్య లగ్ధింప నా కర్ణిఁ దెచ్చి యిచ్చి

మనువు నెక్కించి పెన్నావ వనధి నడుమ

మునుఁగకుండంగ నరసిన యనిమిషావ

తార మేరికి నుతియింపఁ దరమె? వత్స!

టీకా:

ఘనుడు = గొప్పవాడు {ఘనుడు - ఘనమైన వర్తనము గలవాడు}; వైవస్వత = వైవస్వత;

మనువున్ = మనువు; కున్ = కు; ద్రష్టము = కనబడినది; ఐ = అయ్యి; అరుదెంచున్ = వచ్చుచున్నది;

అట్టి = అయిన; యుగ = యుగము; అంత = అంతమగు; సమయము = సమయము; అందున్ = లో;

విచిత్ర = విచిత్రమైన; మత్స్యావతారమున్ = మత్స్యావతారమును; దాల్చి = ధరించి; అఖిల = సమస్త; అవనీ = భూమండలము; మయంబున్ = నిండినది; అగుచున్ = అగుచు; చాలన్ = చాలా; సర్వ = సమస్త; జీవులకున్ = ప్రాణులకును; ఆశ్రయ = ఆశ్రయము; భూతుడు = అయినవాడు; అగుచున్ = అగుచు; ఏక = ఒకే; ఆర్ణవంబున్ = సముద్రము వలె; ఐనన్ = అయిపోగా; తోయముల = నీటి; నడుమన్ = మధ్యలో; మత్ = నాయొక్క; ముఖ = నోటినుండి; శ్లథ = జారిపోయిన; వేద = వేదములను; మార్గంబులన్ = దారిలో; చిక్కున్ = చిక్కులు; వడకుండన్ = పడకుండగ; శాఖలు = శాఖలు, విభాగములు; ఏర్పడగన్ = ఏర్పాటులు; చేసి = చేసి; దివ్యుల = దేవతలు; అర్థింపన్ = కోరగా; నాకున్ = నాకు; అర్థిన్ = సంతోషకరముగ; తెచ్చి = తీసుకొని వచ్చి; ఇచ్చి = ఇచ్చి; మనువున్ = మనువును; ఎక్కించి = ఎక్కించి; పెన్ = పెద్ద; నావన్ = నావలోకి; వనధి = సముద్రము {వనధి - నీటికి నిధి - సముద్రము}; నడుమన్ = మధ్యలో; మునుగకుండగన్ = మునిగిపోకుండ; అరసిన = కాపాడిన; అనిమిష = రెప్పపాటులేని, మత్స్యా {అనిమిషులు - రెప్పపాటులేని వారు(వి), దేవతలు, మత్స్యములు}; అవతారము = అవతారము; ఎరికిని = ఎవరికైనను; నుతియింపన్ = స్తుతించుటకు; తరమె = తరమా ఏమిటి; వత్సా = పుత్రుడా.

భావము:

ప్రళయకాలంలో సమస్తము జలమయమైపోయింది. ఆ పరిస్థితి ముందే తెలుపబడిన వైవస్వతమనువు ఒక పడవపై ఎక్కి కూర్చున్నాడు. అంతట భగవంతుడు విచిత్రమైన మత్స్యావతార మెత్తాడు. భూతలానికి ఆశ్రయమైన ఆ దేవుడప్పుడు ఎల్లప్రాణులకూ నివాసభూతుడైనాడు. నా వదనంనుండి జారిపోయిన వేదశాఖలు సంకీర్ణం కాకుండా విభజించి దేవతల కోరికమేరకు మళ్ళీ నాకు ప్రీతితో అందజేశాడు. వైవస్వతమనువు అధిష్టించిన నావ సముద్రంలో మునిగిపోకుండా కాపాడాడు. నాయనా! ఆ మత్స్యావతార మహత్వాన్ని వివరించడం ఎవరికి సాధ్యం.

2-143-వ.

మఱియుఁ గూర్మావతారంబు వినుము.

టీకా:

మఱియున్ = ఇంక; కూర్మ = కూర్మ = తాబేలు {కూర్మము - తాబేలు, వ్యు. కుత్సితః ఊర్మిః యస్య,
వృషోదరాదిః, బవ్రీ, అల్ప వేగము కలది}; అవతారంబున్ = అవతారమును; వినుము = వినుము.

భావము:

తరువాత కూర్మావతార వృత్తాంతం తెలుపుతాను విను.

2-144-మ.

అమృతోత్పాదన యత్నులై విబుధ దైత్యానీకముల్, మందరా
గముఁ గవ్వంబుగఁ జేసి యభిదఱువంగఁ గవ్వపుంగొండ వా
ర్థమునుంగన్ హరి కూర్మరూపమున నద్రిన్ దాలెన్ దత్పర్వత
భ్రమణవ్యాజత వీచుచుండీట శమియింపన్ జేయఁగా నారదా!

టీకా:

అమృత = అమృతమును; ఉత్పాదన = పుట్టించు; యత్నులు = ప్రయత్నము చేయువారలు; ఐ =
అయి; విబుధ = దేవతలును; దైత్య = దానవుల; అనీకముల్ = సేనలును; మందర = మందర అను;
అగమున్ = పర్వతము; కవ్వంబుగఁ = కవ్వముగా; చేసి = చేసి; అభిన్ = (పాల) సముద్రమును;
తఱువంగఁ = చిలుకతుండగా; కవ్వపున్ = కవ్వపు; కొండన్ = కొండ; వార్థిన్ = సముద్రములో;
మునుంగన్ = మునిగిపోతుండగా; హరి = విష్ణుమూర్తి {హరి - దుఃఖములను హరించువాడు -
భగవంతుడు}; కూర్మ = తాబేలు; రూపమునన్ = రూపమున; అద్రిన్ = కొండను; తాలెన్ =
ధరించెను, మోసెను; తత్ = ఆ; పర్వత = పర్వతము యొక్క; భ్రమణ = తిరుగట అను; వ్యాజతన్ =
వంకతో; వీచుచున్ = వీచు యొక్క; తీటన్ = దురదను; శమియింపన్ = తగ్గునట్లు; చేయఁగన్ =
చేయగా; నారదా = నారదా.

భావము:

నారద! పూర్వం దేవతలు, రాక్షసులు కలిసి అమృతం సాధించాలనే ప్రయత్నంలో మందరగిరిని కవ్వంగా జేసుకొని క్షీరసాగరాన్ని మధించారు. ఆ కవ్వపు కొండ కడలి నడుమ మునిగిపోయింది. అప్పుడు శ్రీమన్నారాయణుడు తన వీపుదురద తొలగించుకోవటానికా అన్నట్లు గిరగిర తిరుగుతున్న గిరిని కూర్మరూపం ధరించాడు.

2-145-వ.

వెండియు నృసింహవతారంబు వినుము.

టీకా:

వెండియున్ = తరువాత; నృసింహ = నృసింహుని; అవతారంబున్ = అవతారమును; వినుము = వినుము.

భావము:

పిమ్మట నృసింహవతారం గురించి వివరిస్తాను. ఆకర్ణించు.

2-146-మ.

సురలోకంబుఁ గలంచి దేవసమితిన్ స్రుక్కించి యుద్యద్గదా
ధరుడై వచ్చు నిశాచరుం గని, కనద్ధంప్రా కరాళస్య వి
స్ఫురిత భూకుటితో నృసింహగతి రక్షోరాజ వక్షంబు భీ
కరభాస్వన్నఖరాజిఁ ద్రుంచె ద్రిజగత్కల్యాణసంధాయయై.

టీకా:

సుర = దేవ; లోకంబున్ = లోకమును; కలంచి = కలచి; దేవ = దేవతల; సమితిన్ = సమూహమును;
స్రుక్కించి = బాధించి, ఓడించి; ఉద్యత్ = పైకెత్తిన; గదా = గదను; ధరుఁడు = ధరించినవాడు; ఐ =
అయి; వచ్చు = వచ్చుచున్న; నిశాచరున్ = రాక్షసుని (నిశాచరుడు - నిశ (రాత్రి) చరించువాడు

(తిరుగువాడు) - రాక్షసుడు; కని = చూసి; కనత్ = తళుక్కుమనే; దంష్ట్రా = కోరలు; కరాళ = భయంకరమైన; ఆస్య = ముఖము; విస్ఫురిత = విచ్చుకున్న; భూకుటి = భ్రుకుటి, కనుబొమలముడి; తోన్ = తోటి; నృసింహ = నరసింహ; గతిన్ = వలె, రూపముతో; రక్షన్ = రాక్షస; రాజ = రాజ యొక్క; వక్షంబున్ = వక్షమును; భీకర = భీకరమైన; భాస్వత్ = మెరుస్తున్న; నఖ = గోర్లు; రాజిన్ = సమూహమున; త్రుంచెన్ = చీల్చెను; త్రిజగత్ = ముల్లోకములకు; కల్యాణ = కల్యాణమును, శుభమును; సంధాయి = సమకూర్చువాడు; ఐ = అయి.

భావము:

ఒకప్పుడు రాక్షసుడు హిరణ్యకశిపుడు, దేవలోకంపై దండెత్తి దేవతలను బాధించసాగాడు. ప్రచండమైన గదాదండం చేబూని వస్తున్న ఆ దానవుణ్ణి శ్రీహరి చూచాడు. వాణ్ణి ఫరిమార్చి ముల్లోకాలకు క్షేమం కలిగించాలనుకొన్నాడు. వెంటనే కోరలతో భీతికొలిపే నోరు, కోపంతో ముడివడ్డ కనుబొమ్మలు కలిగిన నరసింహవతారం ధరించాడు. వాడి గోళ్లతో ఆ రాక్షసేశ్వరుని వక్షం చీల్చి హతమార్చాడు.

2-147-వ.

ఇంక నాదిమూలావతారంబు సెప్పెద వినుము.

టీకా:

ఇంకన్ = ఇంక; ఆదిమూల = ఆదిమూల; అవతారంబున్ = అవతారమును; చెప్పెదన్ = చెప్తాను; వినుము = వినుము.

భావము:

మరిప్పుడు ఆదిమూలావతారము వివరము తెలుపుతాను. ఆలకించు

2-148-మ.

కృతినాథుండు జలగ్రహగ్రహణ దుఃఖాక్రాంతుడై వేయి వ

త్సరముల్ గుయ్యడుచుండ వేల్పులకు విశ్వవ్యాప్తి లేకుండుటన్

హాఠి నీవే శరణంబు నా కనినఁ గుయ్యాలించి వేవేగ వా

శ్చరముం ద్రుంచి కరీంద్రుఁ గాచె మహితోత్సాహంబునం దాపసా!

టీకా:

కరి = గజ, ఏనుగుల; నాథుండు = ఇంద్రుడు, రాజు; జలగ్రహ = మొసలి యొక్క; గ్రహణ = పట్టువలన; దుఃఖ = దుఃఖము; ఆక్రాంత = కమ్మినవాడు; ఐ = అయి; వేయి = వెయ్యి; వత్సరముల్ = సంవత్సరములు; కుయ్యడుచున్ = మొరపెట్టుచు; ఉండన్ = ఉండగ; వేల్పుల్ = దేవతలు; కున్ = కు; విశ్వ = విశ్వం మొత్తము; వ్యాప్తిన్ = వ్యాప్తించ గలుగుట; లేకుండుటన్ = లేకపోవుటచే; హరి = విష్ణువు {హరి - దుఃఖములు హరింప చేయువాడు - భగవంతుడు}; నీవే = నీవే; శరణంబున్ = శరణము; నాకు = నాకు; అనినన్ = అనగా; కుయ్యాలించి = మొర విని {కుయ్యాలించి - కుయ్యడన్ ఆలించి, మొర విని}; వేవేగ = శ్రీఘ్రమే; వాత్సరమున్ = మొసలిని {వాత్సరము - వారి చరము, మొసలి}; త్రుంచిన్ = ఖండించి; కరీంద్రుఁ = గజేంద్రుని; కాచెన్ = కాపాడెను; మహిత = గొప్ప; ఉత్సాహంబునన్ = ఉత్సాహముతో; తాపసా = తపస్వీ.

భావము:

ఓ మహర్షి! నారద! గజేంద్రుడు మొసలిచేత పట్టువడి దుఃఖించసాగాడు. వేయి సంవత్సరాలు దానితో పెనగులాడుతు రక్షణకై విశ్వమయునికి మొరపెట్టుకొన్నాడు. నీవే నాకిక దిక్కు అని ఆర్తుడై ఆక్రందనం చేసాడు. తక్కిన దేవతలు విశ్వమయులు కారు. కాబట్టి అతని ఆపద మాస్ఫలేక పోయారు. అప్పుడతడు అది విని వెనువెంటనే పరమాత్ముడు, శ్రీహరి ఆదిమూల స్వరూపుడై వచ్చి పరమోత్సాహంతో మకరిని చంపి కరిని కాపాడాడు.

2-149-వ.

మఱియును వామనావతారంబు వినుము.

టీకా:

మఱియునున్ = ఇంకను; వామన = వామన; అవతారంబున్ = అవతారమును; వినుము = వినుము.

భావము:

ఇక వామనావతారం వర్ణిస్తాను విను.

2-150-సీ.

యజ్ఞేశ్వరుండగు హరి విష్ణుఁ డదితి సం-
తానంబునకు నెల్లఁ దమ్ముఁ డయ్యుఁ
బెంపారు గుణములఁ బెద్ద యై వామన-
మూర్తితో బలిచక్రవర్తిఁ జేరి
తద్భూమి మూడు పాదమ్ము లనడిగి ప-
దత్రయంబునను జగత్త్రయంబు
వంచించి కొనియును వాసవునకు రాజ్య-
మందింప నీశ్వరుండయ్యు మొఱిగి

2-150.1-తే.

యర్థిరూపంబు గైకొని యడుగ వలసె
ధార్మికుల సొమ్ము వినయోచితముగఁ గాని
వెడఁగుఁదనమున నూరక విగ్రహించి
చలనమందింపరాదు నిశ్చయము పుత్ర!

టీకా:

యజ్ఞేశ్వరుండు = యజ్ఞమునకు అధికారి; అగు = అయిన; హరి = భగవంతుడు {హరి -
దుఃఖమును హరించువాడు}; విష్ణుఁడు = విష్ణువు; అదితి = అదితి యొక్క {అదితిసంతానము -

ఆదిత్యులు - దేవతలు; సంతానంబున్ = సంతానము; కున్ = నకు; ఎల్లన్ = అందరికి; తమ్ముడు = తమ్ముడు; అయ్యున్ = అయినప్పటికిని; పెంపారు = అతిశయిస్తున్న; గుణములన్ = గుణములతో; పెద్ద = పెద్దవాడు; ఐ = అయ్య; వామన = వామన, పొట్టి; మూర్తి = స్వరూపము; తోన్ = తోటి; బలి = బలి; చక్రవర్తిన్ = చక్రవర్తిని; చేరి = దగ్గరకెళ్ళి; తత్ = అతని; భూమిన్ = భూమిని; మూడు = మూడు; పాదములన్ = అడుగులను; అడిగి = యాచించి; పద = అడుగులను; త్రయంబుననున్ = మూటితో; జగత్ = లోకములు; త్రయంబున్ = మూటిని; వంచించి = వంగదీసి, మోసగించి {వంచించు - వంచు (లొంగు) ఇంచు(తీయు)}; కొనియును = కొన్నప్పటికిని; వాసవున్ = ఇంద్రునకు; రాజ్యమున్ = రాజ్యమును; అందింపన్ = అందించుటకు; ఈశ్వరుండు = ప్రభువు; అయ్యున్ = అయినప్పటికిని; మొఱిగి = మొరపెట్టుతూ, ఆర్తితో; అర్థి = అర్థించువాని, యాచకుని; రూపంబున్ = రూపమును; కైకొని = చేపట్టి; అడుగన్ = అడుగ; వలసెన్ = వలసివచ్చెను; ధార్మికులన్ = ధర్మాత్ముల; సొమ్ము = ధనమును; వినయ = వినయమునకు; ఉచితముగన్ = తగినట్లు; కానిన్ = తప్ప; వెడఁగున్ = వెకిలి; తనమునన్ = తనముతో; ఊరక = వ్యర్థముగ; విగ్రహించి = కలహించి, కోపించి; చలనమందింపన్ = కదిలింప, హరింప; రాదు = రాదు; నిశ్చయమున్ = నిశ్చయముగ; పుత్ర = కుమార.

భావము:

యజ్ఞాధిపుడైన విష్ణువు అదితి బిడ్డలలో కనిష్ఠుడు ఐనా ఉత్తమ గుణాలలో అందరికంటే జ్యేష్ఠుడు. ఆయన వామనాకారంతో బలి చక్రవర్తి దగ్గరకు వచ్చి మూడడుగుల నేల అతణ్ణి యాచించి పుచ్చుకొన్నాడు. ఆ మూడడుగులతో ముల్లోకాలను ఆక్రమించి వంచనతో అపహరించాడు. తాను సర్వేశ్వరుడై వుండికూడ ఇంద్రుడికి రాజ్యం ముట్టజెప్పడానికై ఆయన వంచనతో బలిని యాచించవలసి వచ్చింది. సత్య ధర్మాత్ముల సొమ్ము వినయంగా వెళ్లి ఉచిత పద్ధతిలో గ్రహించాలి. అంతే కాని మూర్ఖత్వంతో పొట్లాడి ఆక్రమించ గూడదు సుమా. ఇది నిజం.

2-151-చ.

బలి నిజమౌళి నవ్వుటుని **పా**దసరోరుహ భవ్యతీర్థ ము

తృలిక ధరించి, తన్నును **జ**గత్త్రయమున్ హరికిచ్చి, కీర్తులన్

నిలిపె వసుంధరాస్థలిని నిర్జరలోక విభుత్వహానికిం

దలఁకక శుక్ర మాటల కుఁదారక భూరివదాన్యశీలుఁడై.

టీకా:

బలి = బలి (చక్రవర్తి); నిజ = తన; మౌళిన్ = నెత్తిమీద; ఆ = ఆ; వటుని = బ్రహ్మచారి యొక్క; పాద = పాదము అను; సరోరుహ = పద్మమును; భవ్య = శుభకరమైన; తీర్థమున్ = తీర్థజలమును; ఉత్కలికన్ = అతిశయముతో (ఉత్కలిక - ఉత్ కలిక - అతిశయించు); ధరించి = తాల్చి; తన్నునున్ = తనను; జగత్ = లోకములు; త్రయమున్ = మూటిని; హరి = విష్ణువు (హరి - దుఃఖములను హరించు వాడు); కిన్ = కి; ఇచ్చి = ఇచ్చి; కీర్తులన్ = తన కీర్తితో; నిలిపెన్ = నింపెను; వసుంధరాస్థలిని = భూమండలమును; నిర్జర = దేవతల (నిర్జర - నిర్ జర - ముసలితనము లేని వారు, దేవతలు); లోక = లోకమునను; విభుత్వ = అధికారము; హాని = నష్టమగుట; కిన్ = కి; తలఁకక = బెదరక; శుక్ర = శుక్రని; మాటలున్ = మాటలు; కున్ = కు; తారక = కదియక, చేరక; భూరి = అతిమిక్కిలి; వదాన్య = దానమిచ్చు; శీలుఁడు = శీలము కలవాడు; ఐ = అయి.

భావము:

పరమదాత అయిన బలిచక్రవర్తి ఆ బ్రహ్మచారి వామనుని పాదపద్మాలు కడిగిన పవిత్ర తీర్థాన్ని ఉత్సుకతతో తలమీద చల్లుకున్నాడు. తనతోపాటు మూడులోకాలను నారాయణుడికి ధారాదత్తం చేసాడు. విశ్వమంతట శాశ్వతమైన యశస్సు నిలుపుకొన్నాడు. ఆ దానంవల్ల దేవలోకం మీద తనకున్న పెత్తనం పోతుందని జంక లేదు. తనకు హాని జరుగుతుందని శుక్రాచార్యుడు చెప్పినా లక్ష్య పెట్టలేదు.

2-152-వ.

మఱియు న ప్పరమేశ్వరుండు నారదా! హంసావతారంబు నొంది యతిశయ భక్తియోగంబున సంతుష్టాంతరంగుం డగుచు నీకు నాత్మతత్త్వప్రదీపకంబగు భాగవతమహాపురాణం బుపదేశించె; మన్వవతారంబు నొంది స్వకీయ తేజఃప్రభావంబున నప్రతిహతంబైన చక్రంబు ధరియించి దుష్టవర్తనులైన రాజుల దండించుచు శిష్ట పరిపాలనంబు సేయుచు నాత్మీయ కీర్తిచంద్రికలు సత్యలోకంబున వెలింగించె; మఱియు ధన్వంతరి యన నవతరించి తన నామస్మరణంబున

భూజనంబునకు సకలరోగ నివారణంబు సేయుచు నాయుర్వేదంబుఁ గల్పించె నింకఁ
బరశురామావతారంబు వినుము.

టీకా:

మఱియున్ = ఇంక; ఆ = ఆ; పరమేశ్వరుండు = భగవంతుడు {పరమేశ్వరుడు - అత్యుత్తమమైన
ప్రభువు}; నారదా = నారదుడా; హంసా = హంస; అవతారంబున్ = అవతారమును; ఒంది = పొంది;
అతిశయ = మిక్కిలిన; భక్తి = భక్తి; యోగంబునన్ = యోగముతో; సంతుష్ట = సంతోషముతో కూడిన;
అంతరంగుండు = అంతరంగము కలవాడు; అగుచున్ = అగుచు; నీకున్ = నీకు; ఆత్మ = ఆత్మ; తత్త్వ
= తత్వమును; ప్రదీపకంబున్ = మిక్కిలి ప్రకాశింప జేయునది; అగు = అయిన; భాగవత =
భాగవతము అను; మహా = గొప్ప; పురాణంబున్ = పురాణమును; ఉపదేశించెన్ = ఉపదేశించెను;
మన్యు = మనువు అను; అవతారంబున్ = అవతారమును; ఒందిన్ = పొంది; స్వక్రీయ = తన; తేజస్
= తేజస్సు యొక్క; ప్రభావంబునన్ = ప్రభావముతో, మహిమతో; అప్రతిహతము = ఎదురు లేనిది;
ఐన = అయినట్టి; చక్రంబున్ = చక్రమును; ధరియించి = చేపట్టి; దుష్ట = చెడ్డ; వర్తనులు = ప్రవర్తన
కలవారు; ఐన = అయినట్టి; రాజులన్ = రాజులను; దండించుచున్ = శిక్షించుచు; శిష్ట = శిష్టులను,
మంచివారిని; పరిపాలనంబున్ = కాపాడుట; చేయుచున్ = చేస్తూ; ఆత్మీయ = తన యొక్క; కీర్తి =
కీర్తి అను; చంద్రికలు = వెన్నెలలు; సత్య = సత్య; లోకంబునన్ = లోకములో; వెలిగించెన్ =
ప్రకాశింపజేసెను; మఱియున్ = ఇంక; ధన్వంతరి = ధన్వంతరి; అనన్ = అనే పేరుతో; అవతరించి =
అవతరించి; తన = తన యొక్క; నామన్ = పేరును; స్మరణంబునన్ = తలచగానే; భూ = భూలోకపు;
జనంబున్ = జనమును; కున్ = కు; సకల = సమస్తమైన; రోగ = రోగములు; నివారణంబున్ =
పోగొట్టుట; సేయుచున్ = చేస్తూ; ఆయుర్వేదంబుఁన్ = ఆయుర్వేదమును; కల్పించెన్ = పుట్టించెను;
ఇంకఁన్ = ఇంక; పరాశుర = పరాశురుని; అవతారంబున్ = అవతారమును; వినుము = వినుము.

భావము:

ఓ నారద! అంతేకాదు. ఆ పరమేశ్వరుడు హంసావతార మెత్తాడు. అతిశయమైన భక్తి యోగంతో
సంతసించిన వాడు అయ్యాడు. నీకు, ఆత్మతత్త్వం తెలయపరచే భాగవత, మనే మహాపురాణం
ఉపదేశించాడు. మనువుగా అవతరించి తన తేజోమహిమతో అమోఘమైన చక్రం చేబూని
దుర్జనులైన రాజులను శిక్షించాడు, సజ్జనులను రక్షించాడు. తన కీర్తిచంద్రికలు సత్యలోకంలో

ప్రకాశింప జేశాడు. ఇంకా ధన్వంతరిగా అవతారం దాల్చాడు. తన నామస్మరణతోనే భూమిమీది జనానికి రోగాలన్నీ పోగొట్టుచు ఆయుర్వేదం కల్పించాడు. ఇక పరశురామావతారం ఎలా జరిగిందో వివరిస్తాను, ఆకర్ణించు.

2-153-మ.

ధరణీ కంటకులైన హైహయనరేంద్రవ్రాతమున్ భూరివి
స్ఫురితోదారకుఠారధారన్ గలనన్ ముయ్యేడు మాఱుల్ పొరిం
బొరి మర్దించి, సమస్త భూతలము విప్రుల్ వేడఁగా నిచ్చి తాఁ
జిర కీర్తిన్ జమదగ్నిరాముఁ డన మిం చెందాపసేంద్రోత్తమా!

టీకా:

ధరణీ = భూమికి; కంటకులు = బాధించు వారు; ఐనన్ = అయిన; హైహయ = హైహయ వంశపు;
నరేంద్ర = రాజుల; వ్రాతమున్ = సమూహమును; భూరి = మిక్కిలి; విస్ఫురిత = ప్రకాశిస్తున్న; ఉదార =
అంచులు కల; కుఠార = గొడ్డలి; ధారన్ = పదునుతో; కలనన్ = రణరంగమున; ముయ్యేడు =
మూడు ఏడులు, ఇరవై ఒక్క; మాఱుల్ = సార్లు; పొరింబొరిన్ = మరలమరల; మర్దించి =
సంహరించి; సమస్త = సమస్తమైన; భూతలమున్ = భూమండలమును; విప్రుల్ = బ్రాహ్మణులు;
వేడఁగాన్ = అడుగగా; ఇచ్చి = ఇచ్చి; తాన్ = తాను; చిర = చిరకాలము ఉండు, గొప్ప; కీర్తిన్ =
కీర్తితో; జమదగ్నిరాముఁడు = జమదగ్నిరాముడు; అనన్ = అనగ; మిం చెన్ = అతిశయించెను;
తాపస = తాపసులలో; ఇంద్ర = శ్రేష్ఠులలో; ఉత్తమ = ఉత్తముడ.

భావము:

మునీంద్రులలో అగ్రగణ్యుడవైన నారద! హైహయరాజులు లోక విరోధులై దురుసుగా ప్రవర్తించారు. వాళ్లను శిక్షించడానికి శ్రీమన్నారాయణమూర్తి జమదగ్నిసుతుడైన ఆ పరశురాముడుగా అవతరించాడు. రణరంగంలో ఇరవై యొక్కసార్లు ఈ రాజసమూహాన్ని దారుణమైన తన గండ్రగొడ్డలితో చెండాడు. బ్రాహ్మణులు వేడుకోగా భూమండల మంతా వాళ్లకు దానం చేసాడు. ఆ భార్గవరాముడు అలా శాశ్వత కీర్తితో వెలుగొందాడు.

ద్వితీయ స్కంధము : రామావతారంబు

2-154-వ.

మఱియు శ్రీరామావతారంబు సెప్పెద వినుము.

టీకా:

మఱియున్ = ఇంక; శ్రీరామ = శ్రీరాముని; అవతారంబున్ = అవతారము; చెప్పెదన్ = చెప్పెదను; వినుము = వినుము.

భావము:

శ్రీ మహావిష్ణువు లోకోపకారం చేయడానికై జగదభిరాముడైన శ్రీరాముడుగా అవతరించాడు. ఆ వృత్తాంతం వివరిస్తాను విను.

2-155-నీ.

తొయజహిత వంశ దుగ్ధ పారావార-

రాకా విహార కైరవహితుండు

కమనీయ కోసలక్ష్మభృత్సుతా గర్భ-

శుక్తి సంపుట లసన్మౌక్తికంబు

నిజపాదసేవక వ్రజ దుఃఖ నిబిడాంధ-

కార విస్ఫురిత పంక్తరుహసఖుండు

దశరథేశ్వర కృతార్థరవాటికా ప్రాంగ-

ణాకర దేవతానౌకహంబు

2-155.1-తే.

చటుల దానవ గహన వైశ్వానరుండు

రావణాటోప శైల పురందరుండు

నగుచు లోకోపకారార్థ మువతరించె

రాముడై చక్రి లోకాభిరాముఁ డగుచు.

టీకా:

తోయజహిత = సూర్య (తోయజహిత - తోయము (నీళ్ళలో) జ (పుట్టినది) (పద్మము) హిత (ఇష్టుడు)
- సూర్యుడు); వంశ = వంశము అను; దుర్ధ = పాల; పారావర = సముద్రమునకు; రాకా =
పూర్ణిమనాడు; విహార = విహరిస్తున్న; కైరవహితుండు = చంద్రుడు {కైరవహితుండు - కలువలకు
ఇష్టుడు - కలువల రాయుడు -చంద్రుడు}; కమనీయ = అందమైన; కోసల = కోసల దేశపు {కోసల
క్ష్మా భృత్యుత - కౌసల్య}; క్ష్మా = భూమికి; భృత్ = భర్త; సుతా = కుమార్తె (కౌసల్య); గర్భ = గర్భము అను;
శుక్తి = ముత్యపు చిప్ప; సంపుట = లోపలి; లసత్ = ప్రకాశించు; మౌక్తికంబున్ = ముత్యమును; నిజ =
తన; పాద = పాదముల; సేవక = సేవకుల; వ్రజ = సమూహము యొక్క; దుఃఖ = దుఃఖము అను;
నిబిడ = చిక్కటి; అంధకార = చీకటికి; విస్ఫురిత = విచ్చుకొన్న; పంకరుహ = పద్మమునకు
{పంకరుహ - బురదనందు పుట్టునది - పద్మము}; సఖుండు = ప్రియుడు (సూర్యుడు) {పంకరుహ
సఖుడు - పద్మమునకు సఖుడు - సూర్యుడు}; దశరథ = దశరథు; ఈశ్వర = మహారాజు చే; కృత =
చేయబడిన; అధ్వర = యజ్ఞ; వాటికా = శాల; ప్రాంగణ = ప్రాంగణముకి, ముంగిలికి; ఆకర =
వచ్చుఉన్న; దేవత = దేవతల; అనోకహంబు = వృక్షమును (కల్పవృక్షము) {దేవతానోకహంబు -
దేవతా అనోకహంబు -};

చటుల = భయంకరమైన; దానవ = దానవులు అను; గహన = అడవికి; వైశ్వానరుడు =
అగ్నిహోత్రుడును; రావణ = రావణుని; ఆటోప = సంరంభము అనెడి; శైల = పర్వతమునకు;
పురంధరుండు = ఇంద్రుడు; అగుచున్ = అగుచు; లోక = లోకములకు; ఉపకార = ఉపకారము;
అర్థము = చేయుట కోసము; అవతరించెన్ = అవతరించెను; రాముండు = రాముడు; ఐ = అయ్య;
చక్రి = విష్ణువు {చక్రి - చక్రము ధరించువాడు - విష్ణువు}; లోక = లోకములకు; అభిరాముడు =
మనోహరుడు; అగుచున్ = అగుచు.

భావము:

ఆయన సూర్యవంశమనే పాల్కడలికి పున్నమ చంద్రుడు. కోసలరాజు కూతురైన కౌసల్యాదేవి గర్భమనే ముత్తైపు చిప్పలో పుట్టిన మేలి ముత్యము. తన పాదసేవకుల శోకమనే చిమ్మచీకట్లను పోకార్చే సూర్యభగవానుడు. దశరథమహారాజు గారి పుత్రకామేష్ఠి యాగశాల ముంగిట మొలకెత్తిన కల్పవృక్షం. దానవులనే దారుణారణ్యాన్ని దహించే కార్చిచ్చు. రావణుని గర్వమనే పర్వతాన్ని బద్దలు చేసే ఇంద్రుడు. అయిన శ్రీరాముడుగా, చక్రధారి శ్రీ మహావిష్ణువు లోకోపకారం చేయుటకొరకు జగదభిరాముడై అవతరించాడు.

2-156-క.

చిత్రముగ భరత లక్ష్మణ

శత్రుఘ్నుల కర్థి నగ్రజన్ముం డగుచున్

ధాత్రిన్ రాముఁడు వెలసెఁ బ

పిత్రుఁడు దుష్కృత లతా లపిత్రుం డగుచున్.

టీకా:

చిత్రముగ = చిత్రముగ; భరత = భరతుడు; లక్ష్మణ = లక్ష్మణుడు; శత్రుఘ్నులన్ = శత్రుఘ్నుల; కున్ = కి; అర్థిన్ = కోరి; అగ్ర = అన్నగ (ముందు); జన్ముండు = పుట్టినవాడు; అగుచున్ = అగుచు; ధాత్రిన్ = భూమిమీద; రాముఁడు = రాముడు; వెలసెన్ = అవతరించెను; పవిత్రుఁడు = పవిత్రమైనవాడు; దుష్కృతన్ = పాపములు అను; లతా = లతలకు; లపిత్రుండు = కొడవలి వంటివాడు; అగుచున్ = అగుచు.

భావము:

ఆ శ్రీరామచంద్రునిగా అవతరించాడు. భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులకు అన్నగా జన్మించాడు. భూలోకంలో పరమ పవిత్రుడుగా, పాపాలనే కలుపు లతలను కోసివేసే కొడవలి వంటి వాడుగా ప్రసిద్ధికెక్కాడు.

2-157-వ.

అంత.

టీకా:

అంతన్ = తరువాత.

భావము:

అప్పుడు

2-158-సీ.

క్రీసలయ ఖండేందు బిస కుంద పద్మాబ్జ-

పద ఫాల భుజ రద పాణి నేత్రం

గ్రాహళ కరభ చక్రవియత్పులిన శంఖ-

జంఘారు కుచ మధ్య జఘన కంఠ

ముకుర చందన బింబ శుక గజ శ్రీకార-

గండ గంధోష్ఠ వార్గమన కర్ణం

జంపకేందుస్వర్ణ శఫర ధనుర్మల-

నాసికాస్యాంగ దృఢ్భ్రూ శిరోజ

2-158.1-తే.

నళి సుధావర్త కుంతల హాస నాభి

క్రలిత జనకావనీ పాల కన్యకా ల

లామఁ బరిణయ మయ్యె లలాటనేత్ర

కార్ముకధ్వంస ముంకువ గ్రాగ నతఁడు.

టీకా:

క్రీసలయ = చిగురాకుల వంటి; ఖండేందున్ = చంద్రరేఖ వంటి; బిస = తామరతూడు వంటి;

కుంద = మల్లెమొగ్గల వంటి; పద్మ = పద్మముల వంటి; అబ్జ = తమ్మిపూల వంటి; పదన్ =

పాదములు; ఫాలన్ = నుదురు; భుజన్ = భుజములు; రదన్ = పలువరస; పాణిన్ = చేతులు; నేత్రన్ = నేత్రములును కలామెను; కాహళన్ = బాకాల వంటి; కరభ = ఏనుగు తొండము వంటి కరభ - ముంజేయి, 1. మనికట్టునుండి చిటికెనవేలు మొదలుదాక గల చేతి వెలుపల భాగము వంటి, 2. కర (ఏనుగు) భ (చేయి, తొండము) వంటి; చక్ర = చక్రవాకముల వంటి; వియత్ = ఆకాశము వంటి; పులిన = ఇసుకతినైలు; శంఖ = శంఖము వంటి; జంఘ = పిక్కలు; ఊరు = తొడలు; కుచ = స్తనములు; మధ్య = నడుము; జఘన = పిరుదులు; కంఠ = కంఠమును కలామెను; ముకుర = అద్దము వంటి; చందన = మంచిగంధము వంటి; బింబ = దొండపండు వంటి; శుక = చిలుక వంటి; గజ = ఏనుగు వంటి; శ్రీకార = శ్రీకారము వంటి; గండ = చెక్కిళ్ళు; గంధ = మేనిసువాసన; ఓష్ఠ = పెదవులు; వాక్ = మాటలు; గమన = నడకలు; కర్ణన్ = కర్ణములు కలామెను; చంపక = సంపెంగ; ఇందు = చంద్రుని వంటి; స్వర్ణ = బంగారము వంటి; శఫర = చేపల వంటి; ధనుస్ = విల్లు వంటి; నీల = ఇంద్రనీలముల వంటి; నాసిక = ముక్కు; అస్య = ముఖము; అంగన్ = శరీరము; ధృక్ = చూపులు; భూ = కనుబొమలు; శిరోజన్ = శిరోజములు కలామెను; అళి = తుమ్మెదల వంటి; సుధ = వెన్నెల వంటి, అమృతము వంటి; ఆవర్త = సుడిగుండము వంటి; కుంతల = తలకట్టు; హాస = చిరునవ్వు; నాభిన్ = బొడ్డును; కలిత = కలిగిన; జనక = జనకుడు అను; అవనీ = భూమికి; పాల = పాలకుడు (జనకమహారాజు); కన్యకా = కుమార్తె అయిన; లలామన్ = స్త్రీని; పరిణయము = పెండ్లి; అయ్యెన్ = చేసుకొనెను; లలాటనేత్రన్ = శివునియొక్క కలలాటనేత్రుడు - నుదుట కన్ను కలవాడు; కార్ముక = విల్లును; ధ్వంసము = విరచుట అను; ఉంకువ = కన్యాశుల్కము, ఓలి; కాఁగ = అగునట్లుగ; అతఁడు = అతడు (రాముడు).

భావము:

ఆ శ్రీరాముడు శివుని ధనుర్భంగం ఓలి కాగా జనకమహారాజు పుత్రిక సీతాదేవిని చేపట్టాడు. ఆ మహాదేవి పాదాలు చివుళ్ల వంటివి, ఫాలం అర్థచంద్రుని వంచిది, భుజాలు తామరతూండ్ల వంటివి, దంతాలు మొల్లల వంటివి, హస్తాలు పద్మాల వంటివి, నేత్రాలు కలువల వంటివి, పిక్కలు కాహళుల వంటివి, తొడలు కరభాల వంటివి, స్తనాలు చక్రవాకాల వంటివి, నడుము ఆకాశం వంటిది, పిరుదులు ఇసుక తినైలు వంటివి, కంఠం శంఖం వంటిది, చెక్కిళ్లు అద్దాల వంటివి, శరీర పరిమళం చందనం వంటిది, పెదవి దొండపండు వంటిది, ముక్కు సంపెంగ వంటిది, మోము చంద్రుని వంటిది. శరీరం స్వర్ణం వంటిది, చూపులు చేపల వంటివి, కనుబొమలు ధనుస్సు వంటివి,

తల వెండ్రుకలు నీలాల వంటివి ముంగురులు తుమ్మెదల వంటివి, నవ్వు అమృతం వంటిది, బొడ్డు సుడి వంటిది.

2-159-వ.

అంత.

టీకా:

అంతన్ = తరువాత.

భావము:

అటుపిమ్మట.

2-160-క.

రామున్ మేచకజలద

శ్యామున్ సుగుణాభిరాము సద్వైభవసు

త్రామున్ దుష్టనిశాటవి

రాముం బొమ్మనియెఁ బంక్తిరథుఁ డడవులకున్.

టీకా:

రామున్ = రాముని; మేచక = నల్లని; జలద = మేఘము వంటి; శ్యామున్ = చాయ కలవానిని;

సుగుణ = సుగుణములతో; అభిరామున్ = అందమైన వానిని; సత్ = మంచి, గొప్ప; వైభవ =

వైభవముతో; సుత్రామున్ = దేవేంద్రుని వంటి వానిని {సుత్రాముడు - లోకములను లెస్సగా

రక్షించువాడు, ఇంద్రుడు}; దుష్ట = చెడ్డ; నిశాటన్ = రాక్షసులను; విరామున్ = సంహరించిన వానిని;

పొమ్మ = వెళ్ళుము; అనియెన్ = అనెను; పంక్తిరథుఁడు = దశరథుడు {పంక్తి - పది, దశ}; అడవులన్

= అడవుల; కున్ = కు;

భావము:

నల్లని మేఘఛాయతో మెరిసిపోతు ఉండే వాడు, సర్వసుగుణాలతో ఒప్పి ఉండే వాడు, ఐశ్వర్యంతో ఇంద్రునికి సాటివచ్చే వాడు, దుష్టులైన రాక్షసులను చెండాడేడి వాడు అయిన శ్రీరామచంద్రుడిని దశరథుడు అడవులకు పొమ్మన్నాడు.

2-161-వ.

ఇట్లు పంచిన.

టీకా:

ఇట్లు = ఈ విధముగ; పంచిన = పంపగా.

భావము:

అలా పంపేసరికి.

2-162-చ.

అరుదుగ లక్ష్మణుండు జనకాత్మజయుం దనతోడ నేఁగుదే

నరిగి రఘూత్తముండు ముదమూరఁగ జొచ్చెఁ దరక్షు సింహ సూ

క్రకరి పుండరీక కపి ఖడ్గ కురంగ వృకాహి భల్ల కా

సర ముఖ వన్యసత్త్వచయ చండతరాటవి దండకాటవిన్.

టీకా:

అరుదుగ = అపూర్వముగ; లక్ష్మణుండున్ = లక్ష్మణుడును; జనకాత్మజయున్ = సీతయును

{జనకాత్మజ - జనకుని మానసపుత్రిక, సీత}; తన = తన; తోడన్ = కూడా; ఏఁగుదేన్ = రాగా; అరిగి

= వెళ్ళి; రఘు = రఘు వంశమునకు; ఉత్తముండు = ఉత్తముడు (రాముడు); ముదము = సంతోష;

ఆరఁగన్ = పూర్వకముగ; చొచ్చెన్ = ప్రవేశించెను; తరక్షు = సివంగులు; సింహ = సింహములు;

సూకర = అడవి పందులు; కరి = ఏనుగులు; పుండరీక = పెద్దపులులు; కపి = కోతులు; ఖడ్గ = ఖడ్గ

మృగములు; కురంగ = లేళ్ళు; వృక = తోడేళ్ళు; అహి = పాములు; భల్ల = ఎలుగుబంట్లు; కాసర = అడవిదున్నలు; ముఖ = మొదలైన; వన్య = అడవి; సత్త్వ = జంతు; చయ = సమూహములతో; చండతర = మిక్కిలి భయంకరమైన; అటవిన్ = అడవిని; దండకా = దండక అను; అటవిన్ = అరణ్యమును.

భావము:

లక్ష్మణుడు, సీత అడవులకు వెళ్తున్న రాముడి వెంట వెళ్ళారు. అలా రఘువంశ లలాముడైన ఆ శ్రీరాముడు సివంగులు, సింహాలు, అడవిపందులు, ఏనుగులు, పులులు, కోతులు, ఖడ్గమృగాలు, జింకలు, తోడేళ్ళు, పాములు, ఎలుగుబంట్లు, అడవి దున్నలు మొదలైన అడవి మృగాలు వసించే అత్యంత భీకరమైన దండకారణ్యం ప్రవేశించాడు.

2-163-క.

ఆ వనమున వసియించి నృ

పావననయశాలి యిచ్చె నభయములు జగ

త్పావన మునిసంతతికిఁ గృ

పావననిధి యైన రామభద్రుం డెలమిన్.

టీకా:

ఆ = ఆ; వనమున = అడవిలో; వసియించి = నివసించి; నృప = రాజుల లక్షణమైన; అవన = రక్షణ యందు; నయ = నేర్పుతో; శాలి = ఒప్పువాడు; ఇచ్చెన్ = ఇచ్చెను; అభయములున్ = అభయములు; జగత్ = లోకమలకు; పావన = పవిత్రము చేయునట్టి; ముని = మునుల; సంతతి = సమూహము; కిన్ = కి; కృపా = దయకు; వననిధి = సముద్రము {వననిధి - నీరు కి నిధి, సముద్రము}; ఐన = అయినట్టి; రామభద్రుండు = రామభద్రుడు {రామభద్రుడు - చక్కటి భద్రతను ఇచ్చువాడు, రాముడు}; ఎలమిన్ = సంతోషముతో, వికాసముతో.

భావము:

రాజుల లందరిలోను నీతిసంపన్నుడు, దయాసముద్రుడు అయిన ఆ శ్రీరాముడు ఆ దండకారణ్యంలోని లోకాలను పవిత్రం చేసే మునులు అందరికి అభయాలు యిచ్చాడు.

2-164-క.

ఖరకర కుల జలనిధి హిమ

కరుడగు రఘురామవిభుడు కరికటితోడన్

ఖరుని వధించెను ఘనభీ

కర శరముల నఖిల జనులుఁ కర మరుదందన్.

టీకా:

ఖరకర = సూర్య (ఖరకరుడు - ఎండను కలిగించు వాడు - సూర్యుడు); కుల = వంశము అను;
జలనిధి = సముద్రమునకు (జలనిధి - నీటికి నిధి - సముద్రము); హిమ = చల్లదనమును; కరుడు
= ఇచ్చు వాడు (చంద్రుడు) (హిమకరుడు - చల్లదనమును ఇచ్చువాడు - చంద్రుడు); అగు =
అయిన; రఘు = రఘు వంశపు; రామ = రాముడు అను; విభుడున్ = ప్రభువు; కరికటిన్ =
కారిన్యము; తోడన్ = తోటి; ఖరుని = ఖరుడు (అను రాక్షసుని); వధించెను = సంహరించెను; ఘన =
గొప్ప; భీకర = భయంకరమైన; శరములన్ = బాణములతో; అఖిల = సమస్త; జనులున్ =
జనములు; కర = మిక్కిలి; అరుదున్ = అశ్చర్యమును; అందన్ = పొందగా.

భావము:

సూర్యవంశమనే సముద్రానికి చంద్రునివంటివాడైన ఆ రామచంద్రుడు అందలి జనులందరు
ఆశ్చర్యపడగా కోపంతో మిక్కిలి భయంకరమైన బాణాలు ప్రయోగించి ఖరుడనే రక్కసుణ్ణి
ఉక్కడగించాడు.

2-165-క.

హఠిసుతుఁ బరిచరుఁగాఁ గొని

హఠిసుతుఁ దునుమాడి పనిచె హరిపురమునకున్;

హఠివిభునకు హరిమధ్యను

హఠిరాజ్యపదంబు నిచ్చె హరివిక్రముడై.

టీకా:

హరి = సూర్యుని (కోతి); సుతుఁ = పుత్రుని (సుగ్రీవుని); పరిచరుఁగా = సహచరునిగా; కొని = తీసుకొని; హరి = ఇంద్రుని, కోతి; సుతుఁ = పుత్రుని (వాలిని); తునుమాడి = చెండాడి; పనిచెన్ = పంపించెను; హరి = యముని; పురమున్ = పురము; కున్ = నకు; హరి = కోతుల; విభున్ = ప్రభువు (సుగ్రీవుడు); కున్ = కు; హరి = సింహము వంటి; మధ్యను = నడుము కలామెను (రుమను); హరి = కోతుల; రాజ్య = రాజు; పదంబున్ = పదవిని; ఇచ్చెన్ = ఇచ్చెను; హరి = సింహము వంటి; విక్రముఁడు = పరాక్రమశాలి; ఐ = అయి.

భావము:

సింహపరాక్రముడైన శ్రీరామచంద్రుడు సూర్యసుతుడైన సుగ్రీవుణ్ణి అనుచరునిగ స్వీకరించాడు. ఇంద్ర పుత్రుడైన వాలిని నేలగూల్చి యమపురికి పంపాడు. వానరాధిపుడైన సుగ్రీవునికి కిష్కింధ రాజ్యాన్ని, సింహం వంటి నడుము గల రుమని అప్పగించాడు.

2-166-వ.

అంత సీతా నిమిత్తంబునం ద్రిలోకకంటకుం డగు దశకంఠుం దునుమాడుటకునై
కపిసేనాసమేతుండయి చనిచని ముందట నతి దుర్గమంబయిన సముద్రంబు పేర్చి తెరువు
సూపకున్న నలిగి.

టీకా:

అంత = తరువాత; సీతా = సీత అను; నిమిత్తంబునన్ = వంకతో; త్రి = మూడు; లోకన్ = లోకములందు; కంటకుండు = బాధించువాడు; అగు = అయిన; దశ = పది; కంఠుండు = కంఠములు

కలవాని (రావణుని); తునుమాడుట = చంపుట; కున్ = కు; ఐ = అయి; కపి = కపుల, కోతుల; సేనా = సేనలు; సమేతుండు = కూడిన వాడు; అయి = అయి; చనిచని = వెళ్తూ; ముందటన్ = ఎదురుగ; అతి = మిక్కిలి; దుర్గమము = దాటుటకు కష్టమైనది; అయిన = అయినట్టి; సముద్రంబున్ = సముద్రమును; పేర్చి = విజృంభించి; తెరవున్ = దారి; చూపక = చూపింపక; ఉన్న = ఉండగా; అలిగి = కోపించి;

భావము:

అటుపిమ్మట శ్రీరామచంద్రుడు సీత కొరకై ముల్లోకాలను బాధించేవాడైన రావణుణ్ణి సంహరింప దలచాడు. వానర సేనలను వెంటబెట్టుకొని లంకవైపు పయనించాడు. దక్షిణ సముద్రతీరం చేరాడు. దాటుటకు వీలుగాని ఆ సాగరం దారి చూపనందున ఆయనకు అగ్రహం వచ్చింది.

2-167-మ.

వికటభ్రూకుటిఫాలభాగుఁ డగుచున్ వీరుండు క్రోధారుణాం

బకుడై చూచిన యంతమాత్రమున నప్పాధోధి సంతప్తతో

యకణగ్రాహ తిమింగిలప్లవ ధులీ వ్యాళప్రవాళోర్మికా

బక కారండవ చక్ర ముఖ్య జలసత్వశ్రేణితో నింకినన్.

టీకా:

వికట = ముడిపడిన; భ్రూకుటిన్ = ముడిపడిన కనుబొమలు కల; ఫాలభాగుఁడు = నుదురు కలవాడు; అగుచున్ = అగుచు; వీరుండు = వీరుడు; క్రోధ = కోపముతో; అరుణా = ఎఱ్ఱని; అంబకుడు = నేత్రములు కలవాడు; ఐ = అయి; చూచినన్ = చూడగా; అంత = అంత; మాత్రమున = మాత్రమునకే; ఆ = ఆ; పాధోధి = సముద్రము; సంతప్త = మరిగి ఆవిరి అయిన; తోయ = నీటి; కణ = బొట్టుల వలన; గ్రాహ = మొసళ్ళు; తిమింగిల = తిమింగిలములు; ప్లవ = కప్పలు; ధులీ = తాబేళ్ళు; వ్యాళ = పాములు; ప్రవాళ = పగడపు; ఊర్మికా = అలలు; బక = కొంగలు; కారండవ = కన్నెలేడి యను పక్షులు; చక్ర = చక్రవాకములు; ముఖ్య = మొదలైన; జల = నీటి; సత్వ = జంతువుల; శ్రేణి = సమూహములు; తోన్ = తో; ఇంకినన్ = ఇంకిపోగా.

భావము:

ఆ మహావీరుడు రాముడు నొసట కనుబొమలు ముడివడగా, కోపం వల్ల ఎరుపెక్కిన నేత్రాలతో సముద్రం వైపు చూసాడు. అలా చూసేసరికి సముద్రం, నీటికోళ్లు, తాబేళ్లు, పాములు, మొసళ్లు, తిమింగిలాలు, పగడపు తీగలు, తరంగాలు, కొంగలు, కన్నెలేడి యను పక్షులు, చక్రవాకాలు మొదలైన జలజంతువులతో సహా నీళ్లు తుకతుక ఉడకగా ఇంకి పోయింది.

2-168-వ.

అయ్యవసరంబున సముద్రండు కరుణాసముద్రం డగు శ్రీరామభద్రుని శరణంబు సొచ్చినం గరుణించి యెప్పటి యట్ల నిలిపి నలునిచే సేతువు బంధింపించి తన్మార్గంబునం జని.

టీకా:

ఆ = ఆ; అవసరంబునన్ = సమయమున; సముద్రండున్ = సముద్రుడు; కరుణా = కరుణకు; సముద్రండున్ = సముద్రుడు; అగు = అయిన; శ్రీరామభద్రునిన్ = శ్రీరాముని; శరణంబున్ = శరణము; చొచ్చినన్ = వేడుకొనగా; కరుణించి = దయచూపి; ఎప్పటి = ఎప్పటి; అట్ల = వలెనే; నిలిపి = ఉంచి; నలుని = నలుడు అను కపి; చేన్ = చేత; సేతువున్ = వంతెనను; బంధింపించి = కట్టించి; తత్ = ఆ; మార్గమునన్ = దారి వెంట; చని = వెళ్ళి.

భావము:

అప్పుడు సముద్రుడు దయాసముద్రుడైన రామభద్రుడికి శరణాగతు డయ్యాడు. రాము డతనిపై దయచూపి యథాప్రకారం ఉండమని అనుగ్రహించాడు. నలుడనే వానర ప్రముఖునిచే వంతెన కట్టించి రాముడు సముద్రం దాటాడు.

2-169-మ.

పురముల్ మూడును నొక్కభాణమున నిర్మూలంబు గావించు శం

కరు చందంబున నేర్చె రాఘవుడు లంకాపట్టణం బిద్ధగో

పుర శాలాంగణ హర్య రాజభవనప్రోద్యత్తోళీ కవా

టరథాశ్వద్విప శస్త్ర మందిర నిశాటశ్రేణితో వ్రేల్మిడిన్.

టీకా:

పురముల్ = పురములు; మూడునున్ = మూడింటిని; ఒక్క = ఒకే ఒక; బాణమునన్ = బాణముచేతనే; నిర్మాలంబున్ = ధ్వంసము; కావించు = చేయు; శంకరు = శివుని; చందంబునన్ = వలె; ఏర్పెన్ = నాశనము చేసెను, కల్పెను; రాఘవుడు = రాముడు {రాఘవుడు, రఘువంశపు వాడు, రాముడు}; లంకా = లంకా; పట్టణంబు = పట్టణము; ఇద్ధ = ప్రసిద్ధమైన; గోపుర = గోపురములు; శాల = శాలలు; అంగణ = భవనములు; హర్య = మేడలు; రాజభవన = రాజభవనములు; ప్రోద్యత్ = బాగుచేయబడిన, కళ్యాపి చల్లిన; ప్రతోళి = పెద్దవీధులు; కవాట = తలుపులు; రథ = రథములు; అశ్వ = గుఱ్ఱములు; ద్విప = ఏనుగులు; శస్త్ర = ఆయుధముల; మందిర = శాలలు; నిశాట = రాక్షస; శ్రేణిన్ = సమూహములు; తో = తో సహా; వ్రేల్మిడిన్ = చిటికలో.

భావము:

పూర్వము శివుడు ఒకే బాణంతో త్రిపురాలను కాల్చివేసి నట్లు, రాముడు పెద్దపెద్ద గోపురాలు, శాలలు, ముంగిళ్లు, మేడలు , రాజగృహాలు, రచ్చలు, తలుపులు, రథాలు, గుఱ్ఱాలు, ఏనుగులు, ఆయుధాగారాలు, రాక్షసగణాలుతో నిండివున్న లంకానగరాన్ని చిటికలో భస్మీపటలం చేసాడు.

2-170-క.

రావణు నఖిల జగద్వి

ద్రావణుఁ బరిమార్చి నిలిపె రక్షోవిభుఁగా

రావణుననుజన్ముని నై

రావణసితకీర్తి మెఱసి రాఘవుఁ డెలమిన్.

టీకా:

రావణున్ = రావణుని; అఖిల = సమస్త; జగత్ = లోకముల వారిని; విద్రావణున్ = తరిమికొట్టు
వానిని; పరిమార్చి = సంహరించి; నిలిపెన్ = నిలిపెను, చేసెను; రక్షన్ = రాక్షస; విభుఁగాన్ =
రాజుగా; రావణున్ = రావణుని; అనుజన్మునిన్ = తోబుట్టువుని, తమ్ముడు విభీషణుని; ఐరావణ =
ఐరావతము వంటి; సిత = తెల్లని; కీర్తిన్ = కీర్తి; మెఱసి = ప్రకాశించగ; రాఘవుఁడు = రాముడు
{రాఘవుడు - రఘువంశమున పుట్టినవాడు}; ఎలమిన్ = సంతోషముతో, వికాసముతో.

భావము:

ఈ విధంగా ఐరావత గజం వలె తెల్లని కీర్తితో ప్రకాశించిన శ్రీ రాముడు సమస్త భువనాలనూ
వేధించి బాధించిన రావణుని హతమార్చాడు. అతని తమ్ముడైన విభీషణుణ్ణి రక్కసులకు రాజుగా
చేసాడు.

2-171-^{సీ}.

ధర్మ సంరక్షకత్వప్రభావుం డయ్యు-

ధర్మవిధ్వంసకత్వమునఁ బొదలి

ఖరదండనాభిముఖ్యముఁ బొంద కుండియు-

ఖరదండ నాభిముఖ్యమున మెఱసి

బుణ్యజనావన స్ఫూర్తిఁ బెంపొందియు-

పుణ్యజనాంతక స్ఫురణఁ దనరి

సంతతాశ్రిత విభీషణుఁడు గాకుండియు-

సంతతాశ్రిత విభీషణత నొప్పి

2-171.1-^{తే}.

మించె దనకీర్తిచేత వానించె దిశలు;

దరమె నుతియింప జగతి నెవ్వరికినైనఁ

జారుతరమూర్తి నవనీశచక్రవర్తిఁ

బ్రకటగుణసాంద్రు దశరథరామచంద్రు.

టీకా:

ధర్మ = ధర్మమును; సంరక్షకత్వ = రక్షించులక్షణముతో; ప్రభావుండు = ప్రభావశాలి; అయ్యున్ = అయ్యినప్పటికిని; ధర్మ = విల్లు (శివధనుస్సు); విధ్వంసకత్వమునన్ = విరుచుటలో; పొదలి = విజృంభించి; ఖర = తీవ్రమైన; దండన = దండించుట యందు; అభిముఖ్యమున్ = ఇష్టపడుటను; పొందక = లేకపోవుట; ఉండియున్ = కలిగియు; ఖర = ఖరుడు అను రాక్షసుని; దండన = దండించుట యందు; నాభిముఖ్యమునన్ = ఇష్టపడుటలో; మెఱసి = అతిశయించి; పుణ్యజనా = పుణ్యాత్ముల; ఆవన = రక్షించు; స్ఫూర్తిన్ = సంకల్పముతో; పెంపొందియున్ = అతిశయించియు; పుణ్యజనా = రాక్షసులను; అంతకన్ = సంహరించు; స్ఫురణన్ = సంకల్పముతో; తనరి = అతిశయించి; సంతత = ఎల్లప్పుడును; ఆశ్రిత = ఆశ్రయించిన వారికి; విభీషణుండున్ = భయంకరుడు; కాకన్ = అవ్వక పోయు; ఉండియున్ = ఉండియు; సంతత = ఎల్లప్పుడును; ఆశ్రిత = ఆశ్రయించిన; విభీషణతన్ = విభీషణుడు ఉండుట అందు; ఒప్పి = చక్కగ ఉండి; మించెన్ = అతిశయించెను; తనరి = తన; కీర్తిచే = కీర్తి; చేతన్ = వలనన్; వానించెన్ = ప్రకాశించెను; దిశలు = దిక్కులు; తరమె = తరమా ఏమిటి; నుతియింపన్ = స్తుతించుటకు; జగతిన్ = లోకముల; ఎవ్వరికిని = ఎవరికి; ఐనన్ = అయినను; చారుతర = సందరమైన; మూర్తిన్ = స్వరూపుడు; అవని = భూమికి; ఈశ = ప్రభువులకి, రాజులకి; చక్రవర్తిన్ = చక్రవర్తి; ప్రకట = ప్రసిద్ధమైన; గుణ = గుణములు; సాంద్రున్ = దట్టముగ ఉన్న వానిని; దశరథ = దశరథు పుత్రుడు; రామచంద్రున్ = రామచంద్రుని {రామచంద్రుడు - రాముడు అను చక్కటి (చల్లటి) వాడు}.

భావము:

ఆయన ధర్మాన్ని రక్షించినవాడు అనే మహత్వం కలిగి కూడ ధర్మవిధ్వంసకుడై ప్రకాశించాడు, అనగా శివధనుర్భంగం చేశాడన్నమాట. ఖరదండనలో అభిముఖుడు కాకపోయినా ఖరదండనలో అభిముఖుయ్యాడు, అంటే కఠినశిక్షలు విధించడానికి విముఖుడైన ఆ రాముడు

ఖరుడనే రాక్షసుణ్ణి దండించడానికి సుముఖు డయ్యాడు. పుణ్య జనరక్షకుడై కూడ పుణ్యజనులను హతమార్చాడు, అనగా పుణ్యాత్ములను రక్షించి రక్కసులను శిక్షించాడన్నమాట. ఆశ్రితవిభీషణుడు కాకపోయినా ఆశ్రితవిభీషణుడయ్యాడు, అనగా ఆశ్రయించిన వారిపట్ల భయంకరుడు కాడు, కాని విభీషణుని కాశ్రయం ఇచ్చినవాడయ్యాడు. తన విశాల యశస్సును దశదిశల వ్యాపింపజేసి సుప్రసిద్ధు డయ్యాడు. మహాసుందరుడూ, మహారాజులలో మేటి, సుగణాభిరాముడూ అయిన ఆ దశరథ రాముణ్ణి కీర్తించడానికి లోకంలో ఎవరికిని సాధ్యం కాదు.

ద్వితీయ స్కంధము : కృష్ణావతారంబు

2-172-వ.

అట్టి శ్రీరామావతారంబు జగత్పావనంబును నస్మత్ప్రసాద కారణంబును నై నుతికెక్కె; నింకఁ గృష్ణావతారంబు వివరించెద వినుము.

టీకా:

అట్టి = అటువంటి; శ్రీ = శుభకలమైన; రామ = రాముని; అవతారంబున్ = అవతారము; జగత్ = లోకములను; పావనంబునున్ = పవిత్రము చేయునది యును; అస్మత్ = మా; ప్రసాద = అనుగ్రహమునకు; కారణంబునున్ = కారణమును; ఐ = అయి; నుతి = ప్రసీద్ధి; కిన్ = కి; ఎక్కెన్ = పొందినది; ఇంకన్ = ఇంక; కృష్ణ = కృష్ణుని; అవతారంబున్ = అవతారమును; వివరించెదన్ = వివరముగ చెప్పెదను; వినుము = వినుము.

భావము:

అటువంటి శ్రీరాముని అవతారం లోకపావనమై అస్మదాదులకు అనుగ్రహకారణ మయింది. ఇక కృష్ణావతారాన్ని వర్ణిస్తాను, విను.

2-173-నీ.

తాపసోత్తమ! విను దైత్యాంశములఁ బుట్టి-

నరనాథు లతుల సేనాసమేతు

అగుచు ధర్మేతరులై ధాత్రిఁ బెక్కు బా-

ధల నలంచుటఁ జేసి ధరణి వగలఁ

బొందుచు వాపోవ భూభార ముడుపుట-

కైహరి పరుఁడు నారాయణుండు

చెచ్చెరఁ దన సితాసిత కేశయుగమున-

బలరామ కృష్ణ రూపములఁ దనరి

2-173.1-తే.

యదుకులంబున లీలమై నుదయ మయ్యె

భవ్యయశుఁ డగు వసుదేవు భార్యలైన

రోహిణియు దేవకియు నను రూపవతుల

యందు నున్మత్తదైత్య సంహారి యగుచు.

టీకా:

తాపస = మునులలో; ఉత్తమ = ఉత్తముడా; విను = విను; దైత్య = రాక్షసుల; అంశములన్ =

అంశలతో; పుట్టిన్ = పుట్టి; నర = మానవ; నాథులు = ప్రభువులు; అతుల = సాటిలేని; సేనా =

సేనలతో; సమేతులు = కలిగినవారు; అగుచున్ = అగుచు; ధర్మ = ధర్మము; ఇతరులు =

తప్పినవారు; ఐ = అయ్యి; ధాత్రిన్ = భూమిని; పెక్కు = ఎక్కువ; బాధలన్ = బాధలచే; అలంచుటన్

= కష్టపెట్టుతుండుట; చేసిన్ = వలన; ధరణి = భూమాత; వగలన్ = దుఃఖములను; పొందుచున్ =

పొందుతూ; వాపోవన్ = మొరపెట్టగా; భూ = భూమి యొక్క; భారమున్ = భారమును, కష్టములను;

ఉడుపుటన్ = కృశింప జేయుటకు, తగ్గించుటకు; ఐ = అయ్యి; హరి = విష్ణుమూర్తి {హరి -

దుఃఖములను హరించువాడు - భగవంతడు}; పరుఁడున్ = విష్ణుమూర్తి {పరుఁడు - సమస్తమునకు

పరమై (బయట) నుండు వాడు}; నారాయణుండు = విష్ణుమూర్తి {నారాయణుండు - నారములందు

ఉండువాడు}; చెచ్చెరన్ = శ్రీఘ్రముగ; తన = తన యొక్క; సిత = తెల్లని; అసిత = నల్లని; కేశ =

రోమముల; యుగమునన్ = జంట వలన; బలరామ = బలరాముడు; కృష్ణ = కృష్ణుడు అను;

రూపములన్ = రూపములతో; తనరి = ఒప్పి;

యదు = యాదవ; కులంబునన్ = వంశములో; లీలమైన్ = లీలార్థమై, విలాసముగ;

ఉదయమయ్యెన్ = అవతరించెను; భవ్య = శుభ్రమైన; యశుడు = కీర్తి కలవాడు; అగు = అయిన;
 వసుదేవున్ = వసుదేవుని; భార్యలు = భార్యలు; ఐన = అయిన; రోహిణియున్ = రోహిణి;
 దేవకియున్ = దేవకి; అను = అనే; రూపవతులు = అందగత్తెలు {రూపవతులు - (మంచి) రూపము
 కల వారు, అందగత్తెలు}; అందున్ = అందు; ఉన్నత = మదించిన; దైత్య = రాక్షస; సంహరి =
 సంహరించు వాడు; అగుచున్ = అగుచు.

భావము:

మునిశ్రేష్ఠుడ! నారద! రాక్షస అంశలతో పుట్టిన రాజులు అనేకమంది తమ అపారసేనాబలాలతో
 అధర్మమార్గాన ప్రవర్తించారు. భూదేవికి పెక్కుబాధలు కలిగించారు. ఆమె దుఃఖిస్తూ విష్ణుమూర్తికి
 మొరపెట్టుకుంది. పరాత్పరుడైన శ్రీహరి మదోన్మత్తులైన దానవులను సంహరించి భూ భారాన్ని
 తొలగించాలనుకొన్నాడు. యదువంశంలో వన్నెకెక్కిన వాసుదేవునకు రోహిణి, దేవకి అనే భార్యల
 యందు తన తెల్లని వెంట్రుకతో బలరాముడాగానూ, నల్లని వెంట్రుకతో కృష్ణుడుగానూ ఆయన
 అవతరించాడు.

2-174-వ.

ఇట్లు పుండరీకాక్షుం డగు నారాయణుండు సమస్త భూభార నివారణంబు సేయం దన
 మేనికేశద్వయంబు చాలునని యాత్మ ప్రభావంబు దెలుపుకొఱకు నిజకళాసంభవులైన
 రామకృష్ణుల దేహవర్ణంబులు శ్వేతకృష్ణం బని నిర్దేశించుకొఱకు సీతాసీతకేశద్వయ వ్యాజంబున
 రామకృష్ణాఖ్యల నలరి యవతరించె నందు భగవంతుడును సాక్షాద్విష్ణుండును నైన కృష్ణుండు
 జనమార్గవర్తి యయ్యును నతిమానుష్యకర్మంబుల నాచరించుటం జేసి కేవల పరమేశ్వరుం
 డయ్యె; నమ్మహాత్ముం డాచరించు కార్యంబులు లెక్కపెట్ట నెవ్వరికి నలవిగాదు అయినను నాకు
 గోచరించిన యంత యెఱింగించెద వినుము.

టీకా:

ఇట్లు = ఈ విధముగ; పుండరీకాక్షుండు = విష్ణువు {పుండరీకాక్షుడు - పుండరీకములు
 (తామరాకుల) వంటి కన్నులు ఉన్న వాడు - భగవంతుడు}; అగు = అయిన; నారాయణుండు =
 విష్ణువు; సమస్త = సమస్తమైన; భూ = భూమి యొక్క; భార = భారములను; నివారణంబున్ =

తొలగ; చేయన్ = చేయుటకు; తన = తన; మేని = శరీరము నందలి; కేశ = రోమముల; ద్వయంబ = జంట మాత్రము; చాలును = సరిపోవును; అని = అని; ఆత్మ = తన; ప్రభావంబున్ = ప్రభావమును; తెలుపు = తెలియజేయు; కొఱకున్ = కోసము; నిజ = తన; కళా = అంశ యందు; సంభవులు = పుట్టినవారు; ఐన = అయినట్టి; రామ = బలరామ; కృష్ణుల = కృష్ణుల యొక్క; దేహ = శరీరపు; వర్ణంబులున్ = రంగులను; శ్వేత = తెలుపు; కృష్ణంబు = నలుపు; అని = అని; నిర్దేశించు = నిర్ధారముగ చూపుట; కొఱకున్ = కోసము; సిత = తెల్ల; అసిత = నల్ల; కేశ = రోమముల; ద్వయ = జంటను; వ్యాజంబునన్ = వంకతో; రామ = బలరామ; కృష్ణా = కృష్ణులు అను; ఆఖ్యులన్ = పేర్లతో; అలరి = ప్రసిద్ధుడై; అవతరించెన్ = అవతరించెను; అందున్ = వారిలో; భగవంతుడును = భగవంతుడును (భగవంతుడు - మహిమాన్వితుడు, వీర్యవంతుడు, సమర్థుడు); సాక్షాత్ = స్వయముగ; విష్ణుండును = విష్ణుమూర్తియును; ఐన = అయినట్టి; కృష్ణుండు = కృష్ణుడు; జన = జనులు, సాధారణ మానవులు; మార్గ = నడచు మార్గమున; వర్తి = నడచువాడు; అయ్యున్ = అయినప్పటికిని; అతిమానుష్య = మానవాతీత, మానవులు చేయలేని; కర్మంబులున్ = కార్యములు, పనులు; ఆచరించుటన్ = చేయుట; చేసి = వలన; కేవల = కేవలము; పరమేశ్వరుండు = పరమేశ్వరుడే (పరమేశ్వరుడు - పరమమైన ఈశ్వరుడు, అత్యున్నత ప్రభువు); అయ్యెన్ = అయ్యెను; ఆ = ఆ; మహాత్ముండు = గొప్పవాడు; ఆచరించున్ = చేసిన; కార్యంబులున్ = లీలలు; లెక్కపెట్టన్ = లెక్కించుట; ఎవ్వరికిన్ = ఎవరికైనా; అలవిన్ = శక్యము; కాదు = కాదు; అయినను = అయినప్పటికిని; నాకున్ = నాకు; గోచరించినన్ = చూడగలిగిన; అంత = అంత; ఎఱింగించెదన్ = తెలిపెదను; వినుము = వినుము.

భావము:

ఈ విధంగా పద్మాక్షుడైన శ్రీమన్నారాయణుడు భూభార మంతా నివారించడానికి తన రెండు వెంట్రుకలే చాలనుకున్నాడు. తన ప్రభావం తెలపడానికి తన అంశలతో పుట్టిన రామకృష్ణుల శరీరకాంతులు తెలుపు నలుపులుగా చేసాడు. ధవళమూ, నీలమూ అయిన రెండువెంట్రుకల నెపంతో రాముడు, కృష్ణుడు అను పేర్లతో అవతరించాడు. వారిలో షడ్గుణైశ్వర్య సంపన్నుడు, సాక్షాద్విష్ణు స్వరూపుడు అయిన కృష్ణుడు ఇతర జనులు నడిచిన మార్గంలో నడిచినను మానవాతీతమైన కార్యాలెన్నో చేసాడు. అందువల్ల పరమేశ్వరుడుగానే ప్రసిద్ధి చెందాడు. ఆ

మహనీయు డొనర్చిన కార్యాలు గణించడం ఎవరికీ సాధ్యం కాదు. అయినా నాకు తెలిసినంత వరకూ తెలుపుతాను, విను.

2-175-క.

నూతన గరళస్తని యగు

పూతనఁ బురిటింటిలోనఁ బొత్తుల శిశువై

చేతనముల హరియించి ప

రేతనగరమునకు ననిచెఁ గృష్ణుఁడు పెలుచన్.

టీకా:

నూతన = కొత్తగా పూసుకొనిన, వింత; గరళ = విషము కల; స్తని = పాలిండ్లు కలది; అగు = అయిన;
పూతనన్ = పూతనను; పురిటింటి = పురిటిశుద్ధి ఇంకా కాని ఇంటి; లోనఁన్ = లోనే; పొత్తుల =
పొత్తిళ్ళ లోని పొత్తిళ్ళు - పుట్టిన కొత్తలో చంటిపిల్లలను ఉంచు మెత్తటి గుడ్డల దొంతరలు, అలాగే
పిల్లలు ఆటబొమ్మలకి వాడు గుడ్డలు; శిశువు = చంటివాడు; ఐ = అయి ఉండగ; చేతనములున్ =
ప్రాణములను; హరియించి = హరించి, పీల్చి; పరేత = యముని; నగరమునకున్ = పురమునకు;
అనిచెన్ = పంపించెను; కృష్ణుండు = కృష్ణుడు; పెలుచన్ = ఆగ్రహముతో.

భావము:

శ్రీకృష్ణుడు పురుటింటిలో చంటిబిడ్డగా పొత్తిళ్ళలో ఉన్న సమయ మది. పాలిళ్ళలో ప్రత్యేక విషం కలిగిన పూతన అనే రాక్షసి పాలివ్వటానికి వచ్చింది. ఆ శైశవ కృష్ణుడు ఆమె ప్రాణాలను తాగేసి యమలోకానికి పంపేసాడు.

2-176-క.

వికటముగ నిజపదాహతిఁ

బ్రకటముగా మూఁడు నెలల బూలకుండై యా

శకటనిశాటుని నంతక

నికటస్థునిఁ జేసె భక్తనికరావనుడై.

టీకా:

వికటముగన్ = వికృతముగ (ప్రకృతి విరుద్ధముగ); నిజ = తన; పద = కాలి; హతిన్ = దెబ్బతో;
ప్రకటముగాన్ = గట్టిగ; మూడు = మూడు (3); నెలల = నెలల; బాలకుడు = పిల్లవాడు; ఐ = అయి
ఉండగా; ఆ = ఆ; శకట = శకటుడు అను; నిశాటుని = రాక్షసుని; అంతకనికటస్థునిన్ =
యమునిసమీపమునకు పోవునట్లుగ; చేసెన్ = చేసెను; భక్త = భక్తుల; నికర = సమూహమునకు;
అవనుడు = కాపాడువాడువాడు; ఐ = అయి.

భావము:

భక్తలోక రక్షకుడైన శ్రీకృష్ణుడు మూడునెలల పిల్లవాడుగా ఉన్నాడు. శకటరూపంలో ఒక రాక్షసుడు
అతణ్ణి పరిమార్చటానికి వచ్చాడు. అది గమనించిన బాలకృష్ణుడు తన కాలితన్నతో ఆ దానవుణ్ణి
దండధరుని వద్దకు సాగనంపాడు.

2-177-క.

ముద్దుల కొమరుని వ్రేతల

రద్దులకై తల్లి టోల రజ్జులఁ గట్టం

బద్దులకు మిన్నముట్టిన

మద్దుల వడిఁ గూల్చె జనసమాజము పొగడన్.

టీకా:

ముద్దుల = ముద్దులు మూటగట్టి; కొమరునిన్ = పుత్రుని; వ్రేతల = గోపికల; రద్దులన్ = పేచీల; కై =
వల్ల; తల్లి = తల్లి (యశోద); టోలన్ = రోటికి వేసి; రజ్జులన్ = తాళ్ళతో; కట్టన్ = కట్టివేయగా;
పద్దులకున్ = పంతానికి, పట్టుదలతో; మిన్న = ఆకాశమును; ముట్టిన = అంటిన; మద్దులన్ = మద్ది
చెట్లను; వడిన్ = వడుపుగా; కూల్చెన్ = కూల్చివేసెను; జన = గోపజనుల, ప్రజల; సమాజము =
సమూహము; పొగడన్ = పొగుడునట్లుగా.

భావము:

కృష్ణుడు అల్లరి చేస్తున్నాడని గోపికలు యశోదవద్ద గోలపెట్టారు. యశోద అతణ్ణి త్రాటితో రోటికి కట్టివేసింది. అతడు ఆ రోటిని ఈడ్చుకొంటూ వెళ్లి ఆకాశాన్ని అంటే జంట మద్దులను నేలగూల్చాడు. అప్పుడు అక్కడి జనమంతా కృష్ణుణ్ణి కీర్తించారు.

2-178-మ.

మదిన్ గృష్ణుండు యశోదబిడ్డఁ డని న**మ్మంజాల** యోగీంద్ర త
ద్వదనాంభోజములోఁ జరాచర సమస్తప్రాణిజాతాటవీ
నదనద్యద్రి పయోధి యుక్త మగు నా**నా**లోకజాలంబు భా
స్త్వదనూనక్రియఁ జాపెఁ దల్లికి మహాశ్చర్యంబు వాటిల్లఁగన్.

టీకా:

మదిన్ = మనసులో; కృష్ణుండు = కృష్ణుడు; యశోద = యశోద యొక్క; బిడ్డఁడు = పిల్లాడు; అని = అని; నమ్మంజాల = నమ్మలేను; యోగి = యోగులలో; ఇంద్ర = శ్రేష్ఠుడా; తత్ = అతని; వదన = నోరు అను; అంభోజమున్ = పద్మము {అంభోజము - నీటిలో పుట్టినది - పద్మము}; లోన్ = లోపల; చర = కదులునవి; అచర = కదలలేనివి అయిన; సమస్త = సర్వ; ప్రాణి = జీవుల; జాత = జాతులను; అటవీ = అడవి; నద = నదములు {నదములు - పడమటికి ప్రవహించునవి}; నది = నదులు {నది - తూర్పునకు ప్రవహించునది}; అద్రి = కొండలు; పయోధిన్ = సముద్రములు; యుక్త = కలిగినది; అగు = అయినట్టి; నానా = అనేక; లోక = లోకముల; జాలంబున్ = సమూహములను; భాస్వత్ = ప్రకాశముతోను; అనూన = నిరాటంకమైన; క్రియఁన్ = విధముగాను; చూపెన్ = చూపించెను; తల్లి = తల్లి; కిన్ = కి; మహా = గొప్ప; ఆశ్చర్యంబున్ = ఆశ్చర్యము; పాటిల్లగన్ = కలుగునట్లు.

భావము:

యోగివరేణ్యుడ! నారద! ఇలాంటి పరమాద్భుతాలు ఎన్నో బాల్యంలోనే చేసిన కృష్ణుడు యశోద కొడుకని నేను నమ్మలేకుండా ఉన్నానయ్యా. ఒకనాడు అతడు తల్లికి సకలచరాచర జీవులు,

అడవులు, నదీనదాలు, పర్వతాలు, సముద్రాలు సమస్తంతో కూడిన వివిధ జగజ్జాలాలని
అపూర్వంగా తన నోట చూపాడు. అది చూసి ఆ తల్లి అమితాశ్చర్యంతో చకితురాలయింది.

2-179-చ.

వర యమునానదీ ప్రాద నివాసకుడై నిజ వక్త నిర్గత

స్ఫురిత విషాంబుపానమున భూజనులన్ మృతిం బొందఁ జేయు భీ

క్రగరళద్విజిహ్వాఁ డగు కాళియ పన్నగు నా ప్రాదంబుఁ జె

చౌర వెడలించి కాచె యదుసింహుఁడు గోపకగోగణంబులన్.

టీకా:

వర = శ్రేష్ఠమైన; యమునా = యమునా; నదీ = నది యొక్క; ప్రాదన్ = మడుగు (ఏటిలో
నీటిలోతుగల చోటు)లో; నివాసకుడు = నివసిస్తున్నవాడు; ఐ = అయి; నిజ = తన; వక్త = నోటి
నుండి; నిర్గత = వెలువడు; స్ఫురిత = ప్రసిద్ధమైన; విషా = విషముతో కూడిన; అంబున్ = నీటి;
పానమునన్ = తాగుట వలన; భూ = భూమిమీది; జనులన్ = ప్రజలను; మృతిన్ = మరణమును;
పొందన్ = పొందునట్లు; చేయు = చేసేటటు వంటి; భీకర = భయంకర; గరళ = విషపు; ద్వి =
రెండు; జిహ్వాఁడు = నాలుకల కలవాడు {ద్విజిహ్వాఁడు - రెండు నాలుకల వాడు, పురుష సర్పము,
రెండు రకముల మాట్లాడు వాడు, మోసగాడు}; అగు = అయిన; కాళియ = కాళీయుడు అను;
పన్నగున్ = పామును; ఆ = ఆ; ప్రాదంబున్ = కొలనును; చెచ్చెరన్ = శ్రీఘ్రమే; వెడలించి =
వెడలునట్లు చేసి; కాచెన్ = కాపాడెను; యదు = యాదవులలో; సింహుఁడున్ = సింహము వంటి
వాడు; గోపక = గోపకుల; గో = గోవుల; గణంబునన్ = సమూహములను.

భావము:

కాళీయుడనే సర్పరాజు యమునా నది మడుగులో నివసించేవాడు. అతని కోరలలో
భయంకరమైన విషం వుండేది. అతడు క్రక్కిన ఆ గరళం కలిసిన నీళ్లు త్రాగి ప్రజలు ప్రాణాలు
గోల్పోయే వారు. ఇలా వుండగా యాదవశ్రేష్ఠుడైన కృష్ణుడు కాళీయుణ్ణి ఆ మడుగునుండి
వెడలగొట్టి గోవులను, గోపాలురను కాపాడాడు.

2-180-మ.

తనయా! గోపకు లొక్క రేయితటి, నిద్రంజెందఁ గార్చిచ్చు వ
చ్చినఁ గృష్ణా మము నగ్నిపీడితుల రక్షింపం దగుం గావవే
యనినం గన్నులు మీరు మోడ్కు డిదె దావాగ్నిన్ వెసన్నార్తు నే
నన వారట్ల యొనర్ప మ్రింగె శిఖిఁ బద్మాక్షుండు లీలా గతిన్.

టీకా:

తనయా = కుమారా; గోపకులు = గోపకులు; ఒక్క = ఒక; రేయి = రాత్రి; తటి = సమయములో; నిద్రన్
= నిద్ర; చెందన్ = పోవుచుండగ; కార్చిచ్చు = కార్చిచ్చు, దావాగ్ని {కార్చిచ్చు - అడవి
తగులబడునప్పటి పెద్ద నిప్పు, దావాగ్ని, దహించు అగ్ని}; వచ్చినన్ = రాగా; కృష్ణా = కృష్ణా; మమున్
= మమ్ము; అగ్నిన్ = అగ్నిచే; పీడితులన్ = బాధితులను; రక్షింపన్ = కాపాడ; తగున్ = తగ్గవారము;
గావవే = కాపాడు; అనినన్ = అనగా; కన్నులు = కళ్ళు; మీరున్ = మీరు; మోడ్కుడు =
మూసుకొనండి; ఇదె = ఇదిగో; దావాగ్నిన్ = కార్చిచ్చును {కార్చిచ్చు - అడవి తగులబడునప్పటి పెద్ద
నిప్పు, దావాగ్ని - దహించు అగ్ని}; వెసన్ = వెంటనే; ఆర్తున్ = ఆర్పెదను; నేన్ = నేను; అనన్ =
అనగా; వారు = వారు; అట్ల = ఆ విధముగ; ఒనర్పన్ = చేయగ; మ్రింగెన్ = మింగెను; శిఖిన్ =
అగ్నిని; పద్మాక్షుండున్ = కృష్ణుడు {పద్మాక్షుడు - పద్మముల వంటి కన్నులు ఉన్న వాడు, కృష్ణుడు};
లీలా = లీల; గతిన్ = వలె.

భావము:

కుమార! గోపకు లందరు ఒకనాటి రాత్రి నిద్రిస్తున్నారు. ఇంతలో అమాంతంగా కార్చిచ్చు వాళ్ళను
చుట్టుముట్టింది. "కృష్ణా! మంటల్లో చిక్కుకొన్నాము. మమ్మల్ని కాపాడు, కాపాడు" అంటు వాళ్ళందరూ
తన్ను వేడుకొన్నారు. అప్పుడు పద్మాక్షుడు "మీరంతా కళ్ళు మూసుకొండి ఇదిగో క్షణంలో నేను ఆ
దావానలాన్ని ఆర్పి వేస్తాను అన్నాడు." వారలా చేశారు. కృష్ణుడు అలవోకగా కార్చిచ్చును కబళించి
వేశాడు.

2-181-క.

మండుని గతి యము నాంబువు

అండు నిసిం గ్రుంకి బద్ధుడై చిక్కిన యా

నండుని వరుణుని బంధన

మండు నివృత్తునిగఁ జేసె హరి సదయుండై.

టీకా:

మండుని = తెలివి తక్కువ వాని; గతిన్ = వలె; యమున = యమున యొక్క; అంబువులు = నీటి;
అందున్ = లో; నిసిన్ = రాత్రి వేళ; గ్రుంకి = మునిగి; బద్ధుడై = (వరుణునిచే) బంధింపబడి; చిక్కినన్
= చిక్కుకొనగా; ఆ = ఆ; నందునిన్ = నందుని; వరుణునిన్ = వరుణుని యొక్క; బంధనము =
బంధనము; అందున్ = నుండి; నివృత్తునిగఁ = విడివడినవానిగ; చేసెన్ = చేసెను; హరి = కృష్ణుడు
{హరి - దుఃఖములను హరించు వాడు}; సదయుండు = దయగల వాడు; ఐ = అయి.

భావము:

ఒక రాత్రివేళ నందుడు మందమతి వలె యమునా నదీ జలాలలో స్నానం చేస్తూ మునిగి, అక్కడ
వరుణుని పాశాలలో చిక్కుకొన్నాడు. అప్పుడు దయాసింధుడైన హరి ఆ బంధంనుండి అతణ్ణి
విడిపించాడు.

2-182-మ.

మయసూనుండు నిజానువర్తుల మహామాయన్ మహిభృద్గుహ

శ్రయలంగా నొనరించి తత్పథము నీరంధ్రంబు గావించినన్

రయ మొప్పం గుటిలాసురాధమునిఁ బోరంద్రుంచి గోపావళిన్

దయతోఁ గాచిన కృష్ణు సన్మహిమ మేతన్మాత్రమే తాపసా!

టీకా:

మయ = మయుని; సూనుండున్ = కొడుకు; నిజ = తన; అనువర్తులన్ = అనుచరులను; మహా =
గొప్ప; మాయన్ = మాయతో; మహిన్ = కొండల లోని; భృత్ = పెద్ద; గుహన్ = గుహలో; ఆశ్రయలన్

= చేరినవారి; కాన్ = అగునట్లు; ఒనరించి = చేసి; తత్ = ఆ; పథమున్ = దారిని; నీరంధ్రంబున్ = సందులేనట్లుగ, దారిలేనిదిగ; కావించినన్ = చేసినన్; రయము = వేగముగ; ఒప్పన్ = అగునట్లు; కుటిల = వక్ర బుద్ధి ఐన; అసుర = రాక్షస; అధమునిన్ = అధముడిని; పోరన్ = యుద్ధములో; త్రుంచి = నరికేసి; గోప = గోపకుల; ఆవళిన్ = సమూహమును; దయ = కరుణ; తోన్ = తో; కాచినన్ = కాపాడిన; కృష్ణు = కృష్ణుని; సత్ = మంచి; మహిమన్ = మహిమము; ఏతన్మాత్రమే = సామాన్యమైనదా, కాదు; తాపసా = ముని.

భావము:

నారదమునీశ్వర! వ్యోమాసురుడు మయుని కుమారుడు. అతను ఒకసారి తన మాయా ప్రభావంతో కృష్ణుని సహచరులైన గోపకు లందరినీ ఒక గుహలో దాచేసాడు. ఇంకెవ్వరు ఆ గుహలో వెళ్ళడానికి లేకుండా మూసివేశాడు. అంతట మహావేగంతో కృష్ణుడు ఆ క్రూరదానవుణ్ణి పోరాటంలో చంపాడు. గోపాలకుల నందరినీ కృపతో కాపాడాడు. అటువంటి కృష్ణుని మహామహిమలను ఇంతింతని చెప్పతరమా.

2-183-క.

దివిజేంద్రప్రీతిగ వ

ల్లవజను లేటేటఁ జేయు లాలిత సవనో

త్సవము హరి మానిపిన గో

ప్రవరులు గావింపకున్న బలరిపుఁ డలుకన్.

టీకా:

దివిజ = దేవతలకు; ఇంద్ర = ఇంద్రునికి; ప్రీతిగన్ = ప్రీతి కలుగు నట్లు; వల్లవ = గోపాలక; జనులున్ = సమూహములు; ఏటేటఁ = ప్రతిఏటా; చేయు = చేస్తుండే; లాలిత = ఆనవాయితీ {లాలిత - లలి (క్రమము) ప్రకారము చేయునది, ఆనవాయితీ}; సవన = యజ్ఞ; ఉత్సవమున్ = ఉత్సవమును; హరి = కృష్ణుడు; మానిపినన్ = మానిపించగ; గోప = గోపకులలో; వరులున్ = శ్రేష్ఠులు; కావింపకున్న = చేయక పోవుటచే; బల = బలుడు అను రాక్షసుని; రిపుఁడు = శత్రువు (ఇంద్రుడు); అలుకన్ = కోపముతో.

భావము:

గోపకులు ప్రతిసంవత్సరము ఇంద్రుడికి ప్రితిగా చేసే యాగాన్ని శ్రీకృష్ణుడుమానిపించగా, గోపకులు యాగం చేయడం మానివేశారు. దానితో ఇంద్రుడు కోపంతో....

2-184-తే.

మంద గొందల మంద నమందవృష్టిఁ

గ్రందుకొనుఁ డంచు నింద్రుండు మందలింపఁ

జండపవన సముద్ధూత చటుల విలయ

సమయ సంవర్త కాభీల జలధరములు.

టీకా:

మంద = పశువుల గణములు; కొందలము = చీకాకు; అందన్ = పడునట్లుగ; ఆమంద = దట్టమైన;
వృష్టిన్ = వర్షముకై; క్రందు = కమ్ము; కొనుఁడు = కోండి; అంచున్ = అని; ఇంద్రుండు = ఇంద్రుడు;
మందలింపన్ = హెచ్చరింపగ; చండ = భయంకరములైన; పవనన్ = వాయువులచే; సముద్ధూత =
బాగుగా ఎగరగొట్టబడిన; చటుల = భయంకరములైన; విలయ = ప్రళయ; సమయ = కాలపు;
సంవర్తక = సుడిగాలులతో కూడిన; ఆభీల = భయంకరమైన; జలధరములు = మేఘములు
{జలధరములు - జలమును ధరించునవి - మేఘములు}.

భావము:

వ్రేపల్లె కలతపడేటట్టు జోరున ఎడతెరపిలేని వాన వెంటనే కురవండి అంటూ ఇంద్రుడు
మేఘాలను ఆదేశించాడు. ప్రచండమైన మారుతవేగానికి పై కెగిరి ప్రళయకాలంలోని
సంవర్తకాలవంటి భయంకరమైన మేఘాలు....

2-185-శా.

సప్తస్కంధ శిఖా కలాప రుచిమత్సైదామనీవల్లికా

దీప్తోదగ్రముహస్తమః పిహితధాత్రిభాగనీరంధ్రమై

సప్తాశ్వస్సుర దిందు మండల నభస్సంఛాదితాశాంతర

వ్యాప్తాంభోద నిరర్గళస్ఫుట శిలావాః పూరధారాళమై.

టీకా:

సప్త = ఏడు {సప్త స్కంధ శిఖా - ఏడు నాలుకల అగ్ని శిఖలు - అగ్ని ఏడు నాలుకలు - కాళి, కరాళి, విస్ఫులింగిని, ధావ్రవర్ణ, విశ్వరుచి, లోహిత, మనోజవ}; స్కంధ = నాలుకల; శిఖా = అగ్ని శిఖలు; కలాప = సమూహము యొక్క; రుచిన్ = వెలుగులు; మత్ = కలిగిన; సౌదామనీ = మెరుపు; వల్లికా = తీగలు; దీప్త = ప్రకాశమునకు; ఉద్ర = భయంకరమై; ముహూః = మధ్య మధ్య వచ్చు; తమస్ = చీకటి; పిహిత = కప్పబడిన; ధాత్రీ = భూమి; భాగ = భాగములందు; నీరంద్రము = దట్టము; ఐ = అయి; సప్త = ఏడు {సప్తాశ్వస్సురత్ - ఏడు గుఱ్ఱములతో వెలుగొందునది (సూర్యమండలము)}; అశ్వ = గుఱ్ఱములతో; స్ఫురత్ = వెలుగొందునదియు; ఇందు = చంద్ర; మండల = మండలమును; నభస్ = ఆకాశమండలమును; సంఛాదిత = కప్పివేసిన; ఆశ = దిక్కులు; అంతర = అంతము వరకు; వ్యాప్త = వ్యాపించిన; అంభోదన్ = మేఘముల నుండి; నిరర్గళ = ఎడతెగని; స్ఫుట = స్పష్టమైన; శిలా = రాళ్లరాళ్ళతో కూడిన; వాః = నీటి; పూర = వెల్లువలు, మొత్తములు; ధారాళము = ధారలు కట్టినది, విశృంఖలమైనది; ఐ = అయి.

భావము:

వాన ప్రారంభ మయింది. అగ్ని జ్వాలల్లాగా మిరుమిట్లు గొలిపే మెరుపులతోటివాటి మధ్యలో మాటిమాటికి భీకరంగా కమ్మకొచ్చే కారుచీకట్లతోటి, దేవేంద్రునిచే ప్రేరేపింపబడిన వర్షం అంతకంతకూ భయంకర మయింది. సూర్య చంద్రమండలాలతో సహా గగనాన్ని కప్పివేసి దిగంతరాలకు వ్యాపించాయి ఆ కారుమబ్బులు, ధారాళంగా కుండపోతగా రాళ్లవాన కురియసాగింది.

2-186-వ.

కురియు వానజల్లు పెల్లున రిమ్మలుగొని సొమ్మలు వోయి గోకులం బాకులంబయి "కృష్ణ! కృష్ణ! రక్షింపు" మని యార్తింబొంది కుయ్యడ నయ్యఖండ కరుణారస సముద్రుండును భక్తజన సురద్రుముండును నైన పుండరీకాక్షుండు.

టీకా:

కురియు = కురియుచున్న; వాన = వర్షము; జల్లు = జల్లుల; పెల్లున = మిక్కిలి వేగమునకు;
రిమ్మలుగొని = వెట్టెత్తి; సొమ్మలు = సొమ్మసిల్లి; ఓయి = పోయి; గోకులంబున్ = గోకులమంతా;
ఆకులంబున్ = చీకాకుపడినది; అయి = అయి; కృష్ణ = కృష్ణ; కృష్ణ = కృష్ణ; రక్షింపుము = రక్షింపుము;
అని = అని; ఆర్తిన్ = ఆర్తిని, బాధను; పొంది = పొంది; కుయ్యడన్ = మొరపెట్టుకొనగ; ఆ = ఈ;
అఖండ = అఖండమైన; కరుణా = కరుణా; రస = రసముతో; సముద్రుండునున్ = సముద్రము
వంటివాడు; భక్తి = భక్తి; జన = జనుల; దేవ = దేవ; ధ్రుముడునున్ = చెట్టు (కల్పవృక్షము)ను; ఐన =
అయినట్టి; పుండరీక = తామరాకుల వంటి పుండరీకాక్షుడు - తామరాకుల వంటి కళ్ళు ఉన్నవాడు,
కృష్ణుడు; అక్షుండు = కన్నులున్న వాడు, కృష్ణుడు.

భావము:

విరామం లెకుండా అలా కురిసే అంత పెద్ద వానజల్లుకు గోకులమంతా వ్యాకుల మయిపోయింది.
జనులందరూ కలత చెంది మూర్ఛిల్లారు. ఆ విధంగా ఆర్తితో "కృష్ణా! కృష్ణా! కాపాడు; కాపాడు"
అంటూ మొరపెట్టుకొన్నారు. అప్పుడు అనంత దయాసముద్రుడు, భక్తి జనుల పాలిటి కల్పవృక్షము
అయిన పద్మనేత్రుడు.

ద్వితీయ స్కంధము : గోవర్ధనగిరి ధారణంబు

2-187-శా.

సప్తాబ్దంబుల బాలుడై నిజభుజాస్తంభంబునన్ లీలమై
సప్తాహంబులు శైలరాజము లసచ్చత్రంబుగాఁ దాల్చి, సం
గుప్తప్రాణులఁ జేసె మాధవుఁడు గోగోపాలకవ్రాతమున్
సప్తాంభోధి పరీతభూధరున కాశ్చర్యంబె చింతింపఁగన్.

టీకా:

సప్త = ఏడు; అబ్బంబులన్ = సంవత్సరాల (వయసున్న); బాలుఁడు = బాలకుడు; ఐ = అయి; నిజ = తన; భుజ = భుజము అను; స్తంభంబునన్ = స్తంభము మీద; లీలమై = లీలతో; సప్త = ఏడు; అహంబులున్ = దినములు; శైల = పర్వతములలో; రాజమున్ = గొప్పదానిని; లసత్ = తళుకుల; ఛత్రంబు = గొడుగు; కాన్ = అయినట్లు, వలె; తాల్చి = ధరించి; సంగుప్త = బాగుగా దాచబడిన; ప్రాణులన్ = జీవులను; చేసెన్ = చేసెను; మాధవుఁడు = కృష్ణుడు (మాధవుడు - మాధవి భర్త, భగవంతుడు); గో = గోవుల; గోపాలక = గోపకుల; వ్రాతమున్ = సమూహములను; సప్త = ఏడు; అంభోధిన్ = సముద్రముల; పరీత = పర్యంతమైన; భూ = భూమిని; ధరున్ = ధరించువాని; కిన్ = కి; ఆశ్చర్యంబె = ఆశ్చర్యకరమైన పనా; చింతింపగన్ = ఆలోచించి చూస్తే.

భావము:

శ్రీకృష్ణుడు ఏడేళ్ళ బాలుడై ఉన్నా ఏడు రోజుల పాటు స్తంభములాంటి తన భుజముపై అలవోకగా శ్రేష్ఠమైన శైలము గోవర్ధనగిరిని ఓ ప్రకాశించే గొడుగులాగ ఎత్తి పట్టుకున్నాడు. గోవులను గోపాలకులను దాని మరుగున దాచి అందరి ప్రాణాలను రక్షించాడు. సప్తసముద్రాలతో చుట్టబడి ఉండే భూమి నంతటిని ధరించిన ఆ పరమపురుషునికి ఇది వింత పనేం కాదు.

2-188-సీ.

సాంద్రశరచ్చంద్ర చంద్రికా ధవళిత-

విమల బృందావన వీధియందు

రాసకేళీ మహోల్లాసుఁడై యుత్ఫుల్ల-

జలజాక్షుఁ డొక నిశాప్రమయమునను

దనరారు మంద్ర మధ్యమ తారముల నింపు-

దళుకొత్త రాగభేదములఁ జెలఁగి

దైవత ఋషభ గాంధార నిషాద పం-

చమ షడ్జ మధ్యమ స్వరము లోలిఁ

2-188.1-తే.

గ్రళలు జాతులు మూర్ఖనల్ గ్రలుగ వేణు

నాళ వివరాంగుళన్యాస లాలనమున

మహితగతిఁ బాడె నవ్యక్త మధురముగను

పంకజాక్షుండు దారువు లంకురింప.

టీకా:

సాంద్ర = చిక్కటి; శరత్ = శరత్కాల, శరదృతువు; చంద్ర = చంద్రుని; చంద్రికా = వెన్నెలల; ధవళిత = తెల్లనైన; విమల = నిర్మలమైన; బృందావన = బృందావనము యొక్క {బృందావనము - బృందము ఆవనము (రక్షించుట), బృంద (తులసి) వనము (తోట)}; వీధి = దారుల; అందున్ = లో; రాసకేళి = రాసకేళి వలని {రాసకేళి - ఒకరి చేతులొకరు పట్టుకొని గుండ్రముగ పాటలకు లయబద్ధముగ తిరుగు నాట్యవిశేషము}; మహా = గొప్ప; ఉల్లాసుండు = ఉల్లాసము కలవాడు; ఐ = అయ్యి; ఉత్పల్ల = బాగుగ విరిసిన; జలజ = పద్మము {జలజ - నీటిలో పుట్టినది - పద్మము}; అక్షుండు = కన్నులవాడు (కృష్ణుడు); ఒక = ఒక; నిశా = రాత్రి; సమయమునన్ = వేళ; తనరారు = అతిశయిస్తున్న; మంద్ర = మంద్ర స్థాయి {మంద్ర - నాభిస్థానమున పలుకుధ్వని, మధ్య - హృదయ స్థానమునపలుకుధ్వని, తారా - మూర్ధమునందు పలుకుధ్వని}; మధ్యమ = మధ్యమ స్థాయి; తారములన్ = తారా స్థాయిలు; నింపు = నింపబడుట; తళుకొత్త = సరికొత్త, తళుకులు ఒత్తగ; రాగ = రాగములలోని; భేదములన్ = భేదములతో; చెలఁగి = చెలరేగి; ధైవత = ధైవతము (ద); ఋషభ = ఋషభము (రి); గాంధార = గాంధారము (గ); నిషాద = నిషాదము (ని); పంచమ = పంచమము (ప); షడ్జమ = షడ్జమము (స); మధ్యమ = మధ్యమము (మ); స్వరములు = (సప్త) స్వరములు; ఓలిం = వరుసలుగ; కళలు = కళలును {కళలు - కాల కాలపరిమాణ విశేషములు}; జాతులు = జాతులును {జాతులు - తాళ భేదములు}; మూర్ఖనల్ = మూర్ఖులను {మూర్ఖులు - స్వర సమూహముల భేదములు}; కలుగన్ = కలిగేలాగ; వేణు = వేణువు యొక్క; నాళ = గొట్టపు; వివరన్ = రంధ్రముల పై; అంగుళ = వేళ్ళ; న్యాస = ముద్రల వాడికలోని; లాలనమునన్ = సున్నితత్వముల; మహిత = గొప్ప; గతిన్ = విధానమున; పాడెన్ = పాడెను (పాటలు); అవ్యక్త = వివరించలేనంత; మధురముగను = తీయగా; పంకజ = పద్మము వంటి; అక్షుండు = కన్నులవాడు; దారువులు = మోళ్ళు; అంకురింపన్ = చిగురించునట్లు.

భావము:

అది ఒక శరత్కాలపు రాత్రి. పండువెన్నెలలో బృందావన మంతా తెల్లగా మెరిసిపోతోంది. విరబూచిన తామరలవంటి కన్నులు గల కృష్ణుడు ఆ వనంలో రాసకేళికి ఉపక్రమించాడు. ఆ క్రీడోల్లాసంతో పిల్లనగ్రోవి చేత బట్టాడు. దాని రంధ్రాలపై వ్రేళ్లూనుతు ఇంపుగా అనేక రాగాలను ఆలపించాడు. వాటిలో మంద్రస్థాయి, మధ్యమస్థాయి, తారస్థాయి వినిపించాడు. షడ్జమం, ఋషభం, గాంధారం, మధ్యమం, పంచమం, ధైవతం, నిషాదం అనే స్వరాలు, కళలు, జాతులు, ఆరోహణావరోహణ క్రమాలు తేటపడేటట్టుగా అవ్యక్త మధురంగా గానం చేసాడు. ఆ గానానికి మ్రోళ్లు చివురించాయి.

2-189-మ.

హరివేణూధత మంజులస్వరనినాదాహతలై గోప సుం

దరు లేతేర ధనాధిపానుచరగంధర్వుండు గొంపోవఁ ద

తరుణుల్ కుయ్యడ శంఖచూడుని భుజాదర్పంబు మాయించి తాఁ

బరిరక్షించిన యట్టి కృష్ణుని నుతింపన్ శక్యమే యేరికిన్?

టీకా:

హరి = కృష్ణుడు; వేణు = వేణువు నుండి; ఉధత = వెలువడిన; మంజుల = మనోహరమైన; స్వర = స్వరముల; నినాద = చక్కటి నాదముచే; ఆహతులు = పిలువ బడినవారు; ఐ = అయి; గోప = గోపికా; సుందరులు = సుందరీమణులు; ఏతేర = రాగా; ధనాధిప = కుబేరుడు (ధనాధిపుడు - ధనమునకు అధికారి - కుబేరుడు); అనుచర = అనచరుడైన; గంధర్వుండున్ = గంధర్వుడు; కొంపోవన్ = పట్టుకొని పోగా; తత్ = ఆ; తరుణుల్ = స్త్రీలు; కుయ్యడన్ = మొరపెట్టగా; శంఖచూడునిన్ = శంఖచూడుడుని; భుజా = (తన) భుజముల; దర్పంబున్ = బలముతో; మాయించి = ఓడించి; తాన్ = తాను; పరిరక్షించినన్ = కాపాడిన; అట్టి = అటువంటి; కృష్ణుని = కృష్ణుని; నుతింపన్ = స్తుతించుట; శక్యమే = అలవి అగునా ఏమి; ఏరికిన్ = ఎవరికైనా సరే.

భావము:

మధుర స్వరాల పిలుపులు శ్రీహరి వేణువు నుండి వెలువడి ఆకర్షిస్తున్నాయి. దానితో గోపికలు పరుగెత్తుకు వచ్చారు. అప్పుడు కుబేరుని అనుచరుడైన శంఖచూడుడనే గంధర్వుడు వాళ్ళ నెత్తుకుపోయాడు, వాళ్ళు "కృష్ణా! కృష్ణా!" అంటూ మొరపెట్టుకొన్నారు. వెంటనే మాధవుడు శంఖచూడుని భుజగర్వం పోకార్చి ఆ రమణీమణులను రక్షించాడు. అలాంటి వనమాలిని కొనయాడడం ఎవరికి శక్యం కాదు.

2-190-చ.

నరక మురప్రలంబ యవనద్విప ముష్టికమల్ల కంసశం
బర శిశుపాల పంచజన పౌండ్రక పల్వల దంతవక్త వా
నర ఖర సాల్వ వత్స బక నాగ విదూరథ రుక్మి కేశి ద
ర్థుర వృష ధేనుక ప్రముఖ దుష్ట నిశాటులఁ ద్రుంచె వ్రేల్చిడిన్.

టీకా:

నరక = నరకాసురుడు {నరకాసురుడు - భూమాత పుత్రుడు, సత్యభామ చేత హతుడు అయిన అసురుడు}; ముర = ముర {ముర - ముర అను అసురుడు వీనిని సంహరించి కృష్ణుడు మురారి అను పేరు బడెను}; ప్రలంబ = ప్రలంబుడు {ప్రలంబుడు - ఒక అసురుడు}; యవన = కాల యవనుడు {కాలయవనుడు - కృష్ణునిచే ప్రేరేపితుడై అతనిని వెన్నంటి ముని చూపు వలని అగ్నిలో మరణించినవాడు}; ద్విప = ద్విప అను మదపుటేనుగు {ద్విప - కంసుని ఆస్థానమందలి మదపుటేనుగు, రెంట త్రావుడు, 2 రకముల తాగునది}; ముష్టిక = ముష్టికుడు {ముష్టికుడు - కంసుని ఆస్థాన మల్లయోధుడు}; మల్ల = మల్లుడు {మల్లుడు - కంసుని ఆస్థాన మల్లయోధుడు}; కంస = కంసుడు {కంసుడు - కృష్ణుని మేనమామ}; శంబర = శంబరుడు {శంబరుడు - ఒక అసురుడు}; శిశుపాల = శిశుపాలుడు {శిశుపాలుడు - కృష్ణుని మేనల్లుడు}; పంచజన = పంచజనుడు {పంచజనుడు - కృష్ణుడు పంచజనుని చంపి అతని నుండి పాంచజన్యము అను శంఖమును ధరించెను}; పౌండ్రక = పౌండ్రక వాసుదేవుడు {పౌండ్రక వాసుదేవుడు - పౌండ్రక దేశ అధిపతి తనే వాసుదేవుని అసలు అవతారమని విజ్ఞప్తపరిచినవాడు}; పల్వల = పల్వలుడు

{పల్వలుడు - ఇల్వలుడు అను రాక్షసుని కొడుకు పల్వలుడు, బలరాముడు తీర్థయాత్రలకు వెళ్ళినప్పుడు మునుల కోరిక మేర పల్వలుని సంహరించాడు}; దంతవక్త్ర = దంతవక్త్రుడు {దంతవక్త్రుడు - శిశుపాలుని తమ్ముడు}; వానర = వానరుడు {వానరుడు - వానర రూపమున వచ్చి పాచికలాడుతున్న బలరాముని చికాకు పరచిన అసురుడు}; ఖర = ఖరుడు {ఖరుడు - గాడిదరూపి అసురుడు}; సాల్వ = సాల్వుడు {సాల్వుడు - సాల్వ దేశ రాజు}; వత్స = వత్సాసురుడు {వత్సాసురుడు - గోవత్స రూపమున బాలకృష్ణుని అలమందలో చేరిన అసురుడు}; బక = బకాసురుడు {బకాసురుడు - అతి పెద్ద బకము (కొంగ) రూపమున బాల కృష్ణుని వధించవచ్చిన వాడు}; నాగ = ఆఘాసురుడు {నాగ - పాము రూపమున వచ్చిన ఆఘాసురుడు}; విదూరథ = విదూరథుడు; రుక్మి = రుక్మి {రుక్మి - రుక్మిణి అన్న గారు}; కేశి = కేశి {కేశి - కంశుని తమ్ముడు, భీకర గుఱ్ఱము రూపంలో వచ్చి కృష్ణునిచే సంహరింపబడినవాడు}; దర్ధుర = దర్ధురుడు; వృష = వృషభాసురుడు {వృషభాసురుడు - ఎద్దు రూపమున ఉన్న వృషభాసురుడు}; ధేనుక = ధేనుకుడు {ధేనుకాసురుడు - గాడిద రూపమున ఉన్న ధేనుకాసురుడు}; ప్రముఖ = మొదలైన ప్రముఖ; దుష్ట = దుష్టులైన; నిశాటులన్ = రాక్షసులను {నిశాటులు - నిశ (చీకటి, చెడు) లో ప్రవర్తించు వారు}; త్రుంచెన్ = సంహరించెను; వ్రేల్మిడిన్ = చిటికెలో.

భావము:

ఆ శ్రీకృష్ణ పరమాత్ముడు నరకాసురుడు, మురాసురుడు, ప్రలంబుడు, కాలయవనుడు, కువలయాపీడము అనే ఏనుగు, ముష్టికుడు చాణూరుడు మొదలైన మల్లరు, కంసుడు, శంబురుడు, శిశుపాలుడు, పౌండ్రక వాసుదేవుడు, పల్వలుడు, దంతవక్త్రుడు, ద్వివిదుడు అనే వానరుడు, గర్దభాసురుడు, సాల్వుడు, వత్సాసురుడు, బకాసురుడు, విదూరథుడు, రుక్మి, కేశి, దర్ధురుడు, వృషభాకారాలు గల ఏడుగురు దనుజులు, ధేనుకుడు మొదలైన పెక్కుమంది రక్కసులను ఒక్క త్రుటిలో రూపుమాపాడు.

(భూభారం ఉడుపుటకైన వీరందరి సంహారముల కారకుడు కృష్ణుడే అని తాత్పర్యముగా గ్రహించనోపును.)

2-191-వ.

మఱియును.

టీకా:

మఱియును = ఇంకను.

భావము:

అంతేకాదు.

2-192-మ.

బలభీమార్జున ముఖ్య చాపధర రూపవ్యాజతం గ్రూరులన్
ఖలులన్ దుష్టధరాతలేశ్వరుల సంగ్రామైక పారీణ దో
ర్బలకేళిం దునుమాడి సర్వధరణీభారంబు మాయించి సా
ధుల రక్షించిన యట్టి కృష్ణుని ననంత్రుం గొల్తు నెల్లప్పుడున్.

టీకా:

బల = బలరాముడు; భీమ = భీముడు; అర్జున = అర్జునుడు; ముఖ్య = ముఖ్యమైన; చాప = విల్లు; ధర = ధరించిన వారి; రూప = రూపముల; వ్యాజతం = వంకతో; గ్రూరులన్ = క్రూరమైన వారిని;
ఖలులన్ = నీచులను; దుష్ట = దుర్మార్గులైన; ధరాతల = భూమండలాల; ఈశ్వరులన్ = రాజులను;
సంగ్రామ = యుద్ధము అనే; ఏక = ముఖ్య; పారీణ = కార్యముగ; దోర్బల = భుజబల; కేళిన్ = క్రీడలతో; తునుమాడి = సంహరించి; సర్వ = సమస్త; ధరణీ = భూమి; భారంబున్ = భారములను;
మాయించి = పోగొట్టి; సాధులన్ = మంచి వారిని; రక్షించినన్ = కాపాడిన; అట్టి = అట్టి; కృష్ణుని = కృష్ణుని (కృష్ణుడు - నల్లని వాడు); అనంత్రున్ = కృష్ణుని (అనంత్రుడు - అంతము లేని వాడు, భగవంతుడు); కొల్తున్ = సేవింతును; ఎల్లప్పుడున్ = ఎల్లప్పుడును.

భావము:

బలరాముడు, భీముడు, అర్జునుడు మొదలైన విలుకాండ్ర రూపాలతో అవతరించి కఠినులు, నీచులు, దుర్మార్గులు అయిన రాజులను రణరంగంలో ఆరితేరిన భుజబలక్రీడతో శ్రీకృష్ణుడు

హతమార్చాడు. సమస్త భూభారాన్ని తొలగించాడు. సజ్జనులను రక్షించాడు. అట్టి అనంతుణ్ణి నేను అనుక్షణమూ ఆరాధిస్తాను.

2-193-వ.

అట్టి లోకోత్కృష్టుండైన కృష్ణుని యవతారమహాత్యం బెరింగించితి నింక వ్యాసావతారంబు వినుము.

టీకా:

అట్టి = అటువంటి; లోక = లోకములకు; ఉత్కృష్టుండు = ఉత్తమమైన వాడు; ఐన = అయిన; కృష్ణుని = కృష్ణుని; అవతార = అవతార; మహాత్యంబున్ = గొప్పతనమును; ఎరింగించితిన్ = తెలియజేసితిని; ఇంకన్ = ఇంక; వ్యాస = వ్యాసుని; అవతారంబున్ = అవతారమును; వినుము = వినుము.

భావము:

అటువంటి సర్వలోకశ్రేష్టుడైన శ్రీకృష్ణుని అవతారాన్ని ప్రభావాన్ని చెప్పాను. మరిక వ్యాసావతారం చెప్తాను వినుము.

2-194-చ.

ప్రతియుగమందు సంకుచితభావులు నల్పతరాయువుల్ సుదు
ర్గతికులునైన మర్త్యుల కర్మములున్ స్వకృతంబులున్ సుశా
శ్రతములునైన వేదతరుశాఖలు దా విభజించినట్టి స
మృతుఁడు పరాశరప్రియతనూజుఁడు నా హరి పుట్టినర్మిలిన్.

టీకా:

ప్రతి = ప్రతి ఒక్క; యుగము = యుగము; అందున్ = లోను; సంకుచిత = అల్ప; భావులు = బుద్ధులు; అల్పతర = మిక్కిలి తక్కువ; ఆయువుల్ = ఆయువు కలవారు; సుదుర్గతికులున్ = మిక్కిలి అధోగతికి చెందువారు; ఐన = అయినట్టి; మర్త్యులన్ = మానవులు {మర్త్యులు - మృత్యువు తప్పని నరజన్మ

ఎత్తినవారు, నరులు; కున్ = కు; అగమ్యములున్ = బోధపడనివి {అగమ్యములు - దారి చిక్కనివి, అర్థము చేసికొనుటకు లొంగనివి, బోధపడనివి, వేదములు}; స్వకృతంబులున్ = తమంత తామే పుట్టినవి {స్వకృతంబులు - అపౌరుషేయములు - స్వతః కృతి చేయబడినవి, వేదములు}; సుశాశ్వతములున్ = ఎల్లప్పుడును ఉండునవి {సుశాశ్వతములు - ఎల్లప్పుడును మంచి కలవి, వేదములు}; ఐన = అయినట్టి; వేదన్ = వేదములు అను; తరు = వృక్షమునకు; శాఖలున్ = కొమ్మలు; తాన్ = తను; విభజించినన్ = విభాగములుగ ఏర్పరచిన; అట్టి = అటువంటి; సన్నుతుఁడున్ = మంచివారిచే స్తుతింపబడిన వాడు; పరాశరన్ = పరాశరునకు; ప్రియ = ప్రియమైన; తనూజుఁడు = పుత్రుడు; నా = గా; హరి = విష్ణువు; పుట్టన్ = పుట్టెను; నర్మిలిన్ = ఇష్టపూర్వకముగా.

భావము:

ప్రతి యుగంలో అల్పబుద్ధులు, అల్పాయుష్కులు, దుర్గతి పాలయ్యేవారు అయిన మానవులుంటారు. వాళ్లకు భగవంతుడు నిర్మించినవి, శాశ్వతములు అయిన వేదాలు బోధపడవు. అలాంటి వాళ్లను అనుగ్రహించాలనే బుద్ధితో శ్రీహరి సజ్జనస్తుతి పాత్రుడై పరాశర మహర్షి ప్రియపుత్రుడైన వ్యాసుడుగా అవతరించి ఆ వేదవృక్షాన్ని శాఖలు శాఖలుగా విభజించాడు.

2-195-వ.

మఱియు బుద్ధావతారంబు వినుము.

టీకా:

మఱియున్ = ఇంక; బుద్ధ = బుద్ధుని; అవతారంబున్ = అవతారమును; వినుము = వినుము.

భావము:

ఇంక బుద్ధావారమును తెలుపుతాను ఆలకించు.

2-196-మ.

అతిలోలాత్ములు సూన్యతేతరులు భేదాచార సంశీలురు

ధత పాపాండమ తౌపథర్ములు జగత్సంహారు లైనట్టి యా

దితి సంజాతు లధర్మవాసనల వర్తింపం దదాచార సం

హతి మాయించి హరించె దానవులఁ బద్మాక్షుండు బుద్ధాకృతిన్.

టీకా:

అతి = మిక్కిలి; లోలా = చంచల; ఆత్ములున్ = స్వభావులును; సూన్యత = సత్యమార్గమునకు;
ఇతరులు = తప్పించి వర్తించు వారు; భేద = భేదమైన, దారితప్పిన; ఆచార = ఆచారములను;
సంశీలురు = అనుసరించు వారు; ఉద్ధతన్ = చెలరేగిన; పాపాండ = పాపాండము అను {పాపాండ
మతములు - బండరాయి లాంటి చలనము లేని మతములు}; మత = మతము లందలి; జేప =
అభాస, చిల్లర {జేప - అభాస, సత్యమనిపించు అసత్యపువి}; ధర్ములున్ = ధర్మములను
అనుసరించు వారును; జగత్ = లోకులను; సంహారులున్ = సంహరించు వారు; ఐనట్టి = అయినట్టి;
ఆ = ఆ; దితి = దితి అంశలతో; సంజాతులు = కూడి పుట్టిన వారు; అధర్మ = అధర్మమైన; వాసనలన్
= సంస్కారములతో; వర్తింపన్ = తిరుగు చుండగ; తత్ = ఆ; ఆచార = అలవాట్లు, సంస్కారముల;
సంహతిన్ = పరంపరలను; మాయించి = మానిపించి; హరించెన్ = తొలగించెను; దానవులన్ =
రాక్షసులను; పద్మాక్షుండున్ = విష్ణువు {పద్మాక్షుడు - పద్మముల వంటి కన్నులు ఉన్నవాడు - హరి};
బుద్ధ = బుద్ధుని; ఆకృతిన్ = స్వరూపముతో.

భావము:

మిక్కిలి చపలస్వభావులు, అసత్యవాదులు, భేదాచారపరాయణులు, చెలరేగి శుద్ధ పాపండ
మతమనే అభాస ధర్మములు పాటించువారు అయిన దైత్యులు లోకాన్ని చంపుకు తినేవారు.
పుండరీకాక్షుడు బుద్ధుడుగా అవతరించి ఆ రాక్షసులను వారి దురాచారాలతోపాటు
నిర్మూలించాడు.

2-197-వ.

మఱియుం గల్గ్యవతారంబు వినుము.

టీకా:

మఱియున్ = ఇంక; కల్కి = కల్కి యొక్క {కల్కి - కలి (క అన చెడు, పాపము కారణభూతుడు) ని చెడుపు వాడు}; అవతారంబున్ = అవతారమును; వినుము = వినుము.

భావము:

మరియు కల్కవతారము గురించి వినుము.

2-198-మ.

వనజాక్షస్తవశూన్యులై మఱి వషట్స్వాహాస్వధావాక్య శో
భనరాహితులు, సూన్యతేతరులునుం, బ్రాహ్మండులున్నైన వి
ప్రనికాయంబును శూద్రభూపులుఁ గలింబ్రాటిల్లినం గల్కియై
జననంబంది యధర్మమున్నడఁచు సంస్థాపించు ధర్మం బిలన్."

టీకా:

వనజాక్షన్ = భగవంతుని {వనజాక్షుడు - వన (నీట) జ (పుట్టునది) పద్మము వంటి కన్నులు కలవాడు, విష్ణువు}; స్తవ = స్తుతించుటలు; శూన్యులు = లేని వారు; ఐ = అయిపోయి; మఱి = మరి ఇంకా; వషట్ = వషట్కార మంత్ర; స్వాహా = స్వాహా మంత్ర; స్వధా = స్వధా మంత్ర; వాక్య = వాక్యముల వలన; శోభన = శుభకరములు; రాహితులున్ = లేని వారును {రాహితులు - రహితములు కలవారు, లేనివారు}; సూన్యత = సత్య; ఇతరులునున్ = దూరులును; పాపాండులున్ = పాపాండులును; ఐనన్ = అయినట్టి; విప్ర = బ్రాహ్మణ; నికాయంబునున్ = సమూహములును; శూద్ర = శూద్రులు అయిన; భూపులున్ = ప్రభువులును; కలిన్ = కలికాలమున {కలి - కలికాలపురుషుడు, కలి - కలికాలము, పాపము కలిగించుటకు కారణభూతము ఐన కాలము}; వాటిల్లినన్ = సంభవించగ; కల్కి = కల్కి {కల్కి - కలికై}; ఐ = అయి; జననంబున్ = పుట్టుక; అంది = పొంది; అధర్మమున్ = అధర్మమును; అడఁచున్ = అణచివేయును; సంస్థాపించున్ = చక్కగ స్థాపించును; ధర్మంబున్ = ధర్మమును; ఇలన్ = భూమి మీద.

భావము:

కలియుగంలో బ్రాహ్మణులు భగవంతుని వినుతించరు. వేదవిహితమైన యజ్ఞయాగాది కర్మలు ఆచరించరు. వాళ్ల నోటినుండి "వషట్", "స్వాహా", "స్వధా" అనే మంగళ వచనాలు వినిపించవు. వాళ్ళు సత్యం పాటించరు. నాస్తికులై ప్రవర్తిస్తారు. శూద్రులు రాజు లవుతారు. ఇలాంటి పరిస్థితి సంభవించినప్పుడు భగవంతుడు కల్కిగా అవతరిస్తాడు. అధర్మం తొలగిస్తాడు. భూతలంలో ధర్మం స్థాపిస్తాడు."

2-199-వ.

అని మఱియుఁ బితామహుండు నారదున కిట్లనియె "మునీంద్రా! పుండరీకాక్షుం డంగీకరించిన లీలావతార కథావృత్తాంతంబు నేను నీకు నెఱింగించు నింతకు మున్న హరి వరాహాద్యవతారంబు లంగీకరించి తత్ప్రయోజనంబులఁ దీర్చె; మన్వంతరావతారంబు లంగీకరించినవియు నంగీకరింపఁగలవియునై యున్నయవి; వర్తమానంబున ధన్వంతరి పరశురామావతారంబులు దాల్చి యున్నవాడు; భావికాలంబున శ్రీరామాద్యవతారంబుల నంగీకరింపం గలవాఁ; డమ్మహాత్ముండు సృష్ట్యాది కార్యభేదంబులకొఱకు మాయా గుణావతారంబు లందు బహుశక్తి ధారణుండైన భగవంతుండు సర్గాదినిఁ దపస్సులును, నేనును, ఋషిగణంబులును, నవప్రజాపతులునునై యవతరించి విశ్వోత్పాదనంబు గావించుచుండు; ధర్మంబును విష్ణుండును యజ్ఞంబులును మనువులును నింద్రాది దేవగణంబులును ధాత్రీపతులును నయి యవతరించి జగంబుల రక్షించుచుండు; నధర్మంబును రుద్రుండును మహారగంబులును రాక్షసానీకంబులునునై యవతరించి విలయంబు నొందించుచుండు; ని త్తైఱంగునం బరమేశ్వరుండును సర్వాత్మకుండును నైన హరి విశ్వోత్పత్తి స్థితి లయ హేతుభూతుండై విలసిల్లు; ధరణీరేణువుల నయిన గణుతింప నలవి యగుంగాని యమ్మహాత్ముని లీలావతారాద్భుతకర్మంబులు లెక్కవెట్ట నెవ్వరికి నశక్యంబై యుండు; నీకు సంక్షేపరూపంబున నుపన్యసించితి సవిస్తారంబుగా నెఱింగింప నాకుం దరంబు గాదనిన నన్యులం జెప్పనేల? వినుము.

టీకా:

అని = అని చెప్పి; మఱియున్ = మరల; పితామహుండు = తాత (బ్రహ్మదేవుడు) {పితామహుడు - తండ్రికి తండ్రి - తాత}; నారదున్ = నారదున; కున్ = కు; ఇట్లు = ఈ విధముగ; అనియెన్ = పలికెను; ముని = మునులలో; ఇంద్రా = శ్రేష్ఠుడా (నారద మునీశ్వర); పుండరీకాక్షుండున్ = విష్ణువు {పుండరీకాక్షుడు - పుండరీకములు (తామరాకులు) వంటి కన్నులు ఉన్నవాడు}; అంగీకరించిన = ఒప్పుకున్నట్టి; లీలా = లీలలు అయిన; అవతార = అవతారముల యొక్క; కథా = కథల, ప్రవర్తనా విశేషముల; వృత్తాంతంబున్ = వివరములను; నేనున్ = నేను; నీకున్ = నీకు; ఎఱింగించు = తెలియజేయుటకు; ఇంతకున్ = అంతకంటె; మున్న = ముందే, పూర్వమే; హరి = విష్ణువు {హరి - దుఃఖములను హరించు వాడు, భగవంతుడు}; వరాహ = వరాహ; ఆది = మొదలగు; అవతారంబులున్ = అవతారములందు; అంగీకరించి = ధరించి; తత్ = ఆయా; ప్రయోజనంబులన్ = ప్రయోజనములను; తీర్చెన్ = సిద్ధింపజేసెను; మన్వంతర = (వివిధ) మన్వంతరములలో; అవతారంబులున్ = అవతారములను; అంగీకరించినవియున్ = ధరించినవి; అంగీకరింపన్ = ధరింప; కలవియున్ = వలసినవియును; ఐ = అయి; ఉన్నయవి = ఉన్నాయి; వర్తమానంబునన్ = ప్రస్తుతము; ధన్వంతరి = ధన్వంతరి; పరశురామ = పరశురామ; అవతారంబులున్ = అవతారములను; తాల్చి = ధరించి; ఉన్నవాడు = ఉన్నాడు; భావి = రాబోవు; కాలంబునన్ = కాలములో; శ్రీరామ = శ్రీరాముడు; ఆది = మొదలగు; అవతారంబులున్ = అవతారములను; అంగీకరింపన్ = ధరించ; కలవాడు = కలడు, పోవుచున్నాడు; ఆ = ఆ; మహాత్ముడు = గొప్ప ఆత్మ కలవాడు; సృష్టి = సృష్టికి; ఆది = మొదలగు (సృష్టి స్థితి లయములు); కార్య = పనుల, బాధ్యతల; భేదంబులన్ = రకముల; కొఱకున్ = కోసము; మాయా = మాయతో కూడిన, అభాస {మాయా - అభాస, అసత్యమై సత్యము వలె భాసించునవి}; గుణ = గుణములు కల; అవతారంబులున్ = అవతారములు; అందున్ = లో; బహు = అనేకమైన; శక్తి = శక్తులను; ధారణుండున్ = ధరించిన వాడు; ఐన = అయినట్టి; భగవంతుడు = హరి; సర్గ = సృష్టికి; ఆదిని = మొదటిలో; తపంబున్ = తపస్సును; నేనును = బ్రహ్మనైన నేను, అహంకారమును; ఋషి = ఋషుల; గణంబులును = సమూహములును; నవ = తొమ్మిది మంది; ప్రజాపతులునున్ = ప్రజాపతులును {నవ ప్రజాపతులు - భృగువు, పులస్త్యుడు, పులహుడు, అంగిరసుడు, అత్రి, క్రతువు, దక్షుడు, వసిష్ఠుడు, మరీచి}; ఐ = అగునట్లు; అవతరించి = అవతరించి; విశ్వ = జగత్తును; ఉత్పాదనంబున్ = సృష్టి; కావించుచున్ =

చేయుచు; ఉండున్ = ఉండును; ధర్మంబునున్ = ధర్మమును; విష్ణుండునున్ = విష్ణువును;
 యజ్ఞంబులునున్ = యజ్ఞములును; మనువులునున్ = మనువులును; ఇంద్ర = ఇంద్రుడు; ఆది =
 మొదలైన; దేవ = దేవతల; గణంబులునున్ = సమూహములును; ధాత్రీ = భూమికి; పతులును =
 భర్తలును (రాజులును); అయి = అగునట్లు; అవతరించి = అవతరించి; జగంబులన్ = లోకములను;
 రక్షించుచున్ = రక్షిస్తూ; ఉండున్ = ఉండును; అధర్మంబునున్ = అధర్మమును; రుద్రుండునున్ =
 రుద్రుడును; మహా = గొప్ప; ఉరగంబులున్ = పాములును; రాక్షస = రాక్షసులును;
 అనీకంబులునున్ = యుద్ధములును; ఐ = అగునట్లు; అవతరించి = అవతరించి; విలయంబున్ =
 విశిష్టమైన లయమును; ఒందించున్ = కలుగజేయుచు; ఉండున్ = ఉండును; ఈ = ఈ;
 తెఱంగునన్ = విధముగ; పరమ = అత్యున్నతమైన; ఈశ్వరుండునున్ = ప్రభువును (భగవంతుడు);
 సర్వ = సర్వమునకును; ఆత్మకుండునున్ = ఆత్మగా ఉన్నవాడును (భగవంతుడు); ఐన = అయినట్టి;
 హరి = విష్ణువు; విశ్వ = జగత్తునకు; ఉత్పత్తి = సృష్టి; స్థితి = స్థితి; లయ = లయములకు; హేతు =
 కారణ; భూతుండున్ = భూతము; ఐ = అయి; విలసిల్లున్ = ప్రకాశించును; ధరణీ = భూమి, ఇసుక;
 రేణువులన్ = రేణువులను; అయినన్ = అయినా; గణుతింపన్ = లెక్కించుటకు; అలవి = సాధ్యము;
 అగున్ = అగును; కాని = కాని; ఆ = ఆ; మహాత్మునిన్ = గొప్పవాని; లీల = లీలలైన; అవతార =
 అవతారముల యొక్క; అద్భుత = ఆశ్చర్యకరమైన; కర్మంబులున్ = పనులను; లెక్కవెట్టన్ =
 లెక్కించుటకు; ఎవ్వరికిన్ = ఎవరికైనను; అశక్యంబు = అసాధ్యము; ఐ = అయి; ఉండున్ =
 ఉండును; నీకున్ = నీకు; సంక్షేప = సంగ్రహ; రూపంబునన్ = రూపములో; ఉపన్యసించితిన్ =
 చెప్పితిని; సవిస్తారంబుగాన్ = పూర్తిగా విస్తరించి; ఎఱింగింపన్ = తెలుపుటకు; నాకున్ = నా;
 తరంబున్ = తరము; కాదు = కాదు; అనినన్ = అంటే; అన్యులన్ = ఇతరులను; చెప్పన్ = చెప్పుట;
 ఏలన్ = ఎందులకు; వినుము = వినుము.

భావము:

ఇలా చెప్పి బ్రహ్మదేవుడు మళ్ళీ నారదునితో ఇలా చెప్పసాగాడు. ఓ నారద మునిశ్రేష్ఠా! శ్రీ
 మన్నారాయణుడు స్వీకరించిన లీలావతారకథా విశేషాలు నే నిప్పుడు నీకు చెప్పాను. ఇంతకు
 ముందే శ్రీహరి ఆదివరాహం మొదలైన అవతారాలు స్వీకరించి చేయవలసిన పనులన్నీ చేసాడు.
 మన్వంతరములు సంబంధమైన అవతారాలు ఇంతవరకూ జరిగినవీ ఉన్నాయి. ఇక జరగబోయేవీ
 ఉన్నాయి. వర్తమాన కాలంలో ఆయన ధన్వంతరి, పరశురామావతారాలు ధరించి ఉన్నాడు.

భవిష్యత్తులో శ్రీరాముడు మొదలైన అవతారాలు తాల్చి గలడు. ఆ మహాత్ముడు సృష్టి మొదలైన వివిధ కార్యాలు నెరవేర్చడానికి మాయాగుణంతో నిండిన అవతారాలు స్వీకరిస్తాడు. అనేకశక్తులతో కూడిన ఆ భగవంతుడు సృష్ట్యాదిలో తపస్సుగా, నేనుగా, ఋషులుగా, తొమ్మిదిమంది ప్రజాపతులుగా అవతరించి లోకాన్ని సృష్టిస్తూ ఉంటాడు. ధర్మ, విష్ణువు, యజ్ఞాలు, మనువుల, ఇంద్రుడు మొదలైన దేవతల రూపాలతో, రాజుల రూపాలతో అవతరించి లోకాలను రక్షిస్తూ ఉంటాడు. అధర్మము, రుద్రుడు, భీకరసర్పాలు, రాకాసి మూకలుగా అవతరించి విశ్వాన్ని సంహరిస్తూ ఉంటాడు. పరమేశ్వరుడు, సర్వస్వరూపుడు అయిన శ్రీహరి ఈ విధంగా ఈ విశాల విశ్వం సృష్టికి, స్థితికి, లయానికి హేతువై ప్రకాశిస్తాడు. భూమిలోని ధూళికణాల నయినా లెక్క పెట్టవచ్చుగాని ఆ భగవంతుని లీలావతారాలలోని అద్భుత కృత్యాలను లెక్కపెట్టడం ఎవ్వరికీ అలవికాదు. నీకు సంగ్రహంగా చెప్పాను. సువిస్తరంగా చెప్పడం నాకే సాధ్యం కాదు. ఇక ఇతరుల మాట చెప్పడ మెందుకు ఇంకా విను.

2-200-చ.

అమర ద్రివిక్రమస్ఫురణ **నం**దిన యమ్మహితాత్మపాద వే

గమున హతంబులైన త్రిజగంబుల కావల వెల్లు సత్యలో

కము చలియించినం గరుణఁ గైకొని కాచి ధరించు పాదప

ద్వము తుది నున్న యప్రతిహతంబగు శక్తి గణింప శక్యమే?

టీకా:

అమరన్ = చక్కగా ఉండే; త్రివిక్రమ = త్రివిక్రమమును (త్రివిక్రమము - మూడు లోకములు విశిష్టముగ ఆక్రమించినది); స్ఫురణన్ = రూపమును; అందినన్ = పొందినట్టి; ఆ = ఆ; మహిత = గొప్ప; ఆత్మన్ = వాని; పాద = పాదముల; వేగమునన్ = వేగమునకు; హతంబులున్ = దెబ్బతిన్నవి; ఐన = అయిన; త్రి = మూడు (3); జగంబులన్ = లోకముల; కున్ = కును; ఆవల = అవతల; వెల్లున్ = వెలుగుచుండు; సత్యలోకమున్ = సత్యలోకము; చలియించినన్ = చలించిపోగా; కరుణఁన్ = దయను; కైకొనిన్ = స్వీకరించి; కాచి = రక్షించి; ధరించున్ = (భర్తృత్వమును) స్వీకరించు వాని; పాద = పాదములు అను; పద్మము = పద్మముల; తుదిన్ = చివరన; ఉన్న = ఉన్నట్టి; అప్రతిహతంబున్ = ఎదురులేనిది; అగు = అయిన; శక్తిన్ = శక్తిని; గణింప = ఎంచుటకు; శక్యమే = శక్యమా ఏమిటి.

భావము:

ఆ మహాత్ముడు త్రివిక్రమావతారం ధరించాడు. ఆయన పాదాల విసురుకు ముల్లోకాలూ తల్లడిల్లాయి. అంతేకాదు. ఆ ముజ్జగాలకు ఆవల వెలుగొందే సత్యలోకం గూడా వణకిపోయింది. అప్పుడు దయతలచి కాపాడి, రక్షించే ఆ పాదపద్మాల కుండే అప్రతిహతమైన శక్తి ఇంతింతని వర్ణించడం ఎవరికీ శక్యం కాదు.

ద్వితీయ స్కంధము : భాగవత వైభవంబు

2-201-మ.

హరి మాయా బల మే నెఱుంగ నట శక్యంబే సనందాది స
త్పురుషవ్రాతము కైన, బుద్ధి నితరంబున్ మాని సేవాధిక
స్ఫురణం దచ్చరితానురాగగుణవిస్ఫూర్తిన్ సహస్రాస్య సుం
ద్రతం బొల్పుగు శేషుండుం దెలియఁ డన్నజెప్ప నే లొండొరున్.

టీకా:

హరి = విష్ణువుని; మాయా = మాయల యొక్క; బలము = శక్తిని; ఏన్ = నేనే; ఎఱుంగన్ = తెలియను; అటన్ = అంటే; శక్యంబే = సాధ్యమా ఏమిటి; సనంద = సనందుడు; ఆది = మొదలగు; సత్పురుష = గొప్పవారి; వ్రాతమున్ = సమూహమున; కైనన్ = కైనా; బుద్ధి = మనసులో; ఇతరంబున్ = మిగిలినవన్నీ; మాని = వదిలి; సేవ = సేవించుటందే; అధిక = మిక్కిలి; స్ఫురణన్ = స్ఫురణతో; తత్ = అతని; చరిత = ప్రవర్తన లందు; అనురాగ = ప్రేమ పూర్వక; గుణ = గుణముల; విస్ఫూర్తిన్ = విశిష్టమైన స్ఫూర్తితో; సహస్ర = వేయి; ఆస్య = ముఖముల; సుందరతన్ = సౌందర్యముతో; పొల్పుగు = ఒప్పి ఉండు; శేషుండున్ = ఆదిశేషుడైన; తెలియఁడు = తెలియలేడు; అన్నన్ = అంటే; చెప్పన్ = చెప్పుట; ఏలన్ = ఎందులకు; ఒండొరున్ = ఇంకొకరిని.

భావము:

నేనే శ్రీహరి మాయాశక్తిని తెలుసుకోలేకున్నాను. ఇక తెలుసుకోవడానికి సనందుడు, సనకుడు, సనత్కుమారుడు మొదలైన సజ్జన సంఘాలకు మాత్రం వీలవుతుందా. ఆదిశేషుడు ఇతరమైన ఆలోచనలన్నీ వదలి పెట్టి బుద్ధిని సదా భగవత్సేవకే అంకితం చేసాడు. వేయి నోళ్లతో ఆ పరమేశ్వరుని చరిత్రను అనురక్తుడై కీర్తిస్తు ఉంటాడు. అట్టి శేషుడు గూడ ఆయన మాయామహిమ ఎలాంటిదో తెలుసుకోలేకున్నాడు. ఇక ఇతరుల సంగతి చెప్పాలా.

2-202-చ.

ఇతరముమాని తన్ను మది నెంతయు నమ్మి భజించువారి నా
శ్రీతజన సేవితాంఘ్రి సరసీరుహుడైన సరోజనాభుఁ డం
చితదయతోడ నిష్కపటచిత్తమునం గరుణించు; నట్టివా
రతుల దురంతమై తనరు నవ్విభు మాయఁ దరింతు రెప్పుడున్.

టీకా:

ఇతరము = మిగిలినవి అన్నిటిని; మాని = వదలి; తన్నున్ = తనను; మదిన్ = మనస్ఫూర్తిగా;
ఎంతయున్ = ఎంతో, చాలా; నమ్మి = నమ్మి; భజించు = సేవించు; వారిన్ = వారిని; ఆశ్రిత =
ఆశ్రయించిన; జన = జనులచే; సేవిత = సేవింపబడు; అంఘ్రి = పాదములు అను; సరసీరుహుడు =
పద్మములు కలవాడు; ఐన = అయినట్టి; సరోజ = పద్మ; నాభుఁడు = నాభుడు (విష్ణువు); అంచిత =
పూజనీయమైన; దయ = కరుణ; తోడన్ = తో; నిష్కపట = కపటములేని; చిత్తమునున్ =
మనస్సును; కరుణించున్ = దయచేయును; అట్టి = అటువంటి; వారలు = వారు; అతుల = సాటిలేని;
దురంతము = తెలియరానిది (దురంతము - అంతమును చూచుటకు కష్టమైనది); ఐ = అయి;
తనరున్ = విస్తరించునట్టి; ఆ = ఆ; విభుని = ప్రభువు; మాయఁన్ = మాయను; తరింతురు =
దాటుదురు; ఎప్పుడున్ = ఎల్లప్పుడును.

భావము:

ఎవరు ఇతర చింతలు మాని సదా శ్రీమన్నారాయణుణ్ణి దృఢంగా నమ్మి సేవిస్తారో, వాళ్లను, ఆశ్రితులు అర్చించే పాదపద్మాలు కలవాడైన పద్మనాభుడు మిక్కిలి దయగలిగి, కల్లాకపటంలేని మనస్సుతో అనుగ్రహిస్తాడు. అలా భగవంతుని సేవించి ఆయన కృపకు పాత్రులైనవాళ్లు మాత్రమే సాటిలేనిది, దాటరానిది అయిన ఆ భగవంతుని మాయను నిరంతరం తరింపగలుగుతారు.

2-203-వ.

మఱియును సంసారమగ్నులయి దివసంబులు ద్రోచియు నంతంబున శునక సృగాల భక్షణంబులైన కాయంబులందు మమత్వంబు సేయక భగవదర్పణంబు సేసిన పుణ్యాత్ములుం గొందఱు గల రెఱింగింతు; వినుము; నేను నీ బ్రహ్మాత్వంబునం జెందు రాజసంబు విడిచి యమ్మహాత్ముని పాదారవిందంబుల భక్తినిష్ఠుండ నయి శరణాగతత్వంబున భజియించు నప్పుడు దెలియుదు రాజసగుణుండనై యున్న వేళం దెలియంజాల; గావున శాస్త్రంబులు ప్రపంచంపక కేవల భక్తిజ్ఞానయోగంబున సేవింతు; మఱియు సనకాదులగు మీరును, భగవంతుండైన రుద్రుండును, దైత్యపతియైన ప్రహ్లాదుండును, స్వాయంభువమనువును, నతని పత్ని యగు శతరూపయు, దత్తుత్తులగు ప్రియవ్రతోత్తానపాదులును, దత్తుత్రికలగు దేవహూత్యాదులును, బ్రాచీనబర్హియు, ఋభువును, వేనజనకుం డగు నంగుండును, ధ్రువుండును గడవంజాలుదురు వెండియు.

టీకా:

మఱియును = ఇంక; సంసార = సంసారములో; మగ్నులు = మునిగినవారు; అయి = అయి;
దివసంబులున్ = రోజులు; తోచియున్ = గడపేసి; అంతంబునన్ = చివరకి (చనిపోయాక); శునక
= కుక్కలు; సృగాల = నక్కలుకీ; భక్షణంబున్ = తినదగినవి; ఐన = అయిన; కాయంబులున్ =
శరీరములు; అందున్ = వలని; మమత్వంబున్ = నాది అను భావించుట (మమత్వము -
మమకారము, ఇది నాది అను అభాస భావము యొక్క బంధనములు); సేయక = చేయకుండా;
భగవత్ = భగవంతునకు; అర్పణంబున్ = సమర్పించుకొనుట; చేసిన = చేసినట్టి; పుణ్యాత్ములున్ =
పుణ్యాత్ములును; కొందరు = కొంతమంది; కలరు = ఉన్నారు; ఎఱింగింతున్ = చెప్తాను; వినుము =

వినుము; నేనున్ = నేను (బ్రహ్మదేవుడు); ఈ = ఈ; బ్రహ్మత్వంబునన్ = సృష్ట్యాధికారము వలన;
 చెందు = కలుగు; రాజసంబున్ = రజోగుణమును; విడిచి = వదలి; ఆ = ఆ; మహాత్మునిన్ =
 గొప్పవాని; పాద = పాదములు అను; అరవిందంబులన్ = పద్మములను; భక్తిన్ = భక్తి; నిష్ఠుండన్ =
 నిష్ఠ కలవాడను; అయి = అయి; శరణాగత = శరణాగతము యొక్క; తత్త్వంబున = భావముతో;
 భజియించున్ = సేవించు; అప్పుడు = సమయమున; తెలియుదున్ = తెలిసికొనగలను; రాజస =
 రజో; గుణుండన్ = గుణములు కలవాడను; ఐ = అయి; ఉన్న = ఉన్నట్టి; వేళన్ = సమయములో;
 తెలియన్ = తెలిసికొనుటకు; చాలన్ = సరిపోను; కావునన్ = అందుచేత; శాస్త్రంబులున్ =
 శాస్త్రములను; ప్రపంచింపక = విస్తరింపచేసుకొనక; కేవల = కేవలము; భక్తి = భక్తి; జ్ఞాన = జ్ఞాన;
 యోగంబునన్ = యోగము వలన; సేవింతున్ = సేవింతును; మఱియున్ = ఇంక; సనక =
 సనకసనందనులు; ఆదులున్ = మొదలగువారు; అగు = అయిన; మీరునున్ = మీరును;
 భగవంతుండు = మహిమాన్వితుడు; ఐన = అయిన; రుద్రుండును = శివుడును; దైత్య = రాక్షసుల;
 పతి = ప్రభువు; ఐన = అయిన; ప్రహ్లాదుండునున్ = ప్రహ్లాదుడును; స్వామంభువ = స్వామంభువ
 అను; మనువునున్ = మనువును; అతని = అతని; పత్ని = భార్య; అగు = అయిన; శతరూపయున్ =
 శతరూప యును; తత్ = వారి; పుత్రులు = కుమారులు; అగు = అయిన; ప్రియవ్రత = ప్రియవ్రతుడు;
 ఉత్తనపాదులునున్ = ఉత్తానపాదుడును; తత్ = వారి; పుత్రికలు = కుమార్తెలు; అగు = అయిన;
 దేవహరాతి = దేవహరాతి; ఆదులునుం = మున్నగువారు; తత్ దత్పుత్రికలగు దేవహరాత్యాదులు,
 ప్రాచీనబర్హియున్ = ప్రాచీనబర్హియును; ఋభువునున్ = ఋభువును; వేన = వేనుని; జనకుండు =
 తండ్రి; అగు = అయిన; అంగుండునున్ = అంగుడును; ధ్రువుండునున్ = ధ్రువుడును; కడవన్ =
 దాట; చాలుదురున్ = కలరు; వెండియున్ = ఇంక.

భావము:

ఇంతేకాదు. ఇంక కొందరు పుణ్యాత్ము లున్నారు. వాళ్ల సంగతి వివరిస్తాను విను. వాళ్లు సంసారంలో
 మునగి తేలుతూ దినాలు గడిపిన చివరకి కుక్కలు, నక్కలు పీక్కిని తినే ఈ శరీరాలపై మమకారం
 పెట్టుకోలేదు. తమ దేహాలను పూర్తిగా భగవంతునికే అర్పించారు. నేను బ్రహ్మదేవుడిని గదా అన్న
 గర్వంతో ఒక్కొక్కసారి రజోగుణం నన్ను ఆక్రమిస్తుంది. ఆ సందర్భంలో నే నా మహాత్ముని తత్త్వం
 ఇలాంటి దని తెలుసుకోలేను. రజోగుణం వదలి భక్తియుక్తుడనై ఆయన పాదపద్మాలను శరణాగతి
 భావంతో సేవించేటప్పుడు మాత్రమే ఆ భగవన్మహిమ తెలుసుకోగలుగుతున్నాను. అందుచేతనే

శాస్త్రాలపై ఆధారపడక భక్తి జ్ఞానయోగాలతో మాత్రమే నేను ఆ పరమాత్మను సేవిస్తాను. నేను కాదు, సనకుడు, సనందనుడు, సనత్కుమారుడు, సనత్కుజాతుడు, నీవు మొదలైన వాళ్లు, భగవంతుడైన శివుడు, దైత్యులను పాలించే ప్రహ్లాదుడు, స్వామంభువుడనే మనువు, అతని భార్య శతరూప అనే సతీమణి, వాళ్ల కుమారులైన ప్రియవ్రతుడు, ఉత్తానపాదుడు, పుత్రికలైన దేవహూతి మొదలైనవారు, ప్రాచీనబర్హి అనే రాజేంద్రుడు, ఋభువు అనే మహర్షి, వేనుని తండ్రి అయిన అంగుడు, ఉత్తానపాదుని కుమారుడగు ధ్రువుడు భగవన్నాయను తరింపగల్గినవారే. ఇంకా విను.

2-204-సీ.

గాధి, గయాదు; లిక్ష్వాకు, దిలీప, మాం-

ధాతలు; భీష్మ, యయాతి, సగర,

రఘు, ముచుకుందేళ, రంతిదేవోద్ధవ,-

సారస్వతోదంక, భూరిషేణ,

శ్రుతదేవ, మారుతి, శతధన్వ, పిప్పల,-

బలి, విభీషణ, శిబి, పార్థ, విదురు;

లంబరీష, పరాశరాల్క, దేవల,-

సౌభరి, మిథిలేశ్వరాభిమన్యు,

2-204.1-తే.

లార్హిషేణాదులైన మహాత్ము లెలమిఁ

ద్రవిలి యద్దేవు భక్తిఁ జిత్తముల నిల్పి

తత్పరాయణు లౌట దుర్దాంతమైన

విష్ణుమాయఁ దరింతురు విమలమతులు.

టీకా:

గాధి = గాధి {గాధి - విశ్వామిత్రుని వంశమునకు మూల పురుషుడు}; గయ = గయాసురుడు

{గయాసురుడు - గయాక్షేత్రము ఇతని శరీరమున నిర్మింపబడి యందు పితృదేవతలు

తరించుచున్నారు}; ఆదులు = మొదలగువారు; ఇక్ష్వాకు = ఇక్ష్వాకుడు {ఇక్ష్వాకుడు - సూర్య వంశపు

మహారాజు, శ్రీరాముని పూర్వీకుడు; దిలీప = దిలీపుడు {దిలీపుడు - సూర్య వంశపు మహారాజు,
 శ్రీరాముని పూర్వీకుడు, ఇతని మునిమనవడు దశరథుడు}; మాంధాతలున్ = మాంధాతలును
 {మాంధాత - సూర్యవంశపు చక్రవర్తి; భీష్మ = భీష్ముడు {భీష్ముడు - కురువృద్ధుడు - భీష్మ ప్రతిజ్ఞ
 చేసిన కురువంశ మహాపురుషుడు}; యయాతి = యయాతి {యయాతి - చంద్రవంశపు రాజు, ఇతని
 కొడుకు యదువు. అతని వంశము వారు యాదవులు}; సగర = సగరుడు {సగరుడు -
 సూర్యవంశపు మహారాజు, ఇతని పుత్రులు తవ్వగ నేర్పడినదే సాగరము}; రఘు = రఘువు
 {రఘువు - సూర్య వంశపు మహారాజు దిలీపుని పుత్రుడు}; ముచుకుంద = ముచుకుందుడు
 {ముచుకుందుడు - మునీశ్వరుడు, కాలయవనుని మరణ కారకుడు}; ఐళ = ఐళుడు {ఐళుడు - ఇల
 యొక్క పుత్రుడు}; రంతిదేవ = రంతిదేవుడు {రంతిదేవుడు - మహాదానశీలి, ఇతని దానశీల
 మహత్యమే వలన ముంగిసకు బంగారు శరీరము వచ్చినది}; ఉద్ధవుడు = ఉద్ధవుడు {ఉద్ధవుడు -
 కృష్ణునికి తండ్రి వరుసైన వాడు}; సారస్వత = సారస్వతుడు; ఉదంక = ఉదంకుడు {ఉదంకుడు -
 పరమ భాగవతుడు, పైల మహర్షి శిష్యుడు, ముందు చాలాకాలము తక్షకునిపై పగబట్టి
 జనమేజయునిచే సర్పయాగము చేయించెను}; భూరిషేణుడు = భూరిషేణుడు; శ్రుతదేవ =
 శ్రుతదేవుడు; మారుతి = ఆంజనేయుడు {ఆంజనేయుడు - పరమ భాగవతుడు, భగవంతుని
 సేవయే కాని తనకు కావలసిన దేమియును లేని మొదటి భక్తుడు}; శతధన్వ = శతధన్వుడు;
 పిప్పల = పిప్పలుడు {పిప్పలుడు - పిప్పలాచార్యుడు తత్వశాస్త్రవేత్త}; బలి = బలి చక్రవర్తి {బలి
 చక్రవర్తి - వామనునకు దానమిచ్చిన మహాదాలశీలి}; విభీషణ = విభీషణుడు {విభీషణుడు -
 రావణాసురుని తమ్ముడు, రామునకు శరణాగతి యైనవాడు}; శిబి = శిబి చక్రవర్తి {శిబి చక్రవర్తి -
 కపోతరూపుని కిచ్చిన శరణము కొరకు తన కండలు కోసి ఇచ్చినవాడు}; పార్థ = పార్థుడు
 {పార్థుడు - పృథ కౌడుకు, అర్జునుడు}; విదురులు = విదురుడు {విదురుడు - యమధర్మ రాజు
 అవతారము, కురు పాండవుల పినతండ్రి}; అంబరీష = అంబరీషుడు {అంబరీషుడు - అథిథి
 సత్కారమున శ్రేష్ఠుడు, సాధు వర్తనమున దూర్వాసుని గెలిచినవాడు}; పరాశర = పరాశరుడు
 {పరాశరుడు - వ్యాసుని తండ్రి}; అలర్క = అలర్కుడు {అలర్కుడు - దత్తాత్రేయుని శిష్యుడు,
 యోగవిద్య ఉపదేశము పొందినవాడు}; దేవల = దేవలుడు; సౌభరి = సౌభరి; మిథిలేశ్వర =
 జనకుడు {మిథిలేశ్వరుడు - జనక మహారాజు, సీతాదేవి తండ్రి}; అభిమన్యు = అభిమన్యువు
 {అభిమన్యువు - ఇతడు అర్జునుని పుత్రుడు కాదు, ఇంకా పూర్వపు రాజు}; ఆర్ణిషేణ = ఆర్ణిషేణుడు;
 ఆదులు = మొదలగువారు; ఐన = అయిన;

మహాత్ములు = గొప్పవారు; ఎలమిన్ = వికాసముతో; తవిలి = మనసున లగ్నముచేసికొని; ఆ = ఆ;
 దేవుని = భగవంతుని; భక్తిన్ = భక్తితో; చిత్తములన్ = మనసులలో; నిల్పి = నిలుపుకొని; తత్ =
 దాని యందే; పరాయణులు = లగ్నమైనవారు; ఔటన్ = అగుటచేత; దుర్దాంతము = దమించుటకు
 రానిది; ఐన = అయిన; విష్ణు = విష్ణువు యొక్క; మాయన్ = మాయను; తరింతురు = తరించెదరు;
 విమల = నిర్మలమైన; మతులు = బుద్ధి కలవారు.

భావము:

గాధి, గయుడు మొదలైనవారు, ఇక్ష్వాకుడు, దిలీపుడు, మాంధాత, భీష్ముడు, యయాతి, సగర చక్రవర్తి,
 రఘు మహారాజు, ముచుకుందుడు, ఐలుడు, రంతిదేవుడు, ఉద్ధవుడు, సారస్వతుడు, ఉదంకుడు,
 భూరిషేణుడు, శ్రుతదేవుడు, హనుమంతుడు, శతధన్వుడు, పిప్పలుడు, బలిచక్రవర్తి, విభీషణుడు,
 శిబిచక్రవర్తి, అర్జునుడు, విదురుడు, అంబరీషుడు, పరాశరమహర్షి, అలర్య మహారాజు, దేవలుడు,
 సౌభరి, జనకమహారాజు, అభిమన్యుడు, ఆర్జిషేణుడు మొదలగు నిర్మలమతులైన
 మహాత్ములందరూ అనురక్తులై భక్తితో ఆ దేవదేవుని తమ మనస్సులో నిల్పారు. ఆయనే గతి అని
 సేవించారు. అందువల్లనే దాట వీలుగాని విష్ణుమాయను దాటగలవారయ్యారు.

2-205-మ.

అనఘా! వీరల నెన్ననేమిటికి; దిర్ఘగ్రంతుసంతాన ప
 క్షినిశాటాటవికాఘ జీవనివహస్త్రి శూద్ర హరాణాదులై
 నను నారాయణభక్తి యోగమహితానందాత్ములై రేని వా
 ర్థనయంబుం దరియింతు రవ్విభుని మాయావైభవాంభోనిధిన్.

టీకా:

అనఘా = పాపములు లేనివాడా; వీరలన్ = వీళ్ళనే; ఎన్నన్ = ఎంచుట; ఏమిటికిన్ = ఎందుకు;
 తిర్యక్ = పశువులు; జంతు = జంతువుల; సంతాన = సంతానములు; పక్షి = పక్షులు; నిశాట =
 రాత్రించరులు; ఆటవిక = ఆటవికులు; అఘ = పాప; జీవ = జీవుల; నివహ = సమూహములు; స్త్రి =
 స్త్రీలు; శూద్ర = శూద్రులు; హరాణ = హరాణులు; ఆదులు = మొదలగువారు; ఐననున్ = అయినను;
 నారాయణ = భగవంతుని {నారాయణుడు - నారములను వసించువాడు}; భక్తియోగ =

భక్తియోగము యొక్క; మహిత = గొప్ప; ఆనంద = ఆనందము కల; ఆత్మలు = ఆత్మలు కలవారు;
ఐరేని = అయినట్లయితే; వారు = వారు; అనయంబున్ = తప్పక, అవశ్యము; తరియింతురు =
దాటుదురు; ఆ = ఆ; విభుని = ప్రభువు; మాయా = మాయ యొక్క; వైభవ = వైభవము అను;
అంభోనిధిన్ = సముద్రమును.

భావము:

పుణ్యాత్ముడ! నారద! సహజంగా పుణ్యాత్ములయిన వీళ్లను గూర్చి చెప్పవలసిన పనిలేదు.
పశువులైన, పక్షులైన, రాక్షసులైన, అడవిలో జీవించేవారైన, పాపజీవనులైన, స్త్రీలైన, శూద్రులైన,
హాణులు మొదలైన వారైన లేదా మరి ఎవరైనా సరే ఆ శ్రీమన్నారాయణుని మీది భక్తి
యోగంతో అఖండమైన ఆత్మానందం పొందినవారైతే చాలు. అవశ్యం ఆ దేవదేవుని
మాయావైభవమనే మహాసముద్రాన్ని సులభంగా తరిస్తారు.

2-206-వ.

కావున.

టీకా:

కావున = అందువలన.

భావము:

అందువల్ల

2-207-క.

శశ్వత్ప్రశాంతు నభయుని

విశ్వాత్మఁ బ్రబోధమాత్రు విభు సంశుద్ధున్

శాశ్వతు సము సదసత్పరు

నీశ్వరుఁ జిత్తమున నిలుపు మైపుడు మునీంద్రా!

టీకా:

శశ్వత్ ప్రశాంతున్ = భగవంతుని {శశ్వత్ప్రశాంతుడు - శాశ్వతమైన ప్రశాంతి కలవాడు,
భగవంతుడు}; అభయునిన్ = భగవంతుని {అభయుడు - భయము లేని వాడు, భగవంతుడు};
విశ్వాత్మ = భగవంతుని {విశ్వాత్మడు - విశ్వమునకు ఆత్మ ఐనవాడు, పరమాత్మ, విశ్వమే
శరీరముగా కలవాడు, భగవంతుడు}; ప్రబోధమాత్రున్ = భగవంతుని {ప్రబోధమాత్రుడు - జ్ఞానముచే
మాత్రమే తెలియబడువాడు, భగవంతుడు}; విభున్ = భగవంతుని {విభుడు - ప్రభువు,
భగవంతుడు}; సంశుద్ధున్ = భగవంతుని {సంశుద్ధుడు - పరిశుద్ధమైన వాడు}; శాశ్వతున్ =
భగవంతుని {శాశ్వతుడు - శాశ్వతముగ ఉండు వాడు, భగవంతుడు}; సమున్ = భగవంతుని
{సముడు - సమస్తమున సమముగ చూచువాడు}; సదసత్పూరుషున్ = భగవంతుని
{సదసత్పూరుషుడు - సత్ లోను అసత్ లోనూ నివసించు వాడు, భగవంతుడు}; ఈశ్వరున్ =
భగవంతుని {ఈశ్వరుడు - ప్రభువు, భగవంతుడు}; చిత్తమున = మనసులో; నిలుపుము =
నిలుపుకొనుము; ఎప్పుడున్ = ఎల్లప్పుడును; ముని = మునులలో; ఇంద్ర = శ్రేష్ఠుడా (నారదుడా).

భావము:

నారదమునీశ్వర! ఎల్లవేళల మిక్కిలి శాంతుడై వుండేవాడు, భయరహితుడు, విశ్వమయుడు, కేవల
జ్ఞానస్వరూపుడు, సర్వేశ్వరుడు, శుద్ధాత్మడు, శాశ్వతుడు, సముడు, సత్తు అసత్తులకు అతీతుడు
అయినట్టి పరమేశ్వరుణ్ణి సదా నీ హృదయంలో ప్రతిష్ఠించుకో.

2-208-వ.

అట్లయిన నపుణ్యాత్ముల ననవద్యశీలుర నవిద్య లజ్ఞావనత వదనయై పొందంజాలక
వైముఖ్యంబున దవ్వుదవ్వులం దలంగిపోవు మఱియును.

టీకా:

అట్లు = ఆ విధముగ; అయినన్ = చేసినచో; ఆ = అట్టి; పుణ్యాత్ములన్ = పుణ్యాత్ములను; అనవద్య =
నింద్యము కాని; శీలురన్ = ప్రవర్తన కలవారిని; అవిద్య = అవిద్య, మాయ, అజ్ఞానము; లజ్జ =
సిగ్గుతో; అవనత = వంచిన; వదన = ముఖము (తల) కలది; ఐ = అయి; పొందన్ = దరి; చాలక =

చేరలేక; వైముఖ్యంబునన్ = విముఖము కలదై; దవ్వుదవ్వులన్ = దూరందూరంగా; తలంగిన్ = తొలగి; పోవున్ = పోవును; మఱియును = ఇంకను.

భావము:

ఎవరైతే పరమాత్ముని తమ చిత్తంలో ప్రతిష్ఠించుకొంటారో, అట్టి పుణ్యాత్ములు, సచ్చరిత్రులు అయిన మహనీయుల చెంతకు పోలేక అవిద్య సిగ్గుతో తల వంచుకొని పెడమొగమై దూరందూరంగా తొలగి పోతుంది. ఇంతేకాదు.

2-209-చ.

హరిఁ బరమాత్ము నచ్యుత న**నం**తునిఁ జిత్తములం దలంచి సు

స్థిరత విశోక సౌఖ్యములఁ **జెం**దిన ధీనిధు లన్యకృత్యము

ల్మఱచియుఁ జేయనొల్లరు ;త**లం**చిన నట్టిదయో; సురేంద్రుఁడుం

బరువడి నుయ్యి; ద్రవ్వనె పి**పా**సితుఁడై సలిలాభిలాషితన్?

టీకా:

హరిఁ = భగవంతుని {హరి - దుఃఖములను హరించు వాడు, విష్ణువు}; పరమాత్మున్ = భగవంతుని {పరమాత్ముడు - పరమమైన ఆత్మ కల వాడు, విష్ణువు}; అచ్యుతన్ = భగవంతుని {అచ్యుతుడు - చ్యుతము (పతనము) లేని వాడు, విష్ణువు}; అనంతునిఁ = భగవంతుని {అనంతుడు - అంతము లేనివాడు, విష్ణువు}; చిత్తములన్ = మనసులలో; తలంచిన్ = స్మరించుచు; సుస్థిరతన్ = చక్కటి నిశ్చలత్వము; విశోక = శోకములేని; సౌఖ్యములన్ = సుఖములను; చెందినన్ = పొందినట్టి; ధీనిధులు = బుద్ధిమంతులు {ధీనిధులు - బుద్ధికి గని వంటి వారు, బుద్ధిమంతులు}; అన్య = ఇతరమైన; కృత్యములు = కార్యములను; మఱిచియుఁ = మరిచిపోయి కూడ; చేయన్ = చేయుటకు; ఒల్లరు = ఒప్పకోరు; తలంచినన్ = ఆలోచించి చూస్తే; అట్టిదయ = అలాంటిది; జె = అది; సురేంద్రుఁడున్ = దేవేంద్రుడు (వర్షాధిపతి) {సురేంద్రుడు - దేవేంద్రుడు, వర్షాధిపతి, అమృతము పానము చేయువాడు}; పరువడి = పనిగట్టుకొని, పరుగెట్టి; నుయ్యి = నూతిని; త్రవ్వనె = తవ్వుతాడా; పిపాసితుఁడు = దాహము వేసిన వాడు; ఐ = అయినాక; సలిల = మంచినీరు; అభిలాషితన్ = కావలెనని.

భావము:

పరమాత్ముడు, చ్యుతి లేనివాడు, అంతం లేనివాడు అయిన శ్రీమహావిష్ణుని మనస్సులో స్థిరంగా భావించిన వాళ్లు, శోకం లేని సుఖస్థితి పొందుతారు. అలాంటి బుద్ధిమంతులు భగవంతుని స్మరణ తప్ప ఇతర కార్యాలు ఏమరుపాటువ గూడ చేయరు. ఆలోచిస్తే అది అంతే వర్షం కురిపించే దేవేంద్రుడు అయినా దాహంవేసిన పిమ్మట నీళ్లకొరకై బావి త్రవ్వడానికి పరుగెడతాడా.

2-210-ఉ.

సర్వఫలప్రదాతయును, సర్వశరణ్యుఁడు, సర్వశక్తుఁడున్,
సర్వజగత్ప్రసిద్ధుఁడును, సర్వగతుం డగు చక్రపాణి యీ
సర్వశరీరులున్ విగమసంగతిఁ జెంది విశేషమాణులై
పర్వినచో నభంబుగతి బ్రహ్మము దాఁ జెడకుండు నెప్పుడున్.

టీకా:

సర్వ = సమస్తమైన; ఫల = ఫలితములను; ప్రదాతయునున్ = చక్కగ ఇచ్చువాడును; సర్వ = అందరకును; శరణ్యుండునున్ = శరణము పొంద తగిన వాడు; సర్వ = సమస్తమైన; శక్తుఁడునున్ = శక్తులు ఉన్న వాడు; సర్వ = సమస్తమైన; జగత్ = లోకములందును; ప్రసిద్ధుండునున్ = ఖ్యాతికి ఎక్కినవాడు; సర్వ = సమస్తమందును; గతుండు = ఉండువాడు; అగు = అయిన; చక్రపాణి = విష్ణువు {చక్రపాణి - చక్రము చేతిన ధరించిన వాడు, విష్ణువు}; ఈ = ఈ; సర్వ = సమస్తమైన; శరీరులన్ = మానవులును {శరీరులు - శరీరము ధరించిన వారు, మానవులు}; విగమసంగతిన్ = నాశము చేరుటను (మరణము); చెంది = చెంది; విశేషమాణులు = నశించిన వారు, మరణించిన వారు; ఐ = అయి; పర్వినచోన్ = పోతున్నప్పటికిని; అభంబున్ = ఆకాశము; గతిన్ = వలె; బ్రహ్మము = హరి {బ్రహ్మము - పరబ్రహ్మము, భగవంతుడు}; తాన్ = తను; చెడకుండున్ = చెడిపోక ఉండును; ఎప్పుడున్ = ఎల్లప్పుడున్.

భావము:

ఆ భగవంతుడు అందరికీ తగిన ఫలితాలు అన్ని ఇచ్చేవాడు. అందరికీ శరణు పొందదగినవాడు. అన్ని శక్తులు గలవాడు. అన్ని లోకాలలో ప్రసిద్ధి పొందినవాడు. అంతటా వ్యాపించినవాడు. సుదర్శన మనే చక్రం ధరించిన బ్రహ్మస్వరూపుడైన ఆ దేవుడు, తక్కిన ఈ సమస్త ప్రాణులు చిక్కి స్తుక్కి శిథిలమై అంతరించిపోయిన కల్పాంత కాలంలో గూడ ఆకాశంలాగ తానొక్కడు చెక్కుచెదరకుండా నిర్వికారుడై నిలిచి ఉంటాడు.

2-211-ఉ.

కారణకార్యహేతు వగు కంజదళాక్షునికంటె నన్యు లె
వ్వారును లేరు; తండ్రి! భగవంతు ననంతుని విశ్వభావనో
దారుని సద్గుణావళు లుదాత్తమతిం గొనియాడకుండినం
జేరవు చిత్తముల్ ప్రకృతిఁ జెందని నిర్గుణమైన బ్రహ్మమున్.

టీకా:

కారణ = కారణమునకు, చేసేది; కార్య = కార్యమునకు, చేసినది; హేతువు = కారణభూతము, చేయించేది; అగు = అయిన; కంజదళాక్షునిన్ = విష్ణువుని (కంజదళాక్షుడు - కం (నీట) జ (పుట్టిన) (పద్మము) వంటి అక్షమున్ (కన్నులు) ఉన్న వాడు, భగవంతుడు); కంటెన్ = కంటె; అన్యులున్ = ఇతరులు; ఎవ్వారునున్ = ఎవ్వరూ; లేరు = లేరు; తండ్రిన్ = తండ్రిని; భగవంతునిని = భగవంతుని (భగవంతుడు - సద్గుణములు, ఐశ్వర్యములు, మహిమలు కలవాడు); అనంతునిన్ = అనంతుని (అనంతునిన్ - అంతము లేనివాడు, భగవంతుడు); విశ్వభావనోదారునిన్ = విశ్వభావనోదారుని (విశ్వభావనోదారుడు - విశ్వ (జగత్తును) భావన లో(కల్పనలో) ఉదారుడు (అతిశయించిన వాడు)); సద్గుణావళులు = గుణవంతులు (సద్గుణావళులు - స (మంచి) గుణ (గుణముల) ఆవళి (సమూహములు) లు (కలవారు)); ఉదాత్త = ఉత్తమమైన; మతిన్ = బుద్ధితో; కొనియాడక = స్తోత్రములు చేయక; ఉండినన్ = ఉండిపోయినట్లైతే; చేరవున్ = చేరలేవు; చిత్తముల్ = చిత్తవృత్తములు, మనసులు; ప్రకృతిఁ = ప్రకృతితో; చెందని = కూడని; నిర్గుణమున్ = గుణాతీతము; ఐన = అయిన; బ్రహ్మమున్ = పరబ్రహ్మమును (ముక్తిని).

భావము:

నాయనా! నారద! అటు కారణాలకు, ఇటు కార్యాలకు అన్నిటికీ కారణభూతుడైనవాడు ఆ కమలాక్షుడే. ఆయన కంటే ఇతరు లెవరూ ఆశ్రయింపదగిన వాళ్లు లేరు. షడ్గుణైశ్వర్య సంపన్నుడు, తుది లేనివాడు, ప్రపంచసృష్టి గావించే ఉదారుడు అయిన ఆ పరమాత్ముని గుణవంతులు గొప్ప మనస్సుతో కొనియాడాలి. లేకుంటే మనస్సులు ప్రకృతికి అతీతమైన నిర్గుణ బ్రహ్మను పొందలేవు.

2-212-మ.

నిగమార్థప్రతిపాదకప్రకటమై; నిర్వాణ సంధాయిగా
భగవంతుండు రచింప భాగవతకల్పక్షాజమై శాస్త్ర రా
జిగరిష్ఠంబగు నీ పురాణ కథ సంక్షేపంబునం జెప్పితిన్;
జగతిన్ నీవు రచింపు దాని నతివిస్తారంబుగాఁ బుత్రకా!

టీకా:

నిగమము = వేదముల; అర్థ = అర్థమునకు, ప్రయోజనమునకు; ప్రతిపాదక = నిరూపణలను;
ప్రకటము = వెల్లడిజేయునది, తెలిపేది; ఐ = అయి; నిర్వాణ = నిర్వాణమును, ముక్తిని; సంధాయిన్ =
సమకూర్చునది; కాన్ = అగునట్లు; భగవంతుండు = భగవంతుడు; రచింపన్ = రచింపగ; భాగవత
= భాగవత మను; కల్పక్షాజము = కల్పవృక్షము; ఐ = అయి; శాస్త్ర = శాస్త్రముల; రాజిన్ =
సమూహములో; గరిష్ఠంబు = గొప్పది; అగు = అయిన; ఈ = ఈ; పురాణకథన్ = పురాణకథను;
సంక్షేపంబునన్ = సంగ్రహముగ; చెప్పితిన్ = చెప్పితిని; జగతిన్ = భూలోకమున; నీవున్ = నీవు;
రచింపుము = రచింపుమ; దానిన్ = దానిని; అతి = మిక్కిలి; విస్తారంబునన్ = వివరముగ; పుత్రకా =
కుమారా.

భావము:

కుమార! నారద! ఈ భాగవతం అనే పురాణకథ వేదార్థాలను ప్రతిపాదించడం చేత ప్రశస్తమై
వుంది. మోక్షప్రదంగా ఉండేటట్లు ఆ భగవంతుడు దీన్ని రచించాడు. ఇది భగవద్భక్తులకు

కల్పవృక్షం, శాస్త్రాలన్నిటి కంటే శ్రేష్ఠమైనది. ఈ పురాణకథను నేను నీకు సంగ్రహంగా చెప్పాను.
నీవు దీన్ని లోకంలో బహు విస్తృతమైన కృతిగా కావించుము.

2-213-చ.

పురుషభవంబునొందుట య**పూర్వము** జన్మము లందు; నందు భూ

సురకుల మందుఁ పుట్టుటతి**చోద్యము**; నిట్లగుటన్ మనుష్యుల

స్థిరమగు కార్య దుర్దశల**చేత** నశింపక విష్ణు సేవనా

పరతఁ దనర్చి నిత్యమగు **భవ్య**పథంబును బొందు టొప్పదే?

టీకా:

పురుష = మానవ; భవంబున్ = జన్మను; ఒందుటన్ = పొందుట; అపూర్వము = అపురూపము
{అపూర్వము - పూర్వము లేనిది, పూర్వమిమాంసా శాస్త్రమున సత్కర్మఫలము అని సంకేతార్థము
కలదు}; జన్మములు = జన్మలు అన్నిటి; అందున్ = లోను; అందున్ = దానిలో; భూసుర = బ్రాహ్మణ
{భూసురుడు - భూమికి దేవత, బ్రాహ్మణుడు}; కులము = వంశము; అందున్ = లో; పుట్టుటన్ =
పుట్టుట; అతి = మిక్కిలి; చోద్యమున్ = ప్రత్యేకముగ సిద్ధించినది {చోద్యము - చోదన (తోలుట)
చేయబడినది}; ఇట్లు = ఈ విధముగ; అగుటన్ = అగుటచేత; మనుష్యులు = మానవులు; అస్థిర =
స్థిరత్వము లేనివి; అగు = అయిన; కార్య = పనుల వలన; దుర్దశలన్ = దుస్థితులు; చేతన్ = చేత;
నశింపక = నాశనము కాక; విష్ణు = విష్ణువు యొక్క; సేవనా = భక్తి యందు; పరతన్ = నిష్ఠను;
తనర్చి = పెంచుకొని; నిత్యము = శాశ్వతము; అగు = అయినట్టి; భవ్య = శుభమైన, పరమ; పథంబున్
= మార్గమును, పదమును; పొందుటన్ = పొందుట; ఒప్పదే = ఉచితము కదా.

భావము:

అన్ని జన్మలలోను పురుషజన్మం చాలా అపురూపం. అందులోను బ్రాహ్మణకులంలో పుట్టడం మరీ
అరుదు. అందువల్ల మానవులు అనిత్యమైన నిష్ప్రయోజన కార్యాలలో బడి దురవస్థల పాలు
కాకుండ, శ్రీహరిని సేవించి నిత్యమైన పరమపదం పొందడం సముచితం కదా.

2-214-మ.

ఉపవాసవ్రత శౌచ శీల మఖ సంధ్యోపాస నాగ్నిక్రియా

జప దానాధ్యయ నాది కర్మముల మోక్షప్రాప్తిసేకూర; ద

చ్చపుభక్తిన్ హరిఁ బుండరీకనయనున్ సర్వాతిశాయిన్ రమా

ధిపుఁ బాపఘ్నుఁ బరేశు నచ్యుతుని నర్థిం గొల్వలేకుండినన్.

టీకా:

ఉపవాస = ఉపవాసములు {ఉపవాసములు - ఆహారమును నియమించుటలు}; వ్రత = వ్రతములు;
శౌచ = శుచిత్వములు; శీల = సత్వవర్తనలు; మఖ = యజ్ఞములు; సంధ్యా = సంధ్యా; ఉపాసన =
వందనములు; అగ్నిక్రియా = హోమములు; జప = జపములు; దాన = దానములు; అధ్యయ =
(వేదాదుల) అధ్యయనములు; ఆది = మొదలగు; కర్మములన్ = పనుల వలన; మోక్ష = మోక్షము;
ప్రాప్తిన్ = పొందుట; చేకూరదు = లభింపదు; అచ్చపు = స్వచ్ఛమైన; భక్తిన్ = భక్తి; హరిఁన్ = హరిని
{హరి - పాపములను హరించు వాడు, విష్ణువు}; పుండరీకనయనున్ = పుండరీకాక్షుని
{పుండరీకనయనుడు - పుండరీకముల వంటి కన్నులు ఉన్నవాడు, విష్ణువు}; సర్వాతిశాయిన్ =
సర్వాతిశాయిని {సర్వాతిశాయి - సమస్తమును అతిశయించి (మించి) ఉండువాడు, విష్ణువు};
రమాధిపున్ = లక్ష్మీపతిని {రమాధిపుడు - రమ (లక్ష్మి) రి అధిపుడు (పతి), విష్ణువు}; పాపఘ్నున్ =
పాపనాశనుని {పాపఘ్నుడు - పాపములను పోగొట్టు వాడు, విష్ణువు}; పరేశు = పరేశుని {పరేశుడు -
పరమమైన (ఉత్కృష్టమైన గతి, ముక్తి) కి అధిపతి}; అచ్యుతునిన్ = అచ్యుతుని {అచ్యుతుడు -
పతనము లేనివాడు}; అర్థిన్ = కోరి; కొల్వన్ = కొలుచుట; లేకుండినన్ = లేకపోతే;

భావము:

పద్మాక్షుడు, అన్నిటి యందు మించినవాడు, లక్ష్మీపతి, పాపనాశకుడు, పరమేశ్వరుడు,
చ్యుతిరహితుడు అయిన శ్రీహరిని నిర్మలభక్తి గలిగి ఆసక్తితో భజించాలి. అలా చేయకుండ
ఉపవాసాలు, వ్రతాలు, శౌచాలు, శీలాలు, యాగాలు, సంధ్యోపాసనలు, అగ్నికార్యాలు, జపాలు,
దానాలు, వేదాధ్యయనాలు లాంటి వేన్ని చేసినా మోక్షం లభించదు.

వనజాక్షు మహిమ నిత్యము

వినుతించుచు; నొరులు వొగడ వినుచున్; మదిలో

ననుమోదించుచు నుండెడు

జనములు దన్మోహవశతఁ జనరు మునీంద్రా!"

టీకా:

వనజాక్షు = వనజాక్షుని (వనజాక్షుడు - వన (నీటి) లో జ (పుట్టునది) పద్మము వంటి అక్షుడు (కన్నులు ఉన్నవాడు)); మహిమన్ = మహిమను; నిత్యమున్ = ప్రతి నిత్యము; వినుతించుచున్ = స్తోత్రము చేయుచు; ఒరులున్ = ఇంకొకరు; వొగడన్ = స్తుతించు చుండగ; వినుచున్ = వింటూ; మదిలోన్ = మనసులో; అనుమోదించు = సంతోషముతో; ఉండెడు = ఉండునట్టి; జనములున్ = మానవులు; తత్ = ఆ; మోహ = మోహమునకు; వశతఁ = వశమగుట వలన; చనరు = విడిచి వెళ్ళలేరు; ముని = మునులలో; ఇంద్రా = ఇంద్రుడా.

భావము:

నారదమునిశ్రేష్ఠ! ఎల్లవేళలా కమలనయనుని మహిమను స్తుతించాలి. ఇతరులు స్తుతిస్తూ వుంటే వినాలి. మనస్సులో ఆ మహిమను మననం చేస్తూ సంతసించాలి. అలా చేసే వాళ్లు దేవుని మాయకు లోనుగారు."

2-216-క.

అని వాణీశుఁడు నారద

మునివరునకుఁ జెప్పినట్టి ముఖ్యకథా సూ

చన మతిభక్తి బరీక్షి

జ్ఞనపాలునితోడ యోగిచంద్రుఁడు నుడివెన్.

టీకా:

అని = అని; వాణీశుడు = బ్రహ్మ (వాణీశుడు - వాణి (సరస్వతి) కి ఈశుడు (భర్త), బ్రహ్మ); నారద = నారదుడు అను; ముని = మునులలో; వరున్ = శ్రేష్ఠుని; కున్ = కి; చెప్పినట్టిన్ = చెప్పినది; ముఖ్య = ముఖ్యమైన; కథా = కథ యొక్క; సూచనమున్ = సూచనను; అతి = మిక్కిలి; భక్తీన్ = భక్తితో; పరీక్షిత్ = పరీక్షితు అను; జన = జనులను; పాలునిన్ = పాలించు వాని; తోడన్ = తో; యోగి = యోగులలో; చంద్రుడున్ = శ్రేష్ఠుడు; నుడివెన్ = చెప్పెను.

భావము:

ఇలా పూర్వం బ్రహ్మదేవుడు ఋషీశ్వరుడైన నారదునికి భాగవత ముఖ్యకథను వివరించాడు. ఆ విషయాన్ని యోగీశ్వరుడైన శుకుడు మహా భక్తితో పరీక్షిన్మహారాజుకు తెలియజేప్పాడు.

ద్వితీయ స్కంధము : ప్రపంచాది ప్రశ్నంబు

2-217-సీ.

"విను శుకయోగికి మనుజేశుఁ డిట్లను-

మునినాథ! దేవదర్శనము గలుగ

నారదమునికిఁ బంక్తిరుహభవుఁ డెఱిం-

గించిన తెఱఁగు సత్కృప దలిర్ప

గణతింప సత్వాదిగుణశూన్యుఁ డగు హరి-

కమలాక్షు లోకమంగళము లైన

కథలు నా కెఱింగింపు; కైకొని నిస్సంగ-

మైన నా హృదయాబ్జ మందుఁ గృష్ణు

2-217.1-తే.

భవ్యచరితుని నాద్యంతభావశూన్యుఁ

జిన్మయాకారు ననఘు లక్ష్మీసమేతు

నిలిపి, యస్థిరవిభవంబు నిఖిల హేయ

భాజనంబైన యీ కళేబరము విడుతు.

టీకా:

విను = వినుము; శుక = శుక; యోగి = యోగి; కిన్ = కి; మనుజు = మానవులకు; ఈశుడు = ప్రభువు;
ఇట్లు = ఆ విధముగ; అను = పలికెను; ముని = మునులలో; నాథ = ప్రభువ; దేవ = దేవుని;
దర్శనము = దర్శనము; కలుగన్ = కలిగిన తరువాత; నారద = నారద; ముని = ముని; కిన్ = కి;
పంకేరుహభవుడున్ = బ్రహ్మదేవుడు {పంకేరుహభవుడు - పంక (బురద) లో ఇరుహ (పుట్టినది,
పద్మము) నందు భవ (పుట్టిన) వాడు}; ఎఱింగించినన్ = తెలిపిన; తెఱుగున్ = విధమును;
సత్యపన్ = మంచిదయ; తలిర్ప = వికసించునట్లు; గణుతింపన్ = ఎంచబడునట్లు; సత్వాదిన్ =
సత్వాదులు (త్రిగుణాలు) {సత్వాది - త్రిగుణములు, సత్వ రజో తమో గుణములు}; గుణ =
గుణములు; శూన్యుడు = లేనివాడు; అగు = అయిన; హరిన్ = హరి {హరి - గుణములను
హరించు వాడు, భగవంతుడు}; కమలాక్షున్ = కమలాక్షుని {కమలాక్షుడు - కమలముల వంటి
కన్నులు ఉన్నవాడు, భగవంతుడు}; లోక = లోకములకు; మంగళములు = శుభకరములు; ఐన =
అయినట్టి; కథలున్ = కథలను; నాకున్ = నాకు; ఎఱిగింపు = తెలుపుము; కైకొని = గ్రహించి;
నిస్సంగము = నిస్సంగము {నిస్సంగము - సంగము (బంధనాలు) (తగులములు)
(వ్యసనములు) లేనిది}; ఐన = అయిన; నా = నా యొక్క; హృదయ = హృదయము అను; అబ్జము =
పద్మము {అబ్జము - ఆప్ (నీరు) లో జ (పుట్టినది), పద్మము}; అందున్ = లోపల; కృష్ణున్ = కృష్ణుని
{కృష్ణుడు - నల్లని వాడు};
భవ్య = శుభమైన; చరితునిన్ = ప్రవర్తన కలవానిని; ఆద్యంత = ఆది మరియు అంతముల
{ఆద్యంతభావశూన్యుడు - ఆది అంతములను భావములు లేనివాడు, భగవంతుడు}; భావ =
భావములు; శూన్యుడు = లేనివాడు; చిన్మయ = చిన్మయానందము; ఆకారున్ = తన ఆకారమైన
వాడు; అనఘున్ = పాపములు లేనివానిని; లక్ష్మీ = లక్ష్మీదేవితో, సర్వసౌభాగ్యములతో; సమేతున్ =
కూడినవాని; నిలిపి = నిలుపుకొని; అస్థిరన్ = అస్థిరమైన; విభవంబున్ = వైభవములు; నిఖిల =
సమస్తమైన; హేయ = ఏవగింపు; భాజనంబున్ = కలుగ జేయునవి; ఐన = అయినట్టి; ఈ = ఈ;
కళేబరమున్ = శరీరమును; విడుతున్ = విడిచెదను.

భావము:

తరువాత పరీక్షితు శుకమహర్షిని ఇలా అడిగాడు - ఓ మునీశ్వర! బ్రహ్మదేవుడు నారదమునికి భగవత్సాక్షాత్కారం కలగడానికి చెప్పిన ఉపాయం దయతో నాకు చెప్పండి
సత్త్వరజస్తమోగుణాలకు అతీతుడు, పద్మనేత్రుడు అయిన శ్రీహరి కథలు లోకానికి మంగళం చేకూరుస్తాయి. అవి నాకు తెలియపరచండి. మీరు చెప్పింది విని సంగరహితమయిన నా హృదయకమలంలో శుభచరిత్రుడు, తుది మొదళ్లు లేనివాడు, చిన్నయస్వరూపుడు, పాపరహితుడు, లక్ష్మీ సహితుడు అయిన కృష్ణుణ్ణి నిలుపుకొంటాను. చంచలము, హేయాలన్నిటికీ నెలవు అయినట్టి ఈ శరీరాన్ని విడిచి పెడతాను.

2-218-వ.

అదియునుంగాక, యెవ్వండేని శ్రద్ధాభక్తియుక్తుండై కృష్ణగుణకీర్తనంబులు వినుచుం బలుకుచు నుండు నట్టివాని హృదయపద్మంబు నందుఁ గర్ణరంధ్ర మార్గంబులం బ్రవేశించి కృష్ణుండు విశ్రమించి సలిలగతంబైన కలుషంబును శరత్కాలంబు నివారించు చందంబున నాత్మగతంబైన మాలిన్యంబు నపకర్షించుఁ గావున.

టీకా:

అదియునున్ = అంతే; కాక = కాకుండ; ఎవ్వండు = ఎవడు; ఏనిన్ = అయినను; శ్రద్ధ = శ్రద్ధ; భక్తి = భక్తులతో; ఉక్తుండు = కూడినవాడు; ఐ = అయి; కృష్ణ = కృష్ణుని; గుణ = గుణములను;
కీర్తనంబులున్ = కీర్తనలు, స్తుతులు; వినుచున్ = వింటూ; పలుకుచున్ = స్తోత్రము చేస్తూ;
ఉండునట్టి = ఉండే; వాని = వాని; హృదయ = హృదయము అను; పద్మంబున్ = పద్మము; అందున్ = లో; కర్ణ = చెవుల; రంధ్ర = రంధ్రముల; మార్గంబులన్ = దారిలో; ప్రవేశించి = ప్రవేశించి; కృష్ణుండున్ = కృష్ణుడు; విశ్రమించి = విశ్రమించి; సలిల = నీటిలో; గతంబున్ = ఉన్నట్టిది; ఐన = అయిన;
కలుషంబును = కల్మషమును; శరత్ = శరత్; కాలంబున్ = రుతువు; నివారించున్ = పోగొట్టు;
చందంబునన్ = విధముగ; ఆత్మ = మనసులో; గతంబున్ = ఉన్నట్టివి; ఐనన్ = అయిన;
మాలిన్యంబున్ = మలినములను; అపకర్షించున్ = తొలగించును; కావునన్ = కనుక;

భావము:

అంతేకాక, ఎవడు కృష్ణుని గుణగణాలను ఇతరులు కీర్తిస్తుంటే శ్రద్ధా భక్తులు కలిగి వింటాడో, తాను స్వయంగా కీర్తిస్తాడో, అలాంటి వాని హృదయకమలం లోకి శ్రవణ కుహరాల ద్వారా కృష్ణుడు ప్రవేశిస్తాడు. అక్కడ విశ్రమిస్తాడు. నీటిలోని మాలిన్యాన్ని శరదృతువు తొలగించినట్లు మనస్సులోని మాలిన్యాన్ని తొలగిస్తాడు, కనుక.

2-219-మ.

భరితోదగ్రనిదాఘతపు డగు నప్పాంధుం డరణ్యాది సం
చరణక్లేశసముద్భవం బగు పిపాసంజెంది యాత్మీయ మం
ద్రముం జేరి గతశ్రముం డగుచు నెంద్రేనిం జనంబోని భం
గిరమాధీశుపదారవిందయుగ సంభూతుడై మానునే?

టీకా:

భరిత = చెలరేగిన; ఉదగ్ర = భయంకరమైన; నిదాఘ = ఎండ వేడిమిచేత; తపుడు = తపించిపోతున్న వాడు; అగు = అయిన; ఆ = ఆ; పాంధుండు = బాటసారి; అరణ్య = అరణ్యములు; ఆది = మొదలైన వానిలో; సంచరణ = తిరుగుతున్న; క్లేశ = శ్రమ; సముద్భవంబున్ = కలిగినది; అగు = అయిన; పిపాసన్ = దాహమును; చెంది = పొంది; ఆత్మీయ = స్వంత; మందిరమున్ = ఇంటిని; చేరి = చేరి; గత = పోయిన; శ్రముండు = శ్రమ కలవాడు; అగుచున్ = అవుతు; ఎందు = ఎక్కడకు; ఏని = అయినాసరే; చనంబోని = వెళ్ళని; భంగిన్ = విధముగ; రమాధీశు = లక్ష్మీపతి {రమాధీశుడు - రమ (లక్ష్మీదేవి) అధీశుడు (భర్త), విష్ణువు}; పద = పాదములు అను; అరవింద = పద్మముల; యుగ = జంట; సంగి = సంబంధము; భూతుడు = కలిగినవాడు; ఐ = అయి; మానునే = వదలుతాడా ఏమిటి.

భావము:

అడవులందు సంచరిస్తూ, వేసవి మండుటెండల తాపానికి పరితాపం చెందిన బాటసారి బడలి దాహంతో చివరికి తన యిల్లు చేరుకొంటాడు. అక్కడ హాయిగా అలసట తీర్చుకొంటాడు.

అక్కడినుండి మళ్ళీ ఎక్కడికీ కదలడు. అలాగే రమాకాంతుని చరణకమల ద్వంద్వంతో సంబంధం కలిగి ఆ ఆనందం చవి చూచినవాడు మళ్ళీ దాన్ని వదలడు.

2-220-వ.

అదియునుంగాక సకలభూతసంసర్గశూన్యంబైన యాత్మకు భూతసంసర్గం బే ప్రకారంబునం గలిగె; నది నిర్నిమిత్తత్వంబునం జేసియో కర్మంబునం జేసియో యాక్రమంబు నా కెఱింగింపుము.

టీకా:

అదియునున్ = అంతే; కాక = కాకుండ; సకల = సమస్త (మహా); భూత = భూతములతోను; సంసర్గ = సంబంధము; శూన్యంబున్ = లేనిది; ఐన = అయిన; ఆత్మ = ఆత్మ; కున్ = కు; భూత = భూతములతో; సంసర్గంబున్ = సంబంధము; ఏ = ఏ; ప్రకారంబునన్ = విధముగ; కలిగెన్ = కలిగెను; అది = అది; నిర్నిమిత్త = అకారణ; తత్వంబునన్ = లక్షణము; చేసియో = వలననో; కర్మంబునన్ = కర్మల కారణము; చేసియో = వలననో; ఆ = ఆ; క్రమంబున్ = విధమును; నాకున్ = నాకు; ఎఱింగింపుము = తెలుపుము.

భావము:

అంతేకాదు, సమస్త భూతాలతోటి కలయిక లేని ఆత్మకు అసలు ఆ భూతాలతో సాంగత్యం ఎలా కలిగింది. అది అకారణంగా కలిగిందా? లేక, కర్మవల్ల కలిగిందా? ఆ వైనం నాకు వివరించు.

2-221-నీ.

ఎవ్వని నాభియం దెల్ల లోకాంగ సం-

స్థానకారణపంకజంబు వొడమె

నం దుదయించి సర్వావయవస్ఫూర్తి-

దనరారునట్టి పితౄమహండు

గడఁగి యెవ్వని యనుగ్రహమున నిఖిల భూ-

తముల సృజించె నుత్కంఠతోడ

నట్టి విధాత యే యనువున సర్వేశు-

రూపంబు గనుఁగొనె రుచిర భంగి

2-221.1-తే.

నా పరంజ్యోతి యైన పద్మాక్షునకును

నలినజనకుఁ బ్రతీకవిన్యాసభావ

గతులవలనను భేదంబు గలదె? చెపుమ;

యతిదయాసాంద్ర! యోగికులైబ్ధిచంద్ర!

టీకా:

ఎవ్వని = ఎవని; నాభిన్ = బొడ్డు; అందున్ = అందు; ఎల్లన్ = సమస్త; లోకన్ = లోకముల; అంగన్ = భాగముల; సంస్థాన = స్థితికి; కారణన = కారణము అయిన; పంకజంబున్ = పద్మము (పంకజము - పంక (బురద) లో జ (పుట్టినది), పద్మము); ఒడమెన్ = పుట్టినదో; అందున్ = దానిలో; ఉదయించి = పుట్టి; సర్వ = అన్ని; అవయవ = అవయవములు; స్ఫూర్తిన్ = వ్యక్తమగుచు; తనరారునట్టి = ఒప్పి ఉన్నట్టి; పితామహుడు = తాత, బ్రహ్మ; కడఁగి = సంకల్పించి; ఎవ్వని = ఎవని; అనుగ్రహంబునన్ = దయ వలన; నిఖిల = సమస్తమైన; భూతములన్ = జీవులను; సృజించెన్ = సృష్టించెనో; ఉత్కంఠన్ = ఉత్సాహము; తోడన్ = తో; అట్టి = అటువంటి; విధాతన్ = బ్రహ్మ; ఏ = ఏ; అనువునన్ = సులువున; సర్వేశున్ = విష్ణుని (సర్వేశుడు - సర్వమునకు అధిపతి, భగవంతుడు); రూపంబున్ = ఆకారమును; కనుఁగొనెన్ = చూడగలిగెనో; రుచిర = ప్రకాశము; భంగి = వంటి; ఆ = ఆ;

పరంజ్యోతి = ఉత్కృష్టజ్యోతిస్వరూపము; ఐన = అయిన; పద్మాక్షున్ = పద్మాక్షున (పద్మాక్షుడు - పద్మా (పద్మముల) వంటి అక్షుడు) కన్నులున్న వాడు, విష్ణువు; కున్ = కు; నలినజన్ = పద్మసంభవున (నలినజడు - నలిన (పద్మము) నందు జడు (పుట్టిన వాడు), బ్రహ్మ; కున్ = కు; ప్రతీక = ఆకారమును; విన్యాస = ప్రవర్తనలు; భావ = భావములు; గతులన్ = విధానములు; వలననున్ = విషయములో; భేదంబున్ = తేడా; కలదే = ఉన్నదా; చెపుమ = తెలుపుము; అతి = మిక్కిలి; దయ = కృప; సాంద్ర = దట్టముగ కలవాడా; యోగి = యోగుల; కులన్ = సమూహము అను; అబ్ధి = సముద్రమునకు; చంద్ర = చంద్రుని వంటి వాడా.

భావము:

పరంజ్యోతి స్వరూపుడైన పద్మాక్షుడి నాభిలో సమస్తలోకాల ఉనికికీ హేతువైన పద్మం పుట్టింది, ఆ పద్మంలో, ప్రభవించి సర్వాంగ సుందరంగా ప్రకాశించే బ్రహ్మ ఆ పరమేశ్వరుని అనుగ్రహం వల్ల జెత్సుక్యంతో సమస్త ప్రాణులనూ సృష్టించాడు. మరి ఆ బ్రహ్మ సర్వేశ్వరుని స్వరూపాన్ని ఏ విధంగా సాక్షాత్కరింప జేసుకొన్నాడు? అలాంటి పద్మాక్షుడికీ, బ్రహ్మదేవునికి అవయవ నిన్యాసంలోను, భావగతిలోను భేదమున్నదా? ఓ పరమకరుణాసాంద్ర! యోగికుల జలధిచంద్ర! నాకు తెలియజెప్పవయ్యా.

2-222-వ.

మఱియును భూతేశ్వరుం డయిన సర్వేశ్వరుం డుత్పత్తిస్థితి లయకారణంబైన తన మాయను విడిచి మాయానియామకుండై యేయే ప్రదేశంబుల శయనంబు సేసె; నదియునుంగాక పురుషావయవంబులచేఁ బూర్వకాలంబున లోకపాల సమేతంబులైన లోకంబు లెత్తఱంగునం గల్పితంబు లయ్యె; నదియునుంగాక మహా కల్పంబులును, నవాంతర కల్పంబులును, భూతభవిష్యద్వర్తమాన కాలంబులును, దేహాభిమానులై జనియించిన దేవ పితృ మనుష్యాదులకుం గలుగు నాయుః ప్రమాణంబులును, బృహత్సాక్షి కాలానువర్తనంబులును, యే యే కర్మంబులంజేసి జీవు లేయే లోకంబుల నొందుదురు? మఱియు నేయే కర్మంబులం జేసి దేవాది శరీరంబులం బ్రాపింతు రట్టి కర్మమార్గ ప్రకారంబును సత్త్వాది గుణంబుల పరిణామంబులగు దేవాది రూపంబులం గోరు జీవులకు నేయే కర్మసముదాయం బెట్టు సేయందగు నెవ్వనికి నర్పింపం దగు? నవి యెవ్వనిచేత గ్రహింపంబడు? భూ పాతాళ కకుభ్యోమ గ్రహ నక్షత్ర పర్వతంబులును సరిత్సముద్రంబులును ద్వీపంబులును నే ప్రకారంబున సంభవించె? నా యా స్థానంబులగల వారి సంభవంబు లేలాటివి వియత్సాహ్యభృంతరంబులం గలుగు బ్రహ్మాండప్రమాణం బెంత? మహాత్ముల చరిత్రంబు లెట్టివి వర్ణాశ్రమ వినిశ్చయంబులును, ననుగతంబులై యాశ్చర్యావహంబు లగు హరియవతార చరిత్రంబులును, యుగంబులును, యుగ ప్రమాణంబులును, యుగ ధర్మంబులును, బ్రతియుగంబునందును మనుష్యుల కేయే ధర్మంబు లాచరణీయంబు లట్టి సాధారణధర్మంబులును, విశేషధర్మంబులును, జాతివిశేషధర్మంబులును రాజర్షిధర్మంబులును, నాపత్మ్యాల జీవన సాధన భూతంబు లగు ధర్మంబులును, మహదాది

తత్త్వంబుల సంఖ్యయును, సంఖ్యాలక్షణంబును, నా తత్త్వంబులకు హేతుభూతలక్షణంబులును,
భగవత్సమారాధన విధంబును, అష్టాంగయోగ క్రమంబును, యోగీశ్వరుల యణిమాద్యైశ్వర్య
ప్రకారంబును, వారల యర్చిరాదిగతులును, లింగశరీరభంగంబులును, ఋగ్యజుస్సామాధర్వ
వేదంబులును, నుపవేదంబులైన యాయుర్వేదాదులును, ధర్మశాస్త్రంబులును, నితిహాస
పురాణంబుల సంభవంబును, సర్వ భూతంబుల యవాంతరప్రళయంబును, మహాప్రళయంబును,
నిష్ఠాపూర్తంబులును, యాగాది వైదిక కర్మ జాలంబును, వాపీకూప తటాక దేవాలయాది
నిర్మాణంబులును, నన్నదానం బారామ ప్రతిష్ఠ మొదలగు స్మార్తకర్మంబులును, కామ్యంబులైన
యగ్ని హోత్రంబుల యనుష్ఠాన ప్రకారంబును, జీవసృష్టియు, ధర్మార్థ కామంబు లనియెడు
త్రివర్గంబుల యాచరణ ప్రకారంబును, మలినోపాధిక పాషండ సంభవంబును, జీవాత్మ బంధమోక్ష
ప్రకారంబును, స్వరూపావస్థాన విధంబును, సర్వస్వతంత్రుండైన యీశ్వరుం డాత్మమాయం జేసి
సర్వకర్మసాక్షి యయ్యు, నమ్మాయ నెడఁ బాసి యుదాసీనగతిని విభుండై క్రీడించు తెఱంగును,
గ్రమంబునఁ బ్రపన్నుండ నైన నాకు నెఱింగింపుము; బ్రాహ్మణశాపంబునం జేసి శోకవ్యాకుల
చిత్తుండవై యనశన వ్రతుండవైన నీవు వినుట యెట్లని సందేహింప వలదు; తృదీయ
ముఖారవింద వినిస్మృత నారాయణ కథామృత పాన కుతూహలీ నైన నాకు నింద్రియంబులు
వశంబులై యుండు; నదిగావున నే నడిగిన ప్రశ్నంబులకు నుత్తరంబులు సవిస్తరంబులుగా
నానతిచ్చి కృతార్థునిం జేయఁ బరమేష్ఠితుల్యుండవగు నీవ పూర్వసంప్రదాయానురోధంబున
నర్లుండ వగుదు వని విష్ణురాతుండయిన పరీక్షిన్నరేంద్రుండు బ్రహ్మరాతుండైన శుకయోగి నడిగిన
నతండు బ్రహ్మనారద సంవాదంబును నేక సంప్రదాయానుగతంబును గతానుగతిక
ప్రకారంబునునై తొల్లి సర్వేశ్వరుండు బ్రహ్మకల్పంబున బ్రహ్మ కుపదేశించిన భాగవతపురాణంబు
వేదతుల్యంబు నీ కెఱింగింతు విను" మని చెప్పి" నని సూతుండు శౌనకాది మహామునులకుం
జెప్పి; "నట్లు శుకయోగీంద్రుండు పరీక్షిన్నరేంద్రున కిట్లనియె.

టీకా:

మఱియును = ఇంకను; భూతేశ్వరుండు = జీవులకధిపతి {భూతేశ్వరుడు - భూతములు
(మహాభూతములు, జీవులు) కి ఈశ్వరుడు (ప్రభువు)); అయిన = అయినట్టి; సర్వేశ్వరుండు =
సర్వేశ్వరుడు {సర్వేశ్వరుడు - సర్వమునకు ఈశ్వరుడు (ప్రభువు)); ఉత్పత్తి = సృష్టి; స్థితి = స్థితి; లయన్
= లయములకు; కారణంబున్ = కారణము; ఐన = అయిన; తన = తన యొక్క; మాయను =

మహిమను; విడిచిన్ = వదలివేసి; మాయా = మహిమచేత; నియామకుండున్ = నియమింపబడు
వాడుగ; ఐ = అయి; ఏవ = ఏవ; ప్రదేశంబులన్ = ప్రదేశములలో; శయనంబున్ = వసించుట; చేసెన్
= చేసెను; అదియునున్ = అంతే; కాక = కాకుండ; పురుష = విరాట్పురుషుని; అవయవంబులన్ =
అవయవములు; చేన్ = వలన; పూర్వము = సృష్టాది; కాలంబునన్ = సమయములో; లోక =
లోకములను; పాల = పాలించు వాని; సమేతంబులు = కూడినవి; ఐనన్ = అయిన; లోకంబులున్ =
లోకములు; ఏ = ఏ; తెఱంగునన్ = విధముగ; కల్పితంబులున్ = కల్పింప బడినవి; అయ్యెన్ =
ఆయెను; అదియునున్ = అంతే; కాక = కాదు; మహాకల్పంబులునున్ = మహాకల్పాలు {1.

మహాకల్పము - బ్రహ్మ ఉదయము నుండి అస్తమయము వరకు గల కాలపరిమాణము, ఒక సృష్టి
మొత్తము (చక్రము) యొక్క కాలపరిమాణ పరిణామములు. 2. అవాంతర మహాకల్పము -
మహాప్రళయము, బ్రహ్మ అస్తమయము నుండి ఉదయము వరకు గల కాలపరిమాణము, రెండు
మహాకల్పముల నడిమి కాలము. 3. కల్పములు, ప్రళయములు - 14 మనువుల కాలములు
(మన్వంతరములు) జరిగిన బ్రహ్మకు ఒక పగలు, అదే కల్పము (సృష్టి) అంతే కాలము బ్రహ్మకు
రాత్రి, అదే అవాంతర ప్రళయము. రెండును కలిపిన ఒక బ్రహ్మాదినము. అటువంటి 360 బ్రహ్మ
దినముల కాలము బ్రహ్మాదయము నుండి బ్రహ్మాస్తమయము (మహాకల్పము) వరకుపట్టును;,
అవాంతర = లోపలిది, నడిమిది; కల్పంబులునున్ = కల్పములును; భూత = భూతాలలో కలసినది;
భవిష్య = పుట్టబోవునది; వర్తమాన = జీవిస్తున్నది, వర్తిస్తున్నది; కాలంబులునున్ = (అయిన)
కాలములును; దేహ = శరీరములు అందు; అభిమానులు = ఆధారపడ్డ వారు; ఐ = అయి;
జనియించిన = పుట్టిన; దేవ = దేవతలు; పితృ = పితృ దేవతలు; మనుష్య = మానవులు
{మనుష్యులు - మనసుతో బ్రతుకు జీవులు}; ఆదులకున్ = మొదలగు వారికి; కలుగున్ = ఉండే;
ఆయుస్ = జీవిత కాలము; ప్రమాణంబులునున్ = ప్రమాణములును; బృహత్ = పెద్ద
{బృహత్కాలము - దినములోని భాగములు సూక్ష్మకాలములు, వాటికి పెద్దవి బృహత్కాలములు};
సూక్ష్మ = చిన్ని {సూక్ష్మకాలము - దినములోని భాగములు సూక్ష్మకాలములు, వాటికి పెద్దవి
బృహత్కాలములు}; కాల = కాలమానములను; అనువర్తనములు = అనుసరించు నవియును; ఏ =
ఏ; ఏ = ఏ; కర్మంబులన్ = కర్మములను {కర్మములు - కార్యము (ఫలితము, పని) వలని కారణము
(కారణము, పని)}; చేసి = చేసి; జీవులు = జీవులు {జీవులు - జీవనము (జ - పుట్టుక, న
- మరణములకు మధ్య కాలము) కలవారు}; ఏ = ఏ; ఏ = ఏ; లోకంబులన్ = లోకములను;
పొందుదురు = పొందుతారు; మఱియున్ = ఇంకను; ఏ = ఏ; ఏ = ఏ; కర్మంబులన్ = కర్మములను;

చేసి = చేయుట వలన; దేవ = దేవతలు; ఆది = మొదలగు; శరీరంబులన్ = శరీరములను;
 ప్రాపింతురు = పొందుతారు; అట్టి = అటువంటి; కర్మమార్గ = కర్మమార్గము; ప్రకారంబునున్ =
 విధానములును; సత్వాది = త్రిగుణముల {సత్వాది - త్రిగుణములు, సత్త్వ రజో తమో గుణములు};
 గుణంబులన్ = గుణముల యొక్క; పరిణామంబులున్ = పరిణామాలు; అగు = అయిన; దేవ =
 దేవతలు {దేవాదులు - కర్మమములు గుణములును అనుసరించి కలుగు ఉన్నత అధమ
 ధారణములు ఐన శరీరములు కలవారు}; ఆది = మొదలగు; రూపంబులన్ = స్వరూపములను;
 కోరు = కోరుకొను; జీవులున్ = జీవుల; కున్ = కు; ఏ = ఏ; ఏ = ఏ; కర్మ = కర్మముల;
 సముదాయంబున్ = సమూహములను; ఎట్టున్ = ఏ విధముగ; సేయన్ = చేయ; తగు = తగున్,
 వచ్చును; ఎవ్వనిన్ = ఎవని; కిన్ = కి; అర్హింపన్ = అర్హించ; తగున్ = వచ్చును; అవి = అవి;
 ఎవ్వనిన్ = ఎవని; చేతన్ = చేత; గ్రహింపంబడున్ = స్వీకరింపబడును; భూ = భూమి; పాతాళ =
 పాతాళము; కకుబ్ = దిక్కులు; వ్యోమ = ఆకాశము; గ్రహ = గ్రహములు; నక్షత్ర = నక్షత్రములు;
 పర్వతంబులునున్ = పర్వతములు; సరిత్ = నదులును; సముద్రంబులునున్ = సముద్రములు;
 ద్వీపంబులునున్ = ద్వీపములు; ఏ = ఏ; ప్రకారంబునన్ = విధముగ; సంభవించెన్ = పుట్టినవి; ఆ =
 ఆ; ఆ = ఆ; స్థానంబులన్ = స్థానములలో; కల = ఉండే; వారి = వారి; సంభవంబులు = పుట్టుకలు;
 ఏలాటివి = ఎలాంటివి; వియత్ = ఆకాశము యొక్క; బాహ్య = వెలుపలలు; అభ్యంతరంబులన్ =
 లోపలలు; కలుగు = సంభవించు; బ్రహ్మాండ = బ్రహ్మాండముల; ప్రమాణంబున్ = ప్రమాణమును;
 ఎంత = ఎంత; మహాత్ముల = మహాత్ముల యొక్క; చరిత్రంబులున్ = చరిత్రములు; ఎట్టివి =
 ఎలాంటివి; వర్ణ = బ్రాహ్మణాదుల {బ్రాహ్మణాదులు - చతుర్వర్ణములు, బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్ర
 వర్ణములు}; ఆశ్రమ = బ్రహ్మచర్యాదుల {బ్రహ్మచర్యాది - చతురాశ్రమములు, బ్రహ్మచర్య గృహస్థ
 వానప్రస్థ సన్యాస ఆశ్రమములు}; వినిశ్చయంబులునున్ = నిర్ణయింపబడ్డ విధానములు;
 అనుగతంబులు = పొందబడినవి, అవధరములు; ఐ = అయి; ఆశ్చర్య = ఆశ్చర్యమును;
 ఆవహంబున్ = కలిగించునవి; అగు = అయిన; హరి = విష్ణుని; అవతార = అవతారముల యొక్క;
 చరిత్రంబులునున్ = చరిత్రలును; యుగంబులునున్ = యుగములును; యుగ = యుగముల;
 ప్రమాణంబులునున్ = పరిమాణమును; యుగ = యుగముల; ధర్మంబులునున్ = ధర్మములు; ప్రతి
 = ప్రతి ఒక్క; యుగంబున్ = యుగము; అదునున్ = లోను; మనుష్యులున్ = మానవులు; కున్ = కి; ఏ
 = ఏ; ఏ = ఏ; ధర్మంబులున్ = ధర్మములును; ఆచరణీయంబులున్ = ఆచరింపదగ్గవి; అట్టి = లాంటి;
 సాధారణ = సాధారణమైన; ధర్మంబులున్ = ధర్మములును; విశేష = విశేషమైన; ధర్మంబులున్ =

ధర్మములును; జాతి = జాతులకు ప్రత్యేకమైన; విశేష = విశేషమైన; ధర్మంబులునున్ =
 ధర్మములును; రాజర్షి = రాజర్షులకు ప్రత్యేకమైన; ధర్మంబులునున్ = ధర్మములును; ఆపత్కాల =
 ఆపదలప్పుటి, అంత్యకాలపు; జీవన = జీవితము; సాధన = సాగించుటకు, సాఫల్యమునకు;
 భూతంబులు = అవసరములు; అగు = అయిన; ధర్మంబులునున్ = ధర్మములును; మహదాది =
 మహత్తు మొదలగు {మహదాదితత్త్వములు - పంచవిశంతి తత్త్వంబులు}; తత్త్వంబుల = తత్త్వముల
 యొక్క; సంఖ్యయును = గణనయును; సంఖ్యా = సంఖ్యా శాస్త్రములందలి; లక్షణంబులునున్ =
 లక్షణములును; ఆ = ఆ; తత్త్వంబులన్ = తత్త్వముల; కున్ = కు; హేతుభూత = కారణభూతములైన;
 లక్షణంబులునున్ = లక్షణములును; భగవత్ = భగవంతునికి చేయు; సమారాధన =
 సమారాధనమునకు; విధంబునున్ = విధానములును; అష్టాంగయోగ = అష్టాంగయోగము
 {అష్టాంగయోగ మార్గములు - యమము, నియమము, ఆసనము, ప్రాణాయామము, ప్రత్యాహారము,
 ధారణ, ధ్యానము, సమాధి అని ఎనిమిది (8)}; క్రమంబునున్ = పద్ధతులును; యోగి = యోగులలో;
 ఈశ్వరుల = శ్రేష్ఠుల యొక్క; అణిమాది = అణిమాదులైన {అణిమాది - అష్టసిద్ధులు - అణిమ,
 మహిమ, లఘిమ, గరిమ, ప్రాప్తి, ప్రాకామ్యము, ఈశత్వము, వశిత్వము అను ఎనిమిది (8). 1 అణిమ -
 అణువుగ సూక్ష్మత్వము నందుట, 2 మహిమ - పెద్దగ అగుట, 3 గరిమ - బరువెక్కుట, 4 లఘిమ -
 తేలికగనెట, 5 ప్రాప్తి - కోరినది ప్రాప్తించుట, 6 ప్రాకామ్యము - కోరిక తీర్చుట, 7 ఈశత్వము -
 ప్రభావము చూపగలుగుట, 8 వశిత్వము - వశీకరణము చేయగలుగుట}; ఐశ్వర్యములున్ =
 ఐశ్వర్యముల; ప్రకారంబునున్ = విధానములును; వారల = వాటి కొరకు వలసిన; అర్చిరాదిన్ =
 ఆర్చిరాది; గతులునున్ = మార్గములును; లింగశరీర = లింగశరీరము యొక్క {లింగశరీరము - ప్రజ్ఞా
 మాత్రమగు సుక్ష్మ శరీరము}; భంగంబులునున్ = భంగమును {లింగశరీర భంగము -
 లింగశరీరము కల్పాంత ప్రళయమున పరబ్రహ్మములో లీనమగుట}; ఋక్ = ఋక్కు; యజుస్ =
 యజురము; సామ = సామము; అధర్వ = అధర్వము; వేదంబులునున్ = వేదములును;
 ఉపవేదంబులున్ = ఉపవేదములు; ఐన = అయిన; ఆయుర్వేద = ఆయుర్వేదము
 {ఆయుర్వేదాదులు - ఉపవేదములు - ఋగ్వేదమునకు ఆయుర్వేదము, యజుర్వేదమునకు
 ధనుర్వేదము, సామవేదమునకు గాంధర్వము, అధర్వణవేదమునకు స్థాపత్య శస్త్ర వేదములు
 ఉపవేదములు}; ఆదులునున్ = మొదలగునవియును; ధర్మ = దర్మములును; శాస్త్రంబులునున్ =
 శాస్త్రములును; ఇతిహాస = ఇతిహాసములును {ఇతిహాసములు - భారత రామాయణాదులు -
 జరిగిన విషయము నకు సంబంధించిన కథలు (చరిత్రలు)}; పురాణంబుల = పురాణముల

{పురాణములు - పూర్వము నుండి వచ్చినవి, ఇవి బ్రహ్మాది పద్దెనిమిది (18), బ్రహ్మ, పద్మ, వైష్ణవ, శైవ,
 భాగవత, నారదీయ, మార్కండేయ, ఆగ్నేయ, భవిష్యత్తు, బ్రహ్మకైవర్త, లింగ, వరాహ, స్కాంధ, వామన,
 కూర్మ, మత్స్య, గరుడ మరియు బ్రహ్మాండ పురాణములు. పురాణమునకు పంచలక్షణములు -
 సర్గము, విసర్గము, వంశము, మన్వంతరము, రాజవంశానుచరితము; సంభవమునున్ =
 పుట్టుకలును; సర్వ = సర్వమైన; భూతంబుల = జీవుల; అవాంతర = అవాంతర {అవాంతర
 ప్రళయము - రెండు కల్పముల నడిమి కాలము; ప్రళయంబునున్ = ప్రళయములును; మహా =
 మహా {మహాప్రళయము - రెండు మహాకల్పముల నడిమి కాలము; ప్రళయంబునున్ =
 ప్రళయములును; ఇష్ట = ఇష్టము {ఇష్టము - అగ్నిహోత్రాదికర్మము; పూర్తంబులున్ = పూర్తములు
 {పూర్తములు - వాపీ (నడబావి) కూప (బావి) తటాక (చెరువు) ఆరామ (ఉపవనము) దేవాలయ
 (గుడి) నిర్మాణములు మరియు అన్నదానము (ధర్మసత్తము); యాగ = యాగము; ఆది = మొదలగు;
 వైదిక = వేదమున చెప్పబడిన; కర్మ = కర్మల; జాలాంబునున్ = సమూహములును; వాపీ =
 దిగుడుబావులు; కూప = బావులు; తటాక = చెరువులు; దేవాలయ = గుళ్ళు; ఆది = మొదలగు;
 నిర్మాణంబులును = నిర్మాణాలు; అన్నదానము = అన్నదానము; ఆరామ = ఉపవనము,
 విహారస్థలము; ప్రతిష్ఠ = ప్రతిష్ఠించుటలు; మొదలగు = మొదలైన; స్మార్త = స్మార్త; కర్మంబులునున్ =
 కర్మములును; కామ్యంబులు = కోరికలకై చేయునవి; ఐన = అయిన; అగ్నిహోత్రంబుల =
 అగ్నిహోత్రముల; అనుష్ఠాన = నిర్వర్తించు; ప్రకారంబునున్ = విధములును; జీవ = జీవముల;
 సృష్టియు = సృష్టియును; ధర్మ = ధర్మము; అర్థ = అర్థము; కామంబులు = కామములు; అనియెడు =
 అనే; త్రివర్గంబులన్ = మూడు పురుషార్థములను; ఆచరణ = ఆచరించు; ప్రకారంబునున్ =
 విధములును; మలిన = మలినములైన {మలినోపాధులు - చెడ్డవృత్తులు - ఉదా. దొంగతనము,
 వేశ్యావృత్తి, వడ్డీవ్యాపారము మొదలైనవి; ఉపాధిక = జీవనోపాధులును; పాపాండ =
 పాపాండమత; సంభవములును = పుట్టుకలును; జీవాత్మ = జీవాత్మ యొక్క; బంధ = సంసార
 బంధనములు; మోక్ష = మోక్షము చేరు; ప్రకారంబులునున్ = విధానములును; స్వరూప = స్వరూప
 మైన ఆత్మ లో; అవస్థాన = స్థిరముగ ఉండు; విధంబునున్ = విధానమును; సర్వ = సర్వవిధముల;
 స్వతంత్రుడు = స్వతంత్రుడు; ఐన = అయిన; ఈశ్వరుండు = భగవంతుడు; ఆత్మ = తన యొక్క;
 మాయన్ = మాయ; జేసి = వలన; సర్వ = సమస్తమైన; కర్మ = కర్మములను; సాక్షి = చూచుచున్న
 వాడు; అయ్యు = అయినప్పటికిని; ఆ = ఆ; మాయన్ = మాయను; ఎడఁబాసి = వదలి, దూరమై;
 ఉదాసీన = కల్పించు కొనని; గతిన్ = విధమున; విభుండు = ప్రభువు; ఐ = అయి; క్రీడించు =

వినోదించు; తెలింగునున్ = విధమును; క్రమంబునన్ = క్రమముగ; ప్రపన్నుండను = శరణు చొచ్చిన
 వాడను; ఐన = అయిన; నాకున్ = నాకు; ఎఱింగింపుము = తెలుపుము; బ్రాహ్మణ = బ్రాహ్మణుని;
 శాపంబునన్ = శాపము; చేసి = వలని; శోక = శోకముచేత; వ్యాకుల = చీకాకు పడుతున్న;
 చిత్తుండవు = మనస్సు కలవాడవు; ఐ = అయి; అనశన = నిరాహార; వ్రతుండవు = వ్రతమున
 ఉన్నవాడవు; ఐన = అయినట్టి; నీవు = నీవు; వినుట = వినుట; ఎట్లు = ఎలాగ; అని = అని;
 సందేహింపన్ = అనుమానింప; వలదు = వద్దు; త్వదీయ = నీ యొక్క; ముఖ = ముఖము అను;
 అరవింద = పద్మమము నుండి; వినిస్ఫుతన్ = చక్కగ వినబడుతున్న వెలువడు; నారాయణ =
 విష్ణుమూర్తి యొక్క; కథా = కథలు అను; అమృత = అమృతమును; పాన = తాగ వలెనను;
 కుతూహలిని = కుతూహలము కలవానిని; ఐన = అయిన; నాకున్ = నాకు; ఇంద్రియంబులున్ =
 ఇంద్రియములు; వశంబులు = వశములు; ఐ = అయి; ఉండున్ = ఉండును; అదిగావున =
 అందుచేత; నేన్ = నేను; అడిగిన = అడిగిన; ప్రశ్నంబులన్ = ప్రశ్నల; కున్ = కు; ఉత్తరంబులున్ =
 సమాధానములు; సవిస్తరంబులుగాన్ = విపులముగ; ఆనతిచ్చి = చెప్పి; కృతార్థునిన్ = కృతార్థుని;
 చేయన్ = చేయుటకు; పరమేష్ఠి = బ్రహ్మదేవుడు {పరమేష్ఠి - అత్యున్నతమైన సంకల్పశక్తుడు};
 తుల్యుండవు = సమానుడవు; అగు = అయిన; నీవ = నీవే; పూర్వ = పూర్వ; సంప్రదాయ =
 సంప్రదాయమున; అనురోధంబునన్ = తెలిసిన నేర్పుతో; అర్హుండవు = అర్హత ఉన్నవాడవు;
 అగుదువు = అయి వున్నావు; అని = అని; విష్ణురాతుండు = విష్ణువుచే కొనిరాబడిన వాడు
 {విష్ణురాతుండు - విష్ణువు చే కొనిరాబడిన వాడు, పరీక్షితుడు}; అయిన = అయిన;
 పరీక్షిన్నరేంద్రుండున్ = పరీక్షిన్మహారాజు; బ్రహ్మరాతుండు = బ్రహ్మచే కొనిరాబడిన వాడు
 { బ్రహ్మరాతుండు = బ్రహ్మచే కొనిరాబడిన వాడు, శుకబ్రహ్మ}; ఐన = అయిన; శుకయోగిని =
 శుకయోగిని; అడిగిన = అడిగిన; అతండు = అతడు; బ్రహ్మ = బ్రహ్మ; నారద = నారద;
 సంవాదంబునున్ = సంవాదమును; ఏక = ఒకే; సంప్రదాయ = సంప్రదాయమును;
 అనుగతంబునున్ = అనుసరించి నదియును; గతా = గతమును, ముందు వారి; అనుగతిక =
 అనుసరించునది; ప్రకారంబునన్ = విధము కలది; ఐ = అయి; తొల్లి = పూర్వము; సర్వేశ్వరుండు =
 భగవంతుడు; బ్రహ్మ = బ్రహ్మ; కల్పంబునన్ = కల్పములో; బ్రహ్మ = బ్రహ్మ; కున్ = కు; ఉపదేశించిన =
 తెలియజేసిన; భాగవత = భాగవతము అను; పురాణంబున్ = పురాణము; వేద = వేదము తో;
 తుల్యంబున్ = సమానమైనది; నీకున్ = నీకు; ఎఱింగింతు = తెలిపెదను; వినుము = వినుము; అని
 = అని; చెప్పిన్ = చెప్పెను; అని = అని; సూతుండు = సూతుడు; శౌనక = శౌనకుడు; ఆది = మొదలగు;

మహా = గొప్ప; మునులున్ = మునుల; కున్ = కు; చెప్పినట్లు = చెప్పినట్లు; శుక = శుక; యోగి = యోగులలో; ఇంద్రుండు = శ్రేష్ఠుడు; పరీక్షిత్ = పరీక్షిత; నరేంద్రున్ = మహారాజున; కున్ = కు; ఇట్లు = ఈవిధముగ; అనియెన్ = పలికెను.

భావము:

భూతాలకు అధినాథుడైన సర్వేశ్వరుడు ఉత్పత్తికి, స్థితికి, లయానికి హేతువైన తన మాయను వదలి మాయానియామకుడై ఏయేస్థలాలలో శయనించాడు? అంతేకాక, పూర్వం విరాట్పురుషుని అవయవాలతో ఇంద్రుడు మొదలైన లోకపాలకులతో కూడిన లోకాలు ఎలా సృష్టింపబడ్డాయి? ఇంకా మహాకల్పాలు, అవాంతరకల్పాలు, భూతభవిష్యద్వర్తమాన కాలాలు, శరీరాభిమానంతో జన్మించే దేవతలు, పితరులు, మానవులు మొదలగువారికి కలిగే ఆయుఃప్రమాణాలు నాకు చెప్పు. మహాకాలాన్నీ, సూక్ష్మకాలాన్నీ అనువర్తించి జీవులు ఏ యే కర్మలు చేసి ఏ యే లోకాలకు ప్రయాణం సాగిస్తారు. ఏయే కర్మలవల్ల వాళ్లకు దేవతాశరీరాలు వస్తాయి. అట్టి కర్మమార్గపద్ధతి నాకు వివరించు. ఇంకా సత్త్వాది గుణాలకు ఫలములైన దేవాది స్వరూపాలు కోరే జీవులు ఏ యే కర్మలు ఏ విధంగా చేయాలి? ఆ కర్మలను ఎవరికి సమర్పించాలి? వాటిని ఎవరు స్వీకరిస్తారు? భూమి, పాతాళం, దిక్కులు, అకాశం, గ్రహాలు, నక్షత్రాలు, పర్వతాలు, నదులు, సముద్రాలు, దీవులు ఎలా ఉద్భవించాయి? ఆయా చోట్ల ఉండే జీవుల జన్మలు ఎలాంటివి? వెలుపల, లోపల బ్రహ్మాండం కొలత ఎంత? మహాత్ముల చరిత్రలు ఎటువంటివి? వర్ణాశ్రమ నియమాలు, క్రమంగా ఏర్పడి ఆశ్చర్యం కల్గించే శ్రీమన్నారాయణుని అవతారకథలు, నాలుగు యుగాలు, ఆ యుగాల ప్రమాణాలు, యుగధర్మాలు, ప్రతియుగంలోనూ మానవులు పాటించవలసిన సాధారణధర్మాలు, విశేషధర్మాలు, ఆయా జాతులకు సంబంధించిన ధర్మాలు, రాజర్షుల ధర్మాలు, జీవనసాధనాలైన ఆపద్ధర్మాలు, మహాత్ము మొదలైన తత్త్వాలసంఖ్య, వాటి లక్షణము ఆ తత్త్వాలకు హేతువులయిన లక్షణాలు, భగవానుని ఆరాధించే పద్ధతి, యమనియమాదులైన అష్టాంగాలతో కూడిన యోగక్రమము, యోగిశ్రేష్ఠులైన వారి అణిమ, మహిమ మొదలగు అష్టసిద్ధుల స్వరూపం, అర్చిరాది మార్గాలలో ఆ యోగులు పయనించే తీరు, లింగశరీరాలు వినాశము, ఋక్కు, యజుస్సు, సామము, అధర్వం అనే నాలుగు వేదాలు, అయుర్వేదం మొదలైన ఉపవేదాలు, ధర్మములు, శాస్త్రాలు, ఇతిహాసాలు, పురాణాలు ఆవిర్భవించిన పద్ధతి, అన్ని భూతాలకు ఏర్పడే అవాంతర ప్రళయము, వాటిస్థితి, మహాప్రళయము, ఇష్టాపూర్తాలు, యజ్ఞాది వైదిక కర్మలు, బావులు, మడుగులు, చెరువులు,

దేవాలయాలు మొదలగు వాటి నిర్మాణం, అన్నదానం, ఆరామప్రతిష్ఠ మొదలైన స్మృతుల్లో చెప్పిన కర్మలు, కామ్య కర్మలైన అగ్నిహోత్రాదులు నిర్వర్తించే విధానం, జీవుల సృష్టి ధర్మం, అర్థం, కర్మం అనే మతమార్గాలను ఆచరించే తీరు, మలిన శరీరులైన పాపండుల పుట్టుక, జీవాత్ముడు బంధింపబడే రీతి, ఆపై మోక్షం పొందే పద్ధతి, స్వస్వరూపంలో నెలకొనే ప్రకారము, దేనికి లోబడక అన్నిటా స్వతంత్రుడైన ఈశ్వరుడు తన మాయతో సమస్త కర్మలకు సాక్షిగా ఉంటూనే ఆ మాయకు అతీతుడై ఉదాసీనుని లాగా ప్రభువై క్రీడించే పద్ధతి. మున్నగు సంగతులన్నీ ప్రపన్నుడైన నాకు వివరించు. నీవు బ్రాహ్మణ శాపం వల్ల దుఃఖిస్తున్నావు, నీ మనస్సు కలత జెంది ఉంది. పైగా నిరాహార దీక్షలో ఉన్నావు. నేను చెప్పే ఈ విషయాలు ఎలా వినగలవు. అని సంశయించవద్దు, నేను మీ ముఖపద్మం నుండి వెలువడే శ్రీమన్నారాయణ కథాసుధను తనివిదీరా త్రాగాలన్న కుతూహలంతో ఉన్నాను. అట్టి నాకు యింద్రియాలు స్వాధీనంలోనే ఉన్నాయి. కాబట్టి నేను అడిగిన ప్రశ్నలు అన్నిటికీ సమాధానాలు సవిస్తరంగా ఆనతిచ్చి నన్ను కృతార్థుణ్ణి కావించు. ప్రాచీన సంప్రదాయాన్ని అనుసరించి, అందుకు తగినవాడవు నీవే. నీవు బ్రహ్మతో సమానుడవు." ఈ విధంగా విష్ణురాతుడైన (విష్ణువుచే రక్షితుడైన) పరీక్షిన్మహారాజు బ్రహ్మరాతుడైన (బ్రహ్మచే వ్యాసునికి పుత్రుడుగా అనుగ్రహింపబడిన) శుకమహాయోగిని అడిగాడు. అప్పుడు శుకమహర్షి "రాజా! బ్రహ్మ నారదుల సంవాదరూపము, ప్రధాన సంప్రదాయానికి చెందినది, క్రమపద్ధతిలో పరంపరగా వస్తున్నది, అయిన భాగవత మనే మహాపురాణ మున్నది. అది వేదంతో సమానం. దానిని పూర్వం సర్వేశ్వరుడు బ్రహ్మకల్పంలో బ్రహ్మకు ఉపదేశించాడు. అది నీకు తెలియ పరుస్తాను. విను" అని చెప్పి పరీక్షిత్తుతో ఇలా చెప్పసాగాడు.

ద్వితీయ స్కంధము : శ్రీహరి ప్రధానకర్త

2-223-నీ.

"బ్రూపాలకోత్తమ బ్రూతహితుండు సు-

జ్ఞానస్వరూపకుఁ డైనయట్టి

ప్రాణికి దేహసంబంధ మెట్లగు నన్న-

మహి నొప్పు నీశ్వరమాయ లేక

కలుగదు; నిద్రలోఁ గలలోనఁ దోచిన-

దేహబంధంబుల తెఱఁగువలెను

హరియోగ మాయా మహత్త్వంబునం బాంచ-

భౌతిక దేహసంబంధుఁ డగుచు

2-223.1-తే.

నట్టి మాయాగుణంబుల నాత్మ యోలి

బాల్య కౌమార యౌవన భావములను

నర సుపర్వాది మూర్తులఁ బొరసి యేను

నాయదిది యను సంసారమాయఁ దగిలి.

టీకా:

భూ = భూమి; పాలక = పాలించు వారిలో; ఉత్తమ = ఉత్తముడ; భూత = జీవుల; హితుండున్ =
మేలు కోరేవాడును; సుజ్ఞాన = మంచి జ్ఞానమే; స్వరూపకుఁడు = తన రూపముగ కలవాడు; ఐన =
అయిన; అట్టి = అట్టి; ప్రాణి = జీవి; కిన్ = కి; దేహ = శరీర; సంబంధము = సంబంధము; ఎట్లు = ఏ
విధముగ; అగున్ = అగును; అన్నన్ = అంటే; మహిన్ = ప్రపంచమంతా; ఒప్పున్ = ఉండు; ఈశ్వర =
ఈశ్వరుని; మాయన్ = మాయ; లేకన్ = లేకుండగ; కలుగదు = కలుగదు; నిద్ర = నిద్ర; లోనన్ = లో;
కలన్ = కల; లోనన్ = లో; తోచినన్ = తోచిన; దేహ = దేహములతో; బంధంబులన్ = బంధంబుల;
తెఱఁగున్ = విధానము; వలెను = వలెననె; హరి = విష్ణుని; యోగ = యోగ {యోగమాయ -
యోగింపగల మాయ}; మాయా = మాయ యొక్క; మహత్త్వంబునన్ = ప్రభావము వలన; పాంచ =
ఐదు {పాంచభౌతికము - శరీరము - దేహము - పంచ భూతములైన నీరు గాలి నిప్పు మన్ను
ఆకాశము లనుండి తయారైనది}; భౌతిక = భూతములదైన; దేహ = శరీరము; సంబంధుఁడు =
సంబంధము కలవాడు; అగుచున్ = అగుచుండును; అట్టి = అట్టి;
మాయా = మాయ తోకూడిన; గుణంబులన్ = గుణముల వలన; ఆత్మ = తాను; యోలిన్ = వరుసగ;
బాల్య = బాల్యము; కౌమార = కౌమారము; యౌవన = యౌవనము అను; భావములనున్ =
భావములను; నర = మానవ; సుపర్వ = దేవత {సుపర్వులు - మంచి పుణ్యులు, దేవతలు}; ఆది =
మొదలగు; మూర్తులన్ = ఆకారములను; బొరసిన్ = పొందును; ఏను = నేను; నాయది = నాది;

ఇదిన్ = ఇది; అను = అనే; సంసార = సంసారము యొక్క; మాయన్ = మాయలో; తగిలి = తగుల్కొని, పడి.

భావము:

"ఓ రాజశ్రేష్ఠుడ! జీవుడు భూతాలకెల్ల మేలు చేకూర్చేవాడు, జ్ఞానమే స్వరూపంగా కలవాడు, అలాంటి వానికి శరీరంతో సంబంధం ఎలా కలిగింది అంటావా జగతీతల మంతా వ్యాపించివున్న ఈశ్వరుని మాయ అనేది లేకపోతే జీవునికి దేహంతో సంబంధం కలుగదు. నిద్రించే వేళ స్వప్నంలో దేహాలతో సంబంధం గోచరిస్తుందికదా, అలాగే నారాయణుని యోగమాయా ప్రభావంవల్ల జీవుడు పంచభూతాలతో కూడిన దేహంతో సంబంధం కలవాడవుతాడు. ఆ మాయాగుణాలవల్లనే క్రమంగా బాల్యం, కౌమారం, యౌవనం అనే దశలు పొందుతాడు. మనుష్య, దేవతాది ఆకారాలను గూడ స్వీకరిస్తాడు. నేను అనే అహంకారాన్ని, నాది అనే మమకారాన్ని పెంచుకొంటాడు. సంసారమాయలో బద్ధుడవుతాడు.

2-224-వ.

వర్తించుచు నిట్లున్న జీవునికి భగవద్భక్తియోగంబున ముక్తి సంభవించుట యెట్లున్న నెప్పుడేని జీవుండు ప్రకృతి పురుషాతీతం బయిన బ్రహ్మస్వరూపంబు నందు మహితధ్యాన నిష్ఠుండగు నప్పుడు విగతమోహంబుడై యహంకార మమకారాత్మకం బయిన సంసరణంబు దొరింగి ముక్తుండయి యుండు; మఱియు జీవేశ్వరులకు దేహ సంబంధంబులు గానంబడుచుండు; నట్టి దేహధారి యైన భగవంతు నందలి భక్తిం జేసి జీవునకు ముక్తి యెత్తెఱంగునం గలుగు నని యడిగితివి; జీవుం డవిద్యా మహిమం జేసి కర్మానుగతం బయిన మిథ్యారూపదేహ సంబంధుండు; భగవంతుండు నిజ యోగ మాయా మహిమంబునంజేసి స్వేచ్ఛాపరికల్పిత చిద్దన లీలావిగ్రహంబు; కావున భగవంతుండైన యీశ్వరుండు స్వభజనంబు ముక్తిసాధన జ్ఞానార్థంబు కల్పితం" బని చతుర్ముఖునకు దదీయ నిష్కపట తపశ్చర్యాది సేవితుండయి నిజజ్ఞానానందఘనం బయిన స్వరూపంబు సూపుచు నానతిచ్చె; నదిగావున జీవునికి భగవద్భక్తి మోక్షప్రదాయకంబగు; నిందులకు నొక్క యితిహాసంబు గల దెఱింగింతు నాకర్ణింపుము; దాన భవదీయ సంశయనివృత్తి యయ్యెడు" నని శుకయోగీంద్రుండు రాజేంద్రున కిట్లనియె.

టీకా:

వర్తించుచున్ = తిరుగుచు; ఇట్లు = ఈ విధముగ; ఉన్న = ఉన్న; జీవునిన్ = జీవుని; భగవత్ = భగవంతుని; భక్తి = భక్తి; యోగంబునన్ = యోగమువలనన్; ముక్తి = ముక్తి; సంభవించుట = కలుగుట; ఎట్లు = ఏ విధముగ; అన్నన్ = అనగ; ఎప్పుడు = ఎప్పుడ; ఏనిన్ = అయినను; జీవుండు = జీవుడు; ప్రకృతి = ప్రకృతి; పురుష = పురుషులకు; అతీతంబు = అతీతము, దాటినది, పైది; అయిన = అయినట్టి; బ్రహ్మ = బ్రహ్మ; స్వరూపంబున్ = స్వరూపము; అందున్ = అందు; మహిత = గొప్ప; ధ్యాన = ధ్యానమున; నిష్ఠండు = నిష్ఠ కలవాడు; అగున్ = అగునో; అప్పుడు = అప్పుడు; విగత = తొలగిన; మోహండు = మోహము కలవాడు; ఐ = అయి; అహంకార = నేను అను భావము; మమకార = నాది అను భావము; ఆత్మకంబున్ = లక్షణంబులు; అయిన = కలిగిన; సంసరణంబున్ = సంసారమును; తొలగి = తొలగి; ముక్తుండు = ముక్తిని పొందిన వాడు; అయి = అయి; ఉండున్ = ఉండును; మఱియున్ = ఇంకా; జీవ = జీవులకు; ఈశ్వరులన్ = భగవంతుని; కున్ = కి; దేహ = దేహము వలన; సంబంధంబులున్ = సంబంధములు; కానంబడుచున్ = కనపడుచు; ఉండున్ = ఉండును; అట్టి = అటువంటి; దేహధారి = దేహము ధరించిన వాడు; ఐన = అయిన; భగవంతున్ = భగవంతుని; అందలి = అందు కల; భక్తిన్ = భక్తి; చేసి = వలన; జీవున్ = జీవుని; కున్ = కి; ముక్తి = ముక్తి; ఏ = ఏ; తెలింగునన్ = విధముగ; కలుగున్ = కలుగును; అని = అని; అడిగితివి = అడిగావు; జీవుండున్ = జీవుడు; అవిద్యా = అవిద్య యొక్క; మహిమన్ = ప్రభావము; చేసిన్ = వలన; కర్మ = కర్మములను; అనుగతంబున్ = అనుసరించునది; అయిన = అయినట్టి; మిథ్యా = మిథ్య (మిథ్య - అభాస - భ్రాంతి - లేనిది ఉన్నట్లు అనిపించుట); రూప = రూపమున (అవతరించి); దేహ = దేహముతో; సంబంధండు = సంబంధము ఉన్నవాడు; భగవంతుడు = భగవంతుడు; నిజ = తన; యోగమాయా = యోగమాయ యొక్క; మహిమంబునన్ = మహిమలు; చేసి = వలన; స్వేచ్ఛా = తన ఇష్టానుసారము; పరికల్పిత = కల్పింపబడిన; చిత్ = చిత్ (చైతన్యము) తో; ఘన = అతిశయించిన, నిండిన; లీలా = లీల అయిన; విగ్రహండు = రూపము కలవాడు; కావునన్ = అందుచేత; భగవంతుండున్ = భగవంతుడు {భగవంతుడు - మహిమాన్వితుడు, వీర్యవంతుడు, శ్రీమంతుడు}; ఐన = అయిన; ఈశ్వరుండు = పరమ ప్రభువు; స్వ = తన యందలి; భజనంబున్ = భక్తి; ముక్తి = ముక్తి ని; సాధన = సాధించు; జ్ఞాన = జ్ఞానము; అర్థంబున్ = కొరకై; కల్పితంబున్ = కల్పింప బడినది; అని = అని; చతుర్ముఖున్ = చతుర్ముఖ బ్రహ్మ; కున్ = కు; తదీయ = అతని;

నిష్కపట = కపట రహితమైన; తపస్ = తపస్సును; చర్య = ఆచరించుట; ఆది = మొదలగు వానిచే;
 సేవితుండు = సేవింప బడిన వాడు; అయి = అయి; నిజ = తన గురించిన; జ్ఞాన = జ్ఞానము వలన;
 ఆనంద = ఆనందము; ఘనంబున్ = అతిశయించినది; అయిన = అయిన; స్వ = తన యొక్క;
 రూపంబున్ = రూపమును; చూపుచున్ = చూపిస్తూ; ఆనతి = ఉపదేశము; ఇచ్చెన్ = చేసెను; అదిన్
 = అందు; కావునన్ = చేత; జీవునిన్ = జీవుని; కిన్ = కి; భగవత్ = భగవంతుని యందలి; భక్తిన్ =
 భక్తి; మోక్ష = మోక్షమును; ప్రదాయకంబున్ = కలుగజేయునది; అగున్ = అగును; ఇందులన్ = దీని;
 కున్ = కోసము; ఒక్క = ఒక; ఇతిహాసంబున్ = ఇతిహాసము (భౌతికముగ జరిగినది); కలదు =
 ఉన్నది; ఎఱింగింతున్ = తెలుపుతాను; ఆకర్ణింపుము = వినుము; దానన్ = దాని వలన; భవదీయ =
 నీ యొక్క; సంశయ = అనుమానములు; నివృత్తి = పటాపంచలు; అయ్యెడున్ = అగును; అని = అని;
 శుక = శుకుడు అను; యోగి = యోగులలో; ఇంద్రుడు = శ్రేష్ఠుడు; రాజ = రాజులలో; ఇంద్రుడున్ =
 శ్రేష్ఠుని; కున్ = కి; ఇట్లు = ఈ విధముగ; అనియెన్ = అనియెను.

భావము:

ఈ విధంగా బద్ధుడై వర్తించే జీవుడికి భగవంతునిమీది భక్తితో ముక్తి ఎలా కలుగుతుంది అంటావా, అది చెబుతాను విను. ప్రకృతికి, పురుషుడికి అతీతమైన బ్రహ్మస్వరూపాన్ని ఎప్పుడు జీవుడు తీవ్రంగా ధ్యానిస్తాడో, అప్పుడు మోహంనుండి విడివడుతాడు. అహంకార మమకార మయమైన సంసారంనుండి విముక్తుడై ముక్తి పొందుతాడు. అంతేకాదు. జీవుడికి, ఈశ్వరుడికి, శరీరాలతో సంబంధాలు కనిపిస్తున్నాయి. భగవంతుడుకూడ శరీరం ధరించే ఉన్నాడు. అట్టి భగవంతుడి మీద భక్తి గలిగి ఉంటే జీవుడి కెలా ముక్తి సిద్ధిస్తుంది అని అడిగావు. అవిద్యకు లోనైనవాడు జీవుడు. అవిద్య ప్రభావంవల్ల అతడు కర్మ ననుసరించి సంప్రాప్తించిన శరీరాన్ని ధరిస్తాడు. ఆ దేహం మిథ్యారూప మైనది. భగవంతుడు యోగమాయతో గూడినవాడు. ఆయన తన యోగమాయాప్రభావం వల్ల తన ఇష్టానుసారం జ్ఞానమయమైన లీలాశరీరం కల్పించుకొంటాడు. అందువల్ల "మోక్షానికి సాధనమైన జ్ఞానానికై తన సేవ కల్పించబడిం" దని భగవంతుడైన ఈశ్వరుడు బ్రహ్మతో చెప్పాడు. బ్రహ్మ నిష్కపటంగా తపస్సుచేసి పరమేశ్వరుని ఆరాధించాడు. అప్పుడు తన జ్ఞానానందఘనమైన స్వరూపం బ్రహ్మకు చూపిస్తూ ఈశ్వరుడు పై విధంగా తెలిపాడు. అందువల్ల జీవుడికి భగవద్భక్తి తప్పక మోక్ష మిస్తుంది. ఈ విషయం నిరూపించే ఇతిహాసం ఒకటి వుంది. అది వివరిస్తాను, విను. దానివల్ల నీకు కల్గిన సందేహం

తొలగిపోతుంది" అని చెప్పి యోగిశ్రేష్ఠుడైన శుకుడు రాజశ్రేష్ఠుడైన పరీక్షిత్తుతో పరీక్షిత్తుతో ఇలా అన్నాడు.

2-225-సీ.

"హరిపాదభక్తి రహస్యోపదేశ్యు-

నఖిల దేవతలకు నధివిభుండు

నైన విధాత గల్పాదియందును నిజా-

శ్రయ పద్మమున కధిష్ఠాన మరయ

నర్థించి జలముల నన్వేషణము సేసి-

నలినంబు మొదలు గానంగలేక

విసివి క్రమ్మఱను దద్భిసరుహాసీనుడై-

సృష్టినిర్మాణేచ్ఛ జిత్తమందు

2-225.1-తే.

జాల నూహించి తత్పరిజ్ఞానమహిమ

సరణి మనమునఁ దోపక జడనుపడుచు

లోకజాలంబుఁ బుట్టింపలేక మోహి

తాత్ముడై చింత నొందు నయ్యవసరమున.

టీకా:

హరి = విష్ణుని {హరి - భవబంధనములు హరించు వాడు, భగవంతుడు}; పాద = పాదముల

అందలి; భక్తి = భక్తి యొక్క; రహస్య = రహస్యములను, ధృఢత్వమును; ఉపదేశ్యున్ =

ఉపదేశించిన వాడును; అఖిల = సమస్తమైన; దేవతలన్ = దేవతల; కున్ = కు; అధి = పై;

విభుండునున్ = ప్రభువును; ఐనన్ = అయిన; విధాత = బ్రహ్మదేవుడు {విధాత - సమస్త సృష్టికి

విధిని నిర్ణయించు వాడు, బ్రహ్మదేవుడు}; కల్ప = కల్పము; ఆదినిన్ = ప్రారంభము; అందున్ = లో;

నిజ = తన యొక్క; ఆశ్రయ = నివాసమైన; పద్మమునన్ = పద్మమునకు; అధిష్ఠానమున్ =

అధారభూతమును; అరయన్ = తెలిసికొన; అర్థించి = కోరి; జలములన్ = నీటిలో; అన్వేషణమున్ =

వెతకుట; చేసి = చేసి; నలినంబున్ = పద్మమునకు; మొదలు = మొదలు, ఆధారమును; కానంగన్ = చూడ; లేక = లేక; విసివి = విసిగిపోయి; క్రమ్మఱన్ = మళ్ళీ; తత్ = ఆ; బిసరుహ = పద్మమున; ఆసీనుఁడు = కూర్చున్న వాడు; ఐ = అయ్యి; సృష్టిన్ = సృష్టిని; నిర్మాణ = నిర్మింపవలె నను; ఇచ్చన్ = కోరిక; చిత్తము = మనస్సు; అందున్ = లో; చాలన్ = మిక్కిలి; ఊహించి = ప్రయత్నించి; తత్ = ఆ; పరిజ్ఞానము = నేర్పు; మహిమ = ప్రభావకర; సరణి = విధానము; మనమునన్ = మనసులో; తోపక = తట్టక; జడను = జడత్వమున; పడుచున్ = పొందుతు; లోక = లోకముల; జాలంబున్ = సమూహములను; పుట్టింపన్ = పుట్టించ; లేకన్ = లేక; మోహిత = మోహములో పడిన; ఆత్ముడు = వాడు; ఐ = అయ్యి; చింతన్ = దుఃఖమును; ఒందు = పొందుతున్న; ఆ = ఆ; అవసరంబునన్ = సమయమున.

భావము:

"దేవాదిదేవుని పాదాలమీద భక్తి గల్గివుండడంలోని పరమ రహస్యాన్ని ఉపదేశించినవాడు, దేవతల కందరికి అధినేత అయిన విధాత కల్పారంభంలో తనకు నెలవైన పద్మానికి మూల మేమిటో పరిశీలించాలనుకొన్నాడు. నీళ్లలో వెదకడం ప్రారంభించాడు. ఎంత వెదకినా ఆ పద్మానికి మొదలెక్కడ వుందో తెలుసుకోలేకపోయాడు. చివరికి విసిగి వేసారి మరలివచ్చి ఆ పద్మంలోనే ఆసీను డయ్యడు. జగత్తును సృష్టించాలనే సంకల్పం ఆయన హృదయంలో ఉదయించింది. ఎంతో ఆలోచించాడు. కాని సృష్టికి సంబంధించిన పరిజ్ఞానం ఆయన మనస్సుకు అందక క్రిందుమీదయ్యాడు. అలసత్వం ఆవహించింది. లోకాలను సృష్టించలేక పోయాడు. అతని చిత్తం మోహాయత్త మయింది. చింతాక్రాంతు డయాడు.

2-226-వ.

జలమధ్యంబుననుండి యక్షర సమామ్నాయంబున స్పర్శంబు లందు షోడశాక్షరంబును మఱియు నేకవింశాక్షరంబును నైన యియ్యక్షర ద్వయంబు వలన నగుచు మహామునిజనధనం బయిన "తప" యను శబ్దం బినుమాలుచ్చరింపంబడి వినంబడిన నట్టి శబ్దంబు వలికిన యప్పురుషుని వీక్షింప గోరి నలుదిక్కులకుం జని వెదకి యెందునుం గానక మరలివచ్చి నిజస్థానంబైన పద్మంబునం దాసీనుండై యొక్కింత చింతించి; యట్టి శబ్దంబు దన్ను దపంబు సేయుమని నియమించుటగాఁ దలంచి ప్రాణాయామ పరాయణుండై జ్ఞానేంద్రియ

కర్మేంద్రియంబుల జయించి యేకాగ్రచిత్తుండై, సకలలోక సంతాపహేతువగు తపంబు వేయి
దివ్యవత్సరంబులు గావింప, నీశ్వరుండు ప్రసన్నుండై పొడసూపిన నక్కమలసంభవుండు
తత్క్షణంబ రాజసతామసమిత్రసత్త్వ గుణాతీతంబును, శుద్ధ సత్త్వగుణావాసంబును,
నకాలవిక్రమంబును, సర్వలోకోన్నతంబును, సకల సురగణ స్తుత్యంబును, లోభ మోహభయ
విరహితంబును, నపునరావృత్తి మార్గంబును, ననంత తేజోవిరాజితంబు నైన వైకుంఠపురంబుం
బొడగని; యందు.

టీకా:

జల = నీటి; మధ్యంబునన్ = మధ్యలో; నుండి = నుండి; అక్షర = అక్షరములు; సమ = మొత్తము;
ఆమ్నాయంబునన్ = అక్షరమాలలో; స్పర్శంబులు = హల్లులు; అందున్ = లో; షోడశ = పదహారవ
(16) (త); అక్షరంబునున్ = అక్షరము; మఱియున్ = మరియు; ఏకవింశ = ఇరవై ఒకటవ (21) (ప);
అక్షరంబునున్ = అక్షరము; ఐన = అయిన; ఈ = ఈ; అక్షర = అక్షర; ద్వయంబున్ = ద్వయము;
వలనన్ = వలన; అగుచున్ = అగుచు; మహా = గొప్ప; ముని = మునుల; జన = సమూహములకు;
ధనంబున్ = సంపద; అయిన = అయిన; తప = తప; అను = అను; శబ్దంబున్ = శబ్దము; ఇను =
రెండు; మాటు = మార్లు; ఉచ్చరింపంబడి = పలుకబడి; వినంబడిన = వినబడిన; అట్టి = అటువంటి;
శబ్దంబున్ = శబ్దమును; పలికిన = పలికిన; ఆ = ఆ; పురుషునిన్ = మహాత్ముని; వీక్షింపన్ =
చూడవలెనను; కోరి = కోరికతో; నలు = నాలుగు; దిక్కులన్ = దిక్కులు; కున్ = కు; చని = వెళ్ళి; వెదకి
= వెతికి; ఎందునున్ = ఎక్కడను; కానక = కనబడక పోవుటచే; మరలి = వెనుకకు; వచ్చి = వచ్చి;
నిజ = తన యొక్క; స్థానంబున్ = నివాసస్థానము; ఐన = అయిన; పద్మంబునన్ = పద్మములో;
ఆసీనుండు = కూర్చున్న వాడు; ఐ = అయి; ఒక్కింత = కొంచము; చింతించి = బాధపడి; అట్టి =
అటువంటి; శబ్దంబున్ = శబ్దము; తన్నున్ = తనను; తపంబున్ = తపస్సు; చేయుము = చేయుము;
అని = అని; నియమించుటగాన్ = ఆజ్ఞాపించుటగా; తలంచి = అనుకొని; ప్రాణాయామ =
ప్రాణాయామము నందు; పరాయణుండు = నిష్ఠలో ఉన్నవాడు; ఐ = అయి; జ్ఞానేంద్రియ =
జ్ఞానేంద్రియములను; కర్మేంద్రియములన్ = కర్మేంద్రియములను; జయించి = జయించి; ఏకాగ్ర =
ఏకాగ్ర మైన (ఏకాగ్ర - ఒకే తావున నిలిపిన); చిత్తుండు = మనసు కలవాడు; ఐ = అయి; సకల =
సమస్త; లోక = లోకములు; సంతాప = తపించుటకు; హేతువు = కారణము; అగున్ = అగు;
తపంబున్ = తపస్సును; వేయి = వెయ్యి (1000); దివ్య = దేవతల; వత్సరంబులున్ =

సంవత్సరములు; కావింపన్ = చేయగా; ఈశ్వరుండున్ = విష్ణువు {ఈశ్వరుడు - ప్రభుత్వము కలవాడు}; ప్రసన్నుండు = ప్రసన్నుడు; ఐ = అయి; పొడసూపినన్ = ప్రత్యక్షము కాగా; ఆ = ఆ; కమలసంభవుండు = బ్రహ్మదేవుడు {కమలసంభవుడు - పద్మము నందు పుట్టిన వాడు, బ్రహ్మ}; తత్క్షణంబు = వెంటనే; రాజస = రజోగుణ; తామస = తమోగుణములతో; మిశ్ర = కలసిన; సత్త్వ = సత్త్వ; గుణ = గుణములకు; అతీతంబున్ = అతీతమైన; శుద్ధ = పరిశుద్ధమైన; సత్త్వ = సత్త్వ; గుణ = గుణములకు; ఆవాసంబున్ = నివాసస్థానమును; అకాల = కాలాతీతమైన; విక్రమంబునున్ = ప్రభావము కలదియు; సర్వ = సమస్త; లోక = లోకముల కంటె; ఉన్నతంబునున్ = ఉన్నతమైనదియును; సకల = సమస్త; సుర = దేవతలచే; గుణ = తన గుణములను; స్తుత్యంబునున్ = స్తోత్రము చేయబడు నదియును; లోభ = లోభము; మోహ = మోహము; భయ = భయములును; విరహితంబునున్ = లేనిది యును; అపునరావృత్తి = తిరిగిరాని; మార్గంబునున్ = దారి కలదియును; అనంత = అనంతమైన; తేజస్ = తేజస్సుతో; విరాజితంబునున్ = ప్రకాశించు నదియును; ఐన = అయినట్టి; వైకుంఠ = వైకుంఠ; పురంబున్ = పురమును; పొడగని = చూసి; అందు = అందులో.

భావము:

ఆ సమయంలో నీటిలో నుండి ఒక శబ్దం వినిపించింది. క మొదలు మ వరకూ ఉండే స్పర్శాక్షరాలలో పదువారవదీ ఇరవై యొకటవదీ అయిన "తప" అనే రెండు అక్షరాలవల్ల ఆ శబ్దం ఏర్పడింది. "తప" అనే ఆ పదం మహర్షులకు అమూల్యమైన ధనం. ఆ మాట రెండుసార్లు "తప తప" అని ఉచ్చరింపబడింది. బ్రహ్మ దాన్ని విన్నాడు. ఆ శబ్దాన్ని ఉచ్చరించిన పురుషుణ్ణి చూడాలనుకొన్నాడు. నాలుగు దిక్కులకు వెళ్లి వెతికాడు. ఎక్కడా ఆ పురుషుడు గోచరించలేదు. తిరిగివచ్చి తన నివాసమైన పద్మంలోనే కూర్చున్నాడు. కొంత సేపు ఆలోచించాడు. తన్ను తపస్సు చేయమని హేచ్చరించటానికే ఆ శబ్దం వినపించింది అనుకొన్నాడు. ప్రాణాయామం ప్రారంభించాడు. జ్ఞానేంద్రియాలనూ, కర్మేంద్రియాలనూ స్వాధీనం చేసుకొన్నాడు. మనస్సును ఏకాగ్రం చేసుకొని వెయ్యి దివ్య సంవత్సరాలు అలా తపస్సు చేసాడు. ఆ దారుణ తపస్సుకు లోకాలన్ని తపించిపోయాయి. అప్పుడు శ్రీహరి ప్రసన్నుడై బ్రహ్మకు ప్రత్యక్షమయ్యాడు. వెంటనే బ్రహ్మ వైకుంఠపురాన్ని దర్శించాడు. ఆ పురం రాజసగుణానికి, తామసగుణానికి ఆ గుణాలతో మిశ్రమైన సత్త్వగుణానికి అతీత మయినది. కేవల సత్త్వగుణానికి నివాస మయింది. కాలానికి అక్కడ

ప్రాబల్యం లేదు. ఆది అన్ని లోకాలకంటే అత్యున్నత మైనది. సమస్త దేవతలకు ప్రస్తుతింప దగినది. అక్కడ లోభం, మోహం, భయం అనేవి లేవు. అక్కడికి పోయినవారు మళ్ళీ తిరిగి రావడమంటూ జరగదు. తుది లేని తేజస్సుతో అది ప్రకాశిస్తు ఉన్నది. అలాంటి వైకుంఠపురాన్ని సరోజ సంభవుడు సందర్శించాడు.

ద్వితీయ స్కంధము : వైకుంఠపుర వర్ణనంబు

2-227-నీ.

సూర్యచంద్రానలస్ఫురణలఁ జొరనీక-

నిజదీధితిస్ఫూర్తి నివ్వటిల్ల

దివ్యమణిప్రభా దీపిత సౌధ వి-

మాన గోపుర హర్య మండపములుఁ

బ్రసవ గుచ్ఛస్వచ్ఛభ్రుత కామిత ఫల-

సంతాన పాదప సముదయములుఁ

రాంచన దండ సంగ్రత మారుతోద్ధూత-

తరళ విచిత్ర కేతనచయములు

2-227.1-తే.

వికచక్రైరవ దళదరవింద గత మ

రందరసపాన మోదితేంద్రిదిరప్ర

భూత మంజుల నినదప్రబుద్ధ రాజ

హంసశోభిత వరకమలైకరములు.

టీకా:

సూర్య = సూర్యుని; చంద్ర = చంద్రుని; అనల = అగ్ని; స్ఫురణలన్ = వెలుగులను; చొరనీక = ప్రవేశించ నీయని; నిజ = తమ; దీధితి = ప్రకాశము యొక్క; స్ఫూర్తిన్ = వెలుగులు; నివ్వటిల్లన్ = అతిశయించు; దివ్య = గొప్ప; మణి = మణుల; ప్రభా = ప్రకాశము యొక్క; దీపిత = వెలుగులు

నిండిన; సౌధ = సౌధములు, మేడలు; విమాన = రాజభవనములు; గోపుర = వాకిళ్ళు; హర్మ్య = హర్మ్యములు, మిద్దెఇళ్ళు; మండపములు = మండపములును; ప్రసవ = పువ్వుల; గుచ్ఛ = గుత్తులు; స్వచ్ఛ = శుభ్రముతో; భరిత = కూడిన; కామిత = కోరిన; ఫల = ఫలములిచ్చు, ఫలితములిచ్చు; సంతాన = సంతాన, నిధుల వంటి {1 సప్త సంతానములు - తటాకము, నిధి, అగ్రహారము, దేవాలయము, వనము, ప్రభందము, పుత్రుడు. 2 కల్పవృక్ష విశేషములు - ఐదు (5), మందారము, పారిజాతము, సంతానము, కల్పవృక్షము, హరి చందనము.}; పాదప = వృక్షముల; సముదాయములున్ = గుంపులును; కాంచన = బంగారు; దండ = దండమునకు, కట్టికి; సంగత = కట్టబడి; మారుత = గాలికి; ఉద్ధాత = ఎత్తబడి; తరళ = చలిస్తున్న, రెపరెపలాడుతున్న; విచిత్ర = చిత్ర విచిత్ర; కేతన = జండాలు; చయములు = వరుసలును; వికచ = వికసించిన; కైరవన్ = తెల్ల కలువల; తళత్ = మెరుస్తున్న; అరవింద = పద్మముల; గత = అందలి; మరంద = మకరంద; రస = రసమును; పాన = తాగి; మోదిత = ఆనందించిన; ఇందిందిరన్ = తుమ్మెదలకి; ప్రభూత = వెలువడిన; మంజుల = ఇంపైన; నినద = నాదములతో; ప్రబుద్ధ = మేల్కొన్న; రాజహంస = రాజహంసలతో; శోభిత = శోభిస్తున్న; వర = శ్రేష్ఠమైన; కమలాకరములు = కలువకొలనులు.

భావము:

అక్కడ వైకుంఠపురంలో మేడలు, విమానాలు, గోపురాలు, మిద్దెలు, మండపాలు, దివ్యమణికాంతులతో దేదీవ్యమానంగా తేజరిల్లుతున్నాయి. ఆ దీప్తులు సూర్యచంద్రాగ్నుల తేజస్సులను చొరనీయటం లేదు. ఇంకా ఆ వైకుంఠపురంలో పూలగుత్తులతో నిండి కోరిన ఫలాలు ప్రసాదించే కల్పవృక్ష సమూహాలు ఉన్నాయి. బంగారు కట్టలకు తగిలించిన రంగు రంగుల పతాకాలు గాలికి రెపరెప లాడుతున్నాయి. వికసించిన కలువల్లోనూ, కమలాల్లోనూ మకరందముం గ్రోలుతూ మధుకర బృందాలు ఆనందంతో ఝంకారం చేస్తున్నాయి. అక్కడి తటాకాలు ఆ శబ్దానికి మేల్కొన్న కలహంసలతో కనులపండువుగా శోభిస్తున్నాయి.

2-228-సీ.

వల నొప్పగా 'న దైవం కేశవాత్పర'-

మృని పల్కు రాజకీరావళియును

మహిమ 'జగద్విష్ణుమయ మఖిల'మ్మని-

చదివెడు శారికాసముదయంబు

నేపారంగా 'జితం తే'పుండరీకాక్ష-

యని లీలంబాడు పికావళియును

లలిమీఱంగా 'మంగళం'మధుసూదన'-

యనుచుఁ బల్కెడు మయూరావళియునుఁ

2-228.1-తే.

దవిలి శ్రౌషడ్వపట్స్వధే త్యాది శబ్ద

కలితముగ మ్రాయు మధుప నికాయములునుఁ

గలిగి యఖిలైక దివ్య మంగళ విలాస

మహిమఁ జెన్నొందు వైకుంఠమందిరంబు.

టీకా:

వలన = వలన; ఒప్పన్ = చక్కగ ఒప్పియుండగ; న = లేదు; దైవం = దైవమేదీ; కేశవ = విష్ణువుకి (కేశవ - కే (కేవలము) ఈశ (ప్రభువు), విష్ణువు); పరం = ఇతరమై; అని = అని; పల్కు = పలుకు; రాజ = రామ; కీర = చిలుకల; ఆవళియును = గుంపులును; మహిమన్ = గొప్పగ; జగత్ = సృష్టి; విష్ణు = విష్ణువుతో; మయము = నిండినది; అఖిలమ్ము = మొత్తము అంతయును; అని = అని; చదివెడు = చదువు; శారికా = గోరువంకల; సముదాయంబున్ = గుంపులును; ఏపారంగాన్ = అతిశయించగ; జితం = జయము; తే = నీకు; పుండరీకాక్ష = హరి (పుండరీకాక్షుడు - తామరాకుల వంటి కన్నులు ఉన్నవాడు, విష్ణువు); అని = అని; లీలన్ = విలాసముగ; పాడు = పాడుతున్న; పిక = కోకిలల; ఆవళియును = మూకలును; లలిమీఱగన్ = ఇంపారగ; మంగళం = శుభము; మధుసూదన = విష్ణుమూర్తి (మధుసూదన - మధువును రాక్షసుని చంపినవాడు, భగవంతుడు); అనుచున్ = అంటూ; పల్కెడున్ = క్రీంకారములు పలుకు; మయూర = నెమళ్ళ; ఆవళియునున్ = గుంపులును; తవిలి = ఇష్టపూర్తిగ;

శ్రౌషట్ = శ్రౌషట్; వషట్ = వషట్; స్వధాత్ = స్వధాత్; ఆది = మొదలగు; శబ్ద = శబ్దములు;

కలితముగ = కలుగునట్లు; మ్రాయు = మోగే; మధుప = తేనెటీగల; నికాయంబులును =

గుంపులును; కలిగి = కలిగి; అఖిలలైక = మొత్తము అంతా; దివ్య = దివ్యమైన; మంగళ = శుభకర;
విలాస = విలాసమైన; మహిమన్ = గొప్పదనముతో; చెన్నోందు = అందము పొందుతున్నది;
వైకుంఠ = వైకుంఠ; మందిరంబున్ = పురమునున్.

భావము:

ఆ వైకుంఠపురంలో ఉన్నట్టి రామచిలుకలు "కేశవుని కంటి పరదైవం లేదు" అని నేర్పుగా పలుకు
తున్నాయి. గోరువంకలు "విశ్వమంతా విష్ణుమయం" అని మహిమతో చదువుతున్నాయి. కోయిలలు
అతిశయంగా "పద్మనేత్రా! నీదే జయం" అని పాడుతున్నాయి. నెమళ్లు ఉత్సాహముగా
"మధుసూదనుడ! నీకు మంగళం" అని ఆడుతున్నాయి. తుమ్మెదల గుంపులు ఆసక్తితో "శ్రౌషట్
వషట్ స్వధా" ఇత్యాది శబ్దాలతో ఝంకారం చేస్తున్నాయి. ఈ విధంగా అన్నింటినీ మించి సాటిలేని
వైభవోపేతమైన వైకుంఠమందిరం సమస్త దివ్య మంగళ లీలావిలాసాలతో పరమసుందరంగా
వుంది.

2-229-వ.

మఱియుం బయోధరావళీ విభాసితనభంబునుం బోలె వెలుంగుచున్న య ధ్ధివ్యధామంబు
నందు.

టీకా:

మఱియున్ = ఇంకను; పయోధర = మేఘముల; ఆవళీ = సముదాయముతో; విభాసిత =
ప్రకాశిస్తున్న; అభంబునున్ = ఆకాశమును; పొలెన్ = వలె; వెలుంగుచున్న = వెలిగిపోతున్న; ఆ = ఆ;
దివ్య = దివ్యమైన; ధామంబున్ = భవనమును; అందున్ = దానిలో.

భావము:

ఇంకా ధారాధర రాజితో విరాజిల్లే తారాపథంలాగా తేజరిల్లుతున్న ఆ దివ్యమందిరంలో.

2-230-నీ.

సలలితేందీవరశ్యామాయమానోజ్ఞ-
 లాంగులు, నవ్యపీతాంబరులును,
 ధవళారవిందసుందరపత్రనేత్రులు,-
 సుకుమారతనులు, భాసుర వినుతా
 రత్న విభూషణ గ్రైవేయ కంకణ-
 హార కేయూర మంజీర ధరులు,
 నిత్యయౌవనులు, వినిర్మలచరితులు,-
 రోచిష్టులును, హరిరూపధరులు,

2-230.1-తే.

నగు సునందుండు నందుండు అర్హణుండు
 బ్రబలుండును నాది యగు నిజపార్శ్వచరులు
 ముటియు వైడూర్య విద్రుమామల మృణాళ
 తుల్యగాత్రులు దను భక్తితోభజింప.

టీకా:

స = చక్కటి; లలిత = మనోజ్ఞమైన; ఇందీవర = నల్లకలువలు వంటి; శ్యామాయమాన = నల్లని
 రంగుతో; ఉజ్జ్వల = ప్రకాశిస్తున్న; అంగులు = దేహములు కలవారు; నవ్య = కొత్త; పీత = పచ్చని
 పట్టు; అంబరులున్ = వస్త్రములును; ధవళ = తెల్లని; అరవింద = పద్మముల వంటి; సుందర =
 అందమైన; పత్ర = దళముల వంటి; నేత్రులు = కన్నులు కలవారు; సుకుమార = సుకుమారమైన;
 తనులు = శరీరములు కలవారు; భాసుర = కాంతివంతమైన; వినుతాత్న = సరికొత్త; రత్న =
 మణులతో; విభూషణ = విశేష ఆభరణములు; గ్రైవేయ = దండలు; కంకణ = కంకణములు; హార =
 హారములు; కేయూర = దండ వంకీలు; మంజీర = అందెలు, నూపురములు; ధరులు = ధరించిన
 వారు; నిత్య = నిత్యము; యౌవనులు = యువకులుగ నుండువారు; వినిర్మల = చక్కటి నిర్మలమైన;
 చరితులు = ప్రవర్తన కలవారును; రోచిష్టులునున్ = కాంతులు చిందించు వారును; హరి =
 విష్ణువుయొక్క; రూప = రూపమును; ధరులు = ధరించిన వారును; అగు = అయిన;
 సునందుండు = సునందుడు; నందుండు = నందుడు; అర్హణుండు = అర్హణుడు; బ్రబలుండునున్ =

ప్రబలుడును; ఆదియగు = మొదలగు; నిజ = తన; పార్శ్వచరులు = సహచరులు; మఱియున్ = ఇంకను; వైడూర్య = వైడూర్యములు {వైడూర్యములు - విడూర దేశమున పుట్టిన రత్నములు}; విద్రుమ = పగడములు; అమల = నిర్మలమైన; మృణాళ = తామర తూడులతో; తుల్య = సమానమైన; గాత్రులు = శరీరులు; తనున్ = తనను; భక్తిన్ = భక్తి; తోన్ = తో; భజింపన్ = సేవిస్తుండగ.

భావము:

విష్ణు పరిచారకులు సునందుడు, నందుడు, అర్హణుడు, ప్రబలుడు మొదలైనవారు భగవానుని భక్తితో భజిస్తున్నారు. వాళ్ళు నల్లకలువల్లాగా నీలమై నిగనిగలాడే శరీరాలతో నివ్వటిల్లుతున్నారు. పచ్చని కొంగ్రొత్త వస్త్రములను కట్టుకొన్నారు. తెల్లతామర రేకుల వంటి కన్నులతో శోభిల్లుతున్నారు. వారివి సుతిమెత్తని దేహాలు, వాళ్ళు ధగధగలాడే రత్నాభరణాలూ, కంఠహారాలూ, కంకణాలూ, ముత్యాల సరాలూ, భుజకీర్తులూ, అందెలూ ధరించి వున్నారు. మాసిపోని యౌవనంతో భాసిస్తున్నారు. పవిత్రమైన ప్రవర్తన కలిగి వున్నారు. అందరు హరిరూపాలు ధరించి జాజ్వల్యమానంగా వెలుగొందుతున్నారు. వారు వైడూర్యాలతోటి, పగడాలతోటి, తామర తూండ్లతోటి సమానమైన శరీరాలు కలిగి వున్నారు. వారు అందరు భక్తితో శ్రీమన్నారాయణుని భజిస్తున్నారు.

2-231-సీ.

క్షాళితాఖిలకల్మషప్రజామరనదీ-

జనక కోమల పదాబ్జముల వాని,

నఖిల సంపత్కారణాపాంగ లక్ష్మీ వి-

లాసిత వక్షఃస్థలంబువానిఁ,

బద్ధమిత్రామిత్ర భాసిత కరుణాత-

రంగిత చారునేత్రములవాని,

భువననిర్మాణ నైపుణ భవ్య నిజ జన్మ-

కారణ నాభిపంక్తజము వాని,

2-231.1-తే.

నహి హితాహిత శయన వాహుముల వాని,

సేవి తామర తాపస శ్రేణివాని,

నఖిలలోకంబులకుఁ గురుఁడైనవాని

గాంచె; బరమేష్ఠి గన్నుల కఱవు దీఱి.

టీకా:

క్షాళిత = కడుగబడిన; అఖిల = సమస్తమైన; కల్మష = పాపముల; వ్రజ = సమూహములు గల;
అమరనదీ = దేవ గంగా నది; జనక = పుట్టించిన; కోమల = సుకుమారమైన; పద = పాదములు
అను; అబ్జములన్ = పద్మములు ఉన్న; వాని = వానిని; అఖిల = సమస్తమైన; సంపత్ = సంపదలకు;
కారణ = హేతువైన; అపాంగ = కటాక్షణ వీక్షణములు కల; లక్ష్మీ = లక్ష్మీదేవి; విలసిత =
అలంకరించిన; వక్షస్థలంబున్ = వక్షము; వానిన్ = కలవానిని; పద్మ = పద్మములకు; మిత్ర =
మిత్రుడు (సూర్యుడు); అమిత్ర = శత్రువు (చంద్రుడు); భాసిత = ప్రకాశిస్తున్న; కరుణా = దయ;
తరంగితన్ = తరంగములను వెలువరించు; చారు = చక్కని; నేత్రముల = కన్నులు కల; వానిన్ =
వానిని; భువన = లోకములను; నిర్మాణ = నిర్మించు; నైపుణ = నిపుణత్వము గల (బ్రహ్మ); భవ్య =
దేవుడు; నిజ = అతని; జన్మ = పుట్టుకకు; కారణ = కారణమైన; నాభి = బొడ్డు నందలి; పంకజము =
పద్మము కల; వానిన్ = వానిని; అహి = సర్పములకు;
హిత = ఇష్టుడు (శేషుడు); అహిత = గరుడుడు; శయన = శయ్యగను; వాహనములు =
వాహనముగను; వానిన్ = కల వానిని; సేవిత = సేవిస్తున్న; అమర = దేవతలు; తాపస = మునులు;
శ్రేణి = సమూహములు; వానిన్ = కలవానిని; అఖిల = సమస్త; లోకంబులన్ = లోకముల; కున్ =
కు; గురుఁడు = గురువు; ఐన = అయిన; వానిన్ = వానిని; కాంచెన్ = దర్శించెను; పరమేష్ఠిన్ =
బ్రహ్మ (పరమేష్ఠి - అత్యున్నతమైన సంకల్పశక్తుడు); కన్నుల = కన్నుల; కఱవున్ = కరువు; తీఱన్ =
తీరునట్లు.

భావము:

ఆ భగవంతుని కోమల పాదపద్మాలనుండే సమస్త పాపాలనూ కడిగివేసే గంగానది ఉద్భవించింది. తన కడగంటి చూపుతో కలుములన్నీ ప్రసాదింపగల శ్రీమహాలక్ష్మి ఆయన వక్షస్థలంలోనే నివసిస్తున్నది. ఆయన సూర్యచంద్రులనే సుందరమైన కన్నులు కలవాడు. ఆ కనులలో కరుణా తరంగాలు పొంగిపొరలుతూ వుంటాయి. జగత్తును సృష్టించడంలో నిపుణుడైన బ్రహ్మ ఆ భగవంతుని నాభికమలం నుండే జన్మించాడు. శేషుడే ఆయనకు తల్పం గరుడుడే ఆయనకు వాహనం. ముక్కోటి దేవతలు, మునులు ఆయనను సేవిస్తు వుంటారు. ఆయన సమస్తలోకాలకు తండ్రి. అలాంటి పరమేశ్వరుణ్ణి బ్రహ్మదేవుడు కన్నులకరవు దీరేటట్టుగా చూచాడు.

2-232-క.

కమనీయ రూపరేఖా

రమణీయతఁ జాల నొప్పు రమణీమణి య

కమలాలయ దన మృదు కర

కమలంబుల విభుని పాదకమలము లొత్తెన్.

టీకా:

కమనీయ = మనోహరమైన; రూప = రూపము; రేఖ = సౌష్ఠవముల; రమణీయతఁ = మనోజ్ఞతతో; చాలన్ = మిక్కిలి; ఒప్పు = చక్కగ ఉన్న; రమణీ = స్త్రీ; మణి = రత్నము; ఆ = ఆ; కమలాలయ = లక్ష్మీదేవి (కమలాలయ - కమలములు ఆలయముగ కలది, లక్ష్మీదేవి); తన = తన యొక్క; మృదు = మృదువైన; కర = చేతులు అను; కమలంబులన్ = పద్మములతో; విభుని = ప్రభువు (విష్ణుమూర్తి); పాద = పాదములు అను; కమలములు = పద్మములు; ఒత్తెన్ = ఒత్తుచుండగ.

భావము:

చక్కని రూపరేఖావిలాసాలతో చక్కగా ఒప్పి వున్న లక్ష్మీదేవి, తన కోమలమైన పాణి పద్మాలతో ప్రాణేశ్వరుని పాదపద్మాలను ఒత్తుతున్నది.

2-233-వ.

వెండియు.

టీకా:

వెండియున్ = మరియు.

భావము:

అంతే కాదు.

2-234-శా.

శ్రీకాంతాతిలకంబు రత్నరుచిరాజిప్రేంఖితస్వర్ణదో
లాకేళిన్ విలసిల్లి తత్కచభరాల్లంకార స్రగ్గంధలో
భాకీర్ణప్రచరన్మధువ్రత మనోజ్ఞాలోలనాదంబు ల
స్థోకానుస్వర లీల నొప్పగ నిజేశున్ వేడ్యతోఁ బాడఁగన్.

టీకా:

శ్రీకాంతాతిలకంబున్ = లక్ష్మీదేవి శ్రీకాంతా తిలకము- శుభకరమైన స్త్రీలలో ఉత్తమురాలు - లక్ష్మీ;
రత్న = రత్నముల; రుచి = కాంతుల; రాజిన్ = పుంజములచే; ప్రేంఖితన్ = ఊపబడుతున్న; స్వర్ణ =
బంగారు; దోలా = ఊయల; కేళిన్ = కేళితో; విలసిల్లి = ప్రకాశిస్తూ; తత్ = ఆమె; కచ = కొప్పు; భర =
నిండా ఉన్న; అలంకార = అలంకరింపబడ్డ; స్రక్ = పూలదండ యొక్క; గంధ = సువాసన వలన;
లోభ = ఆకాంక్ష; ఆకీర్ణ = సంకీర్ణమై; ప్రచరత్ = తిరుగుతున్న; మధువ్రత = తుమ్మెదల యొక్క; మనోజ్ఞా
= మనోహరమైన; ఆలోల = సంచలిస్తున్న; నాదంబున్ = ఝంకార నాదముతో; అస్తోక = గొప్ప;
అనుస్వర = శ్రుతి కల్పుతున్న; లీలన్ = విధముగ; ఒప్పగన్ = ఒప్పునట్లు; నిజ = తన; ఈశున్ =
భర్తను; వేడ్యన్ = ఇష్టము; తోఁన్ = తో; పాడఁగన్ = కీర్తిస్తుండగ.

భావము:

శ్రీ మహాలక్ష్మీ రత్నకాంతులతో విరాజిల్లే బంగారపు తూగుటాయెలలో ఊగుతు ఉన్నది. ఆమె కొప్పులో ముడుచుకొన్న సుమమాలికల సుగంధం మీది అశతో గుమిగూడిన తుమ్మెదలు మనోజ్ఞంగా జమ్మని రొద చేస్తూ విహరిస్తున్నాయి. ఆ భ్రమర ఝుంకారమే శ్రుతిగా శ్రీదేవి తన పతి శ్రీపతిమీద పాటలు పాడుతున్నది.

2-235-వ.

అట్టి నిత్యవిభూతి యందు.

టీకా:

అట్టి = అటువంటి; నిత్య = నిత్యమైన; విభూతిన్ = విభూతుల; అందున్ = లో.

భావము:

అలాంటి పరమపదంలో.

2-236-మ.

సతతజ్ఞానరమా యశో బల మహైశ్వర్యాది యుక్తన్ జగ
త్పతి యజ్ఞేశు ననంతు నచ్యుతు దళత్పంకేరుహాక్షన్ శ్రియః
పతి నాద్యంతవికారదూరుఁ గరుణాప్రాధోనిధిన్ సాత్వతాం
పతి వర్ధిష్ఠు సహిష్ఠు విష్ణు గుణవిభ్రాజిష్ఠు రోచిష్ఠునిన్.

టీకా:

సతత = ఎడతెగని; జ్ఞాన = జ్ఞానము; రమా = లక్ష్మి; యశస్ = యశస్సు; బల = బలము; మహా = గొప్ప; ఐశ్వర్య = ఐశ్వర్యము; ఆది = మొదలగు నవి; యుక్తన్ = కలిగి ఉన్న వానిని; జగత్పతిన్ = జగత్పతిని {జగత్పతి - లోకములకు ప్రభువు, విష్ణువు}; యజ్ఞేశున్ = యజ్ఞేశుని {యజ్ఞేశుడు - యజ్ఞమునకు అధిపతి - విష్ణువు}; అనంతున్ = అనంతుని {అనంతుడు - అంతములేని వాడు};

అచ్యుతు = అచ్యుతుని {అచ్యుతు - చ్యుతము లేనివాడు, విష్ణువు}; దళత్పంకేరుహాక్షన్ =
దళత్పంకేరుహాక్షుని {దళత్పంకేరుహాక్షుడు - వికసించినపద్మముల వంటికన్నులు ఉన్నవాడు,
విష్ణువు. పంకేరుహము - బురదలో పుట్టునది}; శ్రియఃపతి = శ్రియఃపతిన్ {శ్రియఃపతి - శ్రియన్
(శ్రేయస్సు) నిచ్చు పతి (ప్రభువు), విష్ణువు}); ఆద్యంతవికారదూరుఁన్ = ఆద్యంతవికారదూరుఁని
{ఆద్యంతవికారదూరుడు - మొదలు అంతము అను వికారములు లేనివాడు, విష్ణువు};
కరుణాపాథోనిధిన్ = కరుణాపాథోనిధిని {కరుణాపాథోనిధి - దయకు సముద్రము వంటివాడు,
విష్ణువు}; సాత్వతాంపతిన్ = సాత్వతాంపతిని {సాత్వతాంపతి - సాత్వతులకు ప్రభువు, సాత్వతులు -
సాత్వత వంశస్థులు లేక సత్వగుణులు, కృష్ణునికి 4 తరముల పూర్వపు సాత్వతి అనునామె
వంశము; నందు తత్వమును సాత్వతులు భగవంతు డంటారు అని చెప్పబడింది; బలరాముడు
ఆదిగురువుగా ఒక ప్రత్యేకమైన భక్తితత్వాన్ని అవలంభించే యాదవులను సాత్వతులంటారు.
విష్ణుసహస్రనామములు శ్రీశంకర భాష్యం 512వ నామం, యదుకులమునకు ప్రభువు}; వర్ధిష్ఠున్ =
వర్ధిష్ఠుని {వర్ధిష్ఠుడు - వృద్ధి చెందువాడు, విష్ణువు}; సహిష్ఠున్ = సహిష్ఠున్ {సహిష్ఠుడు - సకలము
ధరించు వాడు, విష్ణువు, విష్ణుసహస్రనామములు 144వ నామం, 565వ నామం, భక్తుల
అపరాధములను మన్నించి సహించువాడు, ద్వంద్వములను సహించువాడు}; విష్ణున్ = విష్ణువుని
{విష్ణువు - సమస్త మందును వ్యాపించిన వాడు}; గుణవిభ్రాజిష్ఠున్ = గుణవిభ్రాజిష్ఠుని
{గుణవిభ్రాజిష్ఠుడు - గుణములచే విశేషముగ ప్రకాశించు వాడు, విష్ణువు}; రోచిష్ఠునిన్ = రోచిష్ఠుని
{రోచిష్ఠుడు - ప్రకాశించు వాడు, విష్ణువు}.

భావము:

ఎల్ల వేళల జ్ఞానము, సంపద, కీర్తి బలము, ఐశ్వర్యము మొదలైన గుణాలతో కూడినవాడు,
భువనాలకు ప్రభువు, యజ్ఞానికి అధీశ్వరుడు, తుది లేనివాడు, చ్యుతి లేనివాడు, వికసించుచున్న
పద్మాలవంటి నేత్రాలు కలవాడు, లక్ష్మీవల్లభుడు, మొదలు తుద వికారము లేనివాడు,
దయాసముద్రుడు, సాత్వతులకు అధినాథుడు, వృద్ధిశీలుడు, సహనశీలుడు, అంతటా వ్యాపించిన
వాడు, కల్యాణగుణాలతో విరాజిల్లేవాడు, కాంతిమంతుడు అయిన శ్రీహరిని బ్రహ్మదేవుడు
దర్శించాడు.

దరహాసామృత పూరితాస్య నిజభక్తత్రాణ పారాయణ

న్నరుణాంభోరుహపత్ర లోచనునిఁ బీతావాసుఁ డైలోక్యసుం

దరు మంజీర కిరీట కుండల ముఖోద్యద్భాష యోగీశ్వరే

శ్వరు లక్ష్మీయుతవక్షుఁ జిన్మయు దయాసాంద్రుం జతుర్భాహునిన్.

టీకా:

దరహాసామృత = చిరునవ్వు అను అమృతముతో {దరహాసామృతపూరితాస్యడు - చిరునవ్వు అను అమృతముతో నిండిన ముఖము కలవాడు, విష్ణువు}; పూరితాస్యడు = నిండిన మోమువాడు; నిజ = తన {నిజభక్తత్రాణపారాయణ - తనభక్తులను కాపాడుటలో బహునేర్పరిని, విష్ణువు}; భక్త = భక్తులను; త్రాణ = కాపాడుటలో; పారాయణన్ = బహునేర్పరిని; అరుణాంభోరుహపత్ర = ఎఱ్ఱకలువ రేకుల వంటి {అరుణాంభోరుహపత్రలోచనుడు - ఎఱ్ఱకలువల రేకుల వంటి కన్నులు ఉన్నవాడు, అంభోరుహము - నీట పుట్టినది, పద్మము}; లోచనుఁనిన్ = కన్నులు ఉన్నవానిని; పీతావాసుఁన్ = పీతావాసుని {పీతావాసుఁడు - పచ్చని పట్టువస్త్రము ధరించిన వాడు, విష్ణువు}; త్రైలోక్యసుందరున్ = త్రైలోక్యసుందరుని {త్రైలోక్యసుందరుడు - మూడులోకములకు సుందరుడు, విష్ణువు}; మంజీర = అందెలు; కిరీట = కిరీటము; కుండల = చెవి కుండలములు; ముఖ్య = మొదలైన; ఉద్యత్ = ప్రకాశిస్తున్న; భూష = భూషణముల వానిని; యోగీశ్వరేశ్వరున్ = యోగీశ్వరేశ్వరుని {యోగీశ్వరేశ్వరుడు - యోగులలో శ్రేష్ఠులకు ప్రభువు, విష్ణువు}; లక్ష్మీయుతవక్షున్ = లక్ష్మీయుతవక్షుని {లక్ష్మీయుతవక్షుడు - లక్ష్మీదేవి వక్షస్థలమున ఉన్నవాడు, విష్ణువు}; చిన్మయున్ = చిన్మయుని {చిన్మయుడు - (చిత్ అను) జ్ఞానము కలవాడు, విష్ణువు}; దయాసాంద్రున్ = దయాసాంద్రుని {దయాసాంద్రుడు - దయ దట్టముగ కలవాడు, విష్ణువు}; చతుర్భాహునిన్ = చతుర్భాహుని {చతుర్భాహుడు - నాలుగు చేతులు ఉన్నవాడు, విష్ణువు}.

భావము:

చిరునవ్వుల అమృతాన్ని కురిపించే మోము వానిని, తన భక్తులను పాలించు పరమాత్ముని, ఎఱ్ఱ కలువరేకుల వంటి కన్నుల వానిని, పట్టు బట్ట ధరించు వానిని, ముల్లోకాలలో మనోహరమైన వానిని, చరణమంజీరాలు, కిరీటము, చెవికుండలములు మున్నగు ఆభరణాలు ధరించువానిని,

యోగిశ్రేష్ఠులకు ప్రభువైన వానిని, వక్షస్థలమున లక్ష్మీ వసించువానిని, కృపాసముద్రుని,
చతుర్భుజములవానిని శ్రీమహావిష్ణువును బ్రహ్మదేవుడు దర్శించాడు.

2-238-వ.

మఱియు ననర్థ రత్నమయ సింహాసనాసీనుండును సునంద నంద కుముదాది సేవితుండును
బ్రకృతి పురుష మహాదహంకారంబులను చతుశ్శక్తులును గర్మేంద్రియ జ్ఞానేంద్రియ మనో
మహాభూతంబులను షోడశశక్తులును బంచతన్మాత్రంబులునుం బరివేష్టింపఁ గోట్యర్క
ప్రభావిభాసితుండును, స్వేతరాలభ్య స్వాభావిక సమస్తైశ్వర్యాతిశయుండును నైస్వస్వరూపంబునం
గ్రీడించు సర్వేశ్వరుండైన పరమపురుషుం బురుషోత్తముం బుండరీకాక్షు నారాయణుం జూచి
సాంద్రానందకందళిత హృదయారవిందుండును, రోమాంచకంచుకిత శరీరుండును,
నానందబాష్పధారాసిక్త కపోలుండును నగుచు.

టీకా:

మఱియున్ = ఇంకా; అనర్థ = అమూల్య; రత్న = రత్నములు; మయ = తాపదము చేసిన; సింహాసన
= సింహాసనమున {సింహాసనము - గుహ (పై పోట్ట యందు పక్కటిముకల క్రింద గుండే దిగువ
ఉండు గుహ వంటి స్థానమని యోగశాస్త్రార్థము), ఈ గుహలో ఆసీనుడైన భగవంతుని
ధ్యానించుట యోగ సాధనమార్గము లలో ముఖ్యమైనది. ఉదా. నరుల గుహలో నుండు వాడు
నృసింహుడు;}; ఆసీనుండునున్ = అలంకరించిన వాడు; సునంద = సునందుడు; నంద =
నందుడు; కుముద = కుముద; ఆది = మొదలగు వారిచే; సేవితుండునున్ = సేవింపబడు వాడును;
ప్రకృతి = ప్రకృతి; పురుష = పురుషుడు; మహత్ = మహత్తు; అహంకారంబులునున్ =
అహంకారములు అను; చతుశ్శక్తులునున్ = నాలుగు శక్తులును; కర్మేంద్రియ = కర్మేంద్రియములును
(5); జ్ఞానేంద్రియ = జ్ఞానేంద్రియములును (5); మనస్ = మనస్సును (1); మహాభూతంబులునున్ =
మహాభూతములును (6) అను {మహాభూతములు - (6) నీరు, వాయువు, నిప్పు, నేల, ఆకాశము
మరియు మనస్సు; షోడశ = పదహారు; శక్తులునున్ = శక్తులును; పంచ = ఐదు;
తన్మాత్రంబులునున్ = తన్మాత్రులును {పంచ తన్మాత్రంబులు - శబ్దము, స్పర్శము, రూపము, రుచి,
వాసన వాని మూల తత్వములు (5); పరివేష్టింపన్ = చేరి కొలుస్తుండగ; కోటి = కోటి మంది; అర్క
= సూర్యుల; ప్రభా = కాంతితో; విభాసితుండునున్ = విశేషముగ ప్రకాశించువాడును; స్వ = తన

కంటి; ఇతర = ఇతరులకు; అలభ్య = దొరకని; స్వాభావిక = సహజసిద్ధముగ; సమస్త = సమస్తమైన;
 ఐశ్వర్య = వైభవములతోను; అతిశయిండునున్ = అతిశయిస్తున్న వాడును; ఐ = అయి; స్వ =
 స్వంత; స్వరూపంబునన్ = స్వరూపముతో; క్రీడించు = క్రీడిస్తుండు; సర్వేశ్వరుండున్ = సర్వమునకు
 ఈశ్వరుడును; ఐన = అయినట్టి; పరమపురుషున్ = ఉత్తమోత్తమపురుషుని (పరమపురుషుడు -
 ఉత్తమోత్తమ పురుషుడు, విష్ణువు); పురుషోత్తమున్ = పురుషోత్తముని (పురుషోత్తమః -
 విష్ణుసహస్రనామములలో 24వ నామం, పురుషులలో ఉత్తముడు); పుండరీకాక్షున్ =
 పుండరీకాక్షుని (పుండరీకాక్షః - విష్ణుసహస్రనామములలో 111వ నామం, పుండరీకముల
 (తామరాకుల) వంటి కన్నులు ఉన్నవాడు, భక్తుల హృదయపద్మమున దర్శనీయుడు, విష్ణువు);
 నారాయణున్ = నారాయణుని (నారాయణః - విష్ణుసహస్రనామములలో 245వ నామము,
 నరులకు ఆశ్రయమైన వాడు, నారములందు వసించు వాడు); చూచి = చూసి; సాంద్ర = మిక్కిలి;
 ఆనంద = ఆనందము తో; కందళిత = చిగురించిన; హృదయ = హృదయము అను;
 అరవిందుండునున్ = పద్మము కలవాడును; రోమాంచక = గగుర్పాటుచేత; అంచుకిత =
 అలంకరింపబడిన; శరీరుండును = దేహము కలవాడును; ఆనంద = ఆనందపు; బాష్ప = కన్నీటి;
 ధారా = ధారలతో; సిక్త = తడిసిన; కపోలుండునున్ = బుగ్గలు కలవాడును; అగుచున్ = అగుచు.

భావము:

అంతేకాక బ్రహ్మదేవునికి సాక్షాత్కరించిన శ్రీమన్నారాయణు వెలకట్టలేనంతటి విలువైన రత్నాలు
 పొందిగిన సింహాసనంపై ఆసీనుడై ఉన్న వాడు; కమలాల వంటి కన్నులు కల వాడు; నందుడు,
 సునందుడు, కుముదుడు మున్నగువారు సేవిస్తున్న వాడు; చతుశ్శక్తులు అనెడి 1ప్రకృతి,
 2పురుషుడు, 3మహత్తు, 4అహంకారములు; పంచ కర్మేంద్రియములు అనెడి 1చేతులు, 2కాళ్ళు,
 3నోరు, 4పాయువు, 5ఉపస్త; పంచ జ్ఞానేంద్రియములు అనెడి 1కన్ను, 2ముక్కు, 3చెవి, 4నాలుక,
 5చర్మము; మనస్సు; పంచ మహాభూతములు అనెడి ఆకాశము, అగ్ని, వాయువు, జలము, భూమి;
 పోడశశక్తులును; పంచతన్మాత్రలు అనే శబ్దము, స్పర్శము, రూపము, రుచి, వాసన వాని పంచ
 మూల తత్వములు సర్వం చుట్టు పరివేష్టించి ఉన్న వాడు. తన స్వరూపంతో స్వయంగా కోటి
 సూర్యుల ప్రకాశంతో వెలిగిపోతున్నవాడు; తనకు తప్ప ఇతరులకు అందరాని స్వభావసిద్ధమైన
 సమస్తమైన ఐశ్వర్యాలతో అతిశయించి ఉన్నవాడు; సర్వేశ్వరుడు; పరమపురుషుడు;
 పురుషోత్తముడు; విజ్ఞానమునందు వసించి ఉండువాడు కనుక నారాయణుడు అని

పిలవబడువాడు { నారం విజ్ఞానం తదయ సమాశ్రయో యస్యసః నారాయణః, రిష్యతే క్షీయతే
యితరః రిజ్జయే ధాతుః స నభవతీతి నరః అవినాశ్యాత్మాః (వ్యుత్పత్తి); అట్టి ఆ పద్మాక్షుని దర్శించిన
బ్రహ్మదేవుని హృదయము పరమానందముతో తృప్తిచెందింది. ఆనందభాష్యాలు ధారలుకట్టి
ప్రవహించుటచే చెక్కిళ్ళు తడసిపోయాయి.

2-239-క.

వర పరమహంస గమ్య

స్ఫురణం దనరారు పరమపురుషుని పదపం

కరుహములకు నజఁడు చతు

శ్చిరములు సోఁకంగ నతులు సేసిన హరియున్.

టీకా:

వర = శ్రేష్ఠమైన; పరమహంస = యతీంద్రులకు {పరమహంస - హంస అను శ్వాసతో పరమమైన
వాడు}; గమ్య = గమ్యముగ; స్ఫురణన్ = తెలియబడుతూ; తనరారు = ఒప్పుతుండు;
పరమపురుషునిన్ = పరమపురుషుని {పరమపురుషుడు - ఉత్తమోత్తమ పురుషుడు, అన్నిటికి
(పరమై) పైన ఉండు వాడు}; పద = పాదములు అను; పంకరుహములకున్ = పద్మములకు
{పంకరుహములు - పంకము నందు పుట్టినవి, పద్మములు}; అజఁడు = బ్రహ్మదేవుడు {అజఁడు -
(ఏ గర్భమందును) జన్మము లేనివాడు, బ్రహ్మదేవుడు}; చతుస్ = నాలుగు; శిరములున్ = తలలు;
సోఁకంగన్ = తాకునట్లు; నతులున్ = నమస్కారములు; చేసినన్ = చేయగా; హరియున్ = విష్ణువు
కూడ.

భావము:

అలా సాక్షాత్కరించిన ఆ పరమహంసలకు గమ్యస్థానమైన పరమపురుషుని పాదపద్మములకు
స్వాయంభువుడైన చతుర్ముఖ బ్రహ్మ తన నాలుగు శిరస్సులు తాకునట్లుగ మ్రొక్కాడు. అంతట
విష్ణుమూర్తి ప్రసన్నుడై.....

ద్వితీయ స్కంధము : బ్రహ్మకు ప్రసన్ను డగుట

2-240-చ.

ప్రియుడగు బొడ్డుడమ్మి తొలిబిడ్డడు వేలుపుబెద్ద భూతసం

చయములజేయుకర్త నిజశాసనపాత్రుడు ధాత మ్రొక్కినన్

దయ దళుకొత్త బల్యై బ్రమదస్మితచారుముఖారవిందుడై

నయమునఁ బాణిపంకజమునన్ హరి యాతనిదేహమంటుచున్.

[2-240/1-వ. ఇట్లనియె. - విద్వాన్ కల్లూరి వేంకట సుబ్రహ్మణ్య దీక్షితుల వారి ప్రచురణ]

టీకా:

ప్రియున్ = ఇష్టుడు; అగు = అయిన; బొడ్డుడమ్మిన్ = నాభి పద్మమున పుట్టిన; తొలి = మొదటి
{తొలి బిడ్డడు - మొదట (సృష్టికే మొదట) పుట్టినవాడు}; బిడ్డడు = పుత్రుడు; వేలుపున్ =
దేవతలకు; పెద్ద = పెద్దవాడును; భూత = జీవుల; సంచయములన్ = సమూహములను; చేయున్ =
చేసే; కర్తన్ = కర్తయును; నిజ = తన; శాసన = పాలనకు; పాత్రుడున్ = అర్హుడును; ధాతన్ =
బ్రహ్మదేవుడు; మ్రొక్కినన్ = నమస్కరించగ; దయన్ = కరుణ; తళుకొత్తన్ = పొంగిపొరలగ; పల్యైన్
= పలికెను; ప్రమదన్ = తన్మయత్వపు; స్మిత = చిరునవ్వు కల; చారు = అందమైన; ముఖ = ముఖము
అను; అరవిందుడు = పద్మము కలవాడు; ఐ = అయి; నయమునన్ = చనువుగ; పాణి = చేయి
అను; పంకజమునన్ = పద్మముతో; హరి = విష్ణువు; ఆతని = అతని (బ్రహ్మదేవుని); దేహమున్ =
శరీరమును; అంటుచున్ = తాకుతూ.

భావము:

తనకు ఇష్టుడు, నాభి యందు జనించినవాడు, ప్రథమ సంతానము, దేవతలందరకు అధిదేవుడు,
సమస్తమైన భూతజాలమును సృష్టించెడి వాడు, తన ఆజ్ఞానువర్తి, సృష్టి నంతటిని ధరించువాడు
అగు బ్రహ్మదేవుడు అలా ప్రణామములు చేయగా శ్రీమహావిష్ణువు పరమ సంతోషంతో కూడిన

చిరునవ్వులు చిందించే మోము కలవాడయ్యాడు. అతని దేహమును చనువుగా
హస్తపద్మములతో తాకుతు, దయ ఉట్టిపడుచుండగా ఇలా చెప్పాడు.

2-241-ఆ.

"కపట మునులకెంత కాలమునకు నైన

సంతసింప నేను జలజగర్భ!

చిరతపస్సమాధిఁ జెంది విసర్గేచ్ఛ

మెలఁగు నిన్ను బరిణమింతుఁ గాని.

టీకా:

కపట = కపటము కల; మునులన్ = మునులను; ఎంతన్ = ఎంత; కాలమునకున్ = కాలమునకు;
ఐనన్ = అయినప్పటికిని; సంతసింపన్ = సంతోషింపను; నేనున్ = నేను; జలజగర్భ = బ్రహ్మదేవ
{జలజగర్భుడు - జలజ (నీట పుట్టిన, పద్మము) అను గర్భమున పుట్టిన వాడు, బ్రహ్మదేవుడు}; చిర
= చిరకాలము చేసిన; తపస్ = తపస్సు చేయుచు; సమాధిఁ = సమాధిని; చెందిన్ = పొంది; విసర్గ
= చక్కటి సృష్టిచేయు; ఇచ్చన్ = కోరికతో; మెలఁగు = వర్తిస్తున్న; నిన్నున్ = నిన్ను; పరిణమింతున్ =
మెచ్చుదును; కాని = కాని.

భావము:

"దొంగ మునులు దొంగ తపస్సులు చేస్తుంటే ఎంత కాలానికైనా నేను వారిని
అనుగ్రహించనయ్యా. ఓ పద్మసంభవ! బ్రహ్మదేవుడ! గాఢమైన తపస్సమాధి పొంది చక్కటి సృష్టి
చేయాలనే సంకల్పంతో వర్తిస్తున్నానిన్ను అనుగ్రహిస్తాను అని బ్రహ్మదేవునికి సాక్షాత్కరించిన హరి
అనుగ్రహించాడు.

2-242-తే.

భద్రమగుఁగాక! నీకు నో! పద్మగర్భ!

వరము నిపు డిత్తు నెఱిఁగింపు వాంఛితంబు;

దేవదేవుడ నగు నస్మదీయ పాద

దర్శనం బవధి విపత్తిదశల కనఘ!

టీకా:

భద్రము = క్షేమము; అగున్ = అగును; గాక = గాక; నీకున్ = నీకు; ఓ = ఓ; పద్మగర్భ = బ్రహ్మదేవ
పద్మగర్భుడు - పద్మమునందు పుట్టిన వాడు, బ్రహ్మ దేవుడు; వరమున్ = వరములను; ఇప్పుడున్
= ఇప్పుడే; ఇత్తున్ = ఇచ్చెదను; ఎటిగింపు = తెలుపుము; వాంఛితంబున్ = కోరికను; దేవ =
దేవతలకే; దేవుడన్ = దేవుడను; అగున్ = అయిన; అస్మదీయ = నా; పాద = పాదముల;
దర్శనంబున్ = దర్శనమే; అవధి = హద్దు; విపత్తి = ఆపదల; దశలన్ = దశల; కున్ = కు; అనఘ =
పాపములు లేనివాడ.

భావము:

ఓ పరమ పుణ్యుడ దేవాధిదేవుడనైన నా యొక్క పాదదర్శనం పొందావు. నీ విపత్తి ఆపత్తులు
సర్వం తొలగిపోతాయి. జ్ఞానానికి హృదయానికి ప్రతీక యైన పద్మమునందు ఉద్భవించిన ఓ
బ్రహ్మదేవుడ! నీకు శుభమగు గాక. నీవు కోరిన వరం ఇస్తాను కోరుకో అన్నాడు విష్ణుమూర్తి.

2-243-చ.

సరసిజగర్భ! నీ యెడల బ్రహ్మత నొంది మదీయలోక మే

నిరవుగఁ జాపుటెల్లను నహేతుక భూరి దయా కటాక్ష వి

స్ఫురణన కాని, నీ దగు తప్రోవిభవంబునఁ గాదు; నీ తప

శ్చరణము నాదు వాక్యముల సంగతిఁ గాదె సరోజసంభవా!

టీకా:

సరసిన్ = పద్మమున సరసి - సరసున పుట్టునది, పద్మము; గర్భ = పుట్టిన వాడా సరసిగర్భుడు -
పద్మమున పుట్టిన వాడు, బ్రహ్మ దేవుడు; నీ = నీ; ఎడన్ = అందు; ప్రసన్నతన్ = ప్రసన్నతను; ఒంది
= పొంది; మదీయ = నాయొక్క; లోకమున్ = లోకమును; ఏను = నేను; ఇరవుగన్ = చక్కగ, నెలకొని

ఉండగ; చూపుట = చూపించుట; ఎల్లనున్ = అంతయును; అహేతుక = అకారణ; భూరి = మిక్కిలి
 గొప్ప; దయా = దయతో కూడిన; కటాక్ష = కటాక్షమును; విస్ఫురణనన్ = విశిష్టముగ చూపుటకే;
 కాని = కాని; నీది = నీది; అగున్ = అయిన; తపస్ = తపస్సు యొక్క; విభవంబునన్ = వైభవము
 వలన; కాదు = కాదు; నీ = నీవు; తపస్ = తపస్సు; చరణము = చేయుట; నాదు = నా యొక్క;
 వాక్యముల = మాటల; సంగతిన్ = వలన; కాదే = కదా; సరోజ = పద్మము అందు {సరోజసంభవ -
 సరోజ (సరసున పుట్టినది, పద్మము) అందు పుట్టిన వాడు, బ్రహ్మదేవుడు}; సంభవా = పుట్టిన వాడ.
 బ్రహ్మదేవుడా.

భావము:

ఓ కమలసంభవుడ! నీ యెడల ప్రసన్నుడను అయ్యాను కనుక నీకు వైకుంఠదర్శనం
 అనుగ్రహించాను. అదంతా అహేతుకమైన నాయొక్క కృపాకటాక్షము మాత్రమే. అంతే తప్ప నువ్వు
 చేసిన తపోప్రభావంవల్ల కాదు అని తెలుసుకో. అవును, నీ తపస్సంతా నా అనుగ్రహభాషణల
 కోసమే కదయ్యా బ్రహ్మదేవుడ! అంటు హరి అనుగ్రహ భాషణ చేస్తున్నాడు.

2-244-క.

తప మనఁగ మత్స్వరూపము

తపమను తరువునకు ఫలవితానము నే నా

తపముననే జననస్థి

తృప్తసంహరణము లొనర్చుచుండుదుఁ దనయా!

టీకా:

తపము = తపము; అనఁగన్ = అంటే; మత్ = నా యొక్క; స్వరూపము = స్వరూపము; తపము =
 తపము; అను = అను; తరువునకున్ = వృక్షమునకు; ఫల = ఫలముల; వితానమున్ =
 సమూహములను; నేన్ = నేనే; ఆ = ఆ; తపముననే = తపస్సు వలనే; జనన = సృష్టి; స్థితి = స్థితి;
 ఉపసంహరణములన్ = లయములను; ఒనర్చుచున్ = చేయుచు; ఉండుదున్ = ఉండుదును;
 తనయా = పుత్రా;

భావము:

పుత్రా! బ్రహ్మదేవ! తపస్సు అంటేనే నా స్వరూపం. తపస్సు అనే వృక్షానికి ఫలాన్ని నేనే. ఆ తపస్సు చేతనే సృష్టి స్థితి లయాలు సర్వం నిర్వహిస్తుంటాను. అంటు బ్రహ్మదేవునికి తపస్సు యొక్క రహస్యాన్ని నారాయణుడు వెలిబుచ్చాడు.

2-245-క.

కావున మద్భక్తికి దప

మేవిధమున మూలధనము నిది నీ మది రా

జీవభవ! యెఱిగి తప మిటు

కావించుట విగతమోహకర్ముడ వింకన్."

టీకా:

కావునన్ = అందుచేత; మత్ = నా యందలి; భక్తిన్ = భక్తి; కిన్ = కి; తపము = తపస్సు; ఏ = ఏ;
విధమునన్ = విధముగ; మూల = ముఖ్యమైన; ధనమొ = సంపదో; ఇది = ఇది యంతయు; నీ = నీ
యొక్క; మదిన్ = మనసులో; రాజీవ = పద్మము లో; భవ = పుట్టినవాడ, బ్రహ్మదేవుడ; ఎఱిగి =
తెలిసి; తపమున్ = తపస్సు; ఇటున్ = ఈ విధముగ; కావించుటన్ = చేయుటచేత; విగత = తొలగిన;
మోహన్ = మోహమును; కర్ముడవు = కర్మలు కలవాడవు; ఇంకన్ = ఇకపైన.

భావము:

"ఓ పద్మగర్భుడ! నీ మనసులో నా భక్తికి తపస్సు ఎలా మూలాధారమో గ్రహించి, ఈ విధంగా గాఢమైన తపస్సు చేసావు. కనుక ఇంక నీవు మోహ కర్మల నుండి ముక్తుడవు అయ్యావు". అని సాక్షాత్కరించిన నారాయణుడు అనుగ్రహించాడు.

2-246-క.

అని యానతిచ్చి "కమలజ!

యెనయగ భవదీయమానసేప్పిత మేమై

నను నిత్తు; వేడు మనినను

వనరుహసంభవుడు వికచవదనుం డగుచున్.

టీకా:

అని = అని; ఆనతిచ్చి = అనుగ్రహించి; కమలజ = బ్రహ్మదేవ కమలజుడు - కమలమున
పుట్టినవాడు; ఎనయగన్ = తగినట్లుగ; భవదీయన్ = నీ యొక్క; మానస = మనసులోని;
ఈప్సితమున్ = కోరికను; ఏమి = ఏది; ఐననున్ = అయినను; ఇత్తున్ = ఇచ్చెదను; వేడుము =
కోరుకొనుము; అనినను = అనగా; వనరుహ = పద్మమున {వనరుహము - నీట పుట్టినది, పద్మము};
సంభవుడున్ = పుట్టినవాడును, బ్రహ్మదేవుడును {వనరుహసంభవ - పద్మమున పుట్టినవాడు,
బ్రహ్మదేవుడు}; వికచ = వికసించిన; వదనుండున్ = ముఖము కలవాడు; అగుచున్ = అగుచు.

భావము:

ఆలా అనుగ్రహించిన విష్ణుమూర్తి ఇంకా ఇలా అన్నాడు. ఓ పద్మభవ! నీ మనోవాంఛితము ఏదైనా
సరే, కోరుకో. కోరిన కోరికతీరుస్తాను.. అంతట బ్రహ్మదేవుని ముఖము సంతోషంతో వికసించింది.

2-247-చ.

హరివచనంబు లాత్మకుఁ బ్రయంబొనరింపఁ బయోజగర్భుఁ "డో!

పరమపదేశ! యోగిజనభ్రావన! యీ నిఖిలోర్వి యందు నీ

యరయని యట్టి యర్థ మొక్కడైననుఁ గల్గునె? యైన నా మదిన్

బైరసిన కోర్కె దేవ! వినిపింతు దయామతిఁ జిత్తగింపవే.

టీకా:

హరి = విష్ణువు {హరి - సర్వ పాపములను హరించు వాడు, భగవంతుడు}; వచనంబున్ =
మాటలు; ఆత్మ = మనసున; కున్ = కు; ప్రియంబున్ = సంతోషమును; ఒనరింపన్ = కలిగింపగ;
పయోజ = పద్మమున {పయోజగర్భుడు - పయోజ (నీట పుట్టినది, పద్మము) లో పుట్టిన వాడు,
బ్రహ్మ దేవుడు}; గర్భుడు = పుట్టిన వాడు, బ్రహ్మదేవుడు; ఓ = ఓ; పరమపద = పరమపదమునకు;

ఈశ = ప్రభువా; యోగి = యోగులు; జన = సమూహములు; భావన = ధ్యాన స్వరూపుడ; ఈ = ఈ;
 నిఖిల = సమస్త; ఉర్విన్ = లోకములు; అందున్ = లోను; నీ = నీవు; అరయని = తెలియని; అట్టి =
 అటువంటి; అర్థము = విషయము; ఒకడు = ఒక్కటి; ఐనను = అయినను; కల్గునే = ఉన్నదా; ఐనన్
 = అయినను; నా = నా యొక్క; మదిన్ = మనసున; బెరసినన్ = కలిగిన; కోర్కిన్ = కోరికను; దేవ =
 దేవుడా; వినిపింతున్ = వినిపించెదను; దయా = కరుణతో కూడిన; మతిన్ = మనసుతో;
 చిత్తగింపవే = అవధరింపుము, వినుము.

భావము:

నారాయణుని భాషణములు వినిన బ్రహ్మదేవుడు ఓ పరమపదానికి ప్రభువా! పరమ యోగులు
 నిన్ను చేరాలని నిత్యం భావిస్తు ఉంటారు. దేవాధిదేవ! ఈ సమస్తమైన లోకము నందు నీకు
 తెలియని విషయం ఒక్కటైన లేదు కదా. అయినప్పటికీ నా మనసులో మెదలిన కోరికను
 వినిపిస్తాను కృపాదృష్టితో అనుగ్రహించుము. అని విన్నవించుకుంటున్నాడు.

2-248-వ.

దేవా! సర్వభూతాంతర్యామివై భగవంతుండవైన నీకు నమస్కరించి మదీయవాంఛితంబు
 విన్నవించెద నవధరింపు; మవ్యక్తరూపంబులై వెలుంగు భవదీయ స్థూలసూక్ష్మ రూపంబులును
 నానా శక్త్యుపబృంహితంబులైన బ్రహ్మాది రూపంబులును నీ యంత నీవే ధరించి
 జగదుత్పత్తిస్థితిలయంబులం దంతుకీటకంబునుం బోలెఁ గావించుచు నమోఘ సంకల్పుండవై
 లీలావిభూతిం గ్రీడించు మహిమంబు దెలియునట్టి పరిజ్ఞానంబుఁ గృప సేయుము;
 భవదీయశాసనంబున జగన్నిర్మాణంబు గావించు నపుడు బ్రహ్మభిమానంబునం జేసి
 యవశ్యంబును మహదహంకారంబులు నామదిం బొడముం గావునఁ దత్పరిహారార్థంబు వేడెద;
 నన్నుం గరుణార్థదృష్టి విలోకించి దయసేయు;" మని విన్నవించిన నాలించి పుండరీకాక్షుం డతని
 కిట్లనియె.

టీకా:

దేవ = దేవుడు; సర్వ = సమస్తమైన; భూత = జీవులలోను; అంతర్యామివిన్ = అంతర్యామివి, లోన
 ఉండేవాడవు (అంతర్యామి - అతరమందు (లోపల) యామి వ్యాపించి ఉండువాడు, అంతరాత్మ,

భగవంతుడు; ఐ = అయి; భగవంతుడవున్ = భగవంతుడవు {భగవంతుడు - సమస్త మహిమలు కలవాడు}; ఐన = అయినట్టి; నీకున్ = నీకు; నమస్కరించి = మొక్కి; మదీయ = నా యొక్క; వాంఛితంబున్ = కోరికను; విన్నవించెదన్ = వినిపించెదను; అవధరింపుము = ఆలకించి ధరించు; అవ్యక్త = అవ్యక్తమైన; రూపంబులున్ = స్వరూపాలు; ఐ = అయి; వెలుంగు = ప్రకాశించే; భవదీయ = నీ; స్థూల = స్థూలమైన; సూక్ష్మ = సూక్ష్మమైన; రూపంబులునున్ = స్వరూపములును; నానా = అనేక; శక్తి = శక్తులు; ఉపబృంహితంబున్ = పెంపొందినవి; ఐన = అయిన; బ్రహ్మ = బ్రహ్మదేవుడు; ఆది = మొదలగు; రూపంబులునున్ = స్వరూపములును; నీ యంత నీవే = నీ యంత నీవే; ధరించి = ధరించి, స్వీకరించి; జగత్ = లోకములను; ఉత్పత్తిన్ = సృష్టి; స్థితి = స్థితి; లయంబులన్ = లయములను; తంతుకీటకంబునున్ = పట్టుపురుగు; పోలెన్ = వలె; కావించుచున్ = చేయుచు; అమోఘ = అమోఘమైన, తిరుగులేని; సంకల్పుండవు = సంకల్పము కలవాడవు; ఐ = అయి; లీలన్ = లీలల {లీల - ప్రయత్నరహితముగను, లేనిది ఉన్నట్లనిపింప జేయు}; విభూతిన్ = వైభవములలో; క్రీడించు = క్రీడించెడి; మహిమంబున్ = మహిమను; తెలియున్ = తెలిసికొనగల; అట్టి = సరిపడునట్టి; పరిజ్ఞానమున్ = నేర్పును; కృపన్ = దయ; చేయుము = చేయుము; భవదీయ = నీ యొక్క; శాసనంబునన్ = ఆజ్ఞానుసారము; జగత్ = లోకములను; నిర్మాణంబున్ = నిర్మాణమును; కావించున్ = చేయుచున్న; అపుడు = అప్పుడు; బ్రహ్మ = బ్రహ్మను అను; అభిమానంబునన్ = అహంకారము; చేసి = వలన; అవశ్యంబునున్ = తప్పక; మహత్ = గొప్పతన; అహంకారంబులున్ = అహంకారములు; నా = నా; మదిన్ = మనసున; పొడమున్ = పుట్టును; కావునన్ = అందచేత; తత్ = వాని; పరిహారాన్ = విరుగుడు, తొలగుట; అర్థంబున్ = కోసము; వేడెదన్ = ప్రార్థించెదను; నన్నున్ = నన్ను; కరుణ = దయతో; ఆర్థ = ఆర్థమైన, మెత్తబడ్డ; దృష్టిన్ = దృష్టితో; విలోకించి = చూచి; దయసేయుము = ప్రసాదించుము; అని = అని; విన్నవించినన్ = వేడుకొనిన; ఆలించి = విన్నవాడై; పుండరీకాక్షుండున్ = పుండరీకాక్షుడు {పుండరీకాక్షుడు - పుండరీకముల (తెల్లతామరల) వంటి కన్నులు ఉన్నవాడు, విష్ణువు}; అతనిన్ = అతనికి (బ్రహ్మదేవుని); కిన్ = కి; ఇట్లు = ఈ విధముగ; అనియెన్ = పలికెను;

భావము:

ఓ దేవా! నీవు సకల భూతాల అంతరాత్మవు అయి ఉండేవాడవు, భగవంతుడవు. నీకు నమస్కరించి నా కోరిక విన్నవించుకుంటాను. అనుగ్రహించు. అవ్యక్త స్వరూపాలలో ప్రకాశించే నీ

యొక్క స్థూల సూక్ష్మ రూపాలను; సకల శక్తులతో కూడిన బ్రహ్మదేవుడు మున్నగు రూపములును సమస్తం సృష్టి స్థితి లయములను సాలెపురుగు గూడు అల్లినట్లు నీ అంతట నీవే ధరించి నిర్వహించుచు ఉంటావు. అమోఘ స్వసంకల్పశక్తితో లీలావిభూతితో క్రీడిస్తు ఉంటావు. అట్టి నీ మహిమను నాకు విశదీకరించు. నీ ఆజ్ఞానువర్తిని అయి జగత్తు నిర్మించే సమయంలో బ్రహ్మదేవుడను అనే మోహం అహంకారం తప్పక జనిస్తాయి కదా. దానికి పరిహారం అనుగ్రహించ మని వేడుకుంటున్నాను. నన్ను కృపాదృష్టితో కటాక్షించి అనుగ్రహించు" అని బ్రహ్మదేవుడు ప్రార్థించాడు. అది విన్న పద్మాక్షుడు ఇలా చెప్పసాగాడు.

2-249-క.

"వారిజభవ శాస్తార్థ వి

చారజ్ఞానమును భక్తి సమధికసాక్షా

త్కారములను నీ మూడు ను

దారత నీ మనమునందు ధరియింపనగున్.

.

టీకా:

వారిజ = పద్మమున; భవ = పుట్టినవాడ (బ్రహ్మదేవుడా); శాస్త్ర = శాస్త్రముల; అర్థ = భావములు;
 విచార = విశేషముగ చర్చించుకొను; జ్ఞానమును = జ్ఞానమును; భక్తిన్ = భక్తియును; సమధిక =
 చక్కటి; సాక్షాత్కారమునున్ = యదార్థ స్థితి నెరుగుట; అను = అనే; ఈ = ఈ; మూడున్ =
 మూడును (3); ఉదారతన్ = బాగుగ, ఎక్కువగ; నీ = నీ యొక్క; మనమునన్ = మనసు; అందున్ =
 లోపల; ధరియింపన్ = స్థిరపరచు కొన; అగున్ = వలెను.

భావము:

నారాయణుడు కటాక్షించి తెలుపుతున్నాడు. "ఓ పద్మసంభవ! బ్రహ్మదేవుడ! నీ మన్నులో శాస్త్రాలను చర్చించుకొని అర్థం చేసికొనుట, భక్తి, చక్కగా యదార్థ స్థితిని తెలిసికొనుట అనే ఈ మూడింటిని బాగుగ నిలుపుకొనవలయును.

2-250-సీ.

పరికింప మత్స్యరూపస్వభావములును-

మహిమావతార కర్మములుఁ దెలియు

తత్త్వవిజ్ఞానంబు దలకొని మత్ప్రసా-

దమునఁ గల్గెడి నీకుఁ గమలగర్భ!

సృష్టిపూర్వమునఁ జర్చింప నే నొకరుండఁ-

గలిగి యుండుదు వీతకర్మి నగుచు

సమధిక స్థూల సూక్ష్మస్వరూపములుఁ ద-

త్కారణ ప్రకృతియుఁ దగ మదంశ

2-250.1-ఆ.

మందు లీనమైన నద్వితీయుండనై

యుండు నాకు నన్య మొకటి లేదు

సృష్టికాలమందు సృజ్యమానం బగు

జగము మత్స్యరూప మగును వత్స!

టీకా:

పరికింపన్ = సరిగ చూసిన; మత్ = నాయొక్క; స్వరూప = స్వరూప; స్వభావములునున్ = స్వభావములును; మహిమ = ప్రభావములు; అవతార = అవతారములు; కర్మములు = ఆచరించిన పనులు; తెలియు = గ్రహింపగల; తత్త్వ = తత్త్వశాస్త్ర {తత్త్వము - విచారించు జ్ఞానము, లక్షణము, ఉన్నయదార్థస్థితి, తత్త్వశాస్త్రము}; విజ్ఞానంబున్ = విజ్ఞానము; తలకొని = చక్కగ, పొటమరించి; మత్ = నాయొక్క; ప్రసాదమున్ = అనుగ్రహము వలన; కల్గెడిన్ = కలుగును; నీకున్ = నీకు; కమలన్ = కమలమందు; గర్భ = పుట్టిన వాడ (బ్రహ్మ దేవ); సృష్టి = సృష్టికి; పూర్వమునన్ = ముందుననే; చర్చింపన్ = తెలిసికొని చూసిన; నేన్ = నేను; ఒకరుండన్ = ఒక్కడనే; కలిగి = ఉండి; ఉండుదున్ = ఉండేవాడను; వీత = తొలగిన; కర్మిన్ = కర్మములు కలవాడను; అగుచున్ = అగుచు; సమధిక = చాలావక్కువ; స్థూల = స్థూలమైన {స్థూలరూపము - కంటికి కనిపించు

పంచభూతాత్మక స్వరూపము; సూక్ష్మ = సూక్ష్మమైన (సూక్ష్మరూపము - కంటికి కనిపించని సూక్ష్మ స్థాయిలోని ఆత్మైకరూపము); స్వరూపములున్ = స్వరూపములు; తత్ = వానికి; కారణ = కారణమైన; ప్రకృతియున్ = ప్రకృతియును; తగన్ = తగ; మత్ = నాయొక్క; అంశన్ = కళలలు; అందున్ = లో;

లీనమైనన్ = లీనమైపోయి; అద్వితీయుండను = అద్వితీయమైనవాడను (అద్వితీయము - ద్వితీయము (సాటికా గల రెండవది) లేనిది); ఐ = అయ్యి; ఉండున్ = ఉండే; నాకు = నాకు; అన్యము = ఇతరము; ఒకటి = ఒకటైనను; లేదు = లేదు; సృష్టి = సృష్టికి; కాలము = సమయము; అందున్ = లో; సృజ్యమానంబున్ = సృష్టింపబడుచున్నవి; అగు = అయిన; జగముల్ = లోకములు; మత్ = నా యొక్క; రూపము = స్వరూపము; అగును = అయిఉన్నవి; వత్స = నాయనా.

భావము:

ఓ పద్మజుడ! బ్రహ్మదేవుడ! తెలిసికొంటే, నా యొక్క స్వరూపము, స్వభావములు, మహిమలు, అవతారాలు - కృత్యములు అధ్యయనం చేయవలెను. దానితో నా దయవలన తత్వవిజ్ఞానము లభించును. ఈ జగత్తు సృష్టించబడుటకు ముందు నుండి నేను ఒక్కనిగనే (ఏకలుడగనే) ఉన్నాను. ఏ కర్మబంధాలు నాకు అంటవు. స్థూల సూక్ష్మ స్వరూపాలు, కారణభూతమైన ప్రకృతి సమస్తం నా అంశలే. అవన్నీ నాలో లీనమై ఉంటాయి. పుత్రా! బ్రహ్మదేవుడ! నాకు ఇతరమైనది ఏదీ లేనే లేదు. అలాగే సృష్టి జరుగుతుండే కాలంలో వచ్చేవి సర్వం నా స్వరూపమే అని గ్రహించు." అని విష్ణుదేవుడు వివరించసాగాడు.

2-251-క.

అరయఁగఁ గల్పప్రళయాం

తరమున నాద్యంత విరహితక్రియతోడం

బరిపూర్ణ నిత్య మహిమం

బరమాత్ముడనై సరోజభ్రవ యే నుందున్.

టీకా:

అరయఁగన్ = తెలిసికొనినచో; కల్ప = కల్పములు; ప్రళయన్ = ప్రళయములు; అంతరమునన్ = లోపలను; ఆది = మొదలు; అంత = తుది; విరహిత = లేని; క్రియ = విధము; తోడన్ = తో; పరిపూర్ణ = సంపూర్ణమైన; నిత్య = శాశ్వతమైన; మహిమన్ = మహిమతో, ప్రభావముతో; పరమాత్ముడనున్ = పరమాత్ముడను; ఐ = అయి; సరోజ = పద్మము నందు; భవ = పుట్టిన వాడ; ఏను = నేను; ఉందున్ = ఉంటాను.

భావము:

ఓ కమలసంభవుడ! బ్రహ్మదేవుడ! కల్పాంతమున వచ్చే ప్రళయకాలంలో కూడ ఆది అంతము లేని విధంగా సంపూర్ణ శాశ్వత మహత్వముతోటి పరమాత్ముడనుగా నేను ప్రకాశిస్తుంటాను అని తెలిసికొనుము. అని హరి తత్త్వము మరియు బోధించసాగాడు.

ద్వితీయ స్కంధము : **మాయా ప్రకారంబు**

2-252-వ.

అదియునుంగాక నీవు నన్నడిగిన యీజగన్నిర్మాణ మాయా ప్రకారం బెఱింగింతు; లేని యర్థంబు శుక్తిరజతభ్రాంతియుంబోలె నేమిటి మహిమం దోచి క్రమ్మఱి దోపకమాను నదియె మదీయ మాయావిశేషం బని యెఱుంగు; మదియునుంగాక లేని యర్థంబు దృశ్యమానం బగుటకును, గల యర్థంబు దర్శనగోచరంబు గాకుండుటకును, ద్విచంద్రాదికంబును దమఃప్రభాసంబును దృష్టాంతంబులుగాఁ దెలియు మే ప్రకారంబున మహాభూతంబులు భౌతికంబు లయిన ఘటపటాదులందుఁ బ్రవేశించి యుండు నా ప్రకారంబున నేను నీ భూతభౌతికంబులయిన సర్వకార్యంబు లందు సత్త్వాది రూపంబులం బ్రవేశించి యుండు; భౌతికంబులు భూతంబు లందుం గారణావస్థం బొందు చందంబున భూత భౌతికంబులు గారణావస్థం బొంది నా యందు నభివ్యక్తంబులై యుండవు; సర్వదేశంబుల యందును, సర్వకాలంబుల యందును నేది బోధితంబై యుండు నట్టిదియ పరబ్రహ్మస్వరూపంబు; తత్త్వంబెఱుంగ నిచ్చించిన మిము బోఁటి వారలకు నీ చెప్పిన మదీయతత్త్వాత్మకంబైన యర్థంబు యర్థం బని యెఱుంగుదురు; ఈ యర్థం బుత్కృష్టం

బయినయది యేకాగ్రచిత్తుండవై, యాకర్ణించి భవదీయచిత్తంబున ధరియించిన నీకు సర్గాది
కర్మంబు లందు మోహంబు సెందకుండెడి," నని భగవంతుండయిన పరమేశ్వరుండు
చతుర్ముఖున కానతిచ్చి నిజలోకంబుతో నంతర్ధానంబు నొందె," నని చెప్పి శుకుండు వెండియు
నిట్లనియె.

టీకా:

అదియునుం = అంతే; కాక = కాకుండగ; నీవున్ = నీవు; నన్నున్ = నన్ను; అడిగిన = అడిగిన; ఈ =
ఈ; జగత్ = లోకముల; నిర్మాణ = నిర్మాణము యొక్క; మాయా = రహస్య విధానము; ప్రకారంబున్
= వివరమును; ఎఱింగితున్ = తెలిపెదను; లేని = లేనట్టి; అర్థంబున్ = విషయమును; శుక్తి =
ముత్యపు చిప్ప అందలి; రజత = వెండి ఉన్నట్లు కలుగు; భ్రాంతియున్ = భ్రమ; పొలెన్ = వలె; ఏమిటి
= దేని; మహిమన్ = ప్రభావము వలన; తోచిన్ = ఉన్నట్లు అనిపించి, కనిపించి; క్రమ్మఱున్ =
మరల; తోచక = తోచక ఉండు, కనిపించని; అదియ = అదియే; మదీయ = నా యొక్క; మాయా =
మాయ యొక్క; విశేషంబు = ప్రత్యేకత; అని = అని; ఎఱుంగుము = తెలియుము; అదియునున్ =
అంతే; కాక = కాకుండగ; లేని = లేనట్టి; అర్థంబున్ = విషయమును; దృశ్యమానంబున్ =
కనిపించునది; అగుటకునున్ = అగుటకు; కల = అయిన; అర్థంబున్ = కారణమును; దర్శన =
చూచుటకును; గోచరంబున్ = కనిపించునది; కాన్ = అయి; ఉండుటకునున్ = ఉండుటకును; ద్వి =
ఇద్దరు; చంద్ర = చంద్రులు తోచుట; ఆదికంబునున్ = మొదలైనవియును; తమన్ = చీకటి;
ప్రభాసంబునున్ = వ్యాపించునట్లు తోచుట; దృష్టాంతములుగాన్ = ఉదాహరణలుగా; తెలియుము
= తెలిసికొనుము; ఏ = ఏ; ప్రకారంబునన్ = విధముగ నైతే; మహాభూతంబులున్ =
మహాభూతములు {మహాభూతములు - పంచభూతములు మరియు మనసు}; భౌతికంబులు =
భౌతికములు {భౌతికములు - భౌతిక స్వరూపము కలవి}; అయిన = అయినట్టి; ఘట = కుండలు;
పట = వస్త్రములు; అందున్ = లలో; ప్రవేశించి = చేరి; ఉండున్ = ఉండునో; ఆ = ఆ; ప్రకారంబునన్
= విధముగనే; నేను = నేను; ఈ = ఈ; భూత = భూతములతో కూడి; భౌతికంబులు = భౌతికములు;
అయిన = అయినట్టి; సర్వ = సర్వమైన; కార్యంబున్ = కార్యములు {కార్యములు - కారణముల
వలన కలుగునవి}; అందున్ = అన్నిటను; సత్త్వాదిన్ = సత్త్వాది, జీవులు మొదలైన; రూపంబులన్ =
రూపములలో; ప్రవేశించి = చేరి; ఉండున్ = ఉండెదను; భౌతికంబులు = భౌతికములైనవి
{భౌతికములు - భౌతిక స్వరూపము కలవి, సమస్త సృష్టి}; భూతంబులు = మహాభూతములు

{మహాభూతములు - పంచభూతములు మరియు మనసు}; అందున్ = అందున; కారణా =
 కారణమైన; అవస్థన్ = స్థితిని; పొందున్ = పొందు; చందంబునన్ = విధముగ; భూత = సమస్త
 భూతములు; భౌతికంబులున్ = భౌతికములును; కారణ = కారణమైన; అవస్థన్ = స్థితిని; పొందిన్ =
 పొంది; నా = నా; అందున్ = లో; అభివ్యక్తంబులు = కనిపించునవి, రూపములు కలవి; ఐ = అయి;
 ఉండవు = ఉండవు; సర్వ = సర్వమైన; దేశంబులన్ = ప్రదేశములు; అందునున్ = లోను; సర్వ =
 సర్వమైన; కాలంబులన్ = సమయములు; అందునున్ = లోను; ఏది = ఏదయితే; బోధితంబున్ =
 తెలియబడుతు; ఐ = అయి; ఉండున్ = ఉంటుందో; అట్టిదియ = అదియే; పరబ్రహ్మ = పరబ్రహ్మ
 యొక్క; స్వరూపంబున్ = స్వరూపము యొక్క; తత్త్వంబున్ = పరమ తత్త్వమును {తత్త్వము - మొత్తం
 సృష్టి యొక్క యదార్థ స్థితి}; ఎఱుంగన్ = తెలిసికొన; ఇచ్చించిన = కోరుచున్న; మిమున్ = మీ;
 బోఁటిన్ = వంటి; వారలకున్ = వారి; కున్ = కి; నీ = నీకు; చెప్పిన = చెప్పిన; మదీయ = నా యొక్క;
 తత్త్వ = తత్త్వము యొక్క; ఆత్మకంబున్ = లక్షణము; ఐనన్ = అయిన; అర్థంబ = అర్థమే; అర్థంబున్ =
 అర్థము; అని = అని; ఎఱుంగుము = తెలియుము; ఈ = ఈ; అర్థంబ = అర్థమే; ఉత్కృష్టంబున్ =
 ప్రశస్తమైనది; అయినయది = అయినట్టిది; ఏకాగ్రన్ = ఏకాగ్రమైన {ఏకాగ్రము - ఒకే దాని యందు
 కేంద్రీకరింప బడినది}; చిత్తుండవున్ = మనసు కలవాడవు; ఐ = అయి; ఆకర్షించిన్ = విని;
 భవదీయ = నీ యొక్క; చిత్తంబునన్ = మనసులో; ధరియించినన్ = తాల్చినచో; నీకున్ = నీకు; సర్గ
 = సృష్టించుట; ఆది = మొదలగు; కర్మంబులు = కర్మములు; అందున్ = అందు; మోహంబున్ =
 మోహమును {మోహము - నిజము కానిదాని యందు తగులము ఏర్పడుట}; చెందక =
 పొందకుండగ; ఉండెడి = ఉండును; అనిన్ = అని; భగవంతుండు = భగవంతుడు {భగవంతుడు -
 సమస్త మహిమలు కలవాడు}; అయిన = అయినట్టి; పరమేశ్వరుండున్ = పరమేశ్వరుండు
 {పరమేశ్వరుడు - అత్యున్నత ప్రభుత్వము కలవాడు}; చతుర్ముఖున్ = చతుర్ముఖ బ్రహ్మ
 {చతుర్ముఖుడు - నాలుగు ముఖములు ఉండువాడు, బ్రహ్మదేవుడు}; కిన్ = కి; ఆనతి = చెప్పి
 అనుగ్రహము; ఇచ్చి = ప్రసాదించి; నిజ = తన యొక్క; లోకంబున్ = లోకము; తోన్ = తోసహా;
 అంతర్ధానంబున్ = అంతర్ధానమును {అంతర్ధానము - అదృశ్యము, లోపలి స్థానము}; ఒందెన్ =
 పొందెను; అని = అని; చెప్పి = చెప్పి; శుకుండున్ = శుకుడు; వెండియున్ = మరల; ఇట్లు = ఈ
 విధముగ; అనియెన్ = పలికెను.

భావము:

అంతేకాకుండ, ఈ జగత్తు సృష్టింపబడిన విధానాలను నువ్వు అడిగావు కదా వివరిస్తాను శ్రద్ధగా విను. ఆల్పిప్పలలో వెండి ఉన్నట్లు భ్రాంతి కలుగుతుంది. తరచి చూసినచో లేదని తెలుస్తుంది. అలాగే ఏదైతే లేకుండానే ఉన్నట్లు భ్రాంతి కనబడుతుంటుందో. సరిగా చూస్తే లేదని తెలుస్తుంది. దానినే నా మాయగా గ్రహించు. అంతేకాకుండా లేనిది ఉన్నట్లు కనబడుటకు, ఉన్నది లేనట్లు అనిపించుటకు, ఇద్దరు చంద్రుళ్ళు ఆకాశంలో ఒకరు, కింద నీటిలో ఒకరు ఉన్నట్లు కనబడుటకు, చీకట్లు వ్యాపించినట్లు అనిపించుటకు నా మాయాప్రభావంతో కలిగెడి భ్రాంతులుగా తెలిసికొనుము. ఏవిధంగా అయితే ఆకాశం, నిప్పు, వాయువు, నీరు, భూమి, మనస్సు భౌతిక స్వరూపాలు కలిగిన కుండ, బట్ట మున్నగువాని యందు ప్రవేశించి ఉంటాయో. అదేవిధంగా నేను భూతములు, భౌతికములు సమస్తమునందు జీవు లందు ప్రవేశించి కార్య రూపంలో ఉంటాను. భౌతికమైనవి, భూతములకు కారణభూతములై ఉంటాయి. అలాగే సర్వ భూతములు, భౌతికములు కారణభూతములై నాయందు కనబడలేవు. సర్వప్రదేశములలో సర్వకాలములలో ఏదైతే తెలియబడుతుంటుందో అదే బ్రహ్మస్వరూపం. నీవంటి తత్త్వ జిజ్ఞాసువులకు నీకు చెప్పబడినదే సత్యం అని తెలియుము. ఇదే సర్వోత్కృష్ట మయినది. కనుక ఏకాగ్ర దృష్టితో వినుము. నీ మనస్సులో పదిలముగ నిలుపుకొనుము. నీకు సృష్టించుట మున్నగు కార్యములలో మోహం కలుగకుండ ఉంటుంది". అని వైకుంఠుడు చతుర్ముఖ బ్రహ్మకు వివరించి వైకుంఠంతో సహా అంతర్ధానం అయ్యాడు." ఈ విధంగా శుకముని పరీక్షిత్తు మహారాజుకి వివరించి ఇంకా చెప్పసాగాడు.

2-253-సీ.

"అవనీశ! బ్రహ్మ యిట్లంతర్హితుండైనఁ-

బుండరీకాక్షుని బుద్ధినిలిపి

యానందమునఁ బొంది యంజలి గావించి-

తత్పరిగ్రహమునఁ దనదు బుద్ధిఁ

గైకొని పూర్వప్రకారంబునను సమ-

ప్రప్రపంచంబును దగ సృజించి

మఱియొక నాఁడు ధర్మప్రవర్తకుఁ డౌచు-

నఖిల ప్రజాపతియైన కమల

2-253.1-తే.

గర్భుఁ డాత్మహితార్థమై కాక సకల

భువనహితబుద్ధి నున్నత స్ఫురణ మెఱసి

మానితంబైన యమ నియమములు రెంటి

నాచరించెను సమ్మోదితాత్ముఁ డగుచు.

టీకా:

అవనీశ = రాజా (అవనీశుడు - అవనికి (భూమికి) ఈశుడు (ప్రభువు)); బ్రహ్మ = బ్రహ్మ దేవుడు; ఇట్లు = ఈ విధముగ; అంతర్హితుండు = అదృశ్యుడు; ఐనఁన్ = అవ్వగా; పుండరీకాక్షునిన్ = పుండరీకాక్షుని (పుండరీకాక్షుడు - పుండరీక (తెల్లకలువ) వంటి అక్షుడు); బుద్ధిన్ = బుద్ధి యందు; నిలిపి = నిలిపుకొని; ఆనందమునన్ = ఆనందమును; పొందిన్ = పొంది; అంజలి = చేతులు జోడించి నమస్కారము; కావించి = చేసి; తత్ = అతడు; పరిగ్రహంబునన్ = స్వీకరించుటను; తనదున్ = తన; బుద్ధిన్ = మనసున; కైకొని = గ్రహించి; పూర్వ = ముందటి; ప్రకారంబునన్ = విధముగనే; సమస్త = సమస్తమైన; ప్రపంచంబునన్ = ప్రపంచమును; తగన్ = తగినట్లుగ; సృజించి = సృష్టించి; మఱియొకన్ = ఇంకొక; నాఁడున్ = రోజు; ధర్మ = ధర్మమును అనుసరించి; ప్రవర్తకుఁడు = నడచువాడు; ఔచున్ = అగుచు; అఖిల = సమస్తమైన; ప్రజ = ప్రజలకును, సృష్టికిని; పతి = అధిపతి; ఐనఁన్ = అయిన; కమల = కమలమున; గర్భుఁడు = పుట్టినవాడు; ఆత్మ = తన; హిత = మేలు; అర్థము = కోసము; ఐ = అయ్యి; కాక = కాకుండగ; సకల = సమస్తమైన; భువన = లోకముల; హిత = మేలు కొరకైన; బుద్ధిన్ = బుద్ధితో; ఉన్నత = గొప్ప; స్ఫురణన్ = ఆలోచనతో; మెఱసి = అతిశయించి; మానితంబున్ = గౌరవింపదగినది; ఐనఁన్ = అయిన; యమ = యమము (యమము - అంతరిందియ నిగ్రహము); నియమము = నియమము (నియమము - బహిరిందియ నిగ్రహము); రెంటిన్ = రెండింటిని; ఆచరించెన్ = అచరించెను; సమ్మోదిత = సంతోషము తోకూడిన; ఆత్ముఁడు = మనసు కలవాడు; అగుచున్ = అగుచు.

భావము:

ఓ పరీక్షిన్మహారాజా! ఆ విధంగా మాయమైపోయిన పద్మాక్షుడు శ్రీమన్నారాయణమూర్తిని హృదయంలో నిలుపుకొని ఆనందాన్ని పొందాడు. చేతులు జోడించి నమస్కరించాడు. ఆయన అనుగ్రహాన్ని తలచుకుంటు ఇదివరకులాగే సమస్తమైన ప్రపంచాన్ని చక్కగా సృష్టించసాగాడు. తరువాత ప్రజాపతి అయిన బ్రహ్మదేవుడు సర్వలోకాలకు మేలు ఒనగూర్చుటకొరకు గొప్ప ధర్మప్రవర్తకునిగా పూజితములైన యమనియమాలను రెంటినీ సంతోషచిత్తుడై ఆచరించాడు.

2-254-వ.

అయ్యవసరంబున.

టీకా:

ఆ = ఆ; అవసరంబునన్ = సమయమున.

భావము:

అలా బ్రహ్మదేవుడు తపస్సు చేసెడి సమయంలో.

2-255-క.

ఆ నలినాసన నందను

తైన సనందాది మునుల క్రేసరుడున్

మానుగఁ బ్రియతముఁడును నగు

నానారదుఁ డేగుదెంచె నబ్జ కడకున్.

టీకా:

ఆ = ఆ; నలినన్ = తామరపువ్వునందు (నలినాసననందనులు - నళిన (తామరపువ్వు) లో ఆసన (కూర్చున్న వాడు, బ్రహ్మదేవుడు) నందనులు (పుత్రులు), నారదుడు మరియు సనకసనందనాదులగు యోగులు); ఆసనన్ = కూర్చున్నవాని, బ్రహ్మదేవుని; నందనున్ = పుత్రులు;

ఐన = అయిన; సనంద = సనందుడు; ఆది = మొదలగు; మునులున్ = మునుల; కున్ = కు;
అగ్రేసరుడున్ = పెద్దవాడును; మానుగన్ = మానుగ, చక్కగ; ప్రియతముడునున్ = అత్యంత
ప్రియమైనవాడు (ప్రియ - ప్రియతరము - ప్రియతమము); అగున్ = అయిన; ఆ = ఆ; నారదుడున్ =
నారదుడు; ఏగుదెంచెన్ = వచ్చెను; అబ్జజన్ = బ్రహ్మదేవుని (అబ్జజడు - అబ్జము (పద్మము) అందు
జడు (పుట్టినవాడు)); కడకున్ = వద్దకు.

భావము:

కమలజడైన బ్రహ్మదేవుని దగ్గరకి తనకు ప్రియపుత్రుడు, సనకసనందాదులకు అన్నగారు అయిన
నారదమహర్షి వచ్చాడు.

2-256-క.

చనుదెంచి తండ్రికిం బ్రియ

మొనరగ శుశ్రూషణంబు లొనరిచి యతడుం

దన దెసఁ బ్రసన్నుడగుటయుఁ

గని భగవన్మాయ దెలియఁగా నుత్సుకుడై.

టీకా:

చనుదెంచి = వచ్చి; తండ్రిన్ = తండ్రి; కిన్ = కి; ప్రియము = ప్రీతి; ఒనరగన్ = కలుగునట్లు;

శుశ్రూషణంబులున్ = సేవలు; ఒనరిచి = కలిగించి, చేసి; అతడున్ = అతను; తన = తన; దెసన్ =

వైపు, అందు; ప్రసన్నుడు = ప్రసన్నుడు; అగుటయున్ = అగుట; కని = చూసి; భగవత్ =

భగవంతుని; మాయన్ = మాయను; తెలియఁగాన్ = తెలిసికొన; ఉత్సుకుడు = కుతూహలము

కలవాడు; ఐ = అయి.

భావము:

అలా వచ్చిన నారదమహర్షి తండ్రి యైన బ్రహ్మదేవునికి శుశ్రూషలు చేసి, ప్రసన్నుడగుట గమనించి
భగవంతుని మాయని వివరంగా తెలుపమని కుతూహలంగా అడిగాడు.

ద్వితీయ స్కంధము : భాగవత దశలక్షణంబులు

2-257-స్.

అవనీశ! నీవు న న్నడిగిన పగిది నా-

తఁడుఁ దండ్రి నడుగఁ బితామహుండు

భగవంతుఁ డాశ్రితపారిజాతము హరి-

గృపతోడఁ దన కెఱింగించి నట్టి

లోకమంగళ చతుశ్శ్లోక రూపంబును-

దశలక్షణంబులఁ దనరు భాగ

వతము నారదున కున్నతిఁ జెప్పె; నాతఁడు-

చారు సరస్వతీ తీరమునను

2-257.1-తే.

హరిపదధ్యాన పారీణుఁ డాత్మవేది

ప్రకటతేజస్వి యగు బాదరాయణునకుఁ

గోరి యెఱిగించె; నమ్మహోదారుఁ డెలమి

నాకు నెఱిగించె; నెఱిగింతు నీకు నేను.

టీకా:

అవనీశ = రాజ, పరీక్షితా; నీవున్ = నీవు; నన్నున్ = నన్ను; అడిగినన్ = అడిగినట్టి; పగిది = విధముగ; ఆతఁడుఁన్ = అతడు, నారదుడు; తండ్రిన్ = తండ్రిని, బ్రహ్మదేవుని; అడుగన్ = అడుగగ; పితామహుండు = తాత, విష్ణువు; భగవంతుఁడున్ = భగవంతుడు భగవంతుడు - సమస్తమైన మహిమలు కలవాడు; ఆశ్రిత = ఆశ్రయించిన వారికి; పారిజాతమున్ = కల్పవృక్షము; హరి = హరి; కృపన్ = దయ; తోడఁన్ = తో; తనకున్ = తనకు; ఎఱింగించినట్టి = తెలిపినట్టి; లోకన్ = లోకములకు; మంగళ = శుభకరమైన; చతుస్ = నాలుగు; శ్లోకన్ = శ్లోకముల; రూపంబునన్ = రూపములో; దశ = పది; లక్షణంబులున్ = లక్షణములతో; తనరు = అలరారు; భాగవతమున్ =

భాగవతమును; నారదున్ = నారదున; కున్ = కు; ఉన్నతిన్ = ఉదారబుద్ధితో; చెప్పెన్ = చెప్పెను;
 ఆతఁడు = ఆతడు; చారు = పవిత్రమైన; సరస్వతీ = సరస్వతీనదీ; తీరమునన్ = తీరములో;
 హరిన్ = హరి యొక్క {హరి - సమస్త బంధనాలను హరింపజేయు వాడు}; పద = పాదముల ఎడ;
 ధ్యాన = ధ్యానము చేయుటలో; పారీణుఁడు = బహు నేర్పరి; ఆత్మ = ఆత్మవిద్య; వేది = తెలిసిన
 వాడు; ప్రకటన్ = ప్రసిద్ధి పొందిన; తేజస్విన్ = తేజస్సు కలవాడు; అగున్ = అయిన; బాదరాయణున్
 = వేదవ్యాసుని {బాదరాయణుడు - బదరీ వనపు ఋషి, బాదర (ప్రయోజనములను) ఆయణుడు
 (లేనివాడు), వ్యాసుడు}; కున్ = కి; కోరి = ఇష్టంగా; ఎఱిగించెన్ = తెలిపెను; ఆ = ఆ; మహా = మిక్కిలి;
 ఉదారుఁడు = ఔదార్యము కలవాడు; ఎలమిన్ = ప్రేమగా; నాకున్ = నాకు; ఎఱిగించెన్ = తెలిపెను;
 ఎఱిగింతున్ = తెలిపెదను; నీకున్ = నీకు; నేనున్ = నేను.

భావము:

ఓ పరీక్షిన్మహారాజ! నువ్వు నన్ను ఎలా అడిగావో, అదేవిధంగా పూర్వం నారదమహర్షి తన తండ్రి
 బ్రహ్మదేవుని అడిగాడు. అంతనా చతుర్ముఖబ్రహ్మ తనకు విష్ణుమూర్తి దయతలచి తెలియజేసిన
 లోకకల్యాణకరమైన నాలుగు శ్లోకాల రూపంలో, పది లక్షణాలు కలిగిన భాగవతాన్ని నారదునికి
 చెప్పాడు. ఒకనాడు సరస్వతీతీరంలో పరమ హరిభక్తుడు, గొప్ప ఆత్మజ్ఞాని, బహుళ తేజశ్శాలి
 అయిన వేదవ్యాసునికి ఆ నారదమహర్షి తెలియజెప్పాడు. ఆ వ్యాసులవారు నాకు చెప్పారు. నేను
 నీకు చెప్తాను. శర్థగా విను. అని శుకబ్రహ్మ పరీక్షిత్తునకు లెలిపి ఇంకా ఇలా చెప్పసాగాడు.

2-258-వ.

అదియునుంగాక యిపుడు విరాట్పురుషునివలన నీ జగంబు లే వడువునఁ బొడమె ననునవి
 మొదలయిన ప్రశ్నంబులు గొన్ని నన్నడిగితివి ఏను నన్నిటికి నుత్తరం బగునట్లుగా
 నిమ్మహాభాగవతం బువన్యసించెద నాకర్ణింపుము; అమ్మహాపురాణంబు చతుశ్శ్లోక రూపంబును
 దశలక్షణంబునైనై సంకుచిత మార్గంబున నొప్పు; నందు దశలక్షణంబు లెవ్వి యనిన "సర్గంబును,
 విసర్గంబును, స్థానంబును, బోషణంబును, నూతులును, మన్వంతరంబులును,
 నీశానుచరితంబులును, నిరోధంబును, ముక్తియు, నాశ్రయంబును, ననం బది తెఱుంగు లయ్యె;
 దశమాశ్రయ విశుద్ధ్యర్థంబు తక్కిన తొమ్మిది లక్షణంబులుఁ జెప్పంబడె నవి యెట్టి వనిన.

టీకా:

అదియునున్ = అంతే; కాకన్ = కాకుండగ; ఇప్పుడున్ = ఇప్పుడు; విరాట్పురుషునిన్ =
విరాట్పురుషుని (విరాట్పురుషుడు - విశ్వము అంతా తన రూపముగ కలవాడు, విశ్వరూపుడు);
వలనన్ = వలన; ఈ = ఈ; జగంబున్ = లోకములు; ఏ = ఏ; వడవునన్ = వడుపుతో, విధముగ;
పొడమెన్ = రూపములను పొందెను, పుట్టినవి; అనునవి = అనే; మొదలయిన = లాంటి;
ప్రశ్నంబులున్ = ప్రశ్నలు; కొన్ని = కొన్ని; నన్నున్ = నన్ను; అడిగితివి = అడిగినావు; ఏను = నేను;
అన్నిటి = అన్నిటి; కిన్ = కిని; ఉత్తరంబున్ = సమాధానము; అగునట్లుగాన్ = అయ్యే విధముగ; ఈ
= ఈ; మహా = గొప్ప; భాగవతంబున్ = భాగవతమును; ఉపన్యసించెదన్ = వివరించెదను;
ఆకర్ణింపుము = వినుము; ఆ = ఆ; మహా = గొప్ప; పురాణంబున్ = పురాణము; చతుస్ = నాలుగు;
శ్లోకన్ = శ్లోకముల; రూపంబునన్ = స్వరూపములో; దశ = పది; లక్షణంబునున్ = లక్షణములును;
ఐ = కలిగినదై; సంకుచిత = సంగ్రహమైన, చిన్నదైన; మార్గంబునన్ = విధముగ; ఒప్పున్ = ఒప్పి
ఉండును; అందున్ = దానిలోని; దశ = పది; లక్షణంబులున్ = లక్షణములు; ఎవ్వి = ఏవి; అనినన్ =
అంటే; సర్గంబునున్ = సర్గమును; విసర్గంబునున్ = విసర్గమును; స్థానంబునున్ = స్థానమును;
పోషణంబునున్ = పోషణమును; ఊతులునున్ = ఊతులును; మన్వంతరంబులునున్ =
మన్వంతరములును; ఈశానుచరితంబులును = ఈశ్వరునిచరిత్రములు; నిరోధంబునున్ =
నిరోధము; ముక్తియున్ = ముక్తి; ఆశ్రయంబునున్ = ఆశ్రయము; అనన్ = అనే; పది = పది;
తెఱంగులు = విధములు; అయ్యెన్ = అయినవి; దశమ = పదవది అయిన; ఆశ్రయన్ = ఆశ్రయము;
విశిద్ధి = పరిశుద్ధి; అర్థంబున్ = కోసము; తక్కిన = మిగిలిన; తొమ్మిదిన్ = తొమ్మిది; లక్షణంబులున్ =
లక్షణాలు; చెప్పంబడెన్ = చెప్పబడినవి; అవి = అవి; ఎట్టివి = ఎలాంటివి; అనినన్ = అంటే.

భావము:

పరీక్షిత్తు! విష్ణుమాయ గురించే కాకుండ, విరాట్పురుషుని నుండి ఈ లోకాలు అన్నీ ఎలా
సృష్టింపబడ్డాయి మొదలైన ప్రశ్నలు అడిగావు కదా. వాటన్నిటికీ సమాధానంగా
శ్రీమద్భాగవతమును చెప్తాను. శ్రద్ధగా విను. దశలక్షణాలు చెప్తు నాలుగు శ్లోకాల రూపంలో
సంగ్రహంగా ఉంటుంది. ఆ దశలక్షణాలు ఏవంటే 1) సర్గము 2) విసర్గము 3) స్థానము (స్థితి)
4) పోషణము (వృద్ధి) 5) ఊతులు 6) మన్వంతరములు 7) ఈశానుచరితంబులు 8) నిరోధము 9) ముక్తి

మరియు 10) ఆశ్రయము.

గమనిక: -చతుశ్శ్లోకి గా ప్రసిద్ధమైన గ్రంథభాగము:-

1. యావానహం యథా భావో యద్రూపగుణకర్మశః|
తథైవ తత్త్వవిజ్ఞాన మస్తుతే మదనుగ్రహన్||
2. అహమేవాసమేవాగ్రే నాన్యద్యత్సదసత్పరమ్|
పశ్చాదహం యదేతచ్ఛ యో2వశిష్యేత సో2స్మ్యహమ్||
3. ఋతే2ర్థం యత్ప్రతీయేత న ప్రతీయేత చాత్మని|
తద్విద్యాదాత్మనే మాయాం యథా22భాసో యథా తమః||
4. యథా మహాంతి భూతాని భూతేషూచ్ఛావచేష్వసి|
ప్రవిష్టాన్యప్రవిష్టాని తథా తేషు న తేష్వహమ్||

ఈ పదిలక్షణాలను ఇకపై క్రమంగా వివరించబడతాయి.

2-259-తే.

మహదహంకార పంచ తన్మాత్ర గగన

పవన శిఖి తోయ భూ భూతపంచ కేంద్రి

యప్రపంచంబు భగవంతునందు నగుట

సర్గ మందురు దీనిని జనవరేణ్య!

టీకా:

మహత్ = మహత్తు, మనసు; అహంకార = అహంకారము; పంచతన్మాత్ర = పంచతన్మాత్రలు {పంచ తన్మాత్రంబులు - శబ్దము, స్పర్శము, రూపము, రుచి, వాసన వాని మూల తత్వములు (5)}; గగన = ఆకాశము; పవన = వాయువు; శిఖి = అగ్ని; తోయ = నీరు; భూ = భూమి; భూత = భూతములు; పంచక = ఐదును; ఇంద్రియ = ఇంద్రియములు {ఇంద్రియ ప్రపంచము - పంచేంద్రియములు - కన్ను, ముక్కు, చెవి, నాలుక, చర్మము అను ఇంద్రియములు}; ప్రపంచమున్ = సమస్తమును; భగవంతున్

= భగవంతుని; అందున్ = అందు; అగుటన్ = కలుగుట; సర్గము = సర్గము; అందురు = అంటారు;
దీనిని = దీనిని; జన = మానవులలో; వరేణ్య = ఎంచదగ్గవాడా.

భావము:

ఓ పరీక్షిన్మహారాజ! మహాత్తు, అహంకారం, పంచ తన్మాత్రలు అనేడి శబ్దము, స్పర్శము, రూపము, రుచి, వాసన అయిదు, పంచభూతములు అనేడి ఆకాశము, వాయువు, అగ్ని, నీరు, భూమి అయిదు పంచేంద్రియములు అనేడి కన్ను, ముక్కు, చెవి, నాలుక, చర్మము అయిదు, విరాట్పురుషుని నుండి సృష్టింపబడుటను సర్గము అంటారు.

2-260-క.

సరసిజగర్భుండు విరా

ట్పురుషునివలనన్ జనించి, భూరితర చరా

చర భూత సృష్టిఁ జేయుట

పరువడిని విసర్గ మండ్రు భరతకులేశా!

టీకా:

సరసిజగర్భుండు = బ్రహ్మదేవుడు (సరసిగర్భుడు - సరసు లందు పుట్టునది (పద్మము) అందు పుట్టు వాడు, బ్రహ్మదేవుడు); విరాట్పురుషునిన్ = విరాట్పురుషుని (విరాట్పురుషుడు - విశ్వమే తన స్వరూపమైన వాడు); వలనన్ = వలన; జనియించి = పుట్టి; భూరితర = మిక్కిలిపెద్దదైన (భూరి భూరితరము భూరితమము); చర = చరించగల; అచర = చరించలేని; భూత = జీవుల; సృష్టిఁ = సృష్టింప; చేయుటన్ = చేయుటైన; పరువడిని = క్రమమును; విసర్గము = విసర్గము; అండ్రున్ = అందురు; భరత = భరతుని; కుల = వంశపు; ఈశ = రాజా.

భావము:

ఓ భరత వంశ మహా రాజ! పరీక్షిత్తు! బ్రహ్మదేవుడు నారాయణుని నాభి పద్మనుండి జనించి, బహు విస్తారమైన ఈ చరాచర జగత్తు సమస్తమును క్రమముగ సృజించుటను విసర్గము అంటారు.

2-261-క.

లోకద్రోహినరేంద్రా

నీకముఁ బరిమార్చి జగము నెఱి నిల్పిన యా

వైకుంఠనాథు విజయం

బాకల్పస్థాన మయ్యె నవనీనాథా!

టీకా:

లోక = లోకములకు; ద్రోహి = ద్రోహము చేయునట్టి; నర = నరులకు {నరేంద్రుడు - నరులకు ఇంద్రుడు, రాజు}; ఇంద్ర = ప్రభువ, రాజు; అనీకమున్ = సమూహమును; పరిమార్చి = సంహరించి; జగమున్ = లోకములను; నెఱిన్ = చక్కగ; నిల్పినన్ = నిలబెట్టిన, రక్షించిన; ఆ = ఆ; వైకుంఠనాథున్ = వైకుంఠనాథుని {వైకుంఠనాథుడు - వైకుంఠమునకు ప్రభువు}; విజయంబున్ = విజయముతో; ఆకల్ప = కల్పాంతము వరకు ఉండేది; స్థానమున్ = స్థానము; అయ్యెన్ = అయినది; అవనీ = భూమికి {అవనీనాథ - భూమికి ప్రభువు, రాజు}; నాథా = ప్రభువ, రాజు.

భావము:

ఓ రాజా పరీక్షిత్తు! లోకద్రోహులైన రాజులను సంహరించి లోకాలను సంరక్షించుటలోని ఆ వైకుంఠుని విజయాలను స్థానము అంటారు. ఈ స్థానము అనే విష్ణు మహిమ కల్పాది నుండి కల్పాంతాలవరకు సాగుతూనే ఉంటుంది.

2-262-క.

హాఠి సర్వేశుఁ డనంతుఁడు

నిరుపమ శుభమూర్తి సేయు నిజభక్త జనో

ద్ధరణము పోషణ మవనీ

వర! యూతు లనంగఁ గర్మవాసన లరయన్.

టీకా:

హారి = హారి {హారి - బంధనాలు హారింప జేసి ఉద్ధరించు వాడు, భగవంతుడు}; సర్వేశుఁడు = సర్వేశుడు {సర్వేశుడు - సర్వమునకు అధిపతి, భగవంతుడు}; అనంతుఁడు = అనంతుడు {అనంతుడు - అంతము లేని వాడు, భగవంతుడు}; నిరుపమ = సాటిలేని {నిరుపమశుభమూర్తి - సాటిలేని శుభమూర్తి, భగవంతుడు}; శుభ = శుభములు; మూర్తి = మూర్తిభవించిన వాడు; చేయున్ = చేసే; నిజ = తన; భక్త = భక్తుల; జన = సమూహముల; ఉద్ధరణము = ఉద్ధరణమును; పోషణము = పోషణము; అవనీ = భూమికి {అవనీవర - భూమికి వరుడ - రాజు}; వర = భర్త, రాజు; యూతులు = ఊతులు {ఊతులు - కర్మముల వాసనలు (దూర ప్రభావములు) భవిష్య ప్రాప్తంబులకు ఊతములైనవి కనుక ఊతులు}; అనంగన్ = అంటే; కర్మ = కర్మముల; వాసనలు = వాసనలు; అరయన్ = తెలిసికొంటే.

భావము:

రాజ్యంలోని ప్రజలను పోషిస్తుండే పరీక్షిన్మహారాజా! ఇక పోషణ అంటే విశ్వేశ్వరుడు, శాశ్వతుడు, సాటిలేని శుభమూర్తి, పాపాలను హరించువాడు అయిన విష్ణుభగవానుడు తన భక్తులను ఉద్ధరించుట, పోషించుట. మరి జీవుల జన్మజన్మలకైన విడువని కర్మల వాసనలను ఊతులు అంటారు.

2-263-తే.

జలజనాభ దయాకటాక్షప్రసాద

లబ్ధి నఖిలైక లోకపాలక విభూతి

మహిమఁ బొందిన వారి ధర్మములు విస్త

రమునఁ బలుకుట మన్వంతరములు భూప!

టీకా:

జలజనాభ = పద్మనాభుని {జలజనాభుడు - జల (నీట) జ (పుట్టిన, పద్మము) నాభుడు (బొడ్డున కలవాడు), విష్ణువు}; దయా = దయతోకూడిన; కటాక్ష = అనుగ్రహ; ప్రసాద = ప్రసాదము; లబ్ధిన్ = లభించుటచే; అఖిల = సమస్తమైన; ఏక = ముఖ్యమైన; లోక = లోకములను; పాలక = పాలించుటాది; విభూతిన్ = వైభవములు, ఐశ్వర్యములు; మహిమన్ = గొప్పతనములు; పొందిన = పొందిన; వారిన్ = వారి; ధర్మములు = ధర్మములు, విధానములు; విస్తరమునన్ = విస్తారముగ; పలుకుటన్ = తెలుపుట యే; మన్వంతరములున్ = మన్వంతరములు; భూప = భూమికి పతి, రాజా {భూప - భూమికి పతి, రాజు}.

భావము:

నరవరేణ్య పరీక్షితు! పద్మనాభుడు, విష్ణుమూర్తి కటాక్షవీక్షణలతో అనుగ్రహ ప్రసాదంతో సర్వ లోకాధిపతులు అధికారాన్ని అందుకోగలుగుతారు. అలా హరి అనుగ్రహ ప్రసారంతో లోకపాలనాది మహావైభవములు, మహత్వములు విస్తరించుటను మన్వంతరములు అంటారు.

2-264-క.

వనజోదరునవతార క

ధనముఁ దదీయానువర్తితతి చారిత్రం

బును విస్తరించి పలుకం

జను నవి యీశానుకథలు సౌజన్యనిధి!

టీకా:

వనజోదరు = పద్మనాభుని; అవతార = అవతారముల; కథనమున్ = కథనములు; తదీయ = అతని; అనువర్తిత = అనుచరుల; తతిన్ = సమూహముల; చారిత్రంబున్ = చరితములు; విస్తరించిన్

= విస్తరించి; పలుకన్ = పలుకుతు; చనునవిన్ = ఉండెడివి; ఈశానుకథలున్ = ఈశానుకథలు;
సౌజన్య = మంచితనమునకు {సౌజన్యము - సుజనత్వము, మంచితనము}; నిధి = నిధి అయిన
వాడా.

భావము:

ఓ సజ్జనచంద్ర పరీక్షిత్తు! ఆ శ్రీహరి అనంతపద్మనాభుని యొక్క అతని భక్తగణముల యొక్క కథలు
చెప్పుతుండేవాటిని ఈశానుకథలు అంటారు.

2-265-సీ.

వసుమతీనాథ! సర్వస్వామి యైన గో-

విందుండు చిదచిదానందమూర్తి

సలలిత స్వోపాధి శక్తిసమేతుడై-

తనరారు నాత్మీయ ధామమందు

ప్రణిరాజ మృదుల తల్పంబుపై సుఖలీల-

యోగనిద్రారతి నున్నవేళ

నఖిల జీవులు నిజవ్యాపారశూన్యులై-

యున్నత తేజంబు లురలుకొనఁగ

2-265.1-తే.

జరుగు నయ్యవస్థావిశేషంబు లెల్ల

విదితమగునట్లు వలుకుట యది నిరోధ

మన నిది యవాంతరప్రళయంబనంగఁ

బరఁగు నిఁక ముక్తి గతి విను పార్థివేంద్ర!

టీకా:

వసుమతీ = భూమికి {వసుమతీనాథుడు - భూమికి ప్రభువు, రాజు}; నాథ = ప్రభువ, రాజు; సర్వ =
సమస్తమునకు; స్వామి = యజమాని; ఐనన్ = అయిన; గోవిందుండున్ = గోవిందుడు {గోవిందుడు

- గోవు (దిక్కు, శరణము) ఇచ్చు వాడు, గోవులకు అధిపతి, కృష్ణుడు; చిత్ = సచేతన; అచిత్ = అచేతన; ఆనంద = ఆనందముల; మూర్తి = స్వరూపము అయినవాడును; సలలిత = మనోజ్ఞము కలిగిన వాడును; స్వ = స్వంత; ఉపాధిన్ = ఉపాధులుగ ఉండగల; శక్తి = శక్తి; సమేతుఁడు = కలిగి ఉన్నవాడును; ఐ = అయ్యి; తనరారున్ = ఒప్పి ఉండును; ఆత్మీయ = స్వంత; ధామ = నివాసము; అందున్ = అందు; ఫణిరాజ = ఆదిశేషుడు అను {ఫణిరాజ - సర్పములలో రాజు, శేషుడు}; మృదుల = మెత్తనైన; తల్పంబున్ = పానుపు; పైన్ = పైన; సుఖ = సుఖమైన; లీలన్ = విధముగ; యోగనిద్ర = యోగనిద్రలో; రతిన్ = ఆనందిస్తు; ఉన్న = ఉన్న; వేళన్ = సమయములో; అఖిల = సమస్తమైన; జీవులు = ప్రాణులు; నిజ = తమ; వ్యాపార = వర్తనలు అన్నీ; శూన్యులు = లేనివి; ఐ = అయ్యి; ఉన్నత = ఉన్నటువంటి; తేజంబులున్ = తేజస్సులు; ఉరలుకొనఁగాన్ = జారిపోవుట; జరుగున్ = జరిగే; ఆ = ఆ; అవస్థా = స్థితి యొక్క; విశేషంబులున్ = వివరములు; ఎల్లన్ = అన్నీ; విదితమగు = తెలియు; అట్లు = విధముగ; పలుకుటన్ = చెప్పబడే; అది = అది; నిరోధము = నిరోధము; అనన్ = అనగా; ఇది = ఇదియే; అవాంతర = అవాంతర; ప్రళయంబున్ = ప్రళయము; అనఁగఁన్ = అని; పరగు = ప్రసిద్ధమైనది; ఇఁకన్ = ఇంక; ముక్తి = ముక్తి; గతిన్ = విషయమును; విను = వినుము; పార్థివ = పృథివికి; ఇంద్ర = ప్రభువ, రాజు.

భావము:

ఓ పరీక్షిత్తు భూపతి! సర్వేశ్వరుడు, గోవిందుడు, చిదచిదానంద స్వరూపుడు నారాయణుడు. ఆయన స్వయంభూతుడు ఇతరేతర ఉపాధులు లేక ఉండగలవాడు. కల్పాంతమున శ్రీమన్నారాయణుడు తన స్వస్థానమైన పాలసముద్రమున ఆదిశేషుని పాన్పుగా చేసికొని సుఖంగా యోగనిద్రా ముద్రలో ఆనందిస్తు వసించి ఉంటాడు. ఆసమయంలో జీవకోటి సమస్తము తమ తేజస్సులు నశించి నిర్వాపారులై ఆయనలో లయమైపోతాయి. ఆ అవస్థా విశేషములు తెలుపనది నిరోధము అంటారు. దీనినే అవాంతర ప్రళయము అని పేరుపడింది. ఇక ముక్తి అంటే ఏమిటో తెలుసుకుందాం.

2-266-సీ.

జీవుండు భగవత్కృపావశంబునఁ జేసి-

దేహధర్మంబులై ధృతి ననేక

జన్మానుచరితదృశ్యము లైన యజ్జరా-

మరణంబు లాత్మధర్మంబు లయిన

ఘన పుణ్య పాప నికాయ నిర్మోచన-

స్థితి నొప్పి పూర్వసంచితము లైన

యపహత పాపవత్త్వాద్యష్ట తద్గుణ-

వంతుడై తగ భగవచ్ఛరీర

2-266.1-తే.

భూతుడై పారతంత్ర్యాత్మ బుద్ధి నొప్పి

దివ్య మాల్యానులేపన భవ్య గంధ

కలిత మంగళ దివ్య విర్రహ విశిష్టుఁ

డగుచు హరిరూప మొందుటే యనఘ! ముక్తి

టీకా:

జీవుండు = మానవుడు (జీవుడు - జీవము ఉన్నవాడు, మానవుడు); భగవత్ = భగవంతుని; కృప = దయ; వశంబునన్ = చిక్కుట; చేసి = వలన; దేహ = శరీర; ధర్మంబులున్ = ధర్మములు; ఐ = అయ్యి; ధృతిన్ = ధరింపబడిన; అనేక = అనేకమైన; జన్మ = జన్మలలోను; అనుచరితన్ = జరుగుతు; దృశ్యములు = చూడబడినవి; ఐన = అయినట్టి; ఆ = ఆ; జరా = ముసలితనము; మరణంబున్ = మరణములును; ఆత్మ = తన; ధర్మంబులున్ = లక్షణములు; అయిన = అయినట్టి; ఘన = బహుమిక్కిలి; పుణ్య = పుణ్యములు; పాప = పాపములు యొక్క; నికాయ = సమూహముల నుండి; నిర్మోచన = విడుదలైన; స్థితిన్ = స్థితిలో; ఒప్పి = చక్కగనుండి; పూర్వ = పూర్వ కాలము నుండి; సంచితములు = పోగుపడినవి; ఐనన్ = అయిన; అపహత = తొలగిన; పాపవత్త్వ = పాపము కలిగి ఉండుట; ఆది = మొదలగు; అష్ట = ఎనిమిది; తత్ = అతని (భగవంతుని); గుణవంతుడు = గుణములు కలవాడు; ఐ = అయ్యి; తగన్ = తగినట్లుగ; భగవత్ = భగవంతుని; శరీర = శరీరము; భూతుడు = తనదైన వాడు; ఐ = అయ్యి; పారతంత్ర్య = (భగవంతుని) పరమైన తంత్రము కల; ఆత్మ = తన; బుద్ధిన్ = బుద్ధితో; ఒప్పి = కూడిన వాడై; దివ్య = దివ్యమైన, శ్రేష్ఠమైన; మాల = మాలలు; అనులేపన = మైపూతలు; భవ్య = శుభములైన; గంధ = గంధములతో; కలిత = కూడిన; మంగళ =

శుభకరమైన; దివ్య = దేవతా, శ్రేష్ఠమైన; విగ్రహ = స్వరూపముచే; విశిష్టుడు = విశిష్టమైన వాడును;
అగుచున్ = అగుచు; హరి = విష్ణువు యొక్క; రూపమున్ = స్వరూపమును; ఒందుటే =
పొందుటయే; అనఘ = పాపములు లేని వాడు; ముక్తి = ముక్తి (అను ఉన్నది).

భావము:

మానవుడు జన్మజన్మాంతరాలలో తన దేహధర్మాలను పాటిస్తూ అనేక పాప పుణ్య కర్మలు చేసి
ఫలితాలు అనుభవిస్తుఉంటాడు. జనన జరామరణాదుల చక్రంలో పడి కొట్టుకుంటు ఉంటాడు. ఈ
అనంత పాప పుణ్యచయాలనుండి భగవత్కృపతో కూడిన బహుళసాధనల వలన విడివడతాడు.
భగవంతుని అష్టైశ్వర్యాలతో కూడి ఆ పరాత్పరుని సామీప్యం, సాయుజ్యం సంపాదించుకొని,
సాక్షాత్భగవత్స్వరూపం పొందుతాడు. ఆయా దివ్యమైన మాలలు, మైపుతలు మున్నగు
వైభోగములన్నీ పొందుతాడు. ఇలా శోభనకరమైన విశిష్ట దివ్యదేహంతో హరిస్వరూపం
పొందుటను ముక్తి అంటారు.

ద్వితీయ స్కంధము : నారాయణుని వైభవం

2-267-వ.

మఱియు నుత్పత్తిస్థితిలయంబు లేం దగుచుఁ బ్రకాశింపఁబడు నది "యాశ్రయం" బనంబడు;
నదియ పరమాత్మ; బ్రహ్మశబ్దవాచ్యంబు నదియ; ప్రత్యక్షానుభవంబున విదితంబుసేయుకొఱకు
నాత్మ యాధ్యాత్మికాది విభాగంబు సెప్పంబడియె; నది యెట్లనిన నాత్మ యాధ్యాత్మికాధిదైవి,
కాధిభౌతికంబులం ద్రివిధం బయ్యె; నందు నాధ్యాత్మికంబు చక్షురాది గోళకాంతర్వర్తియై
యెఱుంగంబడుఁ; జక్షురాది కరణాభిమానియై ద్రష్టయైన జీవుండె యాధిదైవకుం డనందగుఁ;
జక్షురాద్యధిష్ఠానాభిమాన దేవతయై సూర్యాది తేజో విగ్రహుండు నగుచు నెవ్వని యందు నీ
యుభయ విభాగంబునుం గలుగు నతండె యాధిభౌతికుండును, విరాడ్విగ్రహుండును నగుం;
గావున ద్రష్టయు దృక్కును దృశ్యంబు ననందగు నీ మూటి యందు నొకటి లేకున్న నొకటి గానరా
దీ త్రితయంబు నెవ్వడెఱుంగు నతండు సర్వలోకాశ్రయుండై యుండు; నతండె పరమాత్మయు;
నమ్మహాత్ముండు లీలార్థంబైన జగత్సర్జనంబు సేయు తలంపున బ్రహ్మాండంబు నిర్భేదించి తనకు
సుఖస్థానంబు నపేక్షించి మొదల శుద్ధంబులగు జలంబుల సృజియించె; స్వతః పరిశుద్ధుండు

గావున స్వస్వప్తంబై యేకార్థవాకారంబైన జలరాశియందు శయనంబు సేయుటం జేసి "శ్లో|
ఆపోనారా ఇతిప్రోక్తా, ఆపోవై నరసూనవః, తా యదస్యాయనం పూర్వం, తేన నారాయణః స్మృతః;" అను ప్రమాణము చొప్పున నారాయణశబ్దవాచ్యుండు గావున నతని ప్రభావంబు వర్ణింప
దుర్లభం; బుపాదానభూతం బయిన ద్రవ్యంబునుఁ ద్రివిధంబయిన కర్మంబును
గళాకాష్ఠాద్యుపాధిభిన్నం బయిన కాలంబును, జ్ఞానాదికంబగు జీవస్వభావంబును భోక్త యగు
జీవుండును నెవ్వని యనుగ్రహంబునం జేసి వర్తించుచుండు, నెవ్వని యుపేక్షంజేసి
వర్తింపకుండు, నట్టి ప్రభావంబుగల సర్వేశ్వరుండు దా నేకమయ్యు ననేకంబు గాఁదలంచి యోగ
తల్పంబునం బ్రబుద్ధుండై యుండు; నటమీఁద స్వసంకల్పంబునం జేసి హిరణ్మయంబైన తన
విగ్రహంబు నధిదైవతంబును నధ్యాత్మికంబును నధిభూతంబును నను సంజ్ఞాయుతంబై
త్రివిధంబుగా సృజించె.

టీకా:

మఱియున్ = ఇంకను; ఉత్పత్తి = సృష్టి; స్థితి = స్థితి; లయంబులున్ = లయములును; ఎందున్ =
దేనిలోనైతే; అగుచున్ = ఉండి; ప్రకాశింపఁబడున్ = ప్రకాశింపబడునో; అదియ = అదే;
ఆశ్రయంబున్ = ఆశ్రయము; అనంబడున్ = అనబడును; అదియ = అదే; పరమాత్మ = పరమాత్మ
{పరమాత్మ - సమస్త మందును ఉంటూ సమస్తమునకు పరము (పైది) గనుండు తత్త్వము}; బ్రహ్మ =
బ్రహ్మ అను; శబ్ద = శబ్దముచే; వాచ్యంబున్ = తెలియబడునది; అదియ = దానినే; ప్రత్యక్ష =
ప్రత్యక్షముగ; విదితంబున్ = తెలియునట్లు; చేయున్ = చేయుట; కొఱకున్ = కొరకు; ఆత్మన్ =
ఆత్మను; ఆధ్యాత్మిక = ఆధ్యాత్మికము; ఆది = మొదలగు; విభాగంబులున్ = విభాగములుగ
(ఏర్పరచి); చెప్పంబడియెన్ = చెప్పబడినవి; అది = అది; ఎట్లు = ఏ విధముగ; అనినన్ = అంటే;
ఆత్మన్ = ఆత్మను; ఆధ్యాత్మిక = ఆధ్యాత్మికము; ఆధిదైవిక = ఆధిదైవికము; ఆధిభౌతికంబులన్ =
ఆధిభౌతికములు అను; త్రి = మూడు; విధంబున్ = విధములు; అయ్యెన్ = ఆయెను; అందున్ =
అందులో; ఆధ్యాత్మికంబున్ = ఆధ్యాత్మికము; చక్షుః = కన్నులు {చక్షురాది - జ్ఞానేంద్రియములు -
కన్ను, ముక్కు, చెవి, నాలుక, చర్మము}; ఆది = మొదలగు; గోళకన్ = మండలములు; అంతర =
లోపల; వర్తి = వర్తించువాడు; ఐ = అయి; ఎఱుంగంబడున్ = తెలియబడు; చక్షుర = కన్నులు; ఆది =
మొదలగు; కరణ = పరికరములు; అభిమాని = అభిమానించు వాడు; ఐ = అయి; ద్రష్ట = ద్రష్ట,
చూచువాడు; ఐన = అయిన; జీవుండె = జీవుడే; ఆధిదైవకుండు = ఆధిదైవకుడు; అనన్ =

అనుటకు; తగున్ = తగును; చక్షుః = కన్నులు; ఆది = మొదలైన; అధిష్ఠాన = అధిష్ఠించి; అభిమాన =
 అభిమానముకల; దేవతన్ = దేవత; ఐ = అయి; సూర్య = సూర్యుడు {సూర్యాది అధిష్ఠాన దేవతలు
 - కంటికి చూపునకు సూర్యుడు, నాలుకకు రుచికి అగ్ని, ముక్కునకు వాసనకు వాయువు, చెవికి
 శబ్దమునకు ఆకాశము, చర్మమునకు స్పర్శకి భూమి అధిష్ఠాన దేవతలు}; ఆది = మొదలైన; తేజస్
 = తేజోరూప; విగ్రహుండున్ = స్వరూపము కలవాడు; అగుచున్ = అగుచు; ఎవ్వని = ఎవని;
 అందున్ = అందు; ఈ = ఈ; ఉభయ = రెండు; విభాగంబునున్ = విభాగములును; కలుగున్ =
 కలుగునో; అతండె = అతడె; ఆధిభౌతికుండునున్ = ఆధిభౌతికుడున్; విరాడ్విగ్రహుండునున్ =
 విరాట్స్వరూపుడును; అగున్ = అగును; కావున = కనుక; ద్రష్టయున్ = చూచువాడును; దృక్కునున్
 = దృష్టియును; దృశ్యంబునున్ = దృశ్యమును; అనన్ = అనుటకు; తగున్ = తగును; ఈ = ఈ;
 మూఁటిన్ = మూడింటి; అందున్ = అందు; ఒకటి = ఒకటి; లేకున్న = లేకపోయిన; ఒకటి =
 మిగతావానిలో ఒకటి కూడ; కానరాదు = కనబడదు; ఈ = ఈ; త్రితయంబున్ = మూడును,
 త్రిపుటిని; ఎవ్వండున్ = ఎవరైతే; ఎఱుంగున్ = తెలియునో; అతండు = అతడు; సర్వ = సమస్త; లోక
 = లోకములకు; ఆశ్రయుండు = ఆశ్రయమైనవాడు, నివాసమైనవాడు; ఐ = అయి; ఉండున్ =
 ఉండును; అతండె = అతడె; పరమాత్మయునున్ = పరమాత్మ కూడ; ఆ = ఆ; మహాత్ముడు =
 గొప్పవాడు; లీల = తన లీలల; అర్థంబున్ = కోసము; ఐన = అయిన; జగత్ = విశ్వమును;
 సర్జనంబున్ = సృష్టి; చేయు = చేయు; తలంపునన్ = ఉద్దేశ్యముతో; బ్రహ్మాండంబున్ =
 బ్రహ్మాండమును; నిర్భేధించి = విడగొట్టి; తనకున్ = తనకు; సుఖ = సుఖమైన; స్థానంబున్ =
 స్థానమును; అపేక్షించి = కోరి; మొదలన్ = ముందుగ; శుద్ధంబులు = పరిశుద్ధములు; అగు =
 అయిన; జలంబులన్ = నీటిని; సృజియించెన్ = సృష్టించెను; స్వతః = సహజముగ; పరిశుద్ధుండు =
 శుద్ధమైనవాడు; కావునన్ = కనుక; స్వ = తనచేత; సృష్టంబున్ = సృష్టింపబడినది; ఐ = అయి; ఏక =
 ఒకే; అర్థవ = సముద్రపు {అర్థవము - నీరు కలది - సముద్రము}; ఆకారంబున్ = ఆకారము; ఐనన్ =
 అయిన; జల = నీటి; రాశిన్ = రాశి; అందున్ = అందు; శయనంబున్ = నివాసము; చేయుటన్ =
 చేయుట; చేసి = వలన; శ్లో = శ్లోకము -; అపః = జలములు; నార = నారములు; ఇతి = అని; ప్రోక్తః =
 చెప్పబడినవి; అపః = జలములే; వై = కదా; నరసూనవః = నరునిచే; తాః = అవి; యత్ = ఏ
 కారణముచేత; అస్య = వీనికి; అయనం = గతి, ఉనికి అయినవో; పూర్వం = మొదట; తేన = ఆ
 కారణముచేత; నారాయణః = నారాయణుడు అని; స్మృతః = స్మరింప బడినాడు; అను = అనే;
 ప్రమాణము = ప్రమాణము; చొప్పున = ప్రకారము; నారాయణ = నారాయణ అను; శబ్ద = మాటచే;

వాచ్యుండు = తెలియు వాడు; కావునన్ = కనుక; అతని = అతని; ప్రభావంబున్ = ప్రభావమును;
 వర్ణింపన్ = వర్ణించుట; దుర్లభంబున్ = కష్టమైనది; ఉపాదాన = ఉపాదానము (ప్రధాన కారణము);
 భూతంబున్ = భూతము (స్వరూపము); అయిన = అయిన; ద్రవ్యంబునున్ = వస్తువు; త్రి = మూడు;
 విధంబున్ = విధములు; అయిన = అయిన; కర్మంబులునున్ = కర్మములును; కళా = కళలు; కాష్ఠ =
 కాష్ఠలు; ఆది = మొదలైన; ఉపాధి = ఉపాధులుచే, ఆధారములచే; భిన్నంబున్ = వేరుచేయ
 బడినవి; అయిన = అయిన; జ్ఞాన = జ్ఞానము; ఆదికంబున్ = మొదలైనవి; అగు = అయిన; జీవ =
 జీవుని; స్వభావంబున్ = లక్షణములును; భోక్త = అనుభవించు వాడు; అగు = అయిన;
 జీవుండునున్ = జీవుడును; ఎవ్వని = ఎవని; అనుగ్రహంబునన్ = అనుగ్రహము; చేసి = వలన;
 వర్తించున్ = ప్రవర్తించగలుగుచు; ఉండున్ = ఉండునో; ఎవ్వని = ఎవని; ఉపేక్షన్ = అశ్రద్ధ; చేసి =
 వలన; వర్తింపక = ప్రవర్తించలేక; ఉండున్ = ఉండునో; అట్టి = అటువంటి; ప్రభావంబున్ =
 ప్రభుత్వము, మహిమ; కల = కలిగిన; సర్వేశ్వరుండు = సర్వేశ్వరుడు (సర్వేశ్వరుడు - సర్వమునకు
 ప్రభువు, భగవంతుడు); తాన్ = తాను; ఏకము = ఒకటి; అయ్యున్ = అయినప్పటికిని; అనేకంబున్ =
 అనేకములు; కాన్ = అగుటను; తలంచున్ = అనుకొని; యోగ = యోగ; తల్పంబునన్ = శయ్య
 యందు (సమాధి యందు); ప్రబుద్ధుండు = మేలుకొని ఉండువాడు; ఐ = అయి; ఉండున్ =
 ఉండును; అట = ఆ; మీదన్ = తరువాత; స్వ = తన; సంకల్పంబునన్ = సంకల్పము; చేసి = వలన;
 హిరణ్ = బంగారు; మయంబున్ = మయమైనది; ఐనన్ = అయిన; తన = తన; విగ్రహంబున్ =
 స్వరూపమును; అధిదైవతంబునున్ = అధిదైవతము; అధ్యాత్మికంబునున్ = అధ్యాత్మము;
 అధిభూతంబునున్ = అధిభూతమును; అను = అనెడి; సంజ్ఞా = గుర్తులు; ఆయుతంబు = కలిగినది;
 ఐ = అయి; త్రి = మూడు; విధంబుగాన్ = విధములుగా; సృజించెన్ = సృష్టించెను.

భావము:

ఇకపోతే, ఈ సృష్టిస్థితిలయాలు సర్వం దేనియందు ప్రకాశిస్తు ఉంటాయో దానిని "ఆశ్రయం"
 అంటారు. అదే "పరమాత్మ", "పరబ్రహ్మ" అను పేరులతో కూడ పిలువబడుతుంది. ఇది సమస్తము
 నందు ఉంటు సమస్తమునకు పరమై ఉండెడిది. దానిని ప్రత్యక్ష అనుభవంగా తెలుపుటకు, అది
 ఏకమయినను ఆత్మ సంబంధమైన ఆధ్యాత్మికము మున్నగు విభాగములగా చెప్పుంటారు. అవి
 ఏవనగా, ఆత్మ ఆధ్యాత్మికము, అధిదైవకము, ఆది భౌతికము అని మూడు విధాలు. నేత్రం మున్నగు
 గోళకాల యందు తెలియబడుతు ఉండెడివి "ఆధ్యాత్మికం". నేత్రాది ఇంద్రియాభిమానం కలిగి ద్రష్ట

అవుతున్న జీవుడే "ఆధిదైవికుడు". నేత్రాదులైన అధిష్ఠానలలో అభిమానం కల దేవత యై సూర్యాది తేజస్సులే శరీరంగా కలవాడైన యెవనిలో ఆధ్యాత్మిక, ఆధిదైవికాలు అనే ఈ రెండు విభాగాలు సంభవిస్తాయో అతడే "ఆధిభౌతికుడు", "విరాట్స్వరూపుడు" కూడ అవుతున్నారు. అందుచేత "చూసేవాడు", "చూసే సాధనము", "చూడదగినది" అనబడే ఈ మూడింటిలోను ఏ ఒక్కటి లేకున్నా, మరొకటి కనిపించదు. "త్రిపుటి" అనబడే ఈ మూడింటిని ఎవరు తెలుసుకుంటారో, అతడే సర్వలోకాలకు "ఆశ్రయ" డై ఉంటాడు. "పరమాత్మ" కూడ అతడే. వినోదం కొరకు జగత్తును సృష్టించాలి అనే తలంపు ఆ మహాత్ముడికి కలిగింది. ఆ సంకల్పంతో ఆయన బ్రహ్మాండాన్ని నిర్భేదించారు. తనకు సుఖస్థానాన్ని కోరి మొదట పవిత్రమైన నీళ్ళను సృష్టించారు. ఆయన సహజంగా పరిశుద్ధుడు. అందువల్ల తాను సృష్టించిన అపారపారావారంలో నున్న జలరాశిలో శయనించాడు. అందుచేతనే,

ఆపో "నారా" ఇతి ప్రోక్తా

ఆపోవై నరసూనవః,

తా యదస్యాయన్మం పూర్వం

తేన "నారయణః" స్మృత

(నరుడనే నామాంతరం కల భగవంతుడు జలాలను సృష్టించాడు. అందుకే నీళ్ళకు నారములు అని పేరు. అట్టి నారములు స్థానముగా కలిగి ఉండుటచేత ఆయనకు నారాయణ అనే పేరు వచ్చింది.) ఈ ప్రమాణాన్ని అనుసరించి ఆయన నారాయణ శబ్దవాచ్యుడు అవుతున్నారు. అటువంటి ఆయన ప్రభావం వర్ణించటం అసాధ్యం. ఉపాధాన కారణ మైన ద్రవ్యం "సంచితం", "ప్రారబ్ధం", "ఆగామి" అనే మూడు విధాలైన "కర్మము", "కళ", "కాష్ఠ" మున్నగు ఉపాధులచే భిన్నమైన "కాలము", జ్ఞానము మొదలైన జీవుని "స్వభావము", అనుభించే "జీవుడు", ఇవన్నీ ఆయన అనుగ్రహం వల్ల ఉనికి కలిగి ఉన్నాయి. ఆయన ఉపేక్షిస్తే వాటికి ఉనికిలేదు. అలాంటి మహిమ కలవాడు ఆ సర్వేశ్వరుడు. తాను మొదట ఒకడు అయినా ఆ పరమాత్ముడు దేవ మనుష్యాది రూపాలతో అనేకం కావాలని సంకల్పించాడు. స్వాత్మానుభవ రూపమైన యోగశయనంలో మేలుకొని ఉండి తన సంకల్పంతో హిరణ్మయమైన తన శరీరాన్నే అధిదైవతం, ఆధ్యాత్మికం, ఆదిభూతం అనే పేర్లతో మూడు విధాలుగా సృష్టించాడు.

ద్వితీయ స్కంధము : శ్రీహరి నిత్యవిభూతి

2-268-సీ.

అట్టి విరాడ్విగ్రహంత రాకాశంబు-

వలన నోజస్సహోబలము లయ్యె

ప్రాణంబు సూక్ష్మరూపక్రియాశక్తిచే-

జనియించి ముఖ్యాసు వనఁగఁ బరఁగె

వెలువడి చను జీవి వెనుకొని ప్రాణముల్-

సనుచుండు నిజనాథు ననుసరించు

భటుల చందంబునఁ బాటిల్లు క్షుత్తును-

భూరి తృప్తయు మఱి ముఖమువలనఁ

2-268.1-తే.

దాలు జిహ్వాదికంబు లుద్భవము నొందె

నందు నుదయించె నానావిధైక రసము

తెనయ నవి యెల్ల జిహ్వాచే నెఱుఁగఁబడును

మొనసి పలుక నపేక్షించు ముఖమువలన.

టీకా:

అట్టి = అటువంటి; విరాఠ్ = విరాఠ్; విగ్రహ = విగ్రహము యొక్క; అంతర = లోపలి; ఆకాశంబున్ = ఆకాశము; వలన = వలన; ఓజస్ = ఓజస్సు, గ్రహణ శక్తి; సహస్ = సహస్సు, ధారణా శక్తి; బలము = బలము, భౌతిక శక్తి; అయ్యెన్ = కలలిగినవి; ప్రాణంబున్ = ప్రాణము; సూక్ష్మ = సూక్ష్మమైన; రూప = రూపము; క్రియ = క్రియా; శక్తి = శక్తి; చేన్ = చేత; జనియించెన్ = పుట్టినది; ముఖ్య = ముఖ్యమైన; అనువు = ప్రాణము; అనఁగన్ = అని; పరఁగెన్ = ప్రసిద్ధి కెక్కెను; వెలువడి = బయల్పడి; చను = వర్తించు; జీవిన్ = ప్రాణిని; వెనుకొని = వెంటపడి; ప్రాణముల్ = ప్రాణములు; చనుచుండున్ = వెళ్ళుచుండును; నిజ = తన; నాథున్ = యజమానిని; అనుసరించు = అనుసరించే; భటులన్ =

సేవకులు; చందంబునన్ = వలె; పాటిల్లున్ = కలుగును; క్షుత్తునున్ = ఆకలి; భూరి = గొప్ప;
 తృప్తయున్ = దప్పులు; మఱి = మళ్ళీ; ముఖము = ముఖము; వలనన్ = వలన; తాలు = అంగిలీ;
 జిహ్వా = నాలుక; ఆదికము = మొదలైనవి; ఉద్భవము = పుట్టుకను; ఒందెన్ = పొందినవి; అందున్
 = అందు; ఉదయించెన్ = కలిగెను; నానా = అనేక; విదైక = రకములైన; రసములు = రుచులు;
 ఎనయన్ = తెలుసుకొనిన; అవి = అని; ఎల్లన్ = సమస్తమును; జిహ్వా = నాలుక; చేన్ = చేత;
 ఎఱుగఁబడునున్ = తెలియబడును; మొనసి = పూనుకొని; పలుకన్ = పలుకవలెనని; అపేక్షించున్
 = కోరే; ముఖము = ముఖము; వలనన్ = వలన.

భావము:

ఇలాంటి విరాట్పురుషుని శరీరం లోపలి ఆకాశం నుండి ప్రవృత్తి సామర్థ్యరూపమైన ఓజస్సు.
 వేగసామర్థ్యం, బలం అనే ధర్మాలు కలిగాయి. సూక్ష్మరూపమైన క్రియాశక్తి వల్ల ప్రాణం పుట్టింది. అది
 సమస్త ప్రాణులకు ముఖ్యమైనది. యజమాని ననుసరించు సేవకులలాగ ప్రాణాలు జీవి
 ననుసరించి వెడలిపోతుంటాయి. విరాట్పురుషునకు జఠరాగ్ని దీపించగానే ఆకలిదప్పులు
 ఏర్పడ్డాయి. ముఖం నుండి దవుడలు, నాలుక మొదలైనవి పుట్టాయి. అందుండే ఆరు విధాలైన
 రసాలు జనించాయి. ఆ రసభేదాలన్నీ నాలుకతోనే గ్రహింపబడుతున్నాయి. ముఖం
 సంభాషించాలని భావించింది.

2-269-వ.

మఱియు వాగింద్రియంబు వుట్టి; దానికి దేవత యగ్ని, యారెంటి వలన భాషణంబు వొడమె; నా
 యగ్నికి మహాజల వ్యాప్తం బగు జగంబున నిరోధంబుగలుగటం జేసి యా జలంబె ప్రతిబంధకం
 బయ్యె; దోదాయమానంబైన మహావాయువువలన పూణంబు పుట్టిం; గావున
 వాయుదేవతాకంబైన పూణేంద్రియంబు గంధగ్రహణ సమర్థం బయ్యె; నిరాలోకం బగు నాత్మ
 నాత్మయందుఁ జూడం గోరి తేజంబువలన నాదిత్యదేవతాకంబై రూపగ్రాహకంబైన
 యక్షియుగళంబు వుట్టి; ఋషిగణంబులచేత బోధితుం డగుచు భగవంతుండు దిగ్దేవతాకంబును
 శబ్దగ్రాహకంబును నైన శ్రోత్రేంద్రియంబు వుట్టించె; సర్జనంబు సేయు పురుషునివలన మృదుత్వ
 కారిన్యంబులును లఘుత్వ గురుత్వంబులును నుష్ణత్వ శీతలత్వంబులునుం జేసెడు
 త్వగింద్రియాధిష్ఠానం బగు చర్మంబు వుట్టి; దానివలన రోమంబు లుదయించె వానికి

మహీరుహంబు లధిదేవత లయ్యె; నందు నధిగత స్పర్శగుణండును నంతర్భూషాః ప్రదేశంబుల
నావృతుండును నగు వాయువువలన బలవంతంబులును, నింద్రదేవతాకంబులును, నాదాన
సమర్థంబులును, నానా కర్మకరణదక్షంబులును నగు హస్తంబు లుదయించె; స్వేచ్ఛావిషయగతి
సమర్థుండగు నీశ్వరుని వలన విష్ణుదేవతాకంబు లగు పాదంబు లుదయించె;
బ్రజానందామృతార్థి యగు భగవంతునివలన ప్రజాపతిదేవతాకంబై, స్త్రీ సంభోగాది
కామ్యసుఖంబులు గార్యంబులుగాఁ గల శిశ్నోపస్థంబు లుదయించె మిత్రుం డధిదైవతంబుగాఁ
గలిగి భుక్తాన్నాద్యసారాంశ త్యాగోపయోగం బగు పాయు వనెడి గుదం బుద్భవించె; దాని కృత్యం
బుభయ మలమోచనంబు; దేహంబుననుండి దేహంతరంబుఁ జేరంగోరి పూర్వకాయంబు
విడుచుటకు సాధనంబగు నాభిద్వారంబు సంభవించె; నట్టి నాభియే ప్రాణాపాన బంధస్థానం
బనంబడు; దద్బంధ విశ్లేషంబై మృత్యు వగు; నదియ యూర్ధ్వాధోదేహభేదకం బనియునుం
జెప్పంబడు; నన్నపానాది ధారణార్థంబుగ నాంత్రకుక్షి నాడీ నిచయంబులు గల్పింపంబడియె;
వానికి నదులును సముద్రంబులును నధిదేవత లయ్యె; వానివలనఁ దుష్టిపుష్టులును నుదర
భరణరస పరిణామంబులు గలిగియుండు; నాత్మీయ మాయా చింతనంబొనర్చు నపుడు
కామసంకల్పాది స్థానం బగు హృదయంబు; గలిగె దాని వలన మనంబును జంధ్రుండునుఁ
గాముండును సంకల్పంబును నుదయించె; నంతమీఁద జగత్సర్జనంబు సేయు విరాడ్విగ్రహంబున
సప్తధాతువులునుఁ, బృథివ్యప్తేజోమయంబు లయిన సప్తప్రాణంబులును,
వ్యోమాంబువాయువులచే నుత్పన్నంబులై గుణాత్మకంబు లైన యింద్రియంబులును, నహంకార
ప్రభవంబు లైన గుణంబులును, సర్వవికారస్వరూపం బగు మనస్సును, విజ్ఞానరూపిణి యగు
బుద్ధియును బుట్టు; వివిధంబగు నిదియంతయు సర్వేశ్వరుని స్థూలవిగ్రహంబు; మఱియును.

టీకా:

మఱియు = మరి; వాగింద్రియంబున్ = వాగింద్రియము; పుట్టెన్ = పుట్టినది; దానికిన్ = దానికి;
దేవత = అధిదేవత; అగ్ని = అగ్ని; ఆ = ఆ; రెంటిన్ = రెండింటి; వలనన్ = వలన; భాషణంబున్ =
మాటలు; ఒడమెన్ = కలిగెను; ఆ = ఆ; అగ్ని = అగ్ని; కిన్ = కి; మహా = మిక్కిలి; జల = నీటితో;
వ్యాప్యంబున్ = వ్యాపింపబడినది; అగు = అయిన; జగంబున్ = లోకములలో; నిరోధంబున్ =
అడ్డము; కలుగుటన్ = కలుగుట; చేసిన్ = వలన; ఆ = ఆ; జలంబె = నీరే; ప్రతిబంధకంబున్ = అడ్డు;
అయ్యెన్ = అయినది; దోదూయమానంబు = మిక్కిలి చలించేది; ఐనన్ = అయిన; మహా =

గొప్పదైన; వాయువున్ = వాయువు, గాలి; వలనన్ = వలన; పూణంబున్ = వాసన; పుట్టెన్ =
 పుట్టినది; కావున్ = కనుక; వాయు = వాయువు; దేవతాకంబున్ = అధిదేవతగ కలది; ఐన =
 అయిన; పూణేంద్రియంబున్ = ముక్కు, వాసన చూసేది; గంధ = వాసనను; గ్రహణ = గ్రహించగల;
 సమర్థంబున్ = శక్తి కలది; అయ్యెన్ = అయినది; నిరాలోకంబున్ = ఆలోకింపరానిది, కనిపించనిది;
 అగు = అయిన; ఆత్మన్ = ఆత్మ; ఆత్మన్ = తన; అందున్ = అందు; చూడన్ = చూడవలెనని; కోరి =
 కోరుకొని; తేజంబున్ = వెలుగు; వలనన్ = వలన; ఆదిత్య = ఆదిత్యుడు; దేవరాకంబున్ = అధిదేవత;
 ఐ = అయి; రూప = రూపమును; గ్రాహకంబున్ = గ్రహించునది; ఐన = అయిన; అక్షిన్ = కళ్ళ;
 యుగళంబున్ = జంట; పుట్టెన్ = పుట్టినవి; ఋషి = ఋషుల; గణంబులన్ = సమూహము; చేతన్
 = చేత; బోధితుండున్ = తెలియబడుతున్నవాడు; అగుచున్ = అగుచు; భగవంతుడు =
 భగవంతుడు {భగవంతుడు - సమస్త మహిమలు (ప్రభావ శక్తులు) కలవాడు, సమీప సుదూర
 ప్రభావములు కలిగింప కలవాడు}; దిక్ = దిక్కులు; దేవతాకంబునున్ = అధిదేవతగను; శబ్ద =
 శబ్దమును; గ్రాహకంబునునన్ = గ్రహించునదియును; ఐనన్ = అయిన; శ్రోత్రేంద్రియంబున్ =
 వినేసాధనాలు, చెవులు; పుట్టించెన్ = పుట్టించెను; సర్జనంబున్ = సృష్టిని; చేయు = చేసే; పురుషుని
 = వాని; వలనన్ = వలన; మృదుత్వ = మెత్తదనము; కారిన్యంబులునున్ = గట్టితనములును;
 లఘుత్వ = తేలిక; గురుత్వంబులునున్ = బరువులును; ఉష్ణత్వ = వేడి; శీతలత్వంబులునున్ =
 చల్లదనములును; చేసెడున్ = కలిగించే; త్వగింద్రియ = స్పర్శా సాధనమునకు; అధిష్ఠానంబున్ =
 ఆధారము; అగున్ = అగు; చర్మంబున్ = చర్మము; పుట్టెన్ = పుట్టెను; దానిన్ = దాని; వలనన్ =
 వలన; రోమంబులున్ = వెంట్రుకలు; ఉదయించెన్ = పుట్టినవి; వానిన్ = వాని; కిన్ = కి;
 మహీరుహంబులున్ = చెట్లు; అధిదైవతలున్ = అధిదైవతలు; అయ్యెన్ = అయ్యెను; అందున్ =
 అందు; అధిగత = పొందబడిన; స్పర్శ = స్పర్శించ గల; గుణంబునున్ = గుణములు కలవాడును;
 అంతర్ = లోపలి; బహిర్ = వెలుపలి; ప్రదేశంబులన్ = ప్రదేశములలో; ఆవృతుండున్ = ఆవరించి
 ఉండువాడు; అగు = అయిన; వాయువు = వాయువు, గాలి; వలనన్ = వలన; బలవంతంబులునున్
 = బలము కలవియును; ఇంద్ర = ఇంద్రుడు; దేవతాకంబునున్ = అధిదేవతగ కలవియును; ఆదాన =
 స్వీకరించుటకు; సమర్థంబులునున్ = శక్తి కలవియును; నానా = అనేకమైన; కర్మ = పనులు; కరణ =
 చేయుటకు; దక్షంబులునున్ = శక్తి కలవియును; అగు = అయిన; హస్తంబులున్ = చేతులు;
 ఉదయించెన్ = పుట్టినవి; స్వేచ్ఛా = ఇష్టమైన; విషయ = స్థానమునకు; గతిన్ = వెళ్ళుటకు;
 సమర్థంబులునున్ = శక్తి కలవాడు; అగు = అగు; ఈశ్వరుని = ఈశ్వరుని {ఈశ్వరుడు -

ప్రసరించువాడు, సర్వవ్యాపి, భగవంతుడు; వలనన్ = వలన; విష్ణు = విష్ణువు {విష్ణువు - విశిష్టముగ
 వ్యాపించిన వాడు; దేవతాకంబునున్ = అధిదేవతగా కలవి; అగున్ = అయిన; పాదంబులునున్ =
 కాళ్ళు; ఉదయించెన్ = పుట్టినవి; ప్రజ = సంతతి; ఆనంద = ఆనందములు అను; అమృత = అమృత
 తుల్యములను; అర్థిన్ = కోరువాడు; అగున్ = అయిన; భగవంతునిన్ = భగవంతుని {భగవంతుడు
 - వీర్యవంతుడు; వలనన్ = వలన; ప్రజాపతిన్ = ప్రజాపతి; దేవతాకంబున్ = అధిదేవతగ కలవి; ఐ =
 అయి; స్త్రీన్ = స్త్రీలను; సంభోగ = సంభోగించుట; ఆది = మొదలైన; కామ్య = కామ సంబంధ;
 సుఖంబులునున్ = సుఖములును; కార్యంబులుగాన్ = చేయు పనులుగా; కల = ఉన్నవి; శిశ్న =
 పురుషాంగము; ఉపస్థంబున్ = స్త్రీయంగములును; ఉదయించెన్ = పుట్టినవి; మిత్రుండు =
 మిత్రుడు, సూర్యుడు; అధిదేవతంబుగాన్ = అధిదేవతగ; కలిగి = కలిగి; భుక్త = తినిన; అన్న =
 అన్నము; ఆది = మొదలైన వానిలోని; ఆసార = సారము లేని; అంశ = భాగములను (మలము);
 త్యాగన్ = విడుచుటకు; ఉపయోగన్ = అవసరమైనది; అగు = అయిన; పాయువు = పాయువు;
 అనెడి = అనే; గుదము = గుదము; ఉద్భవించెన్ = పుట్టినది; దానిన్ = దాని; కృత్యంబున్ =
 చేయుపని; ఉభయ = రెండు విధములైన {ఉభయమలములు - స్థూలమలము (నిరుపయోగ
 ఆహార భాగములు) సూక్ష్మమలము (యోగసాధనలోవిడిచే మలము)}; మల = మలములను;
 మోచనంబున్ = విడచుట; దేహంబునన్ = (ఒక) శరీరము; నుండిన్ = నుండి; దేహంతరంబున్ =
 మరియొక శరీరమునకు; చేరన్ = వెళ్ళుట; కోరి = కోసము; పూర్వ = మునుపటి; కాయంబున్ =
 శరీరమును; విడుచుట = విడుచుట; కున్ = కును; సాధనంబున్ = సాధనము; అగున్ = అయిన;
 నాభిన్ = బొడ్డు అను; ద్వారంబున్ = ద్వారము; సంభవించెన్ = పుట్టినది; అట్టి = అటువంటి; నాభియే
 = బొడ్డే; ప్రాణ = ప్రాణము; అపాన = అపానములను; బంధ = బంధించు; స్థానంబులున్ = తావు;
 అనంబడున్ = చెప్పబడును; తత్ = ఆ; బంధ = బంధము యొక్క; విశ్లేషంబె = విడిపోవుటయే;
 మృత్యువు = మరణము; అగున్ = అగును; అదియ = అదే; ఊర్థ్వ = పై; అధో = క్రింది; దేహ =
 శరీరములను; భేదకంబున్ = విడదీయునది; అనియును = అని కూడ; చెప్పబడున్ =
 చెప్పబడును; అన్న = అన్నము; పాన = పానీయము; ఆది = మొదలైనవాని; ధారణ = ఉంచుకొను;
 అర్థంబుగన్ = అవసరమునకై; ఆంత్రన్ = పేగులు; కుక్షిన్ = పొట్ట; నాడీ = నాడుల;
 నిచయంబులున్ = సమూహములు; కల్పింపంబడియెన్ = ఏర్పరచ బడినవి; వాని = వాటి; కిన్ =
 కి; నదులునున్ = నదులును; సముద్రంబులునున్ = సముద్రములును; అధిదేవతలున్ =
 అధిదేవతలు; అయ్యెన్ = అయ్యెను; వాని = వాటి; వలనన్ = వలన; తుష్టి = సంతోషము;

పుష్టులునున్ = పోషణలును; ఉదర = పొట్ట; భరణ = నిండుట (అను); రసాన్ = రుచుల,
 అనుభూతుల; పరిణామంబులున్ = మార్పులు; కలిగిన్ = కలిగి; ఉండున్ = ఉండును; ఆత్మీయ =
 స్వంత, తన యొక్క; మాయా = మాయ యొక్క; చింతనంబున్ = చింతించుటలు; ఒనర్చున్ =
 చేయుచున్న; అప్పుడున్ = అప్పుడు; కామ = కోరికలు; సంకల్ప = సంకల్పములు; ఆది =
 మొదలైనవానికి; స్థానంబున్ = తావు; అగు = అయిన; హృదయంబున్ = హృదయము; కలిగెన్ =
 పుట్టినది; దానిన్ = దాని; వలనన్ = వలన; మనంబునున్ = మనసును; చంద్రుండునున్ =
 చంద్రుడును; కాముండునున్ = మన్మథుడును; సంకల్పంబునున్ = సంకల్పమును; ఉదయించెన్ =
 కలిగినవి; అంతమీద = ఆపైన; జగత్ = లోకములను; సర్జనంబున్ = సృష్టి; చేయు = చేసే;
 విరాడ్విగ్రహంబునన్ = విరాట్స్వరూపములో; సప్త = ఏడు; ధాతువులునున్ = ధాతువులునున్
 (సప్తధాతువులు - వసాదులు (వస, అస్మక్కు, మాంసము, మేధస్సు, అస్థి, మజ్జ, శుక్లములు) -
 రోమాది (రోమ, త్వక్, మాంస, అస్థి, స్నాయువు, మజ్జ, ప్రాణములు)); పృథివి = భూమి, ఘన; అప్ =
 నీరు, ద్రవ; తేజస్ = అగ్ని, త్రయా; మయంబున్ = అనువానితో చేయబడినవి; అయిన = అయిన;
 సప్త = ఏడు; ప్రాణంబులున్ = ప్రాణములును; వ్యోమ = ఆకాశము; అంబు = జలము; వాయువులన్
 = వాయువులు; చేన్ = చేత; ఉత్పన్నంబున్ = పుట్టినవి; ఐ = అయి; గుణాత్మకంబులు = గుణములే
 స్వరూపములు; ఐనన్ = అయిన; ఇంద్రియంబులునున్ = ఇంద్రియములును; అహంకార =
 అహంకారముల; ప్రభవంబులు = పుట్టినవి; ఐన = అయిన; గుణంబులునున్ = గుణములును; సర్వ
 = సమస్త; వికార = వికారముల; స్వరూపంబున్ = స్వరూపము; అగు = అయిన; మనస్సునున్ =
 మనస్సును; విజ్ఞాన = విజ్ఞానము యొక్క; రూపిణి = రూపము కలది; అగున్ = అయిన;
 బుద్ధియునున్ = బుద్ధియును; పుట్టున్ = పుట్టును; వివిధంబున్ = అనేక విధములైనది; అగున్ =
 అయిన; ఇది = ఇది; అంతయున్ = అంతా; సర్వేశ్వరునిన్ = సర్వేశ్వరుని యొక్క; స్థూల = స్థూల;
 విగ్రహంబున్ = స్వరూపము; మఱియునున్ = ఇంకను.

భావము:

ముఖం నుండి వాక్కు అనే ఇంద్రియం పుట్టింది. దానికి అగ్ని అధిష్ఠానదేవత. వాగింద్రియం నుండి,
 అగ్నినుండి సంభాషణం పుట్టింది. జగత్తంతా జలవ్యాప్తం కావటం వల్ల అగ్నికి జలం వల్ల నిరోధం
 కల్గింది. అందువల్ల అగ్నికి జలమే ప్రతిబంధక మయింది. మిక్కిలిగా చలించే మహా వాయువు
 నుండి పూణం పుట్టింది. దానికి వాయువు అధిదేవత. ఆ పూణేంద్రియం గ్రంథాన్ని గ్రహించటంలో

నేర్పుగల దయింది. విరాట్పురుషుడు కంటికి కనిపించని ఆత్మను తనలో చూడగోరాడు. అప్పుడు సూర్యుడు దేవతగా కలిసి, రూపం గ్రహించేవీ అయిన నేత్రాలు రెండు తేజస్సు నుండి పుట్టాయి. మును లందరు భగవంతుని ప్రార్థించగా ఆయన దిక్కులు దేవతగా కలిగి, శబ్దాన్ని గ్రహించే శ్రోత్రింద్రియాన్ని ఉద్భవింపజేసాడు. సృష్టికర్త యైన పురుషుని నుండి త్వగింద్రియానికి అధిష్ఠానమైన చర్మం పుట్టింది. ఆ చర్మం ఆయా వస్తువులలోని మార్గవాన్ని, కారిన్యాన్ని, తేలికదనాన్ని, బరువును, వేడిమిని, చల్లదనాన్ని గ్రహిస్తుంది. చర్మమునుండి వెంట్రుకలు పుట్టాయి. వాటికి చెట్లు అధిదేవత లయ్యాయి. త్వగింద్రియాన్ని అధిష్టించినవాడు, స్పర్శ మనే గుణం కలవాడు, లోపలా బయట వ్యాపించిన వాడు నయిన వాయువు నుండి హస్తాలు పుట్టాయి. అవి బలం కలవి, వస్తుగ్రహణంలో నేర్పు కలవి, అనేకమైన పనులు చేయగలవి. వాటికి ఇంద్రుడు అధిదేవత. తనకు ఇచ్చవచ్చిన చోటికి పోయే సామర్థ్యం కల ఈశ్వరుని నుండి పాదాలు పుట్టాయి. వాటికి విష్ణువు అధ్యతదేవత.

ప్రజానంద మనే అమృతాన్ని కాంక్షించి, భగవంతుని నుండి పురుషాంగం, ఉపస్థ జనించాయి. వాటికి అధిదేవత ప్రజాపతి. స్త్రీసంభోగం మొదలైనవి వాటిపనులు. మిత్రుడు అధిదేవతగా గల "పాయువు" అనే ఇంద్రియాన్ని "గుదం" అని కూడ అంటారు. అది భుక్త పదార్థాలలోని నిస్సార్మయైన అంశాన్ని, యోగసాధనలో విడిచే మలమును త్యజించటానికి సాధన మవుతుంది. అనగా స్థూల సూక్ష్మ, ఉభయ మలములను వర్జిస్తుంది.

ఒక శరీరాన్ని వదలి మరొక శరీరం ధరింపగోరి నప్పుడు, మొదటి శరీరం వదలటానికి సాధనంగా "బొడ్డు" అనే ద్వారం పుట్టింది. ప్రాణం, అపానం బంధింపబడే స్థానం అదే. ఆ బంధం విడిపోవడమే మృత్యువు. పై శరీరాన్ని, క్రింద శరీరాన్ని వేరుచేసేది కూడ ఆ నాభి స్థానమే. ఆహార పానీయాదులను ధరించడానికి పేగులు, పొట్ట, నాడీ సమూహము కల్పితము లైనాయి. వాటికి నదులు, సముద్రాలు అధిదేవతలు. వాటివల్ల తుష్టి, పుష్టి అనే ఉదరాన్ని భరించే రస పరిణామాలు కలిగాయి.

ఆ విరాట్పురుషుడు తన మాయను ధ్యానించేటప్పుడు కామానికి, సంకల్పాదులకు స్థానమైన హృదయం పుట్టింది. ఆ హృదయం నుండి మనస్సు, చంద్రుడు, కాముడు, సంకల్పము పుట్టాయి. అటుపిమ్మట జగత్తును సృష్టించే విరాట్పురుషుని శరీరంలో త్వక్కు, చర్మం, మాంసం, రక్తం, మేధస్సు, మజ్జ, ఎముకలు అనే సప్తధాతువులు, పృథివి, జల, తేజో రూపాలైన ఏడు ప్రాణాలు, ఆకాశ జల వాయువుల నుండి జనించిన గుణరూపాలైన ఇంద్రియాలు, అహంకారాన్ని కలిగించే

గుణాలు, అన్ని వికారాలు స్వరూపంగా కల మనస్సు, విజ్ఞాన రూపమైన బుద్ధి జనించాయి.
ఇదంతా ఆ సర్వేశ్వరుని స్థూలశరీరమే. ఇంతేకాదు.

2-270-క.

వరుసఁ బృథివ్యాద్యష్టా

వరణావృతమై సమగ్ర వైభవములఁ బం

కరుహభవాండాతీత

స్ఫురణం జెలువొందు నతివిభూతి దలిర్పన్.

టీకా:

వరుసన్ = వరుసగా; పృథివి = పృథివి; ఆది = మొదలైన; అష్ట = ఎనిమిది {అష్టావరణములు -
పృథివి, జలము, వాయువు, అగ్ని, ఆకాశము, మనసు, బుద్ధి, అహంకారములు}; ఆవరణన్ =
ఆవరణలచే; ఆవృతమున్ = ఆవరింపబడినది; ఐ = అయి; సమగ్ర = సంపూర్ణమైన; వైభవంబులన్ =
వైభవములతో; పంకన్ = బురదలో; రుహన్ = పుట్టిన (తామర) లో; భవ = పుట్టిన (బ్రహ్మ); అండ =
అండము (బ్రహ్మాండము); అతీత = కంటే మించిన; స్ఫురణన్ = విధమైన; జెలువొందు = సౌందర్యము
కలిగి ఉన్నది; అతి = మిక్కిలి; విభూతిన్ = వైభవము; తలిర్పన్ = ఒప్పి యుండగ.

భావము:

ఆ స్థూలవిగ్రహం క్రమంగా పృథివి, జలం, తేజం, వాయువు, గగనం, అహంకారం, మహత్త్వం,
అవ్యక్తం అనే ఎనిమిది ఆవరణలలో వ్యాప్తమై ఉంది. గొప్ప వైభవంతో బ్రహ్మాండాన్ని మించినదై
అత్యుజ్జ్వలంగా ప్రకాశిస్తున్నది.

2-271-క.

పొలుపగు సకల విలక్షణ

ములు గల యాద్యంత శూన్యమును నిత్యమునై

లలి సూక్ష్మమై మనో వా

క్కులకుం దలపోయఁగా నగోచర మగుచున్.

టీకా:

పొలుపగు = అందమైన; సకల = సమస్త; విలక్షణములున్ = విశిష్ట లక్షణములు; కల = కలిగినది
యును; ఆది = మొదలు; అంత = అంతములు; శూన్యమును = లేనట్టిదియును; నిత్యమున్ =
నిత్యమైనదియును; ఐ = అయి; లలి = అత్యంత; సూక్ష్మ = సూక్ష్మము; ఐ = అయి; మనస్ = మనసు;
వాక్కులన = మాటల; కున్ = కు; తలపోయఁగాన్ = ఆలోచించుటకు; అగోచరము అగుచున్ =
అందనిది అగుచు;

భావము:

విరాట్పురుషుని సూక్ష్మరూపం విలక్షణమైనది. దానికి మొదలు తుది లేవు. అది నిత్యమైనది,
సూక్ష్మమైనది. ఆలోచించి చూసిన మనస్సుకు, వాక్కుకు గోచరం కానిది.

2-272-సీ.

అలఘు తేజోమయంబైన రూపం బిది-

క్రితినాథ! నాచేతఁ జెప్పఁబడియె;

మానిత స్థూల సూక్ష్మస్వరూపంబుల-

వలన నొప్పెడు భగవత్స్వరూప

మమృహత్మకుని మాయాబలంబునఁ జేసి-

దివ్యమునీంద్రులుఁ దెలియలేరు;

వసుధేశ! వాచ్యమై వాచకంబై నామ -

రూపముల్ క్రియలును రూఢిఁ దాల్చి

2-272.1-ఆ.

యుండు నట్టి యీశ్వరుండు నారాయణం

ఉఖిలధృత జగన్నియంతయైన

చిన్మయాత్మకుండు సృజించు నీ ప్రజా

వతుల ఋషులఁ బితృ విత్తతుల నెలమి.

టీకా:

అలఘు = గొప్పదైన; తేజో = తేజస్సుతో; మయంబున్ = నిండి ఉన్నది; ఐన = అయిన; రూపంబున్ = స్వరూపము; ఇది = ఇది; క్షితిన్ = భూమికి; నాథ = ప్రభువ, రాజ; నా = నా; చేతన్ = చేత;
చెప్పఁబడియెన్ = చెప్పబడినది; మానిత = మన్నింపబడే; స్థూల = స్థూలమైన; సూక్ష్మ = సూక్ష్మమైన;
స్వరూపంబులన్ = స్వరూపములు; వలనన్ = వలన; ఒప్పెడున్ = ఒప్పుచుండు; భగవత్ = భగవంతుని; స్వరూపము = స్వరూపము; ఆ = ఆ; మహాత్మకుని = గొప్పఆత్మ కలవాని; మాయా = మాయ యొక్క; బలంబునన్ = బలమైన ప్రభావము; చేసి = వలన; దివ్య = దేవతలు;
మునీంద్రులున్ = ఋషులైనను; తెలియలేరు = తెలుసుకొనలేరు; వసుధన్ = భూమికి; ఈశ = ప్రభువ, రాజ; వాచ్యము = వాక్కు; ఐ = అయ్యి; వాచకంబున్ = వాక్కుయొక్క అర్థము; ఐ = అయ్యి;
నామన్ = (సమస్త) పేర్లు; రూపముల్ = (సమస్త) రూపములు; క్రియలున్ = (సమస్త) పనులును;
రూఢిన్ = నిశ్చయముగ; తాల్చి = ధరించి;
ఉండున్ = ఉండును; అట్టి = అటువంటి; ఈశ్వరుండు = ఈశ్వరుడు {ఈశ్వరుడు - ప్రభుత్వము కలవాడు, భగవంతుడు}; నారాయణుండు = నారాయణుడు {నారాయణుడు - నారములందు వసించువాడు, భగవంతుడు}; అఖిలధృత = అఖిలధృత {అఖిలధృత - సమస్తమును ధరించువాడు, భగవంతుడు}; జగన్నియంత = జగన్నియంత {జగన్నియంత - లోకములను నియమించువాడు, భగవంతుడు}; ఐన = అయిన; చిన్మయాత్మకుండు = చిన్మయాత్మకుడు {చిన్మయాత్మకుండు - చైతన్యము నిండిన స్వరూపము కలవాడు, భగవంతుడు}; సృజించున్ = సృష్టించును; ఈ = ఈ సమస్తమైన; ప్రజాపతులన్ = ప్రజాపతులను; ఋషులన్ = ఋషులను; పితృ = పితృదేవతల; వితతులన్ = సమూహములను; ఎలమిన్ = కోరి, వికాశముతో.

భావము:

మహారాజా! మహాతేజస్సుతో నిండిన భగవత్స్వరూపాన్ని గూర్చి నే నిప్పుడు వివరిస్తాను. స్థూలమని, సూక్ష్మమని రెండు రూపాలతో విలసిల్లే ఆ భగవదాకారాన్ని ఆ పరమాత్ముని మాయాప్రభావంవల్ల దివ్య తేజోధనులైన మునులు కూడ తెలిసికొనలేకున్నారు. వాచ్యమై,

వాచకమై, నామరూపక్రియలు దాల్చిన ఈశ్వరుడు సమస్త లోకాలకు నియామకుడు అయ్యి ఉన్నాడు. చిన్మయ స్వరూపుడైన ఆ శ్రీమన్నారాయణుడు ప్రజాపతులను, ఋషులను. పితృదేవతలను ప్రీతితో సృష్టిస్తున్నాడు.

2-273-వ.

మఱియును.

టీకా:

మఱియునున్ = ఇంకను.

భావము:

ఇంకా ఉంది విను.

2-274-నీ.

సుర, సిద్ధ, సాధ్య, కిన్నర, వర చారణ,-
గరుడ, గంధర్వ, రాక్షస, పిశాచ,
భూత, వేతాళ, కింపురుష, కూశ్మాండ, గు-
ప్త్యక, డాకినీ, యక్ష, యాతుధాన,
విద్యాధరాప్పరో, విషధర, గ్రహ, మాతృ-
గణ, వృక, హరి, ఘృష్ణి, ఖగ, మృగాళి,
భల్లూక, రోహిత, పశు, వృక్ష యోనుల-
వివిధ కర్మంబులు వెలయఁ బుట్టి

2-274.1-తే.

జల నభో భూ తలంబుల సంచరించు
జంతు చయముల సత్త్వరజస్తమో గు

ఐములఁ దిర్యక్సురాసుర నర ధరాది

భావముల భిన్ను లగుదురు పౌరవేంద్ర!

టీకా:

సుర = దేవతలు {సురలు - దేవతలు - వేల్పులు}; సిద్ధ = సిద్ధులు {సిద్ధులు - సిద్ధి పొందినవారు};
సాధ్య = సాధ్యులు {సాధ్యులు - గణదేవతావిశేషము, వీరు పన్నెండుగురు - మనువు,
హనుమంతుడు, విష్ణువు, ధర్ముడు, నారాయణుడు మొదలగువారు}; కిన్నర = కిన్నెరలు {కిన్నెరలు -
అశ్వ ముఖము నర దేహము కల దేవయోనివారు, చెడ్డవారు}; వర = గొప్ప; చారణ = చారణులు
{చారణులు - ఒకజాతి ఖేచరులు}; గరుడ = గరుడులు {గరుడ - ఒక జాతి పక్షి}; గంధర్వ =
గంధర్వులు {గంధర్వులు - పాటలు పాడుటలో విశిష్టులు, దేవయోని విశేషము}; రాక్షస =
రాక్షసులు {రాక్షసులు - రక్కసులు}; పిశాచ = పిశాచములు {పిశాచ - దేహమున మాంసముపై
ఆధార పడి వర్తించు శక్తులు}; భూత = భూతములు {భూత - దేహము విడచినను కోరికలు
వదలక వర్తించు ఆత్మలు, పిశాచభేదము}; వేతాళ = బేతాళులు {బేతాళ - భూతావశిష్ట మృత
శరీరము}; కింపురుష = కింపురుషులు {కింపురుషులు - అశ్వ ముఖము నర దేహము కల
దేవయోనివారు, చెడ్డవారు}; కూశ్మాండ = కూశ్మాండులు {కూశ్మాండ - పిశాచభేదము}; గుహ్యక =
గుహ్యకులు {గుహ్యక - యక్షుల భేదము, పాతాళవాసులు}; డాకినీ = డాకినీ {డాకిని - దాగి ఉండు
పిశాచభేదము}; యక్ష = యక్షులు {యక్ష - సంచారులు, దేవయోని విశేషము, ఖేచరులు};
యాతుధాన = యాతుధానులు {యాతుధాన - నిర్మతి, రాక్షసవిశేషము, యాతనలు కలిగించు
శక్తులు}; విద్యాధర = విద్యాధరులు {విద్యాధర - గ్రహణ, ధారణాది శక్తుల కధిపతులు}; అప్సరస =
అప్సరసులు {అప్సరస - దేవవేశ్యలు}; విషధర = పాములు {విషధర - విషము ధరించునవి,
సర్పములు}; గ్రహ = గ్రహదేవతలు {గ్రహ - గ్రహ అధిదేవతలు, జ్యోతిషాధిపతులు}; మాతృగణ =
అమ్మవార్లు {మాతృగణ - అమ్మవార్లు, గ్రామదేవతలు}; వృక = తోడేళ్ళు; హరి = సింహములు; ఘృష్టి =
అడవి పందులు; ఖగ = పక్షులు; మృగాళి = లేళ్ళ గుంపులు; భల్లూక = ఎలుగుబంట్లు; రోహిత =
కేసరిమృగములు; పశు = పశువులు; వృక్ష = వృక్షములు; యోనులన్ = (మొదలగువాని)
యోనులలో; వివిధ = అనేక రకములైన; కర్మంబులున్ = కర్మములు; వెలయన్ = కలుగునట్లు;
పుట్టి = జనించి;
జల = నీటి; నభో = ఆకాశ; భూ = భూముల యొక్క; తలంబుల = మండలములలో; సంచరించున్ =

సంచరించునట్టి; జంతు = జంతువులు; చయములన్ = సమూహములు; సత్త్వ = సత్వ; రజ = రజో;
 తమో = తమో; గుణములన్ = గుణములుతో; తిర్యక్ = జంతువులు (తిర్యక్కులు - చలనము కల
 జీవులు, జంతువులు); సుర = దేవతలు; అసుర = రాక్షసులు; నర = మానవులు; ధర = పర్వతములు;
 ఆది = మొదలైన; భావములన్ = భావములుతో; భిన్నులు = విభజింప బడినవారు; అగుదురు =
 అవుతున్నారు; పౌరవ = పురుని వంశస్తులలో; ఇంద్ర = శ్రేష్ఠుడ (పరీక్షిత).

భావము:

ఓ పురువంశపు రాజోత్తమా! జీవులు తాము చేసిన నానా విదాలైన కర్మల్ని అనుసరించి సురలు,
 సిద్ధులు, సాధ్యులు, కిన్నరులు, చారణులు, గరుడులు, గంధర్వులు, రాక్షసులు, పిశాచాలు, భూతాలు,
 బేతాళాలు, కింపురుషులు, కూశ్మాండులు, గుహ్యకులు, డాకినులు, యక్షులు, యాతుధానులు,
 విద్యాధరులు, అచ్చరలు, నాగులు, గ్రహాలు, మాతృగణాలు, తోడేళ్ళు, సింహాలు, సూకరాలు, పక్షులు,
 మృగాలు, ఎలుగుబంట్లు, చేపలు, పశువులు, చెట్లు మున్నగు బహు జాతులలో పుట్టి నీటిలోను,
 నింగిలోను, నేలమీద సంచరిస్తారు. సత్త్వగుణ, రజోగుణ, తమోగుణాలు కల్గి ఉంటారు. ఈ
 ప్రాణిజాత మంత తిర్యక్కులు, సురలు, అసురులు, నరులు, గిరులు ఇలా విభిన్న రూపాలతో
 ఉంటుంది.

2-275-మ.

ఇరవోందన్ ద్రుహిణాత్మకుండయి రమాధీశుండు విశ్వంబును

స్థిరతం జేసి, హరిస్వరూపుడయి రక్షించున్ సమస్త ప్రజో

త్కర సంహారము సేయు నప్పుడు హరాంతర్యామియై యింతయున్

హరియించుం బవనుండు మేఘముల మాయంజేయు చందంబునన్.

టీకా:

ఇరవోందన్ = చక్కగ అమరునట్లు; ద్రుహిణ = బ్రహ్మదేవుని; ఆత్మకుండు = స్వరూపము ధరించిన
 వాడు; అయి = అయి; రమాధీశుండున్ = లక్ష్మీపతి (రమాధీశుడు - రమ (లక్ష్మీదేవి) కి అధీశుడు
 (పతి), విష్ణువు); విశ్వంబున్ = జగత్తును; సుస్థిరతన్ = సమత్వముతో స్థిరముగ ఉన్నదిగ (సుస్థిరత -
 చక్కగ సరదుచేయబడి స్థిరముగ ఉన్నది); చేసి = చేసి; హరి = విష్ణువు (హరి - సమస్త

దుఃఖములను హరించువాడు; స్వరూపుడు = స్వరూపము ధరించిన వాడు; అయి = అయి;
 రక్షించున్ = రక్షించును; సమస్త = సమస్తమైన; ప్రజన్ = జీవ; ఉత్కర = రాశిని; సంహారమున్ =
 ప్రాణహరణము; చేయున్ = చేసే; అప్పుడు = సమయములో; హర = శివుని; అంతర్యామి =
 లోవ్యాపించిన వాడు; ఐ = అయి; ఇంతయున్ = ఇదంతా; హరియించున్ = అణచుచుండును;
 పవనుండు = వాయువు; మేఘములన్ = మేఘములను; మాయన్ = మాయమగునట్లు; చేయు =
 చేసే; చందంబునన్ = విధముగ.

భావము:

లక్ష్మీకాంతుడు చతుర్ముఖుడై జగత్తును సృష్టిస్తాడు. విష్ణు స్వరూపుడై దానిని రక్షిస్తాడు. సంహార
 సమయంలో హరునికి అంతర్యామిగా ఉంటు, వాయువు మబ్బులను హరించినట్లే సమస్త విశ్వాన్ని
 సంహరిస్తాడు.

2-276-క.

ఈ పగిదిని విశ్వము సం

స్థాపించును మనుచు నడచు ధర్మాత్మకుడై

దీపిత తిర్యజ్జర సుర

రూపంబులు దాన తాల్చి రూఢి దలిర్పన్.

టీకా:

ఈ = ఈ; పగిదిని = విధముగ; విశ్వమున్ = జగత్తును; సంస్థాపించునున్ = చక్కగ ఏర్పరుచును;
 మనుచు = రక్షించును; అడచున్ = హరించును; ధర్మాత్మకుడు = ధర్మస్వరూపుడు; ఐ = అయి;
 దీపిత = ప్రకాశించిన; తిర్యక్ = జంతువుల; నర = నరుల; సుర = దేవతల; రూపంబులున్ =
 స్వరూపాలను; తాన = తనే; తాల్చి = ధరించి; రూఢిన్ = ప్రసిద్ధము; తలిర్పన్ = ఒప్పునట్లు.

భావము:

ఈ విధంగా ఆ దేవుడు ధర్మస్వరూపుడై తానే పశుపక్ష్యాదులు, నరులు, సురలు మున్నగు సమస్త రూపాలు ధరిస్తాడు. తానే ఈ విశ్వాన్ని సృష్టిస్తాడు, పోషిస్తాడు, సంహరిస్తాడు.

2-277-సీ.

హరి యందు నాకాశ; మాకాశమున వాయు-

వనిలంబువలన హతాశనుండు;

హవ్యవాహను నందు నంబువు; లుదకంబు-

వలన వసుంధర గలిగె; ధాత్రి

వలన బహుప్రజావళి యుద్భవం బయ్యె-

నింతకు మూలమై యెసఁగునట్టి

నారాయణుఁడు చిదానంద స్వరూపకుం,-

డవ్యయుం, డజుఁడు, ననంతుఁ, డాధ్యుఁ,

2-277.1-తే.

డాదిమధ్యాంతశూన్యుం, డనాదినిధనుఁ,

డతని వలనను సంభూత మైన యట్టి

సృష్టి హేతు ప్రకార మీక్షించి తెలియఁ

జాల రెంతటి మునులైన జనవరేణ్య!

టీకా:

హరి = విష్ణువు; అందున్ = అందు; ఆకాశమున్ = ఆకాశము; ఆకాశమునన్ = ఆకాశములో;

వాయువు = గాలి {వాయువు - వ్యాపించునది, గాలి}; అనిలంబున్ = గాలి {అనిలము - నిలబడి

ఉండనిది, గాలి}; వలనన్ = వలన; హతాశనుండున్ = అగ్ని {హతాశనుడు - యజ్ఞములో

హతము చేయుటకు ఆశించు వాడు, అగ్ని}; హవ్యవాహనున్ = అగ్ని {హవ్యవాహనుడు -

యజ్ఞమందలి హవ్యములను (ఆయా) దేవతలకు చేర్చువాడు, అగ్ని}; అందున్ = అందు; అంబువున్

= నీరు; ఉదకంబున్ = నీటి; వలనన్ = వలన; వసుంధర = నేల; కలిగెన్ = కలిగినవి; ధాత్రిన్ = నేల;
 వలనన్ = వలన; బహు = వివిధమైన; ప్రజ = జీవుల; ఆవళి = రాశి, సమూహములు; ఉద్భవంబున్
 = పుట్టుట; అయ్యెన్ = జరిగెను; ఇంత = దీనంత; కున్ = కి; మూలము = మూలకారణము; ఐ =
 అయ్యి; ఎసఁగున్ = అతిశయించును; అట్టి = అటువంటి; నారాయణుండు = నారాయణుడు
 {నారాయణుడు - నారములందు వసించువాడు, భగవంతుడు}; చిదచిదానంద = సచేతనాచేతన
 ఆనందముల {చిదచిదానందస్వరూపకుడు - సచేతన అచేతన ఆనందములు తన స్వరూపమే
 అయిన వాడు, భగవంతుడు}; స్వరూపకుండు = స్వరూపకుడు; అవ్యయుండు = అవ్యయుడు
 {అవ్యయుండు - వ్యయము (తరుగు) లేనివాడు, భగవంతుడు}; అజఁడు = అజఁడు {అజఁడు -
 జన్మము లేనివాడు, భగవంతుడు}; అనంతుడు = అనంతుడు {అనంతుడు - అంతము లేనివాడు,
 భగవంతుడు}; ఆధ్యఁడు = ఆధ్యుడు {ఆధ్యుడు - సకల సంపదలు కలవాడు, భగవంతుడు}; ఆది =
 ఆది {ఆదిమధ్యాంతశూన్యుడు - మొదలు మధ్య అంతములు లేనివాడు, భగవంతుడు};
 మధ్యాంత = మధ్యాంత; శూన్యుండు = శూన్యుడు; అనాదినిధనుఁడు = అనాదినిధనుడు
 {అనాదినిధనః - పుట్టుక చావు లేనివాడు, విష్ణుసహస్రనామములలో 42వ నామం}; అతని =
 అతని; వలనను = వలన; సంభూతము = పుట్టినది; ఐనన్ = అయినది; అట్టి = అటువంటి; సృష్టిన్ =
 సృష్టికి; హేతువు = కారణములు; ప్రకార = విధానములు; ఈక్షించి = చూసి; తెలియఁన్ =
 తెలియుటకు; చాలరు = సరిపోరు; ఎంతటి = ఎంతటి; మునులు = మునులు; ఐనన్ = అయినను;
 జన = జనులకు; వరేణ్య = శ్రేష్ఠుడ, రాజ.

భావము:

శ్రీహరినుండి ఆకాశం పుట్టింది. ఆకాశం నుండి వాయువు పుట్టింది. వాయువు నుండి అగ్ని, అగ్ని
 నుండి నీరు పుట్టాయి. నీటి నుండి భూమి పుట్టింది. భూమి నుండి నానావిధ జీవజాలము
 పుట్టింది. దీనంతటికి మూలమై ప్రకాశించేవాడు ఆ నారాయణుడే. ఆయన జ్ఞానానంద
 స్వరూపుడు, అవ్యయుడు, పుట్టుకలేని వాడు, అంతంలేనివాడు, ప్రభువు, ఆదిమధ్యాంత రహితుడు,
 జనన మరణాలు లేనివాడు. ఆయననుండి జనించిన ఈ సృష్టికి హేతువేమిటో, దాని స్వరూపా
 మెలాంటిదో ఎంత పరీక్షించినా ఎంతటి మునీశ్వరులైనా తెలుసుకోలేకున్నారు.

అదియునుంగాక.

టీకా:

అదియునున్ = అంతే; కాక = కాకుండగ.

భావము:

అంతేకాకుండ.

2-279-మ.

ధరణీశోత్తమ! భూత సృష్టి నిటు సంస్థాపించి రక్షించు నా

హరి కర్తృత్వము నొల్ల కాత్మగత మా~~యా~~రోపితం జేసి తా

నిరవద్యుండు నిరంజనుండుఁ పరుఁడున్ **ని**ష్కించనుం డాధ్యుఁడున్

నిరపేక్షుండును నిష్కళంకుఁ డగుచున్ **ని**త్యత్వముం బొందెడిన్.

టీకా:

ధరణీశ = రాజులలో; ఉత్తమ = ఉత్తముడా, రాజా; భూత = జీవుల; సృష్టిన్ = సృష్టిని; ఇటు = ఇలా;

సంస్థాపించి = చక్కగ ఏర్పరచి; రక్షించున్ = రక్షించును; ఆ = ఆ; హరి = విష్ణువు; కర్తృత్వమున్ =

కర్తృత్వమును; ఒల్లక = అంగీకరింపక; ఆత్మ = తన; గతన్ = అందు; మాయా = మాయ అందు;

ఆరోపితన్ = ఆరోపింపబడిన దానిని; చేసి = చేసి; తాన్ = తను; నిరవద్యుండున్ = నిరవద్యుడు

{నిరవద్యుడు - నిందలేని వాడు, భగవంతుడు}; నిరంజనుండున్ = నిరంజనుడు {నిరంజనుడు -

దోషము లేని వాడు, భగవంతుడు}; పరుఁడున్ = పరుడు {పరుడు - ఉత్తముడు, భగవంతుడు};

నిష్కించనుడున్ = నిష్కించనుడు {నిష్కించనుడు - వెలితి లేని వాడు, భగవంతుడు}; ఆధ్యుఁడున్

= ఆధ్యుడు {ఆధ్యుడు - మించిన వాడు}; నిరపేక్షుండునున్ = నిరపేక్షుడు {నిరపేక్షుడు - దేనిని

కోరని వాడు}; నిష్కళంకుఁడున్ = నిష్కళంకుడు {నిష్కళంకుడు - కళంకము (మచ్చ) లేని వాడు};

అగుచున్ = అగుచు; నిత్యత్వమున్ = శాశ్వతత్వమును; పొందెడిన్ = పొందుచుడెన్.

భావము:

ఓ భూపాలకోత్తమ! ఈ విధంగా ప్రాణులను సృష్టించి, రక్షిస్తున్న ఆ శ్రీహరి తనకు కర్తృత్వం అంగీకరించడు. దానినంతా తన మాయకే ఆరోపిస్తాడు. తాను నిరవద్యుడు, నిరంజనుడు, నిష్కించనుడు, నిరపేక్షుడు, నిష్కళంకుడు, పరుడు, ఆధ్యుడు అయిన వాడై శాశ్వతత్వాన్ని పొందుతాడు.

2-280-వ.

బ్రహ్మసంబంధి యగు నీ కల్పప్రకారం బవాంతరకల్పంబుతోడ సంకుచిత ప్రకారంబున నెఱింగించితి; నిట్టి బ్రహ్మకల్పంబున నొప్పు ప్రాకృత వైకృత కల్పప్రకారంబులును, దత్పరిమాణంబులును, కాలకల్పలక్షణంబులును, నవాంతరకల్ప మన్వంతరాది భేదవిభాగ స్వరూపంబును నతి విస్తారంబుగ నెఱిగింతు విను; మదియునుం బద్మకల్పం బనందగు"నని భగవంతుండైన శుకుండు బరీక్షితునకు జెప్పె"నని సూతుండు మహర్షులకు నెఱింగించిన.

టీకా:

బ్రహ్మ = బ్రహ్మకు; సంబంధి = సంబంధించినది; అగు = అయిన; ఈ = ఈ; కల్ప = కల్పముల;
ప్రకారంబున్ = విధానములు; అవాంతరకల్పంబున్ = కల్పాంతర ప్రళయము; తోడన్ = తో;
సంకుచిత = సంగ్రహ; ప్రకారంబునన్ = రూపముగ; ఎఱింగించితిన్ = తెలిపితిని; ఇట్టి = ఇటువంటి;
బ్రహ్మకల్పంబునన్ = బ్రహ్మకల్పములో; ఒప్పు = అమరు; ప్రాకృత = ప్రకృతి యొక్క; వైకృత = జీవుల యొక్క; కల్ప = సృష్టి; ప్రకారంబులునున్ = విధానములును; తత్ = వాని; పరిమాణంబులునున్ = పరిమాణములు; కాల = కాలముల; కల్ప = కల్పముల; లక్షణంబులునున్ = లక్షణాలు;
అవాంతరకల్పము = ప్రళయము; మన్వంతర = మన్వంతరములు; ఆది = మొదలైన; భేద = భేదముల; విభాగ = విభాగముల; స్వరూపంబునున్ = స్వరూపములును; అతి = మిక్కిలి;
విస్తారంబుగన్ = విస్తారముగ; ఎఱిగింతున్ = తెలిపెదను; వినుము = వినుము; అదియునున్ = దానిని; పద్మకల్పంబున్ = పద్మకల్పము; అనన్ = అనుట; తగున్ = తగును; అని = అని;
భగవంతుండు = భగవంతుడు {భగవంతుడు - గొప్ప మహిమ కలవాడు}; ఐనన్ = అయిన;

శుకుండున్ = శుకుడు; పరీక్షితున్ = పరీక్షితున; కున్ = కు; చెప్పెన్ = చెప్పెను; అని = అని;
సూతుండు = సూతుడు; మహర్షులున్ = మహర్షుల; కున్ = కు; ఎఱింగించినన్ = తెలిపిన;

భావము:

పరబ్రహ్మకు సంబంధించిన ఈ కల్ప స్వరూపాన్ని అవాంతర కల్పంతో సహా సంగ్రహంగా చెప్పాను. ఇలాంటి ప్రాకృతాలు, వైకృతాలు అయిన కల్పాల విధానాలు, వాటి పరిమాణాలు, కాల లక్షణాలు, కల్పాల లక్షణాలు, అవాంతర కల్పాలు, మన్వంతరాలు మొదలైన వాని భేదాలు, విభాగాలు విపులంగా వివరిస్తాను, వినుము. దాన్ని “పద్మకల్ప” మని కూడ అంటారు. అని భగవంతుడైన శుకయోగి పరీక్షితునకు చెప్పినట్లు సూతుడు శౌనకాది మహర్షులకు వెల్లడించాడు.

ద్వితీయ స్కంధము : శౌనకుడు సూతు నడుగుట

2-281-క.

విని శౌనకుండు సూతుం

గ్రనుఁగొని యిట్లనియె "సూత ! కరుణోపేతా!

జనుత గుణసంఘాతా!

ఘనపుణ్యసమేత! విగతకలుషవ్రాతా!

టీకా:

విని = విని; శౌనకుండున్ = శౌనకుడు; సూతున్ = సూతుని; కనుఁగొని = చూసి; ఇట్లు = ఈ
విధముగ; అనియెన్ = పలికెను; సూత = సూతుడా; కరుణ = దయతో; ఉపేతా = కూడినవాడా; జన
= జనులచే; నుత = పొగడతగ్గ; గుణ = గుణముల; సంఘాతా = సంఘములు కలవాడా; ఘన =
గొప్ప; పుణ్య = పుణ్యములు; సమేత = కూడినవాడా; విగత = విడిచిన; కలుష = పాపముల; వ్రాతా =
సమూహము కలవాడా.

భావము:

భాగవతలక్షణాలు, ప్రళయాది వివరాలు అన్ని తెలియచెప్పగా విని శౌనకుడు ఇలా అడగసాగాడు.
"ఓ సూతమహర్షి! నీవు దయామయుడవు. సజ్జనులచే పొగడదగ్గ సుగుణాలు అనేకం కలవాడవు.
సర్వ పాపములను విడిచిన వాడవు. అని ఇంకా ఇలా అడుగసాగాడు.

2-282-వ.

పరమభాగవతోత్తముండైన విదురుండు బంధుమిత్రజాతంబుల విడిచి సకల
భువనపావనంబులును, గీర్తనీయంబులును నైన తీర్థంబులను, నగణ్యంబులైన
పుణ్యక్షేత్రంబులను దర్శించి, క్రమ్మఱవచ్చి, కౌషారవి యగు మైత్రేయుం గని యతనివలన
నధ్యాత్మబోధంబు వడసె నని వినంబడు; నది యంతయు నెఱింగింపు" మనిన నతండు
యిట్లనియె.

టీకా:

పరమ = అత్యుత్తమ; భాగవత = భాగవతులలో; ఉత్తముండు = ఉత్తముడు; ఐన = అయిన;
విదురుండున్ = విదురుడు; బంధు = బంధువులు; మిత్ర = మిత్రుల; జాతంబులన్ =
సమూహములను; విడిచి = విడిచిపెట్టి; సకల = సమస్త; భువన = లోకములకును;
పావనంబులునున్ = పవిత్రము చేయగలవియును; గీర్తనీయములును = కీర్తింప తగినవియును;
ఐనన్ = అయిన; తీర్థంబులనున్ = తీర్థములను; అగణ్యంబులు = లెక్కకు మిక్కిలినవి; ఐనన్ =
అయిన; పుణ్య = పుణ్య; క్షేత్రంబులనున్ = క్షేత్రములను; దర్శించి = దర్శించుకొని; క్రమ్మఱన్ = మరలి;
వచ్చి = వచ్చి; కౌషారవి = కుషారపుని పుత్రుడు (కౌషారవి - కుషారపుని పుత్రుడు, మైత్రేయుడు);
అగు = అయిన; మైత్రేయున్ = మైత్రేయుని; కని = చూసి; అతని = అతని; వలనన్ = వలన; ఆధ్యాత్మ
= ఆధ్యాత్మిక (ఆధ్యాత్మ - ఆధ్యాత్మిక - ఆత్మకు సంబంధించిన జ్ఞానము); బోధంబున్ = జ్ఞానమును;
వడసెన్ = పొందెను; అని = అని; వినంబడున్ = అందురు; అది = అది; అంతయున్ = అంతా;
ఎఱింగింపుము = తెలుపుము; అనినన్ = అనగ; అతండున్ = అతడు; ఇట్లు = ఈ విధముగ;
అనియెన్ = పలికెను.

భావము:

శౌనకుడు సూతునితో పుణ్యాత్మా! మహా పుణ్యతీర్థములు సర్వలోకములందును పవిత్రము చేయగలవి. పరమభాగవతశ్రేష్ఠుడు అయిన విదురుడు బందువులను, మిత్రులను, అందరిని విడిచిపెట్టి లెక్కకు మించిన అట్టి పుణ్యతీర్థములను దర్శించాడు. తిరిగి స్వస్థానానికి వస్తు కుషారపుని కుమారుడగు మైత్రేయుని దర్శించాడు. అతని వలన ఆధ్యాత్మికాది జ్ఞానము అపారంగా తెలిసికొన్నాడు అంటారు కదా. అదంతా మాకు వివరంగా చెప్పు అని అడిగాడు. అంతట సూతుడు శౌనకాది మునులకు ఇలా చెప్పసాగాడు.

2-283-క.

"వినుఁ డిప్పుడు మీరు నన్నడి

గిన తెఱఁగున శుకమునీంద్రగేయుఁ బరీక్షి

జ్ఞపతి యడిగిన నతఁడా

తని కెఱింగించిన విధంబుఁ దగ నెఱింగింతున్.

టీకా:

వినుఁడు = వినండి; ఇప్పుడున్ = ఇప్పుడు; మీరున్ = మీరు; నన్నున్ = నన్ను; అడిగిన = అడిగిన;
తెఱఁగునన్ = విధముగనే; శుక = శుకుడు అను; ముని = మునులలో; ఇంద్ర = శ్రేష్ఠులచే; గేయున్ =
కీర్తింపబడు వానిని; పరీక్షిత్ = పరీక్షిత్తు; జన = జనులకు; పతి = ప్రభువు, మహారాజు; అడిగిన =
అడిగిన; అతఁడున్ = అతడు; ఆతనిన్ = అతనిని; కిన్ = కి; ఎఱింగించినన్ = తెలిపిన; విధంబున్ =
ప్రకారముగ; తగ = చక్కగ; ఎఱింగింతున్ = తెలిపెదను.

భావము:

"ఆధ్యాత్మికాది జ్ఞానవిషయమై ఓ శౌనకాది మునులారా! ఇప్పుడు మీరు అడిగినట్లే పూర్వం పరీక్షిత్తు అడుగగా శుకమహర్షి వివరించాడు. అదంతా మీకు చక్కగా తెలియ జెప్తాను" అని సూతుడు చెప్పసాగాడు.

2-284-వ.

సావధానులరై వినుం" డని.

టీకా:

సావధానులరు = శ్రద్ధ కలవారు {సావధానము - అవధరించుటను కలిగిఉండుట, శ్రద్ధ}; ఐ = అయి;
వినుండున్ = వినండి; అని = అని.

భావము:

శౌనకాది మునులారా! అలా శుకముని పరీక్షిన్మహారజుకి చెప్పిన విషయం చెప్పబోతున్నాను
శ్రద్ధగా వినండి." అని సూతమహర్షి చెప్పసాగాడు.

ద్వితీయ స్కంధము : పూర్ణి

2-285-ఉ.

రామ! గుణాభిరామ! దినరాజకులాంబుధిసోమ! తోయద

శ్యామ! దశాననప్రబలసైన్యవిరామ! సురారిగోత్రసు

త్రామ! సుబాహుబాహుబలదర్ప తమఃపటుతీవ్రధామ! ని

ష్టామ! కుభ్యల్లలామ! కఱక్రంథసతీనుతనామ! రాఘవా!

టీకా:

రామ = రామ; గుణ = సద్గుణములతో; అభిరామ = ఒప్పువాడ; దినన్ = దినమునకు; రాజ = రాజు
(సూర్య); కుల = వంశము అను; అంబుధి = సముద్రమునకు; సోమ = చంద్రుడ; తోయద = మేఘము
వలె; శ్యామ = నల్లని రంగు కలవాడ; దశానన = దశకంఠుని {దశానన - దశ (పది) ఆనన
(ముఖములు) కలవాడ, రావణుడు, దశకంఠుడు}; ప్రబల = బలమైన; సైన్య = సైన్యమును; విరామ =
అంతము చేయువాడ; సురారి = రాక్షసులు అను {సురారులు - దేవతలకు శత్రువులు, రాక్షసులు};
గోత్ర = పర్వతములకు; సుత్రామ = ఇంద్రుని వంటివాడ; సుబాహున్ = సుబాహుని; బాహున్ =
చేతుల; బల = బలము వలని; దర్ప = గర్వము అను; తమస్ = చీకటికి; పటు = మిక్కిలి; తీవ్ర =

తీవ్రమైన కిరణములు; ధామ = నివాసమైన సూర్యుని వంటి వాడ; నిష్కామ = కోరికలు లేనివాడ;
 కుభ్యత్ = రాజులలో; లలామ = తిలకమా, శ్రేష్ఠుడా; కఱ = నల్లని {కఱకంతుడు - నల్లని కంఠము
 కలవాడు, శివుడు}; కంఠ = కంఠము కలవాని, శివుని {కఱకంఠసతి - కఱకంతుని భార్య, పార్వతి};
 సతీ = భార్య చేత, పార్వతి చేత; నుత = స్తుతింపబడు; నామ = పేరు కలవాడ; రాఘవా = రఘు
 వంశపు వాడా.

భావము:

ఓ శ్రీరామచంద్ర! నీవు కల్యాణగుణాలచే సుందరుడవు. సూర్యవంశ మనే సముద్రానికి చంద్రుడవు.
 నీలమేఘశ్యాముడవు. రావణాసురుని భీకర సైన్యాన్ని అంతమొందించిన వాడవు. రాక్షసులనే
 పర్వతాల పాలిటి వజ్రాయుధధారైన ఇంద్రుడవు. సుబాహుని బాహుబల గర్వం అనే చీకటి
 పాలిటి తీక్షణకిరణాల సూర్యుడవు. కాంక్షలు లేనివాడవు. అవనీపతులలో అగ్రగణ్యుడవు.
 పరమశివుని భార్య సతీదేవిచే సర్వదా సన్నతి చేయబడుతుండే నామం గలవాడవు.

2-286-క.

అమరేంద్రసుతవిదారణ!

క్రమలాప్తతనూజరాజ్యకారణ! భవసం

తమసదినేశ్వర! రాజో

త్తమ! దైవతసార్వభౌమ! దశరథరామా!

టీకా:

అమరేంద్ర = దేవేంద్ర; సుత = పుత్రుని (వారిని); విదారణ = చంపినవాడ; కమల = కమలములకు;
 ఆప్త = ఆపుడు (సూర్యుని); తనూజ = పుత్రుని (సుగ్రీవుని); రాజ్య = రాజ్య ప్రాప్తికి; కారణ =
 కారణమైనవాడ; భవ = సంసారము అను; సం = మిక్కిలి; తమస = చీకటికి; దిన = దినమునకు;
 ఈశ్వర = ప్రభువ (సూర్యుడ); రాజ = రాజులలో; ఉత్తమ = ఉత్తముడ; దైవత = దేవతలకు; సార్వభౌమ
 = చక్రవర్తి యైనవాడ; దశరథ = దశరథుని; రామ = రాముడ.

భావము:

శ్రీరామచంద్ర ప్రభువ! దశరథ పుత్రుడ! నీవు దేవేంద్రుని కొడుకు, మహాబలశాలి అయిన వాలిని సంహరించినవాడవు, సాక్షాన్నారాయణుడైన సూర్యభగవానుని పుత్రుడు సుగ్రీవునికి రాజ్యాధికారం దక్కుటకు కారణభూతుడవు, సూర్యుడు చీకటిని పారదోలునట్లు సంసారమనే తమస్సు సర్వం తొలగించువాడవు, ప్రభువు లందరిలోను మేలైన దివ్యసార్వభౌముడవు.

2-287-మాలి.

నిరుపమగుణజాలా! **నిర్మ**లానందలోలా!

దురితఘనసమీరా! **దుష్ట**దైత్యప్రహారా!

శరధిమదవిశోషా! **చా**రుసద్భక్తపోషా!

సరసిజదళనేత్రా! **సజ్జ**నస్తోత్రపాత్రా!

టీకా:

నిరుపమ = సాటిలేని; గుణ = గుణముల; జాలా = సమూహము కలవాడ; నిర్మల = మలినము లేని; ఆనంద = ఆనందముతో; లోలా = వర్తించు వాడ; దురిత = పాపములు అను; ఘన = మేఘములకు; సమీర = వాయువు వంటి వాడ; దుష్ట = దుష్టమైన; దైత్య = రాక్షసులను; ప్రహారా = సంహరించినవాడ; శరధి = సముద్రుని; మద = గర్వమును; విశోషా = మాపినవాడ; చారు = చక్కటి; సత్ = మంచి; భక్తన్ = భక్తులను; పోషా = పోషించువాడా; సరసిన్ = సరసులో; జ = పుట్టినదాని (పద్మము యొక్క) (సరసిజదళ - సరసున జ (పుట్టినది, పద్మము) యొక్క దళ (రేకులు)); దళ = రేకుల వంటి; నేత్రా = కన్నులు కలవాడ; సత్ = మంచి; జనన్ = జనుల; స్తోత్రన్ = స్తోత్రములకు; పాత్రా = తగినవాడ.

భావము:

ఓ శ్రీరామ చంద్ర ప్రభు! అనంతగుణసాగరా! నీవు నిర్మలానందసాగరమున ఓలలాడుచుండు వాడవు. వాయువు మేఘులను చెదరగొట్టినట్లు పాపాలను చెదరగొట్టువాడవు. క్రూర మైన రాక్షసులను ఎందరినో సంహరించినవాడవు, సముద్రుని గర్వం సర్వం పరిహరించినవాడవు,

భక్తకోటిని చక్కగా పోషించువాడవు, కలువరేకుల వంటి కన్నులు గలవాడవు, సజ్జనులచే
స్తుతింపబడువాడవు.

2-288-గ.

ఇది శ్రీపరమేశ్వరకరుణాకలిత కవితావిచిత్ర కేసనమంత్రిపుత్ర సహజపాండిత్య పోతనామాత్య
ప్రణీతం బైన శ్రీమహాభాగవత పురాణంబు నందు పరీక్షిత్తుతోడ శుకయోగి భాషించుటయు,
భాగవతపురాణ వైభవంబును, ఖట్వాంగు మోక్షప్రకారంబును, ధారణాయోగ విషయం బయిన
మహావిష్ణుని శ్రీపాదాద్యవయవంబుల సర్వలోకంబులు నున్న తెఱంగును, సత్పురుష వృత్తియు,
మోక్షవ్యతిరిక్త సర్వకామ్యఫలప్రదదేవత భజన ప్రకారంబును, మోక్షప్రదుండు శ్రీహరి యనుటయు,
హరిభజనవిరహితులైన జనులకు హేయతాపాదనంబును, రాజప్రశ్నంబును, శుకయోగి శ్రీహరి
స్తోత్రంబు సేయుటయు, వాసుదేవ ప్రసాదంబునం జతుర్ముఖుండు బ్రహ్మాధిపత్యంబు
వడయుటయు, శ్రీహరి వలన బ్రహ్మరుద్రాదిలోక ప్రపంచంబు వుట్టుటయు, శ్రీమన్నారాయణ
దివ్యలీలావతార పరంపరా వైభవ వృత్తాంతసూచనంబును, భాగవత వైభవంబును, బరీక్షిత్తు
శుకయోగి నడిగిన ప్రపంచాది ప్రశ్నంబులును, నందు శ్రీహరి ప్రధానకర్తయని తద్వృత్తాంతంబు
సెప్పు టయు, భగవద్భక్తి వైభవంబును, బ్రహ్మ తపశ్చరణంబునకుం బ్రసన్నుండై హరి
వైకుంఠనగరంబుతోడఁ బ్రసన్నుండయిన స్తోత్రంబు సేసి తత్ప్రసాదంబునం దన్మహిమంబు
వినుటయు, వాసుదేవుం డానతిచ్చిన ప్రకారంబున బ్రహ్మ నారదునికి భాగవతపురాణ ప్రధాన
దశలక్షణంబు లుపన్యసించుటయు, నారాయణ వైభవంబును, జీవాది తత్త్వసృష్టియు, శ్రీహరి
నిత్యవిభూత్యాది వర్ణనంబును, గల్పప్రకారాది సూచనంబును, శౌనకుండు విదుర మైత్రేయ
సంవాదంబు సెప్పు మని సూతు నడుగుటయు, నను కథలు గల ద్వితీయస్కంధము సంపూర్ణము.

టీకా:

ఇది = ఇది; శ్రీ = శ్రీ; పరమేశ్వర = ఉత్కృష్టమైన ఈశ్వరుడు - శివుని; కరుణా = దయ వలన; కలిత =
పుట్టిన వాడును; కవితా = కవిత్వ రచనములో; విచిత్ర = విశేషమైన చిత్రములు కలవాడును;
కేసనమంత్రి = కేసన మంత్రికి; పుత్ర = పుత్రుడును; సహజ = స్వాభావికముగా అబ్బిన; పాండిత్య =
పాండిత్యము కలవాడును; పోతనామాత్య = పోతనామాత్యునిచే; ప్రణీతంబు = చక్కగా

రచింపబడినది; ఐన = అయినట్టి; శ్రీ = శుభకరమైన; మహా = గొప్ప; భాగవత = భాగవతము అను;
 పురాణంబు = పురాణము; అందున్ = లో; పరీక్షిత్తు = పరీక్షిన్మహారాజు; తోడన్ = తో; శుక = శుకుడు
 అను; యోగి = యోగి; భాషించుటయున్ = మాట్లాడుట; భాగవత = భాగవతము అను; పురాణ =
 పురాణము యొక్క; వైభవంబునున్ = వైభవమును; ఖట్వాంగు = ఖట్వాంగుడు; మోక్ష = మోక్షము
 పొందిన; ప్రకారంబును = విధానమును; ధారణాయోగ = ధారణాయోగమునకు; విషయం =
 సంబంధించినది; అయిన = అయిన; మహా = గొప్ప; విష్ణుని = విష్ణుమూర్తి యొక్క; శ్రీ = శ్రీకరమైన;
 పాద = పాదములు; ఆది = మొదలైన; అవయవంబులన్ = అవయవములలో; సర్వ = సమస్తమైన;
 లోకంబులున్ = లోకంబులు; ఉన్నన్ = ఉన్నట్టి; తెలింగునున్ = విధమును; సత్పురుష =
 సత్పురుషుల; వృత్తియున్ = నడవడికలు; మోక్ష = మోక్షము పొందుటకు; వ్యతిరిక్త = వీలుకానివియు;
 సర్వ = సర్వమైన; కామ్య = కోరిన; ఫల = ఫలితములను; ప్రద = ఇచ్చు; దేవత = దేవతల; భజన =
 సేవించు; ప్రకారంబునున్ = విధములును; మోక్ష = మోక్షమును; ప్రదుండు = ఇచ్చువాడు; శ్రీహరి =
 విష్ణువే; అనుటయు = అనుటయును; హరి = విష్ణుని; భజన = సేవ; విరహితులు = లేనివారు; ఐనన్
 = అయిన; జనులన్ = ప్రజల; కున్ = కు; హేయతాదనంబునున్ = హేయత్వమును; ఆదనంబును =
 పొందుటయు; రాజ = (పరీక్షిన్మహా) రాజు యొక్క; ప్రశ్నంబునున్ = ప్రశ్నించుటయును; శుక =
 శుకుడు అను; యోగి = యోగి; శ్రీహరి = విష్ణువు యొక్క; స్తోత్రంబున్ = స్తోత్రము; చేయుటయున్ =
 చేయుటయును; వాసుదేవ = వాసుదేవుని; ప్రసాదంబునన్ = అనుగ్రహము వలన;
 చతుర్ముఖుండున్ = చతుర్ముఖ బ్రహ్మ; బ్రహ్మ = బ్రహ్మగ; అధిపత్యంబున్ = అధికారమును;
 పడయుటయున్ = పొందుటయు; శ్రీహరి = విష్ణువు; వలనన్ = వలన; బ్రహ్మ = బ్రహ్మదేవుడు; రుద్ర =
 శివుడు; ఆది = మొదలైన; లోక = లోకీక; ప్రపంచంబున్ = ప్రపంచములు; పుట్టుటయున్ =
 పుట్టుటయును; శ్రీమన్నారాయణ = విష్ణుని; దివ్య = దివ్యమైన; లీల = లీలగా యెత్తిన; అవతార =
 అవతారముల; పరంపరా = పరంపరల; వైభవ = వైభవముల యొక్క; వృత్తాంత = వృత్తాంతముల;
 సూచనంబునున్ = చెప్పబడుటయును; భాగవత = భాగవతము యొక్క; వైభవంబునున్ =
 వైభవములును; పరీక్షిత్తు = పరీక్షిన్మహారాజు; శుక = శుకుడు అను; యోగిన్ = యోగిని; అడిగినన్ =
 అడిగినట్టి; ప్రపంచ = ప్రపంచము గురించినవి; ఆది = మొదలైన; ప్రశ్నంబులునున్ = ప్రశ్నలును;
 అందున్ = అందులో; శ్రీహరి = విష్ణుమూర్తి; ప్రధాన = ప్రధానమైన; కర్త = కారణభూతము; అని =
 అని; తత్ = ఆ; వృత్తాంతంబున్ = వృత్తాంతములు; చెప్పుటయున్ = చెప్పుటయును; భగవత్ =
 భగవంతుని అందలి; భక్తిన్ = భక్తి యొక్క; వైభవంబునున్ = వైభవమును; బ్రహ్మ = బ్రహ్మ యొక్క;

తపస్ = తపస్సు; చరణంబున్ = చేయుట; కున్ = వలన; ప్రసన్నుండు = సంతోషించినవాడు; ఐ = అయి; హరి = విష్ణువు; వైకుంఠ = వైకుంఠ; నగరము = పురము; తోడనో = తో; ప్రసన్నుండు = ప్రత్యక్షము; అయిన = అవ్వగా; స్తోత్రంబున్ = స్తోత్రములు; చేసి = చేసి; తత్ = అతని; ప్రసాదంబునన్ = అనుగ్రహము చేత; తత్ = అతని; మహిమంబున్ = మహిమలను; వినుటయునున్ = వినుటయును; వాసుదేవుండు = విష్ణువు; ఆనతి = ఆజ్ఞ; ఇచ్చిన = ఇచ్చిన; ప్రకారంబున్ = ప్రకారము; బ్రహ్మ = బ్రహ్మదేవుడు; నారదున్ = నారదుని; కిన్ = కి; భాగవత = భాగవత; పురాణ = పురాణము యొక్క; ప్రధాన = ముఖ్యమైన; దశ = పది; లక్షణంబులున్ = లక్షణాలను; ఉపన్యసించుటయున్ = వివరించుటయును; నారాయణ = నారాయణుని; వైభవంబునున్ = వైభవమును; జీవ = జీవులు; ఆది = మొదలైన వాని; తత్త్వ = తత్త్వముల; సృష్టియున్ = సృష్టియును; శ్రీహరి = విష్ణువు యొక్క; నిత్య = నిత్యమైన; విభూతిన్ = వైభవములు; ఆది = మొదలైన; వర్ణనంబునున్ = వర్ణనలును; కల్ప = కల్పముల; ప్రకార = వివరములు; ఆది = మొదలైన వాని; సూచనంబును = చెప్పుటయును; శౌనకుండు = శౌనకుడు; విదుర = విదురుడు; మైత్రేయ = మైత్రేయుల; సంవాదంబున్ = చర్చలను; చెప్పుము = చెప్పుము; అని = అని; సూతున్ = సూతుని; అడగుటయున్ = అడగుటయును; అను = అను; కథలు = కథలు; కల్ప = కలిగిన; ద్వితీయ = రెండవ; స్కంధము = స్కంధము; సంపూర్ణము = పూర్తి అయినది.

భావము:

ఇది పరమేశ్వరుని దయ వలన పొందిన కవితా వైచిత్రీ కలిగిన వాడూ; కేసన మంత్రి కుమారుడూ; సహజ సిద్ధంగా అబ్బిన పాండిత్యము కలవాడూ అయిన పోతనామాత్యుని చే చక్కగా రచించబడినది అయినట్టి శుభకరమైన, గొప్ప భాగవతము అను పురాణము నందలి పరీక్షిన్మహారాజు శుక యోగి సంభాషించుట; భాగవత పురాణం వైభవము; ఖట్వాంగుడు మోక్షము పొందుట; ధారణా యోగమునకు సంబంధించినది అయి విష్ణుమూర్తి పాదాది అవయవాలలో సమస్త లోకాలు ఉన్న విధము; సత్పురుషుల నడవడికలు; మోక్ష వ్యతిరిక్తాలు అయి కోరిన ఫలాలను ఇచ్చు ఇతర దేవతల భజన విశేషాలు; మోక్షం ఇచ్చువాడు విష్ణువే అని చెప్పుట; విష్ణు భజన లేని వారు హేయత్వము పొందుట; పరీక్షిన్మహారాజు ప్రశ్నించుట; శుక యోగి శ్రీహరి స్తోత్రము చేయుట; వాసుదేవుని అనుగ్రహం వలన చతుర్ముఖ బ్రహ్మ; బ్రహ్మ అధికారము పొందుట; శ్రీ మహా విష్ణువు వలన బ్రహ్మ రుద్రుడు మొదలైన లౌకిక ప్రపంచాలు పుట్టుట;

శ్రీమన్నారాయణుడు ఎత్తిన అవతారముల వైభవములు; భాగవత వైభవము; పరీక్షిన్మహారాజు శుక
యోగిని అడిగినట్టి ప్రపంచం మొదలైన ప్రశ్నలు; వాటిలో విష్ణుమూర్తి ప్రధాన కర్త అని
చూపించుట; భగవద్భక్తి వైభవం; బ్రహ్మ దేవుడు తపస్సుకు ప్రసన్నుడు అయి విష్ణువు వైకుంఠంతో
సహా ప్రత్యక్షం కాగా స్తోత్రం చేసి అతని అనుగ్రహం చేత అతని మహిమలను వినుట; విష్ణువు
ఆజ్ఞ ప్రకారం బ్రహ్మదేవుడు నారదుని కి భాగవత పురాణ దశ లక్షణాలను వివరించుట;
నారాయణుని వైభవం; జీవ తత్వాల సృష్టి; శ్రీ మహా విష్ణువు నిత్య విభూతి వర్ణనలు; కల్పముల
వివరములు మొదలైన వానిని చెప్పుట; శౌనకుడు, విదుర మైత్రేయ సంవాదం చెప్పమని సూతుని
అడుగుట; అను కథలు కలిగిన ద్వితీయ స్కంధము సంపూర్ణము అయినది.

ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయ!!

ఓం! ఓం! ఓం!

ఓం! శాంతిః! శాంతిః! శాంతిః!

సర్వే జనా స్సుఖీనో భవతు!!